

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Niels Stensen • II • E252-E478 • 1682-1686

Niels Stensen · II

NIELS STENSEN'S
KORRESPONDANCE
I DANSK
OVERSÆTTELSE

E 252-478 II 1682-1686

Efter forarbejder af KAREN PLOVGAARD oversat af
MARIANNE ALENUS · ERNST DITTMER · HARRIET M. HANSEN
KASPAR KALLAN · LARS BOJE MORTENSEN · POVL SKÅRUP
og udgivet af
HARRIET MERETE HANSEN

Stiftelsen til
Udgivelse af Niels Stensens Breve i dansk Oversættelse
Det danske Sprog- og Litteraturselskab

I kommission hos C. A. Reitzels Forlag
København 1987

© Det danske Sprog- og Litteraturselskab 1987. Trykt i Poul Kristensen Grafisk Virksomhed, Kongelig Hofleverandør, Herning, med Bembo fotosats fra Text Fotosats *1/s*, Herning. Oplag 700. Printed in Denmark. ISBN 87-7421-509-4 (bind I), 87-7421-511-6 (bind II), 87-7421-513-2 (kpl.).

INDHOLD

Breve E 252-E 478 1682-1686 419-771

Emneregister 772

Person- og stedregister 774

Ordforklaringer 796

Oversættere 799

Errata til bind 1 799

Niels Stensens våben på bindet
er udført efter en tegning af Bruno B. Heim
til Niels Steensens Gymnasiums Årsskrift 1964,
som atter bygger på bevarede segl.

*Udgivet med tilskud fra
Kong Christian Xs Fond
Kong Frederik og Dronning Ingrid's Fond til humanitære
og kulturelle formål
Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond
Fonden til Fædrelandets Vel
Augustinus Fonden
Carlsen-Langes Legatstiftelse
Andreas Collstrops og Søn Rudolf Collstrops Mindelegat
G. E. C. Gads Fond
Hafnia-Haand i Haands Fond
Direktør Ib Henriksens Fond
Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse
Knud Højgaards Fond
Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond
Nycredits Fond
Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat
Aarhus Universitets Forskningsfond*

Breve E 252-E 478 1682-1686

E 252. Til Cosimo III

Münster, 2. januar 1682.

Indhold: Stensen takker storhertugen for dennes godhed mod den unge Vitztum, ønsker ham god bedring og bringer nyheder fra Münster.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Jeg forestiller mig, at hr. Vitztum¹ allerede er død, eftersom jeg intet har hørt om ham, siden Deres Højhed i Deres sidste brev skildrede mig ham som døende. Ganske vist havde jeg med glæde set hen til, at han skulle have gjort gode fremskridt, som jeg lovede mig af ham i så vel Vorherres tjeneste som i Deres Højheds. Men det synes, som om Gud har forudset farer, som han i tide har villet skåne ham for. Hans hellige vilje være evig lovet og takket, det samme være også Deres Højhed, for at De med så stor kærlighed lod den unge mand modtage og har draget omsorg for hans åndelige og timelige vel.

Måtte Gud gengive Deres Højhed den fuldkomne helse, af hvilken vi må håbe så meget godt så vel for den katolske kirke som for staten, fordi tallet på de fyrster, som erkender deres pligter, nu er så lille i kristenheden, at det ser ud, som om Gud foruden pest, krig og hungersnød også vil betjene sig af regeringerne som offentlig tugtelse, under hvilke undersåtterne ligesom ved andre straffe lider og ofte endnu mere, hvis man tænker på, hvor udbredt lidelsen ved de mægtiges skændselsgerninger er. Jeg gentager: Måtte Gud bevare Deres Højhed som et eksempel for hele Europa formedelst den nåde, som Deres forbønner og gode gerninger skaffer alle. Måtte Herren med det nye år forøge sin nådes indflydelse på Deres Højheds sjæl og mangfoldiggøre sine timelige og evige velsignelser over hele det storhertugelige hus.

Her fejrer vi i jesuitpatrenes kirke² Frans Xavier³ ti fredage med et offentligt løfte for at afvende de offentlige straffe, ved hvilken lejlighed jeg hver af disse fredag morgener synger pontifikalmessen samt om aftenen holder en kort prædiken på et kvarters tid, hvor jeg taler om en af dyderne eller om et helgenunder. I aften vil jeg tale om livet i Guds nærvær.

Her truer ulykkerne alle vegne. De uafsladlige regnskyl ødelægger agrene. Fra Berlin og Prag kommer breve om, at man der har set en frygtelig komet, større end den, man sidste år så.⁴ Nabofyrsterne træffer store forberedelser til krig. Sandelig, det ville være en tid, som skulle gøre alle

til helgener, hvis Kristus havde fundet tro i verden. Jeg forbliver i ydmyghed og taknemmelighed Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Münster, 2. januar 1682.

Jeg er så dristig at vedlægge disse andre breve. Jeg håber, at Deres Højhed ikke tager mig det ilde op.

(1) Om Vitztum og rejsen til Italien se bl.a. E 194 og E 243. – (2) Skt. Petri kirke i Münster. – (3) Jvf. E 122, n. 4. – (4) Denne komet synes ellers ikke kendt. Kometen forrige år omtales fra november 1680 til marts 1681. Halleys komet blev observeret fra august 1682.

E 253. Fra Johannes Sterck

Udateret (Hannover 1682?)

Pater Johannes Sterck (1630-1692), jesuit, havde i årene 1671-79 været missionær i København. Her havde han således været skriftefader for Stensen 1672-74. Siden opretholdt de en løbende korrespondance, hvoraf kun dette brev er bevaret. Da pater Sterck efter urolighederne i København (jvf. E 170 og 175) måtte forlade Danmark, kom han til Tyskland og virkede på dette tidspunkt i Hannover.

Indhold: Pater Sterck opfordrer Stensen til at vise mådehold i sin askese, bestyrker ham i at fortsætte som hjelpebiskop i Münster, selv om resultaterne er små, og fremfører, at det kan være uklogt at være for streng.

KP-LBM L

Kristi fred!

Højærværdigste og højtærede herre!

Jeg beder Deres Nåde ærbødigst om for fremtiden at agte noget omhyggeligere på Deres helbred og ikke slide Dem op før tiden. Jeg tror bestemt og tør sige det for Guds ansigt, at De i dette stykke overskrider det rette mål. Havde den hellige Xavier¹ hensigtsløst undergravet sit helbred, hvor meget godt, hvor mange omvendelser ville da ikke være blevet hindret? Selv om Deres Nåde på grund af sygdom, De ved overanstrengelse havde pådraget Dem, kun havde forsømt een sjæl, ak, hvilket tab ville det ikke være! Intet i hele verden kunne opveje det. Jeg sætter legemlige bodsøvelser højt, faste, nattevågen, bodsbælter og lignende. Hvad har i så henseende ikke de første kristne eremitter og ordensfolk præsteret! Jeg tror også, at Gud af tre grunde plejer at meddele bønnens nåde: 1. Af ren nåde. 2. På grund af heltmodige handlinger eller lidelse. 3. For strengthed med hensyn til føde og klæder. Jeg kunne nævne eksempler herpå og sætter derfor bodsøvelser og lignende højt, ja, meget højt. Og dog ved jeg også, at meget godt og mange omvendelser hindres, hvis man overdriver bodsøvelserne og det i en grad, at de afstedkommer sygdom, ødelægger kræfter og gør os udelige til vort kald eller forkorter levetiden. Jeg ved,

at der gives teologer, som lærer, at man uden synd og samvittighedsnag gennem frivillig legemlig bodsøvelse må afkorte livet. Men heri kan jeg hverken give teologerne medhold eller gøre brug af deres mening, særlig ikke når det drejer sig om sjælenes frelse. Jeg vil hellere legemlig sund og vel næret redde en sjæl, end jeg vil forsømme den og ved faste komme flere trin højere i himmelen. Når jeg må spise for ikke at forarge min broder, må jeg sandelig ikke faste, hvis jeg derved forhindrer min broders frelse. Flere, deriblandt den ærværdige ordensrektor,² som dog er temmelig streng, mener som jeg, og ønsker, at man på dette område kan og skal vise mådehold. Særlig ved nattevågen overskrider man det rette mål, fordi den udmatter mere end fasten og svækker hovedet og hukommelsen. Hvis Gud af Deres Nåde havde krævet en hellig Antonius³ faste og nattevågen, så havde han også givet Dem et legeme som den hellige Antonius', der var stærkere og bedre egnet til den slags, og han havde ikke kaldet Dem til sjælesorg. Som kaldet er forskelligt, således er midlerne til at nå målet forskellige og specielt tilpassede til hver enkelt. Jeg beder Dem ydmygt ikke slide alt for meget på kræfterne, men bevare dem og hellere sætte dem ind for Kristus og hans ringeste brødre end for egen andagt.

Deres Nåde synes også at forurolige Dem og sige, at De ikke kan råde over så meget tid til de åndelige øvelser, som De ønskede det, og at De før var inderligere forbundet med Gud, medens Deres ånd nu er splittet af forskellige hensyn og optages af bekymringer, og De er langt fra den sjælens ro og klarhed, som De før glædede Dem ved. Jeg tilstår, at også jeg er og altid har været naget af tvivl om, hvad man skulle foretrække, kollegiet eller missionen. Med hensyn til guddommelige ting forekommer jeg mig selv som en fremmed. Dertil kommer, at så få omvender sig, man samler kun enkelte aks, frugten svarer ikke til møjen, og man føler derfor ringe trøst. Men hvad skal jeg gøre? Millioner af sjæle styrter i helvede. Ja, jeg kan ingen vægtigere grund anføre, end at sjælene går fortabt. Det er tusind gange bedre, at den andagt og den trøst, jeg føler, fortabes, end sjælene gør det. Reddes kun een eneste sjæl, da lønnes al møje, al iver, al lede rigeligt. Jeg ønsker Deres Nåde også under arbejdet og de sjælsforstyrrende opgaver en – for at sige det med eet ord – xaveriansk forening med Gud, men jeg ønsker Dem tillige den hellige Ignatius⁴ ånd, der plejede at foretrække et langt liv som sjælesørger, forbundet med frelsens usikkerhed end en tidlig død uden vinding af sjæle, men med sikkerhed for beskuelse af Gud. Man må undertiden for Guds skyld forlade Gud. Een sjæl gælder mere end mange herlighedsgrader i himmelen. Selv om frugten ikke svarer til vor møje, må vi trøste os med, at vor opgave kun er plantning og vanding, Gud alene kan give væksten.⁵ Jeg mener derfor, at

De ikke skal ændre eller opgive Deres nuværende livsførelse, men blive i det kald, til hvilket De er kaldet. Kommer der ændringer fra anden side, kunne også de planer, som forekommer Dem sjælsforstyrrende, blive bragt til udførelse. Foreløbig, mener jeg, gælder det at være udholdende i det påbegyndte og helt hengive Dem til det kald og embede, som Gud og Deres overordnede, som er hans stedfortrædere, har lagt på Dem.

Hvad de andre punkter angår, da må man se bort fra, hvad man ikke kan forbedre. Gud ser langmodigt til og forbedrer ikke alt, hvad han kunne. Gør man, hvad man evner, tilfredsstillers man samvittigheden. Det kommer ikke altid an på lægen, om den syge kommer sig. For Gud er viljen tilstrækkelig, hvis kræfterne glipper. Hvor få har ikke den hellige Jakob⁶ omvendt i Spanien? Arbejde uden trøst er mere frugtbart og rigere; man må ikke alt for ængsteligt holde fast ved et krav, blot det gennemføres, selv om det ikke sker til fuldkommenhed. Jeg vil indrømme, at det er meget sørgeligt, når sjæle efter så stort et arbejde og så megen omsorg dog går til grunde, ja, evigt til grunde. Men endnu mere forunderligt er det, at mange, ja utallige, fordømmes, efter at Gud er blevet menneske og har lidt. Hvis en eller anden i vor tid havde overværet dramaet på Golgata, havde troet, hvad han nu tror, og havde set den flod af guddommeligt blod, hvad ville han da have sagt? Utvivlsomt ville han have sagt, at nu måtte da alle mennesker blive frelst, at nu ville da guldalderen vende tilbage, at nu ville Adams uskyld påny genoprettes, og dog drikker mennesker det onde som vand og styrter sig i massevis i helvede. Derfor: hvorfor hengive sig til overdreven sorg, fordi arbejdets frugter er ringe? Fordi så få lever, som det sømmer sig sande kristne? Fordi al omsorg er forgæves? Hvad har jeg da udrettet i Norden? Hvilke frugter har jeg bragt? Sandelig, jeg har været en unyttig tjener. Vi kan kun bede, trygle, arbejde, dadle, formane og besværges – og overlade Gud omsorgen. Ved en enkelt sjæls fald røres mit indre, og hvis jeg kunne, ville jeg med mit liv og mit blod løskøbe den. Men hvad skal jeg gøre? Jeg vil til jordens centrum ydmyge mig for Guds domme, der er som en vældig afgrund, og stræbe efter at føje mig efter Hans vilje og under frygt og bæven arbejde på frelsen. Jeg beder Deres Nåde om ikke at afstå fra at fortsætte det påbegyndte og ikke at se tilbage. Også det tørre træ, hvorom der i kirkefædrenes levnedbeskrivelser er tale, begyndte at blomstre, da man bestænkte det med vand.^{6a} Også i aposteltiden, da Kristi blod svulmede i de kristnes hjerter, stræbte folk efter deres eget bedste, og dog skydede apostlene hverken møje eller arbejde, hverken liv eller blod. Vi lever i tider, hvor kærligheden er kølnet, en grund mere, der kan trøste os selv og vort arbejde, hvis det ikke bringer os de ventede frugter.

Imidlertid tænker jeg med hensyn til sognepræsterne omtrent som Deres Nåde og mener, at de er forpligtet til personligt kendskab, til undervisning, til besøg osv. med den ene undtagelse, at man, hvis der er flere kapellanembeder, også kan overlade dem en særlig forsorg i lighed med sognepræstens, særlig når sognebarnet skrifter hos kapellanerne. Man siger om St. Eustaces sogn i Paris, at det tæller 80000 mennesker og har mange kapellaner, blandt hvilke enhver har sit specielle område betroet. Det er jo heller ikke muligt for sognepræsten personligt at have opsigt med så mange tusind mennesker. Så kunne man betro disse kapellaner hver sine sjæle, som om de selv var en slags sognepræster, og som om sognet var opdelt i ligeså mange undersøgte, som der findes kapellaner – selvfølgelig under betingelse af, at sognepræsten er forpligtet til at have ikke blot en almindelig, men også en særlig omsorg, og det ikke kun for kapellanerne, men så vidt muligt også for sognebørnene. Det er altså min opfattelse (med al respekt for en bedre), og jeg tror, at man med frelst samvittighed over for præsterne kan gå ind for den.

Hans Højhed⁷ har talt til mig om Deres Nåde og synes meget at ønske, at De, som han udtrykte sig, også med hensyn til det ydre, og jeg udlægger det: med hensyn til klæder, kapellaner og tjenere, ville varetage og vogte den biskoppelige værdighed. Han sagde, at De for underhold til tre mennesker kun anvendte 150 daler, og føjede til, at han undrede sig over, hvorledes kapiteldekanen⁸ kunne forpleje Dem for det. Han sagde også, at Deres Nåde anvendte det øvrige til de fattige og derefter bad ham om almisser, som Hans Højhed gerne selv ville uddele for således også at have fortjenesten af dem. Dette er fyrstens ord. Hvis jeg må fremsætte min opfattelse, vil jeg med Deres tilladelse mene, 1. at De med hensyn til påklædning går noget under en biskops værdighed og anstand. Den nuværende ærkebiskop af Köln bemærker i sit skrift om generalvikarens tredobbelte myndighed:⁹ »Ejheller bør hjælpebiskoppen forglemmende sin stand gennem en upassende ydmyghed og efterladenhed med hensyn til en sømmelig klædedragt skade sin biskoppelige værdighed.« 2. Jeg ville holde det for at være foreneligt med fuldkommenhed, at der blev taget noget f.eks. for indvielse af altre osv., ikke for egen person, men med den udtrykkelige forsikring, at det skulle bruges til de fattige eller til konvertitter eller til sådanne, som vil konvertere, og således, at det givne anvendes til det behov, som Deres Nåde, hvad jeg ser, har svært ved at klare med de 500 daler, særlig, hvis der stadig er gæld, hvilket Deres Nåde ved anden lejlighed synes at have antydnet. Og ville det ikke tjene til Guds større ære, til det biskoppelige embedes værdighed, til de kirkelige ceremoniers højtid og lettelse, hvis Deres Nåde antog endnu en kapellan? Selv

Lassenius¹⁰ vovede at tale derom og at sige offentligt, at Deres Nåde befandt sig i så stor nød, at De var tvunget til at vandre gennem stiftet og tigge Deres brød fra by til by. Jeg frygter, at vi giver modstanderne anledning til bagtalelse. Jeg tror bestemt, at Deres Nåde ville opnå mere hos Hans Højhed for Dem selv og andre, hvis De holdt nogen måde med Deres strenghed. Jeg ved, at Hans Højhed er bange for Dem, når De kommer til ham eller skriver til ham. Når han har hørt på Deres Nåde, vil han gøre meget, som han ellers ville undlade. At fordømme en sædvane og livsførelse, som allerede gennem mange århundreder i hele Tyskland har slået rod, synes mig hårdt og vanskeligt. Uden tvivl har meget sneget sig ind, som ikke kan billiges, men heller ikke pludseligt kan forbedres. Man må da regne noget med tid og lejlighed; efterhånden lader meget sig gøre. Det er ikke let at gå fra den ene yderlighed til den anden.

Måtte Deres Nåde tilgive mig min fortrolighed, måtte De også, siger jeg, snarere træde i François de Sales¹¹ fodspor end i Carlo Borromeos,¹² eller måtte De trægte efter at forene begges ånd. Jesuitterordenens ånd passer, fordi den er mildere, bedre for dette århundrede, end visse folks i Frankrig, der er for streng. De første kristnes gyldne tidsalder ville være ønskværdig. Når vi vil sammenligne os med dem, vil vi knap synes at være det kristne navn værdig. Spor af disse skikkelser synes nu kun at findes blandt vore dages ordensfolk. Men hvad skal vi gøre? Lad os i det mindste redde Israels hellige rester, redde dem på den måde, som de reddes kan. Hvis ikke alle kan være som en Johannes Døber, lad dem da være som Benedikt¹³ og Bernhard.¹⁴ Kan de ikke være det, lad dem da være som sædvanlige ordensfolk. Kan de ikke være martyrer, lad dem da være bekendere, kan de ikke være jomfruer, lad dem da være gode ægtefolk. Kan de ikke nå fuldkommenhedens tinde, lad dem da nøjes med et lavere stade, om ikke som Carlo Borromeo, da som François de Sales. Sandelig er Deres Nåde ikke forpligtet til overalt at kræve en sådan fuldkommenhed. Det ville være ønskværdigt, at alle nåede det højeste og det fuldkomneste. Men går man mådeholdent frem, må man håbe, at det, der mangler i dybde, opvejes ved omfang, og hvad ufuldkommenhed formindsker, suppleres og formeres i antal. At have tilhørt de middelmådige er også rosværdigt.

Atter og atter må jeg bede, at De tilgiver mig og henregner alt, hvad jeg skriver i Herren, til min gamle fortrolighed. Jeg tænker, at det kan gavne for Guds ansigt. Hvis man een gang er kommet i ry for at være for streng, for from eller for ængstelig, taber man meget af den autoritet og yndest, man besad. Også på andre områder finder man ikke længere gehør, fordi folk tænker, at den pågældende overskrider grænserne for takt eller klog-

skab. Jeg overskrider måske ved mit lange brev selv disse grænser og prøver Deres Nådes tålmod på en taktløs måde, hvorfor jeg atter og atter beder Dem om tilgivelse og kaster mig for Deres Nådes ærværdige og apostoliske fødder og kysser dem. Jeg beder Dem også fra det fjerne velsigne mig, idet jeg på det inderligste anbefaler mig til Deres hellige forbønner og messeofre.

Deres højærværdigste og højtærede Nådes ydmygste tjener i Kristus
Johannes Sterck, S.J.

(1) Indiens og Kinas apostel, jvf. E 85, n. 9. – (2) Pater Winand Weidenfeld, jvf. E 246, n. 2. – (3) Eremiten Antonius, der trods en asketisk tilværelse blev 105 år gammel. – (4) Jvf. E 85, n. 8. – (5) Jvf. 1. Kor. 3, 6-7. – (6) Ifølge legenden kom apostlen Jakob til Spanien og grundlagde en kristen kirke her. – (6a) Således hos kirkehistorikeren Sulpicius Severus (ca. 360-420). – (7) Fyrstbiskop Ferdinand von Fürstenberg. – (8) Stensens efterfølger ved Skt. Ludgeri kirke, Johann Höning, jvf. E 197, n. 14. – (9) *Tractatus de triplice Vicarii Generalis ... officio ac potestate, jussu et decreto reverendissimi et serenissimi principis ac domini Maximiliani Henrici, archiepiscopi et electoris Coloniensis quondam editus, Köln 1651.* – (10) Johannes Lassenius, præst ved Skt. Petri-kirken i København, en kraftig antikatsk agitator, jvf. E 170, n. 5. – (11) Jvf. E 134, n. 5. Han lagde større vægt på stille meditation end på ihærdig bodsudøvelse. – (12) Stensens forbillede som biskop, jvf. E 144, n. 4. – (13) Benedikt af Nursia (480-543), grundlægger af benediktinerordenen. – (14) Bernhard af Clairvaux (1090-1153), fornyer af cistercienserordenen.

E 254. Til Winand Weidenfeld

Münster, 13. februar 1682.

I Rom overrakte Johannes Becker (jvr. E 169 og E 250) i sommeren 1681 propagandakongregationen en 34 siders rapport om missionærerne i København, Hannover og Hamborg. Den rapport, der indeholdt meget skarpe angreb på de udstationerede jesuitter, blev oversendt de respektive ledere til udtalelse, og rektoren for jesuitterne i Münster søgte da yderligere oplysninger hos Stensen.

Indhold: Stensen imødegår de fleste af klagerne over missionærerne i København og Hannover.

KP-LBM I

Højærværdigste fader!¹

Gud forøge nåden og freden!

Af kærlighed til sandheden vil jeg gerne efterkomme Deres ønske, højærværdigste fader, om skriftligt at meddele Dem min mening om de klager, som i Rom er forebragt over patrene i Københavns og Hannovers missioner, og sige, om jeg for Guds ansigt anser dem for at være berettigede.

Fremfor alt er det usandt, at den katolske gudstjeneste i København nu eller i pater Stercks tid² har været fuldstændig indstillet. Selv under forfølgelserne, som pater Sterck var genstand for, stod kapellet takket være Hans salige Højhed hertugen af Hannovers³ protektion stadig pater Keeff⁴ åben, og for tiden holder yderligere to jesuitter samt to andre præster frit

gudstjeneste dér, dog under de katolske gesandters protektion. Hvad forfølgelserne mod pater Sterck angår, da var den ikke så meget en følge af prædikener og diskussioner som af en ung piges, en enkes og hendes børns konversion⁵ til vor tro. De tilhørte den yderst spydige lutherske prædikants⁶ menighed og rejste efter konversionen til Hannover. Nævnte prædikant ville nu sammen med skinbiskoppen⁷ ved anvendelse af alle mulige intriger og opdigtede rygter, idet de tog svenskernes had mod pater Sterck til sig som deres eget, hos kongen gøre forestillinger mod den katolske gudstjeneste. Imidlertid ville kongen kun lukke den spanske gesandts⁸ kapel uden at volde Hannover-kapellet vanskeligheder. Der fandtes på det tidspunkt også svagheder blandt katolikerne selv, som optog paterens fjernelse ilde, ligeledes voldte den spanske gesandt, som var lidet afholdt af kongen og de kongelige ministre, den katolske sag vanskeligheder; men i det hannoveranske kapel videreførtes alt ganske offentligt og i fred.

Hvad missionen i Hannover angår, så fandtes der ingen latinskole, men kun en lærer,⁹ som underviste børnene i troens begyndelsesgrunde og i regning; hans skole ophørte ganske vist, men det var dels på grund af forfølgelse fra lutheranernes side, og dels fordi han selv løste sin opgave mindre godt. Om nogle af de katolske børn af denne grund sendes til kætternes skole, ved jeg ikke, derimod ved jeg, at nogle katolikker allerede, medens han stadig afholdt undervisning, sendte deres børn i ikke-katolikkernes skoler, fordi den forhenværende lærer ikke tilfredsstillede dem, og fordi mange af de derværende katolikker er lunkne i troen og derfor var utilbøjelige til at høre på formaninger i så henseende.

Hvad ægteskaber mellem katolikker og ikke-katolikker angår, har jeg ikke hørt, om sådanne skulle være indgået under mit fravær. Men det er sandt, hvad nogle med hensyn til fasten fortæller om patrene, nemlig, at de viser sig for beredvillige til at meddele dispensationer.

Dette er, hvad jeg over for Gud føler mig forpligtet til at skrive. Men jeg burde endnu tilføje, at blandt de præster, jeg indtil nu har lært at kende i missionerne, ingen har truffet, som jeg med større tryghed turde betro disse end til patrene. Førrige år forlod en verdenspræst, en udmærket prædikant, den franske gesandt og gik over til svenskerne. Nogle år før var to ordensfolk udtrådt af deres orden, jeg ved ikke, hvorledes det var gået med deres tro, og så vidt jeg kan se, er sagen den, at ingen anden forstander med samme lethed som jesuitternes kan forebygge ondet eller, hvis det er sket, bringe helsemidler for det i anvendelse. Jeg anbefaler mig til Deres Højærværdighed i den hellige messe og forbliver Deres uværdigste tjener.

Münster i Westfalen, 13. februar 1682.

Niels, biskop af Titiopolis.

(1) Jvf. E 246, n.2. – (2) D.v.s. 1671-79, jvf. E 253. – (3) Hertug Johann Friedrich af Hannover. – (4) Jvf. E 152, n. 4. – (5) Anne Katherine Selcke og Anna Maria von Blücher. Om hele denne sag, jvf. E 170. – (6) Johannes Lassenius. – (7) Københavns biskop Hans Bagger. – (8) Don Juan de Salazar, spansk resident 1677-84. – (9) Konvertitten Theodor Ziesenis, jvf. E 210.

E 255. Fra Odoardo Cibo

Rom, 14. februar 1682.

Indhold: Efter at have sendt Johann Anton Kilander (jvf. E 251) til Niels Stensen må propagandakongregationens sekretær nu meddele, at man har fået ret negative oplysninger om ham.

KP-PS I

Til hr. Stensen, 14. februar 1682.

Måske er svenskeren Johan Anton Kilander ved denne tid allerede indtruffet eller vil snart ankomme med et brev fra den hellige kongregation for hos Deres Højvelbårenhed at opnå en ansættelse inden for missionen. Men da man efter hans afrejse har modtaget temmelig dårlige efterretninger om ham, føler jeg mig forpligtet til at lade Deres Højvelbårenhed dette vide, for at De kan gå forsigtigt frem med at benytte ham i sjælesorgen, før De har fuld klarhed over hans tilbøjeligheder og sæder, så han ikke volder skade blandt de katolikker, hvis vel han er bestemt til at fremme. Jeg tror, at dette vink er tilstrækkeligt for Deres iver og årvågenhed og kysser ærefrygtsfuldt Deres hænder.

E 256. Til Laurentius von Dript

Paderborn, 1. april 1682.

Ved flere abbedvalg i Abdinghof kloster i Paderborn havde der været stridigheder mellem stiftets fyrstbiskop og klostrets munke. Generalvikar Laurentius von Dript (jvf. E 193) havde flere gange været inde i billedet som muligt abbedemne. Også ved valget i 1680 blev han forbigået, idet munkene foretrak en mand fra deres egne rækker, Pantaleon Mönnich. Denne blev beneficeret af hjælpebiskop Niels Stensen 31. marts 1682.

Indhold: Stensen bebrejder generalvikaren hans uovervejede optræden i forbindelse med valget af abbed i Abdinghof kloster.

KP-LBM L

Højærværdigste fader!

Gud forbarme sig over Dem, mig selv og alle!

Når jeg læser Deres Højærværdigheds sidste brev,¹ kan jeg kun rose Deres forklaringer deri og det så vel hvad angår Deres ord om rettesnoren for Deres handlinger som – især – det sindelag, hvormed De, i fald man var i stand til at omstyrte Deres grundlag, ville gøre afbigt og yde erstatning, samt Deres ønske for modstanderen. Alt dette er godt og rosværdigt. Og dog undrer det mig ikke, at ingen har forsøgt at omstyrte Deres

grundlag. Skønt det nemlig ville være let for enhver, som upartisk følger reglerne for moralsk sikkerhed og billighed, fuldtud at gøre det, kan de fleste af den slags sager vendes og drejes, til hvilken af de to sider det skal være; og derfor anser jeg det for spildt ulejlighed at begynde på en forhandling med Deres Højærværdighed derom, da De har taget et udgangspunkt, der – som Epiktet² siger – ikke kan bevæges. Da jeg imidlertid i denne sag skelner mellem de grunde, der har været fremført, og hvis fundament De anser for urokkeligt, og modstandens hensigt og art, samt den mellemmand, De har benyttet, tvivler jeg ikke det mindste på, at Deres Højærværdighed, hvis De oplyst gennem nyt lys fra Gud klart så Dem selv med hensyn til disse tre ting, da ville se sådanne kendsgerninger og en sådan kæde af ondt i Guds øjne (for jeg taler ikke her om menneskers øjne) – ondt, som allerede er fulgt deraf og stadigt vil følge – at De gerne gav afkald på enhver anden beskæftigelse for helt at anvende den tid, som endnu undes Dem, til at opnå barmhjertighed fra Gud og yde erstatning for det tab, der imidlertid er forvoldt Gud og mennesker. Jeg skriver ikke dette ud af partiskhed. Jeg har ikke haft nogen fordel af at have givet abbeden min velsignelse, og ville heller ikke have lidt noget tab, hvis jeg ikke havde gjort det; tværtimod havde jeg dengang kunnet blive i det stift, jeg er udpeget til at virke i³ og kunnet bruge tid og kræfter på andre ting. Jeg nærer heller ingen skinsyge mod Deres højærværdighed, da vi jo bor i forskellige stifter, og, hvad jeg tror og ønsker, er forbundet med hinanden gennem stræben efter den guddommelige kærlighed. Hvad der foranlediger mig til at skrive dette, og måske til at udsætte mig for Deres højærværdigheds had ved alt for frimodigt at fremsætte min hjertens mening, er kun ønsket om at fremme Guds ære og næstens frelse. I denne ånd vil jeg, for at tale åbent, meddele Deres Højærværdighed, at jeg ikke blot ved denne lejlighed, men også ved forskellige andre, endda i Hannover⁴ før jeg havde fjerneste anelse om, at vi skulle komme til at leve under samme fyrste,⁵ har hørt ting, der fik mig til at anse Deres sjælelige tilstand for ulykkelig. Jeg skriver heller ikke dette for at retfærdiggøre mig, måske er jeg i Guds øjne langt ulykkeligere, hvorfor jeg på mine knæ beder Deres Højærværdighed meddele mig skriftligt, om De nogensinde skulle høre eller se noget om mig, hvori De erkender en fare for min sjæl, og De kan være sikker på, at jeg i min bøn til Gud vil mindes Dem med taknemmelighed derfor.

Imidlertid ser jeg det ulykkelige ved Deres sjælstilstand i, at De uden overvejelse prompte taler og handler, som de forskellige indskydelser melder sig i sindet. Når jeg betænker de besnærende påskud, under hvilke fristeren skjuler sine hemmelige hensigter, da under De Dem ikke til-

strækkelig tid til at prøve alle Deres ord og gerninger over for kristendommens strenghed. Medens det onde, som sker, næsten altid skjuler sig og det tilsyneladende gode mere og mere bifaldes, erkender De ikke Dem selv, som Gud ser Dem, og som Deres gerninger og dåd åbenbarer Dem.

Jeg tvivler ikke på, at Deres Højærværdighed her vil svare mig, at det hører med til Deres embede at tåle bagvaskelse fra mange, som De af retfærdighed har været forpligtet til at krænke. Jeg vil meget gerne tro dette; thi Gud har også villet prøve mig gennem bagtalelser, som jeg måtte erfare og bære, skønt jeg hverken dengang eller nu står i et embede, hvor man er udsat for had. Men selv om jeg belært af egne erfaringer ikke tager alle klager til efterretning, så gives der dog omstændigheder ved sag, person og sted, ved hvis hjælp man ved nøjere undersøgelse uden vanskelighed kan skille falske beskyldninger fra sande beretninger. Måtte Gud dog forbarme sig over os og skænke os selverkendelsens lys, da tvivler jeg i sandhed ikke på, at ligesom jeg i mig selv har en umådelig mængde forhold, der skal begrædes og sones, således vil også Deres Højærværdighed erkende, at De såvel nu som tidligere har – for ikke at sige det hårdere – optrådt meget hårdt imod klostret Abdinghof, og at De tillige ved andre forhandlinger og lejligheder har gjort og sagt ting, om hvilke De ved Guds domstol ville ønske, at De enten aldrig havde gjort dem, eller at De inden døden havde sonet dem gennem værdig bod.

Hoflivet, højærværdigste fader, er farligt for alle, men farligst for ordensmanden.⁶ Derfor sagde en mand, der døde i hellighedens ry, ikke uden grund, at en ordensmand, hver gang han havde opholdt sig ved hoffet, burde søge otte dages ensomhed for igen som før at forene sig med Gud. Alle disse tanker på forretninger, som Deres Højærværdighed pligt-mæssigt måtte og endnu må besørges, alle disse samtaler, til hvilke stedet så længe med eller mod Deres vilje bød Dem lejlighed, ja pånødte Dem, al den tale, De tillige mod Deres vilje så mange år igennem har måttet lytte til, hvortil endnu kommer, hvad egne lidenskaber foregøgler enhvers sind af fantasibilleder, og hvad Guds og vore sjæles fjende med guddommelig tilladelse næsten til stadighed indgiver os, hvad andet kan følgen af så mægtige og talløse materielle, eller så at sige ydre ting være, end at sjælen uden at agte på sin egen frelse altid må dvæle mellem udvendige ting, og hvad andet kan følgen være end faren for evig fordømmelse? Jeg ved ikke, hvornår Gud vil give mig den sikre ensomhed tilbage, kunne jeg håbe at opnå den her på jorden, ville jeg endnu i dette øjeblik rette alle mine bestræbelser imod dette. Men det må Deres Højærværdighed tro, at jeg for Deres sjæls sikkerhed som for Hans Højheds, som uden tvivl i forskellige tilfælde er kommet til at deltage i, hvad der ikke er helt undskyldeligt

over for Gud, ønsker, at De allerede var på et sted, hvor De havde beredt Dem en sikker indgang til den evige salighed. Måtte Gud vise mig den barmhjertighed, at andre vil formane mig med den samme oprigtighed, hvormed jeg for Guds ansigt skriver dette umiddelbart efter min tilbagekomst fra den hellige messe. Han forbarme sig over Dem, Han forbarme sig over mig, Han forbarme sig over vor Højhed, så at ikke også denne bliver indviklet i mine og hans øvrige stedfortræderes forsyndelser.

Deres Højærværdigheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Paderborn, 4. påskedag⁷ 1682.

I morgen vil jeg med Hans Højheds bemyndigelse indvie altrene i Abdinghof kirke, derefter håber jeg ved middagstid at være i Neuhaus.⁸ Jeg ved endnu ikke, om jeg rejser samme dag eller den følgende. Gud velsigne Deres Højærværdighed.

Til den højærværdigste fader Laurentius von Dript, generalvikar i gejstlige anliggender i Paderborn, Neuhaus.

(1) Reference i E 264. – (2) Græsk-romersk filosof, ca. 55-138 e.Kr. Stoiker. Stensen henviser til hans *Håndbog i moral*. – (3) Formelt var Stensen hjelpebiskop i Münster stift, men i praksis assisterede han også fyrstbiskoppen i Paderborn. – (4) Stensen var i Hannover fra november 1677 til juni 1680. – (5) Fyrstbiskop Ferdinand af Paderborn og Münster. – (6) Von Dript var benediktiner. – (7) 1. april. – (8) Fyrstbiskoppens residens.

E 257. *Alterindvielse*

Abdinghof, 2. april 1682.

Indhold: Stensen bevidner indvielsen af 4 altre i Abdinghof klosterkirke.

E 257a. *Alterindvielse.*

Lippspringe, 2. april 1682.

Indhold: Stensen bevidner alterindvielsen i Lippspringe kirke (tysk oversættelse i *Stenoniana Catholica* 7, 1959, s. 16).

E 258. *Til Adelheid von Twickel*

Neuhaus, 3. april 1682.

Indhold: I anledning af frøken von Galens sygdom udtrykker Stensen sit håb om, at denne må blive åndelig styrket af sin prøvelse.

KK T

Guds barn!¹

Det glæder mig, at den gudvelbehagelige sjæl, frøken von Galen,² har døden for øje. Ingen burde nogen sinde om aftenen gå til sengs med andre tanker end at kunne vågne op til den evige lyksalighed. At tale efter det

ydre menneske burde hun være værdig til medynk, især dersom kopperne i menneskenes øjne ville berøve hende noget af hendes skønhed. Men det står i hendes magt, om hun ligesom Kristus i sin lidelse efter legemet vil opofre menneskelig skønhed til Gud, for efter sjælen at erhverve den guddommelige skønhed af Kristi lidelse. Gud give hende styrke og nåde til ikke at miste nogen af alle de fortjenester, som dette kors ellers ville meddele hende.

Jeg skriver ikke til hende selv, fordi jeg ikke ved, hvilken tilstand hun er i. Jeg håber med Guds hjælp at være i Münster på fredag, i dag otte dage. Her til morgen³ rejser jeg fra Neuhaus til Wadersloh.⁴ Gud velsigne Dem alle. Bed til Gud for mig Deres uværdigste tjener,

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop

Neuhaus, fredag efter påske 1682.

Til mademoiselle, mademoiselle von Twickel, Nottuln.

(1) Adelheid Wilhelmine Maria von Twickel (død 1692), datter af Johann Bevers von Twickel zu Havixbech, stiftsdame i Nottuln. Om denne stiftelse se E 219. – (2) Francellina von Galen, jvf. E 219. – (3) Fredag den 3. april. – (4) Formentlig Wadersloh sogn i Kreis Beckum.

E 259. Til Cosimo III

Münster, 15. april 1682.

Indhold: Stensen sender storhertugen en kopi af fyrstbiskop Ferdinands missionsbestemmelser og beder om støtte til at betale en gammel gæld.

KP-PS 1

Deres Højhed!

Gennem vort jesuitterkollegiums rektor,¹ som i dag til morgen rejser til generalforsamlingen, som afholdes i Rom, sender min herre, Hans Højhed af Münster og Paderborn, tre eksemplarer af missionsfundatsen,² et til den hellige kongregation for troens udbredelse, et andet til ordensgenera- lens arkiv og det tredje til provincialarkivet i Köln. Da jeg havde afskriften af indholdsfortegnelsen og fordelingen blandt disse missioner i hænde, tænkte jeg, at Deres Højhed intet ville have imod kopien, som jeg nu vedlægger dette brev og sammen med dette sender Dem. Sandelig også på katolske steder er missionærers virken meget nødvendig for at udfylde manglen hos sognepræsterne, blandt hvilke der findes meget få, som virkelig gør fyldest som sognepræst. Selv de, som iøvrigt gør et godt indtryk og fører en dadelfri vandl, lader, fordi de ikke føler sig forpligtet til individuel omsorg for enhver undergiven, mange sjæle gå til grunde og går til slut selv til grunde med dem. Men fremfor alt fortjener Kina og Tartarlandet³ medlidenskab, og her er lejligheden for tiden overordentlig gunstig. »Høsten er stor, men arbejderne er få.«⁴ Og af dem, der rejser ud,

kommer kun få til vejs ende, fordi de dør under en usædvanlig lang og farefuld rejses strabadser.

Eftersom jeg så ofte har bebyrdet Deres Højhed på mine fattiges vegne, vender jeg mig endnu en gang til Dem for at trygle Deres overvættets barmhjertighed om en almisse. Jeg håber, at det skal blive sidste gang, ikke fordi jeg tvivler om Deres godhed for nødlidende, men fordi jeg ved, at De har anden tilstrækkelig anledning til at vise den. Det, jeg beder om, er ikke til nye udgifter, men til at dække gammel gæld, som jeg har stiftet, medens jeg underholdt så mange mennesker, som efter Hans Højhed Hertugen af Hannovers død – hvem Gud skænke sin herlighed – var blevet hos mig. I løbet af det sidste år har jeg reduceret disses tal så stærkt, at jeg kan klare mig med, hvad Gud regelmæssigt giver mig; men til trods for, at det ofte går lidt fremad, har jeg dog endnu ikke kunnet betale det hele. Jeg henvender mig derfor endnu en gang til Deres Højheds velvilje og håber af Guds barmhjertighed, at jeg i den målestok, Gud vil hjælpe mig ved Deres Højheds støtte at tilfredsstille menneskene og deres retfærdighed med hensyn til det timelige, ved Jesu Kristi lidelses fortjenester og ved den allersaligste Jomfrus forbøn med hensyn til det åndelige må fyldestgøre hans guddommelige retfærdighed, for at jeg efter ordningen af mine regnskaber hver dag og hver time roligt kan afvente kaldelsen bort fra denne jammerdal, hvor vi intet andet ser end falskhed og ondskab, og hvor man altid må frygte at komme til at belaste sig ikke blot med egne synder, men gennem sit embedes forpligtelser også med andres. Jeg beder Gud bevare Deres Højhed for så vel den ene som den anden slags og forlene Dem nåde til foruden egen dyds fortjenester at sammenhobe utalte fremmede, da der jo gives Dem lejlighed til både ved Deres eksempel og Deres autoritet at gøre godt, idet De afskaffer farlige sædvaner og befæster fromme vedtægter og skikke i den hensigt at søge hele staten gjort til et guddommeligt velbehags paradys, hvorom jeg af ganske hjerte beder.

Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Münster, 15. april 1682.

Grev Zani⁵ har spurgt til hr. Jakob Rautenfels,⁶ hvem Gud skænke sin herlighed.

(1) Pater Winand Weidenfeld (jvf. E 246, n. 2). Jesuitterordenens 12. generalforsamling varede fra juni til september 1682 og førte til valget af Charles de Noyelle som ordensgeneral. –

(2) Om den ferdinandske missionsstiftelse, se E 202. – (3) Tartarerne er de tyrkiske folkeslag i Europa og Asien. Her tænkes formentlig på Kurdistan. – (4) Matt. 9, 37, Luk. 10, 2. – (5) Grev Carlo Antonio Zani, ven af Malpighi i Bologna. – (6) Om Rautenfels død, se E 250.

E 260. Vidnesbyrd

Dingden, 6. maj 1682.

Indhold: Stensen bevidner, at han i Anholt har tildelt firmelsens sakramente, indviet et kapel og viet ti diakoner.

LBM L

Dokument om de af biskoppen og ærkediakonen udførte handlinger i kirken i Anholt og det uden for byen beliggende kapel.

Jeg, Niels, biskop af Titiopolis ved Guds og det apostoliske sædes nåde, hjælpebiskop af byen og stiftet Münster for Hans højærværdigste Højhed fyrsten, hr. Ferdinand, biskop og fyrste af Münster og Paderborn osv., forvaltede i året 1682, den 3., 4. og 5. maj firmelsesakramentet i kirken i Anholt og i det nærved beliggende Helligkorskapel, som jeg også indviede den 5. maj ved i dets alter at indeslutte relikvier fra martyrerne Felix og Honorius, og jeg tildelte også den 4. maj i sakristiet i sognekirken i Anholt den første gejstlige tonsur til følgende ti personer fra Anholt, idet sognepræsten, hr. Nicolaus Pinders,¹ selv aflagde vidnesbyrd om alt det foreskrevne: Leopold Theod. Hückeshorst, Hermann Cremer, Bernard Cremer, Johann Heidelberg, Theod. Bern fra Ryswick, Walter fra Ryswick, Reiner Cramen, Gisbert Lamberts søn, Karl Otto Haes, Theod. Henr. Terloefen, men den 4. maj aflagde jeg også på anmodning fra samme steds ærkediakon, den højærværdige hr. Johannes Rotger Torck,² Münsterkatedralens dekan, og med Hans højærværdige Højhed, fyrst Ferdinands samtykke, visitats ved samme kirke i Anholt, så vidt det korte tidsrum, der var til rådighed, tillod, og jeg gav anvisning om at følgende skulle besluttes ... Dingden, den 6. maj 1682.

(1) Sognepræst i Anholt fra 1659, død 1699. – (2) Jvf. E 202a, n. 3.

E 260a (= E 260, del II). Alterindvielse

Anholt, 12. maj 1682.

Indhold: Stensen bevidner indvielsen af tre altre i Anholt kirke.

KP-LBM L

I året 1682, den 12. maj, har jeg her i kirken i Anholt i stedet for træaltre indviet tre stenaltre, nemlig højaltret til ære for den helligste Treenighed og den hellige Pankratus,¹ hvorved jeg i altret har indesluttet relikvier fra den hellige Felix og en fælle af den hellige Gerion,² sidealtret på evangeliesiden til den hellige Antonius' ære, i hvilket alter jeg indesluttede relikvier fra en af martyrerne i Trier og en fælle af den hellige Gerion, og sidealtret på epistelsiden til ære for den allersaligste jomfru, i hvilket alter jeg indesluttede relikvier af den hellige Honorius og en fælle af den hellige Gerion.

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

(1) Legendarisk romersk martyr. – (2) Martyr i Köln fra det 4. årh. Legenden fortæller, at han var officer i en kristen legion i den romerske hær og blev dræbt i et slag uden for Köln sammen med sine fæller.

E 261. Alterindvielse

Velen, maj 1682.

Indhold: Stensen bevidner, at han har indviet højaltret i Velen sognekirke (i maj 1682, selve datoen er ulæselig).

E 262. Fra Odoardo Cibo

Rom, 16. maj 1682.

Indhold: Propagandakongregationens sekretær meddeler Stensen, at man ikke kan fritage ham for omsorgen af Lüneburg og Danmark (jvf. E 249), men at man ifølge Johannes Beckers forslag (jvf. E 254) overvejer at sende ham en missionær til hjælp. PS 1

Til hr. Stensen

16. maj 1682

Eminencerne kender Deres Højærværdige Højvelbårenheds enestående nidkærhed og fromhed og stiller forventninger til Deres stadige indsats for Deres missioner. Eminencerne har derfor ikke fundet det rigtigt at fritage Dem for byrden af embedet som apostolisk vikar, som De havde bedt om i Deres sidste brev. Men for at berolige Deres samvittighed og gøre det muligt for Dem at fortsætte i det embede og i embedet som hjælpebiskop, overvejes det, om man kunne benytte den udvej, der er påpeget i Johannes Becker's indberetning, nemlig at udpege en missionær, der skulle tage ophold på stedet og besøge alle missionsstederne, når det fandtes betimeligt, og give Deres Højvelbårenhed løbende underretning om deres tilstand, for at De så kunne træffe de foranstaltninger, som De fandt mest formålstjenlige. Disse beslutninger, som den Hellige Kongregation har truffet, meddeler jeg Deres Højvelbårenhed. For at foreslå en person, der ved sin godhed, sin lærdom og sin kløgt var egnet til dette embede, bedes De underrette mig om en sådan og om de indtægter, man kunne anvise ham, for at jeg kan meddele begge dele videre til Eminencerne og siden lade disse beslutninger tilgå Dem. Etc.

E 263. Til Ortensio Mauri

Münster, 28. maj 1682.

Indhold: Stensen redegør for en strid mellem et kapitel og deres dekan. KP-PS 1

Min højtelskede broder i Guds kærlighed!¹

Hver gang, De formaner mig, viser De mig en sand vennetjeneste, som jeg, idet jeg takker Gud derfor, modtager som en sådan. I dekanens² sag vil De se, at jeg, dersom de imod ham fornylig forebragte klager er

berettigede, vil være den første til at foranledige hans afsættelse og inddrage hans beneficier. I sagen om de vanhelligede stationer har han dog ingen anden skyld end den, at han ikke har afventet kapitlets svar, endskønt det også her forekommer mig, at han er at undskylde, fordi han forlangte et forslag fra dem og ventede i flere dage, hvilket man i min nærværelse har indrømmet. En af dem tog endog op af sin lomme et lille kort, på hvilket dekanen havde optegnet størrelsen af de til stationerne nødvendige pladser. Der ligger endnu større skyld på dem, først fordi de ikke optrådte på en tid, da det stadig var muligt at finde udveje uden at afstedkomme forargelse blandt folk, nemlig i dagene fra forslaget forelæggelse til afslutningen af arbejdet, som ikke blev udført i eet stræk, men således, at de to stationer blev oprettet på forskellige dage, og arbejdet fandt sted på en plads i byens nærhed ved offentlig vej, så den undskyldning, at de intet har vidst, gælder ikke. Deres skyld består endvidere deri, at de, efter at alle ved den offentlige procession, til hvilken mange fromme mennesker var kommet sammen, havde optaget alt i bedste mening, i kraft af deres egen autoritet så skændigt har krænket billederne af Kristus; flere uger efter har de påny opstillet disse, men af de knælende figurer har de smidt stumperne omkring i alle retninger og ladet dem ligge der til alle forbigående forargelse. Ejheller gælder den undskyldning, at enhver fra sin egen grund kan bortfjerne det, som en anden ulovligt anbringer der. Vi er dog kristne, og man skylder de hellige billeder, som fortrinsvis er opstillet til almindelig andagt, ærefrygt. Den anden undskyldning, at det ikke har været deres hensigt at lade billederne ligge således, men at bringe dem tilbage til deres tidligere plads, kan jeg herefter stemple som løgn; til mig sagde de nemlig, at afgørelsen i kapitlet var faldet således ud og var ført til protokols; men da de blev nødt til at forelægge protokollen, sagde de, at beretningen foreløbig blot var blevet nedskrevet på et stykke papir, og da dette endelig efter megen modstand var blevet fremskaffet, indeholdt det intet om genopstilling, kun om at skaffe væk, så det er klart, at de søger undskyldninger for at bortforklare deres synder.³ Da jeg af Hans Højhed har fået besked om at søge oplysninger i denne sag, ville det være mangel på tilbørlig iver og retfærdighed, ærefrygt og iver for gudstjenesten, hvis jeg ikke berettede den faktiske sammenhæng og insisterede på afstraffelsen af dem, som ingen respekt har haft for vor forlørsers billeder, men har omgåedes dem, som var de træstykker og stenstumper; dette så meget mere, som vi her i nabolaget ligefrem er omgivet af ikke-katolikker, som triumferer, når de ser de hellige billeder også af vore, ja, af vore gejstlige blive behandlet profant og uden ærefrygt. Hvorvidt dekanen også bør straffes, fordi han ikke har afventet kapitlets samtykke, så er dette en privatsag og

gælder personerne, om hvilke striden i øjeblikket drejer sig, om de nemlig var berettigede til at nægte dekanen den ham tilkommende respekt; når det første spørgsmål er afgjort, vil man se, hvorledes man skal bedømme det andet. Dette anser jeg mig for forpligtet til at sige denne sag vedrørende, og det er ikke en dom, der støtter sig på tvivlsomme grunde, men på klare kendsgerninger. Hvis disse mennesker ikke straffes, vil Gud sikkert gribe straffende ind.

I aften rejser jeg til Roxel og derfra over Nottuln til Asbeck, Ahaus⁴ og andre steder. Gud velsigne Dem. Jeg er Deres Velbårenheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Kristi Legemsfest⁵ 1682.

(1) Om Mauri se E 196a. – (2) Denne sag, der drejer sig om opsættelse af korsvejstationer, er ikke yderligere bekendt. Det vides således ikke, hvilken af Münsters tre stiftkirker med tilhørende kapitler, ledet af en kapiteldekan, der her er tale om. – (3) Vulgata, Sal. 140,4. – (4) Alle mindre byer og steder vest for Münster. – (5) 28. maj 1682.

E 264. *Fra Laurentius von Dript*

Neuhaus, 2. juni 1682.

Indhold: Von Dript svarer på E 256, vender Stensens anklager til en anklage mod hjelpebiskoppen selv og mener, at denne er hjemfalden til ekskommunikation.

LBM L

Højtærede og højærværdigste herre, højagtede herre.

Da Deres højtærede Excellence sidste gang var tilstede her,¹ havde jeg for anden gang stilet et yderst venligt brev til Dem. I henhold til mit emne – sindets uigennemskuelige lidenskaber og Satans iver efter at bedrage – bevidnede jeg deri i få ord, at jeg havde tilstrækkeligt kendskab til de tusinde kunster, der sættes i værk af ham, som forvandler sig til lysets engel for – under det godes skin – at føre os bag lyset, og at der findes veje som forekommer mennesket at være rigtige, men alligevel ender i fortabelsen. Endvidere hævdede jeg, at Gud, der ønsker, at vi alle skal frelses, har vist os en sikker regel og vej i evangeliet, og at vi på ingen måde vil kunne få vild, hvis vi følger den: »vil du indgå til livet, da hold bude-
ne«,² som enten hører under den naturlige lov eller den guddommelige lov, hvilket vil sige moseloven og andre bud, der findes i de hellige skrifter, eller love udstedt af konciler, paver og andre myndigheder, det være sig gejstlige eller verdslige, om hvilke det siges »den som hører jer, hører mig«^{2a} osv. Jeg erklærede også, at jeg hidtil, så vidt jeg formåede, havde fulgt denne ufejlbarlige og gudgivne regel, og at jeg aldrig havde afvejet fra den hellige kanoniske ret, sådan som den er fastsat af konciler

eller paver. Jeg gjorde den tilføjelse, at Deres højtærede Excellence, hvis De kendte en bedre og sikrere regel, skulle gøre mig bekendt med den og derved forandre mit grundlag; jeg ville være helt rede til at følge den.

Dette var et resumé af, hvad jeg skrev i mit sidste brev, og, så vidt jeg kan se, var der intet anstødeligt i det. Men da Deres højtærede Excellence var draget bort, og jeg var på vej hjem, modtog jeg pludselig gennem pater Cloppenborg³ et brev, der var fuldt af vrede og bitterhed, men også af uoverlagte og falske anklager. Af brevet forstår jeg, at Deres højtærede Excellence opretter en særlig domstol og sidder til doms over mig, skønt jeg slet ikke hører under Deres jurisdiktion, og uden at jeg er blevet indstævnet eller hørt, endsige kendt skyldig efter en retsmæssig procedure; De dømmer mig til det frygteligste af alt, den evige fortabelse (hvilket den gode og almægtige Gud i sin uendelige mildhed må afvende). Domsafsigelsen indledes med følgende formuleringer: »Hvorfor jeg anser hans sjæls tilstand for yderst ulykkelig«; og længere nede: »og derfor står der intet andet tilbage end faren for evig fortabelse«, hvilket er imod Vorherres Kristi bud, som det står skrevet hos Lukas 6: »Og døm ikke, så skal I ikke dømmes«,⁴ og i apostelens brev til romerne 2: »Derfor er du uden undskyldning, menneske! hvem du end er, som opkaster dig til dommer; thi idet du dømmer de andre, fordømmer du dig selv; du dømmer nok, men handler selv på samme vis«.⁵

Og hvad er så grundene til en så grufuld dom? 1) At min hensigt med rollen som modpart mod Abdinghof ikke var retfærdig. 2) At De i mange år har hørt meget om mig i Hannover, som De ikke kan billige. 3) At jeg med hensyn til Abdinghof-sagen har ytret mig for frit, og at jeg over for det omtalte kloster har været meget besværlig, nu såvel som førhen; og 4) At jeg i mit embede vedvarende har adspredt mig ved hoffet med ydre anliggender og derfor dårligt har kunnet koncentrere mig om de indre. Af disse såkaldt uigendrivelige grunde kommer altså den uhyrlige dom. Og ikke nok med at Deres højtærede Excellence procederer mod mig på grundlag af rygter, man har fortalt Dem – De tiltager Dem også domsmagt over mine hensigter og tanker, som kun Gud kender. Mennesket ser på det ydre, men Herren ser på hjertet.⁶ Og er hannoveranske rygter et evangelium? Hvis de nu virkelig var et evangelium, skulle jeg så være dømt uden at blive hørt eller indstævnet? Også for flere år tilbage, da striden stod om Abdinghof-valget, spredtes der i Hannover det rygte om mig – sådan som Deres højtærede Excellence selv har anført over for mig – at jeg var et hovmodigt og et så hævngherrigt menneske, at jeg aldrig ville kunne forsones med en, der blot én gang havde krænket mig. Jeg ville sandelig af hele mit hjerte ønske, at jeg var lige så uberørt af alle andre

karakterbrister, som jeg er af sidstnævnte. Om det første må andre dømme; med hensyn til min frimodige udtryksform tilstår jeg, at jeg altid har taget mig denne frihed over for moralsk uforvarlige forhold; jeg har bragt den med mig til hoffet og er indtil videre ikke blevet smittet af stats- eller hof-hyckleriet. Imidlertid har jeg »talt frit ud i verden«;⁷ derfor, har jeg talt ondt, lad der da blive bragt vidnesbyrd om noget ondt – har jeg talt godt, hvorfor revses jeg da? Hvis jeg sagde, at »en eller anden har gjort eller sagt meget ondt«, uden at pege på noget specielt, så ville det være en meget dårlig måde at kritisere på, hvilket også den hellige Thomas⁸ og samtlige teologer og kanonister bevidner. F.eks.: »Jeg har kendskab til mange skriftefædre i Westfalen, der forleder deres skriftebørn til at handle uanstændigt, som f.eks. nonners skriftefædre, der overtræder klostrenes klausur og omgås nonnerne på alt for fortrolig vis« osv. Når man således ikke nævner nogen navne, bliver resultatet, at man sætter alle under mistanke – en fremgangsmåde, der desværre er alt for udbredt hos nogle mennesker.

At jeg uretmæssigt har ligget klostret i Abdinghof til last, det benægter jeg på det kraftigste. Ved det første valg havde jeg nemlig ikke noget på spil og skænkede det heller ikke nogen tanke, men jeg blev udpeget til kommissær i dette anliggende; efter dagligt igennem ti dage at have påkaldt Helligåndens nåde i mine gudstjenester, afgav jeg et votum, som den hellige konsistorial-kongregation og selve paven billigede og bekræftede som rimeligt. Alle sagens akter er allerede i trykken, og hvis De ønsker, kan jeg formidle Dem et eksemplar. Jeg tilstår uden tøven, at jeg var modpart ved sidste valg, fordi en prælat i ordenen og visitorator ved Abdinghof⁹ i et brev fastslog, at Pantaleo¹⁰ ikke var værdig til prælaturen, og at valget var foretaget for at tilfredsstille de politiske ambitioner hos en enkelt person (som for sine tjenester allerede var blevet forfremmet til prior¹¹), og at man havde forbigået dem, der havde opnået flere stemmer og følgelig havde større ret. Dette har jeg dog ikke beklaget mig over og vil heller ikke gøre det; jeg har nemlig ført min sag på helt retmæssig vis, og min grundvold – den af Helligånden dikterede kanoniske ret – står urokket og vil ikke kunne omstyrtes af billighedshensyn. Da hans Højhed¹² imidlertid besluttede at lade denne sag falde, var det passende, at jeg trak mig tilbage og fandt mig i det; og af den grund svarede jeg ikke på det, Deres højtærede Excellence skrev til mig på selve påskedag, »at De mente, at velsignelsen kunne tildeles med god samvittighed«, idet jeg netop overlod det til Deres samvittighed. Hvis det endvidere er sandt, hvad Deres højtærede Excellence hævder om de ydre ting og den forsømte inderlighed, så findes der ingen kejser, konge, fyrste eller overhovedet

nogen, der hersker over andre, som ikke risikerer evig fortabelse. Og skønt kongen og salmisten David var optaget af et stort kongeriges talrige politiske forretninger, kunne han dog sige: »Jeg havde altid Herren for øje« og »Jeg vil love Herren til hver en tid« osv.¹³ Hvorfor skulle det ikke også være muligt for andre, især når deres embede først og fremmest er rettet mod forherligelse af Gud og de hellige? Og hvordan kan Deres højtærede Excellence dømme om dette, når retstvister som denne har at gøre med indre forhold, der kun ligger åbne for Gud? Dette var i få ord, hvad jeg har at sige til det brev, De havde stilet til mig.

Heraf fremgår det klart, hvor uoverlagt, forfejlet, ja hvor falsk grundlaget er for min domfældelse på alle disse mange punkter. Deres højtærede Excellence vil tilgive mig, at jeg, til gengæld for de bebrejdelser De er fremkommet med over for mig, foreholder Dem – som næstekærligheden og retfærdigheden kræver – hvilken fare De befinder Dem i, og overlader det til uhildede parter at dømme om, hvem af os to der befinder sig i den ulykkeligste sjælstilstand. Under alle omstændigheder vil Deres højtærede Excellence huske på, at De, efter at have oplæst mit brev i nærværelse af to præster De selv har ordineret, fremkom med følgende udsagn: »Hvis jeg havde villet gå frem efter den retslige procedure, så skulle jeg have løst Petrus¹⁴ fra fængslet, men hos gejstlige er det ikke nødvendigt at gøre det.« Gode Gud! Det vil altså sige, at munke og andre gejstlige hos Deres højtærede Excellence er at betragte som dyr, der efter deres herrers for-godtbefindende bliver trukket til slagteren og slagtet – for ligesom dem kan altså gejstlige uden retslig procedure fængsles for bestandig og lide den borgerlige død (hvilket fængsel juridisk set er ligestillet med)? Og hvem i Herrens navn har løst Deres højtærede Excellence fra at overholde den guddommelige og naturlige rets fastsatte procedurer i en retslig anklage af så stort et omfang? Mener De, at den hellige kongregation ved overgivelsen af denne sag havde til hensigt, at Deres højtærede Excellence skulle have beføjelse til at domfælde en person, som ikke var kendt skyldig i overensstemmelse med retsprocedurerne? De tager fejl, De tager ganske fejl, hvis De mener, at der er overdraget Dem en beføjelse, som ikke engang paven har; for skønt han er hævet over den positive ret, så er han dog ikke hævet over den naturlige og guddommelige ret, ifølge hvilken det er forbudt at dømme en person, der ikke er blevet kendt skyldig på retmæssig vis eller ifølge verdslig magts almindelige retspraksis. Også den hellige Thomas, den englelige lærer, mener vel, at en dommer er forpligtet til at frikende den anklagede, hvis denne ikke på retmæssig vis er kendt skyldig ved edsvorne vidner, også selv om dommeren med sig selv véd, at anklagede er skyldig (2. underdel af 2. del, kvæstion 67, artikel 2).¹⁵

Det teologiske fakultet i Louvain giver endvidere følgende påmindelse: »Med hensyn til at straffe forbrydelser råder fyrsterne over mange midler, som ikke er gavnlige, andre er gavnlige, men hører ikke under deres beføjelser, og atter andre er både gavnlige og hører under deres beføjelser, men bør hellere opsættes«; visse handlinger der bør straffes på det strengeste, men unddrager sig offentlig bevisførelse, overlader fyrsterne til Gud – ene vidne og dommer over det skjulte. Det lå i den apostoliske kommissions befaling, at Deres højtærede Excellence, med beføjelse til at frigive fra fængslet, skulle danne Dem en mening om ret og uret med hensyn til fængsling og aflægge rapport om det; men at dette skulle foregå i modstrid med den hellige kanoniske rets forskrifter, uden anvendelse af en notar i sagen, uden afhøring af edsvorne vidner, idet De udelukkende forlader Dem på Deres egen dømmekraft – det havde man aldrig drømt om. Det er sandt, at man med hensyn til personer, der tilhører en orden, kan handle summarisk og uden de formelle retslige procedurer, men dog ikke sådan, at der ikke tilstås den anklagede den påkrævede bevisførelse og det uomgængelige forsvar. (Kap. »Det hænder ofte«. Herom siger Fagnani¹⁶ til kap. »Hvorledes og hvornår« 2. »Om anklage« n. 99: »Med hensyn til regelbundne personer slækkes retsbestemmelserne *til en vis grad*, men ikke hvad angår bevisførelsen, for den må *aldrig* udelades«). Til bevisførelsen krævedes imidlertid, at anklageren, sagsøgeren eller en pålidelig sagfører,¹⁷ hvis oplysninger hidrørte fra samvittighedsfulde personer, skulle træde frem i nærværelse af en protokolførende notar; derefter skulle den anklagede høres, og hvis han nægtede sig skyldig, skulle der indkaldes retsligt tilladte vidner (for i processer mod en lægmand kan kvinder ikke tillades – det kan de end mindre i sager mod en præst), som skulle afhøres under ed, eftersom man ikke kan fæste lid til noget vidne, der ikke har svoret ed, hvor velbyrdig, from eller hellig vedkommende end er. (Kap. »For nylig« X, 52 »Om vidner og vidneforklaringer«). Derfor ville Deres højtærede Excellence intet have afstedkommet med tusind nok så tilladte vidner, hvis de var blevet afhørt uden edsaflæggelse – og hvis der var fældet dom på grundlag af deres vidneforklaring, så ville den have været uretfærdig og urimelig. Dette må også gælde den dom om fortsat fængsling, Deres højtærede Excellence har fældet, indtil De ved hjælp af en retsprotokol – der i retsforhold kan være en garant for vederhæftighed – godtgør, at De har overholdt de nødvendige forskrifter for bevisførelse, som de er givet af Gud i den hellige skrift og den kanoniske ret (som er bindende for såvel myndighedens som for samvittighedens domstol). Da det ikke er blevet godtgjort og heller ikke nogensinde kan blive det, fremstår Deres højtærede Excellence som ansvarlig for en uretfærdig og

med vold gennemført fængsling, oven i købet af en præst, som De kunne frigive; derfor henfalder De til straffen kap. »Hvis nogen under råd« og kap. »For nylig blev der af Os« X, 29 »Om ekskommunikation«, dvs. strengere ekskommunikation,¹⁸ af hvilken De kun – på grund af de retskrænkelser De har begået – kan løses af paven, såfremt De ophæver det voldelige overgreb og indrømmer uretfærdigheden i Deres handlinger. Juridisk er disse forhold så klare, at jeg ikke ville tro, at nogen med gyldig grund kunne betvivle dem, skønt de lader til at forekomme fremmede for Deres højtærede Excellence. Dog sørgede jeg af denne grund for, da De sidste gang var til stede her, ikke at deltage i Deres højtærede Excellences åndelige øvelser eller andre arrangementer, medmindre det var nødvendigt. Jeg underkaster mig pavestolens, alle universitetets og alle indsigtfulde menneskers dom, for hvem sagen vil kunne føres og afgøres under navne som Titius¹⁸ og Sempronius, hvis Deres højtærede Excellence foretrækker det på den måde.

Deres højtærede Excellence må også betænke, hvorledes De over for Gud og i Deres samvittighed vil kunne forsvare, at De har fejlinformeret den højtærede nuntius,¹⁹ og gennem ham pavestolen, så at det tager sig ud, som om De har dømt Petrus under overholdelse af den guddommelige rets bestemmelser (ifølge hvilke ethvert udsagn fra to eller tre edsvorne vidner og enhver indsigelse fra overordnede har gyldighed), hvilket dog slet ikke har fundet sted. I denne retssag, hvor den implicerede selv benægter gerningen, blev der tværtimod fældet dom på grundlag af vidneforklaringer, der uden edsaflæggelse var afgivet af to berygtede kvinder og en dansker, der opholder sig ved hoffet (hans karakter er tilstrækkeligt kendt her). Men det er ikke på dette punkt, sagen trykker Deres højtærede Excellence; De ville ikke have bekymret Dem meget om anklagen, hvis Deres ønske var blevet imødekommet på andre punkter. For fem dage siden blev jeg nemlig opsøgt af Johann Beitelmann og Helling,²⁰ borgere af Paderborn og begge nærtstående til den fængslede; de bad mig om at arbejde for dennes frigivelse hos Hans Højhed. Jeg gav dem det svar, at denne sag lå uden for både min og Hans Højheds beføjelser, og at kun den højtærede hjælpebiskop, der havde fået overdraget sagen, kunne frigive ham. De svarede, at de havde opsøgt Deres højtærede Excellence, men at det stod fast, at han kun ville blive løsladt, hvis han bøjede sig og gav efter. I Herrens navn, hvad er det for en måde at gå frem på? Deres højtærede Excellence har selv bevidnet, at fængslingen fandt sted på grund af en anklage, hvis efterforskning og opklaring havde været Deres eneste opgave. Hvordan kan Deres højtærede Excellence da dømme om noget, når det ligger uden for Deres opgave? Eller er De uvidende om, at alt hvad

en dommer gør uden for opgavens grænser, ikke har nogen juridisk gyldighed? Ak, stakkels Petrus, der i tiltro til Deres højtærede Excellences hellighed og samvittighedsfuldhed søgte Dem som kommissær uden at vide hvor frygteligt det skulle blive at falde i hænderne på en kommissær, der i sin retspleje over for gejstlige tror sig i besiddelse af ubegrænsede midler og hverken mener at være bundet af guddommelige eller af menneskelige love! Men skæbnen finder en vej, mens vi blot venter tålmodigt. Jeg, for mit vedkommende, er overbevist om, at den mægtige Gud, som i sin vrede plejer at vise sig barmhjertig, her er gået frem med fristelse og engang vil åbenbare de frygtelige uretfærdigheder, der er begået i denne sag, og jeg frygter, at mange på grund af den vil stå i fare for den evige fortabelse. Jeg for min part er ubekymret, eftersom jeg, hvad angår anklagen, står som uskyldig, sålænge den ikke er behørigt bevist, og da den brøde, der er begået (skønt heller ikke den er blevet bevist retmæssigt med edsvorne vidner), ikke giver hjemmel for en sådan straf, og fordi det under alle omstændigheder er bedre at frikende hundrede skyldige end at dømme en eneste uskyldig. For Deres trygheds og samvittigheds skyld har jeg villet gøre opmærksom på disse forhold, således som de er begrundet i sandheden, retfærdigheden og den hellige kanoniske ret (på hvilken Deres højtærede Excellence har svoret ved konversionen til vores tro samt ved forfremmelsen til bispeembedet); med tilsvarende ærbødighed har jeg villet råde Dem til altid i Deres retspleje at efterligne den, som på et passende tidspunkt holder ret ifølge de love, der gælder for ham selv, hans kirke og hans lokale stedfortrædere, ikke mindst ifølge dem, der hidrører fra den ed, han svor for at kunne forvalte den kanoniske ret; og skulle De indse, at De ikke har tilstrækkelig viden til at fælde dom, da skal De afholde Dem fra handling i bevidsthed om, at den, der udøver et embede uden den fornødne indsigt, befinder sig i en vedvarende tilstand af dødsynd, idet det svarer til at være ubekendt med lovene (hvilket ikke undskylder nogen).

Hvis De vil svare mig på dette brev, skal De være meget velkommen, men skriv brevet således, at det kunne være stilet til den hellige evighed, sådan som jeg også har sat mig for med dette brev; og lad det ikke være grundet på personlige ideer og udtryk, men på de guddommelige og menneskelige love. Det er mig ikke muligt at skrive yderligere, førend Deres højtærede Excellence beviser, at De ikke er hjemfalden til ekskommunikation, eller at De er blevet løst fra den. De bør nemlig lige så vel huske på den 19. retsregel, afsnit 6: »Den er ikke uden skyld, som blander sig i en sag, han ikke har noget at gøre med«.

Hellige mænd finder så meget at kritisere og rette hos sig selv, at de let

glemmer andre og ikke over hals og hoved dømmer deres næste; hvis de ikke er i stand til at undskylde næstens gerninger, da undskylder de dog hensigten (i overensstemmelse med den hellige Bernhards²¹ gavnlige påmindelse). Hvis Deres højtærede Excellence havde fulgt den, så ville De hverken have dømt mig eller Hans Højhed Fyrsten (hvis hensigter og grunde han som oftest kun selv kender) ud fra uunderbyggede rygter; hverken Hans Højhed eller jeg er nemlig på nogen måde underlagt Deres højtærede Excellences jurisdiktion. De skal ikke lægge Dem efter noget andet end at passe Deres biskoppelige pligter i stiftet Münster, medmindre der bliver overdraget Dem specielle opgaver. Hermed betror jeg Deres højtærede Excellence til Guds beskyttelse og mig selv til Deres gunst og nåde, idet jeg forbliver Deres højtærede Excellences

Neuhaus, 2. juni, 1682.

P.S. Deres højtærede Excellence skal ikke undre Dem over, at jeg har behandlet dette temmelig udførligt; det drejer sig nemlig om en sag, der angår mange sjæles frelse. Hvis Deres højtærede Excellence mener, at De uden nogen samvittigheds kvaler kan udvande disse godbidder, viser De med sikkerhed, at De kun har en lille eller ingen bekymring for de hellige kanoniske bestemmelser (som De har svoret ved), og at De ikke plages af nogen fortrydelse. Jeg har, for min sikkerhed, rådført mig med de lærdeste og samvittighedsfuldeste mænd, og jeg har meddelt mine grunde til den højtærede nuntius, til Hans Højhed Fyrsten, til den foresatte for Bursfelder-ordenen og -unionen²² og til andre, og ingen har forsøgt at tilbagevise eller forkaste dem. Hvilket klogt eller samvittighedsfuldt menneske vil råde mig til nu at afholde mig fra at følge den hellige kanoniske rets berømmelige ord eller så mange samvittighedsfulde menneskers dom på grund af Deres højtærede Excellences forestilling om billighed? I den kendte sag om ekskommunikation har disse mennesker svaret mig, at, selv om den absolution, som Iburger-abbeden har givet, var gyldig, så ville i henhold til kap.: »Dem, der fra en kanonisk bestemmelse« 22. kap. om ekskommunikationsdomme i 6. bog, den skyldige alligevel være hjemfalden til ny ekskommunikation, som han endnu ikke er blevet løst fra. Hvis dette er sandt, sådan som det er blevet påvist at være, bør Deres højtærede Excellence betænke, hvor frygtelig en række af onder og meget alvorlige synder (for blot at nævne dette), der vil følge heraf. Må den gode og almægtige Gud oplyse Deres højtærede Excellence eller mig, så at den af os, som har taget fejl, kan erkende fejltagelsen og forbedre sig. Jeg tror ikke, at jeg kan følge en anden vej end den, der består af den hellige

kanoniske ret og den guddommelige og naturlige lov, medmindre det eftertrykkeligt bliver bevist over for mig.

(1) Ved påsketid 1682, jvf. E 256. – (2) Matt. 19, 17. – (2a) Luk. 10, 16. – (3) Johannes Cloppenburg, præst og historiker ved fyrstbiskop Ferdinands hof. – (4) Luk. 6, 37. – (5) Rom. 2, 1. – (6) Sml. 1. Sam. 16, 7. – (7) Joh. 18, 20. – (8) Thomas af Aquinas (1225-74), ital. dominikaner og betydningsfuld kirkelærer. – (9) Abbed Maurus Rost fra klostret i Iburg. – (10) Pantaleon Mönnich, jvf. E 256. – (11) Pater Placidus Echtius. – (12) Fyrstbiskop Ferdinand af Paderborn og Münster. – (13) Salm. 16, 8 og 34, 2. – (14) Petrus Jarius, en af klostrets munke, var efter abbedvalget blevet sat i fængsel på grund af opsætsighed. Han bad om en nærmere undersøgelse ved hjælpebiskop Niels Stensen, hvilket Rom gav tilladelse til. Stensen ville kun tillade løsladelse af fangen, dersom han underkastede sig den nye abbed. Petrus Jarius kom til at sidde i fængsel i over tre år. – (15) I *Summa theologica*. – (16) Prospero Fagnani (1588-1678), romersk kirkeretsekspert, i sin *Jus canonicum*, Rom 1661. – (17) I stedet for *fsicus* (Scherz) læses her *fidus*. – (18) Lucius Titius er romerrettens NN. – (19) Nuntius Ercole Visconti, jvf. E 196a, n. 7. – (20) Johan Beitelmann (død 1701) og Jobst Kaspar Helling. – (21) Bernhard af Clairvaux, jvf. E 253, n. 14. – (22) Abbed Aegidius Romanus (1604-1684) fra Skt. Pantaleon kloster.

E 265.

Anholt, 20. juni 1682.

Indhold: Stensen underskriver som fyrstbiskoppens repræsentant sammen med H. R. Ryswick, fyrst Carl Theodor von Salms udsending, en aftale om visitation af Anholt.

E 266. Til Cosimo III

Münster, 10. juli 1683.

Indhold: Da storhertugen vil betale Stensens gæld, redegør denne for sine forpligtelser og beder om en stilling i Toscana til Theodor Volo.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Da Deres Højhed med så stor godhed tilbyder at komme min fattigdom til hjælp¹ og yderligere befaler mig at skrive, hvilket beløb jeg trænger til, og ikke skåne Dem, hvis jeg mener, det kunne tjene til Guds større ære, vil jeg med den ydmygste tak til Guds overvældende barmhjertighed for denne trøst forklare nogle af mine behov. Jeg skylder et kloster for en adelig pige,² som om kort tid skal aflægge sit ordensløfte, fordi hun samtidig har omvendt sig til troen og ordenslivet, omtrent 54 daler; hun vil da på denne vis være forsørget for hele livet. Endvidere har jeg en gæld på 200 daler til en person, som gennem flere år, indtil jeg opløste min husholdning og nu indtager mine måltider hos andre, med overvældende møje og troskab sørgede for mine måltider, i hvilke sædvanligvis mere end 12 personer deltog. Yderligere skylder jeg 30 daler til en til troen omvendt adelsmand, som, medens han endnu levede i verden, har lånt mig mange penge, og nu, efter at han har viet sig til den strengeste

fattigdom, har eftergivet mig al gæld på nær de nævnte 30 daler, som jeg i hans navn skal udbetale til bestemte personer.

Hvis der i Deres Højheds hær skulle være plads, ville jeg gerne anbefale Dem hr. Theodoro Volo,³ som har en dansk hustru, som har omvendt sig til den katolske tro, og i ægteskabet er der to små piger. Han kommanderer et kompagni i Hameln og har altid stået i gunst hos højhederne i Hannover, så vel hos den afdøde hertug, hvem Gud skænke sin herlighed, som hos den regerende fyrste.⁴ Men jeg frygter for, at hans afkom her skal være udsat for fare, fordi landet nu intet håb har om en katolsk regering, og deres lutheranske slægtinge lever dels i Lüneburg og dels i København. Der foresvæver mig stadig et eksempel om en vis Campanati⁵ fra Lucca, som døde i Danmarks tjeneste og efterlod sig seks børn, af hvilke jeg i min Hannovertid ej heller kunne få nogen ud; jeg ved ikke, hvorledes det siden efter gik. Om den nævnte hr. Volo kan jeg for den tid, hvor han har opholdt sig hos Hans Højhed af Hannover, bevidne, at man holdt ham for en mand, der forstår sit fag og er tro mod Gud og sin fyrste. Man vil imidlertid kende ham bedre i Venezia, hvor hans fader, hvis jeg ikke tager fejl, har kommandoen over fæstningen Palmanuova. Han har også været på Kreta, hvorom måske hr. Matinozzi⁶ ved noget. Hvis de forskellige udtalelser overensstemmende bedømmer ham så gunstigt, som han efter vort korte bekendtskab synes mig, er jeg overbevist om, at Deres Højhed fuldtud ville være tjent med ham. Skulle der imidlertid indløbe andre oplysninger, kender Deres Højhed mit ønske om, at man ingen vægt lægger på min anbefaling, men kun på det, som Gud lader Dem erkende og udføre. At gå så vidt har hint omfattende udtryk om ikke at skåne Dem, som jeg finder i Deres Højheds brev, og ønsket om at se sjælene i sikkerhed givet mig mod til. Jeg vil så slå mig til ro med, hvad der er Guds vilje. Hvad nu mit arbejde i disse lande angår, frygter jeg, at jeg ikke vinder min sjæls frelse ved så megen brug, der i virkeligheden er misbrug. Jeg gør nogenlunde modstand, men min samvittighed siger mig, at jeg ikke svarer til de forestillinger, man nærer om mig. Firenze har givet mig nådens liv; jeg stoler fast på, at dens fromme sjæle vil bevare den bestandig for mig, indtil de opnår mig herlighedens liv. Når jeg sammenligner alt, hvad jeg i Italien har set i Guds liv,⁷ med det, jeg her ser hos personer af enhver stand, frygter jeg, at vi befinder os i en tilstand af agoni. Måtte Vorherre røre de hjerter, som der strømmer over af iver, så en del af deres også når vore hjerter! Vorherre give Deres Højhed nåde til at helliggøre Deres hele stat, til hvilket eksempel mere end sognepræsternes helligste prædikener vil bidrage, det eksempel, som Guds nåde så længe har ladet Dem give, hvorved det ses, at jo større kors, des virksommere eksempel.

Gud give os den nåde ingen af dem at miste. Jeg er i al ydmyghed og hengivenhed Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Münster, 1682, festen for den hellige Felicitas⁸ og den hellige Secunda⁹ som, da hun så sin søster under svøbeslagene, sagde: »Hvorfor viser du min søster ære og mig foragt?«

(1) Jvf. E 259. – (2) Anna Sophie von Blücher (jvf. E 164 og 170), der aflagde ordensløfte i klostret Klein-Bethlehem i Hildesheim 15.10.82. – (3) Gift med Stensens stedfaders niece, Anne Kathrine, jvf. E 170. – (4) Hertug Johann Friedrich, derpå hertug Ernst August. – (5) Pietro Campanati, død 1677, officer i den danske livgarde. Han efterlod en luthersk hustru og 5 børn. – (6) Sartorio Matinozzi, kendt som Redis korrespondent. – (7) »*via di Dio*« er her med *Positio*, s. 477, rettet til »*vita di Dio*«. – (8) Romersk martyrinde fra det 3. årh., festdag 10. juli. – (9) Samme dag var også fest for søstrene, martyrinderne Rufina og Secunda.

E 267. Til Odoardo Cibo.

Münster, 21. juli 1682.

Indhold: Stensen udtrykker over for propagandakongregationens sekretær ønske om at måtte trække sig tilbage for at få tid til studier. Han føler sig for uvidende som hjelpebiskop og mener, at hans sande kald er missionsvirksomhed. Angående vikariatene er det bedst at overlade dem til fyrstbiskoppen af Münster.

KP-PS 1

Min højttærede, højjærværdigste Herre!¹

På de to breve,² jeg har modtaget fra Deres Højvelbårenhed, svarer jeg så sent, fordi jeg dels har opholdt mig udenfor byen³ i embeds tjeneste, og fordi jeg dels først måtte kende Hans Højheds⁴ opfattelse, før jeg kunne besvare visse punkter.

Jeg fortjener ikke den gode mening, eminencerne har om mig, og ville de erkende mig, som Gud ser mig, da ville de bortkalde mig fra hjelpebiskopembedet og vikariatet og sende mig til et par års studier i Propagandakollegiet og senere yderligere nogle år til en eller anden god ældste, hvor jeg ikke ville få andre pligter end de biskoppelige til at gennemgå et godt noviciat. I virkeligheden har jeg ikke modtaget bispevielsen for at virke som biskop, men modtaget den som et middel til bedre at kunne arbejde i missionen. Imidlertid er jeg her i det udstrakte stift så stærkt beskæftiget med biskoppelige funktioner, at jeg ingen tid finder til at tage mig af missionen, ejheller til at lægge mig efter studier, som jeg har lovet Hans Hellighed.⁵ Dette får mig til at tvivle om, at jeg virkelig er i mit sande kald, især når jeg erkender min rådløshed med hensyn til, hvorledes jeg skal forholde mig ved meddelelsen af firmelsens sakramente og præstevielserne, at jeg ikke, ved uvidenhed eller ved egen skyld, skal komme til at meddele uværdige mennesker den. Man har antaget Tridenterkonciliet⁶ og de pavelige buller og dog igen ikke antaget dem, så jeg ikke ved,

hvorledes jeg kan gøre fyldest for min biskoppelige ed. Sluttelig har jeg mere end een gang haft til hensigt at bede om lov til for et år eller to at trække mig tilbage til et eller andet fromt, afsides sted for der at gøre bod for mine forsømmelser, min uvidenhed og mine begåede fejl, samt sætte mig helt i nådens stand overfor Gud for derefter at kunne vende tilbage til missionens tjeneste, der synes mig at være mit sande kald. Jeg beder ydmygst Deres Velbårenhed for Guds ansigt at forelægge Hans Hellighed og eminencerne, kardinalerne ved Propagandakongregationen, de ovennævnte grunde. Gud er mit vidne, at jeg fra den tid, da jeg fra ham modtog troens gave, til mit livs sidste stund med glæde vier al min viden og al min kunnen til Guds og hans hellige kirkes tjeneste, men når jeg på et sted, hvor så megen misbrug har slået rod, at jeg ikke ser, hvorledes jeg skal udrydde den, sætter nåden over styr, vil jeg ikke kunne være kirken til mindste gavn. Så forfærdende det er, er det dog sandt, at hvis en biskop opfylder de to tredjedele af sine pligter, anses han af mennesker for en helgen, men følger han ikke den sidste tredjedel til, gælder han i Guds øjne for en fortabt.^{6a}

Det råd at vælge en missionær, som ved gunstig lejlighed kunne besøge missionerne, ville jeg i og for sig betegne som udmærket; men under de nuværende forhold frygter jeg mere forvirring deraf, eftersom Hans Højhed har lagt næsten alle missionerne i hånden på jesuitterne⁷ og har bestemt, at de fra tid til anden skal sende ham indberetninger o.s.v., så det ser ud til, at Hans Højhed med hensyn til dette på anden måde kan tilfredsstille behovet. Det forekommer mig tillige, at han ikke er stemt for en sådan ordning. Jeg havde også ønsket personligt at rejse til Hamborg for på stedet at sikre mig oplysninger om sagerne angående ægteskabsdispenser i forbudne grader, specielt blandt hæretikerne, hvad Deres Højvelbårenhed i Deres andet brev bad mig om; men Hans Højhed håber at kunne bringe sandheden i erfaring ad anden vej og ønsker ikke, at jeg afbryder arbejdet som hjælpebiskop, da man i mange år ingen hjælpebiskop har haft her, og den afdøde biskop,⁸ hvem Gud skænke sin herlighed, på grund af overvældende mange andre forretninger ikke kunne overkomme arbejdet. Da jeg desuden med fornyet opmærksomhed læste mit embedes bulle, syntes det mig klart at fremgå heraf, at Hans Hellighed ligesom de herrer kardinaler af Propagandakongregationen havde befriet mig for vikariatets byrde, idet jeg læste følgende: »besluttede vi efter råd fra medlemmerne af propagandakongregationen, den hellige romerske kirkes kardinaler, at overdrage nævnte biskop (biskoppen af Münster) hvervet som apostolsk vikar.«⁹ Eftersom han også har oprettet faste indkomster for alle disse missioner, synes det mig, at vikariatet tilkommer ham. Hvad mig

angår, ville jeg tro, at jeg med større virkning kunne betjene missionen, hvis man gav mig nogle få år til at samle mere viden og større praktisk erfaring, fordi jeg siden min indtræden i den gejstlige stand stadig var sysselsat med arbejde, som hindrede mig i studium, og fordi jeg i disse år som hjælpebiskop og vikar har ophobet så meget, der skal bødes på, og er kommet så langt tilbage i åndeligt liv, at jeg frygter efterhånden helt at gå til grunde i forladthed. Mange vil kalde mine motiver til at skrive dette for skrupler, men kunne jeg betro papiret, hvad Gud i min inderste sjæl ser, og hvad jeg gerne ville fremsætte mundtligt, da ville man erkende, hvor tungtvejende mine grunde er. Måtte Gud mage det så, at det tjener til hans større ære, til kirkens vel og til frelse for min sjæl. Idet jeg nedbeder al guddommelig nådes fylde over Dem, tegner jeg mig som Deres Højvelbårenheds uværdigste tjener.

Niels, Biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Münster, den hellige Praxedes dag¹⁰ 1682.

Til den højtærede, højærværdigste herre Ærkebiskop af Seleukia, sekretær i den hellige propagandakongregation, Rom.

(1) Se E 232, n. 1. – (2) Det ene er E 262. – (3) I maj 1682 var Stensen i stiftets sydvestligste hjørne, Anholt og Südlahn, i juni bl.a. i Ahaus, Stadtlohn og på ny i Anholt. – (4) Fyrstbiskop Ferdinand von Fürstenberg. – (5) Antagelig mundtligt ved audiensen hos pave Innocens XI 13. september 1677. – (6) Jvf. E 50, n. 3. – (6a) se E295 note 3. – (7) Om den ferdinandske missionsstiftelse se E 202, n. 6. – (8) Christoph Bernhard von Galen, jvf. E 192. – (9) Citat fra E 196. – (10) Romersk helgeninde og jomfru, fest 21. juli.

E 268. Til Laurentius von Dript

Münster, 24. juli 1682.

Indhold: I sit svar på Dripts brev af 2. juli (E 264) benægter Stensen, at han ønsker at tilside-sætte loven, selv om han ikke altid finder en egentlig rettergang hensigtsmæssig. KP-LBM L

Højærværdigste fader!

Hvis ord, sagt i kærlighed, i Deres Højærværdigheds mund smager som bitter galde, så vil Gud i det mindste åbenbare på dommens forfærdende dag, at mit hjerte var og er frit for enhver bitterhed og galde. Hvad spørgsmålet om Deres Højærværdigheds hensigt angår, beder jeg Dem mindes, hvad De åbent forklarede mig omtrent i nærheden af Paderborn henimod aften, da De vendte tilbage fra alterindvielsen i Rhede, og De vil erkende, at hverken egen mistro eller rygter fra andre har blændet mig. Deres svar angående de ydre tings indflydelse på Dem er, hvis man nøje overvejer ordene i mit brev, heller ikke på sin plads.

Men at De minder mig om min uvidenhed, siger jeg Dem oprigtigt tak

for. Måtte andre også gøre det, måtte det ske endnu oftere, og selv da ville man ikke erkende alt det sørgelige, som Gud ser i mig. Det ene trøster mig, at jeg ikke af egen drift, men af lydighed er kommet her, og at jeg hvilket som helst øjeblik er rede til at forlade alt, hvis blot lydigheden tillader det, selv om jeg også skulle tigge mit brød ved at gå fra dør til dør. Jeg sætter derfor min lid til, at Guds uendelige barmhjertighed, som har sendt mig hertil, vil gælde mere end alle de tilfælde, hvor jeg har åbenbaret min uvidenhed, da jeg ikke sætter mit håb til egen viden og erfaring, men alene til kaldelsen fra Gud.

Men de ord, for hvis skyld De ville anse mig for ekskommunikeret, mindes jeg ikke nogensinde at have sagt. Hvorledes jeg dog end måtte have talt dengang, ser jeg, at mine ord er blevet opfattet i en anden mening, end den, de blev sagt i. Min mening var og er nemlig den, at jeg ikke så let ville være kommet til erkendelse af sandheden, hvis jeg havde tilstået den fængslede frihed til at forhandle, med hvem han ville; og havde jeg skullet overholde rettergangens højtidelige former, havde det ikke kunnet foregå i et fængsel, men dog på et andet sikkert sted. Måske har jeg dengang også sagt, hvad jo kendsgerninger også ofte viser, at under højtidelige retsforhandlinger frikendes mange, som man ellers ad klogskabens hemmelige veje ville opdage var skyldige. Således har en Salomon¹ og en Daniel² afsløret forbrydelser, som ellers ville være forblevet skjult. Men også jeg kender et ganske sikkert eksempel på et sådant tilfælde, hvor samtlige enkeltheder er mig nøje bekendt. Men aldrig er det faldet mig ind, at man mod ordensfolk eller mod noget menneske overhovedet ville gå frem med tilsidesættelse af loven; og det er mig langt fra at tiltvinge mig nogen ret over nogen, som ikke står under mig. Hvad jeg har skrevet til Dem, højærværdigste fader, har jeg skrevet ud fra ønsket om evigt venskab.

Jeg holder ikke af tvekampe, men stræber efter fred. Når jeg ser, at den højærværdigste nuntius³ og den hellige kongregation⁴ er tilfreds, overlader jeg resten til Gud. Måtte han forbarme sig over Dem, højærværdigste fader, og forbinde os i sand og evig fred. Deres højærværdigheds ydmygste tjener

Niels, Biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Skrevet i Münster, Westfalen, dagen før st. Jakobs dag,⁵ 1682.

Til den højærværdigste generalvikar for åndelige anliggender for Paderborn stift, Neuhaus.

(1) Salomons dom, 1. Krøn. 3, 16. – (2) Dan. 13, 1ff. – (3) Ercole Visconti i Köln, jvf. E 196a, n. 7. – (4) Propagandakongregationen. – (5) Skt. Jakobs fest 25. juli.

E 269. Til Charles de Noyelle

Münster, 31. juli 1682.

Indhold: Stensen lykønsker jesuitternes nye ordensgeneral.

KP-LBM L

Højærværdigste fader!¹

Jeg lykønsker Jesu Selskab, ja hele den romersk-katolske kirke, med, at Gud har lagt styrelsen af det samlede selskab på Deres Højærværdigheds skuldre, idet jeg er sikker på, at den samme algode Gud, som alene ved kærlighed gør os værdige til kærlighed og ved kaldelsen skænker os den fornødne kraft, og som var gavmild mod Deres Højærværdighed, da De befandt Dem på et lavere stade, nu, da han har stillet Dem i spidsen for ordenen, vil opfylde Dem med sin rigeste nåde. Når jeg nu midt i den almindelige og fælles glæde tillige giver udtryk for min egen, er det i mindet om den godhed, hvormed Deres Højærværdighed modtog mig, da jeg endnu var ikke-katolik.² Jeg tvivler heller ikke på, at Deres forbønner efter Guds barmhjertighed har bidraget til fremkaldelsen af min konversion. Jeg har af Deres forgænger,³ hvis fortjenester Gud allerede vil have kronet med herlig belønning, opnået den begunstigeelse at blive optaget som adoptiv søn i Selskabet; måtte det blive mig forundt i sand lydig-
hed at ende mine dage blandt de sande sønner. Min nuværende tilstand og mine ønsker kender Han, som gransker hjerter og nyrer.⁴ Deres Højærværdighed må med Deres forbøn hjælpe mig til at erkende Guds vilje klart og at opfylde den fuldkomment. Deres Højærværdigheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Münster i Westfalen, på selve den hellige Ignatius'⁵ festdag 1682.

Til Højærværdigste Pater Noyelle, general for Jesu Selskab, Rom.

(1) Charles de Noyelle (1615-1686), der stammede fra Bruxelles, blev 15. juli 1682 valgt som jesuitternes 12. ordensgeneral. – (2) Antagelig ved et besøg i Rom, hvor Charles de Noyelle boede, enten i maj/juni 1666 eller i juni 1667. – (3) Gian Paolo Oliva, jvf. E 113, n. 6. – (4) Sal. 7, 10, Jer. 17, 10. – (5) Jesuitterordenens stifter, fest 31. juli.

E 270. Fra Odoardo Cibo

Rom, 18. august 1682.

Indhold: Cibo vil forelægge Stensens brev (E 267) for propagandakongregationen, men fastslår med det samme, at Stensen stadig har det formelle ansvar for visse vikariatsområder.

KP-PS I

Til hr. Stensen, 18. august 1682.

Deres Højvelbårenheds brev af 21. juli vil jeg snarest forelægge den Hellige Kongregation, og når de dermed forbundne afgørelser i Deres sag er faldet, skal jeg straks give Dem meddelelse derom. Imidlertid mener jeg

at måtte gøre opmærksom på, at ved udnævnelsen af Hans Nåde, biskoppen af Münster, til apostolisk vikar fremhæves i hans brev udtrykkelig de steder, over hvilke hans forvaltning strækker sig, nemlig Halberstadt By og stift, Bremen, Magdeborg og Schwerin tilligemed hertugen af Mecklenborgs samtlige verdslige landområder, som Deres forgænger, hr. Maccioni,¹ indehavde. Det øvrige² hører således stadig til Deres Højvelbårenheds apostoliske vikariat, hvilket må tjene Dem til rettesnor, indtil De modtager anden anvisning fra den Hellige Kongregation.

Idet jeg ærefrygtfyldt kysser Deres hænder ...

(1) Valerio Maccioni, apostolsk vikar i Nordtyskland, død 1676. – (2) D.v.s. alle de områder, der lå under hertugen af Hannover og den danske konges lande, jvf. E 149.

E 271. Til Bernard Ribbers

Udateret (august 1682?)

I august 1682 påbegyndte Niels Stensen på fyrstbiskoppens vegne en omfattende visitats i Vechta-distriktet i stiftets nordøstlige hjørne, og med fuld biskoppelig myndighed havde han meget frie hænder til at gribe ind overalt, hvor han fandt det fornødent. Den enkelte sognepræst skulle på forhånd udarbejde en oversigt over forholdene i deres sogn som udgangspunkt for hjælpebiskoppens arbejde (jvf. E 282).

Bernhard Ribber (1636-1716) havde været sognepræst i Dinklage siden 1668. Stensen besøgte byen 14. september og atter 18. oktober.

Indhold: Stensen sender sognepræsten en instruks med regler for skolegang, konvertitter, ædruelighed m.m.

LBM I

Først og fremmest bør der laves en liste over de enkeltes kundskaber, dels for at der kan udvælges nogen i hver landsby, som i præstens fravær skal bistå de døende, dels for at der i hver husstand kan udpeges en, som ved højtider hjemme skal læse det for de øvrige, som man har opdaget, de er uvidende om, eller andre fromme bøger, men især for at præsten kan se, hvad hver enkelt savner af kundskaber, og hvorledes han ved egen hjælp eller gennem andre voksne kan oplære dem – de yngre derimod skal sendes til en lærer – samt for at kunne se, hvem der er klar over, hvorledes man i dødsstunden bereder den døende en lykkelig bortgang.

Ved samme lejlighed skal der for skolen laves en liste over drenge og piger, og bestemmelserne 22, 24, 25 og 26, udstedt af hans Højhed Christoph Bernhard¹ i året 1675, som skal proklameres på stedet, skal udføres i praksis, og mod dem, der nægter at sende deres børn i skole eller at betale, skal man henføre sagen til den verdslige magtsudøvelse. Men det er under ingen omstændigheder tilladt en skoleforstander at sætte nogen til håndens arbejde på grund af fattigdom ...

Det er i allerhøjeste grad nødvendigt, at man hos dem, der har antaget den katolske tro, med mildhed og klogskab afdækker deres sande bevæg-

grunde, for at de kan blive rensed, hvis der opdages nogen mangler, og man samtidig kan undersøge, hvad de ved om de forhold, der adskiller den katolske tro fra den ikke-katolske. Og enhver faderlig omsorg skal bringes til anvendelse i belæringen af dem, for at et ikke-katolsk hjerte ikke skal vende alle de sakramenter, det modtager under navn af katolik, til sin egen fortabelse.

Især skal man være opmærksom på dem, der er kommet til troen før eller efter et ægteskab med katolikker, eller på anden måde af den grund, at de bor i et katolsk område.

Ingen skal tvinges eller drives til troen, således at vedkommende antager sig den under samvittighedens modstand, hvilket jeg har set et eksempel på, da en i det fjerde år efter optagelsen plagedes af de værste kvaler, fordi han således drevet frem uden belæring havde skullet modtage nadveren. Derfor skal man ikke antage nogen, medmindre vedkommende først er tilstrækkeligt belært og beredt til at vælge døden fremfor at svigte den katolske tro.

Når kvinderne efter en fødsel skal føres til kirke, skal de komme tidnok til at høre gudstjenesten, under straf af en pengebøde afmålt efter deres stand, som samme dag skal fordeles blandt de fattige.

I denne forbindelse skal man aftale med den højtærede og gavmilde herre, herredsfogeden,² at man, under overvejelse af mødrenes legemlige og børnenes åndelige fare, for fællesskabets udgift sørger for i tide at hidkalde visse jordemødre andetstedsfra, for at de kan instruere de kvinder, der er udset til denne opgave.

Eftersom alle arter gudstjeneste har en bestemt plads, sådan som det skal angives i kirkekalenderen, må man aldrig på søndage eller helligdage deltage i selskaber eller modtage gæster, eller også skal man på det fastsatte tidspunkt altid være beredt til katekismus, idet en gæst aldrig må være til hinder eftersom man altid bør nære større ærefrygt for Gud end for en gæst, og hele sognets belæring i katekismus og dets evige frelse må gå forud for nogle få menneskers selskab, som ofte leder til dødssynd.

Degnen skal lægge sig efter ædruelighed, dels for at klokken altid kan lyde ved det fastsatte tidspunkt, dels for at præsten ikke på grund af hans fravær skal forsinkes i sine embedspligter; i det tilfælde, at han efter tredje advarsel ikke har forbedret sig, da skal der for hans egen regning tilknyttes en anden.

Det er ikke tilladt nogen, der bor på kapellets grund, dér at have øl eller brændevin til salg for dem, der ønsker at indtage det i denne bygning, og de, der beskytter sådanne folk, skal vide, at de holder altre for Djævelen ved siden af Guds hus.

Fattige, der plejer at anvende deres almisse til straks at drikke sig berusede, skal i stedet for penge gives brød eller anden mad.

De, der ønsker tilladelse til at arbejde på helligdage, skal, hvis præsten ikke kan være sikker på, at de angiver den sande grund, afgive vidnesbyrd overfor den verdslige øvrighed om deres sande grund, og præsten skal give tilladelsen ...

Der skal laves en liste over alle dem, der påkalder sig ret til bænkeplads, og det skal skrives op, hvor de har denne ret fra, og hvis det har været ... og de skal overlades til kirkens forvaltere.

Man skal vare sin sjæl for at skulle aflægge regnskab for religiøst blandede ægteskaber og for de sognefolk, som bor på egne, hvor der overhovedet ingen gudstjeneste finder sted, eftersom disse ikke kan overholde kirkens pålæg med hensyn til fastedage, højtider og vandringsbrødet og ydermere udsætter sig for den oplagte fare endog at dø også uden syndsforladelse.

(1) Fyrstbiskop i Münster 1650-1678, Christoph Bernhard von Galen udstedte i forbindelse med synoden i marts 1675 en række forordninger, bl.a. om den elementære skoleundervisning. – (2) Franz Wilhelm, friherre von Galen, født ca. 1644, herredsfoged i Vechta fra 1670.

E 272. Fra Johann Alhard von Hörde

Udateret (september 1682?)

Indhold: Johann Alhard von Hörde klager over indsættelsen af en ny kordegn i Emsteck kirke, idet dette embede retteligen hører til godset Lethes privilegier. KK T

Højærværdige i Gud andægtige, min højtærede herre!

Må hermed supplicando tilkendegive Deres Højærværdighed, hvorledes, efter at kollaturen af degneembedet i Emsteck i umindelige tider har tilkommet min adelige slægt Lethe, også mine forgængere, som det er alle indbyggere i bemeldte sogn og enhver ellers bekendt, har haft den i ubestridt besiddelse, alligevel den nuværende degn¹ de facto og uden at inddrage min hr. forgænger er blevet intruderet og gjort til degn, skønt hans væsen bedre passer til en krovært end til en degn og hans sang mere til ølbænke end til et kor, ligesom han i forrettelsen af sine tjenester også ellers er særdeles forsømmelig, foruden at mine forfædre har betænkt kirken og pastoratet i Emsteck med anselige midler i penge og årlige tiender, så at det derfor er ret og rimeligt at fastholde sin ret til at besætte bemeldte degneembede i kraft af en sådan kollats.

Derfor rettes til Deres Højærværdighed min underdanigste bøn om, at De som øverste foresatte for kirken og dens dependentier nådigt vil værdisættes at afsætte den for nylig og uden forudgående underretning af slægten

Lethe intruderede og desuden ikke kvalificerede degn og dernæst tillade mig at præsentere en anden, hvormed kirken og sognet vil være bedre tjent, idet der jo heri sker, hvad jeg efter samtykkende erklæring mener er i overensstemmelse med ret og rimelighed.² I en sådan tillid ønsker jeg Deres Højærværdighed Guds stærke beskyttelse og mig Deres vedholdende gunst og tegner mig underdanigst hengiven som Deres Højærværdigheds lydige tjener

Johann Alhard von Hörde.
med egen hånd

Til Hans Højærværdighed, hr. hjælpebiskop m. v., min høje herre, underdanigt og lydige bønsskrift.

(1) Anton Feuerborn fra Loyne (ca. 1657–efter 1708) havde erstattet den suspenderede degn i Emsteck, Johann Heinrich von Boele (jvf. E 273). Stensen noterer ved visitationen af sognet, at degnen er forfalden til druk. – (2) Som følge af dette brev blev der indgået kompromis, idet Stensen anerkendte Lethes ret til at vælge degn, og von Hörde accepterede valget af Feuerborn. Denne overtog dog allerede 1683 degneembedet i Loyne. Også siden gav umådeholdent drikkeri ham problemer.

E 273. Fra Johann Heinrich Boele

Udateret (september 1682?)

Indhold: Den afsatte degn i Emsteck beder hjælpebiskoppen om at blive genansat i sit tidligere embede.

KK T

Højærværdige P.

Har ikke kunnet undlade supplicando at forelægge for Deres Højærværdighed, hvorledes jeg for fire år siden ved fogeden i Emsteck, Rudolf Schwerbrock, medens jeg som kirketjener blev sagsøgt vedrørende indtægterne, uskyldigt er blevet indstævnet og sat i arrest i 31 uger, men efter at akterne var sat op af retten i Vechta, efter upartiske retslærdes kendelse er blevet løsladt af arresten, absolveret ab instantia og på alle punkter kendt uskyldig, ikke desto mindre og skønt jeg havde vundet processen og var blevet absolveret a carcere, er jeg uden nogen mig bekendt grund blevet suspenderet fra min henved 44-årige betjening af degneembedet og et andet ungt menneske blevet substitueret på min plads.¹

Når det nu er den højeste ubillighed uden nogen grund at amovere en så gammel kirketjener fra hans officium, især da, når dennes foresatte hr. pastoren og hele menigheden ikke nogen sinde har haft det ringeste at klage over, men jeg til almindelig tilfredshed har sørget for kirkesagerne og degneembedet, således at endog såvel de interesserede adelige godsherter som også hele menigheden og sognets folk ofte har ansøgt om, at jeg måtte blive ved min tjeneste og degneembedet, rettes derfor til Deres

Højærværdighed min lydigste bøn om grundigt at undersøge sagernes sammenhæng eller også, hvorledes jeg i min tjenestetid har forholdt mig, udspørge de adelige godsherrer² og indbyggerne i sognet Emsteck, og efter sagernes sammenhæng igen admittere mig til min 44-årige betjening af degneembedet cum omni damno et interesse, såsom jeg aldrig, end ikke under min suspension har søgt noget andet end, hvad der kunne tjene til kirkens fremgang og forbedring.

Deres Højærværdigheds lydigste

Johann Heinrich Boele desuper.

Til Hans Højærværdighed, hr. hjælpebiskop, biskoppen af Titiopolis p., min høje herre p. underdanigt lydigste bønsskrift fra Johann Heinrich Boele, degn i Emsteck.

(1) Jvf. E 272, n. 1. – (2) Familien von Hörde på Lethe gods.

E 274. Fra indbyggerne i Langförden, Holstrup og Bergstrup.

3. september 1682.

Indhold: Beboerne anmoder hjælpebiskoppen om at få ændret en generende stor kirkestol, så kvinderne får mulighed for at følge gudstjenesten.

KK T

Højærværdige fader i Gud, nådige herre!

Vi nedennævnte kan ikke undlade allerunderdanigst at forebringe for Deres Højærværdighed, hvorledes velbårne Rüsche til Strohe har en høj, overordentlig udbygget kirkestol for de adelige damer stående i sognekirken; når nemlig den højhellige messe celebreres og holdes på søn- og helligdage, kan samtlige vore fruentimmer ikke se præsten ved alteret; ja, selv om de har skriftet og forberedt sig til den hellige kommunion, kan de ikke træde frem, før de bliver opfordret dertil af folk overfor eller kaldt frem af degnen, hvorved den kære andagt formindskes meget, og den højhellige messe næsten bliver til vind og vejr.

Derfor rettes vor underdanigste bøn til Deres Højærværdighed om at ville behage at anordne, at nævnte kirkestol indrettes som andre adeliges, som det førhen har været, således som nogle mænd i sognet endnu har det i frisk erindring.

Idet vi nærer et sådant håb og forbliver Deres Højærværdigheds underdanigste tjenere

samtliges beboere i Langförden, Holstrup og Bergstrup.

Bønsskrift, 3. september 1682.

E 275. Til Johannes Lübbermann

Emsteck, 11. september 1682.

Indhold: Hjælpebiskoppen suspenderer sognepræsten i Emsteck på grund af misligholdelse af embedet.

LBM L

Jeg Niels, biskop af Titiopolis, hjælpebiskop af Münster og visitorator i provstiet Vechta i Hans Højheds, den højærværdige biskop af Münster og Paderborn, fyrste i det hellige romerske rige, Ferdinands navn, beordrer dig, Johannes Lübbermann,¹ til at ophøre med enhver udøvelse af ordens- og retsforvaltning, efter at du ved din egen tilståelse har erkendt, at den vision af en engel, som en kokkepige, en af dine slægtninge,² havde fortalt hun havde fået, var falsk, og som du tidligere havde berettet mig om, som om den var sand. Hertil kommer andre omstændigheder, hvoraf det tydeligt fremgår, at I med bedrageriske hensigter har opdigtet hellige syner, og du har også tilstået andre ting, som jeg her af visse grunde, der er dig bekendt, med vilje forbigår. Endvidere har jeg bemærket, at du igennem seksten år har været højst forsømmelig i sogneembedet, hvilket både fremgår af adskillige sognebørns ukyndighed – dette gælder alle aldre og begge køn – og af det beskidte og umådeligt forfaldne kirkeinventar, og dertil har du af og til på bemærkelsesværdig vis forbigået de liturgiske anvisninger for messen. Du har indtil nu udvist en stor mangel på ærefrygt over for det ærværdige sakramente, hvilket dels er godtgjort af troværdige vidner, dels på anden måde, ak, er alt for tydeligt i sig selv, som for eksempel at du i løbet af seksten år ikke engang har sørget for et skab eller en kiste bag altret til kalken for at undgå alle de krænkelser, som i alle de år, hvor den opbevaredes i tabernaklet, er blevet begået ved at tage den frem og sætte den tilbage igen, men særligt det forhold, at det klæde, hvormed man dækker kalken, som du under din hjælp ved mit messeoffer rakte mig, var så beskidt, at man skulle tro, at det i flere år havde tjent til at pudse kobber eller et andet metal, som samler snavs, og at du ikke havde noget andet, så at jeg måtte tage alterdugen, som var bredt ud for at anbringe det højærværdige på den, folde den sammen og lægge den på kalken i stedet for et sådant klæde med det klare indtryk, at du i lang tid ikke var veget tilbage fra at dække verdens frelsers allerhelligste blod med dette uhørt snavsede klæde. Jeg beordrer, at du for egen regning straks skaffer et tabernakel af træ, passende bemalet udenpå og indeni beklædt med et hvidt silkeklæde, og sørger for at dette anbringes midt på altret; men til at opbevare kalken og de andre ting, der bruges ved altret, skal der bag dette anbringes et nyt skab, således udformet, at den, der fejrer messen, vil være i stand til dér at iføre sig sin klædning; og til at aflukke baptisteriet skal der straks tilvirkes en slå, og der skal skaffes tre kar, et til

at opbevare salt, et andet til at øse vand med og et tredje til at modtage vandet, når det flyder ned fra hovedet og skal hældes i døbefonten. Jeg forbeholder mig ret til dels at fastsætte tidspunktet for ophøret, dels at pålægge dig andre straffe for de ovennævnte – og andre – brøder, indtil visitatsen er afsluttet, og alle beslutninger, både i deres helhed og i enkelte punkter, er blevet meddelt alle og enhver.

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster, biskoppe-
lig visitator i provstiet Vechta.

Emsteck, 11. september 1682.

- (1) Johannes Lübbermann (1636–efter 1696), sognepræst i Emsteck fra 1667. Se også E 277. –
(2) Katharina Gertrud Averbek, hvis bedstefader var morbroder til Lübbermann. Født ca. 1659.

E 276. Fra Wilhelm Gottfried Steding Cloppenburg, 11. september 1682.

Indhold: Pastor Steding er overbevist om, at den spåmand, som Stensen forhører sig om, driver exorcisme. Han foreslår sin kapellan som efterfølger af sognepræsten i Emsteck.

LBM L

Højærværdigste og overmåde kyndige herre, skytsherre, i ærbødig og ydmygste hengivenhed!

På Deres højærværdigste Excellences brev, som blev bragt mig i dag til aften, vil jeg allerunderdanigst svare, at den gavmilde herre, vor herredsfoged¹ i morges tog på rævejagt i Molbergen for at adspredde sig og endnu ikke er vendt tilbage; ligeledes har amtsforvalteren² – siden Deres højærværdigste Excellence i egen person talte med ham her – opholdt sig i Münster for at tage vare på sit helbred og komme i bedring, og derfor har jeg ikke haft lejlighed til at spørge nogen af dem, hvad de har at fremlægge mod den velkendte spåmand,³ som indtil videre opholder sig på det adelige gods Dieckhaus. Det er imidlertid sikkert, at den nævnte herre, herredsfogeden, undertiden har givet mig det råd, omhyggeligt at udspørge alle de drenge, der går til hans undervisning, om de har set ham udføre noget ondt, hvorfor jeg ikke tvivler på, at det onde rygte om ham, som er kommet Dem for øre, er mere end sikkert. Dette sværger jeg på, og jeg er rede til at bevise, at han i sognet Altenoythe har udøvet forskellige af sin kunsts nederdrægtigheder, og han har letfærdigt påstået, at der i de fleste af dette sogns hjem skjuler sig ondsindede ånder, idet han har forsøgt at uddrive dem med sine exorcismer, foretaget i Beelzebubs, dæmonernes fyrstes, navn. Selv om jeg ikke af hensyn til sikkerhed kan afsløre kilden

til min viden, står det mig klart, at han har forsøgt noget lignende i mit sogn, så klart, at hvis der skulle opstå tvivl om, at han kender til og har udøvet kunster, der er indgivet ham af djævelen, så mener jeg, at tilstrækkelige beviser vil kunne fremføres. Lad provsten i Vechta, hr. Knoop,⁴ fortælle, hvad han engang har fortalt mig om bønder andetstedsfra, der i mellemtiden som undersætter er blevet sendt fra hans område over til Dem. Hans ondskab overfor sine egne vil blive tilstrækkeligt påvist, og hvis Deres højærværdigste Excellence lader ham gå ustraffet, vil De ikke blive ven med den højeste lovgiver, kejseren;⁵ han har nemlig allerede narret mange sjæle med sit blændværk, ikke blot fra dette område, men også fra andre egne.

Hvis præsten i Emsteck⁶ faktisk skal forflyttes til et andet sted, og der ikke skal vises overbærenhed, så vil jeg ønske, at det tillodes mig at anbefale min kapellan, Heinrich Borgelt,⁷ som nu har gjort tjeneste hos mig i fem år, idet jeg håber, at han vil kunne tjene sognet til forbedring af sæderne; jeg anbefaler mig til Deres højærværdigste Excellences velvillige gunst, og Dem til guddommelig beskyttelse og til den ønskede forbedring af sæderne hos præster og menighed; Deres højærværdige Excellences ydmygste og lydige tjener

Wilhelm Gottfried Steding⁸

Cloppenburg, 11. september 1682.

Til den højærværdigste og overmåde kyndige herre, hr. Niels, biskop af Titiopolis, højagtet hjælpebiskop for Hans Højhed, fyrsten og biskoppen af Paderborn ... i Emsteck.

(1) Foged for Cloppenburg var Othmar Philip Carl von Grothues (død 1690). – (2) Franz Wilhelm Volbier, der døde 9. december 1682. – (3) Johann Hinrich Racken, født omkring 1665. Jvf. også E 277. – (4) Provst Johann Knoop (død efter 1692), dr. teol., sognepræst i Vechta. – (5) Kejser Leopold I. – (6) Jvf. E 275. – (7) Heinrich Borgelt (ca. 1651-1727) kom til at overtage Lübbermanns post. Formelt blev han sognepræst fra 1692. – (8) Steding (død 1689) blev sognepræst i Cloppenburg i 1671 og i 1673 udnævnt til *commissarius in spiritualibus per Emslandiam*.

E 277. Til Ferdinand von Fürstenberg Udateret (Emsteck, 12. september 1682)

Indhold: Stensen orienterer fyrstbiskoppen om to fængslinger, han har givet ordre til. LBM L

Jeg har befalet, at to personer her i Emsteck skal pågribes og føres til Vechta i dag¹ for dér at blive holdt i varetægt, indtil det står klart, hvad Deres Højhed har besluttet at gøre. Den ene er Emsteck-præstens slægtning og kokkepige,² som har tilstået, at det syn af en engel, hun havde udbredt sig om, var opspind. Dette syn havde hun opdigtet af den grund,

at hun ville vise, at de rygter, folk spredte om, at hun var gravid, og om abort, var falske. Men angående aborten og nedkomsten kan jeg ikke drage nogen sikre slutninger. Der er dog tegn, som – betragtet under ét – medfører en sandsynlig mistanke: 1. Hun tilstår, at hun før havde syndet kødeligt. 2. Det er sikkert, at hun i nogen tid havde været sengeliggende. 3. Hun tilstår, at hun omtrent på det tidspunkt fandt på, at hun havde fået et syn af en engel, der mindede hende om standhaftigt at tåle folks smædeord. 4. Omtrent på det tidspunkt tilkaldte hun en pålidelig kvinde og sagde til hende, at det var blevet hende åbenbaret af en engel, at hun skulle sige til denne kvinde, at hun skulle tage sig i agt for at fæste lid til dem, der fortalte sådanne ting om hende, hvis hun ville være et barn af den evige frelse. 5. Det er sikkert, at førend hun havde udbredt sig om dette syn af en engel, var der et rygte i landsbyen om, at hun var gravid. Alt dette betragtet under ét tyder på en stor grad af sandsynlighed, især det, at englen havde sagt, at hun skulle minde denne ærlige kvinde om, at hvis hun ville være et barn af den evige frelse, skulle hun ikke tro på dem, der spredte disse smædeord om hende; for hvis hun havde været uskyldig, ville hun ikke have fundet på noget sådant. Jeg havde ganske vist tænkt, at hun efter straffen, faste på vand og brød i 40 dage, skulle vises ud af sognet, men jeg er bange for, at jeg er forpligtet til videre at følge de ovennævnte indicier og derudover at afhøre alle, som hjalp hende i den tid, hun var sengeliggende, for at hun ikke – hvis man lader hende være ustraffet – skal lokkes til tilbagefald. Allerede det at opdigte et syn af en engel, som på forskellige måder skal have vist sig, under foregivelse af et helligt liv fortjener hårde straffe. Men når hertil kommer utugt med en præst af hendes egen slægt, hvilket hun har tilstået over for tre vidner, og hvis der ydermere afsløres brug af medikamenter til at fremkalde abort, hvilket hun endnu nægter, men med den samme svigefuldhed, hvormed hun benægtede både den syndige utugt og det opdigtede syn af en engel osv. – indtil der ikke står flere muligheder for benægtelse tilbage for hende, så skal der drages omsorg for hendes og det fælles bedste, og jeg har derfor besluttet, at hvis der, når undersøgelsen er helt afsluttet, skal fastsættes en straf, som svarer til gerningerne, da skal den henføres til Deres Højheds afgørelse, samt at hun skal holdes strengt bevogtet i Vechta, kun gives vand og brød og ikke må modtage andre mennesker end dem, som bringer hende vand og brød, og de ordenspatre, om hvilke jeg straks har sendt bud til guardianen,³ der skal give dem adgang.

Den anden er en berygtet mand, hvis titel er uvis, Johann Hinrich Racken,⁴ som rådspørges af alle beboere i omegnen omkring Lüneburg, Oldenburg, Bremen osv. Han er en ung mand uden dannelse og uden

lærde studier bag sig, han tilbragte nogle år som skolelærer i en eller anden landsby, og derefter blev han straks doktor, spåmand og anråber af ånder, idet han efter sin egen vilje kalder dem frem dér, hvor de er, og når han har afsløret, at de befinder sig nogle bestemte steder, så lover han straks at uddrive dem. Alt dette er endnu ikke helt klart bevist, men følgende står dog fast: 1. At han til hvadsomhelst bereder en universalmedicin. 2. At folk i stort tal stimler sammen om ham på de i forvejen aftalte steder. 3. Han har sagt, at han også vil fremkalde ånder andre steder, for når nogle er til stede, er der andre, der ikke vil være det, og når han fremkalder nogle på et sted, vil han sige, at de andre ikke kan indfinde sig. Dette bevidner skolelæreren⁵ og degnen i Dinklage, som sammen har været tilstede, når han har lovet dette og villet holde det, og de har set hans ceremonier og hørt de ord, han har sagt, hvilket de begge her til morgen har aflagt vidnesbyrd om over for mig; indbyggerne i Cloppenburg har nemlig meget alvorligt at fremlægge mod ham, og kommissæren for dette herred skrev til mig i går aftes, at jeg ikke vil blive en ven af den af Gud udpegede allerhøjeste kejser, hvis jeg gav denne mand friheden, fordi der både er alvorlige og bevislige anklager at rette mod ham, men at han ikke så hurtigt kunne meddele mig dem alle.⁶ Denne mand har jeg derfor sendt til Vechta, for at de dér strengt kan bevogte ham og ikke tillade, at nogen får adgang til ham undtagen dem, der skal bringe ham mad. Det står dem dog frit for at give ham den samme kost, som de giver de øvrige fanger. Hvis alle de andre forhold ikke skulle have noget på sig, så er der ét, som vil være tilstrækkeligt til at holde ham i varetægt, indtil man har fundet ud af mere gennem en streng undersøgelse, nemlig dette, at et så stort antal af ikke-katolikker stimler sammen om en uvidende person, og det ovenikøbet et menneske, som ved sine ord og fagter i kirken foregiver en hellighed, men iøvrigt hengiver sig til sin ødsle karakter og drikker til overflod. Men vi har desuden to vidner, som har været tilstede samtidig og set og hørt, hvad han har gjort og sagt for at fremkalde en ånd; og skønt han nu synes at ville bortforklare det hele med fuldskab, skønt han fra først af bestemt nægtede, at han nogensinde havde gjort eller sagt noget sådant, og, da han havde hørt navnene på vidnerne, undskyldte det med fuldskab, råder der ganske klart forvirring, for hvis han virkelig var så fuld, at han var aldeles ude af sig selv, så ville han ikke have været i stand til at udføre så mange handlinger i denne rækkefølge, og hvis han ikke var særlig fuld, så lyver han ved at sige, at han ikke kan huske disse ting. Der er desuden andre indicier, såsom at han har tilbageleveret noget, som var gået tabt eller havde været stjålet, og andre lignende forhold; men disse to ting er bevislige, nemlig at en uvidende person nyder et så stort ry, at folk alle-

vegne fra strømmer sammen om ham, og for det andet, at hans handlinger i de to vidners nærvær er uomtvistelige. Hvis Deres højærværdigste Excellence ønsker, at jeg skal overlade vore indbyrdes akter til en verdslig dommer, eller at jeg selv skal forfølge sagen videre, så vil Deres guddommelige viljes pålæg være mig et sikkert tegn.

Præsten i Emsteck⁷ fandt jeg at være sådan, at jeg ikke ville vove at overlade en eneste sjæl til ham, og da slet ikke et helt sogn. Han er så ukyndig i læsningen af tidebønnerne, at han efter mit skøn ikke en eneste dag har læst dem i deres helhed; i læsningen af den hellige messe begik han adskillige fejl i de liturgiske anvisninger; han har behandlet det Ærværdige meget uærbødig, hans eneste dækkklæde var så beskidt, at jeg ikke kan mindes nogensinde at have set et så beskidt stykke linned. Deres højærværdigste Excellence kan selv forestille Dem et klæde, der igennem nogle år hele tiden har været anvendt til kobber. I sjælesorgen har han igennem 16 år været så forsømmelig, at man hos adskillige sognebørn fandt den største ukyndighed; men det mest alvorlige er, at han har været delagtig i at opdigte et syn af en engel, og at han med den samme person har begået utugt.

Da jeg havde taget alle disse forhold i betragtning, beordrede jeg, at han skulle ophøre med enhver forvaltning af sakramenterne og den kirkelige jurisdiktion og på egen bekostning lade opstille et tabernakel midt på altret, idet jeg forbeholdt mig at tildele ham andre straffe for disse og andre forseelser, og idet jeg overlod sjælesorgen her til missionærerne. Det er i allerhøjeste grad påkrævet, at der her og i Twistringens kommer mænd af en sådan livsførelse og fromhed, at de kan opbygge det, som man her gennem så mange år har nedbrudt. Jeg er ikke i stand til med ord at udtrykke overfor Deres højærværdigste Højhed, hvilken nød der findes på disse steder, og hvis kommissæren ikke har berettet om den, bør han i sandhed straffes. Der er dog også adskillige andre ting, som han let ville have kunnet udbedre, hvis han havde været opmærksom på dem. Må Gud forbarme sig over os og give Deres højærværdigste Højhed den nåde, at De må komme til klarhed over det hele og tilfulde udføre det, som kræves, for at Guds ære må vokse sig større i begge stifter.

Den ikke-katolske adelige har i sit eget og i alles navn bedt om, at de vil sørge for, at der kommer en god præst ...

(1) 12. september, jvf. E 278. – (2) Katharina Gertrud Averbek, jvf. E 275, n. 2. – (3) Pater Hermann Rabelinck, forstander for franciskanerklostret i Vechta, grundlagt 1640. – (4) Se også E 276. – (5) Gerard Mayer, jvf. E 284. – (6) E 276. – (7) Johannes Lübbermann, jvf. E 275.

E 278. Til Heinrich Johann Bucholtz

Emsteck, 12. september 1682.

Indhold: Stensen sender to arresteranter til forvaring.

KK T

Meget elskede hr. rentemester!¹

Da det, mens vi på befaling af hans nåde fyrstbiskoppen af Münster og Paderborn inspicerede embedet Vechta på bispevisitats i hans nåde fyrstbiskoppens sted, har vist sig, at to personer fra Emsteck må holdes under arrest, indtil vi har konfereret med hans nåde fyrstbiskoppen om dem, oversender vi dem til Dem, for at De kan lade dem forvare under lås og slå, nemlig Katharina Gertrud² i et kammer for sig, hvor ingen andre bliver ladet ind til hende end to gejstlige, som guardianen³ af og til vil sende til hende, og ellers blot de personer, der daglig bringer hende af brød og vand, hvad der er nødvendigt til at opretholde livet. Johann Hinrich Racken⁴ derimod må forvares så strengt, at ingen, hverken gejstlig eller verdslig taler med ham udover betroede personer, ved hvem man lader den føde række ind til ham, som almindelige fanger får. Vi vil selv, om det behager Gud, personlig i Dinklage tale med herredsfogeden⁵ om alt.

Emsteck, 12. september 1682.

(1) Amtsforvalter Heinrich Johann Bucholtz, der beklædte embedet fra 1673 til 1683. – (2) Husholderske for præsten i Emsteck, jvf. E 275, n. 2. – (3) Pater Hermann Rabelinck, jvf. E 277, n. 3. – (4) Jvf. E 277, n. 4. – (5) Franz von Galen, jvf. E 271, n. 2.

E 279. Fra Charles de Noyelle.

Rom, 12. september 1682.

Indhold: Den nyvalgte ordensgeneral for jesuitterne takker for Stensens lykønskingsbrev (E 269) og forsikrer ham om sin ærbødighed.

KP-LBM L

Til den højtærede og højærværdigste herre, hr. Niels, biskop af Titiopolis, hjælpebiskop af Münster.

Jeg har modtaget Deres mod mig så vel som mod det mig for nylig betroede Selskab overordentlig kærlige og elskværdige brev, i hvilket De lykønsker mig med selve dette, som De hellere skulle beklage mig for. Men jeg tilskriver det mere Deres velvilje og vort venskab end min sag, når det behager Dem til mit forstandskab at sætte forhåbninger, som hverken min dygtighed eller dyd, men som Deres venlighed mod mig og Deres kærlighed til Selskabet og den guddommelige ære giver Dem. Hvad mig angår, da kan De, højtærede og højærværdigste herre, være fast overbevist om, at jeg ikke vil stå tilbage for min forgænger i ærbødighed for og kærlighed til Dem, som værdiges at kalde Dem søn af Selskabet, medens jeg altid vil holde Dem for dets skytsherre. Denne titel tilkommer

Dem nemlig snarere og fandt sin bekræftelse i den beskyttelse, som De fornylig så rigeligt undte vor sag.¹

Måtte den store og mægtige Gud bevare Deres Nåde i denne verden og overvælde Dem med alle himmelske gaver. Deres biskoppelige Nådes uværdigste tjener.

Charles de Noyelle S.J.

Rom, 12. september 1682.

(1) Antagelig Stensens forsvar for missionærerne over for Beckers rapporter, jvf. E 254.

E 280. Til Cosimo III

Münster, 22. september 1682.

Indhold: Stensen beder om tilgivelse for sit sene brev, fortæller om visitatsen i Vechta distriktet og giver flere oplysninger om Theodoro Volo.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Når jeg sammenligner Deres Højheds beredvillighed til at tilstå mig de forlangte almisser med min egen sendrægtighed med at bevidne den tilbørlige tak, dækkes mit ansigt med skamrødme, og jeg skammer mig over ikke at kunne anføre nogen vigtig grund, som har hindret mig i at skrive i det mindste nogle få ord som tegn på min erkendtlighed. Jeg tænker derfor ikke på at søge undskyldninger for at bortforklare mine synder,¹ men vil ganske enkelt tilstå min skyld og derefter i al hengivenhed bede om tilgivelse for den. Imidlertid var stillingen den, at da Deres Højheds brev og samtidig Hamborger-købmandens² ankom, befandt jeg mig i min herre, Hans Højheds navn, ved stiftets yderste grænse, som hedder Emsland, med den opgave fremfor alt at visitere provstiet Vechta, hvor der i mange år ikke havde været afholdt visitats.³ Lige i begyndelsen havde jeg den mest tvingende grund til at afsætte to sognepræster⁴ fra deres embeder og en vikar⁵ og indespærre en sandsiger⁶ og en sognepræsts husholderske.⁷ Jeg har også set megen elendighed, dels på grund af folks store uvidenhed, og dels på grund af den groveste efterladenhed med gudstjenesten. Og jeg har endnu kun visiteret fem sogne,⁸ medens der endnu står elleve tilbage at visitere, et arbejde jeg har måttet udskyde til efter ordinationerne de sidste tamperdage,⁹ af hvilken årsag jeg måtte rejse tilbage til Münster, en rejse på godt to dage i den ene retning og lige så langt og længer for at vende tilbage til ti andre steder. Det er vel sandt, at dette arbejde skaffer mig meget at gøre og endnu holder mig sysselsat. Stedse havde jeg dog, om jeg havde undgået en højst dadelværdig efterladenhed, let kunnet finde tid til at skrive et brev. Jeg beder derfor Deres Højhed om med den overordentlige godhed, med hvilken De har båret over med så mange andre af mine fejl, også at tilgive mig denne store

forsømmelse. Men hvad kan jeg overhovedet gøre for virkelig at takke en så stor velgører? Min yderste uværdighed og uduelighed vækker hos mig så meget mere hån og fortrøstning til, at Deres løn i evigheden vil blive så meget større, som jeg selv er ude af stand til at gengælde Dem her. Vorherre har jo allerede lovet os det, dengang han lærte os ikke at indbyde til gilde dem, der kunne vise os en lignende tjeneste, men dem, som intet har: de blinde, de halte, de værkkbrudne og deslige; da vil den himmelske Fader gengælde det. Jeg vil altså vende mig til den evige Fader, Han må så vel se hen til alle de timelige velgerninger, som huset Medici gennem så mange år indtil denne dag har vist mig ringe orm, som til de åndelige goder, der ved forskellige lejligheder gennem denne Deres barmhjertighed er blevet mig og andre til del. Endskønt det på grund af min uværdighed skulle synes ganske utænkeligt, at så høje og travlt beskæftigede standspersoner i deres bønner, som befatter sig med sager til Guds langt større ære, skulle indrømme en så ringe person som skriveren af dette brev en plads, så ved jeg ligefuldt, at Deres Ydmyghed holder trit med Deres storhed, og særligt, at Deres Højheds hjerte ikke blot rummer Deres undersætter, men hele kirken, ja, hele verden, og følgelig tillige mig, den ringeste tigger og synder.

Måtte Gud også se hen til alle de åndelige goder, som er blevet mig til del ved Deres Højheds forbøn, beskue og med henblik på så mange legemlige og åndelige barmhjertighedsgerninger lade hin timelige og evige løn, som en Guds uendelige godhed forstår at give, blive Deres storhertugelige hus og særlig Deres Højhed til del.

Om hr. Theodoro Volo¹⁰ blev det mig meddelt, at han havde været på Kreta. Mere kan jeg ikke sige om ham med hensyn til krigsvæsen. Hvad imidlertid hans øvrige militæriske erfaringer angår, nemlig i at føre soldater og andre ting, som ved besættelsestjeneste og planer forekommer, kan jeg forsikre, at Hans Højhed den afdøde hertug af Hannover¹¹ har sagt til mig, at han forrettede soldatertjenesten godt, hvorved hertugen talte i al almindelighed uden at undtage noget. Jeg skelner ovenfor mellem disse ting, fordi Hans Højhed dengang havde den tjeneste for øje, som Volo havde vist ham, og ved hvilken der ingen lejlighed havde været til at slå noget slag. Måske har Deres Højhed også fået efterretninger om hans tidligere liv og indhentet almindelige oplysninger om ham; men da jeg i denne henseende intet mindes, vil jeg kun tale om det, jeg sikkert ved. Jeg har endnu ikke haft tid at meddele ham, hvor velvillig Deres Højhed på min forbøn har været ham, og jeg vil heller intet bestemt skrive til ham, før Deres Højhed har svaret på dette brev, for det tilfældes skyld, at Deres Højheds undersætter, som har været på Kreta, kan give klarere besked end

jeg. I de to år, jeg boede i Hannover, fandt jeg ham gudfrygtig, tro og hengiven mod sin fyrste og fuld af iver for retfærdighed. Den første lejlighed til at gøre hans bekendtskab fik jeg gennem en meddelelse om, at han stod i et vist forhold til en ugift person. Som apostolisk vikar og første præst eller rettere sagt missionær anså jeg det for min pligt at advare ham, og hans svar viste mig ham som en mand af så godt et sindelag, at jeg opbygget derover vendte tilbage og derefter så, at mine formaninger ikke forblev uden frugt. Jeg fortsatte da venskabet og gav min billigelse til, at han ægtede en kvinde, der kort forinden havde koriverteret og derfor var blevet forladt af sin slægt, men af mig, som ifølge slægtskab gennem min stedfader, hvis søsterdatter hun var, stod hende nær, antaget som niece eller datter.¹² Jeg havde derfor ofte lejlighed til at omgås ham og lære at kende hans moralske liv så vel som hans tjeneste hos fyrsten, og jeg antager, at han var tro i sin gerning, og at han, hvis han vender tilbage til denne tjeneste, fremdeles vil vise sig tro. I hvert fald vil jeg også på min side trænge efter at samle nogle oplysninger. Imidlertid beder jeg påny Deres Højhed tilgive mit sene svar. Måtte Vorherre lade Dem erfare den fuldkomne trøst, så vel for deres egen person som for den høje storfyrstes,¹³ for hele det storhertugelige hus og hele staben, så at Gud på den fuldkomneste måde bliver herliggjort i alt.

Jeg er Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Münster 1682, den hellige Mauritius'¹⁴ dag.

Vedlagte blad¹⁵ har jeg givet i trykken til gavn for katolikkerne. Jeg sender det for det tilfældes skyld, at det måske også hos Dem kunne gøre gavn, hvis det blev oversat til italiensk, i det mindste det for den ærværdige og for de døende.

(1) Vulgata, Sal. 140, 4. – (2) Antagelig Ottavio Beltgens (1635-1698) gennem hvem Stensen modtog sine udbetalinger fra storhertugen af Toscana. – (3) Jvf. E 271 og følgende breve. – (4) Johannes Lübbermann, sognepræst i Emsteck, jvf. E 275, og sognepræsten i Twistringgen, se E 277. – (5) Antagelig Hermann Schowen (død 1707), kapellan for sognepræsten i Visbech og præst ved Skt. Annæ-kirke i Visbech sogn. Sognepræsten, Peter Christopher Crümpelmann (1647-1702) var stærkt utilfreds med sin medhjælp og bad om at slippe for ham, så der kunne blive ro i præstegården. Schowen blev fjernet, men Crümpelmann måtte fortsat betale til hans underhold. – (6) Johann Heinrich Racken, jvf. E 277. – (7) Katharina Gertrud Averbeck, jvf. E 277. – (8) Vechta, Visbech, Wildeshausen, Twistringgen og Emsteck. – (9) 16.-19. september 1682. – (10) Se også E 168 og E 266. – (11) Hertug Johann Friedrich. – (12) Anne Katherine Selcke, jvf. E 167 og 168. – (13) Ferdinando, Cosimos ældste søn. – (14) 22. september. – (15) Ukendt Stensen-skrift.

E 281. Til Franz Wilhelm von Galen

Udateret (Emsteck, oktober 1682)

Indhold: Stensen har erfaret, at den fængslede Katharina Gertrud er undvejet. Han foranstalter nu en grundig undersøgelse af alle omstændighederne.

LBM L

Til Franz Wilhelm, baron von Galen.¹

Højtærede herre!

Efter at være vendt tilbage til Emsteck er det kommet mig for øre, at Katharina Gertrud² ikke blot har fundet lejlighed til at flygte, men at hun også, mens hun var under varetægt, var blevet sendt bort fra Vechta og vendt hjem, hvilket altsammen er sket på grund af den ene fejl, at amtsforvalteren³ ikke har efterkommet det, jeg havde skrevet til ham med fyrstens autoritet, som jeg repræsenterer i denne visitats. Jeg beordrer hr. kommissær Knoop⁴ til at undersøge alt, hvad der er sket med hensyn til denne person i Vechta, og skrive en indberetning til mig om det. Det samme ønsker jeg af guardianen,⁵ til hvis åndelige omsorg jeg havde overgivet hende. Så snart jeg har fået en mere sikker underretning om enkelthederne, vil jeg se, hvad samvittigheden kræver af mig, og hvilken bemyndigelse Hans Højhed Fyrsten har givet mig i denne visitats.

Tiden vil vise, hvad Hans Højhed vil gøre, når jeg i embeds medfør har givet ham fuld underretning om den visitats, der var mig pålagt, eller når jeg måske før det tidspunkt har sendt ham en særlig redegørelse for denne sag. Imidlertid skal amtsforvalteren være ansvarlig overfor Gud, både med hensyn til alle de planer, som denne kvinde under så fri en bevogtning har lagt sammen med sine slægtninge, venner og medskyldige, og om de synder, hun nu som fri endnu lettere kan begå, fordi hun mener, at hun er sluppet uden straf; han skal endvidere være ansvarlig for andres synder, som i høj grad kunne have været undgået, hvis de havde set hende straffet, men særlig om hendes sjæl, som måske ville være nået til anger gennem forlegenhed over straffen og gennem dens varighed, men som nu strejfer om med fare for den evige fortabelse. Jeg ville sandelig ikke have troet, at amtsforvalteren ville tage så let på en befaling fra en mand, der ikke handlede i egen person, men i Guds og fyrstens. At man ringeagter mig, når det kun drejer sig om min egen person, bekymrer mig kun lidt, men det drejer sig om Guds og fyrstens autoritet, og det drejer sig om mange sjæles frelse.

Dette har jeg ment, at Deres højtærede Excellence burde vide, eftersom jeg – efter at være vendt tilbage til Dinklage⁶ – berettede Dem om, hvad der var sket, og hvad der skulle ske med de personer, som var sendt til Vechta, og fordi jeg i kraft af den pålagte visitats skulle søge hjælp hos Dem i Deres egenskab af foged i Vechta, hvis det var nødvendigt.

Må Gud i rigelig mængde give Deres højtærede Excellence og hele Deres familie de timelige velsignelser, som de mennesker, der først efter lange år – hvis Guds større ære har krævet det således – er nået til evigheds bolig, vil indse har været tegn på den højeste guddommelige kærlighed.

Jeg overlader til Deres højtærede Excellence det videre forløb i sagen om den såkaldte doktor i Diekhaus;⁷ med Deres autoritet må De sørge for, at han bliver bevogtet omhyggeligt, at han afhøres så hurtigt som muligt, og at hans svar sendes til mig.

(1) Jvf. E 271, n. 2. – (2) Jvf. E 275, E 277 og E 278. – (3) Heinrich Johann Bucholtz, se E 278. – (4) Provst Johann Knoop, jvf. E 276, n. 4. – (5) Pater Hermann Rabelinck, jvf. E 277, n. 3. – (6) Stensen var i Dinklage 14. september og igen 18.–19. oktober. – (7) Jvf. E 276 og E 278.

E 282. Til Ferdinand von Fürstenberg

Emsteck, 10. oktober 1682.

Indhold: Stensen sender fyrstbiskoppen en rapport over visitatsen i Vechta-distriktet, fortæller om Katharina Gertrud Averbeks flugt, sin utilfredshed med de implicerede personer og omtaler sognepræsteembederne i Twistring og Emsteck.

LBM L

Deres Højhed, højærværdigste fyrste, højagtede herre!

Da jeg genoptog visitatsen af provstiet Vechta, som blev indledt før præstevielserne,¹ hørte jeg, at den ene af de to personer, jeg havde sendt til forvaring i Vechta, var flygtet;² jeg havde i første række en retmæssig grund til at beklage mig over forstanderen,³ som jeg i al fortrolighed havde åbenbaret den sigtedes forbrydelser, som hun allerede på det tidspunkt havde tilstået, samt andre, som man havde en velbegrundet mistanke om; af dem alle havde jeg udvalgt ham som den eneste til at samarbejde med mig om at redde denne sjæl. Men også amtsforvalteren⁴ selv havde gjort det klart over for guardianen, at måden, forvaringen skulle ske på, var foreskrevet af mig. Ikke desto mindre fik han udvirket hos forvalteren, at den fangne fik frihed til at gå ud, og han udtænkte alt muligt, for at hun ikke skulle sættes under strengere bevogtning, og da der ud over min ordre også var kommet pålæg fra herredsfogeden⁵ og forvalteren om strengere bevogtning, gav han hende alligevel tilladelse til at gå i kirke, og skønt han vidste, at der var foreskrevet hende en straf på vand og brød, sendte han hende mad og drikke – ja, kort før hendes flugt tilbød han hende mad og drikke i konventet. Jeg siger ikke, at han rådede hende til at flygte eller var hendes medvider, skønt mange fortæller, at den fangne, som nu er flygtet, selv har sagt det, og denne histories sandsynlighed bliver større af, at en pater fra den samme orden, der har præsteembede i

Quackenbrück, for den flygtedes skyld har kaldt den medskyldige præst fra Emsteck til Quackenbrück, som også der i paterens hus har talt med hende; men det, der foruroliger mig mest, er, at guardianen har gjort alt dette, efter at jeg på enhver måde havde givet ham mulighed for at forstå, hvornår denne sjæl er modtagelig for tilgivelse, og jeg havde forbudt ham at lade nogen anden få adgang til hende, medmindre han da ville lade sig erstatte af en præst, som man trygt kunne overlade denne opgave til. Men min hensigt var ikke blot, at man ved en ydre straf på en eller anden måde offentligt skulle lade retfærdigheden ske fyldest, men først og fremmest at man ved en kirkelig dom skulle drive en sjæl til at berede sig på oprigtig forbedring.

Heller ikke kommissæren, Knoop,⁵ har opfyldt sine pligter i denne sag; han har villet overbevise andre om, at hun var uskyldig, han har længe modsat sig den strengere bevogtning, han har videregivet penge til den fangne, han har aftalt tid og sted med den medskyldige præst for at lægge planer sammen med ham; med fortrydelse hørte han – dette har præsten selv fortalt mig, da han blev presset til at sige sandheden – at denne over for mig havde indrømmet sandheden; men da han deraf forstod, at herredsfogeden pressede på, for at mit pålæg skulle fuldføres, trak han sig tilbage og afstod fra yderligere at beskytte ham. Men jeg har meget mere at anføre mod denne kommissær Knoop, og jeg skal ved en anden lejlighed meddele Deres højærværdigste Højhed det hele. Det må være tilstrækkeligt her at henlede opmærksomheden på, at han efter så mange år som kommissær og efter så mange visitatser, som han bør have foretaget i den tid, intet har ydet, og nu da han er blevet fanget i modsigelser, kan jeg ikke sætte min lid til ham; resultatet er, at jeg selv må ordne det hele alene, hvilket forlænger visitatsen. Han burde på nuværende tidspunkt have indhentet alle de nødvendige oplysninger og have skrevet det ned på en sådan måde, at jeg blot behøvede at gennemse det, tage beslutninger og udøve de biskoppelige funktioner. Men om dette skal jeg berette mere udførligt senere, hvis Gud giver mig liv og nåde til at afslutte visitatsen af hele provstiet, hvoraf jeg endnu ikke har nået halvdelen.

Hvad angår præsteembedet i Twistring: det fik sin beskikkelse i 1646 af fyrsten i Münster; der er derfor ingen tvivl om, at det hører under Deres Højhed, i det omfang nogen skal have et anstændigt levebrød derfra. Men der kræves også en klog og lærd person med en uplettet karakter, eftersom det sogn på alle sider omgives af ikke-katolikker og for størstedelen er blevet efterladt i den dybeste uvidenhed af den nuværende præst, som ganske vist lod mange ikke-katolikker få del i sakramenterne, men kun gav få en katolsk belæring. Han fortjener at blive fjernet helt af mange

grunde, herunder hans forargelige livsførelse, hans umådelige forsømmelighed og meget alvorlige fejltagelser i ægteskabssager, idet han har for sømt lysningerne, hvoraf der for ikke så længe siden var en sag, hvor en ægtemand blev halshugget i Vechta, kort efter at han havde indgået ægteskab, fordi man fandt ud af, at hans tidligere retmæssige hustru stadig var i live. Han ville også kunne få et anstændigt levebrød alene af at være kapellan i Holte, en forpligtelse han igennem flere år har været udpeget til, med hvilken godtgørelse hans indtægter dog omtrent når op mod 100 daler. Men hvis De alligevel beslutter at lade ham beholde titlen af præst på grund af hans høje alder og for at undgå ikke-katolikkernes hån – skønt jeg ville tro, at de i højere grad ville blive opbygget ved strenghedens eksempel end ved eftergivenhedens – så vil man kunne give en hjælpepræst lovning på at skulle efterfølge ham, hvis han har vist sig værdig, med pligt til hvert år at betale et lille beløb til den gamle præst, der så skulle optage kapellanens plads, skønt der ville ske en meget uheldig sammenblanding af præsteembederne i Holte og Twistringen.

Præsten i Emsteck⁷ skal helt fratages sit embede og udkomme, og man må sørge for hans underhold i det nødvendige omfang. Han var flygtet til ikke-katolikkernes områder, men da jeg indså, at der var fare for hans frafald, lovede jeg ham, at han kunne leve under sikre forhold, og således vendte han tilbage.

Beskikkelsen sigter på et domvikariat ved domkirken i Osnabrück, som man også nu årligt giver et tillæg på $\frac{3}{4}$ daler. Hvis Deres højærværdigste Højhed finder det tilrådeligt, vil jeg skrive til domdekanen⁸ i Osnabrück med hensyn til dette vikariat, for at han ikke med det samme skal overdrage embedet, til hvem der end måtte tilbyde sig. Da den nuværende præst søgte embedet, var det første spørgsmål, om han havde en god dømmekraft, og da den gamle degn⁹ endnu fungerede, blev denne sendt dertil og viste ham i præstens navn et dokument lydende på 30 daler; han fik derefter beskikkelsen, og for de 30 daler blev der lavet en kvittering, som jeg selv har set. Den nuværende præst havde gennem to år været kapellan og fået anbefalinger fra sognet og kommissæren i Vechta, og efter at have fået beskikkelse uden nogen højtidelighed tog han sognet i besiddelse, eller rettere, han fortsatte sin gerning. Jeg kan ikke her finde noget om den retmæssige fremstilling og udnævnelse. Hvis den nuværende kommissær modsætter sig det, tror jeg, det er tvivlsomt, om godset Lethe, som besidder retten til at udnævne degn,¹⁰ skulle have nogen rettigheder i valget af sognepræsten, skønt jeg kan se, at der er kommet mange jordiske goder fra dette gods, men under krigene er flere af dokumenterne forsvundet, og det står fast, at denne præsts forgænger kom uden at være

fremstillet eller anbefalet af sognet. Derfor synes den nuværende præst udelukkende at have haft sognets anbefaling af den grund, at han havde været kapellan her i to år. Hvis Deres højærværdigste Excellence således vil udpege en, skal det ikke være en, som strider imod dette, for så vidt jeg kan drage en sandsynlig slutning af alle de omstændigheder, der indtil videre er kommet til mit bekendtskab.

Emsteck, Francesco Borgias dag¹¹ 1682.

Hvis det forekommer Deres højærværdigste Excellence rimeligt, kunne De tillægge ham en eller anden soldaterløn eller beordre, at han ved almisse skal underholdes i et kloster.

(1) Visitatsen blev afbrudt af præstevielserne i tamperdagene 16.-19. september, jvf. E 280. – (2) Katharina Gertrud Averbek, jvf. E 281. – (3) Pater Hermann Rabelinck, jvf. E 277, n. 3. – (4) Heinrich Johann Bucholtz, jvf. E 278. – (5) Franz Wilhelm von Galen, jvf. E 271, n. 2. – (6) Johann Knoop, provst i Vechta, jvf. E 276, n. 4. – (7) Johannes Lübbermann, jvf. E 276 og E 277. – (8) Philipp Konrad von Spiegel (død 1706). – (9) Johann Heinrich Boele, jvf. E 273. – (10) jvf. E 272. – (11) 10. oktober.

E 283. Til Johannes Lake

Dinklage, 18. oktober 1682.

Indhold: Stensen suspenderer sognepræsten i Vestrup og beordre ham til at udbede en række kritisable forhold.

LBM L

Niels, ved Guds og det hellige apostoliske sædes nåde biskop af Titopolis, hjælpebiskop af byen og stiftet Münster for hans Højhed, Ferdinand, biskop og fyrste af Münster og Paderborn, og visitator i provstiet Vechta.

For at holde min samvittighed ren, for at tage vare på de sjæle, der er overdraget din omsorg, og for at tilbyde tid og mulighed for anger til dig, Johannes Lake,¹ som i 28 år har haft navn af sjælehyrde i Vestrup, sender jeg dig overbringeren af dette brev, den ærværdige kapellan i sognet Dinklage,² til i nogle dage at tage sig af gudstjeneste og katekismus, give de bodfærdige syndsforladelse og forvalte de øvrige sakramenter efter lejlighed, idet jeg i mellemtiden beordre dig at holde dig borte fra altret og enhver omsorg for sognet, indtil Gud tillader at afslutte visitatsen og træffe fyldestgørende beslutninger om alle forhold. Dette sker, fordi du ved grov forsømmelighed har afholdt messe ved et alter, som om det var indviet, skønt en hvilkensomhelst præst, straks når det var afdækket, ved første øjekast burde have opdaget, at det ikke var indviet og udelukkende sammensat af brændte teglsten. Du har endvidere været højst forsømmelig, både hvad angår din kirkes baptisteri og paramenter og hvad angår bygningsværket og statuerne i det gamle kapel i Lüsche,³ men især i omsorgen for sjælene og – hvad der er højst forkasteligt – for din egen

husstand; dertil skammede du dig ikke engang for i mit nærvær at fremføre løgne og falske begrundelser, og det selv om du var advaret og endda grebet i handlingen; endvidere har du forsøgt med gaver at bestikke min tjener, og på det tidspunkt, da jeg gik hen mod præsteboligen, burde du have modtaget mig i døren, men da du så, at jeg nærmede mig, løb du i påfaldende hast gennem de næste fire døre, og du ventede ikke på mig ved nogen af dem, skønt jeg skyndte mig efter dig, hvilket gav mig en retmæssig mistanke om værre forseelser. Da derfor også de rygter, som andre har fortalt om din kokkepige, på forbløffende vis blev bekræftet ved en sådan adfærd, beordrer jeg, at du sender hende bort; du vil i mellemtiden være fritaget for omsorg for jordiske anliggender, men på den betingelse, at du sørger for alle livsfornödenheder til overbringeren af dette brev, og til hvem jeg ellers måtte sende dig, og at du til baptisteriet for egen regning skaffer et bronzekar, der indvendig er godt belagt med tin, tre nye messehagler med stolaer og manipler, så at der bliver nok til alle liturgiske farver, og at du med hensyn til kapellet i Lüsche udbedrer bygningsværket og indvendig foretager en rengøring og udskifter og fornyer statuerne, således at det kan kendes som et Guds hus – indtil Gud beslutter at der skal rejses et helt nyt kapel. Kommissæren i Vechta, Knoop,⁴ skal svare en tredjedel af alle disse udgifter, fordi han gennem så mange år som visitator ikke har bemærket altså stand og heller ikke har bekymret sig om baptisteriet, paramenterne eller kapellet. Herfra undtages dog gælden til hjælpepræsten, som du selv skal betale alene – og alt dette skal ske under straf af fuldkommen fjernelse fra stillingen.

Udført i Dinklage, 18. oktober 1682.

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster og visitator
i provstiet Vechta.

(1) Johannes Lake (død 1692), sognepræst i Vestrup fra 1654. – (2) Johann Hugo Tameling (1643-1710), kapellan i Dinklage fra 1670. – (3) Et middelalderligt kapel, indviet til Vor Frue. – (4) Johan Knoop, jvf. E 276, n. 4.

E 284. Fra Gerard Mayer

Dinklage, 19. oktober 1682.

Indhold: Skolemesteren i Dinklage søger om højere løn.

KK T

Højærværdige, høj- og vellærde og andægtige hr. hjelpebiskop!

Skal ikke undlade hermed i underdanighed supplicando at forelægge for Deres højærværdighed, hvorledes jeg her i Dinklage allerede på niende år har drevet skolen, og hvorledes der af hans højvelbårne nåde er tillagt mig

30 rigsdaler årligt, hvilke jeg til dato har fået betalt undtagen et år, og herefter har jeg sidst anno 1680-1681 af fogeden Heinrich Spiegelberg fået betaling for et år på nær 3 rdl. minus $\frac{1}{4}$, og der refterer mig altså fra anno 1681 til dato 1 år. Siden nu folk viser sig at være ret så forsømmelige og efterladende i at betale, og jeg får mit tillagte salarium så langsomt, at jeg næppe kan forestå og sørge for min husholdning deraf, fordi jeg må leve udelukkende af mit salarium og hvad der kommer fra skolebørnene, sammen med min kone og små børn, og desuden nu også må undvære og savne pigerne,¹ og hvad der kommer af skolepenge fra dem, rettes derfor til Deres Højærværdighed min meget ydmyge og for Guds skyld ret indstændige bøn om, at De vil behage nådigt at låne mig Deres hjælpende og barmhjertige hånd heri hos hans højvelbårne nåde herredsfogeden² for at det, der går fra mig fra pigerne eller som jeg må savne i skolepenge, må blive restitueret og godtgjort mig i andre sager, som det for ca. tre år siden også blev antegnet i et mandatum, som hans højfyrstelige nåde lod udgå, at ifald nye skolemestre blev ansat, skulle ikke desto mindre skolemestrene i og på landsbyerne ikke afkortes eller beskæres i deres livsunderhold, og at mit salarium dog må blive udbetalt i tide og rettidigt og blive forbedret, og drengene fra hele sognet skal følge efter og komme til mig lige så vel, som pigerne skal følge efter jomfruerne, som det er blevet publiceret af pastoren,³ i hvilken trøstig tillid jeg trofast anbefaler Deres Højærværdighed til Guds højeste varetægt, og forbliver sammen med skolebørnene i mine ydmyge og flittige bønner til Gud om Deres Højærværdigheds sundhed og velgående Deres Højærværdigheds underdanigste og lydige tjener.

Gerard Mayer, skolemester i Dinklage.

Dinklage, 19. oktober 1682.

Ydmygeste klage og anmodning til Hans Højærværdighed, høj- og vellærde og andægtige herre, hr. hjælpebiskop m.v., min særdeles kære, tro og højtærede herre m.v.

(1) 16.10.1682 ankom to lærerinder til Dinklage for at holde skole for pigerne. Hermed måtte læreren se sin løn reduceret, da han nu skulle undervise drengene. – (2) Franz Wilhelm von Galen, jvf. E 271, n. 2. – (3) Bernard Ribbers, jvf. E 271.

E 285. Fra Laurentius von Dript

Neuhaus, 19. oktober 1682.

Indhold: Generalvikaren går ind i en drøftelse af Stensens brev af 24. juli (E 268), bebrejder ham fortsat hans rolle i forbindelse med fængslingen af Petrus Jarius og afkræver ham begrundelsen for denne fængsling.

KP-LBM L

Højtærede og højærværdigste herre, højagtede herre!

Det meget udførlige brev, som støtter sig på såvel naturens ret som på den guddommelige ret, og som De, højtærede herre, har sendt mig, har jeg med tilbørlig ærefrygt modtaget og ivrigt studeret dets indhold, for det første den bebrejdelse, at jeg i galde og bitterhed har optaget de ord, som De i broderlig kærlighed har skrevet til mig, for det andet, at De vedgår Deres uvidenhed, takker for formaninger og hverken stoler på Deres viden eller Deres erfaring, men alene sætter Deres håb til Gud. At De for det tredje indrømmer, hvad også er fuldstændig overensstemmende med sandheden, at De ved Petrus' domfældelse ikke havde overholdt rettens højtidelige former, thi hvis De havde iagttaget disse, ville De vanskeligere være nået til sandheds erkendelse. For det fjerde, at De ikke bryder Dem om tvekampe.

Dette var, kort sammenfattet, hvad jeg fik som svar på mit brev. Selv om det ikke behøvede noget gensvar, vil jeg dog ved en sådan lejlighed, hvor det drejer sig om mange menneskers frelse, ikke tie, men vil ligesom jeg tidligere har støttet mig til sandhed og retfærdighed, i samme ånd kort besvare de enkelte punkter.

At den første dom, De fremførte imod mig, udsprang af kærlighed, ville jeg tro, dersom ikke apostlens ord talte derimod, at kærligheden ikke er mistænksom eller tiltænker ondt.¹ Jeg mindes heller ikke gennem mine ord at have givet lejlighed og foranledning til en så formastelig dom, og havde jeg gjort det, så gør det sikkert en stor forskel, om jeg siger det om mig selv, eller om andre slynger det tilbage mod mig. Apostlen kalder sig selv et ufuldbærent foster, uværdig til apostelnavnet,² Deres højtærede Nåde kalder Dem selv den største synder o.s.v., men mon en anden uden fornærmelse turde påstå noget lignende?

På det andet punkt fulgte allerede et fyldestgørende svar i mit sidste brev, som viste, at ukendskab til retten, om hvilket det her drejer sig, ikke borttager ansvaret for en dødssynd og medfører forpligtelse til at godtgøre de derigennem tilføjede skader ifølge sætningen: »Når der ved din skyld opstår skade« o.s.v.³

Hvad angår det tredje punkt, så synes Deres Højærværdighed ikke at have forstået meningen med min bemærkning om ekskommunikation, som De skulle være hjemfalden til. Jeg har nemlig ikke påstået, at Deres

Højærværdighed skulle være hjemfalden til ekskommunikation på grund af de ord, De har fremført overfor to personer, De selv har velsignet, men på grund af den meget store uret, De har tilføjet den fængslede. Det er nemlig sikkert, at den kanoniske ret ved denne lejlighed ifølge guddommelig og naturlig ret under dødssynd forpligter samvittigheden således, at hverken Deres Højærværdighed, eller den Højærværdigste nuntius⁴ eller den hellige kongregation, ja ikke engang den hellige Fader kan dispensere derfra. Derfor kunne Deres Højærværdighed, efter at De havde overtaget kommissionen, ad retslig vej i en proces udelukkende med vidner, der var aldeles uvildige og edsvorne eller efter egen tilståelse, som en notar måtte føre til protokols, have overført og dømt ham, og vel at mærke efter at have indrømmet ham retten til forsvar, hvilket man ikke engang efter biskoppens vidnesbyrd kan nægte Djævelen selv. Da De har undladt dette og påny uretmæssigt har kastet en præst i fængsel, er De blevet skyldig til ekskommunikation i overensstemmelse med afsnittet: »hvis nogen på råd fra«. Jeg tvivler heller ikke på, at hvis Deres Højærværdighed, som jeg i mit tidligere brev rådede Dem til, havde spurgt samvittighedsfulde kirkeretslærde uden at nævne Deres navn og stand, at disse da ville have anvist det samme. Da man spurgte de samvittighedsfuldeste og lærdeste mænd i vor orden, mænd, som er doktorer og professorer ved universitetet i Salzburg,⁵ angående Pantaleon-sagen,⁶ svarede de, at denne også selv om den af Iburger-abbeden⁷ givne absolution havde stået ved magt, alligevel ville være hjemfalden til en ny ekskommunikation i henhold til kap.: »Dem, der fra en kanonisk bestemmelse«, fordi han ikke havde meldt sig hos sin tilbagevendte prælat. Eftersom denne ekskommunikation ikke gennem en ny absolution fra den retmæssige forstanders side er blevet ophævet, kan den heller ikke ophæves ved firmelse eller endnu mindre ved velsignelse, som i dette tilfælde er særlig farlig, eller ifølge billighed. Deres Højærværdighed må ikke undre Dem over, at jeg tager mig den stakkels fangnes sag så alvorligt; da jeg nemlig så vel af Deres Højærværdighed som af andre må høre om den fængsledes sag, forpligter samvittighed og retfædighed mig til af alle kræfter at hjælpe en så stakkels undertrykt i overensstemmelse med Esaias 1: »Stræb efter retfærdig dom, kom den undertrykte til hjælp«. ⁸ Jeg sagde »den undertrykte«, hvilket ganske vist er et hårdt, men et sandt ord. Når pater Petrus på grund af mistanke om skyld blev fængslet, skader de, som giver mig skyld for hans fængsling, mit ry på det alvorligste, som om jeg havde rådet ham til slette handlinger, havde befordret og billiget dem. Men hvis fængslingen er sket på grund af appel,⁹ da kan jeg ikke forestille mig større uret end af denne grund at kaste en præst i fængsel, thi appellen til evig frelse for Pantaleon

og andre, som stod eller ville stå i forbindelse med ham, er så nødvendig og retfærdig, at den, der tænker det modsatte, efter min mening hverken har viden eller samvittighed, er en foragter af de af den Helligånd indgivne kanoniske bestemmelser og beherskes af uhæmmede lidenskaber. Men i virkeligheden er jo dog appellen den eneste årsag, skønt den første ikke uden alvorligste uret og alvorligste bagtalelse mod mig og den fængslede bliver brugt som påskud. Havde Petrus nemlig givet afkald på appellen, ville han aldrig være blevet kastet i fængsel, derom er jeg så overbevist, som jeg er sikker på, at jeg lever. Jeg ved det med sikkerhed, og det vil komme for dagen, når hjerternes råd bliver åbenbare. Vi strides i breve, og imens holdes Petrus i fængsel, uden at han nøjagtig kender sin sag, uden bevis for kendelsen, uden at se enden på sin straf eller have håb om befrielse. Kaldes dette retfærdighed? Vil den Højærværdigste nuntius' og den hellige kongregations ønske ske fyldest på denne måde? Fortjener Petrus altså efter Deres Højærværdigheds dom livsvarigt fængsel, skønt han endnu ikke retsligt er blevet kendt skyldig? Har han syndet så svært, at han allerede over et år ikke fandtes værdig til at træde for altret og har måttet overtræde kirkens bud om at overvære messer på helligdagene og deltage i gudstjenesten? Det har sandelig hverken Kristus eller vor hellige fader Benedikt,¹⁰ hvis 28. kapitel jeg påberåber mig, lært. Jeg vil derfor ikke lade være med på enhver mulig måde at tage mig af sagen og beskytte den fængslede, som er forladt af alle, – indtil man har vist mig, at han retsligt er blevet kendt skyldig for en kødelig forseelse, eller at appellen, som han på mit råd har indgivet, er urigtig. Når han er blevet overbevist om forseelsen, foreskriver vor Hellige Faders regel og bursfelder-unionens statutter¹¹ (som er de regler, efter hvilke Petrus skal dømmes) ham arten og omfanget af straffen. Når han straffes på grund af den anden appel, da holder man ham ganske uberettiget i fængsel, fordi denne var berettiget, og hvis skylden ikke falder på ham, men på mig, da måtte processen, hvis den overhovedet skulle anlægges, og straffen, hvis den overhovedet skulle pålægges, anlægges mod mig respektive pålægges mig.

Det gør mig af hjertet ondt, at Deres Højærværdighed uden nødvendighed har blandet sig i denne sag; men fordi den er forbunden ikke blot med den alvorligste uret mod tredje person, men også med fare for mange sjæle, er det rimeligt, at De påny offentligt berigtiger den foregivne grund til fængslingen, så pater Petrus endelig befries fra sit fangehul; thi hvorfor han er blevet fængslet, har man hidtil ikke klart kunnet få at vide. Dermed slutter jeg, og hvad jeg i det foregående har skrevet, gentager jeg, idet jeg, sålænge jeg lever, forbliver osv.

Skrevet på Neuhaus, 19. oktober 1682.

(1) 1. Kor. 13, 4-5. – (2) 1. Kor. 15, 8-9. – (3) *Corpus juris canonici, De injuriis et damno dato*, kap. 9. – (4) Ercole Visconti i Køln. – (5) Universitetet i Salzburg blev oprettet i 1623 af bajerske og svabiske benediktinerklostre. Dets juridiske fakultet nød stor anseelse. – (6) Valget af Pantaleon Mönlich til abbed i Abdinghof kloster. – (7) Abbed Maurus Rost. – (8) Es. 1, 17. – (9) Petrus Jarius bestred lovligheden af valget med følgende begrundelse: Den lovmæssige form blev ikke overholdt ved dette valg, den valgte havde tidligere beskæftiget sig med den administrative side af klostrets virksomhed, og den valgte var hjemfalden til ekskommunikation, idet han engang under den tidligere abbeds bortrejse havde slået en medbroder. – (10) Benedikt af Nursia, benediktinerordenens grundlægger. – (11) Reformbevægelse inden for benediktinerne, der i det 15. århundrede udgik fra Bursfeld kloster ved Hannover.

E 286. Til *Odoardo Cibo*

Münster, 15. november 1682.

Indhold: Stensen beder om fornyelse af sine fuldmagter, men understreger, at han hverken har tid eller råd til at tage sig af vikariatene. Til slut beder han om understøttelse til to småpiger.

KP-PS I

Min højtærede og højærværdigste herre!¹

Det håb, jeg havde om at blive helt fri for vikariatets byrde,² har været årsagen til, at jeg har forsømt at udbede mig fornyelse af min fuldmagt, som for fem år er tilstået missionerne, og som er udløbet i afgigte september. Da jeg nu i dag til morgen ville skrive til den afdøde hertug af Hannovers kapellan,³ som er beskæftiget med verdslige forretninger hos den nuværende som sekretær for den italienske korrespondance, som italiensk sproglærer for fyrsterne og tillidsmand ved pageskolen, men med tilladelse til, hvor og når det kunne lade sig gøre uden for lutheranernes påfaldende sammenstimlen, at celebrere, kom jeg i tanker om, at han af mig havde fået den fuldmagt, som jeg kunne meddele en præst. Nu ved jeg ikke ret, hvorledes jeg skal forholde mig. Af ordene i min embedsbulle⁴ kan jeg slutte, at det har været Hans Helligheds hensigt at overdrage Hans Højhed af Münster og Paderborn vikariatene, og da denne har meddelt mig sin fuldmagt, kan jeg igen overlade nævnte kapellan de fuldmagter, der af mig er tilstået ham. Da jeg på den anden side ser, at Hans Højheds med hensyn til missionen opnåede vikariats-fuldmagter ikke omtaler det, vil jeg deraf slutte, at Hans Højhed ikke kan give fuldmagter for steder, der ikke udtrykkeligt er nævnt, og jeg ikke heller, fordi fristen for mine fuldmagter er udløbet. Jeg overlader alt til den hellige kongregations afgørelse. Dog ville jeg anse det for bedst at give Hans Højhed fuldmagt for alle disse steder, hvor han her i landene har stiftet bestemte og regelmæssige indtægter for missionen.⁵ Jeg har hele tiden

under mit ophold her, hvilket vil sige mere end to år, ingen fritid haft til at komme nogen som helst steder inden for missionen, fordi jeg ikke engang kan overkomme alt arbejdet i mit stift, så der er endnu på tredje år mere end halvtreds sogne, hvor jeg ikke har været og uddelt firmelsens sakramente. Jeg har ikke engang midler til at kunne gøre rejser i vikariatet, fordi vikariaternes steder ligger langt herfra, og fordi jeg endnu må underholde flere personer, der i tiden for mit derværende ophold konverterede, og det vil sige, jeg sørger for fire i patrenes skole⁶ foruden en dame⁷ med to døtre, af hvilke den ene på allesjælesdag, dagen for min egen konversion, aflagde profes,⁸ og det i moder Rantzaus kloster i Hildesheim. Da jeg selv mangler tid til udførelsen af de funktioner, som inden for stiftet påhviler mig, og penge til de udgifter, som er nødvendige til underholdning af de personer, der ellers ikke vidste, hvoraf de skulle leve, føler jeg mig i min samvittighed undskyldt, når jeg ikke optræder som apostolisk vikar, da jeg også her tjener efter Hans Helligheds vilje.

Jeg vil gøre, hvad jeg kan, måtte Gud have overbærenhed med min uvidenhed og uendelige mangler! Jeg kan her ikke lade være med at forelægge Dem et barmhjertighedsværk. Da jeg endnu levede i vikariatet, gav den nu afdøde hertug Johann Friedrich mig blandt andre almisser, som skulle fordeles, særlig en bestemt sum for to små piger. Den ene havde man fundet på gaden, hvor hun kort i forvejen var født og udsat af moderen, som senere blev afsløret; den anden var født i gyldigt ægteskab, men var efter sine forældres død et hjælpeløst væsen og uden menneskelig bistand. Jeg anbragte begge de uskyldige børn hos en from kvinde, idet jeg hver måned i Hans Højheds navn betalte hende. Da hertugen var død, tilbød den fromme kvinde at ville beholde dem, for at de ikke under den ny regering skulle falde i lutheranernes hænder og blive opdraget uden for kirkens skød. Jeg lovede hende at hjælpe efter evne; men da jeg derefter blev bebyrdet med så mange konvertitter fra hint vikariat, og der hengik et helt år, hvor jeg i hver måned gjorde gæld uden dog at tilfredsstille eller gøre fyldest for, hvad jeg havde lovet konvertitterne, lever den fromme kvinde med de to små skabninger i stor nød og gør hos mig fordring på underholdsbidrag. Da jeg ingen indtægter har fra hint land og er forgældet, ved jeg ikke, hvorhen jeg skal vende mig. Hans Højhed lader mig punktlig hver måned udbetale min løn og giver mig der udover hvert år en ny dragt samt andre beviser på sin venlighed, så at jeg med hensyn til min person ikke kan takke Hans Højhed tilstrækkeligt. Men mængden af forlattede mennesker, for hvem jeg er ansvarlig, overstiger min evne. Jeg håber derfor, at Gud, som kender mine hensigter, vil indrette det således, at jeg stadig må befinde mig i den sande fattiges tilstand uden dog at

forsømme retfærdighed og barmhjertighed. Gud give Dem al sin nådes fylde! Jeg forbliver Deres Højvelbårenheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Münster, 15. november 1682.

(1) Om Cibo se E 232, n. 1. – (2) Jvf. E 267 og 270. – (3) Bonaventura Nardini. – (4) E 196. Jvf. E 270. – (5) Om den ferdinandske missionsstiftelse se E 202. – (6) Heraf kendes Christian Georg von Blücher, jvf. E 164, samt en nevø til Stensens stedfader, antagelig en broder til Anne Kathrine Selcke, gift Volo, omtalt i E 220, jvf. E 423. – (7) Anna Maria von Blücher, jvf. E 164. – (8) Anna Sophie von Blücher, der dog ifølge klostrets optegnelser aflagde løfte den 15.10.1682, jvf. E 266.

E 287. Fra Caspar Strübbe

Dinklage, 28. november 1682.

Indhold: Den flygtede Katharina Gertrud er atter pågrebet og er anbragt under sikker bevogtning i Vechta sammen med sin broder.

LBM L

Højærværdigste, mægtigste og højjagede herre!

Med min taknemlige herres¹ tjenstvilligste hilsen skal jeg² hermed alledyngst i overensstemmelse med dennes pålæg meddele Deres højærværdigste Excellence, hvorledes den flygtede kvinde,³ der tidligere var husholderske for præsten i Emsteck, er blevet pågrebet på borgen Diekhaus i samme Emsteck sogn sammen med sin broder, som nægtede at være hendes broder, men fremstillede sig som en anden, og på Deres bud, højtberømte herre, hurtigst muligt er blevet ført til en nu formentlig sikrere bevogtning i Vechta sammen med den ovennævnte broder; denne sagde, at han havde bragt et antal harer fra Grone (en borg i Lingen-området, som hører under Cloppenburg-herrens overherredømme) til Cloppenburg, men det var ikke sandt. Det vil derpå være op til Deres højærværdigste Excellence at træffe videre beslutning om hende og ham.

Med hensyn til den kendte sag siger min ovennævnte herre, at han før sin afrejse fra Münster var kommet hertil, således som Deres højærværdigste Excellence er klar over, men da han fra det tidspunkt ikke har modtaget nogen skriftlig afgørelse, lovede han, at han ville rykke for den, og når han havde modtaget den, ville han lade den gå videre til Deres højærværdigste Excellence. Han beder sig undskyldt, at han ikke egenhændigt skriver, fordi forskellige forretninger optager ham; han anbefaler sig og sin hustru, og jeg forbliver med tro anbefaling til Gud Deres højærværdigste Excellences ydmygste tjener

Caspar Strübbe.

Fra borgen nær Dinklage, 1682, 28. november.

De åndelige øvelser, som var blevet efterladt i præsteboligen,⁴ er vedlagt dette brev og kommer tilbage sammen med præstens tjener.

(1) Herredsfogeden for Vechta, Franz Wilhelm von Galen, jvf. E 271, n. 2. – (2) Caspar Strübbe (død efter 1701), kapellan på borgen Dinklage. – (3) Katharina Gertrud Averbek, jvf. E 275, E 277, E 281. – (4) Sognepræst var Bernard Ribbers, jvf. E 271. Stensen havde været i Dinklage 14.9. samt 18.-19.10.

E 288. Til Caspar Strübbe

Münster, 6. december 1682.

Indhold: Stensen sender sine forholdsordrer vedrørende fangen Katharina Gertrud. LBM L

Højærværdige herre!¹

Må nåden og freden forøges!

På den hellige Barbaras dag² overbragte sendebudet fra Rheine mig på én gang begge Deres ærværdige Excellences breve sammen med bogen med øvelser³ og anklage-akterne.

Hvad angår den flygtede kvinde, der atter er blevet sat under bevogtning, mener jeg ikke, at man længere skal holde sig til den tidligere ordre, idet den kostmæssige straf, jeg dengang havde foreskrevet hende, ikke længere har nogen begrundelse. Det vil altså være tilladt at give hende den mad, som hun er vant til at få, eller som man plejer at give folk i fangenskab, men ingen af parterne, hverken provsten⁴ eller nogen anden, må gives adgang til hende, medmindre hun befinder sig i livsfare. Eftersom hun tidligere ofte har misbrugt sakramenterne på ugudelig vis, skal der ikke meddeles hende nogen, hvis ikke hun viser andre tegn på anger. Under visitats-undersøgelsen tilstod hun dengang i andres nærvær to forbrydelser, nemlig at den fortælling, hun havde udbredt om et syn af en engel, var falsk, og at hun to gange havde syndet med en gejstlig, som hun var beslægtet med i 2. og 3. grad.⁵ Men det første spørgsmål, der nu opstår, angår årsagen til flugten og de medskyldige i den, det andet angår hendes hensigt med at føre præsten i Emsteck med sig til ikke-katolikkerens område, om de havde til hensigt at falde fra. Men der er også et meget alvorligt spørgsmål om, hvorvidt hun har fremkaldt en abort. Hun har tilstået, at hun to gange har syndet med sin blodsbeslægtede. Da hun skulle angive grundene til, at hun ikke var med barn, gav hun ét svar til guardianen⁶ – som det bevidnes i hans brev til mig – et andet til mig. Det står fast, at hun to gange har været sengeliggende i nogle dage, og hun har selv givet særlig anledning til mistanke om abort, fordi hun, da hun det andet år var sengeliggende, flere gange tilkaldte en bestemt person, og da denne endelig kom, fortalte hende, at hun af en engel var blevet formanet

til at tilkalde hende og fortælle hende, at hun ikke – hvis hun ville være et barn af den evige frelse – skulle tro på de folk, som spredte rygter om, at hun for anden gang havde aborteret; men hvis hun havde haft en ren samvittighed med hensyn til en sådan forbrydelse, ville hun ikke have opdigtet dette for at skræmme folk fra at fortælle den slags om hende.

Men i Emsteck vil man kunne få at vide, hvilke personer der på det tidspunkt kom i præsteboligen, og hvem der havde den største fortrolighed med hende; og når alle er blevet ordentligt advaret om de jordiske og evige straffe for mened, skal de udspørges om de enkelte omstændigheder. Også besindige og dygtige jordemødre skal under ed undersøge hende, for at se om de kan finde tegn på nedkomst. Hvis det i mellemtiden gennem undersøgelsen enten bliver slået fast, at præsten, mens hun var borte, havde påtænkt flugt, for at leve sammen med hende i de kætterske egne – herom er der opstået en sandsynlig mistanke på grundlag af en samtale, som en adelig indbygger i, så vidt jeg husker, Oldenburg, havde med ham (han plejede at skrifte hos ham) – eller hvis der viser sig tegn på en fremkaldt abort, og man opdager, at han har været delagtig i den, så skal også han sættes i forvaring eller nøje bevogtes i præsteboligen, så at han ikke undkommer; til dette giver jeg som biskoppelig visitator de verdslige myndigheder tilladelse, men kun hvis det med sikkerhed er slået fast, at han var medvirkende ved fremkaldelsen af abort, eller at han har indvilliget i, at de samtidig skulle begive sig til de kætterske egne – eller at han har foretaget sig noget endnu værre med et måske levende spædbarn; for når de aflægger falske eder for at dække over noget, kan man i sandhed nære mistanke om alvorlige brøder.

Berndt Niehaus, som siges at have ført hende bort, skal vidne om, hvad han har hørt af hende på vejen.

Wibke, datter af Geske Kleen, skal afhøres nøje. Hun hjalp hende nemlig under hendes sidste sygdom, hun ved, at der dengang var mange dårlige rygter om hende, og hun skal under ed gøre nøjere rede for dem. Hun vaskede den syges tøj, hun skal fortælle, hvilke indicier det gav; endvidere skal hun give navnene på de andre, som dengang plejede at komme i huset. Hun skal også fortælle, om denne endnu ikke havde fået det syn, at en person skulle træde ind i præsteboligen med vandringsbrødet og en lille klokke, hvilket degnen⁷ har hørt fra hende. Hendes mor har betroet, at hun, da Katharina Gertrud lå syg, og rygtet om hendes graviditet havde spredt sig overalt, var kommet under påskud af et syn for at se, om det havde noget på sig, men ikke havde kunnet finde noget tegn på graviditet. Men hvis fostret var blevet drevet ud, ville en hævelse af ma-

ven selvfølgelig være forsvundet. Sådanne vidneforklaringer, som den sigtedes venner af sig selv har afgivet til hendes forsvar, øger mistanken endnu mere.

Man bør også afhøre Anna von Büren og Elisabet Chise og den jorde-moder, der dengang var til stede.

I et andet dokument har jeg fundet navnet Geske, som skal have levet i synd sammen med hr. Vahlen, Wildeshausen. Jeg er ikke klar over, om hun er den samme som ovennævnte eller en anden.

Men også den degn, der hidtil har taget sig af opsynet, er under mistanke. Hun har over for os tilstået, at hun har været glad for at se ham, at hun i hans sted har ringet med klokkerne, og at hun i præsteboligen har givet ham mad; men han nægter på det bestemteste, at han nogensinde har været på venskabelig fod med hende, selv om han godt kan huske, at han har givet hende kirkens vin at drikke. Han skal udspørges både med hensyn til sig selv og med hensyn til Katharinas sidste sygdom. Hvis han respekterer edens betydning, vil han uden tvivl åbenbare meget, også om hun har modtaget syner.

I undersøgelsen skal også indgå andre navngivne personer i Emsteck, som efter mit ønske alle skal kaldes frem i Emsteck uden varsel, og de skal også udspørges dér, for skulle de kaldes til Vechta, ville de have tid til at spille under dække med hinanden og indbyrdes aftale bestemte svar. Jeg har endnu ikke haft mulighed for at gennemgå anklage-akterne, det vil jeg snart gøre. De må hilse Deres højtberømte og gavmilde herre⁸ og hele hans berømte familie. Gud velsigne alle. Deres højærværdige Excellences
Niels, biskop.

Münster, Westfalen, lørdag før 2. søndag i advent.⁹

Med hensyn til broderen skal man spørge, hvorfor han fremstillede sig som en anden; for sig selv skal han udspørges, hvorfor han ledsagede hende, og man skal undersøge, om der hos hende eller ham ikke er breve fra præsten eller andre. Man vil også kunne spørge ham, om han hjalp sin søster, mens hun var syg. Hvis ikke der bliver opdaget noget sikkert mod ham, vil man kunne lade ham gå; men hvis der viser sig noget, der giver anledning til mistanke, skal man gå videre i sagen med så stor omtanke som muligt.

(1) Caspar Strübbe. Dette brev er svar på E 287. – (2) 4. december. – (3) Jvf. efterskriften til E 287. – (4) Provsten i Vechta Johann Knoop, jvf. E 276, n. 4. – (5) Johannes Lübbermann, jvf. E 275. – (6) Pater Hermann Rabelinck, jvf. E 277, n. 3. – (7) Anton Feuerborn, jvf. E 272, n. 1. – (8) Franz Wilhelm von Galen, jvf. E 271, n. 2. – (9) 2. søndag i advent faldt 7. december.

E 288a. Til en præst

Udateret.

(Kilde: *Indice*, s. 295ff)

Indhold: Stensen bebrejder en præst hans ubeherskede opførsel, hans selvpraleri og hans udskænkning af vin, opstiller regler for indtagelse af spirituøse drikke og anbefaler bespisning af fattige i stedet for gæstebud ved højtidelige lejligheder.

LBM L

Højærværdige pastor osv.,¹ nåde og fred i kundskaben om vor Herre Jesus Kristus!

Omkring begyndelsen af min omvendelse til den katolske tro faldt jeg over en bog af den hellige Katharina af Siena,² og straks fra første øjekast af bemærkede jeg mig den regel, som Gud selv havde givet hende, nemlig at hun – når hun så en eller anden synd – ikke betragtede synderens vilje, men viljen hos Ham, som ene og alene var i stand til at forhindre denne synd, fordi han gav viljen frit spillerum. Denne regel forekom mig derpå i sandhed at være guddommelig, for når vi betragter en synd, tilskyndes vi til forargelse mod synderne, men når vi betragter Gud, røres vi af medynk med synderen, fordi Gud har tilladt ham at falde, og vi ansføres til at finde midler mod det onde for at opnå syndernes forladelse og samtidig for at forebygge et tilbagefald.

Lad mig tilstå sandheden og indrømme, at min sjæl blev grebet af stor forargelse, da jeg i går i Deres bolig betragtede dette ynkværdige syn, som skabte sorg i himlen og forargelse på jorden, nemlig at De overhældte nogle gejstlige med skældsord og med fagter bespottede gejstligheden og på afskyelig vis krænkede den hellige katolske lære; jeg blev særlig forarget, da Deres Højærværdighed i hele Deres samtale med mig tog den gamle traver frem, ja De nærmest udspyede, at De ikke havde fundet noget, hverken i sognet eller i kirken, at De havde ydet alt dette, at ingen med så stor omhu havde lavet en liste til brug ved forberedelsen af firmelsen – alle sådanne velklingende ord, som var så selvforherligende, at jeg måtte skamme mig i verdslige folks tilstedeværelse, når jeg så, at en sjælehyrde, der fra andres sjæle burde rykke ethvert praleri op med rode, var faldet fra nåde og helt var overgivet i de naturlige drifters vold, så at han udelukkende fremkom med selvros og praleri.

Så længe dette skue stod for mine øjne, havde jeg både i Deres bolig og på rejsen ikke tanke for andet, end hvad det var, der drev Dem til den forfærdelige, afskyelige og yderst syndige skik at udskænke drikke for Deres venner – en skik der ikke bør tales hos noget menneske, slet ikke hos en katolik, og endnu mindre hos en præst, der jo er foresat de sjæle, som er frelst ved Kristi blod; da jeg derpå kom mig lidt, løftede jeg blikket mod Gud og huskede på førnævnte Katharinas himmelske lære, og jeg

blev opfyldt af medynk, især da jeg erindrede, hvorledes en agtværdig mand ved sit første besøg i Deres landsby i den grad havde rost Deres Højærværdighed over for mig både i henseende til kyndighed og retskaffenhed, at han turde hævde, at jeg på hele denne rejse, som vi foretog sammen, ikke havde set nogen ligeså rosværdig sognepræst, mens sandheden var, at jeg på hele denne rejse ikke havde fundet nogen i så begrædelig en tilstand; jeg begyndte derefter hos mig selv at søge efter grunde til, at Gud havde ladet mig – første gang jeg var der – finde en mand, som fortjente kærlighed og ros, i en så væmmelig og frygtelig tilstand, og jeg sendte samtidig disse bønner til Gud: Lad os opfylde, min allernådigste Jesus, alt det, hvorved du fra evig tid har villet, at vi første gang skulle mødes på en sådan måde, og alle de Guds planer, som sigter til vores frelse. Jeg tvivler derfor ikke på, at dette er sket, for at Deres Excellence engang skal blive et Guds instrument til at udrydde drikkeriets last, hvorved De vil kunne sige med David: »Herre, det var godt, at du ydmygede mig.«³ Og da jeg kom til Münster og erkendte de ondt, som overdrevet drikkeri blandt gejstlige afstedkommer, begyndte jeg at føre en ugentlig hellig samtale om dette onde med to eller tre andre præster; den afsluttedes med den salige Jomfrus litanier, den fjerde bodssalme og »Pange lingua gloriosi«,⁴ samt det hellige sakramentes kollekt; vi gjorde os forskellige overvejelser over, hvordan vi mere ivrigt kunne presse på for at udrydde denne last hos os selv og hos andre. For mig selv har jeg for alvor opsat følgende regler: For det første: ikke at indtage mad eller drikke ud over middags- og aftensmåltidet. For det andet: når jeg er hos andre til middag eller aftensmad, ikke at skåle for nogens vel eller andet, og ikke at modtage nogen skål. For det tredje: når jeg bliver inviteret af andre, at bede værterne om at gøre mig den tjeneste, at der ikke udbringes skål for mit vel, hvilket jeg også ofte har opnået. Må Deres Højærværdighed undersøge disse tre regler for Guds øjne og afgøre, om ikke en gejstlig burde binde sig til dem, især i disse egne, hvor det er så svært at slække bare en lille smule på strengheden, uden at vi samtidig sætter os i den største fare for de yderste overdrivelser.

De anførte i går som undskyldning, at det var skytshelgenens festdag, og De derfor var nødt til at modtage venner ved bordet. Men, ærværdige hr. pastor, det er netop det, jeg begræder mest, at de helligste dage på afskyeligste vis bliver vanhelliget, idet vi indleder dem med Gud, men afslutter dem med djævelen, og vi forvandler de velsignelser, vi modtog om morgenen, til forbandelser om aftenen. Og hvem indser ikke, at der gives djævelen mere end Gud ved højtiderne og ved alle højtidsgerningerne, sådan som dåb, ægteskab, præstevielser, nogle folks første messe,

abbeders velsignelser og ordensfolks løfter, når de alle næsten altid afsluttes med selskab, og selskabet afsluttes med fuldskab? Og hvad nytter det at modtage en ny nåde fra Gud ved morgenbønnen, når vi mishandler den ved aftenbønnen? Vilde djævelen kunne have udtænkt en list, hvorved flere sjæle gik tabt, og han triumferede mere over Kristus end sådanne tegn på venskab, som er spire til evigt fjendskab? Det er snarere med gråd end med latter, man må høre på alle de urimelige spidsfindigheder fra dem, der mener, at alt dette kan gå for sig uden dødsynd, og at man i sin fuldskab skal have mistet enhver fornuftsbrug, førend den bliver en dødsynd. I den guddommelige kærligheds skole har den slags ikke nogen plads. Og er der tale om fornuftsbrug, når fornuften er forladt af Guds ånd og styres af en ond ånd? For Guds sønner styres af Guds ånd, men hvor der er overdrivelser i spise- og drikkevaner, ophører den guddommelige ånds herredømme, idet sjælen ikke mere er rede til at lytte til det, som Gud taler i den. Men jeg tvinges til at afbryde her.

Hvis skytshelgenens fest en anden gang skal fejres, skal man overholde den regel, de første kristne gav, idet de trøstede de fattige og syge og indbød de fattige til middag.⁵ Man plejer kun at give legemet det nødvendige, mens man skaffer sjælen en rigdom af alskens åndelige glæder; ellers viser man ikke de hellige ære, men djævelen, himlen fryder sig ikke, men helvede, og vi gør os ikke rede til de helliges selskab, men til dæmonernes. Hvis tiden tillod det, ville jeg berette, hvilke forargelige ting der i dette stift er blevet begået af sognepræster, som i beruset tilstand er blevet kaldt ud til syge folk. Jeg ville opremse en liste over alle de onder, som optræder samtidig, når en gejstlig – men især en, der er bestemt til sjælesorg – modtager venner til selskab. Men jeg håber, at alt dette vil være overflødig over for en mand, som andre fortæller mig så meget godt om, og som jeg vil tro kun faldt i går på grund af uopmærksomhed og ikke med overlæg, og allerede nu må have sonet dette fald ved oprigtig anger. Jeg kunne dog ikke lade være med at fælde det ned på papiret, som faldt mig ind, hvis måske Gud, som ønskede, at jeg uventet skulle tage del i en sådan højtidelighed, ved samme lejlighed har ønsket at vinde nogle nye venner, der med ædel iver skulle sætte sig op imod deres, ak!, altfor stærke drikkelaster.

Ærværdige herre, lad os tage vare på de sjæle, der er overdraget os, på en sådan måde, at vi over for Guds domstol med den hellige Paulus kan sige: »Jeg er ikke skyldig i nogens blod«,⁶ og til det kræves, at vi for dem forsøger alt hos Gud ved bønner, faste og almisser, at vi opdrager dem med vort livs eksempel snarere end med ord, at vi daglig gør overvejelser over hvert enkelt individ, idet vi skal aflægge et dobbelt regnskab – både

et over synderne, som vi skal være i stand til at beskytte det imod, og et over dyderne, som vi skal være i stand til at hæve det til. Må Gud give Dem nåde, og mig nåde til at opfylde mit embede, og må han velsigne os. Fred etc.

(1) Brevet kendes kun i afskrift – præstens identitet lader sig ikke fastslå. – (2) Katarina af Siena (1347-1380), dominikanerhelgeninde. Omtalen er ikke fundet i hendes eneste værk *Libro della divina dottrine*. – (3) Sal. 119, 71. – (4) Thomas af Aquinas berømte hyldestsalme til Kristi legeme og blod (dansk oversættelse »Pris det store sakramente«). – (5) Her har afskriveren, J. H. Nünning (1675-1753), der boede på Wickinghofe ved Borken, indføjjet: »I nabosognet til vort Wickinghofe er der blandt andre regler den fremragende skik at lade fattige deltage med fortrinsret i nygifte sognebørns offentlige bespisning«. – (6) Ap.G. 20, 26.

E 289. Fra Odoardo Cibo

Rom, 14. december 1682.

Indhold: Propagandakongregationen må desværre meddele Stensen som svar på E 286, at han ikke kan forvente finansiel støtte til sine konvertitter herfra. Stensens fuldmagter for vikariatene vil blive fornøjet.

KP-PS 1

Til hr. Stensen, apostolisk vikar, 14. december 1682.

Ved min beretning overfor den hellige kongregation om Deres Højvelbårenheds breve, hvori De skildrer Deres nød på grund af det store antal konvertitter, som De ikke kan skaffe det nødvendige underhold, var mine herrer eminencerne yderst bedrøvede over ikke at kunne tilbyde Dem den nødvendige hjælp, da slige sager ikke falder ind under den hellige kongregations opgaver. Imidlertid opgiver de ikke håbet om, at Hans Nåde, biskoppen af Münster, i sin bekendte fromhed, vil medvirke ved et sligt arbejde, i fuld tillid til, at han, efter med så stor iver har sikret indkomsterne til opretholdelse af alle hine missioner, ingen lejlighed vil forsømme til at høste de frugter, de bærer, og at han vil åbenbare sin ædelmodige id i samme grad, som Deres Højvelbårenhed beder ham derom. De bør aldrig tvivle om, at han i en sag, der helt og holdent kommer fra Gud, ikke vil lade Dem savne sin hjælp.

Hvad fuldmagterne gælder, kunne Deres Højvelbårenhed rette Dem efter de samme og betjene Dem af dem, idet de ny, man nu udsteder, er forsynet med klausulen, at de gælder fra den dag, de tidligere udløb.

Efter meddelelse, at de er gjort færdige, er de tilgået det hellige officium til bekræftelse, og man vil snarest tilsende Dem samme for at indgyde Dem så meget mere mod til med Deres gamle iver stadig at fremme den katolske tros vel og til at forøge Deres fortjenester hos den guddommelige majestæt, og idet jeg kan forsikre Dem om den velvilje, som den hellige kongregation altid overfor Dem har næret, beder jeg Vorherre velsigne Dem.

E 290. Til Odoardo Cibo

Münster, 29. december 1682.

Indhold: Stensen søger om tilladelse til at meddele Röttenbeck fuldmagt som missionær i Mecklenborg.

KP-PS I

Min højtærede og højærværdigste Herre!¹

Da man i Rom lagde det biskoppelige embedes byrde på mine skuldre,² viste Gud mig den nåde, at en fra Nürnberg stammende medicinsk doktor,³ der allerede som lutheraner havde gjort den hellige Ignatius⁴ åndelige øvelser, blev katolik og samtidig fattede den beslutning at vie sig til Guds tjeneste og overlade Gud omsorgen for det timelige. Efter at denne herre havde tilbragt en kort tid hos mig i Hannover, besluttede han sig for den gejstlige stand, og da han efter mit skøn syntes at være kaldet af Gud til missionen, opnåede jeg af den hellige kongregation tilladelse til at ordinere ham for missionen,⁵ hvad jeg også har gjort, og han har nu i nogen tid været præst og vist alle, som kender ham, tegn på et virkeligt kald for en sådan stand. Han har nu lejlighed til hos en baron i Mecklenborg,⁶ som er gået over til den katolske tro, under titlen doctor medicinae at kunne skjule anvendelsen af den åndelige medicin. Jeg tror, at der vil blive sørget for hans timelige udkomme. Hvad angår fuldmagterne, som man plejer at give missionærerne, så kunne jeg ganske vist meddele ham af dem, som fyrstbiskoppen af Münster⁷ har for disse lande, og som varer for to år, men jeg holder det dog for det bedste for deres skyld at ansøge den hellige kongregation med bøn om, at han må få tilstået dem ikke blot for staten Mecklenborg, men, da den nævnte adelige er meget from og foretager forskellige rejser, at man tillige vil tillade ham at celebrere og absolvere, for at han, når de er på rejse i andre lande, hvor gudstjeneste er forbudt, eller når han lejlighedsvis er med adelsmanden i Nürnberg, Altorff eller Jena, hvor denne missionær har brødre og andre frænder, dels professorer ved de lutherske universiteter, dels i magistratsembeder, og måske en familie ved Guds barmhjertighed går over til katolicismen eller allerede hemmeligt er katolikker og på hemmelige steder længes efter messe og absolution, havde fuldmagt hertil. Hans navn er Johann Georg Röttenbeck. Jeg må for den tid han har været hos mig, efter min samvittighed give ham det bedste vidnesbyrd, men også før jeg kendte ham, talte ridder del Pozzo⁸ i Rom til mig om ham som en lutheraner, der besøgte hospitaler for at se de kirurgiske operationer, men så beskeden af oprædten, at ridderen og andre fromme sjæle, som af barmhjertighed besøgte hospitalerne, bevægedes til medlidenhed over, at en mand, der førte et så moralsk liv, skulle stå udenfor den hellige kirke. Sikkert har disse herrers kærlighed forbundet med deres bønner til Gud opnået ham kaldets nåde

og mig Guds barmhjertighed at have fundet ham, der nu allerede på sytten år lever sammen med mig og det med større troskab, end selv en broder kunne vise, ja, sjældent opnår, og jeg ville gerne beholde ham hos mig indtil døden, dersom jeg ikke holdt det for en større tjeneste mod Gud at være lydhør overfor dette kald. Skulle nu denne adelsmand ikke leve længe, eller skulle dette missionssted på anden vis blive hæmmet, og hvis Gud måske havde vist mig den barmhjertighed at befri mig af dette elendige livs snarer, hvor man er udsat for tusind synder, egne og fremmedes, ville jeg anbefale ham til den hellige kongregation som en missionær, der på en ganske særlig måde er kaldet af Gud, og af hvem jeg venter en ikke ringe frugt i Vorherres vingård. Med det ny år ønsker jeg Deres Højvelbårenhed ny fylde af guddommelig nåde og tegner mig som Deres Højvelbårenheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Münster den hellige Thomas af Canterburys dag⁹ 1682.

(1) Om Cibo se E 232, n. 1. – (2) Sensommeren 1677. – (3) Johann Georg Röttenbeck, jvf. E 137. – (4) Ignatius Loyola, jesuiterordenens grundlægger. – (5) Jvf. E 167 og E 173. – (6) Velsagtens Ernst von Erlenkamp, der officielt konverterede i 1683. – (7) Ferdinand von Fürstenberg. – (8) Grev Filippo del Pozzo, død 1719. – (9) Thomas Becket (ca. 1118-70), ærkebiskop af Canterbury. Englands nationalhelgen. Fest 29.12.

E 291. Til Cosimo III

Münster, 19. marts 1683.

Indhold: Stensen udtrykker sin voksende tvivl om, at han er på rette plads, og håber, at Toscana til stadighed må være et forbillede for kristne stater. I en efterskrift redegør han for brugen af en almisse, storhertugen har skænket ham.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Da jeg forudser nyt arbejde, som en tid lang vil sysselsætte mig og holde mig borte fra byen, må jeg ikke lade den korte tid, som Gud nu indrømmer mig, gå uden – skønt sent – at besvare Deres Højheds sidste brev. Jeg må ganske ærligt tilstå, at jeg mere og mere føler mig åndelig utilpas under denne byrde og er stærkt i tvivl om, hvorvidt jeg skal fortsætte på denne måde, og dette ikke på grund af arbejdet og besværet, som ikke falder mig tungt, men på grund af den fare, i hvilken jeg daglig står, for til mine egne synder også at føje fremmede. Foruden præstevielser og pligterne som hjelpebiskop overdrager Hans Højhed mig forskellige visitatser i hele provinser såsom dem af Cloppenburg og Emsland,¹ jeg nu skal foretage, og dem i baroniet Lembeck, som jeg blev færdig med inden festdagene.² Såvel den ene som den anden funktion medfører alvorlige

konsekvenser, hvor små forsømmelser kan forårsage den største fortræd for ikke at tale om de skadelige følger af min grove uvidenhed; egentlig skulle jeg gøre alt for at frigøre mig for den slags kommissioner, og dog synes det mig at være Guds vilje, at jeg må antage mig dem. Måtte han forbarme sig over mig! Den åndelige tilstand i disse egne må røre enhver, der kender den, til den største medlidenhed.

Fru Lavinia Cenami³ har sendt mig et brev, der forårsagede mig både stor glæde og levende sorg, eftersom det bragte mig ny livs- og dødsefterretninger, nemlig om fru d'Hodges⁴ åndelige liv og hr. Strozzi's⁵ timelige død. Vorherre skænke denne sjæl, som i livet var mig så dyrebar, sin herlighed!

Jeg tror, at hr. Strozzi, hr. Sfondrata⁶ og jeg blev konsekreret samme år. Men de har allerede nået kronen for deres kampe, og jeg? Give Gud, at jeg ikke med mit livs forlængelse forlænger mig skærsilden og mangfoldiggør helvede. Den hellige Crysostomos⁷ har i sin traktat om præstedømmet i mange ting åbnet mine øjne, havde jeg dog blot ved Guds førelse læst den for seks år siden! Håndspåleggelsen af ordinanderne er en sag af så stor betydning, at jeg ingen mulighed ser for den ordinerende biskop i det mindste med den nuværende praksis i disse lande til at redde sin sjæl. Jeg har med ærlig iver givet mig til arbejdet, lykkes det mig ikke, vil jeg bede Hans Hellighed sende mig til et missionssted i de kætterske lande, fordi dette er mit egentlige kald. Imidlertid beder jeg Deres Højhed for den kærligheds skyld, som De stadig har vist mig uværdige tjener og største synder, og fordi De kender så mange, som er Guds gode venner, at anbefale mig, så elendig jeg er, til deres forbøn, at jeg må få lys og kraft til at erkende og opfylde Guds vilje.

Jeg vil også bede Gud, at han i denne hellige tid vil signe så mange prædikanters arbejde i Deres Højheds stat således, at velsignelse formeres med omvendelserne, og at kærlighed til Jesus, den korsfæstede, når den gør sig til hersker i alle hjerter, vil få enhver kærlighed til forfængelighed til at forsvinde, så at de med omvendelse til hellighed og retfærdighed opstår med Herren, og så at særlig Deres Højheds storhertugelige hus altid må være et Guds fyrsters hus, som gennem Deres hellige regering forherliger Jesu Kristi lidelser for den hele verden. Måtte også hele slægten for andre fyrster stedse være forbillede på kristelige fyrster, ved hvis side Guds visdom altid står, således som Salomon i Visdommens Bogs 9. kapitel beder i hin så skønne bøn, som fortjente hver dag at læses og betragtes. Gud bevare Deres Højhed de legemlige kræfter til et langt liv og give Dem sjælens virksomste nåde til egen helliggørelse, til helliggørelse for Deres

nærmeste og hele staten, thi dette er Guds vilje. Jeg er Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Münster 1683, den hellige Josefs⁸ dag, han, der var fattig, men brudgom til alle helgeners dronning, og som pater Segneri⁹ siger, alle helgeners konge.

På min landsmand, Niels Schultz's vegne,¹⁰ som i sit brev, hvor han priser Gud og den allersaligste jomfru for de nådesbevisninger, han glæder sig over, beder mig derom, skal jeg ydmygst sige tak, og jeg må tillige tale om frugterne af en almisse, som Deres Højhed har tilsendt mig her, nemlig om en adelig frøkens¹¹ lykke som nu i fru Rantzaus kloster i Hildesheim har aflagt ordensløfte. Denne dame ville ellers være blevet tilbage i verden i den største armod, nu er hun endog ved Guds enestående forsyn revet ud af hæretikernes hænder. Af Deres Højheds sidste almisse anvendte jeg til hende 50 daler som sidste gave, og hun er nu forsørget for hele sin levetid og ville, såsnart hun havde pengene, blive indstillet til løftet, således som det længe har været hendes ønske. Hun har aflagt dette med et sådant sindelag, at de tilstedeværende opbyggedes derover, og at jeg, da jeg læste det brev, hun selv skrev til mig om hin dags åndelige indhold, havde grund til at prise Gud derfor. Jeg lader brevene til Hans Højhed storfyrsten¹² og til fru Lavinia være åbne, de kan, når man igen ombøjer papirfolden og benytter lidt spansk voks, uden vanskelighed lukkes. Det italienske brev til fru Lavinia blev skrevet, for at hun kunne lade hr. Hodges' frue læse det. Jeg ser en årsag til alle vore onder inden for katolicismen deri, at vi ikke alvorligt lærer børnene vor pligt til at bære lidelser, således som jeg der omstændeligere forklarer. Hvis mit brev er blevet for langt, da giver kun den godhed, hvormed Deres Højhed modtager udtrykket for min ydmygste hengivenhed, mig mod. Måtte Gud fylde Dem med al nåde.

(1) Jvf. E 271. – (2) Tamperdagene fra 10.3. – (3) Jvf. E 36. – (4) Ukendt. – (5) Alessandro Strozzi, biskop af Arezzo, døde 19. oktober 1682. – (6) Carlo Filippo Sfrondati, biskop af Volterra, døde i maj 1680. – (7) E 36, n. 26. – (8) 19. marts. – (9) Den ansete italienske jesuit, Paolo Segneri (1624-1694), hvem storhertugen satte meget højt. – (10) Jvf. E 135. – (11) Anna von Buchfeldt (1667-1701), hvis moder var dansk, aflagde ordensløfte 21.1.1683. Om Klein-Bethlehem i Hildesheim se E 99, n. 10. – (11) Cosimos ældste søn, der tidligere havde været Stensens elev.

E 292. *Til Lavinia Arnolfini*

Münster, 19. marts 1683.

Indhold: I anledning af fru Lavinias brev udtrykker Stensen sin glæde over en ny konvertit; han forstår ikke, at værdifulde prælater må dø, mens han selv fortsat lever. Han ser stor fuldkommenhed hos sine konvertitter, men stor ufuldkommenhed hos sig selv. KP-HH F

Frue!

Den lydighed, som jeg, Deres åndelige søn,¹ skylder Dem, der har gjort så meget for, at jeg skulle genfødes i Gud og i hans hellige kirke, får mig til at skrive, hvad Gud i sin nåde vil indskyde mig, for at svare – såvel Dem som den italienske forbindelse – i anledning af en ny konvertit.² Velsignet være Guds miskundhed, som stadig forøger sin kirke med nye vækster.

Gud har nu, håber jeg, vor gode ven, hr. Strozzi,³ i sin herlighed! Men, frue, hvad skal der blive af mig? Gud har allerede taget mine to åndelige fædre, Sfondrati⁴ og Strozzi, til sig, de to, som omtrent samtidig – lidt før mig – fik bispevielsen, og som begge var værdige til en langvarig tjeneste i hans kirke. Og jeg, der lige efter min vielse burde have været fjernet fra Herrens vingård for ikke at volde altfor megen ødelæggelse, lever endnu og vedbliver at leve, medens jeg daglig ved min uvidenhed, min forsømmelighed, min lunkenhed skader færene, som er løskøbt med Guds dyrebare blod.

O, hvor havde hr. Sfondrati, som nu uden tvivl befinder sig i stor herlighed, ret, når han som den første belæring – da jeg fortalte ham om min kaldelse til det apostolske vikariat – lagde mig på sinde at fare varsomt med håndspåleggelsen! Jeg har allerede lagt hænderne på en stor mængde i dette udstrakte stift, og til min bekymring ser jeg i denne stund, at en del af dem var lidet værdige dertil, at jeg – hvis jeg havde været så årvågen, som min pligt og sagens værdighed påbyder mig at være det – ville have kunnet opdage og udelukke dem i tide.

For Guds skyld bed, og få andre til at bede om, at Han ikke vil fordømme mig for andres synder eller for mine egne. Den åndelige nød på disse steder er større, end jeg nogen sinde vil kunne beskrive det. Gud se i nåde til os!

I betragtning af, at Gud har berøvet mig de to biskopper, hvis forbøn var af så stor virkning og værdi for mig, og at han tillige har berøvet mig de to venner, som samtidig med mig kom fra Italien,⁵ begynder jeg at håbe, at han måske også vil vise mig sin miskundhed ved at drage mig ud af farerne for at krænke ham i et kald, hvor ifølge det næsten almindelige fordærv i opdragelse og levned såvel hos visse ordensfolk, som hos næsten alle præster uden for ordenerne – er det vanskeligt ikke at blive delagtig i

andres synder, hvad enten det drejer sig om at tilstede uværdige adgang til vielser eller om ikke at have søgt at afsløre det, man formåede, og advare enhver, således som den broderlige belæring fordrer, – eller på tusinde andre måder.

Jeg priser Deres søn⁶ lykkelig, at han gav sig ind under en hellig ordens lydighed. Hvem ved, om ikke jeg har svigtet en sådan kaldelse, og om det ikke er for at straffe mit hovmod, at Gud har anbragt mig i kår af ydre ære og autoritet, som vil føre til min undergang. Bed til Gud om, at hvis jeg bedre skulle kunne tjene ham i en ordens dragt, at han da vil give mig styrke til at bryde med alt andet for at kunne ende mit liv i lydighed og sone alle mine forsømmelser, min uvidenhed, min lunkenhed i dette farlige kald, før jeg stævnes for hans domstol.

Hvad angår den konverterede ridder,⁷ vedbliver han incognito at søge skolerne og leve i virkelig fattigdom, og alene stole på Guds forsyn, og hans eksempel har forårsaget, at en anden adelsmand – konverteret andetsteds – efter at have set denne forandring har opgivet de muligheder, han havde for at leve og fortsætte sine studier under rimelige kår, og har hengivet sig til et liv i virkelig fattigdom; dog ved jeg intet videre om ham. Men den førstnævnte har sendt mig et brev, skrevet helligtrekongersdag i år, og dette brev bærer tydeligt præg af Guds forsyns førelse.

Jeg føler mig beskæmmet ved hos de nye konvertitter at finde en så høj grad af fuldkommenhed, – og hos mig selv efter så mange års forløb så megen ufuldkommenhed og lunkenhed. Anbefal mig til Gud og til forbøn hos Deres fortalere i Paradis samt hos alle Deres åndelige venner på jorden; Gud gøre os værdige til hans uendelige miskundhed!

Mine ydmygste håndkys til hr. Arnolfini og hele Deres familie, i særdeleshed til den højærværdige fader Girolamo, og jeg er, frue

Deres højst uværdige tjener og søn i Jesus Kristus

Niels, biskop af Titiopolis
hjælpebiskop af Münster.

Münster 1683. Skt. Josefs Dag. Give Gud, at jeg kunne tjene ham, som den hellige Teresa⁸ har gjort det, så jeg ved hans mellemkomst måtte opnå ikke på noget punkt at svigte mit kald, eller komme til at ende mine dage under en ordens lydighedskrav.

(1) Om fru Lavinia se E 36. – (2) Om fru Hodges, se E 291. – (3) Jvf. E 291, n. 5. – (4) Jvf. E 291, n. 6. – (5) Rautenfels, der døde 1681 på vej til Firenze, jvf. E 220 og E 250, og Rötenbeck, der nu opholdt sig i Mecklenborg, jvf. E 290. – (6) Girolamo Arnolfini (1654-1729), 1677 novice i jesuitterordenen, præsteviet 1689, ordensløfte 1692. – (7) Muligvis Johann von Rosen, der konverterede i Hannover 1678, jvf. E 408 og E 470. – (8) Teresa de Jesús (1515-82), spansk karmelitterinde, mystiker og helgen.

E 293. Fra Odoardo Cibo

Rom, 23. april 1683.

Indhold: Som svar på E 290 meddeler propagandakongregationens sekretær, at fuldmagterne til Rötenbeck, trods visse vanskeligheder, nu er udstedt.

KP—PS 1

Til hr. Stensen, 23. april 1683.

Det har voldt ikke så få vanskeligheder at bevæge de herrer eminencer til at indrømme hr. dr. J. G. Röttenbeck den fuldmagt, hvorom Deres Højvelbårenhed har ansøgt, fordi dette er imod den hellige kongregations sædvane. Men under hensyn til Deres Højheds udførlige anbefalinger, den høje agtelse, man nærer for Dem, så vel som også på grund af den mæje, jeg gjorde mig for at tjene Dem, lykkedes det mig til slut at vinde dem for Deres Højvelbårenhed. Jeg sender Dem først fuldmagten i aften, da jeg ikke før den tid kan få den fra det Hellige Officium, og jeg beder Dem til sin tid bekræfte modtagelsen af den, ledsaget af Deres eventuelle ønsker, og jeg kysser ærefrygtsfuldt Deres Højvelbårenheds hænder.

E 294. Til Rosenthal kloster

Münster, 30. april 1683.

Indhold: Da Stensen midlertidig må afbryde sin visitation af klosteret, pålægger han nonnerne strengt at straffe overtrædelser af deres regel, vise mådehold med mad og drikke og overholde deres klausur.

KK T

Da det er hans højfyrstelige nådes vilje, at jeg endnu før pinse¹ skal visitere nogle fjerntliggende steder og således udsætte den i herværende kloster Rosenthal² påbegyndte visitats, indtil jeg, om Gud vil, kommer igen, men alligevel før min afrejse foreløbig foreskrive Dem nogle bestemmelser, indtil der efter endt visitats kan besluttes noget varigt, så påbydes det Dem hermed indstændigt at iværksætte følgende anordninger:

1. Moder Priorinde skal i overensstemmelse med statutterne drage omsorg for at indføre de hidtil forsømte pønitenser og ikke lade nogen fejl ustraffet uden persons anseelse. Ifald hun bliver efterladende heri, skal disciplinmesterinden, der efter statutterne skal agte på, at ingen pønitenser forsømmes, med al ydmyghed og sagtmodighed minde Moder Priorinde om hendes embede, og i fald hun så stadig ikke sætter dem i værk, skal disciplinmesterinden selv forkynde pønitenserne for dem, der har fejlet. Men dersom nogen skulle vise sig ulydig eller genstridig mod dem begge, eller hvorledes det nu kan forholde sig mellem de to, vil jeg siden med Guds hjælp søge at bringe hende til lydighed med sværere straffe, om man så skulle blive nødt til at betjene sig af tænkekammer eller arrest.

Priorinden må betænke, hvad det i Guds øjne er at blive delagtig i al den

synd, som hun ikke har straffet med passende straffe, og som er sket i så stort omfang, fordi den ikke er blevet straffet. Skulle priorinden også selv henfalde til fejl, ville hun handle prisværdigt, om hun straks anklagede sig selv og frivilligt gjorde pønitense i de andres nærvær. Ellers vil jeg blive nødt til at gøre det. Men da strid, banden og eder, brud på tavsheden og ulydighed har grebet så stærkt om sig, må ingen skånes heri. Det nævnte påbydes Dem i den hellige lydigheds navn og under ansvar over for Guds strenge dom. Jeg vil siden drage alt det frem, der måtte være sket under mit fravær, og om nødvendigt kræve en korporlig ed.³ Ingen skal derfor love nogen anden ikke at røbe noget; thi det står ikke i hendes magt.

2. For at fjerne en stadig lejlighed til skænderier, skal køkkenmesterinden af prokuratorinden på forhånd have udbetalt så mange penge, som vil være nødvendige for et par uger, og også have i sin forvaring alt, hvad der hører til køkkenet af spise og andre sager. Men hun skal hver dag flittigt optegne vægt, mål og penge for det, der er blevet fortæret, også hvad der er blevet foræret til klosteret af drik og spise, og af hvem. Hun skal ganske vist i retterne iagttage den åndelige fattigdom, dog således, at de, der endnu er svage i dyderne, ikke mister modet. Når noget ikke så godt kan opbevares, skal hun i tide, inden det bliver dårligt, give det til de fattige, og give agt på, at intet kommer for hårdt eller lugtende på bordet.

3. De øvrige udgifter forbliver hos Moder Priorinde, dog således, at alt skrives op særskilt, og datoen tilføjes, også således at arbejdet nævnes ved arbejds løn, og ved drikkepenge, hvad, hvor meget og af hvem de er modtaget.

4. Ingen jomfru skal sendes til blegningen eller i hørren, for at undgå hvad den slags steder bringer med sig, som ikke sømmer sig for den åndelige og jomfruelige stand. Dette må de lade udføre af piger og andre folk og selv passe deres almindelige arbejde i huset og bedetimerne, hvor Guds velsignelse tillige vil give større vinding.

5. Ingen brændevin og lignende drikke tillades nogen uden retmæssig begrundelse i virkelig sygdom, fordi man derved let kommer i en slet vane og ikke kan bruge sin forstand, og fordi de bliver årsag til megen uro og synd. Jeg vil siden under påberåbelse af den hellige lydighed og, dersom jeg anser det for nødvendigt, med korporlig ed anstille en undersøgelse, og det uanset på hvilken måde disse drikke måtte være kommet ind i huset.

6. Alle gæsterier forbydes også, ligesom at man serverer vin eller brændevin for dem, der kommer på besøg, da det ikke anstår sig for gejstlige jomfruer. Men på dage, hvor jomfruerne er vant til at få vin, vil jeg ikke have forbudt, at den alligevel gives dem, efter gammel sædvane fransk

vin, hvis der ikke af en ven måtte være sendt dem rhinskvin, som de da kan tage imod som af Guds hånd og nyde.

7. Ingen må om aftenen udeblive ud over den time, som regelen tillader dem. Det må også kun i sjældne tilfælde og ikke uden særlig begrundelse tillades at spise og drikke uden for klosteret. Hvis de forstod alt, hvad der hører til at holde de tre løfter, ville de ikke have de nævnte påmindelser nødvendig.

Beflit Dem alle på sand endrægtighed og tænk på, at hvor kærlighed og fred er, der er Gud, og hvor ufred og trods og kiv er, der hersker Satan. Jesu fred være i hjertet hos Dem alle.

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop i Münster og for tiden
biskoppelig visitator i klosteret Rosenthal.

Münster, 1683, den hellige Katharina af Sienas⁴ dag.

(1) Pinsedag faldt 6. juni. – (2) Augustinerindekloster i Münster med 12 nonner. Om uroen se også E 321. – (3) Med hånden på Biblen. – (4) Jvf. E 220. Festdag 30. april.

E 295. Til Cosimo III

Münster, 7. maj 1683.

Indhold: Stensen sender storhertugen et skrift om ordination og beder ham om at lade det trykke. Stensen er stadig usikker med hensyn til sit embede. Til slut bringer han de seneste nyheder.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Når jeg erkender min vildfarelse, at jeg uden det rigtige kendskab og den tilstrækkelige erfaring lod mig gøre til biskop, og når jeg opdager så meget ondt, som ved min skyld er blevet begået ved udøvelsen af dette embede, tænkte jeg, at det ikke ville fortørne Gud, om jeg som bod for mine forkerte handlinger meddelte andre, hvad jeg gennem mine fejlgreb har lært. Så giver jeg dem lejlighed til at være forsigtigere med at tage slige byrder på sig, og, hvis de allerede har ladet sig dem pålægge, da at opfylde deres pligter. De synder, andre derved forhindrer, og det gode, som andre efter disse råd udfører, vil da måske hos Gud blive modtaget som en sone for de skader, som jeg har tilføjet hans kirke, og om hvilke jeg ikke ved, hvorledes jeg ellers skulle gøre godt igen.

Hvad jeg altså overrækker Deres Højhed, er ikke noget særligt, og jeg håber så meget mere, at det ikke for Deres Højhed vil betyde tidsspilde med tålmodighed en gang at læse det igennem, eftersom De må udnævne så mange biskopper og præster og yderligere har den ære i Deres familie at tælle ikke blot præster, men også har biskopper og ærkebiskopper blandt purpurets bærere. I alle disse tilfælde kan de sandheder, jeg forelægger,

bevare mange sjæle for faren for den evige fordømmelse. De blade,¹ som jeg her sender, ville jeg gerne bede Deres Højhed først at lade hr. Tonneli,² som viste mig vej til præstedømmet, se, hvis han endnu skulle være levende, men ellers også andre, som er fortrolige med de kirkelige love. Skulle de opdage fejl, vil jeg i al ydmyghed udbedre dem. Skulle de imidlertid billige skriftet i nærværende form, da ville jeg gerne bede Deres Højhed gennem Deres gesandt i Rom at lade skriftet overrække den hellige kongregation og have ulejlighed med at opnå approbation. Her er misbrug så indgroet, at man affærdiger alt det, som man efter kanon og den hellige kirke anser for pligt, som skrupler, og dette sker ikke blot blandt lægfolk, men også blandt kirkelige personer, ja, endda blandt ordensfolk. Jeg har fundet en sandhed hos en asketisk forfatter, Johannes fra Avila,³ og jeg erfarer og erkender mere og mere hans ord: Hvis en biskop blot opfylder en tredjedel af sine pligter, holder man ham for en helgen, og dog vil han, om han nøjes med det, ikke undgå helvede.

Efter at jeg havde skrevet ovenstående færdig, modtager jeg fra Deres Højhed efterretning om den ny ærkebiskop i Firenze.⁴ Måtte Gud gøre ham til en ny hellig Carlo.⁵ For det venskabs skyld, der engang efter Guds vilje i Deres Højheds tjeneste hos den høje storfyrste bestod mellem ham og mig, vælger jeg den sikre vej at skrive til ham i al oprigtighed, hvad jeg føler. Jeg beder altså Deres Højhed i stedet for til hr. Tornelli at sende mit skrift til den højærværdigste hr. ærkebiskop til censur. Jeg overlader det til hans dom at ændre deri og overhovedet gøre med det, hvad han vil. Jeg kender ham, han er from og lærd, og jeg ønsker ikke, at skriftet går til Rom, før jeg har fået hans svar.

Deres Højhed skal ikke undskylde Dem, fordi De har åbenbaret mig Deres gudfrygtige meninger. Jeg kan let tage fejl, og måske fejler jeg netop i den tanke, jeg har om missionen, da jeg ikke tør foreskrive Gud, hvad han skal bruge mig til, idet jeg derfor helt og aldeles må overlade det til hans helligste anordninger. Men hvad den tro angår, at Gud vil have mig til hjælpebiskop, lever jeg i en stadig angst, fordi jeg i betragtning af verdens fordærvelse og præstevielsens forpligtelser ikke ved, hvorvidt jeg med en samvittighed, der tvivler på ordinandens værdighed, fortsat kan handle uden at udsætte mig for stadig fare. Det er dog sikkert, at Gud ikke vil, at et menneske skal blive i et kald, i hvilket han ikke kan undgå synden; man måtte jo hellere tusind gange udsætte sig for dødsfare, end een gang udsætte sig for fare til synd. Man har heller ikke her den hjælp, som Deres Højhed forestiller sig. Ja, hvis her var den ild, hvorfra lynet hist stråler! Det ville være en anden sag. Måtte Gud forbarme sig over os alle!

Fyrstbiskoppen,⁶ min herre, har siden fastetidens begyndelse haft voldsomme anfald af nyregrus; i disse dage har de plaget ham hårdt og det ikke uden fare for hans liv. Måtte Vorherre ordne det altsammen til sin guddommelige ære og til sin kirkes almindelige vel! Vi er her omgivet af store, mægtige og nu velbevæbnede herrer. Måtte Gud hjælpe os, at vi i sandhed hengiver os til Ham. Da er vi mægtigere end alle. Men hvis vi fortsætter således, som det indtil nu er sket i den gejstlige stand og som en følge heraf i den verdslige, frygter jeg, at naboerne ikke vil have andet at gøre end at dele os som bytte imellem sig, og at der ikke bliver levnet kirken andet at se end ikke ringe del af sit legeme dø.

I de sidste dage har her været en storfoged Hammerstein,⁷ lüneborgernes gesandt, for at høre, hvad Hans Højhed ville gøre, hvis Danmark sammen med Brandenburg ville gå mod Sverige; men her vil man så vidt muligt holde sig neutral.⁸ Gud give Deres Højhed og hele det storhertugelige hus den nåde i alle ting at lytte til Guds hjerte og i enhver sag, den mindste som den største, at lyde Guds stemme; men måtte han tilstå mig som åndelig søn af Firenze for alle de Guds venners fortjenesters skyld i Firenze at blive modtaget af Gud i barmhjertighed. Jeg er Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis,
hjælpebiskop af Münster.

Münster, den hellige Stanislaus dag, biskop og martyr,⁹ 1683.

(1) Et ukendt Stensen-manuskript *De impositione manuum*. – (2) Ippolito Tonnelli (død 1696), kapellan ved domkirken i Firenze. Besad et grundigt kendskab til kirkens liturgi. – (3) Johannes af Avila (død 1569). Citat ikke fundet. – (4) Giacomo Antonio Morigia (1633–1708), barnabit og fra 1674 Cosimos teologiske rådgiver. I 1675 blev han lærer for storfyrst Ferdinando, 1683–1701 ærkebiskop af Firenze. – (5) Carlo Borromeo, Stensens forbillede som biskop, jvf. E 144. – (6) Om fyrstbiskop Ferdinand von Fürstenbergs helbred se f.eks. E 197, E 202 og E 298. – (7) Jvf. E 187, n. 2. – (8) Münster, Danmark og Brandenburg havde i september 1682 indgået en fælles forsvarspagt. Den 30.4.1683 underskrev Münster en neutralitetserklæring. – (9) Biskop af Krakow (død 1079), fest 7. maj.

E 296. Kirkeindvielse

Paderborn, 4. juni 1683.

Indhold: Stensen indvier kapucinerkirken i Paderborn.

E 296a (= E 309). *Fra Ivan Paštrić*

Udateret (Rom, juni 1683).

Dette brev, der kun kendes i en stærkt medtaget koncept, kom med baron von Valcke til Wien, hvorfra det antagelig, som det omtalte brev til domdekanen, blev afsendt 12. juli 1683, 2 dage før Wiens belejring. Ivan Paštrić (1636-1708) fra Spalato (Split) var lektor i kontrolteologi ved Collegium Urbanum.

Indhold: Paštrić sender en hilsen til Stensen gennem baron von Valcke og anbefaler dennes gode egenskaber.

KP-PS 1

Til hr. Stensen.

Den samme herre,¹ der under sit ophold i Rom, Latiums hovedstad, ved sit venlige tilbud om at ville formidle breve til Dem, foranledigede mig til gentagne gange at skrive til Deres Højvelbårenhed på latin, bereder mig nu, da han planlægger at forlade Italien, ved sit elskværdige tilbud om personligt at besørge min skrivelse og bringe Dem den i hænde, den hjertelige glæde at kunne hilse Dem på italiensk. Denne ædle overbringer er den højvelbårne baron Ludolf Johann Valcke, om hvem jeg allerede i et brev til den højvelbårne domdekan Torck² ikke har kunnet afholde mig fra at rose overstrømmende, hvad jeg heller ikke kan nu efter alt, hvad der bevæger mig. Som så mange, som fulde af kærlighed og højagtelse for et menneske eller en ting flyder hen i tårer, når de berøves genstanden for deres følelser, således finder jeg mig også ved min store højagtelse for hr. baron Valcke udsat for en hjertens fare, en så overstrømmende kærlighed monne, som det ofte kan ske ... ikke kunne bestå i sandhedens lys. Ofte også, når han omtalte Dem [?] ... at lydigheden mod Gud ... for at forvisse mig har jeg læst dette brev til Dem for en ordensmand af selskabet ... [ ]³ en ven af sandheden og grundig kender af hr. Valckes egenskaber og fremfor alt en oprigtig bedømmer af følelse og ord, og han har ligeledes uden derom at være spurgt i fuld hjertelighed og oprigtighed afgivet samme dom. For ikke at trætte Dem med lovord vil jeg kort sige, at han har skrevet en kraftig anbefaling. Jeg omtaler ham ikke uden ros, fordi jeg kender ham af hans tale og ved, at Deres Højvelbårenhed, hvis De taler med ham, vil gøre samme erfaring, idet De vil erkende virkningen af hans særprægede egenskaber, som hverken litteratur eller klosterfolk, prælater eller purpures bærere, hverken dronningen af Sverige³ eller den Hellige Fader har kunnet undgå at lægge mærke til.

(1) Ludolf Johann von Valcke (Falck), westfalsk baron, ved sin død i 1708 gehejmeråd. – (2) Se E 202a, n. 3. – (3) ... *di Propaganda et d'una sfera* – uforståeligt i sammenhængen. – (4) Dronning Kristina, jvf. E 156, n. 3.

E 297. Til Odoardo Cibo

Münster, 27. juni 1683.

Indhold: Stensen takker for fuldmagten til Röttenbeck og foreslår, at han nu efter fyrstbiskoppens død sendes til Rom for at studere et par år.

KP-PS 1

Højærværdigste, højtærede herre!

Gud give mig den nåde at svare til de tanker, Deres Højvelbårenhed har om mig, hvor jeg, der kun alt for godt erkender min ufuldkommenhed og uværdighed, ikke venter andet af mig end svaghed og elende. Imidlertid håber jeg, at den fuldmagt, som er tilstået hr. Johann Georg Röttenbeck, vil blive til frelse for mange sjæle og til glæde for så vel de herrer Eminencer, som har givet ham den, som for Deres Højvelbårenhed, der har haft så megen ulejlighed deraf.¹

Også jeg havde for mit vedkommende fået løfte om forlængelse af min fuldmagt som apostolisk vikar (den hidtidige var udløbet allerede i fjor), men jeg har intet andet hørt derom, end at den nye måtte begynde fra den dag af, hvor den tidligere bevilgede var udløbet.²

Nu er fyrstbiskoppen af Münster så død.³ Jeg var blevet udnævnt til hjælpebiskop hos ham med forpligtelse til samtidig at skulle bestride de apostoliske vikariater, jeg havde i forvejen. Hvad dem angår, så har jeg i de forløbne tre år kun haft navnet uden at gøre arbejdet og uden engang at komme der, endskønt jeg forskellige gange har bedt Hans Højhed, hvem Gud skænke sin salighed, om tilladelse dertil. Hans Højhed har stadig sysselsat mig, dels med gudstjenstlige handlinger inden for bispeembedet, dels med bispevisitatsopgaver.

Befriet fra embedet som hjælpebiskop afventer jeg nu, hvad Hans Hellighed og den hellige propagandakongregation vil bestemme. Jeg vil tro, at mit kald er for missionen, og jeg har i mit embede i forbindelse med vanskeligheden ved at skaffe sig moralsk sikkerhed om livsførelse og sæder udstået den største angst. Jeg ser jo allerede blandt de af mig ordinerede nogle, der opfører sig således, at jeg, hvis jeg uden synd kunne gøre det, ville ønske, at jeg aldrig havde modtaget bispevielsen. Som det sikreste for min sjæl og til andre sjæles vel ville det være at give mig tilladelse til at måtte tilbringe to år i den hellige kongregations kollegium for at lægge et solidere fundament for studierne, fordi jeg nu omtrent i seks år bestandig har været beskæftiget med arbejde for andre uden tilsvarende at have kunnet sysselsætte mig med mit eget åndsliv eller mine egne studier. Måtte Gud oplyse Hans Hellighed til en befaling, som vil give os alle lejlighed til en gang for Guds domstol inderligt at love Gud. Jeg er Deres højvelbårenheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis.

Münster, 27. juni 1683.

Jeg har her hos mig en kleriker med de lavere vielser, som allerede har tjent mig i et år, en ung mand af stor retskaffenhed, som har fuldendt sine studier. Hvis den hellige kongregation tillader mig at ordinere ham til missionen, håber jeg, at han vil vise sig som et godt kald. Hans navn er Kaspar Engelbert Schmael fra Hamm.⁴

(1) Jvf. E 293. – (2) Jvf. E 286 og 289. – (3) Om fyrstbiskop Ferdinands død se E 298. – (4) Kaspar Engelbert Schmael blev viet til præst i 1684. Efter Stensens død kom han til Schwe-rin, hvor han virkede til sin egen død i 1692.

E 298. Til Cosimo III

Münster, 27. juni 1683.

Indhold: Stensen beretter om fyrstbiskoppens død og håber selv herefter at slippe for hjælpebiskopembedet.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

I går klokken seks efter vor tidsregning døde i Neuhaus min herre, fyrstbiskop Ferdinand af Münster og Paderborn.¹ Gud give ham den evige salighed! Han havde i dette liv et svært martyrium at udstå, og vi tror, at han hernede har sonet sin skærsild. Fra fastens begyndelse til mandag før Kristi Legemsfest² har han nat og dag, hver gang han lod vandet, udstået de grusomste smerter. Endskønt fjernelsen af stenene den nævnte dag, så vidt jeg ved i løbet af omtrent to timer, skete med sådan en dygtighed, at han derfor ingen større smerte led, end der sædvanligvis fulgte med vandladningen, så havde dog naturen, der efter så mange vedvarende smerter, nattevågen, feberanfald og andre lejlighedsvis anfald var udmattet, ingen kræfter til at bringe såret til materieafsondring. Desuden har materien, som sædvanligt i stor mængde flød ud sammen med urinen, taget sit løb mod hjertet. Sluttelig har Gud betjent sig af dette middel for til Hans Højheds øvrige dyder at føje tålmoden.

Hvad Gud i fremtiden vil med mig, vil jeg erfare gennem de befalinger, jeg får fra Hans Hellighed og den hellige propagandakongregation. Ordinationsforpligtelsen har sat mig i en sådan skræk, at jeg ikke tror med god samvittighed at kunne fortsætte i dette embede således, som jeg i disse tre år har båret det. Gud give Deres Højhed og hele det storhertugelige hus al nådens tilvækst til at sikre og forøge den sande og evige glorie. Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis.

Münster, 27. juni 1683.

Jeg tager mig den frihed at medsende vedlagte skrivelse,³ da vejen over Köln er længere, og jeg tvivler på, at det der vil træffe hr. nuntius,⁴ da

man her siger, at han har befaling til at komme her straks efter dødsbudskabet.

(1) Om Ferdinand von Fürstenberg i øvrigt se især E 196. – (2) Fra begyndelsen af marts til 14. juni. – (3) Vel E 297. – (4) Nuntius Ercole Visconti, se E 196a, n. 7.

E 299. Til Cosimo III

Münster, 2. juli 1683.

Indhold: Stensen beder storhertugen oversende skriftet om ordination til propagandakongregationen.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Da jeg må lade Hans Hellighed vide, at Hans Højhed, nu salig hos Gud, har udnævnt mig til at bestyre vikariatet, indtil Hans Hellighed har opstillet en ny vikar,¹ beder jeg ved denne lejlighed Deres Højhed om at vedføje hoslagte brev² hint skrift om ordinators eller de indviedes pligt,³ for at jeg fra den hellige kongregation kan høre, om der er noget, som den ikke kan approbere. Her vil man beskyldte mig for altfor stor strengthed, og jeg mener, at jeg gør altfor lidt i en sag af så stor vigtighed. Gid Gud må give os et godt valg; fordi den katolske kirkes yderste forposter findes her, er Klerus' hellighed her nødvendigere end hvilket som helst andet sted. Det ville være en stor kærlighedsgerning, hvis Deres Højhed somme tider ville sende et bønnens suk op til Gud for dette og anbefale sagen til hine Guds tjenere, om hvilke Deres Højhed ved, at de er inderligt forbundne med Gud. De menneskelige partier kræver magt, men Gud, der er mægtigere end alle, har alles hjerter i sin hånd. Gud velsigne Deres Højhed og alt Deres. Jeg er Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis,
hjælpebiskop af Münster.

Münster, Den saligste Jomfrus besøgelsesdag⁴ 1683.

Til Hans Højhed Storfyrsten af Toscana, Firenze.

(1) I sit testamente udnævner Ferdinand von Fürstenberg Stensen til midlertidig generalvikar for missionen i Norden med alle de magtbeføjelser, Ferdinand som apostolsk vikar sad inde med, jvf. E 270. – (2) E 300. – (3). *De impositione manuum*, jvf. E 295. – (4) 2. juli.

E 300. *Til Odoardo Cibo*

Münster, 2. juli 1683.

Indhold: Stensen sender propagandakongregationen et brev til paven og sit skrift om ordination og beder om en vurdering af sine standpunkter.

KP-PS 1

Højærværdigste og højtærede herre!

Da jeg i lørdags hørte efterretningen om, at Hans Højhed, biskop og fyrste af Münster og Paderborn, hvem Gud skænke sin evige salighed, var død, lod jeg sidste søndag Deres Højvelbårenhed det vide.¹ Jeg har fra testamentets eksekutorer² modtaget en klausul angående det apostoliske vikariat, således som det ses af vedlagte bønsskrift til den hellige fader.³ Jeg ville gerne hermed gentage min bøn fra det sidste brev og vedføje mine grunde, da jeg ikke med rolig samvittighed kan fortsætte med ordinationerne. Gud tilgive mig nådigst de mange synder, der står i forbindelse med de af mig allerede ordinerede personer. Jeg beder Deres Højvelbårenhed prøve alle mine grunde, om jeg måske har taget fejl i en eller anden sag. Man vil i mig finde en lydig søn af den hellige moder kirken, lydig mod dens love vil jeg med Guds hjælp leve og dø. Gud, som har villet føre mig fra kætteri til sandhed og til den stand, hvor han har sat mig, har været mig overordentlig nådig. Kunne jeg blot en eneste gang føle og vise sand taknemmelighed! Jeg beder Deres Højvelbårenhed om undskyldning, hvis jeg, opfordret af Deres store godhed, som De så ofte har vist mig, har bebyrdet Dem med altfor meget. Jeg beder om al guddommelig hjælp for Dem og er, højtærede, højærværdigste herre, Deres uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Münster, den hellige Jomfrus besøgsdag 1683.

Skriftet,⁴ som indeholder mine grunde, har jeg for et par måneder siden sendt til Firenze, for at mine derværende venner, hvis bedømmelse jeg ønskede at kende, før jeg sendte det til Rom, kunne prøve det; men, da der nu her er indtrådt en forandring i regeringen, og et nyt valg i løbet af få uger vil følge, og da jeg har en sand rædsel for at foretage ordinationer, hvis man ikke her begynder med en virkelig reform af den kirkelige disciplin, har jeg fundet det nødvendigt så snart som muligt fra Rom at erfare, om mine grunde, som man her siger, er skrupler, eller om de er katolske sandheder i samklang med den hellige kirkes kanons.

(1) E 297. – (2) Ferdinands brødre Wilhelm, Franz Wilhelm og Johann Adolf von Fürstenberg samt fætterten Hermann Werner von Wolff-Metternich, domdekan i Hildesheim og Paderborn, Friedrich Christian von Plettenberg og vicekansler Bernard Wibbert. – (3) E 301. – (4) *De impositione manuum*, jvf. E 295.

*E 301. Til Innocens XI**Münster, 2. juli 1683.*

Indhold: Stensen meddeler paven, at han er indsat som midlertidig vikar for fyrstbiskop Ferdinands vikariater i Nordtyskland.

KP-PS 1

Helligste Fader!

Efter bortgangen af den tidligere fyrstbiskop Ferdinand af Münster og Paderborn, til hvis hjælpebiskop Deres Hellighed har udnævnt mig, sendte hans brødre mig i går en artikel af det testamente, Hans Højhed, hvem Gud skænke sin salighed, efterlod sig, og hvori han i kraft af det apostoliske brev, som forpligter ham til at betro det apostoliske vikariats forvaltning ad interim til nogen, indtil Hans Hellighed har sørget for en ny vikar, pålægger mig foreløbigt at tage mig af det.¹ Jeg aflægger herved i al ydmyghed den tilbørlige beretning overfor Deres Hellighed, for at disse byrder kan blive lagt på dem, om hvem Gud gennem Deres Helligheds afgørelse forkynder, det efter hans vilje skal være. Skulle der imidlertid findes en lejlighed til, at jeg som vikar i den apostoliske tro kan være til nogen nytte, vil jeg med Guds hjælp gøre det, så godt jeg formår, skønt jeg, for at sige sandheden, forudser, at jeg interimistisk vil være ligeså unyttig for alle disse vikariater, som jeg har været det siden min udnævnelse til hjælpebiskop, da de blev reserveret mig, dette dog ikke af mangel på vilje, men på grund af arbejdets mængde i dette stift, og fordi Hans Højhed ved den flid, som jesuitternes forstandere anvendte ved visitation af sine missionærer, ikke fandt det nødvendigt at pålægge flere andre speciel omsorg for vikariatet. Gud skænke Deres Hellighed et langt liv og kraft til at udføre de hellige planer, han har indgivet Dem. Jeg beder i al ydmyghed om den apostoliske velsignelse. Deres Helligheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis.

Münster. Den saligste Jomfrus besøgelsesfest² 1683.

(1) Jvf. E 300. – (2) 2. juli.

*E 301a. Til Franz Wilhelm og Johann Adolf von Fürstenberg**Uden sted, 11. juli 1683.*

(Kilde: Lahrkamp, s. 43f.)

I fyrstbiskop Ferdinand von Fürstenbergs testamente, dateret 29. april 1683, var Stensen blevet betænkt med en safirbesat guldring, Ferdinands biskoppelige klæder og et mål vin. Herudover skulle hjælpebiskoppen straks have 1000 daler udbetalt til fordeling blandt stiftets nødlidende. Endelig skulle han stå for fordeling af fire mål rug.

Indhold: Stensen kvitterer for modtagelsen af de 1000 daler, som han samvittighedsfuldt vil fordele sammen med levnedsmidlerne. Han vil orientere paven om dispositionerne for det apostolske vikariat.

KK T

Højærværdige, højvelbårne friherrer, mine særdeles højtærede herrer!¹

Jeg har med smerte modtaget den sørgelige meddelelse om, at Hans Højfyrstelige Nåde, fyrstbiskop Ferdinand af Münster og Paderborn, salig ihukommelse, er afgået ved døden.² Jeg håber, at hans store besværligheder og langvarige smerter i dette liv allerede er blevet belønnet med tålmodighedens og andre dyders og mangfoldige gode gerningers krone.

De tusind rigsdaler har jeg rigtigt modtaget og efter min samvittighed og andre gudfrygtiges råd beflittet mig på at uddele vel. Det samme vil jeg også søge at gøre med frugterne, når jeg har talt med hr. licentiat Bünigmann derom, hvortil jeg endnu ikke har haft tid, eftersom Deres Højærværdigheders skrivelse først er kommet mig i hænde for en time siden.

Jeg skal endvidere med første post underrette Hans Hellighed Paven, hvad angår de apostolske vikariater.³

Imidlertid takker jeg på det ydmygste for den mig af Deres Højærværdigheder viste ære og affektion under mit ophold i Neuhaus. Jeg ville ønske, at Gud ville give mig den nåde at kunne gøre Deres Højærværdigheder eller nogle Dem nærtstående personer nogle tjenester, som til fulde kunne vise Dem min taknemmelighed. Imidlertid belønne Gud Dem derfor hundredefold her og med evige glæder hisset.

Med underdanig hilsen til alle tilstedeværende af Deres højvelbårne familie forbliver jeg Deres Højærværdigheders uværdigste tjener

Niels, biskop af Titipolis.

(1) Ferdinand von Fürstenbergs brødre Franz Wilhelm og Johann Adolf, begge eksekutorer for testamentet, jvf. E 300, n. 2. – (2) Se nærmere E 298. – (3) E 301.

E 302. Til Cosimo III

Münster, 13.(?) juli 1683.

Indhold: Stensen beder storhertugen sørge for, at paven får det vedlagte brev i hænde. PS 1

Min fyrstelige herre!

Jeg drister mig til at sende vedlagte til Deres Fyrstelige Højhed, for at det skal komme kardinalen¹ sikkert i hænde, da det er noget, som vedrører kirkens tarv. Inden i det ligger der en indberetning til Hans Hellighed; i det tilfælde at kardinalen var alvorligt syg eller Deres Fyrstelige Højhed af andre grunde kunne forudse, at brevet ikke kunne komme Hans Hellighed i hænde inden for få uger, ville jeg bønfulde om, at De ville lade en prælat, som De stoler på, med al diskretion overgive dette brev til Hans Hellighed, for at denne selv kan læse det, som jeg skriver til kardinalen. Hensigten er, at Hans Hellighed skal se, hvor nødvendigt det er, at her kommer

en fyrste, der er nidkær for sjælene og for Guds sag. Gud give Deres Fyrstelige Højhed og hele Deres Fyrstelige Hus at kunne beskytte statens timelige sager sådan, at det evige samtidig blomstrer. Jeg er Deres Fyrstelige Højheds uværdigste tjener,

Niels, biskop af Titiopolis.

Münster, Skt. Margretes dag 1683.²

(1) Kardinal Barbarigo, jvf. E 125, n. 1. Det drejer sig om E 303 og 304. – (2) Margarita af Ypern (1216-1237), mystiker og helgen. Festdagen kunne variere, men faldt i Münster 13. juli.

E 303. Til Gregorio Barbarigo

Münster, 13.(?) juli 1683.

Indhold: Stensen beder kardinalen om at lade vedlagte brev gå videre til paven.

KP-PS 1

Deres Eminence!¹

Gud har føjet det således, at Deres Eminence, da De takket være hans barmhjertighed meddelte mig vielsen,² som jeg uværdig bærer, har fattet en sand faderlig kærlighed til mig. Jeg kommer derfor med en søns fortrøstning, når jeg sender Deres Eminence vedlagte skrivelse³ med bøn om, hvis Gud tilskynder Dem dertil, at overgive den til Hans Hellighed. Det er vel sikkert, at jeg, hvis det bliver bekendt, vil komme til at lide under forfølgelser. Hvis man nu troede, at jeg ønskede hemmeligholdelse, fordi jeg ved affattelsen havde givet efter for en vis ond lidenskab og krænket sandheden, måtte jeg finde mig i, at også alle her vidste det. Men jeg tror, at det for Guds tjeneste ville være gavnligere, at vel Hans Hellighed, men ingen her, vidste, at det kommer fra mig. For at sige sandheden, så kan jeg ikke blive her uden fare for ved ordinationer at udsætte mig for fordømmelse, hvis der ikke kommer en biskop, der tager reformen af gejstligheden til sit hjerte. Men jeg har allerede bedt den højærværdigste sekretær for propagandakongregationen⁴ om at skaffe mig tilladelse til et par års udsættelse, så jeg bedre kan lære mine forpligtelser at kende. Måtte Vorherre føje det således, som det tjener hans største ære, hans hellige kirkes vel og vore sjæle bedst. Deres Eminences uværdigste tjener og søn.

Niels, biskop af Titiopolis.

Den hellige Margretes fest⁵ 1683.

Jeg har skrevet, som det randt mig i hu uden at tilføje eller tilbageholde noget nævneværdigt, fordi jeg kun skriver til den, som Gud har indsat til at frelse os, og brevet vil ikke komme i andres hænder.

Til Hans Eminence, kardinal Barberigo.

(1) Kardinal Barbarigo, jvf. E 125, n. 1. – (2) Jvf. E 137. – (3) E 304. – (4) Se E 297. – (5) Se E 302, n. 2.

E 304. Til Innocens XI

Münster, 13. juli 1683.

Indhold: Stensen sender paven en beretning om forholdene i stiftet for at sikre, at den nye fyrstebiskop må blive en mand, der effektivt vil arbejde for reformer.

KP-LBM L

Helligste fader!

Da det var Guds vilje at berøve stiftet Münster dets hyrde,¹ og da det påhviler Deres Hellighed at træffe valget og udnævne den, der findes værdigst, så føler jeg mig i min samvittighed forpligtet til at affatte en beretning om alt, hvad der kom til min kundskab, for at det så meget klarere kan fremgå, hvilken slags hyrde stiftet har brug for – idet jeg husker på den ed, jeg har aflagt over for Deres Hellighed, og fordi Deres Hellighed har ansat mig her som hjælpebiskop efter netop tre års forløb, hvori jeg har erhvervet mig noget kendskab til stiftet, dels i kraft af meddelelsen af firmelsens sakramente, af hvilken grund jeg allerede nu har besøgt næsten to hundrede sogne, dels i kraft af visitatser, som på forskellige steder overdroges mig med fuld jurisdiktionsmyndighed.

Imidlertid, når jeg skal skildre den åndelige elendighed, da må jeg til undskyldning for tidligere hyrder forudskikke, at salig Christoph Bernhard² var begyndt at gøre en del for at afskaffe det offentlige konkubinats og forsyne sognene med fuldt uddannede præster; da han imidlertid blev optaget af krigsbekymringer, forfulgte han ikke sagen videre. Og den salige Ferdinand var næppe blevet valgt, før han, der også havde udvist den bedste vilje til at styre sit stift åndeligt, straks hæmmedes af de mest pinefulde sygdomme og besværlige offentlige forretninger og derved hindredes i at omsætte den gode vilje i handling. Han har dog gjort meget for missionerne. Han ville også gennem mig genindføre de biskoppelige visitatser, idet han forlenede mig med den verdslige rettigheds fulde myndighed og magt; men næppe var værket begyndt, før det blev afbrudt ved hans død.

Følgen af dette er, at stiftet, hvad åndelige sager angår, befinder sig i en yderst slet tilstand. Frygt for straf har kunnet afskaffe, hvad der faldt mennesker i øjnene, men verdensklogekaben er blevet mere skarpsindig og har samtidig lært at synde forsigtigere. Fremmelsen af lærdommen har fuldendt øvelsen af forstanden, men ikke hævet viljen til fuldkommenhedens stade, fordi lærdommen ganske vist tjener de lærde til nogen ære, men lader folket i uvidenhed. Hvis Gud derfor ikke giver os en hyrde, som har vilje, evne og indsigt til at kræve alvorlig omsorg for den åndelige forvaltning, da forudser jeg stiftets fuldstændige åndelige ruin og troslivets udryddelse. I mange år har der nemlig ikke været holdt biskoppelige visitatser, og i selve byen Münster overdrog Hans Højhed, den nu fromt

hensovede biskop, mig to klostre,³ som stod under den ordinære biskop til visitats, af hvilke det ene kun een gang i mere end tretten år var blevet visiteret af den ordinære visitator eller generalvikaren,⁴ og endda uden resultat. Om den åndelige nød, det ene som det andet var stedt i, fordi de ikke til rette tid og på tilbørlig vis var blevet visiteret, vil jeg slet ikke tale.

Hvad de biskoppelige synoder angår, så afholdes de to gange årlig i katedralen; men de har intet andet tilfælles med synoder end navnet. Der kommer nogle gejstlige sammen, de påhører en hastig prædiken af en jesuitpater, og der bliver ind i mellem forelæst et eller andet dekret, og det er hele synoden. Fra tid til anden holdes på forskellige steder visitats, man kalder dem ærkedekanens synoder, men de holdes næsten kun for at straffe nogen, undertiden foretages der en eller anden undersøgelse, men den er meget ufuldkommen. I øvrigt har jeg været i sogne, hvor der, skønt de hverken ligger langt borte eller på vanskeligt tilgængelige steder, i tolv til tyve, ja tredive år, ikke har været firmelse.

Ud fra alt dette kan man danne sig et skøn over sjælenes tilstand. Først firmede jeg tusindvis og havde troet, at sognepresterne, som var mindet derom, havde forberedt dem tilbørligt, men da jeg så selv ville udspørge dem, fandt jeg mange af enhver alder og begge køn så uvidende, at tanken om at have meddelt sådanne sjæle sakramenterne, forfærdede mig. De fleste er faktisk så uvidende, at hvis ikke-katolikkerne, blandt hvilke der findes meget mægtige, som omgiver dette stift på alle sider, hvis de, hvad Gud forbyde, i krig ville besætte en eller anden del, ville det være disse folk ganske ligegyldigt, om de hørte til den ene religion eller den anden. Ja, i mange sjæle er det tidligere kætteri så rodfæstet, at de ikke bekymrer sig om skærsilden, ringeagter kirkens bud og ejer og læser ikke-katolske bøger. I selve bispestaden har endog en ikke-katolsk boghandler åbnet en boglade,⁵ rigtignok under påskud af kun at sælge katolske bøger, men jeg ved ganske bestemt – jeg har selv opdaget det og anklaget ham – at han også har solgt og sælger ikke-katolske og andre forbudte bøger. Jeg har også truffet en sogneprest, der i fem år ikke har meddelt den sidste salvelses sakramente og heller ikke finder det fornødent; og dog var han, hvad profan viden angår, ingenlunde udannet. Og hvad skal jeg sige om kortjennesten, der er i sådant forfald, at der næppe er en skygge af den tilbage. Ved morgenbønnen og de øvrige tidebønner er alle kannikernes sæder tomme undtagen nogle enkelte på de højeste festdage, og det i selve katedralen, hvor de nyder alle den embedsmæssige nærværelses rettighe-der, hvis de blot er til stede i kannikeboligen, også selv om de ikke viser sig i koret. Domdekanen⁶ selv ville hyppigt være til stede, hvis han ikke var forhindret deri af hensynet til sit helbred og sine forretninger, men de

ynge viser sig kun i deres seks ugers residens, ellers ikke; til messe kommer der nogle. Hele kortjenesten ved katedralen udføres af tolv sangere samt en forsanger og ganske få vikarer, så at jeg, når jeg af og til på søn- og helligdage overværer morgenbønnen i koret, må sukke over at se, at af fyrretyve kanniker møder ikke een eneste og af halvtreds vikarer næppe fem eller seks; og når dette meget ofte er tilfældet på helligdagene, hvorledes er det da ikke de øvrige dage! Ofte får jeg den tanke, at de af katolikkerne forladte pladser venter på, at Gud forlader alt og overgiver det til ikke-katolikkerne på samme måde som det er sket i de omliggende stifter, hvilket den nådige Gud dog må afvende! Ved den hellige messe er der af og til mange til stede, men denne bliver for det meste forkortet med hensyn til epistlen, den apostoliske trosbekendelse, Herrens bøn og fredskysset således, at jeg pådrog mig nogles vrede, da jeg ikke ville holde pontifikalmesse, hvis ikke alt blev sunget i sin fulde udstrækning. Hvad skal jeg da sige om den grænseløse forvirring, der hersker, når de offentligt synger efter münsterbreviaret, medens de fleste læser det romerske,⁷ hvilket også er årsagen til, at jeg så sjældent overværer kortjenesten. Münsterbreviaret afviger jo i mange henseender fra det romerske og det såvel med hensyn til helgenernes rækkefølge og antal, fordi man ikke anerkender alle, som kirken foreslår, som også med hensyn til salmerne og læsningerne, så at selv de, som kun følger münsterbreviaret, ikke let kan finde sig tilrette i det. Jeg indser heller ikke, hvorledes de med god samvittighed kan forøge beneficjerne, sådan som de gør det her, da disse penge ikke anvendes til fornødenheder, men til en ustandsmæssig luksus og overdådige gilder, og i mellemtiden står kirkerne tomme. Det er også en ejendommelighed for denne katedral, at hvis en kun een eneste gang årlig har været til magnifikat ved St. Martins vesper og een gang i kapitlet på den hellige Jakobs fest på opfordring har reciteret en antifon, så nyder han hele årets indtægter, selv om han ikke i hele den øvrige tid een eneste gang deltager i korbønnen.

Men er der noget underligt i, at man kan iagttage den slags hos gejstligheden, når det her ikke drejer sig om kald, men om gunst, magt og midler? Domkirkens præbende vurderes til fem, – ja, seks tusind daler, alt eftersom man erhverver den aktive og passive valgret i fyrstedømmet sammen med det. I en berømt kollegiatskirke kender jeg en, som gav indehaveren mere end tolv hundrede daler. Ved de øvrige går man frem efter omstændighederne, så at man sjældent får selv en vikarstilling uden at betale for den. De undskylder sig med, at der jo ikke i forvejen har været pålagt den pågældende en byrde. Men jeg ved, at både giverens og modtagerens indstilling er sådan, at den ene regner med en vis pengesum,

og den anden har bestemt sig til at yde den. Giver de det ikke, ved de, at de må regne med anden fortræd fra disse mægtige familier.

Hvad skal jeg sige om den samlede gejstligheds overskridelser med hensyn til mad og drikke til de læges forargelse? Hvad med ringeagten for tonsuren? Hvad med manges foragt for den gejstlige dragt? Hvad med det omfattende fordærv hos ungdommen? Hvad med de forskellige ordenshuse, som ikke udånder Kristi gode duft? Hvad med de fristere, som jeg kender adskillige eksempler på, og som er kommet til mit kendskab uden for skriftemålet? Jeg skal fortie, at skriftedomstolen forskellige steder i dette stift har anvendt det segl, som kun skal åbnes foran Kristi domstol. Sandelig, hvis Gud ikke giver os en hyrde, som er nidkær for Guds ære og for sjælenes frelse, kan vi i løbet af kort tid vente den guddommelige vredes svøbe.

Man kalder mig nøjeregnende, fordi jeg optræder imod sådanne tilstande og ikke vil lægge hænder på dem, om hvilke jeg ved, at de ved gaver, som overskrider ethvert mål, har fået beneficer, eller som overhovedet kun stræber efter de hellige vielser for at opnå sæde og stemme i kapitlet. Hvis de finder nogen, hvem de med gevinst kan overlade dette, eller en familie, som de arveligt kan overlade det, da vil de ansøge om dispensation og træde i ægteskab, hvilket jeg har set hos mange. Jeg vil også kun meddele den første tonsur til dem, hos hvilke man kan erkende et tegn på guddommeligt kald. Men jeg håber, at man allerede har overrakt Deres Hellighed det skrift, jeg i sin tid også lod sende kongregationen til troens udbredelse, og i hvilket jeg har fremsat de iagttagelser, jeg ved Guds nåde har gjort over faren ved at meddele vielser.⁹

Jeg har efter min samvittighed følt mig forpligtet til at skrive alt dette, for at Deres Hellighed så meget bedre kan se, hvor nødvendig en hyrde, som tænker på åndelige ting, vil være. Kommer der imidlertid en, som må handle gennem vikarer, så vil han intet udrette, fordi familiernes magt er så stor, at ingen privatmand vil vove eller formå at tage kampen op imod dem. Ofte tager endog fyrsterne sig i agt for, at familier, der krænkes, ikke bagefter skal lægge fyrsternes egne pårørende andre hindringer i vejen. Og på grund af sådanne hensyn til menneskelige familiers underhold lider Guds familie den største fortræd. Måtte Gud bistå Deres Hellighed ved alle Deres foretagender samt skænke Dem kræfter og en lang levetid, som kan stå mål med Deres vilje. Deres Helligheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Münster i Westfalen, den hellige Margaretas fest¹⁰ 1683.

(1) Fyrstbiskop Ferdinand von Fürstenberg, død 26.6.1683, jvf. E 298. – (2) C. B. von Galen, fyrstbiskop i Münster 1659-1678. – (3) Kloret Rosenthal, jvf. E 294, og de lothringiske jomfruers kloster, se nedenfor E 308. – (4) Johannes Alpen, jvf. E 206, n. 9. – (5) Se E 215. – (6) Johan Rotger Torck, jvf. E 202a, n. 3. – (7) Efter Tridenterkonciliet blev der i 1568 udarbejdet et nyt breviar, der blev benyttet i det meste af den katolske kirke. I Münster fulgte man dog det gamle helt frem til 1880. – (9) *De impositione manuum*, jvf. E 295 og 299. – (10) Jvf. E 302, n. 2.

E 305. Fra Odoardo Cibo

Rom, 24. juli 1683.

Indhold: Sekretæren for propagandakongregationen beklager fyrstbiskoppens død og bekræfter, at Stensen skal have ansvaret for de apostoliske vikariater indtil videre. Han vil forelægge Stensens skrift for kongregationen

KP-PS 1

Til hr. Stensen, apostolisk vikar, 24. juli 1683.

Med stor sorg har man hørt om Hans Nåde, biskoppen af Münsters død, og tanken om den usædvanlige iver, hvormed denne prælat styrede sin kirke og vågede over missionen i de ham betroede vikariater, lader tabet synes så meget større. Jeg ser af Deres Højvelbårenheds breve og af, hvad De skriver til Hans Hellighed,¹ at biskoppen før sin død indsatte Dem som stedfortræder i de af ham forvaltede vikariater, i hvilke De med vanlig iver kan optage Deres arbejde, indtil Hans Hellighed og den hellige kongregation træffer anden beslutning. Hvad overvejelserne i de mig tilsendte blade² angår, vil jeg, idet jeg forudsætter, at de er vel gennemtænkte, forelægge dem for de herrer kardinaler og til sin tid meddele Deres Højvelbårenhed Eminencernes bedømmelse. Hermed kysser jeg ærefrygtsfuldt Deres hænder.

(1) E 297, E 300 samt E 301. – (2) *De impositione manuum*, jvf. E 300. Skriftet blev sendt til Ivan Paštrić (jvf. E 296a) og synes derefter forsvundet.

E 306. Til Cosimo III

Münster, 30. juli 1683.

Indhold: Stensen takker for de råd, som Cosimo har sendt ham, men påpeger forskellen på en egentlig biskop og en hjælpebiskop, omtaler intrigerne omkring valget, tyrkernes belejring af Wien og de breve, han har sendt til Italien.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Gud være lovet i al evighed, at han har bøjet så høje og mange personers hjerter mod mig elendige lille orm og således bevist mig den omsorg, han føler for alle sine skabninger. Deres Højhed udøver herved den største barmhjertighed, da jeg aldrig i Guds hænder kan blive et så nyttigt red-

skab, at jeg vil kunne gengælde selv en brøkdel af den barmhjertighed, jeg modtager fra Dem.

Den eneste vanskelighed, jeg ved besvarelsen af hine gudfrygtige råd finder, er den, at man ikke har tænkt på den forskel, der består mellem en hjælpebiskop og en ordinær biskop. En ordinær biskop kan gøre, hvad her foreslås, men mig er kun de viebiskoppelige funktioner overdraget, så at alle andre funktioner som visitationer, synoder, kongregationer, autoritet over for skolerne og lignende, hvilket alt er nødvendigt for at forberede folk til vielserne, ikke ligger i mine hænder. Generalvikaren¹ under den afdøde biskop, hvem Gud gøre salig, fulgte grundsætninger, der var ganske modsat mine, og fyrsten vidste vel, at man hverken kunne eller måtte følge dem, hvorfor han begunstigede mig, hvor det drejede sig om vielser, og ville i den sidste tid benytte mig til visitationerne, som ellers ikke påvilede mig. I hvert fald forfalder de mægtige familier og de, der støtter dem, til mange intriger, og det er svært at hævde sig overfor dem. Vi vil nu se, hvilken biskop Gud vil give os, og jeg vil da, om jeg lever til den tid, kunne træffe sikrere forholdsregler.

Sandheden er, at hvis Gud ikke gør mirakler, vil det være svært at dæmme op for partivæsenet, da enhver tænker på at bevare sit eget og sine tilhængeres gods, og jeg i øjeblikket kun finder ganske få, som tænker på det offentlige vel. O, menneskelig blindheds misere! Hvis de vidste, hvad det vil sige at have sjælen tynget af regnskabet for så mange sjæle, ville de med så megen mere iver tragte efter at redde deres venner fra en slig afgrund, som de nu gør sig umage for at støde dem hen til randen af den. Vi har haft de sørgeligste efterretninger fra Østrig. Wien er allerede belejret.² Man har talt meget om det lidet kristelige levned i byen. Gud give, at dens mål ikke er fuldt. Og dog rører slig ulykke os lidet. Det synes, som om vi her er halvdøde lemmer af Europa. Gud forbarme sig over os alle og over min ulykkelige person, der er så meget uværdigere til guddommelig barmhjertighed, jo mere jeg erkender mine pligter uden dog at opfylde dem.

For nogle dage siden sendte jeg et brev særlig rekommanderet til kardinal Barbarigo.³ Jeg håber, det er ankommet. Inden i det var der et brev til Hans Hellighed,⁴ deri forklarede jeg, hvor alvorligt vi her trænger til en for kirkedisciplinen ivrig biskop. Hvad yderligere skriftet om vielserne⁵ angår, så håber jeg, hvis man finder det værdigt til offentliggørelse, og som Deres Højhed skriver, vil lade det trykke, at Gud for dets skyld vil finde tilgivelse for mig for de ved de meddelte ordinationer begåede fejl, og jeg beder Deres Højhed om den vennetjeneste at sende mig nogle eksemplarer over Amsterdam, og hvis det ikke går, da over Hamborg.

Gud give Deres Højhed nåde til at behage den guddommelige Majestæt, så han af kærlighed til Dem ikke blot beskytter Deres egen stat, men også forbarmer sig over hine stakkels kristne, som allerede synes at være bestemt til tyrkernes bytte. Jeg er Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis,
hjælpebiskop af Münster.

Münster 1683, aftenen før den hellige Ignatius Loyolas fest.⁶ Han opnå den virksomme nåde til ved hver af vore handlinger at bidrage til Guds større ære.

(1) Johannes Alpen, generalvikar i Münster siden 1661, jvf. E 206, n. 9. – (2) Tyrkernes belejring af Wien fra 14. juli 1683. – (3) E 303. – (4) E 304. – (5) Jvf. E 305, n. 2. – (6) Festen for Ignatius Loyola 31. juli.

E 307. Til Lavinia Arnolfini

Münster, 30. juli 1683.

Indhold: Stensen vedlægger et brev til pater Guinigi, fortæller om det kommende bispevalg, undskylder sin nysgerighed med hensyn til abbedisse Fabroni og omtaler Wiens belejring.

Frue,¹ hvis åndelige søn Gud har gjort mig til.

De har gjort vel i at meddele min tvivl til pater B. Guinigi,² for hvem jeg har og altid har haft en særlig respekt. Jeg lader derfor mit svar til ham være åbent for Dem.

For tiden er bispestolen her vakant. Gud give os et godt valg! Kapitlet har ene magten til det, og man forsøger at danne klikker.³ Men Gud er dog Herren: Hvis ikke vore synder nøder ham til at sende os en biskop og fyrste af sin vrede, kan han kuldkaste alle menneskelige planer.

Efter to gange at have fået tavshed som svar på det, jeg ønskede at vide angående abbedisse Fabroni,⁴ nævner jeg denne gang ikke sagen for at erholde de oplysninger, jeg tidligere har anmodet om, men for at bede Dem tilgive mig, hvis jeg har stødt Dem ved at vise for megen nyfigenhed. Jeg vil heller ikke retfærdiggøre mine hensigter, thi da ville det være egenkærlighed, der ville få mig til at angive grunde, der ville udspringe af en endnu større ufuldkommenhed. Måtte Gud bevare os i sin hellige nåde og føre os ad den sikreste af alle veje!

Østrigs trængsler⁵ burde gøre os alle til helgener; men jeg tilstår min nød, at jeg måske er mindre berørt deraf end nogen anden: O, hvor hårdt har jeg ikke mine venners forbønner behov, eftersom de alene erhverver mig Guds miskundhed, alt imens jeg frygter, at jeg selv lægger dem flere hindringer i vejen, end nok så mange fromme menneskers fortjenester kan opveje.

Gud velsigne Dem og alle Deres! Mine håndkys til hr. Arnolfini⁵ og hele familien. Jeg er, frue, Deres højst uværdige tjener og søn

Niels, biskop af Titiopolis.

Münster, Skt. Ignatius' aften⁷ 1683.

Til Fru Lavinia Arnolfini de' Cenami, Lucca.

(1) Se E 36. – (2) Pater Bernardino Guinigi, olivetaner fra S. Ponziano. – (3) Se E 311. – (4) Francesca Fabroni, død 1681. – (5) Wiens belejring fra 14. juli 1683. – (6) Fru Lavinias mand, Silvestro Arnolfini. – (7) Fest 31. juli.

E 308. Til Johann Rotger Torck

Münster, 31. juli 1683.

I Münster fandtes et kloster for »de lothringske jomfruer«, oprettet i 1642 fra et moderkloster i Lothringen. Klosteret fulgte augustinerindernes regel. Tiltagende uro fik fyrstbiskoppen til at sende først generalvikar Johannes Alpen (i oktober 1682) og siden sin hjælpbiskop på visitats. Stensen indledte sine undersøgelser 1. juni 1683, men blev afbrudt, da magten efter fyrstbiskoppens død overgik til domkapitlet. Uroen skyldtes bl.a., at priorinden siden 1680, Maria Alexia Bertrand, var meget syg. Hun trak sig tilbage fra sit embede i sommeren 1683 og døde i Paderborn 12. september 1683.

Indhold: Stensen kan ikke føle sig uden ansvar for forholdene i klosteret, hvor uroen er kulmineret med et lidet heldigt valg af ny priorinde, og han beklager Torck, der nu må drages til ansvar for situationen.

KP-LBM L

Højærværdigste og højtærede herre, højagtede herre!¹

Måtte nåden og freden forøges!

Da Hans Højhed, den nu saligt hensovede biskop, som Deres Nåde ved, overdrog mig visitatserne, overdrog han mig en pligt, der tilhørte ham, og før jeg har set domkapitlets dekret derom og hørt bedømmelsen fra den hellige kongregation for biskoppernes og ordensfolkenes sager, kan jeg i min samvittighed ikke anse mig for fritaget for denne pligt. Jeg kan nemlig ikke se, at man fra andet hold anvender de lægemidler, som var disse visitatsers mål, ja, jeg hører daglig, at man gør det stik modsatte, så at alle de sjæle, som visitatsen skulle gælde, de skyldige såvel som de uskyldige, ville kunne anklage mig for Guds domstol, fordi jeg ikke har bestræbt mig for på enhver mulig og tilladt vis at bedre de førstnævntes fejl og fremme de sidstnævntes dyder. Havde man tilladt visitatsens fortsættelse fra fyrstens død indtil den dag, den ny moder i de lothringske jomfruers kloster blev valgt, ville de enkelte søstre have indset ulykken ved deres intriger, og Gud, som virker gennem sine tjenere, der går frem efter den kanoniske ret, ville have skænket dem den nåde at føre, om ikke alle, så dog de fleste tilbage til en tilstand af sjælelig ligevægt, samt træffe andre forberedelser, ud fra hvilke man kunne have håbet på et godt valg. Af den så ofte gentagne valghandling fremgik det klart, hvor stor splid der

er mellem sjælene, og hvis en upartisk person, som samtidig var godt bekendt med forholdene, havde været til stede, ville et sådant kompromis ikke være blevet tilladt, og den sunde fornuft ville ikke være gået med til, at tre søstre, som alle vidste hørte til samme parti, blev taget med blandt de fem, der ifølge kompromis'et var opstillet, ligesom kompromis'ets natur heller ikke uden videre tillader, at der medtages to blandt dem, der har flere stemmer. Jeg siger ikke, at den nu valgte² savner de nødvendige gode evner, eller at hun måske ikke skulle kunne blive hellig; men fremtidens sindelag kan alene Gud forudse, vor sag er det at danne os et skøn ud fra det forgangne, og på det grundlag står det fast, at hun ikke har anvendt sine talenter efter Guds vilje. Det er nemlig hende, der med hjælp af hr. Poppe³ gennem sine intriger igen bragte den franske søster Claudia Agnes⁴ tilbage hertil, hende, om hvem jeg ved, hvad andre huse af samme orden tænker, og hvorledes de ønsker hende langt væk. Det er hende, som har lokket sjæle, som ellers er ganske udmærkede, nemlig jomfruerne Droste,⁵ til et personligt venskab med sig for så meget bedre at befæste sit eget parti og gennem dem også drage andre til sig. Det er hende, som skadede den nu afgåede moder, der sidst tjente i forstanderindeembedet, og før hende andre forstanderinder på forskellig måde, blandt andet idet hun opsnappede breve, som var stilet til mødrene for andre huse af samme orden osv. Jeg beder Gud, at han ikke lader hende prøve det samme af sine egne undergivne. Allerede for to år siden hørte jeg om hendes intriger for at knytte særlige venskaber, og hvorledes hun til andres forargelse plejede disse venskaber gennem kys og andre kærtegn, som ikke sømmer sig for ordensfolk. Dette har de imidlertid allerede for nogen tid siden afstået fra, skønt de ikke kan lide de gavnlige formaninger, man gav dem imod disse private venskaber. Man skal udspørge de søstre, som var til stede ved Witfelds dødsleje, for at det kan komme frem, hvad hun beklagede i forbindelse med et sådant venskab med Wischmann. På den anden side forstår hun at gøre alle, som hun har fattet had til, så ulykkelige, at de ikke vil lade sig trøste. Man skal høre de søstre, som var til stede inden Hartmanns⁶ død, der fandt sted inden 24 timer efter valget, så ved man, hvilken sjælelig ophidselse frøken Junge⁷ har været udsat for ved dette valg. Og ville man diskret forhøre enkelte andre, ville man opdage, at de lider så meget mere under deres sjælesår, jo omhyggeligere de søger at skjule dem. Jeg billiger ikke disse lidenskabelige udskjelser, men det var de foresattes opgave på enhver åndelig vis at imødegå sådanne optrin før valget. Dette havde den højærværdige pater, rektor Weidenfeld⁸ forudset, dels på grund af sine patres' oplysninger, dels af egen erfaring – han har personligt kendt klostret i flere år, hvor han har tjent dem af næstekærlig-

hed alene. Også Hans Højhed, den nu saligt hensovede biskop, havde erkendt det, og derfor blev visitatsen gennemført temmelig tidligt, skønt en søster fra Wischmanns parti gennem sine bekendte lod ham holde tilbage i Neuhaus nogle dage, og hvis Deres Nåde ikke efter Hans nu saligt hensovede Højheds død havde hindret mig, ville der have været tid nok til at forebygge mange af de ovennævnte ting. Jeg beklager Deres Nåde, at De har tynget Deres samvittighed med så mange fremmede synder, og at pater Weidenfelds ærværdige alder og det biskoppelige stempel, som jeg uværdige bærer, ikke har kunnet fortjene den samme tillid, som hr. Poppes intrigante løgnagtigheder har kunnet aftvinge Dem. Popte vil ganske vist kunne yde dette sted mange timelige tjenester, men de ulykker, han dels ellers og dels gennem forhindringen af den påbegyndte visitats tilføjede det, vil han aldrig kunne gøre gode igen, omend Gud næppe i første linje vil drage ham til regnskab for forhindringen, men snarere Deres Nåde, eftersom De er den foresatte og stedfortræder for det højærværdigste og højtærede kapitel og her repræsenterer efterfølgeren til den saligt afdøde fyrstbiskop, og fordi både rektoren og jeg mundtligt såvel som skriftligt har påpeget over for Dem, at selv om der ikke havde været påbegyndt nogen visitats, så burde De under sådanne forhold enten selv have foretaget en, eller have overdraget den til en anden, hvilket forøvrigt gælder for alle visitatser. Valget af den ny fyrstbiskop forestår, en sag af stor vigtighed, hvoraf frelse eller undergang for stiftet afhænger; fjenden af Kristi navn er i besiddelse af hjertet i det romerske rige, vi må altså, for at forsones Gud, med al iver udrydde forargelsen og holde samtlige stiftets medlemmer til opfyldelse af deres standspilgter; men Deres Nåde beskytter forargelsens tilhængere, for jeg vil tie om dem, for hvis skyld De hindrer de øvrige visitatser og belaster Deres samvittighed med alle synder, som ellers ved visitats ville blive straffet eller afskaffet. Hvad skal jeg sige om den metode mod al ret og billighed at begunstige kapitelsekretæren?⁹ De tror ikke mig, De tror ikke kapitlets syndikus,¹⁰ som jeg har vist visitatsakterne og nonnernes egenhændige breve, De tror ikke engang Dem selv, thi efter at De i enkeltheder havde prøvet alt, sendte De til forskellige tider tre andre for endnu en gang at anstille undersøgelser og forsøge overtalelser. Hvem kan forsvare noget sådant over for Gud? For at kunne sørge for en families timelige ære, udsætter De elleve sjæle for fare for fordømmelse og klostrets ordensdisciplin for fuldkommen ødelæggelse. Tilgiv, Deres Nåde, min skrivelses alvorsfulde tone, men De kendte på forhånd sagernes stilling, De ved, at disse synder råber til himlen! Tro en ven, der ønsker Deres evige frelse så sikker som sin egen, og vær ikke vred, når jeg siger Dem, at jeg i byen har hørt tale om, at Deres alt for

store favorisering såvel af Poppe som Bisping skader Deres Nådes rygte. Jeg ønsker Dem af hjertet alt godt og er alles ven, men kun indtil altrene; hvor det drejer sig om Gud og om sjælene må vi ikke stå tilbage for hedningene, som ikke engang skånede eget blod, når retfærdigheden blev krænket. Må Gud hernede hjælpe Deres Nåde således i retfærdighedens tjeneste, at De i evigheden må forefinde retfærdighedens krone.

Biblioteket, 1683, den hellige Ignatius' fest¹¹, han, der for os skal opnå nåde til at erhverve og meddele andre kærligheden til Jesu hellige navn.

(1) Domdekan Torck, se E 202a. Om hans rolle efter fyrstbiskoppens død se også E 321. – (2) Novicemesterinde Maria Judith Wischmann (f. 1641). – (3) Domvikar, tilknyttet domkapitlets kasseimester. – (4) Claudia Agnes de Salone, der var hentet til klostret for at undervise i fransk, men som var sendt bort igen på grund af sin opførsel. – (5) Søstre Maria Theresia og Agnes Catharina Droste. – (6) Søster Anna Barbara Hartmann (f. 1659) var kommet til klostret i maj 1682. – (7) Søster Anna Magdalena Junge (f. 1650), havde aflagt ordensløfte i 1671. – (8) Rektor for jesuitterne i Münster, jvf. E 246, n. 2. – (9) Jodokus Mauritius Bisping, kapitelsekretær 1664–1710, se E 321. – (10) Johann Heinrich Heerde, juridisk rådgiver for kapitlet. – (11) Ignatius de Loyola, jesuitterordenens grundlægger, fest 31. juli.

E 309 se E 296a.

E 310. Fra domkapitlet i Münster

Münster, 3. august 1683.

Med fyrstbiskoppen af Münsters død 26. juni 1683 overgik forvaltningen af stiftet til Münster domkapitel. Den hidtidige generalvikar Johannes Alpen blev erstattet af domdekanen, Johann Rotger Torck, ved et møde 1. juli.

Indhold: Kapitlet meddeler hjælpebiskoppen, at han skal begrænse sig til de egentlige viebiskoppelige opgaver og undlade at sende krænkende breve til kapitlets medlemmer.

LBM L

Eftersom den højjærværdigste hr. Niels, biskop af Titiopolis, hjælpebiskop i dette stift, i et brev udtrykker ønske om, at det bliver ham tilkendegivet, hvorvidt han for fremtiden skal fortsætte med visitatserne hos nonnerne, der var blevet ham pålagt af Hans salige højjærværdigste Højhed, fyrst Ferdinand, eller om han skal ophøre med dem,¹ skal det højjærværdigste kapitel ved Münsterdomkirken, siden bispestolen for tiden er vakant, hermed tilkendegive sin vilje og beslutning desangående:

At den ovennævnte hjælpebiskop (sådan som det også er blevet ham bekendtgjort ved dette kapitels pålæg efter Hans førnævnte Højheds bortgang i begyndelsen af de otte dage før indsættelsen som generalvikar, og allerede dengang mundtligt gennem den højjærværdigste dekan²) af tungtvejende grunde kun skal udøve de biskoppelige pligter, og hvad der hører til dette hverv, men at han helt skal afstå fra dem, der har med retsforvalt-

ning at gøre; hvad det øvrige angår, visitatserne hos nonnerne og de andre kirker i Münster, da kan og bør han, når der er udnævnt en stedfortræder i åndelige anliggender for den højærværdigste herre, hvis stol nu er ledig, for fremtiden overlade disse hverv til de ærkediakoner, doktorer, licentiat-ter og professorer i den hellige teologi og kirkeret, som det højærværdigste kapitel har ment skulle knyttes til denne stedfortræder som rådgivere.

I dette brev skal den højærværdigste hjælpebiskop også personligt på det indstændigste påmindes om, at han i anden sammenhæng og i det hele taget skal afholde sig fra at sende breve som det, hvoraf vi har originalen skrevet i hans egen hånd på St. Ignatius' dag i sidste måned,³ underskrevet og overbragt til kapitlet; heri gør han – ikke uden en krænkende tone – indsigelser og alvorlige bebrejdelser mod domdekanens og andres ære og handlinger. Hvis han har noget at skrive til det højærværdigste kapitel om en speciel sag, eller til dets prælater i al almindelighed, så skal han anvende en større omtanke og påpasselighed i sine breve, for at ikke det højærværdigste kapitel ved en anden sådan lejlighed skal tvinges til at træffe passende forholdsregler mod hans ukloge domme, misbilligelser og vurderinger. Til bekræftelse af dette er nærværende brev forsynet med det højærværdigste kapitals segl og tillukket for gennem kammermesteren at blive overbragt til hjælpebiskoppen. Münster, fra det forsamlede kapitel, 3. august 1683.

(1) Stensen stod midt i en visitation af de lothringske jomfruers kloster, da fyrstbiskoppen døde, jvf. E 208. – (2) Johann Rotger Torck, jvf. E 202a. – (3) E 308.

E 311. Til Cosimo III

Münster, 13. august 1683.

Indhold: Stensen takker for storhertugens hjælp, omtaler situationen i Münster og mindegudstjenesten for fyrstbiskoppen.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Jeg bringer Deres Højhed min ydmygste tak så vel for de breve og skrifter, som er sendt ærkebiskoppen af Seleukia,¹ som for bønnerne for et godt valg.² Man hører om forskellige kandidater, men hos alle støder så modstridende egenskaber sammen, at man til nu ikke kan udtale sandsynlige spådomme. Og dog skulle man først og fremmest af valget kunne erkende, at Gud ikke af sin vrede sender os en biskop, men af sin barmhjertighed.

Grunden til, at jeg har ønsket, at den hellige kongregation skulle se mit skrift om håndspålæggelse, er, at man derved nogenlunde vil erkende den vanskelige stilling, hvori jeg befinder mig; yderligere ville det være mig en

stor trøst, om jeg gennem offentliggørelsen af det kunne have gjort nogen nytte for at råde bod på de skader, som jeg har påført kirken ved ikke at have praktiseret det.

Hvad Gud vil med mig, kan jeg i øjeblikket ikke opdage. Hvis valget går for sig uden spektakel, og den ny biskop ivrigt helliger sig den kirkelige disciplin, tror jeg, det vil være Guds vilje, at jeg bliver her. Anderledes vil det gå, hvis det bliver en af hine visse personer, som allerede gør sig store forhåbninger; de vil sætte alt ind på at fjerne mig, og jeg kan ikke uden fare for at udsætte mig for mange synder tilpasse mig de forskrifter, de ville give mig.

Jeg beder Deres Højhed ved Guds barmhjertighed have tålmodighed til at høre, hvorledes det siden biskoppens død, hvis sjæl Gud have, er gået mig. En af de højest stillede,³ af hvem jeg i anledning af visse visitationer, som Hans Højhed før sin død havde overdraget mig, og som ved Guds barmhjertighed fortsattes med udbytte, havde jeg det indtryk, at han af alle var mig venligst sindet, har til gunst for de reformfjendtlige partier antaget deres klager mod mig og er, uden at meddele mig noget derom, gået frem efter deres hensigt, idet han forbød mig al visitations fortsættelse, prøvede personlig hver af de af mig på et bestemt sted visiterede personer og tog til gunst for en uforbederlig person stilling imod mig. Da jeg derefter gjorde ham opmærksom på den skade, der allerede på grund af forbudet var blevet øjensynlig, og vedlagde en speciel information angående nogle personer, som var skyld i lignende tilstande, overgiver han, i stedet for at svare mig skriftligt, mit brev, som indeholdt de visiteredes hemmeligheder, til så vel kapitlet som til de personer, der var nævnt deri. Jeg fik derefter en irettesættelse, som jeg ikke havde fortjent, og det endda af nogen, hvem det ikke tilkommer at vise biskoppelige personer tilrette; men de i brevet nævnte personer blev mig nu fjendtligt sindet, for ikke at tale om alvorligere ting, der allerede er sket. Jeg bliver bagtalt, som om jeg havde bragt ærerørige ting om disse personer til torvs, medens jeg i denne situation ikke kunne handle anderledes, fordi netop denne person jo skulle fortsætte det, han har hindret mig i. Jeg havde altså skrevet som ven til ven, som biskoppelig visitorator til ham, der med sin autoritet skulle forbedre det, hvori jeg blev hindret. De meddeler mig ikke andres klager mod mig, men udfærdiger på grundlag af dem forordninger; men mine klager mod andre åbenbarer de for alle. Samtidig smeder de planer om, hvorledes de også for vielserne kan give mig sådanne forskrifter, at jeg vil nødes til at ordinere, hvem de ville.

Det lige så fromme som vise svar, Deres Højhed sendte mig i forrige brev,⁴ forudsætter, at der her er mangel på præster, hvilket ikke er tilfæl-

det. Her er mange gode teologer, som i mangel af beskyttere og penge ingen vietitel opnår. Selv har jeg i mere end et år haft en from og lærd kleriker,⁵ som tjener mig, og jeg har ikke kunnet få en vietitel til ham, endskønt jeg har ansøgt for ham, i den grad tager de fleste hensyn til enten blodets bånd eller penge eller gunst. Hvorledes kan jeg nu med god samvittighed tilstede uværdige adgang, når jeg ser mange værdige forladte. Gud bevare os for de tugtelser, vi med hver dag mere og mere fortjener!

I går afholdtes mindehøjtideligheden, og en af jesuitternes patre⁶ holdt lovtalen over Hans Højhed. Som tema tog han bjergene af navnet Fürstenberg, idet han udlagde fuldkommenhedens tre bjerge som egenskaber ifølge fødsel, fyrstedømme og bispedømme, og ved alle lod han et ekko tone, ved det første: Alt kød er som hø, høet på bjerget, ved det andet: Hvert bjerg skal jævnes – bjergets og dalens støv skal være det samme, ved det tredje: af de evige bjerge. Det var en lærd og apostolisk prædiken. Jeg tror, at det næppe vil mishage Deres Højhed at se den, og jeg vil forsøge så snart som muligt at sende den enten over Hamborg eller Amsterdam. Gud give i disse tider, der er så farlige for kristenheden, Deres Højhed nåde til, ikke blot at fortjene, at Deres stat bevares, men også derudover at opnå barmhjertighed for de mange, der lider så meget. Jeg er Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Münster, 13. august 1683.

Valget skal finde sted den første september.

- (1) E 297 og E 300 samt Stensens skrift *De impositione manuum*. – (2) Valg af ny fyrstbiskop. – (3) Domdekan Johann Rotger Torck, jvf. E 308. – (4) Jvf. E 306. – (5) Schmael, jvf. E 297. – (6) Pater Lukas Nagel.

E 312. *Til Lavinia Arnolfini*

Udateret (sommer 1683?)

Indhold: Nu bør den katolske verden samle sig mod sine fjender, og Stensen opfordrer fru Lavinia til sammen med sine venner at bede om Guds miskundhed.

HH F

Frue!¹

Just nu er stunden inde til at lægge sig den hellige kirkes interesser på sinde, eftersom Verdens store befletter sig på nye alliancer, hvis mål er at hindre Kirkens fremgang, ja, vel endog at udslukke så meget af den, som det er dem muligt.²

Nu står det til de katolske konger og fyrster at erkende, hvad Gud gennem den magt og autoritet, han har skænket dem, vil udvirke. Men skal der være velsignelse i de timelige handlinger, må Moses på bjerget

holde armene løftet mod himmelen.³ Det kendskab, De har til mennesker, som søger Gud, giver Dem midler i hænde til omkring Dem at samle en flok, ikke af mennesker, men af hjerter i Gud, og hvis man verden over ved hver opløftelse af vor Frelasers hellige kød og blod forenedes i den hensigt, som David udtalte, da man fortalte ham, at Akitofel havde sammensvoret sig med Absalon mod dennes fader: »Gør Akitofels råd til skamme, Herre!«,⁴ da ville Gud måske lade sig bevæge til miskundhed og ikke tillade vore modstandere det, vi gennem vore synder har fortjent.

(1) Se E 36. – (2) Her tænkes vel på tyrkernes belejring af Wien (juli til september 1683). – (3) Jvf. 2. Mos. 17, 11. – (4) 2. Sam. 15, 31.

E 313. Til Cosimo III

Iburg, 3. september 1683.

Den 1. september 1683 blev Maximilian Heinrich, kurfyrst og ærkebiskop af Köln, valgt til ny fyrstbiskop i Münster. Da Stensen blev bedt om at holde en lovmesse for valget, forlod han byen for, som han lod domkapitlet vide, at foretage en 6 ugers rejse i sine vikariater.

Indhold: Stensen beder storhertugen videresende et brev til paven og beretter om den skændige valghandling i Münster.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Jeg ved ikke, af hvilken årsag det her vedlagte svar på et af Deres Højheds breve er blevet tilbageholdt, og nu har jeg ingen tid til at ændre det, hvorfor De må tilgive mig, at der i det er omtalt ting, som ikke mere er aktuelle. For Guds kærligheds skyld beder jeg Dem sende brevet til Hans Hellighed,¹ så det på den hurtigste og sikreste måde kommer Hans Hellighed i hænde, og hvis der på hans anvisning skulle blive rettet et svar-brev til mig, at sende dette til Deres Højheds residents adresse i Hamborg,² hvor jeg så vil på grund af stedets behov som for at undgå enhver anledning til sammenstød under embedsvakancen i Münster finder det rigtigt at opholde mig. Valget i Münster gik for sig under så stor og åben forargelse over stemmehvervning, at tyende og kvinder kunne tale om det på gader og stræder.³ Jeg ved, at man efter at have opnået dette bispedømme for den nådige kurfyrste også agter at skaffe ham Paderborn stift,⁴ således at kurfyrsten i gejstlig og verdslig henseende har fem bispedømmer⁵ at bestride og et sjette kun med hensyn til gejstlige sager;⁶ herover vil jeg ikke, hvad manden angår, foregribe Guds dom, men sikkert er det, at en sådan måde at vinde stemmer på er en forsmædelse for Guds kirke og en forargelse i ikke-katolikernes øjne. Måtte Gud forlene Deres Højhed og hele Deres hus og stat nåde til i enhver sag at være ham til behag, så at De kan give ham og den Hellige Kirke den ære igen, som

man i andre katolske stater fratager ham. Jeg er Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titipolis.

Iburg, 3. september 1683.

Til Hans Højhed Storfyrsten af Toscana.

(1) Rimeligvis den i E 318 omtalte tidligere version af brevet til paven. – (2) Hos Theodor Kerckring, jvf. E 225. – (3) Valget foregik under stor international bevågenhed; således købte den franske konge, kejseren i Wien og den danske konge sig til indflydelse på domkapitlets afgørelse. – (4) Ferdinands efterfølger i Paderborn blev hans fætter Hermann Werner von Wolff-Metternich. – (5) Maximilian Heinrich havde foruden Köln også fyrstbispedømmerne Lüttich og Hildesheim. – (6) Osnabrück, der gik på skift mellem en katolsk fyrstbiskop og en protestantisk fyrste, var på dette tidspunkt underlagt hertug Ernst August af Hannover; Maximilian Heinrich havde samtidig det åndelige ansvar for Osnabrücks katolikker.

E 314. Til Ercole Visconti

Osnabrück, 5. september 1683.

Indhold: Stensen begrunder sin afrejse fra Münster, fortæller, at han har sendt en indberetning til paven og opfordrer gennem nuntius kurfyrsten til at undersøge sin udsendings handlemåder.

KP-LBM L

Højærværdigste og højtærede herre, højagtede herre!¹

De vil, højærværdigste og højtærede herre, allerede have bemærket, hvorledes hr. Ducker² i den sidste tid kompromitterede det katolske navn i alle øjne, løb omkring i Herrens lejr og ved løfte om penge, beneficer og embeder, ja, over for enkelte endog ved forblommede trusler, endelig fik alles stemmer. Jeg kan ikke tænke mig, at noget sådant er sket med den strålende kurfyrstes³ viden, endsige da på hans foranledning. Også anser jeg denne hr. Ducker for en meget ulykkelig dødelig nu og i fremtiden, hvis han ikke, fritaget for straf gennem alvorlig forbedring, opnår tilgivelse for alle sine simonistiske aftaler. Jeg for mit vedkommende har, da jeg dagen før valget erkendte, at alt allerede var aftalt, og at jeg nu ville blive opfordret til at læse messen ved den Helligånd, forladt byen, før man kunne sige mig besked om det, og jeg befinder mig nu undervejs til mine apostoliske vikariater for inden vinteren dér at tilbringe resten af den tid, hvor bispesædet er vakant; jeg vil se, hvad Gud har i vente for mig. For at sige sandheden ville jeg hellere tigge mit brød fra dør til dør end udøve mit embede som hjælpebiskop på den måde, som kapitelvikaren⁴ forlanger det af mig. Forleden dag sendte ham mig kirkerådets beslutning, at jeg skulle anse en person for kvalificeret, som har et kannike-præbende i en kollegiatskirke, der på intet tidspunkt forpligter til nogen som helst titel. Disse statutter indeholder ganske vist den bestemmelse, at han ikke før tre år efter vakancens begyndelse kan få adgang, men de forpligter ikke til, at

han skal indsættes efter de tre års udløb; der består således ingen eller i hvert fald kun en ganske betydningsløs begrundelse for kvalifikation. Fra samme side blev der også fattet den beslutning, at jeg skulle ordinere alle minoritter og observanter, medens Barbosa⁵ i Tridentinerkoncilet udtrykkeligt siger, at kapitlet ikke kan give en sådan tilladelse. Men hvad skal man sige om nøden i dette stift? Måtte Gud forbarme sig over alle!

Fra klostret Iburg skrev jeg i går til Hans Hellighed i Rom,⁶ uden at jeg ved, hvorvidt brevet sikkert vil nå frem. Jeg sammenstiller en fuldstændig beretning over de sager, der angår mig til den hellige kongregation og vil snart afsende den enten over Hannover eller over Hamborg. Skulle man have noget at pålægge mig, kan man lægge mit brev i et andet omslag med fransk påskrift: A Mons^{se} Bonaventura de Nardini,⁷ à la Cour de Son Altesse Serenissime d'Hannover. Han vil da personlig give mig det, hvis jeg opholder mig i Hannover, og skulle jeg være borte, vil jeg få det eftersendt til Hamborg. Jeg anbefaler mig, højtærede og højærværdigste herre, til Deres bønner under den hellige messe, måtte Gud med sin mægtige hånd bistå Dem i Deres nuntiusvirksomhed, hvor der måske forestår tunge ulykker, efter hvad man kan forudse. Deres højtærede og højærværdigste Herres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop af Münster.

Osnabrück, oktavdagen for skytsenglenes fest⁸ 1683.

Til den højærværdigste, højtærede herre, min højagtede herre, vicegreve, ærkebiskop af Damiette, pavelig nuntius i Køln.

P.S. Jeg ser intet andet middel til at afvaske den skamplet, som den forsmædelige valgmetode i ikke-katolikkernes øjne har indbrændt på det katolske navn, end at Hans Højhed kurfyrsten selv foretager en undersøgelse af denne sag og straffer sin egen tjener, for ellers vil Gud straffe noget sådant. Jeg skriver ud fra den frihed og den oprigtighed, som sømmer sig en Guds tjener, der bærer på byrden af en titel, til hvilken jeg er uværdig. Det er jo ikke en forfængelig sladder, der ansporer mig til det, men en beretning, jeg har fået af troværdige mænd om flere forskellige forhold. For øvrigt er sagen gået så åbent for sig, at alle, høj og lav, kender den. Jeg taler ikke her om den valgte person (jeg ved, hvilken ærefrygt jeg er en overordnet skyldig), jeg taler kun om hans embedsmænds fremgangsmåde, en fremgangsmåde, som jeg er sikker på Hans Højhed kurfyrsten ville afsky, såfremt han kendte dens enkeltheder.

(1) Ercole Visconti, nuntius i Køln, jvf. E 196a, n. 7. – (2) Wilhelm Lothar Bernhard Ducker, kurkølnsk råd, i 1683 Kølns gesandt i Danmark, Münster og Paderborn. – (3) Maximilian Heinrich, kurfyrst og ærkebiskop af Køln, nyvalgt fyrstbiskop af Münster. – (4) Domdekan

Torck, der 1. juli 1683 blev generalvikar under vakancen. – (5) Jvf. E 218, n. 3. – (6) Jvf. E 313 og E 316. – (7) Jvf. E 411. – (8) Skytsenglenes fest blev fejret den søndag, der lå nærmest 1. september, i 1683 den 29.8.

E 315. Til Cosimo III

Hamborg, 4./14. september 1683.

Indhold: Stensen er blevet budt hjertelig velkommen i Hamborg af hr. Kerckring. Han vedlægger et nyt brev til paven.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Da jeg uventet ankom til Deres Højheds resident i Hamborg, hr. Kerckring,¹ blev jeg af ham modtaget med så stor hjertelighed, at jeg måtte blive hos ham, hvor jeg daglig – på grund af gammelt bekendtskab, men først og fremmest dog ifølge den hæder og velvilje, Deres Højhed fortsat viser mig – glæder mig over alle beviser på ægte venskab. Nævnte herre er netop blevet færdig med indretningen af et så skønt og rigt huskapel, at man må håbe, hans sjæl i Guds øjne må blive et tempel, smykket rigt med åndelige skatte i samme grad, som han her viser sin agtelse for Gud i menneskers øjne. Foruden andre prydggenstande findes her et antipendium af sølv med troshemmelighederne om vor Herres Jesu Kristi lidelse, opstandelse og himmelfart.

Jeg skrev – det kan vel være en 12 dage siden – fra abbediet Iburg i nærheden af Osnabrück til Deres Højhed² og vedlagde et brev til Hans Hellighed. Da jeg imidlertid tvivler om, at mit brev havde den rigtige adresse til Münster, vender jeg mig til Hans Hellighed med et andet,³ fordi sagen er presserende, og det er sikkert, at valget ikke kan billiges i Guds øjne. Deres Højhed kan læse mit brev, og selv om det første skulle være ankommet, sende det ad den vej, ad hvilken De mener, det sikrest kommer Hans Hellighed i hænde.

Gud bistå Deres Højhed i disse svære tider med sin hellige nåde, at De må blive et barmhjertighedens redskab også for den øvrige kristenhed, og at de tugtelser, som vi fortjener for vore synders skyld, må vendes mod Kristi navns fjender. Jeg er Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 4. september⁴ 1683.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Om Theodor Kerckring se E 225. – (2) E 313. – (3) E 316. – (4) Af brevet fremgår, at Stensen her følger Hamborgs stil, dvs. gml. stil.

E 316. Til Innocens XI

Hamborg, 15. september 1683.

Indhold: Stensen fremlægger to grunde til, at valget af Maximilian Heinrich til fyrstbiskop i Münster, er uacceptabelt: 1. Man har overdraget et stærkt forsømt bispedømme til en mand, der allerede har tre bispedømmer at bestride. 2 Valget blev afgjort ved hjælp af bestikkelse.

KP-LBM L

Helligste fader!

Da det er tvivlsomt, om mit sidste brev, sendt til Deres Hellighed fra klostret Iburg,¹ og som skulle gå gennem forskellige hænder, er blevet rigtigt besørget, og da det drejer sig om en så påtrængende sag, at Deres Hellighed må lære dets indhold at kende, nødes jeg til at sammenfatte den foreliggende skrivelse om denne sag således, at den, hvis den første er nået frem, alligevel ikke er overflødig, men også således, at, hvis den skulle være gået til, denne da dækker tabet deraf.

Manges dybe smerte over kølner-ærkebiskoppens valg til biskop af Münster² har forskellige årsager; men flertallet tænker mere på de timelige interesser end på de evige. Hvad mig angår, da finder jeg, når man tænker på de guddommelige ords forskrifter og de hellige kirkeretslige forskrifter to yderst vægtige grunde til den sorg, som måtte aftvinge alle den katolske kirkes sønner virkelige, ja, blodige tårer, hvis de blot overvejede dem med tilbørlig opmærksomhed. Grundene er følgende: Her overdrages et udstrakt stifts gejstlige og verdslige styrelse til en prælat, på hvem allerede byrden af tre bispedømmer hviler; dernæst den åbenlyse anvendelse af simoni ved overdragelsen. Hvad den første grund angår, så ved jeg, at sammenhobning af beneficer og bispedømmer i disse lande sædvanligvis undskyldes under henvisning til forsvaret af den katolske sag mod ikke-katolikkernes magt. Men min erfaring gennem tre år har lært mig, at enkeltes ophobede indkomster hverken forøger den katolske sags anseelse eller dens magt, men at den katolske lære og det katolske navn vanhelliges ikke blot blandt vore egne, men også i ikke-katolikkernes øjne gennem overdrivelserne i klæder, betjening, bygningsudstyr og bordudsmykning, gennem måltider og drikkelag, gennem berigelse af slægtninge, gennem simonistiske køb af flere præbender, gennem den hårdeste belastning af de fattige og undertiden gennem andre og meget værre forseelser. Skulle det komme til krig for religionens sag, da er størsteparten af de midler, der skulle tjene til Guds ære og kirkens forsvar, smuldret bort i synder og krænkelser af Gud. Vel skaffede den våbendåd, en biskop³ for nogle år siden i disse egne udførte mod ikke-katolikkernes ham et anset navn, men resultatet var, at ved alle disse udgifter og anstrengelser fra kirkens side vandtes næsten ingen, i virkeligheden ikke een eneste sjæl, ja, ved genoprettelsen af freden viste det sig, at de herværende katolikkers stilling var

blevet forværret, ja, at der uden tvivl allerede dengang fandtes mange sjæle i den største fare, fordi mindst een fra hver familie bliver tvunget til at gå til ikke-katolikernes prædikener, at lade børn døbe af ikke-katoliker samt underkaste sig andre svære betingelser, som efterhånden vil føre mange sjæle til frafald. Derfor bestyrkes jeg i den kristelige enfoldes dårskab, at al politisk fortrøstning til mennesker og rigdomme er forfængelig, når det drejer sig om opretholdelse og udbredelse af den katolske kirke, fordi Gud har forbeholdt sin ånd hele æren, for at kødet ikke skal rose sig. Sandelig, en eneste Frans af Assisi⁴ og en eneste Ignatius af Loyola⁵ har i deres tid bragt den hellige kirke mere glans og kraft end alle fyrsters hære og skatte tilsammen. Eftersom nu ophobningen af beneficer så ofte er blevet erklæret forkastelig af kirkens helligste medlemmer, fordi erfaringen lærer, at helligheden hos de gejstlige ikke vokser med stigende indkomster, men lasterne breder sig snarere, ganske vist ikke altid øverst oppe, men dog ofte blandt tjenerne, og eftersom det er sikkert, at Münster-stiftets udstrækning er så stor, at de åndelige behov alene ville kræve mere end een biskop, når de enkelte fårs blod af den højeste dommer vil blive krævet af biskoppens hænder, hvem skulle da ikke føle den dybeste smerte, dels over den valgte, af hvis hænder Gud allerede nu med hensyn til det åndelige kræver færene fra fire stifter, dels på grund af befolkningen i Münster, der gennem mange år på det gejstlige område har været således forsømt, at der på grund af manglende synoder og visitatser samt hyrdernes hengivelse til det timelige, blandt de gejstlige har bestået mange forargelige forhold og blandt læge hersket den største uvidenhed.

Man skal ikke af min indgriben vente, at jeg vil kunne udrette noget i åndelige ting, hvad angår præstevielse. De fornemme familiers rigdom og magt er nemlig alt for stor, og de tillader ikke genoprettelsen af den kirkelige disciplin, hverken hos sig selv eller hos andre, som hører under dem. Hvad angår præstevielser besluttede de allerede dengang at ville tage deres egne eksaminatorer, og at tvinge mig til at vie hvem de end anbefalede. Eftersom jeg af min erfaring gennem tre år ved, vor meget eksaminatorerne lader sig beherske snart af partihensyn, snart af frygt for at krænke nogen; eftersom jeg selv af visse eksaminatorer efter meddelelse af vielserne har hørt, at de ikke ville have ladet den og den få adgang, hvis ikke den og den eksaminator havde været til stede; eftersom jeg endvidere ved, at medlemmer af forskellige ordener, idet de følger en eller anden slap mening, optager mange, som ingen adkomst har, for ikke at krænke de mægtige; da jeg ved, at de fleste beneficer opnås enten for penge, som tjenesteydelse eller arv, eller ved gunst; da ungdommens næsten almindelige fordærv ikke er mig ubekendt; da den forargelige vandel i mange

ordenshuse, som desværre kun er altfor kendt, tillader mange at blive indstillet til de hellige vielser med de bedste vidnesbyrd, skønt de er aldeles uværdige, – tør Deres Hellighed på ingen måde have fortrøstning til, at jeg ved biskoppens fravær kan erstatte denne. Tværtimod erklærer jeg i al oprigtighed for Guds ansigt, at jeg ikke kan udøve hjælpebispeembedet uden åbenbar fare for sjælens frelse under de her herskende forhold. Jeg må derfor i denne fortvivlede stilling til min største sorg bede Deres Hellighed fritage mig for hjælpebispeembedets byrde. Hvad nemlig en hellig sjæl har fået åbenbaret om biskopper, gælder også for hjælpebiskopperne, nemlig at stiftets tilstand er sådan, at Gud kun vil lade det styre af slette mennesker. Jeg kan uddybe dette således: Hvis ikke overholdelsen af den kirkelige disciplin genoprettes, kan hjælpebiskopperne ikke udøve deres embede uden hyppigt at pådrage sig fremmede synder, medmindre de ønsker at udsætte sig for et vedvarende had fra andres side. Nu ville jeg ganske vist ikke frygte andres had, hvis jeg blot kunne gavne kirken. Men det er kommet så vidt, at hvis den ene biskop standhaftigt nægtede at vie en uværdig, så ville denne til trods herfor gennem venner få dimissorialerne af den ordinære biskop og på en eller anden måde modtage vielserne. Når han så vender tilbage, skælder han dels ud på den, som nægtede ham vielsen, på den anden side gør han kirken skam, hvilket biskoppen, der nægtede ham vielserne, just ville undgå, således som det også er sket for mig. Sandelig, den på hvem der bliver lagt så tung en byrde, som den dobbelte styrelse af det store Münster-stift er, fortjener stor medlidenhed, men stiftet kan heller ikke beklages nok, hvad angår de gejstlige sager (det tilkommer ikke mig at befatte mig med de timelige), hvis alting stadig skal styres af stedfortrædere, og der ikke kommer en hyrde, som besidder de legemlige og åndelige kræfter til med stærk guddommelig ånd at genoprette disciplinen efter det hellige tridentinerconcils⁶ forskrifter.

For at gå over til simoniens skamlet, der åbenbarede sig ved valget, har jeg ikke blot før min afrejse fra Münster erfaret, at to store kar fyldt med penge blev ført til køberens opholdssted, men jeg har også her i Hamborg af en troværdig person hørt, at foruden disse penge blev også andre betalt i samme øjemed, og at købesummen var steget til næsten 500.000 daler eller måske endnu mere. Selv under min rejse har jeg på strækningen mellem Münster og Hamborg i postvognen blandt ikke-katolikker hørt historien om dette køb fortalt til vor store skam (jeg rejste ukendt i verdslige klæder, fordi jeg opholdt mig i lande, hvor andet ikke er tilladt) og særligt, hvorledes de enkelte kanniker fik flere tusind daler betalt, forskellige beløb til de forskellige alt efter som de var enkeltpersoner eller partiførere, og at de allerede før valgdagen skriftligt havde forpligtet sig til,

hvem de skulle give deres stemme; men her siger man, at en fører inden for et vist parti fik 50.000 daler. Endvidere er det sikkert, at tilbud om og modtagelse af forskellige embeder er gået forud. Men hvad der yderligere forøger vor forsmædelse er, at man også benyttede kongen af Danmarks ikke-katolske legat til fordel for kurfyrsten, og at alle forhandlingerne på den måde også blev denne gesandt⁷ og hans hof bekendt, således at jeg næppe tror, at man i lange tider inden for den katolske kirke har set et simonistisk valg, der var behæftet med større skam. Når jeg derfor tænker på den guddommelige retfærdigheds strengthed særlig mod synder, som offentlige personer begår mod det offentlige vel til offentlig forargelse især for ikke-katolikkerne, der omgiver os fra enhver side, kan jeg kun anse køberne og sælgerne af stiftet for i høj grad ulykkelige, og jeg må betragte det som et varsel om store nederlag, som truer disse medlemmer, der bor ved kirkens yderste grænser. Gud give, at de ikke går så vidt som til fuldstændig udryddelse af troen, såfremt Guds vrede, der måske snart vil ramme os alle, ikke alvorligt forsones gennem sand bod.

På grund af den taknemmelighed, jeg skylder min Gud, fordi han kaldte mig fra kætteri til tro, på grund af den troskab, biskopseden kræver af mig, på grund af den lydighed, jeg er den hellige apostoliske stol og kirkens hellige ret skyldig, på grund af medlidenhed med så mange sjæle, som lider under egen uvidenhed og forargelse fra gejstlighedens side, på grund af ønsket om at rehabilitere det katolske navns ære blandt ikke-katolikkerne, kunne jeg ikke andet end med al skyldig åndens underkastelse lægge dette for Deres Helligheds fødder, idet jeg beder den algode Gud forunde Deres Hellighed, som han har betroet den højeste omsorg for alle sine får, nåde til at give de enkelte kirker sådanne hyrder, at ingen af Kristi får går til grunde ved en eller anden efterladende og pligtforglemmende hyrde. Knælende til fodkys beder jeg Deres Hellighed ydmygt om den apostoliske velsignelse.

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 15. september 1683.⁸

(1) Jvf. E 313. – (2) Valget af Maximilian Heinrich, jvf. E 313. – (3) Christoph Bernard von Galen, jvf. E 304, n.2. – (4) Grundlæggeren af franciskanerordenen, jvf. E 190, n.1. – (5) Grundlæggeren af jesuitterordenen, jvf. E 85, n.8. – (6) Jvf. E 50, n.3. – (7) Den danske gesandt Marquard Gude (1635-1689). – (8) Da dette brev var vedlagt E 315, må dateringen her være efter gregoriansk kalender.

E 317. Fra Ercole Visconti

Køln, 17. september 1683.

Indhold: Som svar på Stensens brev af 5. september (E 314) meddeler nuntius, at kurfyrsten af Køln ikke kan have kendt noget til ulovligheder ved valget i Münster. Visconti får modstridende rapporter og vil ikke foretage sig noget i sagen, så længe han ikke ved noget konkret.

LBM L

Højærværdigste herre!

Alt det, der rygtes og tænkes om Hans Herlighed ærkebiskoppen, kurfyrsten af Kølns livsførelse og retskaffenhed, er af en sådan karakter, at ingen kan være af den overbevisning, at der med hans vidende er sket selv det mindste ulovligt ved det sidste valg i Münster, hvorfor man kan slutte, at hvis der i en så alvorlig sag er begået en eller anden brøde, så skal Hans Herlighed på ingen måde stå til regnskab for den. Og det bør i det hele taget undre, at der imellem alle disse valgmænd, der ellers er indsigtfulde og skarpsindige, ikke engang var en eneste, som var opmærksom på den uhyrlige gerning (som den nævnte embedsmand siges at være skyldig i), og som formanede og irettesatte ham og – hvilket den gode samvittighed ville råde til – modsatte sig hans ulovlige måde at handle på. Jeg er imidlertid meget misfornøjet med den udbredte forargelse, og sagen bekymrer mig ikke så lidt. Jeg er nemlig i vildrede med hensyn til, hvad jeg skal slutte, når på den ene side Deres højærværdigste Excellence hævder, at De af adskillige pålidelige og velunderrettede mænd har hørt, at sagen er foregået på denne måde, og det på den anden side fremføres, at det slet ikke er sandsynligt, at de, der hævdes at være delagtige i en sådan ulovlig handling skulle have åbenbaret den for andre og derved binde sig til dem med deres egen slethed, og udsætte sig for at miste deres egne beneficer til gengæld for løfter om penge og andre beneficer, som hverken ville blive ydet af embedsmanden, selv om han lovede det, eller på nogen måde ville kunne afkræves dennes foresatte med sådan adkomst eller påskud, og hvis Hans Herlighed fik kendskab til det, ville førnævnte embedsmand utvivlsomt falde fra nåde og i stedet fremkalde vrede. Jeg vil derfor lade denne sag ligge, indtil jeg af Deres højærværdigste Excellence eller af andre bliver nøjere underrettet om sagens rette sammenhæng, for at jeg ikke skal give anledning til en mislyd, hvis jeg uforsigtigt berører så følsom en streng. I øvrigt forstår jeg – med stor beklagelse – at ikke alt i Deres hjælpebisper-embede går i overensstemmelse med Deres højærværdigste Excellences ønsker. Af mit hjerte beder jeg Gud om at give Dem trøst og mere glædelige forhold, idet jeg forbliver Deres højærværdigste Excellences pligtskyldigste tjener i alt.

Køln, 17. september 1683.

Til hjælpebiskoppen af Münster.

E 318, se E 322a.

E 319. Til Cosimo III

Hamborg, 22. september/2. oktober 1683.

Indhold: Stensen sender atter et brev til Rom via storhertugen. Han vender ikke tilbage som hjælpebiskop, så længe forholdene er, som de er. Han anbefaler sin gamle tjener til et embede og fortæller om sine studier.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Gud give, jeg havde været et udvalgt redskab til at opflamme Münsters katedral til også fra sin side at sende kejseren hjælp,¹ men mine ord har gjort så lidet indtryk på de herrer, at når jeg skriver til en af dem, at man burde anvende det af den hellige kirke foreskrevne middel til i denne almindelige nød at forsone Gud og opnå et godt valg, da ville det vække deres vrede mod mig. Men hvad skal man sige, det forekommer mig, at det også er et tegn på Guds velsignelse at kunne indsætte sine midler og tropper for en så hellig sag,¹ og at Gud ikke viser alle den nåde, men endog tillader, at man beskæftiger sig med alle andre ting.

Jeg fortsætter med at bebyrde Deres Højhed med mine breve til Rom, men sagerne haster, og Deres Højheds tålmodighed vil ikke trættes, hvilket jeg gennem så mange år har erfaret. Gud vil lønne Deres Højhed og det storhertugelige hus derfor. Hvis efterretningerne om Hans Højheds² den nyvalgte, farlige sygdom ikke bedres, og Gud måske bortkalder ham fra dette liv, vil det ikke være rigtigt, at jeg vender tilbage til Münster, før man ved, hvad man kan vente af den næstvalgte. Jeg frygter Guds store tugtelse for hint sted. Hvis ordinationerne ikke var, for hvis skyld uværdige personer bereder ikke blot mig, men også mine venner, som man mistænker for den samme tankegang, mange ubehageligheder og styrter dem i oplagt fare for fremmede synder, ville jeg straks begive mig derhen og af Gud håbe på den tilstrækkelige kraft. Det synes tillige, at Gud vil have mig i vikariatene, fordi jeg der finder ting, som kræver forbedring, og om hvilke jeg håber, at Gud gennem resident Kerckrings³ råd og under Deres Højheds protektion vil give os nåde til i ro at bringe alt i god orden, hvilket jeg til sin tid udførligt vil skrive til Deres Højhed om.

Gud har ikke villet, at jeg skulle være til stede, da marquis degli Albizzis søn⁴ ankom til Münster, hvilket gjorde mig hjertelig ondt; men blandt de breve, han har sendt mig i hr. Forzonis⁵ brev, finder jeg et fra min gamle tjener Mattheo Bucchielli; jeg ved ikke, om jeg tør driste mig til overfor Deres Højheds godhed at anbefale ham til en magistratstjeners embede, hvis et sådant skulle være vakant, og der ikke findes andre, som har fortrinsret dertil. Jeg har til stadighed fundet ham flittig, tro og gudhengi-

ven og vil tillige anbefale ham som værdig hjælp for hr. Forzoni. Jeg overlader alt til Deres Højhed således, som Gud vil indgive Dem det, og nedbeder over Dem i disse svære tider lys og kraft til at udføre alt, hvad Gud har givet Dem at varetage i denne situation. I virkeligheden er de sværeste opgaver så at sige fra først af overvejet og tilrettelagt for Guds venner, for at han i dem og gennem sine venner kan åbenbare verden sin visdoms, sin magts og sin barmhjertigheds skatte. Hr. Kerckring har i disse dage givet mig den hellige Dionysius Areopagita⁶ fra sit bibliotek, og idet jeg tilfældigt slog op på 8. kapitel *De divinis nominibus*, fandt jeg der i § 8 den tvivl løst: »Hvorfor Gud lader sine prøve«, som jeg ikke mindes at have fundet overvejet og forstået så godt som der, særligt hvor han siger, at det netop er den guddommelige retfærdigheds særkende at gå frem på denne måde. Jeg læste derefter i den Hellige Augustins⁷ forklaring over salmen: *Qui habitat in adjutorio Altissimi* (Den, der bor i den Højestes varetægt),⁸ og fandt særlig glæde ved at se, hvorledes han betoner ordene: *Habitare in adjutorio Altissimi* (bo i den Højestes varetægt). Foreningen af disse to principper, det vil sige Guds retfærdighed, således som St. Dionysius forstår den, og Guds almægtige hjælp til den, der bor i hans varetægt, synes mig egnet til i denne kristenhedens trængsel at øse mod af, og så vel det ene som det andet synes at bekræfte sig på kejserens⁹ person, som er blevet prøvet gennem så mange og så store farer og således har fået klare beviser på den guddommelige hjælp, som skærmer ham. Hvis de ny efterretninger af i dag bekræftes, vil Europa atter få nogen ro for tyrkerne; måtte Gud også give os den fra de kristnes side! Måtte Gud betjene sig af Deres Højhed og Deres storhertugelige hus til ethvert af hans hellige kærligheds i al evighed sejrrikt bestående værker! Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 22. september 1683.

(1) Situationen i Østrig er stadig truende, selv om belejringen af Wien er brudt. – (2) Maximilian Heinrich levede stærkt tilbagetrukket i Skt. Pantaleon kloster, hvilket gav god grobund for rygtedannelse. – (3) Theodor Kerckring, jvf. E 225, storhertugens resident i Hamborg. – (4) Luca Casimiro degli Albizzi (1664–1745) blev flere gange sendt på diplomatiske missioner i Tyskland. Faderen var en god ven af Stensen, jvf. E 113. – (5) Pier Andrea Forzoni (1639–1719), kammeradjutant hos storhertugen. – (6) Jvf. E 36, n. 17. – (7) Kirkefaderen Augustin, jvf E 36, n. 27. – (8) Sal. 91. – (9) Leopold I (f. 1640, kejser 1658–1705).

E 320. Til Odoardo Cibo

Hamborg, 22. september/2. oktober 1683.

Indhold: Stensen beder sekretæren om at forelægge vedlagte brev (E 321) for propagandakongregationen og fortæller om sit ophold i vikariatene.

KP—PS 1

Min højtærede, højærværdigste herre!

Jeg beder Deres Højvelbårenhed indstændigt om at vise mig den sædvanlige venskabstjeneste og forelægge for Deres Eminencer af den hellige propagandakongregation den beretning om min stilling i embedet som hjælpebiskop, som jeg ser mig tvunget til at aflægge. Jeg kan ikke med rolig samvittighed fortsætte, hvis det derværende kirkelige styre ikke med Guds hjælp forandres. Jeg tror, at mine synder i Guds øjne gør mig uværdig til at hjælpe dette svage stift, og måske vil jeg derfor også være unyttig for vikariatet. Skulle det behage Gud gennem den Hellige Stols autoritet at fritage mig for alle disse byrder, da vil jeg gerne benytte resten af mit liv til at gøre bod for alt, hvad jeg i min gøren og laden har syndet, fremfor alt i den tid, jeg så uværdigt har beklædt bispeembedet. Jeg vil gerne tro, at den dybeste årsag til alle disse vanskeligheder er min uvidenhed og uklogskab, såvel tidligere som i disse tilfælde. Min eneste trøst er, at der for så vidt det drejer sig om skyld fra min side, ikke kommer af ond vilje.

Jeg besøger foreløbig forskellige steder i vikariatet og er for tiden i Hamborg, foran hvis byport Altona¹ ligger. Jeg finder her nogle uoverensstemmelser mellem de toneangivende i sognet som også mellem patrene og nogle sognemedlemmer, og jeg vil se, om jeg med Guds nådige hjælp atter kan bringe tingene i orden. Den hellige kongregations og Deres Velbårenheds instruks kan sendes til Hans Højhed storhertugen, som gennem sin resident² vil sende mig den til det sted, hvor jeg ifølge Guds vilje opholder mig. Idet jeg ønsker Dem Guds rigeste velsignelse, forbliver jeg Deres velbårenheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 22. september 1683.

Påskrift: Hans Højvelbårenhed, den højærværdigste hr. Cibo, ærkebisshop af Seleukia, sekretær ved den hellige propagandakongregation.

(1) Den katolske kirke i Hamborg holdt til i Altona, der ikke var en del af fristaden Hamborg, men hørte til Holsten under den danske konge. — (2) Theodor Kerckring, jvf. E 315.

E 321. Til kardinalerne i Propagandakongregationen.

Udateret (Hamburg, 2. oktober 1683?)

Indhold: Stensen redegør for domkapitlets indgriben efter fyrstbiskoppens død i forbindelse med visitats af to nonneklostre og begrundet, hvorfor han ikke kan fortsætte som hjælpebisshop i Münster.

KP—LBM L

Deres Eminencer, højærværdigste herrer!

De vanskeligheder, som jeg havde i mit hjælpebispeembede i Münster i almindelighed og under bispesædets vakance i særdeleshed, havde jeg helst hyllet i tavshed, hvis jeg ikke derved havde erkendt en fare for krænkelsen af Guds ære, for sjælenes frelse, for det biskoppelige embedes værdighed og for min egen sjæl. Men såvel den højærværdigste nuntius i Køln,¹ hvis råd jeg har indhentet, som mit lydighedsforhold i egenskab af apostolisk vikar, der underkaster mig Deres hellige kongregation, kræver, at jeg skal beskrive det hele for Deres Eminencer. Jeg håber på ligeså stor overbærenhed som retfærdighed i tilfælde af, at jeg skulle fortjene en irettesættelse, og på virksom støtte, dersom Guds ære, sjælenes frelse og ærefrygten for den biskoppelige vielse kræver det. For at sandheden kan komme så meget klarere for en dag, vil jeg forudskikke en udførlig fremstilling af de enkelte tilfælde og dernæst tilføje en kortere oversigt over alle klager.

Mod slutningen af det sidste år af sin regering begyndte den fromt afdøde højærværdigste fyrstbiskop af Münster² også at anvende mig, der ifølge mit embede kun var forpligtet til at udøve de biskoppelige vielsesfunktioner, til biskoppelige visitatser. Da disse gennem flere år havde været forsømt, fandt jeg overalt de åndelige og timelige forhold i en sådan forvirring, at jeg burde have opholdt mig i længere tid på de enkelte steder. Når imidlertid der efter visitatsens begyndelse på et sted forekom meget alvorlige tilfælde andetsteds, måtte den første afbrydes så længe, indtil i det mindste de værste onder på det andet sted var afhjulpet. Således skete det, at der ved biskoppens død forskellige steder var påbegyndt visitatser, som ikke var afsluttet, og domkapitlet indstillede dem nu straks, ligesom det heller ikke lod andre personer fortsætte dem.

I byen Münster befinder sig et ordenshus med tolv jomfruer, som er forpligtet ved de tre højtidelige løfter under den hellige Augustins regel,³ men som fra stiftelsesdagen af var fritaget for ethvert skin af klausur, så at de endog ikke alene havde tilladelse til frit at gå ud sammen med en medsøster, men tillige turde modtage gæster af begge køn uden forskel i refektoriet, ja i dormitoriet. Og skønt de yderligere i selve huset har et kapel med transportabelt alter, benytter de dog ved alle lejligheder sogne-

kirken, som om de var almindelige sognemedlemmer. Disse jomfruers vandel, som på grund af stadig trætte og splid vakte forargelse, og mangelen på ordensdisciplin, der i mange år næsten havde været brudt sammen, bevægede den salige højjærværdigste biskop til få måneder før sin død at give mig og dekanen ved en kollegiatskirke ordre til at visitere dem. Men fordi hovedårsagen til hele elendigheden, stridighederne og hadefuldheden på det nævnte sted var søsteren til katedralens kapitelsekretær,⁴ bad ikke blot ovennævnte dekan, men derefter også andre verdens- og orden-spræster, som jeg efter fyrstens fornyede ordre forlangte som hjælpere ved visitatsen, mig indstændigt undskylde sig hos biskoppen, fordi de frygtede den nævnte sekretær og hans optræden imod dem i kapitlet. Biskoppen lod ganske vist kun ugerne deres undskyldninger gælde, men pålagde dog til slut mig alene den ubehagelige opgave med tilladelse til som rådgivere at antage, hvem jeg fandt egnet dertil. Efter at jeg ved forhør af de enkelte havde erkendt så vel det nævnte steds øvrige skavanker som fremfor alt dem hos sekretærens søster, spurgte jeg, før jeg foretog mig noget som helst andet, domkapitlets højjærværdigste dekan,⁵ om det ville lønne sig at drøfte sagen med sekretæren, eller man uden at spørge ham ganske enkelt skulle gå frem efter lokalstatutterne og kirkeretten. Han rådede mig til at gå videre uden at spørge hendes bror, sekretæren, og undrede sig over, at man frygtede ham sådan, da han ikke var andet end en tjener hos kapitlet; han lod mig tillige håbe, at hvis biskoppen måske i mellemtiden skulle dø, ville de påbegyndte visitatser blandt ordenssøstre ikke derfor blive hindret.

Den allerede oftere nævnte ordenssøster har gjort sig skyldig i meget alvorlige forseelser. Ikke blot har der gennem flere år været en stærk og uforbederlig trang hos hende til at strides og så had blandt de andre, men for ikke at tale om andet så jeg tegn til flere afskyelige forseelser. Da hun blev forhørt derom, tilstod hun uden videre en åbenlys pagt med djævelen, den frivillige modtagelse af mærket som tegn på fri adgang, og hyppig kødelig omgang med ham. Da hun nogle dage senere ville forklare disse forseelser som almindelige kvindesvagheder og hypokondri, ville Gud på en af mig uforudset måde overbevise hende, idet hun, da jeg opfordrede hende til at opvække anger og blandt andet udtale ordene: »Jesus, vær mig Jesus« i min kapellans⁶ nærværelse, ikke kunne gentage dem, hvor meget hun end anstrengte sig, før hun bekendte, at den første tilståelse var sand, og af fri vilje i den samme klerikers nærvær på to forskellige dage tilstod de samme forsyndelser, hvorefter hun atter helt og holdent kunne gentage de nævnte ord. Man læser om et lignende tilfælde under pave Viktor II,⁷ hvor en simonistisk biskop først efter bekendelsen

af sin skyld kunne udtale ordene »og Helligånden« i oplæsningen af »Ære være Faderen«. Da jeg nu havde erkendt denne sjælstilstand, og de andre bevidnede, at hun havde bespottet de bedste skriftefædre, forbød jeg hende foreløbig at modtage sakramenterne. Da klosteret i enhver henseende er åbent for alle, og disse søstres statutter indeholder en særlig bestemmelse, efter hvilken stridbare og opsætsige nonner kan forflyttes andetsteds hen, indhentede jeg – for at kunne gå frem på sikrere og mere virksom vis – fra den højjærværdigste biskop ordre til at forflytte hende til et andet kloster i byen, der ligesom dette står under den hellige Augustins regel, og er forpligtet til en vis, men ikke streng klausur,⁸ så hun der kunne holdes i forvaring, indtil hun enten viste tegn på virkelig forbedring, eller til det tidspunkt, da der på biskoppens eller hans efterfølgers befaling kunne anlægges proces mod hende.

Efter biskoppens død forbød man mig af hensyn til kapitelsekretæren og på grund af klager, som ikke meddeltes mig, ikke blot at fortsætte visitatserne, men den højjærværdigste domdekan, der under vakancen var blevet indsat som generalvikar af kapitlet, forhørte – hvilket var rettet imod mig – de øvrige jomfruer, idet han i egen person udspurgte de enkelte hver for sig, om ikke de under min påvirkning og ved min overtalelse havde fattet denne modvilje mod kapitelsekretærens søster; og da han ikke var tilfreds med det, sørgede han for ved tre forskellige lejligheder, at andre foranstaltede et forhør af de samme jomfruer, om ikke de frivilligt ville optage hende. Og skønt jeg i breve klart havde fremstillet denne persons uforbederlighed og med sikre grunde påvist, at der hos hende endnu intet tegn var til sand forbedring, ja, at man ikke med samvittigheden i behold påny kunne tillade hende at pleje sin tidligere omgang eller give hende adgang til sakramenterne, og at man ikke kunne afvise at påbegynde en formelig proces imod hende, blev hun ikke desto mindre ved et dekret genindsat i sit kloster med fuld frihed til at vælge skriftefader efter eget forgodtbefindende (hvilket er uhørt i nonneklostre) og med forpligtelse for klosteret til at give hende en ledsagerinde, når som helst hun ønskede at gå til en eller anden skriftefader. Ved det samme dekret formentes der hende adgang til det fælles refektorium og arbejdsværelse. Da hun blev bragt tilbage, modtog de andre hende ganske vist, men med den fælles erklæring, at de ikke ville betragte hende som søster, men som en Guds svøbe. Da søstre allerede gennem tretten år havde båret denne prøvelse og tillige for syv år siden havde haft en slags visitats, hvis resultat af frygt for hendes bror var uden virkning, havde de allerede, før visitatsen blev overdraget til mig, besluttet at trække sig tilbage fra enhver fortrolig omgang med hende. Efter påny at være optaget i klosteret er hun

så langt fra at vise tegn til nogen slags forbedring, som hun tidligere havde lovet, at hun i mellemtiden er gået sammen med de andre til den hellige kommunion uden på nogen måde at gøre bod, ja, i tillid til domdekanens beskyttelse har hun endog efter forgodtbefindende begivet sig til det fælles arbejdsværrelse, endskønt det er hende forment; hun lader udeboende kvinder opholde sig til ud på natten i sin celle og vækker ved sine løgne den højjærværdigste dekans uvilje mod de andre, således som det skete ved den hellige Augustins fest,⁹ da dekanen sendte de andre jomfruer et egenhændigt skrevet brev, hvori han udtrykte vrede over, at de ikke havde tilstedt hende adgang til nadveren i huskapellet, hvad han nu pålagde dem at gøre. Dette skete, skønt hun allerede før ankomsten af dette brev havde modtaget kommunionen i det samme kapel, uden at nogen havde sagt noget imod det. Forholdene var i den grad åbenlyse, at jeg sandelig ikke havde ventet en så vaklende holdning, og slet ikke hos den højjærværdigste dekan, tilmed i en sag, som jeg på forhånd havde drøftet med ham, og i hvilken jeg havde fulgt hans råd, og som dog burde skænke en biskop, der udøver en ekstraordinær visitators embede, mere tiltro end en kapitelsekretær, som er bror til den skyldige. I hvert fald skulle man have meddelt mig de klager, man havde rejst imod mig, og hørt mit svar, før man forbød mig visitatsen, foretog undersøgelser imod mig eller traf de øvrige forholdsregler. Jeg undrer mig ikke længere over, at alle frygtede for den nævnte sekretær, når selve domkapitlets leder i strid med al retfærdighed sluttelig er ham underlegen. Men hvad skal jeg sige ikke blot om mine egne sager, men også om forskellige andre ting, jeg har oplevet i den tid, da bispestolen har stået ledig, ting, som jeg aldrig havde tænkt mulige blandt mennesker med sund fornuft, endsiige blandt katolikker og oven i købet nogle, som med den katolske helligheds lys burde være et lysende eksempel for hele den øvrige gejstlighed og alle lægfolk, ja for alle omliggende ikke-katolske kongeriger og lande.

Da de endelig indså, at alt, hvad jeg i denne sag har skrevet og foretaget, er retfærdigt, og heller ikke fandt nogen saglig grund imod mig til deres forsvar, praler de af at have opdaget en formel fejl, som om en notars fejl kunne gøre alt til intet, hvilket forekom mig så meget mere absurd, som jeg ikke havde truffet mine dispositioner med henblik på en proces, men i bestræbelsen for at undgå en proces i enhver henseende arbejdede hen mod en frivillig forbedring. Jeg er heri heller ikke afvejet fra kirkens praksis, da Gavantus¹⁰ i sin *Praxis compendiaris visitationis episcopalis* § 7 i den sidste anmærkning skriver, at ved visitats af personer er det mere end nok, når biskoppen alene med notaren forhører enhver, ja, i nogle tilfælde endog uden notar, for at man med større frimodighed kan udtale sig om fravæ-

rende, som skal forbedre sig. Jeg har netop i en sådan afskyelig sag, som angår et steds og en families ære, skrevet alt egenhændigt, for at det kunne blive behandlet med des større diskretion, og personerne kunne udtale sig friere om alt, dette dog under forpligtelse til, om påkrævet, at bekræfte forklaringen med ed. Selv om det nu fra min side havde været en fejl ikke at tilkalde en notar, skulle derfor alle forseelser forblive ustraffede? Havde ikke en ekstraordinær biskoppelig visitators egenhændigt skrevne information ved forseelser, hvor enhver har mulighed for at indgive anmeldelse, været anledning nok for den ordinære visitator til at efterforske sagens sande sammenhæng og derefter under iagttagelse af den højtidelige retsforfølgelse træffe afgørelsen?

I et andet nonnekloster, hvor man ligeledes bekender sig til den hellige Augustins regel, men hvor man er forpligtet til den strengeste klausur under den ærværdige pater Pierre Fouriers hellige konstitutioner,¹¹ har to lothringske søstre af samme orden, men fra forskellige huse – efter at være blevet optaget i klostret af henholdsvis priorinden og af novicemesterinden uden biskoppens, generalvikarens og ordensoverhovedernes vidende¹² – på kort tid splittet hele huset i to stridende grupper af forskellig størrelse og indflydelse, hvorved novicemesterinden ved udenforståendes protektion besad overmagten. Som følge af dette kom det i de sidste tre år til forargelige episoder, som også blev bekendt uden for huset, og da Hans Højhed, den fromt afdøde biskop, havde hørt derom og indså, at der forud for det tilstundende nyvalg, som hvert tredje år finder sted, måtte gå en forsoning af de splittede sjæle, gav han mig alene ordre til at visitere det nævnte kloster. Endskønt nu sagen forhalede flere dage ved hoffet i Neuhaus af venner af det stærkeste parti, som under angsten for biskoppens nært forestående død havde håb om at undgå visitatsen, blev den dog bragt så tidligt i orden, at jeg kunne forhøre størstedelen af nonnerne, før biskoppen døde.

En domvikar,¹³ hvem den højærværdigste dekan og andre medlemmer af kapitlet på grund af en tjeneste i verdslige sager stod i taknemmeligheds-gæld til, og som havde hjulpet novicemesterinden med optagelsen af den udenforstående nonne, opnåede gennem sine intriger hos sine skytsherrer så meget, at visitatsen straks efter fyrstens død blev mig forbudt, uden at man meddelte mig hans klager over mig. Selv om nu den højærværdigste domdekan af mig og andre fuldt oplystes om visitatsmodstanderens løgne og om den absolutte nødvendighed af en visitats før valget af den nye forstanderinde, ja, selv om jeg udelukkende af medlidenhed med klostret tilbød ham at føre undersøgelsen og berette ham dens nøjagtige forløb, så han selv kunne afgøre, hvad der for Gud var at afgøre, vejede hensynet til

den førnævnte vikar dog så meget tungere, at han hverken lod mig fortsætte det påbegyndte eller betjente sig af mig som eksaminator, og heller ikke i egen person eller med andres hjælp førte sagen til ende. Således skete det da, at novicemesterinden ved valget opnåede den heftigt attræede værdighed som forstanderinde¹⁴ på en lidet kanonisk vis og til ringe opbyggelse. Hvad valget angår, så kom det efter tre forgæves valghandlinger til et kompromis, hvor to ud af de fem, de var enedes om, havde opnået flere stemmer, og de tre notorisk var af det samme parti, – for ikke at tale om den iver, med hvilken netop dette parti havde forsøgt, dog uden resultat, at få denne udenforstående, der endog betalte for sit underhold, med blandt vælgerne. Hvad valgets virkning angår, da havde en sengeliggende søster,¹⁵ idet hun hørte om valget, med klare ord udtrykt stor smerte derover, og man tror, at sorgen bidrog til hendes død, i hvert fald er det sikkert, at hun døde 24 timer efter valgets bekendtgørelse. En anden holdt sig fortvivlet skjult i sin celle indtil den næste dag. De, der besad mere selvbeherskelse, afholdt sig ganske vist fra ydre tilkendegivelser, men ikke uden den alvorligste indre sorg, hvad de bevidnede over for dem, de med tillid betroede sig til.

Da alt dette blev mig fortalt, kunne jeg ikke undlade for det venskabs skyld, som gennem tre år har forbundet mig med domdekanen, i et privatbrev¹⁶ at gøre ham opmærksom på, med hvilke synder han bebyrder sig, hvor alvorligt han skader begge klostre, hvorledes hans gode ry lider skade ved hans altfor varme venskab med den nævnte vikar og kapitelsekretæren, som gennem deres intriger hindrede udryddelsen af forargelsen inden for de nævnte klostre. Jeg henviste også til, at tiderne på grund af det forestående valg af en ny biskop og tyrkerhærenes trussel mod kristenheden var så alvorlige, at vi af alle kræfter burde anstrenge os for at bekæmpe synden og anledningerne til den og for at forsone Guds vrede, i hvilket øjemed jeg tilføjede et uddrag af den hellige Carlo Borromeos¹⁷ skrifter om stræben efter at forsone Gud i en tid med svære offentlige trængsler, idet jeg på omslaget skrev en indtrængende bøn om, at han vil opfatte alt i samme ånd, i hvilken det var skrevet. Men i stedet for den tak, jeg af en ven havde ventet for en kærlig formaning, eller en venlig tilrettevisning, hvis jeg på noget punkt havde fejlet, modtager jeg fra domkapitlet foruden dekretet med forbudet mod visitatserne, hvorom jeg havde bedt, en skrivelse, som indeholdt en kritik af mit brev uden at give mig lejlighed til forsvar eller forklaring, en kritik, der beskyldte mig for hensynsløshed, uretfærdig fremgangsmåde og bagtalelse samt i truende vendinger gav mig direktiver for brevskrivning.¹⁸ Men også vikaren forlangte – med henblik på mine irettesættelser af ham – i gentagne breve af mig, at jeg skulle give ham

æresoprejsning. Også lederen af valget af priorinden forfattede et skrift mod netop dette mit brev og i særdeleshed mod de passager, som angik valget. Skriftet blev mig ikke overrakt, skønt det cirkulerede gennem andres hænder, og dets indhold blev mig fortalt. Endelig hører jeg, at mit brev til dekanen ligeledes slides af mange andres hænder, uden at dekanen selv imidlertid har sendt mig et svar. Det var det venskab, jeg her oplevede; en sådan tavshed bevarede den ordinære visitator med hensyn til visitatsernes hemmeligheder, åbenbaret ham af den ekstraordinære visitator, at han, som skulle have været betænkt på egen og andres frelse, skadede sin egen og andres ære og skaffede mig manges had på halsen. Gud være lovet, at der ikke i mit ovennævnte brev stod eet eneste ord, som talte mod sandheden, eller som ikke sømmede sig for en hjælpebiskop, der skrev til domdekanen om en sag, der gjaldt begges samvittighed, efter at så meget var sket eller forsømt ved sidstnævntes skyld.

I et herred viste det sig ved visitatsen, at en sognepræst,¹⁹ som var søn af en præst, og som ved en biskoppelig dispensation, fik adgang til vielserne og til sjælesorgen på den betingelse, at han ikke tog den faderlige last i arv: 1. At han flere år tidligere havde fået et barn sammen med kokkepigen, uden at der var blevet fuldbyrdet eller pålagt ham nogen kanonisk straf for dette, som ethvert indicium kunne bevise hans skyld i. 2. At han derefter til stor forargelse for sognet pludselig har bortgiftet to kokkepiger. 3. At han faktisk på den tid, visitatsen fandt sted, havde en kokkepige, som var under mistanke, og denne mistanke bestyrkedes gennem den omstændighed, at begge, så vel han som hun, ved adskilt forhør standhaftigt nægtede, at kokkepigens seng havde været på det sted, hvorfra jeg med sikkerhed vidste, at den tre dage før min ankomst på andres råd var fjernet. 4. At han var meget efterladende med gudstjenesten, hvilket også fremgik af smudset på paramenter, døbefad og i et kapel, men fremfor alt af altret, ved hvilket han i 28 år havde celebreret uden hverken en stor eller en lille indviet altersten, så at når man fjernede dugen, kom de brændte mursten straks til syne, af hvilke sagtens lutheranerne engang havde bygget det. 5. At han i sjælesorgen ligeledes var yderst forsømmelig, hvilket fremgik af den forfærdende uvidenhed hos såvel de øvrige sognebørn som fremfor alt hos hans egen kokkepige, der, som det blev sagt, havde omvendt sig til den katolske tro fire år i forvejen. 6. At han hårdnakket holdt fast ved sine løgne, hvilket jeg i flere lige så vigtige som oplagte tilfælde har erfaret. Da jeg imidlertid uventet blev kaldt til visitats i et andet herred, før det var muligt at få undersøgt alle beskyldningerne imod ham, blev det ham gennem en skriftlig ordre, der nævnede bestemte og bevislige forseelser, befalede at holde sig borte fra altertjeneste og sjælesorg, indtil jeg vendte tilbage

og kunne gennemføre undersøgelsen og træffe lovformelig afgørelse angående det hele, idet jeg yderligere pålagde ham at sætte paramenter og kapel i stand.²⁰ Da imidlertid fyrsten døde, bad sognepræsten i et indtrængende bønsskrift domdekanen om genindsættelse; jeg ansøger da om, at man meddeler mig, hvad han til gunst for sig selv anfører mod mig; men uden at gøre mig nogen meddelelse derom blev han atter indsat. Jeg havde påbegyndt visitats hos flere sognepræster i samme distrikt, og da man gennem flere år ikke havde afholdt nogen visitats, fandt jeg alt i forvirring og forsøgte med stor møje at bringe alle såvel gejstlige som verdslige sager i orden; men også dette blev på kapitlets ordre afbrudt efter biskoppens død, uden at man havde meddelt mig årsagen til afbrydelsen, til største timelige og åndelige skade for disse sogne.

Dette er de vigtigste meddelelser, som jeg må bringe den hellige kongregation i anledning af visitatserne. Hvad vielserne angår, havde jeg allerede i den højærværdigste biskops levetid store vanskeligheder, fordi der på grund af sædernes fordærv kun fandtes få værdige, og disse værdige kunne i mangel af midler og venner ikke opnå nogen embeder, medens de uværdige i tillid til de mægtiges gunst – efter at de havde opnået beneficet enten ved store gaver, ved arv, ved forældres afkald eller gennem andre lidet rosværdige intriger eller ved penge gennem venner havde fundet plads i en orden – af alle kræfter også ville tvinge mig til at meddele dem vielserne, selv om der ikke var en gnist af kirkelig ånd at opdage i dem. De besluttede endog i kirkerådet at foreskrive mig, hvem jeg skulle ordinere, ligesom de også for ikke længe siden gennem en minoritpater ville foranledige mig til at holde en bestemt gejstlig for kvalificeret til et benefice, selv om andre teologer hos ham ikke kunne finde noget tegn på kvalifikation, og at jeg under vakancen skulle vie ordenspersoner, skønt Barbosa²¹ i tridentinerkoncilet²² med klare ord siger, at et kapitel ikke kan give denne tilladelse. Men jeg har også haft eksaminatorer, som bagefter har tilstået, at de aldrig ville have givet visse af de antagne adgang, hvis de ikke havde frygtet en af de andre eksaminatorers vrede. Hvad skal jeg gøre under sådanne forhold? Meddeler jeg vielser på grund af gunst eller frygt, gør jeg mig medskyldig i fremmede synder, og hvis jeg ikke meddeler dem, pådrager jeg mig deres had, og de vil, efter at de gennem venner af biskoppen har skaffet sig dimissorialierne, blive ordineret andetsteds, hvorfra de vender tilbage og bagtaler mig, og de ender med at blive unyttige, for ikke at sige forargelige, for kirken. Heraf drager jeg den slutning, at jeg ikke med god samvittighed og til kirkens gavn kan udøve en hjælpebiskops embede, hvis ikke den kirkelige disciplin genoprettes, visitatser og synoder gennemføres, samt at

man stiller den biskop, der ordinerer, fuldkommen frit med hensyn til at gå frem efter kirkeretten.

I mine bestræbelser for fred og ydmyghed har jeg hidtil celebreret pontifikalmesser i domkirken med assistance af vikarer eller af dem, der deltog i gudstjenesten, og det af følgende grund: Da jeg blev hjælpebiskop, gik jeg først til den højærværdigste domdekan og bad ifølge de kirkelige forskrifter om assistance af to kanniker; han svarede mig, at det kunne man aldeles ikke forvente i disse egne. Jeg skrev da til Neuhaus til den højærværdigste biskop, som svarede, at jeg jo kunne celebrere i andre kirker. Så lidt lå i dette stykke pontifikalmessens værdighed ham på sinde. Jul og helligtrekonger forløb da uden pontifikalmesse i domkirken. Ved aftenen før festen for St. Joseph, stiftets skytshelgen, som henlægges til en søndag i fastetiden, da jeg var i færd med at høre skriftemål, talte domskatmesterens²³ kapellan til mig og indbød mig under dekanens fravær i nævnte herres navn til at celebrere skytshelgenens højtidelige fest i domkirken. Jeg erklærede mig straks rede til at fejre festen og overlod til deres beslutning, med hvilken assistance de ville forherlige den. Da jeg imidlertid næste dag så, at man havde givet mig de tjenstgørende præster, tav jeg og holdt det for bedre at celebrere på denne måde end overhovedet at undlade alle pontifikalmesser, da jeg så skulle have fremført det, som støttede mit standpunkt, over for biskoppen og dekanen. Jeg tænkte også, at i Guds øjne ville vel to nok så fattige præster være værdigere som assistance end to gennem afstamning og rigdom udmærkede, som ikke var kommet ud over subdia-konvielsen. Skulle omstændighederne stille sig således, at jeg med rolig samvittighed ville kunne fortsætte i hjælpebisperembedet, ville jeg gerne vide, om det er tilladt at fortsætte på den begyndte måde, eller om Hans Hellighed vil foretrække at påbyde kannikers assistance.

(1) Ercole Visconti i Köln, jvf. E 196a, n.7. – (2) Ferdinand von Fürstenberg, der døde 26. juni 1683. – (3) Kloster Rosenthal. – (4) Sekretæren i domkapitlet var Jodokus Mauritius Bisping (jvf. E 308, n.9. Søsteren antagelig Elisabeth Bisping (f. o. 1649). – (5) Johann Rotger Torck, jvf. E 202a. – (6) Vel Kaspar Engelbert Schmael, jvf. E 297, n.4. – (7) Pave 1055-1057. – (8) Kloster Marienthal, også kaldet Niesing-kloster. – (9) 28. august. – (10) Bartolomeo Gavanti (død 1638). – (11) De lothringske søstre, hvis moderkloster var grundlagt af Pierre Fourier (1565-1640). Om visitatsen her se også E 308. – (12) Søstrene Claudia Agnes de Salone og Franciska Simonis. – (13) Domvikar Poppe, jvf. E 308. – (14) Maria Judith Wischmann. Om valget se nærmere E 308. – (15) Anna Barbara Hartmann, jvf. E 308, n.6. – (16) E 308. – (17) Ærkebiskop af Milano, Stensens forbillede som biskop, jvf. E 144. – (18) E 310. – (19) Johannes Lake, sognepræst i Vestrup, jvf. E 283. – (20) E 283. – (21) Jvf. E 218, n.3. – (22) Jvf. E 50, n.3. – (23) Matthias Korff.

E 322. Til Propagandakongregationen Udateret (Hamborg 2. oktober 1683?)

Indhold: Som tillæg til E 321 opsummerer Stensen sine klagepunkter over domdekanen.

KP-LBM I

Klager fra Niels Stensen, biskop af Titiopolis og apostolisk vikar i det hannoveranske og andre områder samt hjælpebiskop af Münster, over den højærværdigste Johann Rotger Torck, Kapiteldekan ved Münster-katedralen og generalvikar sammesteds i bispesædets vakance.

1. At han, da situationen efter den højærværdigste fyrstbiskop Ferdinands død havde forandret sig, har forbudt fortsættelse af nogle visitatser, som allerede dengang var begyndt, og som var, og stadig er, højst nødvendige; og dette, hvad jeg siden hørte af ham selv og andre, af ingen anden grund end løgne fra de kredse, som afskrækkedes af forbedringer. Således tilstod han selv, da han i et bestemt kloster havde forhørt de enkelte nonner, at alt, hvad de havde forebragt imod mig til gunst for kapitelsekretærens søster,¹ havde været falsk. Men også om et andet kloster² havde man, hvad han selv efter visitatsforbudet fortalte mig, sagt ham, at man dér havde levet i dyb fred, og først gennem visitatsen var der opstået stridigheder, medens dog såvel jeg som andre troværdige personer over for ham havde påvist, at der dér til stor forargelse gennem fulde tre år havde været voldsomt stridende grupper.

2. At man ganske klart vendte sig imod mig uden at meddele mig de andres klage, og dette 1. ved forbud af den nævnte visitats; 2. ved det forhør, som domdekanen i egen person foranstaltede over de enkelte nonner i et kloster, hvorved han, som ovenfor nævnt, og som han over for mig bagefter erkendte, konstaterede, at alt det, man havde fremført imod mig fra den side, hvor man frygtede en fortjent straf, var falsk; 3. ved genindsættelse af en sognepræst,³ der på grund af åbenlyse forseelser var foreløbigt suspenderet, nemlig indtil andre svære forsyndelser, som man beskyldte ham for, var blevet undersøgt, og det viste sig, om han fortjente alvorligere straf; og dette endskønt jeg både mundtligt og skriftligt bad domdekanen om, at man inden genindsættelsen meddelte mig, hvad den pågældende havde fremført mod mig til sit forsvar; 4. idet han over for domkapitlet fordømte mine breve for hensynsløshed, uretfærdighed og bagtalelse uden at give mig lejlighed til at forklare og forsvare mine skrivelser.

3. At domkapitlet forsøgte en straffeprocess mod sin hjælpebiskop, idet den befalede mig at afholde mig fra den slags breve og under trusler foreskrev mig retningslinier for, hvordan jeg skulle skrive,⁴ medens der dog i de nævnte breve ikke fandtes noget mod sandhed og retfærdighed

stridende, så lidt som der fandtes noget for en Guds tjener usømmeligt, og selv om det havde været tilfældet, var det dog ikke deres sag at forsøge noget sådant over for mig.

4. At han har meddelt visitats-hemmeligheder fra private breve til de personer, hvorom de drejede sig, og ligeledes til andre, ja så endog mine breve gik gennem andres hænder og blev mange bekendt til stor skade for de visiterede, for mig og for udøvelsen af visitatsen selv, der, hvis den på sådan vis gøres forhadet, i fremtiden vil hindre sandheds åbenbarelse hos mange.

5. At man atter har givet frit ophold i et kloster til en ordenssøster,⁵ over hvem såvel domdekanen som kapitelsyndikus,⁶ to ordenspræster og andre, der var taget med på råd, har fældet den enstemmige dom, at hun ikke uden fare for flere sjæle kan flyttes tilbage til samme sted, og mod hvem alle de øvrige protesterede som mod en Guds svøbe og påkaldte Guds retfærdighed, hvis en sjæl hermed skulle komme i fare.

6. At man ved et offentligt dekret gav en oprørske nonne,⁷ som ifølge egen tilståelse er skyldig i de afskyeligste forseelser og til de øvriges største forargelse har behandlet de fleste udmærkede skriftefædre hånligt, frihed til på hvilket som helst tidspunkt at vælge hvilken som helst skriftefader.

7. At man har genindsat en sognepræst,⁸ medens hans sag endnu var til undersøgelse, skønt han allerede dengang på grund af åbenlyse forseelser havde fortjent den alvorligste straf.

8. At der ved pontifikalmessen, når hjælpebiskoppen celebrerer, ikke anvises nogen kannik til hans assistance, men præster, som kun sidder inde med den laveste grad ved katedralen.

9. At selv om den hellige kirkeret er gået i forglemmelse, og de værste misbrug såvel hos verdenspræster som hos ordensgejstligheden har taget sådan overhånd, at ingen, hvis den kirkelige disciplin ikke genoprettes, uden åbenbar fare for fremmede synder kan være med til at lægge hænderne på ordinander, – så bekymrer de sig alligevel så lidt om et lægemiddel, at de endog vil fratage mig den af kirken hjemlede frihed til at eksaminere ordinanderne under påskud af, at det er nøjeregnende, – som om det er nøjeregnende:

1. At formene børn den første tonsur, når der hos dem intet tegn er til noget kald til den gejstlige stand, og når forældrene sender dem imod deres vilje, og hvad jeg af sikker erfaring ved, kun gør det i den hensigt at opnå et benefice; de har overhovedet intet begreb om valget og ved ikke, hvorfor de skal elske eller frygte Gud, medens dog koncilet udtrykkelig taler om et valg.

2. At nægte den første tonsur til de voksne, der ikke ved, hvad den er,

og hvorfor den tildeles, og som ingen grund angiver for deres standsvalg, som kun melder sig til den gejstlige stand på grund af et benefice, som man kan forvente ved tilbagetræden, og som indtil nu har vist tegn og tilbøjelighed til alt andet end et gejstligt levned.

3. At nægte de hellige vielser over for dem, der under navn af taknemmelighedsgæld har betalt 1200, 5000, 6000 og flere daler for et præbende, når – hvad troværdige vidner, som ganske vist ikke vil tage bevisførelsens byrde på sig, fastholder – de i forvejen ganske åbent forhandler derom; endvidere at nægte dem vielse, der aldrig viser sig i koret og dog nyder alle indtægter samt de fulde tilstedeværelsesgebyrer, selv om de kun to gange årlig har været til stede et lille kvarters tid, medens de tilbringer morgenstunden i bløde dyner og aftenene med selskabelige fornøjelser og drikkelag og kun tilbringer natten i Herrens lejr.

4. Ikke at ville billige de eksaminatorers dom, om hvem jeg af erfaring ved, at de af partiskhed i deres domfældelse følger de slappeste meninger, og som af hensyn til andre tilstedeværende giver kandidater adgang, som de har sagt til mig, at de ikke ville have givet adgang, hvis de førstnævnte ikke havde været tilstede.

Dette er mine vigtigste klager, som jeg i egenskab af Deres undergivne apostoliske vikar følte mig forpligtet til at forelægge Deres Eminencer til dom, idet jeg er ligeså beredt til at gøre bod, hvis man kender mig skyldig, som til eftergivenhed, hvis De råder en uskyldig til det. Men hvis De finder det bedst til bevarelse af bispeembedets værdighed og til sjælens frelse at foretage noget imod kapitlet, og hvis dér gives en ikke alt for kostbar vej hertil, vil jeg ikke sky nogen møje, skønt jeg ellers hverken har hensigt eller midler til at gennemføre en formelig proces, eftersom jeg næppe på ganske enkel og tarvelig vis er i stand til at ernære mig selv og de fattige, som jeg i det hannoveranske vikariats tid har omvendt og samlet,⁹ og som er berøvet enhver anden menneskelig hjælp.

(1) Søster Elisabeth Bisping i Rosenthal kloster. – (2) De lothringske jomfruer. – (3) Johannes Lake, sognepræst i Vestrup. – (4) E 310. – (5) Søster Claudia Agnes, jvf. E 308. – (6) Johann Heinrich Heerde, jvf. E 308, n. 10. – (7) Elisabeth Bisping. – (8) Johannes Lake. – (9) Jvf. f.eks. E 218.

E 322a (= E 318). Til Francellina von Galen

Hamborg, 24. september/4. oktober 1683.

Indhold: Stensen har selv valgt at forlade Münster og ved ikke, om han kommer tilbage. Guds nåde er det væsentlige, og Stensen foreslår, hvordan man i praksis kan holde sig dette for øje.

KK T

Guds barn!¹

Jeg kan ikke just sige, at jeg bliver forfulgt, men jeg har unddraget mig, for ikke – så vidt det står til mig – at give andre lejlighed til synd, for at holde mig selv ude af strid og uenighed, og for at undgå på forskellig måde at blive delagtig i fremmede synder.²

Hvad angår min tilbagekomst, så står den i Guds hånd. Hvis han vil have mig der, skal han nok vide at indrette alle omstændigheder således, at jeg uden synd kan udføre mit embede der. For jeg frygter den, der har magt ikke alene over legemet, men også over sjælen.

Den herres elendighed, som De skriver om, må beklages. Gud give, at han var i en god stand, da det kom over ham. Hvad er vi mennesker, Guds barn, hvad andet har vi at trøste os med end alene Guds nåde? Lad os for at vinde og bevare denne kostelige perle give afkald på alt andet. Hvad hjælper de sanselige ting os, lad dem så være aldrig så uskyldige, de formindsker altid kærligheden til Gud. En god inddeling af dagen: 1. flittigt at øve den rene mening ved enhver gerning for alene at behage Gud, 2. at samle al sin opmærksomhed om gerningen for ikke at hvile i nogen egen fornøjelse ved den, 3. efter gerningen helt at opofre sig for at give Gud al ære for den og ikke ønske nogen ros for sig selv deraf; og så at søge at smykke sin sjæl lige så omhyggeligt for Guds øjne, med nye Guds sandheder og nye dyder, som damerne smykker deres legemer for deres elskeres øjne, og at blive bestandig i de øvelser, man har taget på sig, idet man ikke går tilbage, men altid fremad, således kan man altid afvente, at Gud tager forstand eller liv fra os, som det måtte behage ham.

Hils abbedissen³ og de andre frøkener og anbefal mig til deres forbøn. Gud velsigne Dem alle. Hvis De ønsker at skrive noget til mig, så lad det give til kapiteldekanen ved Skt. Ludger.⁴

Jeg forbliver altid deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 24. september 1683.

Til Mademoiselle, Mademoiselle von Galen, Nottuln.

(1) Om stiftsdame von Galen se E 219. – (2) Stensen forlod Münster umiddelbart efter valget af den nye fyrstbiskop, jvf. E 313 og 314. – (3) Elisabeth Wilhelmine von Büren zu Mengede (død 1699). – (4) Johann Höning, jvf. E 197, n. 14.

*E 323. Fra Johannes Alphen**Udateret.*

Indhold: Generalvikaren i Münster udtaler sig om Stensens klager over domkapitlet (E 321 og E 304).

LBM L

Den højærværdigste hr. Stensen, biskop af Titiopolis, hjælpebiskop af Münster, fremsætter i sin indberetning til Deres Hellighed og den hellige kongregation om tilstanden i dette stift blandt andet følgende, hvorpå der her skal svares i modstillede afsnit for at give en mere overskuelig fremstilling.

Som det første punkt fremsættes:

Da han af den nu i salig erindring bortgangne biskop af Münster havde fået pålæg om at udføre visitats ved to nonneklostre, fandt han i det ene¹ af dem, at ordensdisciplinen i den grad var gået i opløsning, at nonnerne levede i uafladelig indbyrdes strid, og at en af dem gennem adskillige år havde været uforbederlig, idet hun havde en åbenlys pagt med djævelen og ofte havde kødelig omgang med ham.²

Til det første punkt svares:

Det, som hjælpebiskoppen har skrevet om selve visitatsen, er sandt. I det ene kloster var der stridigheder, men de var snarest forårsaget udelukkende af hende, som hjælpebiskoppen beskylder for en pagt med djævelen. Ved en anden lejlighed har jeg udført visitats på stedet, og af den nævnte grund overflyttede jeg hende, men fordi hendes broder³ er sekretær ved kapitlet i Münster og længe har været domdekanens ven, vendte hun ikke blot tilbage ved dennes mellemkomst, men man kunne heller ikke give hende en disciplinærstraf. Men efter visitatsen havde hjælpebiskoppen nu fået hende overført, endog med en særlig befaling fra fyrsten; så snart fyrsten var gået bort, og dekanen var indtrådt som hans stedfortræder, lod han hende dog med samme autoritet vende tilbage. Derfor opstod der stor forargelse som en nødvendig følge af hendes ophold dér på stedet.

Hvad angår den åbenlyse pagt med djævelen er der, for mig at se, ikke fastslået noget sikkert; jeg har ganske vist hørt nonnerne klage over noget lignende, men det har jeg tilskrevet andre lidenskaber. Det er imidlertid sikkert – og en meget uretfærdig handling – at hun blev bragt tilbage, mens bispesædet var vakant; på den tid blev der på hårdhændet vis udført meget, som undergravede lov og orden.

Om de samme forhold giver den anden mand alvorlige oplysninger.

Med hensyn til hjælpebiskoppen og dekanen forholder sagen sig således.

Hjælpebiskoppen havde udført visitats ved klostret Rosenthal og ligeledes hos, som de kaldes, de lothringske jomfruer.

I det første kloster havde han med fyrstens udtrykkelige ordre overflyttet jomfruen ved navn Bising til at andet kloster kaldet Niesing.

I det andet kloster hos de lothringske jomfruer var visitatsen blevet påbegyndt, men den blev afbrudt på grund af fyrstens død, og som kapitlets repræsentant ønskede domdekanen – der på det tidspunkt lige var udnævnt til at beklæde det ledige sæde – ikke, at den skulle føres til ende; heraf opstod der forskellige ubehageligheder; og uden hensyn til den første yderst fornuftige ordre sørgede dekanen for, at den nævnte jomfru blev ført tilbage til Rosenthal, hvilket skete på foranledning af jomfru Bising's broder, der er sekretær ved domkapitlet; dette fik hjælpebiskoppen til at skrive det vedlagte brev,⁴ hvoraf der er tilføjet en kopi under bogstavet A, og i det er der yderligere oplysninger; så vidt jeg ved, fik det en meget uvelkommen modtagelse, hvilket var mere åbenlyst i det dekret, hvor hjælpebiskoppen fik en ganske skarp meddelelse.⁵ Men jeg er ikke klar over, om det blev revet i stykker; det var dog bestemt ikke passende at åbenbare indholdet og læse det op ved bordet i alles nærvær, fordi der på den måde blev rettet beskyldninger mod bestemte steder og personer.

Samvittigheden har også adskillige gange plaget mig, fordi jeg var fuldt oplyst om disse ting og burde henlede opmærksomheden på dem; men jeg undlod det, da jeg vidste, at det ville være uden virkning. Angående den alvorlige anklage har jeg faktisk hørt meget, og jeg har undertiden også set noget; men i overensstemmelse med en god kristens holdning foretrækker jeg at optage alting i en god mening, så meget mere som der ikke kan bevises noget.

Som det andet punkt:

Noget lignende har han fundet i det andet kloster, nemlig at de havde optaget to nonner fra andre klostre, uden at biskoppen vidste det i forvejen, og de to støttede dér to stridende grupper til stor forargelse;⁶ og da han under sin visitats forsøgte at imødegå disse uoverensstemmelser, døde biskoppen i mellemtiden, og som kapitlets repræsentant forbød dekanen ham at fortsætte visitatsen.

Til det andet punkt:

Det er sandt, at der uden biskoppens vidende var blevet optaget to nonner fra andre klostre, som dér støttede to stridende grupper; det var dog kun den ene af dem, der gjorde det aktivt, den anden deltog mere passivt; og da hjælpebiskoppen under visitatsen ville imødegå de uoverensstemmelser, som han forudså ville komme i valget af en overordnet,

forbød dekanen ham, straks da bispesædet var ledigt, at fortsætte visitationen. Heraf opstod der megen forargelse, sådan som det tydeligvis fremgår af hjælpebiskoppens brev, som blev sendt til dekanen på St. Ignatius' dag.

Som det tredje punkt:

Desuden fandt han, at en sognepræst⁷ levede i synd med en kvinde, og han blev også grebet i mange andre grove overtrædelser, hvorfor han suspenderede ham fra al gudstjeneste; men kapitlets repræsentant frikendte ham; han genindsatte også nonnen i det første kloster, hvorfra hun var blevet overflyttet til et andet, hvor hun viste tegn på forbedring.

Derved stod sagen ligeså ulykkeligt som før.

Til det tredje punkt:

Det er sandt, at sognepræsten blev suspenderet af hjælpebiskoppen og frikendt af dekanen. Men det er forkert, at det skete på grund af forholdet til kvinden; det skete derimod på grund af andre uregelmæssigheder, som hjælpebiskoppen havde grebet ham i under visitationen ved kirken. Jeg har indtil flere gange læst denne suspension; og man måtte virkelig føle medynk med denne sognepræst, som efter først at have bødet ikke i egen person kunne udøve sin præstegerning og med stort besvær måtte have en afløser langvejs fra; på trods af gennem lang tid gentagne bønner og forskellige folks mellemkomst kunne han ikke opnå frikendelse; og hvad der er hovedsagen: eftersom sognepræsten boede to dagsrejser fra byen, drog han dertil med hestevogn, men kunne ikke få foretræde hos domdekanen før otte dage efter sin ankomst, fordi dekanen i al den tid holdt selskaber, og for en fattig mand som præsten var det så lang tid, at han brugte alle de midler, han havde, og måtte sælge vognen og hesten, førend han blev sendt bort.

Som det fjerde punkt⁸:

Det hævdes, at selv om der bliver afholdt synoder, bliver den foreskrevne form ikke overholdt, da der blot bliver oplæst dekretter, og der ikke iværksættes de nødvendige forordninger.

Til det fjerde punkt:

Ved synoderne kunne og burde alting foregå på mere omhyggelig vis, men hvordan skal det kunne lade sig gøre, når kapitlet hverken tillader fyrsten selv at udfærdige statutter eller iværksætter andre nødvendige forordninger, ja, ikke engang at vikaren taler til synoden og aflægger forklaringer, uden at kapitlet er underrettet i forvejen? Om dette punkt kunne der sandelig siges meget.

Som det femte punkt:

At man i sognene fra 12 til 30 år tilbage ikke har forvaltet firmelses-sakramentet.

Til det femte punkt:

Det er muligt, at der er nogle ganske få sogne, hvor man i mange år ikke har forvaltet firmelses-sakramentet, men under fyrst Christoph Bernhard von Galen havde disse dog den mulighed, at de hvert år kunne blive tilgodeset enten i hovedstaden eller et sted i nærheden, eftersom han meget ofte gennemrejste stiftet og forvaltede dette sakramente.

Som det sjette punkt:

En bestemt sognepræst havde i fem år ikke tildelt den sidste olie, idet han hævdede, at det sakramente ikke var nødvendigt.

Til det sjette punkt:

Den sognepræst, som anklages for at have forsømt den sidste olie, er yderst kyndig i teologi; når han har benægtet nødvendigheden af dette sakramente og sin brug af det, tror jeg, at han har bildt den gode hjælpebiskop noget ind, dels fordi han er i besiddelse af meget vid, og dels fordi han ikke har anerkendt visitatsbeføjelsen hos en, som kun skulle udføre biskoppelige pligter. Sagen er mig bekendt.

Som det syvende punkt:

At man promoverer folk til gejstlige stillinger ikke for kaldets skyld, men på grund af gunst og formue og for at skaffe aktive og passive stemmer til dette fyrstedømme, idet man ansætter de enkelte præbender ved katedralen til fem eller seks tusind daler.⁹

Til det syvende punkt:

Jeg har aldrig hørt, at præbenderne ved katedralen er blevet ansat, men man kan let fæste lid til, at når der gives 5 eller 6 tusind, hvilket faktisk sker rundt omkring, så gøres det ikke blot på grund af præbendets afkast, men på grund af de aktive og passive stemmer; og dette skal aldrig blive ændret, medmindre paven skulle ophæve retten til afregning.

Som det ottende punkt:

At der hersker voldsomt fordærv blandt ungdommen, og syndig livsførelse i de forskellige munkeordners huse.

Til det ottende punkt:

Jeg forstår ikke helt, hvad der skal forstås ved fordærv blandt ungdommen; med hensyn til den syndige livsførelse i ordensfolkenes huse, så kan det ikke nægtes, at den forekommer nogle steder. Men hvordan vil en dommer kunne komme med irrettesættelser, når alle og enhver påkalder sig unddragelse fra den biskoppelige jurisdiktion.

Som det niende punkt:

At folk ofte med forsæt udsættes for fristelser, og at tavshedspligten ved skriftemål ikke overholdes.

Til det niende punkt:

Igennem mere end 24 år har jeg lært stiftet grundigere at kende, end hjælpebiskoppen kender et enkelt sogn; og om overlagte fristelser og brud på tavshedspligten har jeg aldrig hørt; hvis han faktisk har fået kendskab til noget sådant, må det være fra skriftemålet.

Til understøttelse af det foregående må det tilføjes, at den gode hjælpebiskop alt for hurtigt fæster lid til det, han hører.

Således svarer og beretter Johannes Alpen, generalvikar for de åndelige anliggender i Münster.

1) Stensens klager ifølge E 321. Her er tale om klostret Rosenthal. – (2) Elisabeth Bisping. Om denne sag se også E 308. – (3) Jodokus Bisping. – (4) E 308 – (5) E 310. – (6) Søstrene Claudia Agnes de Salone og Franciska Simonis. – (7) Johannes Lake, sognepræst i Vestrup. Se også E 283. – (8) Herefter vurderes Stensens klager ifølge E 304. – (9) Domkapitlet besad retten til at vælge ny fyrstbiskop.

E 324. Til Odoardo Cibo

Hamborg, 6./16. oktober 1683.

Indhold: Stensen forespørger om sit skrift om præstevielser og om tilladelsen til at vie K. E. Schmael og beretter om sit ophold i Hamborg.

KP-PS 1

Højtærede, højærværdigste herre!¹

For nogen tid siden sendte jeg Deres Højvelbårenhed et skrift om faren ved meddelelse af vielsen og den første tonsur.² Jeg havde først sendt det til Firenze for der at lade det prøve, og hvor man også havde villet lade det trykke, hvis jeg havde ladet det blive der. Da imidlertid Hans Højhed af Münsters død lod mig tænke på midler og veje til at komme planerne hos dem, som ville give mig forskrifter angående ordination, i forkøbet, fandt jeg det nødvendigt at sende skriftet til Rom, for at man kunne prøve mine grunde og tillige danne sig et skøn om det kirkelige livs elendighed i dette stift. Imidlertid har jeg endnu ikke hørt, om skriftet er blevet approberet og korrigeret, hvorfor jeg beder Deres Højvelbårenhed gøre mig den tjeneste at meddele mig deres dom, hvem det har påhvilet at prøve det. Hvis det er trykfærdigt, og den hellige kongregation vil lade det trykke som et arbejde af en apostolisk vikar under den hellige kongregation, ville dette være en udsøgt gunstbevisning. Hvis man imidlertid af en eller anden grund ikke holder dette for vel anbragt, må jeg bede Dem sende skriftet tilbage til Firenze til storhertugen, da jeg ikke tvivler om, at man der stadig har til hensigt at gøre det. Forudsætningen herfor er dog, at man betragter det som nyttigt for kirkens vel. Er dette ikke tilfældet, da

vil jeg slå mig til tåls med, at skriftet ikke bliver trykt. Jeg har jo intet andet formål end Guds ære og sjælenes frelse, fordi det smerter mig, at bispedømmerne, dersom man lader det skorte på det strenge valg ved vielser, vil overfyldes med præster, som vækker forargelse og i lige grad giver katolikker og kættere grund til anstød.

For nogle måneder siden omtalte jeg i et brev til Deres Højvelbårenhed³ en af mine klerikere, for hvem jeg bad om tilladelse til at ordinere ham til missionerne. Han ledsager mig nu ved vikariatsbesøg, og hvis han var præst, ville han være mig til stor hjælp. Han hedder Kaspar Engelbert Schmael og er fra Hamm, han har for nogen tid siden allerede fuldført det teologiske studium, han fører en mønsterværdig tilværelse, elsker askese, og jeg venter mig ved hans hjælp frugt i Herrens vingård.

Jeg er stadig i Hamborg og finder der meget store og farlige spaltninger mellem sjælene, såvel blandt lægfolk indbyrdes som mellem visse læge og missionærene. Måtte Gud hjælpe mig at føre tingene tilbage til gode tilstande. Det gør mig af hjertet ondt, at jeg aldrig i løbet af disse seks vikariats-år har været her. To og et halvt år var jeg sysselsat i Hannover, den øvrige tid i Münster, men stadig har dels arbejdet, som jeg havde på hine steder, men fremfor alt den fare, som alle frygtede i anledning af et besøg fra min side på disse steder, afholdt mig derfra. Det viser sig nu, at denne fare er illusorisk, og så vidt jeg indtil nu har kunnet se, tror jeg, at jeg her kunne tilbringe hele mit liv uden fare, dersom ikke andre omstændigheder indtræffer, hvilket de ved livets omskiftelser overalt kan. Jeg vil opholde mig så længe ved missionsstationerne, til jeg hører, hvad Hans Helligheds vilje går ud på, når han har fået de meddelelser, som jeg allerede for nogle uger siden har sendt til Rom.⁴ Jeg beder for Deres Højhed til Gud om hin virksomme nåde til i alt at opfylde hans helligste vilje. Jeg er, højtærede og højjærværdige herre, Deres uværdigste tjener
Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 6. oktober 1683.

Til den højjærværdigste og højtærede ærkebiskop af Seleukia, sekretær for propagandakongregationen. Rom.

(1) Om Cibo, sekretær i propagandakongregationen, se E 232, n. 1. – (2) *De impositione manuum*, jvf. E 300. – (3) E 297. – (4) E 321 og E 322.

E 325. Til Francellina von Galen.

Udateret, 1683?

Indhold: Stensen foreholder frøken von Galen, at vi må vise barmhjertighed over for syndere. Han beder om hendes forbøn, da han er i store vanskeligheder.

KK T

Guds barn!¹

Da jøderne bragte en ægteskabsbryderske til Kristus, sagde han til dem, at den, der var ren, skulle kaste den første sten, og da alle gik bort, lod han også hende gå.² Vi har alle syndet i Guds øjne, ønsker vi barmhjertighed hos Gud, må vi vise synderne barmhjertighed. At de bliver straffet af den retmæssige øvrighed, må man ganske vist ikke letsindigt forhindre, men kan man selv vise dem nogen barmhjertighed, så vidt deres nød kræver det, er det en god gerning. Vi må altid hade synden, men elske synderen; for i Guds øjne kan han blive en stor helgen, og vi kan selv blive fordømt. Gud bevare os for al synd og bringe os ved sin Helligånd til den sande hellighed.

Bed til Gud for mig; for mit embede bringer mig i store vanskeligheder. Gud velsigne os alle. Jeg forbliver altid Deres uværdigste tjener i Jesus Kristus

Niels, biskop af Titiopolis,
hjelpebiskop i Münster.

Til Mademoiselle, Mademoiselle von Galen, som Gud velsigne, Nottuln.

(1) Om frøken von Galen se E 219. – (2) Joh. 8, 3-11.

E 326. Til Cosimo III

Hamborg, 17./27. oktober 1683.

Indhold: Stensen takker storhertugen for videresendelsen af brevene til paven, håber, at rygterne om spanierne i Toscana ikke er sande, understreger, at trængsler er en del af et kristent liv, og fortæller om sin egen situation i Hamborg.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Jeg har modtaget Deres Højheds overordentlig elskværdige brev, hvori De meddeler mig, at De har modtaget og videresendt mine to breve til Hans Hellighed,¹ hvorfor jeg ydmygst takker. Jeg håber, at rygten om spaniernes forehavende² viser sig falsk, og at Gud på grund af Deres Højheds kærlighed til Gud og næsten vil signe det hele land. Imidlertid, hvis man skal sige den fulde sandhed, da måtte man, jo behageligere Gud finder Dem og Deres land, vente desto større prøvelser, for at Deres kærlighed må stråle så meget herligere, således som man ser det i den hellige kong Louis' liv.³ Betragter man Guds riges historie fra skabelsen af til nu, ser man, at de jordiske slag har truffet de retfærdige og Guds venner ligeså hårdt og hårdere, end de har truffet de uretfærdige og hans fjender.

Men for hine var det lejligheder til at mangfoldiggøre den evige løn, ja, deres glædes begyndelse, medens det for de andre blev lejlighed til forhøjelse af de evige straffe, ja, ofte deres lidelsers begyndelse. Den uomgængelige nødvendighed for Guds venner til at indstille sig på store trængsler er ganske klart udtrykt i ordene hos den Hellige Peters 1. brev, 4. kapitel vers 17: »Da er det tid, at dommen skal begynde fra Guds hus«. Man ser det også hos vor Frelser, endskønt han var ganske og aldeles uskyldig: »Dette måtte Kristus lide for at indgå til sin herlighed«. ⁴ Der er altså stadig mere grund til frygt forhånden, hvis her på jorden alt går efter ønske, end når vanskeligheder alle vegne optårner sig. Jeg tror, at hvem der havde set den Hellige Kong Ludvig, da han var taget til fange, ville i alle henseender have konstateret en vidunderlig frejdighed hos ham ligesom en vis udefinerlig blanding af smerte og munterhed; smerte over hine sjæles ulykke, som fordi de er mindre fuldkomne, ved en sådan lejlighed tager skade på deres sjælsfrelse, glæde formedelst egen deltagelse i hin udtømmelige skat af trængsler. Gud give os nåde til med sand og udholdende kærlighed at favne det hellige kors og med ham følge vor frelser til hans sidste suk: »Fader, i dine hænder befaler jeg min ånd«. ⁵ Her er indtruffet nyheder om en ny sejr over tyrkerne med et tab for disse af 1200 mand og med stor fare for kongen af Polen og hans søn, fyrsten. ⁶ Gud give, at kirkens forkæmpere vil udnytte sejren efter den guddommelige visdoms planer.

Hvad mig selv angår, så ser jeg stadig klarere det guddommelige forsyns stadige styrelse, som, når på en eller anden måde det nødvendige fattes mig, bevæger andres hjerter til at tilbyde mig deres frivillige velgerninger. Jeg har fra Deres Højheds resident ⁷ hørt den ordre, han desangående har fået. Gud være pris for sin uendelige barmhjertighed, og måtte han velsigne den overvældende barmhjertighed mod mig, der er uværdig til enhver velgerning. Da jeg venter på afgørelse fra Rom, kan jeg intet bestemme med hensyn til min person og mit herværende ophold. ⁸ Jeg angrrer nu af ganske hjerte gennem seks år at have ført en apostolisk vikars titel for disse lande og i al den tid stadig ladet andre besørge alt uden nogen sinde personligt at visitere stederne, som jeg nu finder således, at hvis Hans Hellighed ikke befaler anderledes, ville jeg ikke kunne beskæftige mig med andet end påny at bringe sjælesorgen inden for disse vikariater, til hvilket han har forpligtet os. Gud forøge i Deres Højheds hjerte sin nåde og barmhjertighed, så under alle omskiftelser efter Guds bestemmelse den evige glorie forøges.

Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 27./17. oktober 1683.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Et ikke bevaret brev, skrevet omkring 3. september i Iburg, samt E 316. – (2) Spanierne truede med at angribe Elbas hovedhavn Porto Ferrajo. – (3) Ludvig den Hellige, Louis IX af Frankrig (1215-1270), helgen. Under sit første korstog blev han taget til fange og løskøbt, under sit andet mødte han sit endeligt. – (4) Luk. 24, 26. – (5) Luk. 23, 46. – (6) Kampene ved Gran 7.10.1683, hvor den polske konge Jan Sobieski (1629-1696) og hans søn Jakub Ludwik (1667-1737) faldt i tyrkisk baghold, men blev reddede. – (7) Theodor Kerckring, jvf. E 225. Stensen fik tilsagn om storhertugens støtte, jvf. E 327. – (8) Stensen havde bedt om at blive fritaget fra embedet som hjælpebiskop, jvf. E 320 og E 321.

E 327. Til Cosimo III

Hamborg, 24. oktober/3. november 1683.

Indhold: Stensen takker storhertugen for hans støtte og sammenligner ham med et olietræ, der støtter den svage vinstok.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Med dette brev må jeg meddele Deres Højhed ankomsten af to mig særdeles kærkomne breve, af hvilke det ene fra den 21. september gik over Münster, det andet af 12. oktober direkte hertil, og som begge var mig elendige synder til stor trøst som tegn på Deres uafsladlige godhed imod mig, idet De i det ene er så venlig at tilbyde mig en sikker adresse for mine breve og i det andet at befale mig at meddele, om jeg behøver penge, og på det elskværdigste at tilbyde mig Deres understøttelse, hvorom De allerede i et brev, der for fjorten dage siden ankom, havde givet Deres resident hr. Kerckring besked.¹ Give Gud, at jeg må betjene mig af denne timelige hjælp i overensstemmelse med Deres Højheds fromme hensigter, for at De foruden den fortjeneste, De allerede hos Gud har opnået for den gode vilje, der ved forskellige lejligheder har vist sig, og som kom og kommer mig til gode, også derved må nyde den forøgede trøst, at jeg betjener mig af denne gode vilje på den Gud velbehageligste måde. Måtte således Kristi ord bekræftes: »Den, der modtager en profet, fordi han er en profet, skal modtage en profets løn«,² hvilket af den Hellige Gregor³ forklares således: »Den, der giver en profet mad, fordi han er en profet, giver ham kraft til at profetere«, idet han dertil anfører eksemplet med granen og elmen, der tjener vinstokken som støtte, endskønt man i mit tilfælde må sige, at hvis jeg med Guds hjælp bærer frugt som en god vinstok, da fortjener Deres Højhed ikke blot navn af den stærke, men i øvrigt ufrugtbare støttende gran, men snarere af olietræet, der i sig selv er særdeles frugtbart samtidig med, at det byder den svage vinstok tilstrækkelig støtte. Gud lader det fra sin side ikke skorte på hjælp, men min

efterladenhed og uvidenhed og min kroniske lunkenhed gør Guds og menneskers indflydelse uvirksom.

Jeg har været så fri at modtage 50 daler af hr. residenten for mine nuværende fornødenheder. Gud gengælde Deres Højhed og det hele storhertugelige hus hundredfold, idet han forlene Dem med al den timelige og evige velsignelse, som den evige Fader i sit guddommelige råd fra evighed af har beredt, som hans Søn med al sin forsmædelse og smerte har fortjent os, og som den Helligånd ville virksomgøre, om man ikke lagde den hindringer i vejen, hvorom jeg af hele mit hjerte beder. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 24. oktober (gl. stil) 1683.

(1) Jvf. E 326. – (2) Matt. 10, 41. – (3) Gregor den Store, pave 590-604.

E 328. Til Francellina von Galen

Hamborg, 9./19. november 1683.

Indhold: Stensen påpeger, at det er vigtigere at følge Kristi råd end verdens. Stensen skal blive i vikariatene indtil videre.

KK T

Gud barn!¹

Den hellige Ambrosius² har i sin egen person øvet og også lært andre følgende ord: Den, der vil følge Galens³ ord i alt, må forlade Kristi lære i mangt og meget. Men det er bedre at foragte enhver andens råd end Kristi råd. Den hellige Carlo Borromeo⁴ og også den hellige Teresa⁵ har befundet sig bedst ved Kristi råd, der lærer os: Den, der ikke hader fader, moder osv. og sin egen sjæl, dvs. dette timelige liv, kan ikke være min discipel. Hvor mange nyder ikke nu den evige glæde, som for at bevare deres sjæl har givet afkald på alt selskab og al omsorg for deres legeme. Hvor mange brænder ikke nu i den evige ild, der for at bevare deres legeme har søgt alt selskab med flid og omsorg! Vi har kun een sjæl, Guds barn, hvis den er tabt, er alt tabt.

Hvad mig angår, fordi jeg efter den salige herres død har erfaret, hvorledes man har gjort alt det til intet, som jeg havde gjort til Herrens ære, og hvorledes man ville foreskrive mig nogle måder, der ville gøre mig delagtig i fremmede synder, har jeg for at bevare min sjæl måttet trække mig ud af nogle lejligheder og underrette Hans Hellighed Paven om faren for min sjæl i sådanne uordener.⁶ Hvorom jeg også gennem kardinal Cibo⁷ har fået det svar, at Hans Hellighed Paven vil drage omsorg for, at der tages hensyn til min samvittighed og de karakterer, som Gud og Hans Hellighed Paven har sat mig i. Jeg har også påbud om at opholde mig i det

apostolske vikariat, indtil videre beslutning træffes. Måske vil Gud helt fritage mig for hjælpebispeembedets fare for fremmede synder. Det er en uimodsigelig sandhed, at hvis ikke den hellige kirkes regler genindføres ved tildelingen af beneficer, ved verdenspræsternes og nogle klosterfolks liv og opdragelsen af børn, så kan ingen hjælpebiskop udføre sit embede uden at gøre sig delagtig i utallige synder.

Gud være os alle nådig. Bed flittigt til Gud for mig, og anbefal mig til de veninders forbøn, som De ved vil huske mig hos Gud. Vil Gud, at vi skal ses igen, vil der snart komme ordre til mig fra Rom. Skulle Gud kalde mig andetsteds hen, så kan vi altid forenes i Gud, der nu, mens jeg skriver dette, på en gang har min og Deres sjæl for sit øje, i sin hånd og i sit hjerte. Og når De læser dette, så husk også, hvorledes dette øje, denne hånd og dette hjerte på en gang forener vore sjæle i sig og bereder os til evigt at glæde os i ham og med ham. Hils abbedissen,⁸ fru Nehem⁹ og andre blandt Deres venner, som De ved gerne vil modtage Deres uværdige tjeners hilsen. Gud velsigne os alle.

Hamborg, 9./19. november.

Til Mademoiselle, Mademoiselle von Galen, som Gud velsigne.

Spørg på Nottuln slot, om hun er i Münster eller i Nottuln.

(1) Om stiftsdame von Galen se E 219. – (2) Jvf. E 36, n. 23. – (3) Romersk læge, jvf. E 14, n. 14. Dette Ambrosius-citat er ikke fundet. – (4) Jvf. E 144, n. 4. – (5) Jvf. E 292, n. 8. – (6) Om domkapitlets afbrydelse af Stensens visitatser efter fyrstbiskop Ferdinands død se især E 321. – (7) Kardinal Alderano Cibo (1613-1700), statssekretær for pave Innocens XI. Broder til Odoardo Cibo. Jvf. E 329a. – (8) Jvf. E 322a, n. 3. – (9) Anna Josina von Nehem zu Sundermühlen (død 1733).

E 329. Til Cosimo III

Hamborg, 21. november/1. december 1683.

Indhold: Stensen takker storhertugen for dennes tilbud, men han vil vente og se, hvad Gud vil med ham. Han er ikke til nogen gavn i vikariaterne, og han ved ikke, om han bør blive i Hamborg.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Efter den gamle kalender fejrer vi i dag den saligste jomfru og Gudsmorders opofrelse i Templet.¹ Kunne jeg dog med samme kærlighed og den samme ligevægt underkaste mig Guds vilje uden at lægge hans anordninger hindringer i vejen, idet jeg i blind lydighed tog imod den post, han til sin ære og til sjælenes frelse har bestemt for mig. Jeg må stadig påny undres, når jeg ser, hvordan Guds uendelige godhed bevæger Deres Højheds hjerte til at ønske mig i Deres tjeneste.² Bortset fra, at jeg ville være det mest utaknemmelige menneske i verden, om jeg ikke med al tænkelig

styrke ville tjene disse fromme hensigter hos en fyrste, som jeg skylder så meget, da er alene den trøst, som jeg ved opholdet sammen med så mange, som Gud har givet mig som sande venner i Herren, i nærheden af hine steder, som skænkede mig det første liv i Gud og de første åndelige næringsmidler, forudser, forbundet med det sikre håb om gennem tilbagevenden til disse steder og personer, det være sig gennem eksemplet, det være sig gennem rådslagning, formaninger og forbøn, som ved nærværelsen fordobles, at vinde ny iver på Guds veje, jeg mener, den forudseelige trøst er så stor, at hvis det nu engang ikke var mit faste standpunkt aldrig selv at ønske mig et sted eller et embede, men i de overordnedes bestemmelse at ville erkende den guddommelige vilje, ville jeg af ganske hjerte og med den mest levende længsel anråbe Guds barmhjertighed og Deres Højhed om den. Fra min side ser jeg heroverfor ikke blot ingen hindring, men jeg ville endog anse det for et særligt tegn på Guds godhed mod mig, om Hans Hellighed gav sin tilslutning hertil. Og dog er det sandt, at jeg, for at være sikker på ikke efter eget godtykke at komme til et eller andet sted, hvor jeg da måtte gøre mig indre bebrejdelser, mere har søgt mit eget end agtet på den guddommelige kaldelses moralske sikkerhed, jeg drister mig da ej heller til at bede Deres Højhed om et sådant embede eller Hans Hellighed om approbation deraf. Jeg er jo sikker på, at hvis jeg kommer derhen, hvor Gud vil have mig, da at få al virksom hjælp fra ham til at bære enhver møje og til at undgå enhver åndelig fare, hvor svært og farligt end embedet måtte være. Hvis jeg derimod kom til et sted, som Gud havde bestemt for en anden, så ville jeg, hvor let og sikkert det end tog sig ud, dog leve i stor fare for fortabelse. Jeg vender mig derfor til den saligste Jomfru og Guds moder med bøn om en sand og fuldkommen hengivelse af mig selv i Guds hænder og om klar oplysning for Deres Højhed, at De kan erkende, om det virkelig vil være Guds vilje, som også for Hans Hellighed, så han intet andet bestemmer, end det, som den evige Fader har beredt, den Korsfæstede har fortjent, og den Helligånd ville gennemføre, dersom jeg ikke fra min side så ofte lagde den guddommelige nåde hindringer i vejen. Det er sandt, at nøden på disse steder går mig til hjerte, og at Hans Hellighed måske ikke skulle fritage mig for det apostoliske vikariats byrde, hvis farer og møje jeg med Guds hjælp ikke ville sky, om jeg derved kunne gavne. Men arbejdsmuligheden her er meget begrænset, og alle de steder, som kan glæde sig ved en vis frihed, har allerede gennem den nu afdøde fyrstebiskop af Münster og Paderborn, hvem Gud skænke sin salighed, gavmildt fået tildelt tilstrækkelige missionærer af Jesuitternes orden,³ således at der her ingen mangel er på arbejde. Jeg kan derfor ikke af mig selv se, hvor Gud vil have, at jeg skal tjene

ham, fordi selskabets forstandere selv gennem hyppige visitationer våger over disse missioner.

I Hamborg har der hersket stor forvirring, og jeg håber, at min nærværelse med Guds hjælp vil bidrage til at bringe nogen orden i tingene; derfor er jeg dog ingenlunde klar over, om jeg skal opslå mit kvarter her eller et andet sted i missionerne, og venter mig således, fordi jeg selv vanker i dybt mørke, kun klarhed af det lys, som Gud meddeler mine overordnede. Imidlertid, hvorledes nu end den guddommelige afgørelse vil falde ud, så forbliver jeg Deres Højhed på det dybeste forbunden for så stor en kærlighed imod mig og anråber den guddommelige majestæt om, at dette ønske ligesom ethvert andet af Deres Højheds ønsker må bevirke en større nådes trøst i dette liv og herligheden i det andet, hvilket jeg af hele mit hjerte beder om. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den saligste Jomfrus opofrelsesfest 1683.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Mariæ ofring, 21. november. – (2) Storhertugen tilbød Stensen en stilling i Livorno, jvf. E 343. – (3) Den ferdinandske missionsstiftelse, jvf. E 202.

E 329a. Til Alderano Cibo

Hamborg, 24. november/4. december 1683.

Indhold: Stensen takker kardinalen for pavens svar og vil afvente nærmere.

PS 1

Deres Eminence, højærværdigste herre!¹

Af brevet givet i Rom d. 23. oktober, overbragt til mig i Hamborg d. 18. november, hvori Deres ærværdigste Eminence på vores herres, Hans Helligheds, befaling fremsætter dennes svar på mine to breve,² forstår jeg, at den guddommelige godhed har nye bestemmelser for mig, mens den både indgiver Hans Hellighed en enestående kærlighed til mig og bevæger Deres Eminence til at begunstige mig. Jeg vil her afvente, at det bliver mig foreskrevet, hvad det guddommelige forsyn gennem vores herre, Hans Hellighed, yderligere vil tage af beslutninger om mig,³ og jo mere jeg finder mig selv uværdig til enhver nåde, desto mere indstændigt beder jeg guddomsmagten om at ynkes over mig arme synder, og at lede mig i alle forhold på en sådan måde, at – mens den lader sin barmhjertighed stråle på mig – den gennem mig fuldfører sin vilje, som Hans Hellighed vil åbenbare mig; jeg beder den også om at støtte Hans Hellighed i disse for kirken meget vanskelige tider således, at Kristi Brud kan få sin gamle helligheds pryde og ære tilbage, når de kræfter, der angriber os udefra, er slået ned, og når alle de forargelige forhold, der skyder op inden

for kirken, er rykket op med rode. Jeg beder for Deres Eminence om nådens fulde mål.

Deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 24. november 1683.

(1) Jvf. E 328, n. 7. – (2) Et brev, skrevet i Iburg omkring 3. september, samt E 316. – (3) Om indholdet af pavens svar se også E 328.

E 330. Til Cosimo III

Hamborg, 5./15. december 1683.

Indhold: Stensen takker for to breve, tillader sig at bruge flere af storhertugens midler og tænker på sin taknemmelighedsgæld til huset Medici. Han slutter med ønsker i anledning af julen.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Brevenes forsinkelse undervejs, forårsaget af årstiden, har bevirket, at der med sidste post samtidigt kom to trøsterige breve til mig fra Deres Højhed, det ene af 15., det andet af 22. november. Jeg ser, at Deres Højhed i opfattelse samstemmer med mig, Deres uværdige tjener, og til dette kan jeg kun sige, at Gud lade os erkende og opfylde hans helligste vilje.¹ Ofte tænker jeg på, at det, fordi jeg gennem min sendelse til disse lande af Gud er kaldet til en stilling jeg uværdigt beklæder, at det synes at være Guds vilje, at jeg ganske ofrer mig for den. Idet jeg overvejer, at vort virke ikke afhænger af vort eget forgodtbefindende, men af Guds førelse, som snart sender os hist og snart sender os her, anser jeg det for det sikreste ganske enkelt at hengive mig i Guds vilje og overlade ham at bestemme tid og sted og embede. Måtte det behage hans uendelige barmhertighed, at jeg kan gøre det med dybeste sindsro uden hensyn til hverken hin åndelige trøst, jeg af en tilbagevenden til Italien tør håbe, eller til det temmelig kølige krav om at gavne, hvilket min indbildskhed måske lader mig håbe, at jeg kan i disse lande, eftersom sluttelig den sande gøren gavn og den sande trøst kun findes der, hvor Gud vil, vi skal være, hvad jeg håber, Hans guddommelige Majestæt efter sin barmhertighed og ikke ifølge mine synder vil åbenbare os gennem den Hellige Stols afgørelse.

Da Deres Højhed med så stor venlighed tilbyder mig hjælp til mine fornødenheder, fordi her ikke udbetales mig så meget som i Münster, og da så mange konvertitter, som jeg i Münster og andet steds underholdt med den rest, der bliver tilbage af min pension, når mit eget behov er dækket, befinder sig i nød, er jeg så dristig foruden de halvtreds daler, jeg allerede har modtaget af residenten, at bede om endnu 150 daler, så at jeg ialt for Deres Højheds regning har modtaget 200 daler. Idet jeg ydmygst

beder Dem tilgive, at jeg måske benytter mig altfor meget af den givne tilladelse, håber jeg dog, at, da det er en del af de penge, som er bestemt for de sjæles behov, som forhåbentlig til sin tid vil tjene kirken, at den uendelige barmhjertige og gavmilde Gud vil lade dem komme Deres Højhed til gavn så vel på timelig som evig vis.

Sandelig, når jeg tænker på, hvor meget jeg har modtaget fra Deres Højheds hus fra de første dage, da jeg i Pisa havde den lykke at se Deres Højheds nådigste fader,² hvem Gud skænke sin herlighed, og indtil denne dag, da føler jeg anledning til at være dybt beskæmmet så vel over for Gud som over for de høje personer for så meget, jeg har nydt, og på grund af det intet, hvormed jeg har kunnet gengælde det. Måtte Gud vise mig den barmhjertighed gennem ny oplysning og ny styrke at bevirke, at denne store gavmildhed ikke på Dommens Dag skal bringe mig evig beskæmmelse.

Eftersom vi nærmer os de festdage, som minder os om Guds umådelige kærlighed, der – for at fri os for den kommende vrede, vi på grund af vor ulydighed og hovmod fortjener – har ydmyget sig selv og er blevet så lydige, at han begyndte sin tilsynekomst i denne verden i en stald, idet han ikke benyttede sig af een eneste af alle de rigdomme, han var herre over, men af den yderste nød, beder jeg efter skik og brug og for at tilfredsstille min pligtfølelse, at lysenes fader må oplyse Deres Højhed ved betragtningen af disse og enhver anden hemmelighed, der som en kæde i årets løb følger efter hverandre, så at De modtager hin styrkelse fra Gud, som er nødvendig for at nå til den fuldkomne fremstilling af Jesus, som De i Deres regering skal give som Deres folks frelser i det mål, som det guddommelige forsyn har anvist Dem inden for Guds kirke. Idet jeg af ganske hjerte beder om dette for Deres Højhed, er jeg Deres ydmygste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 5. december 1683.

Det vedlagte brev til hr. Van der Burg,³ som engang blev omvendt i Firenze, og som har sendt statutterne for klerikerne om at leve i fællesskab i den hensigt, at jeg skulle indføre det i bispedømmet Münster, fordi han ikke kender bispedømmets nuværende tilstand. Selv om jeg også havde været der, ville det sandsynligvis virke til ringe gavn, hvis Gud ikke forårsagede en gennemgribende forandring i sjælene.

Til Hans Højhed Storfyrsten af Toscana.

(1) Drejer sig formentlig om Stensens svar i E 329. – (2) I foråret 1666, hvor Stensen for første gang blev modtaget af Storhertug Ferdinando II. – (3) Albert Burgh, jvf. E 105, n. 1.

E 331. Til Odoardo Cibo

Udateret (Hamborg, december 1683).

Indhold: Stensen sender propagandasekretæren sine julehilsner, meddeler, at han ikke har fået svar på flere breve og beder atter om tilladelse til at vie Schmael som missionær. KP—PS 1

Højærværdigste og højtærede herre!¹

I anledning af den forestående højtid vil jeg ikke forsømme den fromme sædvane at ønske Deres Velbårenhed oplysning og kraft til af de hellige hemmeligheder at uddrage al den åndelige nytte, som den evige Fader i sin visdom har bestemt for Dem, som hans barmhjertighed gennem hans enbårne Søns menneskebliven har beredt, og som den hellige ånds almagt hvert øjeblik ville virkeliggøre, om ikke vi fra vor side hindrede det.

Ligeledes er jeg så dristig at anføre overfor Dem, at jeg efter Hans Højheds, fyrstbiskop af Münster og Paderborns død, hvem Gud skænke den evige salighed, kun har modtaget eet brev fra Deres Højvelbårenhed,² og det lige i begyndelsen for at bekræfte overdragelsen til mig af de apostoliske vikariater, som han under forudsætning af Hans Helligheds approbation før sin død foretog, endskønt jeg derefter skrev flere breve.³ De kunne jo være, at man havde gode grunde til ikke at skrive derom. Jeg nævner iøvrigt kun dette for det tilfældes skyld, at dersom Hans Hellighed eller den Hellige Kongregation i mellemtiden skulle have sendt mig en ordre eller en befaling, at man da kunne undersøge, på hvilken måde den er gået tabt, og sende mig en ny kopi, hvilket hurtigst og sikrest ville kunne ske over Firenze i storhertugens postpakke til hans resident her i Hamborg.

Jeg havde to gange ansøgt om tilladelse til at turde vie en mand til tjeneste i missionen.⁴ Dette ville virkelig være særdeles nyttigt; men så længe jeg intet svar har fået, må jeg gå ud fra, enten at det er gået tabt, eller at den Hellige Kongregation ikke længere billiger den slags ordinationer.

Jeg overlader til Gud, hvad han i dette tilfælde som i alle andre gennem Hans Helligheds og den Hellige Kongregations befalinger vil anordne, og idet jeg anbefaler mig til Deres forbøn gennem det hellige offer, forbliver jeg i al ydmyghed, højærværdigste herre, Deres uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis,
apostolisk vikar.

(1) Om Cibo se E 232, n. 1. – (2) E 305. – (3) E 297, 300, 320, 324. – (4) Kaspar Engelbert Schmael, se E 297 og E 324.

E 332. Fra Odoardo Cibo

Rom, 18. december 1683.

Indhold: Sekretæren for propagandakongregationen sender Stensen fornyelsen af hans fuldmagter (jvf. E 293).

PS 1

Til hr. Stensen

18. december 1683

Vedlagt fremsender jeg til Deres Højvelbårenhed fornyelsen af Deres fuldmagt, som først nu har kunnet skaffes fra det Hellige Officium. Idet jeg beder Dem give mig lejlighed til at tjene Dem igen med hvad det end måtte være, kysser jeg Deres Højvelbårenheds hænder.

E 333. Fra Odoardo Cibo

Rom, 18. december 1683.

Indhold: Kardinalerne har set Stensens klager over domdekan Torck og iværksætter en nøjere undersøgelse.

KP-PS 1

Til hr. Stensen, apostolisk vikar af Hamborg, 18. december 1683.

Med dyb sorg har Eminencerne hørt om de krænkelser, som domdekanen af Münster har tilføjet Deres Velbårenhed,¹ og de har udstedt befaling til, hvilket også er sket, at skrive til nuntius af Køln,² at han forpligter nævnte dekan til at meddele, af hvilken grund og med hvilken ret han har povet at gå således frem imod Deres Højvelbårenhed; man vil da kunne overveje på hvilken måde han kan yde Dem en til Deres rang svarende satisfaction. Man har samtidig krævet en undersøgelse af motivet, der har foranlediget ham til at føre den uforbederlige nonne tilbage til hendes oprindelige kloster og tillade sognepræsten udøvelsen af de præstelige funktioner og sakramenternes forvaltning, idet man, når de pågældende svar er indtrufne, ikke skal lade det mangle på nødvendig iver for at få slig uorden afskaffet. Jeg ville kun her gøre min pligt og meddele Deres Højvelbårenhed det hidtil foretagne, idet jeg ærefrygtsfuldt kysser Deres hænder.

(1) Se E 321 og 322. – (2) Ercole Visconti, jvf. E 196a, n. 7.

E 334. Til Cosimo III

Hamborg, 12./22. december 1683.

Indhold: Stensen kommenterer Spaniens krigserklæring til Frankrig og håber på en fred, der vil tjene til sjælens vel.

KP-PS 1

Deres Højhed!

I går kom den sørgelige efterretning om Spaniens krig mod Frankrig¹ på et tidspunkt, da de kristne våben, som var signet af Gud mod den fælles fjende, lod håbe yderst lykkelig fremgang for kristendommen.² Det sy-

nes, som om vore synder vil hæmme den guddommelige barmhjertighed med os, og at Gud nu vil give os et bevis på sine retfærdige straffe for vor forstokkethed efter at have givet os en prøve på, hvad vi kan vente af ham, hvis vi i sandhed vil gøre bod. I Danmark træffer man store forberedelser til krig.³ Ilden synes overalt at flamme op. Jeg frygter for Münsterlandet, så vel på grund af foragten for de hellige forskrifter, som man der nu bedre kan konstatere, som også, fordi det har været skuepladsen for den ulyksalige fredsslutning,⁴ der har berøvet så mange tusinder og millioner sjæle adkomst til at arbejde for deres evige frelse og forårsaget en sådan forvirring i trosbekendelsen, at selv mange katolikker ikke mere kan skelne mellem den ydre fred med hensyn til materielle ting og åndens sande fred med Gud. Men da man nu ser, at krigen allerede er udbrudt, måtte den da, ved Guds vilje, bringe en fred, der i højere grad tjener til sjælens vel. Jeg vil afvente, hvad Gud med hensyn til den hellige tro vil bestemme for mig, idet jeg beder, at det må ske efter hans overvættets store barmhjertighed og ikke efter mine synder. Måtte Gud i disse tunge tider lade Deres Højhed øse så megen velsignelse for Deres storhertugelige hus, for Deres stat, ja, for hele kristenheden, som han kan lade sine venner modtage for sig selv og andre, hvilket jeg af hele mit hjerte beder om.

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, Skt. Lucias aften 1683.

(1) Frankrig havde i sommeren 1683 ladet sine tropper rykke ind i de spanske Nederlande (Belgien), hvorefter Spanien i december svarede med en krigserklæring. – (2) Tyrkerne havde i september 1683 måttet opgive Wiens belejring og var nu på tilbagetog. – (3) Danmark håbede at kunne generobre Skåne. – (4) Den westfalske fredsaftaltning i Münster 1648, der regulerede forholdet mellem katolikker og protestanter.

E 335. Til Maria Lucia Vischer

Hamborg, 8./18. januar 1684.

Indhold: Stensen håber, at Maria Lucias optagelse i Ringe kloster (jvf. E 237) må resultere i, at hun kan aflægge ordensløftet.

KP-ED T

Guds barn!

Jeg vil håbe, at Vorherre, der så underfuldt har ført Dem til dette sted, dermed også har villet give os et bevis på guddommeligt kald og derfor også i det samme hus vil lade Dem nå til ordensløftet. Jeg ønsker derfor i Jesu navn, ved Jesu kraft og Jesus til ære, at ligedannedheden med Jesu billede i Deres hjerte dagligt må tiltage, og dette i den målestok, som Gud Fader selv har beredt det for Dem, Guds søn fortjent og som Gud helligånd dagligt ville praktisere det, dersom man ingen hindringer ville lægge eller havde lagt hans virksomhed i vejen. Beflit Dem på forud for hver af

Deres gerninger at forny dette bønnens suk, så hver gerning gør det guddommelige billede mere fuldkomment og De bereder den guddommelige brudgom så meget des større glæde. Hils Deres forældre og søstre. Måtte Gud velsigne os alle. Jeg forbliver altid Deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titipolis.

Hamborg, 8. januar 1684.

Til den til Jesus opofrede jomfru Vischer i Ringe kloster.

E 336. Fra Christian V

København, 8./18. januar 1684.

Indhold: Rejsepas til Niels Stensen med ret til frit at komme til København og tilbage igen.

HH D

Gør alle vitterligt. At eftersom Vi har bevilget hr. Niels Stensen, udi sine egne private forretninger, at gøre en rejse hid til Vores kongelige residensstad København, da byder Vi hermed og befaler alle vore høje og lave civile og militære embedsmænd og betjente, som han undervejs kommer til at møde, at de lader ham med tjener og bagage på samme rejse frem og tilbage sikkert og uhindret passere.

Givet etc. i København, den 8. januar 1684.

E 337. Fra Odoardo Cibo

Rom, 29. januar 1684.

Indhold: Som svar på E 324 lader propagandakongregationens sekretær Stensen vide, at han kun mangler at få tilladelse til at vie Schmael, ellers er alt besvaret. Nye fuldmagter for vikariatene vil blive tilsendt ham.

KP-PS 1

Til hr. Stensen, 29. januar 1684.

Man har ikke forsømt at besvare alle Deres Velbårenheds breve, som indtil nu har været rettet til mig direkte eller til den Hellige Kongregation, som har fået forelagt alle Deres ansøgninger, hvad De også af de efterretninger, De med posten til nuntius i Köln har fået tilsendt, vil have set. Tilbage står kun beslutningen om at måtte ordinere Kaspar Engelbert Schmael af Hamm med titel af missionær, hvilken vil være at forelægge Kongregationen endnu en gang, og Eminencernes afgørelse vil derefter straks blive meddelt Deres Velbårenhed. Endvidere har man sendt fornyelsen af Deres fuldmagter til Deres Højvelbårenhed, så at De kan fortsætte Deres frugtbringende omsorg for de Dem betroede vikariater, også disse, som efter biskoppen af Münsters død indtil Hans Helligheds videre afgørelse er overdraget Dem. Jeg kysser ærefrygtsfuldt Deres Højvelbårenheds hænder.

E 338. Til Cosimo III

Hamborg, 23. januar/2. februar 1684.

Indhold: Stensen takker storhertugen for dennes velgerninger og håber at få lejlighed til at bevise sin taknemmelighed.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

På de tre overordentlig elskværdige breve, som jeg, der er uværdig til enhver kærlighed, har fået fra Deres Højhed, ved jeg intet andet at svare, end at jeg vil tage min tilflugt til Gud, for at han, som har bevæget Deres Højheds hjerte til så stor kærlighed og så mange velgerninger overfor mig, også vil vise mig den barmhjertighed at lade mig være Deres Højhed og det storhertugelige hus til nytte. I hans hånd bliver ethvert redskab særdeles brugbart. Skulle jeg være så lykkelig, at han vil betjene sig af mig til at give sande og virkelige beviser på min skyldige taknemmelighed, vil det volde mig inderlig glæde. Imidlertid høre han de bønner, jeg dagligt foretter for en så stor velgører, og trøste Deres Højhed så vel som det storhertugelige hus og hele Deres land med hin himmelske glæde, som gør den evige krone endnu herligere, hvilket jeg af ganske hjerte beder ham om.

Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 23. januar 1684.

E 339. Til Odoardo Cibo

Hamborg, 23. januar/2. februar 1683.

Indhold: Da Stensens forsøg på i al stilfærdighed at få erstattet to Hamborgmissionærer med yngre kræfter er blevet kendt, må propagandakongregationens sekretær tage stilling til, om han vil gå til jesuitternes ordensgeneral eller foretrækker, at Stensen indgiver en formel klage over forholdene i Hamborg.

KP-PS 1

Min højtærede, højærværdigste herre!¹

Da jeg som hjælpebiskop var sysselsat med kirkelige funktioner i Münster, modtog jeg engang fra Deres Højvelbårenhed på foranledning af den hellige propagandakongregation befaling om at skaffe oplysninger angående visse til Rom indbragte klager over jesuitterpatrene ved missionen her i Hamborg.² For at udføre denne ordre påtog fyrstbiskoppen af Münster,³ hvem Gud skænke sin herlighed, sig at foretage undersøgelsen ved hjælp af tredje person og sende en beretning herom til Rom, idet han fandt min nærværelse i stiftet mere påkrævet, og fordi rejsen ville have taget mig fire døgn i hver retning. Da jeg imidlertid selv kom hertil – og anledningen er Deres Højvelbårenhed bekendt – fandt jeg straks, efter grundigt at have sat mig ind i denne missions forhold, at det ville være

nødvendigt af herværende fire missionærer at forflytte de to, som har været her længst.⁴ For at gøre dette på den lempeligste måde skrev jeg til rektoren ved kollegiet i Münster,⁵ som under mit ophold der var min skriftefader og tillige missionens forstander og tidligere provincial, og bad ham hos provincialen⁶ gøre tilbørlige forestillinger, for at begge patre af ham på hans eget initiativ tilbagekaldtes eller bevægedes til selv at bede om at måtte træde tilbage, så jeg i deres sted fik sendt to andre, idet jeg så ville være rede til ved Guds hjælp i samarbejde med disse fire missionærer at bringe menighedens forhold i god orden. Provincialen opholdt sig på det tidspunkt i Münster, hvorfra jeg kort efter modtog et svar, som ganske vist var lidet tilfredsstillende. Jeg lod ham nu – gennem to patre, som også kendte denne missions åndelige nød, og som ligeledes begge, den ene her, den anden i København,⁷ har været mine skriftefædre – tilflyde samme efterretninger. Jeg havde desuden antydnet, at jeg, hvis de ikke på fredelig måde og under en ærefuld form kunne ordne sagen, så mig nødsaget til *in forma probante*⁸ at sammenfatte en beretning om det hele og sende denne til Rom. Men i stedet for at følge mit råd har provincialen meddelt begge patre sagen på en måde, der ikke sømmede sig for jesuitterordenen, og nu gør netop disse patre blandt deres sognebørn alt for at blive uafsættelige og hos andre for eventuelt at berøve mig muligheden for at bevise klagerne. Derfor går der ikke blot blandt katolikker, men også blandt lutheranerne det rygte, at vi indbyrdes er uenige. Patrene forlanger, at jeg skal røbe for dem, hvad jeg vil indberette om dem til Rom; de beskylder mig også for, at jeg har bragt dem i dårligt ry indenfor provinsen derved, at jeg gennem tre patre, som på forskellige steder har været mine skriftefædre, og som allerede på anden måde var underrettet om disse mislige forhold, havde krævet deres forflyttelse.

Grundene til, at jeg ikke vil røbe mine klager for provincialen er følgende: 1) Fordi jeg går ud fra, at sagen ikke kan være ham helt ubekendt, og fordi jeg ved, at man allerede flere gange har villet tilbagekalde den ene af dem, men at man på grund af en mægtig velynders indflydelse, som han havde vundet sig, ikke har kunnet gøre det. Jeg nærrede derfor den opfattelse, at jeg gjorde dem en stor tjeneste, når jeg fjernede denne hindring og under hånden lod dem vide, at det nu var tid at foretage forflyttelse på eget initiativ og på gode og ærefulde betingelser. 2) Fordi jeg ganske bortset herfra var af den mening at vise dem en tjeneste, når jeg gav dem et vink derom, hvad jeg som apostolisk vikar måtte gøre, og lod dem få lejlighed og tid til at forekomme mig og tillige ethvert rygte, man ikke undgår når man betræder den retslige vej. 3) Fordi jeg af den måde, hvorpå de opførte sig i anledning af klagerne fra Rom, erkender, at man mindre er indstillet

på at helbrede ondet end på at fremstille sig uden fejl og derfor ikke er til at forflytte. 4) Fordi jeg ikke holder det for sømmeligt i min stilling at strides med missionærer, som står under deres forstander, men skal sagen ordnes gennem en proces, har jeg den Hellige Kongregation eller nuntius⁹ til overhoved.

Før jeg nu giver mig til at opsætte et lovformeligt dokument, anser jeg det i en så vanskelig sag og i den formening, at det ikke lader sig gøre uden at give nye rytter næring, og at den enes uklogskab og den andens had let vil gøre nogle lutheranere bekendt dermed, for nødvendigt at indhente den hellige kongregations råd, om De finder det bedst at forhandle med ordensgeneralen¹⁰ om, at han befaler provincialen forflyttelsen under ærefulde betingelser, således som jeg allerede har tilrådet det, eller om De vil overdrage mig at sammenfatte en beretning over det hele in forma probante hvilket ikke kan ske uden begge patres og andre personers vidnesbyrd. Jeg vil ikke sige, at alle de klager, man har forebragt over dem i Rom, har vist sig sande, men her gives dog tilstrækkelig mange alvorlige tilfælde. Men bortset herfra findes der mere end nok af gyldige grunde til at forflytte dem: Således, at de alt for længe har været på dette sted, den ældstes¹¹ uskikkethed til anstrengelserne i en menighed, der er spredt over en stor by, og dette såvel på grund af alder og legemsomfang som på grund af stadig tilbagevendende sygdomsanfald, og fremfor alt af stræben efter fred; man ser jo også, at hellige biskopper af kærlighed til fred har trukket sig tilbage, når de har bragt stiftet imod sig. Jeg er ikke den eneste, der dømmer således. For ikke at tale om kejserens resident,¹² som alvorligt har beklaget sig derover, eller om andre, som de kalder for modstandere, ja, endogså rebeller, så er alle de tre andre herværende katolske fyrsters residenter¹³ af samme anskuelse, en af dem har personligt talt med provincialen derom, en andens forgænger havde allerede for flere år siden tre gange skriftligt gjort provincialen opmærksom på det uden dengang at få svar derpå. Dertil har også mange andre agtværdige og upartiske mænd fra sognet for længe siden ønsket og ønsker stadig de to patres forflyttelse. Jeg kan dog med Guds hjælp skelne mellem værdige og uværdige, og da jeg fra min konversion og indtil denne dag har set og erfaret det gode, som selskabets patre har gjort for den katolske kirke og til sjælenes omvendelse, og den forargelse, vi fra andre præsters side har måttet tåle, endskønt der også blandt dem mange gange fandtes gode folk, blot ikke i den målestok og ejheller så bestandigt, har jeg ikke villet, at den enes eller den andens fejl skulle kaste skygge over de goder, vi sandsynligvis kan vente af de øvrige af selskabets patre. Og dette er grunden til, at jeg under hånden henstillede til dem at komme klagerne i forkøbet. Først efter at

dette forsøg mislykkedes, vender jeg mig nu til den hellige kongregation, om De måske kan bringe en forflyttelse i stand.

Gud ved, at hverken had eller kærlighed bevæger mig til dette, men alene hensynet til Guds og den hellige kirkes ære, sjælens frelse og stræben efter fred i en sag, om hvilken jeg kun er altfor godt informeret, og om hvilken jeg som biskop for Guds åsyn kan bevidne dette. Men jeg forudser genoplivelse af ryterne, hvis jeg skal skride til notariatsakter.

Fra Deres Højvelbårenhed har jeg i en pakke modtaget tre blade, det ene indeholdt fornyelsen af mine fuldmagter,¹⁴ det andet et tillæg dertil, og det tredje en befaling fra den hellige kongregation til nuntius i Köln om selv at sætte sig ind i mine klagemål.¹⁵ Jeg er Deres Højvelbårenhed, som med så megen venlighed interesserer sig for mig, på det inderligste forbunden. Gud vil gengælde Dem det. Ham beder jeg skænke Dem sin hellige nådes fylde.

Deres Højvelbårenheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 25. januar 1684.

(1) Om Cibo se E 232, n. 1. – (2) E 262, Stensens svar i E 267. – (3) Ferdinand von Fürstenberg. – (4) Lederen af missionen Marcellus Lotz, se E 152, n. 2 samt pater Heinrich Isaak, jvf. E 225, n. 2. – (5) Winand Weidenfeld, jvf. E 246, n. 2. – (6) Konrad Holtgreve (1620-1688) var 1681-84 provincial i Köln. – (7) Formentlig pater Karl Blanche (1649-1722), der virkede i Hamborg 1680-85, samt pater Sterck, jvf. E 81, n. 3. – (8) »i retsgyldig form« – dv.s. lade sagen gå sin gang gennem det officielle system. – (9) Ercole Visconti, nuntius i Köln. – (10) Charles de Noyelle, jvf. E 269, n. 1. – (11) Pater Lotz. – (12) Hans Dietrich Edler von Rondeck. – (13) Den spanske resident Don Juan Lopez de Salazar, den franske resident Etienne Bidal og den toscanske resident Theodor Kerckring. – (14) E 332. – (15) Jvf. E 333.

E 340. Til Cosimo III

Hamborg, 6./16. februar 1683.

Indhold: Stensen har atter modtaget penge fra Kerckring. Også hans rapporter om valget i Münster er nu kendt, hvilket kan gøre ham ubrugelig i Hamborg.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Tilskyndet af det elskværdige tilbud i et af Deres sidste breve har jeg på ny hævet 200 daler, fordi jeg siden august måned, den sidste, i hvilken den sædvanlige gage er blevet mig udbetalt, ikke har haft andet til mit underhold, og til de sjæle, Gud her har betroet mig, end hvad jeg modtager af Deres Højheds barmhjertighed og Deres residents godhed. Jeg erkender også vore gode Jesu faderlige forsynlighed, som for denne vinter har beredt mig et tilflugtssted¹ her, hvor jeg til beskyttelse mod den usædvanlig strenge kulde glæder mig ved en ovn og den mulighed at kunne blive

indendørs uden at være nødt til flere gange daglig at gå ud og opholde mig længe i kulden, hvad jeg havde været henvist til, om jeg var blevet i Münster. Det synes, som om Gud stadig behandler mig som et skrøbeligt barn; måtte hans guddommelige godhed heraf lade mig høste de frugter, som vil være mig nødvendige til at møde den korssets tid, som kræver kraft og styrke af mennesker. Imidlertid beder jeg Gud, at han vil forøge så vel den evige som den timelige velsignelse over Deres Højhed, gennem hvis hænder han har vist mig så megen barmhjertighed.

De i dette ulykkelige valg² interesserede har vidst fra Rom at sætte sig i besiddelse af mine oplysninger og viser nu en af mine venner, hvem de mistænker for at være min hjælpers hjælp, modvilje, endskønt jeg ved Guds nåde har gjort det hele selv og dette netop med henblik på ikke at bringe nogen af mine venner i vanskeligheder af den grund, men at alt skulle falde på mig alene. En herboende benævner i et brev til en vis person min indberetning som »De blodige indberetninger«. Måtte Gud lade dem erkende sagen, som den i hans øjne tager sig ud, og måtte de angerfulde vende sig imod dem selv i anger over det had, som de begynder at fatte imod mig. Vorherre, som intet lader ske, uden det er til hans større ære, endskønt det undertiden i denne tilværelses blindhed synes os anderledes, være lovet for det altsammen! Men Guds store dag, da han vil retfærdiggøres gennem sin tale og vil sejre, når han dømmer,³ vil til vor undren lade os se, hvor hellig han i alle sine gerninger har været.⁴ I øjeblikket forekommer det mig, at Vorherre gennem disse afsløringer af mine indberetninger måske vil gøre mig ubrugbar på dette sted for så meget lettere at foranledige Hans Hellighed til at anvende mig andet steds, og trøste mig, idet han for resten af mit liv vil bruge mig til nyttigt arbejde for forøgelse af den guddommelige nåde for nogle undersåtter af hint fyrstelige hus, som han gennem så mange år har givet mig som beskytter og velgører, ja, helt fra dengang, han begyndte at forberede mig til sin hellige tro.⁵ Vel er det sandt, at min nærværelse på en måde er nødvendig her i det mindste for at bringe tingene i en noget bedre orden. Men også her lader Gud mig mærke Deres Højheds beskyttelse, og hvis jeg skal udrette noget holdbart, må det ske under Deres Højheds autoritet, hvilken man her på stedet har dybt agtelse for. Af Roms svar på Deres Højheds forslag vil vi høre, hvorhen Guds vilje vil bøje Hans Helligheds og af den Hellige Kongregations svar om den herværende mission vil jeg se, hvad der kan håbes på her. Måtte Gud ordne alt i sin barmhjertighed ikke efter mine synder, og i disse for Europa og den hele kristenhed så yderst farlige tider give Deres Højhed lys og kraft til at finde og udføre det, som vil

være til almindelig gavn for hele den hellige kirke, hvilket jeg af ganske hjerte ønsker.

Deres Højheds uværdigste tjener,

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, St. Romualds⁶ aften 1684.

(1) Stensen boede hos storhertugens resident, Theodor Kerckring. Jvf. E 427. – (2) Valget af ny fyrstbiskop i Münster, jvf. E 316. – (3) Jvf. Vulgata, Sl. 50, 6. – (4) Jvf. Sl. 145, 13. – (5) Storhertugen havde tilbudt Stensen en stilling i Livorno, jvf. E 329. – (6) Romuald af Camaldoli (ca. 952-1027), fest 7. februar.

E 341. Fra Odoardo Cibo

Rom, 21. februar 1684.

Indhold: Propagandakongregationen har bevilget Stensen tilladelse til at ordinere Schmael (jvf. E 297, 331, 337).

KP-PS 1

Til hr. Stensen, 21. februar 1684.

Efter at Eminencerne har sat sig ind i Deres Højvelbårenheds overordentlig gunstige beretninger om klerikeren Kaspar Engelbert Schmael, af hvis dygtighed man tør vente sig de bedste resultater for missionen, har de velvilligst påbudt at meddele Deres Højvelbårenhed tilladelse til at ordinere ham til præst, således som det af hoslagte skrivelse bekræftes. Idet jeg ønsker Dem Guds velsignelse ...

E 342. Til Cosimo III

Hamborg, 5./15. marts 1684.

Indhold: Stensen meddeler storhertugen, at kurfyrsten af Køln forventer hans tilbagevenden til Münster. En frafalden munk ønsker udsoning med kirken, men vil ikke i kloster igen.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Idet jeg forbigår rygten om, at jeg på Hans Helligheds befaling skulle være sendt tilbage til Münster, så har jeg, efter at jeg sidste lørdag¹ har fået brev fra Hans Højhed kurfyrsten af Kølns hjælpebiskop² om, at min nærværelse ville være nødvendig i Münster i den stille uge, og at kurfyrsten ikke tvivlede om min tilbagevenden, holdt det for nødvendigt at underrette Rom derom, for at man i det tilfælde, at jeg skulle blive sendt tilbage, vil overveje, hvad jeg i skriftet *De impositione manuum*³ har sagt, og træffe forholdsregler til at sikre ordinationen mod de øjensynlige farer for synd, som der forekommer. Jeg har medlidenhed med stedet, men jeg ser intet helsemiddel. Iøvrigt lever jeg, hvad min person angår, i den vanlige sindro, idet jeg beder Gud om den ene nåde at ville bevare mig for enhver synd. Hvis han da vil benytte sig af mig til et eller andet godt, vil jeg

bekende min uværdighed, men han er Herren, blot han bevarer mig i sin hellige kærlighed.

Jeg har truffet den ulyksalige Nepeta⁴ med sin hustru og to sønner, af hvilke den ene er død, siden jeg kom hertil. Nepeta gør meget for at vise sin længsel efter tilbagevenden til kirken. Allerede i flere år har han afholdt sig fra udøvelse af enhver anden religion, og han har ofte ladet mig komme i sit hjem for at tale om den katolske tro med hans kone, hendes mor og hendes søster. Medens de andre ikke viser nogen stor tilbøjelighed, synes hustruen helt at være fyldt af længsel efter at antage den katolske tro; hun lærer sønnen at bede på katolsk vis og forsikrer, at hun og hendes mand ikke lever ægteskabeligt sammen. Hun synes at være en god kvinde, man siger af høj adel. Under mit seks måneders ophold her har jeg hos dem kun kunnet konstatere et godt og ærbart levned. Han har stadig bedt mig tænke over, om jeg på en eller anden måde skulle kunne bruge ham, men han frygter en tilbagevenden til ordenen. Hidtil har jeg tøvet med at skrive derom, men til slut, da jeg har set hans udholdenhed, holdt jeg det for rigtigt at beråde mig med Deres Højhed, fordi De allerede i Dresden har kendt ham.⁵ Han optræder her som læge, særlig som helbreder af den franske syge,⁶ hvorved han fortjener så meget, at han kan underholde sig selv om konen, hendes mor og søster, sin søn og tjenestepiger. Moderen og søsteren vil vende tilbage til Sachsen, så at han bliver alene tilbage med konen og sønnen. Jeg tror, at Hans Hellighed vanskeligt dispenserer fra ordenspligten. Jeg vil stræbe efter at forberede ham stadig mere og mere; lad os så se, hvad Gud vil gøre. Vorherre give Deres Højhed lys og kraft til i denne farefulde tid at fuldføre alt, hvad der kræves til hans større ære, kirkens almene vel, befæstelsen af Deres Højheds hus og til at være et eksempel på en sand fyrste fra Gud, hvilket jeg af hjertet beder om, Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 5. marts gml. stil 1684.

(1) 1. marts 1684. Se iøvrigt også E 343. – (2) Johan Heinrich d'Anethan (1628-1693), hjælpebiskop og generalvikar i Köln, 1680-88, hos ærkebiskop, kurfyrst Maximilian Heinrich. – (3) Stensens skrift om ordination, der ikke er bevaret. Det blev sendt til Rom i juli 1683, jvf. E 299. – (4) Om Nepeta, frafalden franciskaner, se E 156a og 157. – (5) Antagelig i foråret 1668, jvf. E 156a, n. 2. – (6) Syfilis.

E 343. Til Odoardo Cibo

Hamborg, 15. marts 1684.

Indhold: Stensen meddeler propagandakongregationens sekretær, at kurfyrsten af Køløn forventer hans tilbagevenden til Münster, men Stensen afventer pavens afgørelse, men fremfører atter, hvorfor han ikke kan acceptere de ordinationer, der finder sted. Muligvis bør han snarere virke i Livorno eller her i Hamborg. I efterskriftet udtrykker han sit håb om, at jesuitternes ordensgeneral vil se mere på situationen end på enkeltpersoner i forbindelse med sagen om de to missionærer.

KP-PS 1

Højtærede, højærværdigste herre!

Jeg siger Deres Højvelbårenhed ydmygst tak for æren af Deres sidste brev, med hvilket De meddeler mig modtagelsen af mine breve og besørgelsen af svarene, idet De tillige nærer håb om snarlig forelæggelse af min ansøgning om at turde indvi min kleriker til missionen,¹ hvorom jeg vil afvente Kongregationens svar. Imidlertid beder jeg Dem vise mig den venlighed at tale med Hans Eminence, kardinal Cibo,² om hans syn på de ting, jeg her i størst mulig korthed og klarhed vil udrede. Sidste lørdag fik jeg fra den højærværdigste hjælpebiskop af Køløn et brev, hvori han forklarede mig nødvendigheden af min tilstedeværelse i Münster i den stille uge, og at hans højhed kurfyrsten ikke tvivlede om, at jeg ville begive mig dertil.³ Jeg svarede derpå, at jeg havde meddelt Hans Hellighed, at jeg her på stedet ville afvente Hans Helligheds videre anvisninger, og at yderligere fordærvelse af den kirkelige disciplin i det stift var så stor og åbenbar, at den, der kendte til det, ikke kunne fortsætte med håndspåleggelse uden at risikere mangfoldige lejligheder til delagtighed i andres synder. Jeg hører også fra andre sider, at man igen ville have mig som hjælpebiskop, men forholder mig indifferent overfor alt og kræver intet andet end at være der, hvor Gud vil have mig, og tror, at Gud vil have mig der, hvor Hans Hellighed sender mig hen. Jeg beder nu kun om denne ene barmhjertighed, at Hans Hellighed, hvad De gennem et brev fra Hans Eminence kardinal Cibo har lovet, vil tage sig af min samvittighed, for hvilken jeg intet frygter i højere grad, end at give en kandidat håndspåleggelse, som Gud ikke har kaldet til den gejstlige stand. Det er i det stift moralsk umuligt at undgå sligt, for det første, fordi næsten alle beneficiar og behagelige stillinger i ordnerne enten gives til de højstbydende eller til dem, man håber eller har haft tjenester af, eller til slægtninge. Og for ved hver sig bydende lejlighed at have emner til rede, indstiller man til den første tonsur folk af så umoden alder og dømmekraft, at de ikke aner, hvorfor de søger eller om hvad. For det andet er fordærvelsen indenfor den familiære opdragelse og livet i mange ordenshuse så stor, at det næsten er håbløst at finde et middel mod misbrugene indenfor kapitlerne. For det tredje er disse herres magt så stor, at en hjælpebiskop enten må bøje sig

for deres ønsker eller stå i en bestandig, men nytteløs opposition til dem. Netop sidste lørdag modtog jeg fra en ven i Münster et brev om, at visse mig ildesindede herrer i Køln havde hørt om min tilbagevenden til Münster, og en af deres fortrolige havde sagt, at de ville modtage mig på den betingelse, at jeg forpligtede mig til uden forskel at ordinere alle dem, som man sendte mig. Så langt er disse herrer fra tanken om en reform, uden hvilken Gud sluttelig intet andet kan gøre end udslette det hele. Ved tamperdagene i december har de, idet de lod en anden hjælpebiskop komme, givet adgang til vielse for personer, om hvilke jeg bestemt ved, at de er uværdige, og uden kaldelse og før tiden ladet dem vie, hvad der er blevet mig meddelt af en, som var til stede. Nu gives der intet hjælpemiddel mod denne uorden, fordi de som generalvikar i åndelige sager har domdekanen,⁴ og hvis Gud ikke sender en fyrstbiskop som Christoph Bernhard⁵ i begyndelsen af hans regering, før krigsførelsen helt lagde beslag på ham, en mand, som med autoritet og iver vil gå ind for en reform af klerus, må enhver hjælpebiskop enten føje sig efter dem eller træde tilbage fra embedet. Biskop Ferdinand,⁶ salig ihukommelse, kom mig i så henseende i møde, så meget jeg kunne ønske det. Alligevel fandt de, på grund af hans midlertidige ophold i det andet stift⁷ og under hans sygdom, midler til hos ham at få dimissioner for folk, som jeg havde nægtet adgang, til andre hjælpebiskopper, og de opnåede således i hvert fald deres hensigt. Når det går så vidt, vil kirken blive tumleplads for forargelige gejstlige og ordensfolk, og jorden en skueplads for Guds straf-domme. Det er sandelig en sorg, at dette store og skønne stift, som skulle være den katolske kirkes forpost i denne del af verden, hvor vi overalt er omgivet af ikke-katolikker, danske, svenske, hollændere, brandenborgere, lüneborgere, og medens netop klerus's fromhed skulle være såre frugtbar for konversioner blandt omgivelserne, så forøger rygtet om deres forargelighed de andres modvilje mod kirken. Gud er mit vidne, at om jeg kunne foreslå et hjælpemiddel eller vidste en metode, der kunne bevare mig for ansvarligheden for de klare synder, jeg under min treårige gerning i hele stiftet (og der gives få småbyer, jeg ikke personligt har besøgt) har opdaget, ville jeg sætte kræfter, liv og blod ind for det. Da jeg imidlertid ikke lod mig bispveie i den hensigt at blive hjælpebiskop, men for at tjene missionen og hjælpe til ved andres konversion for derigennem at sige Gud tak, at han selv har gjort mig til konvertit og bragt mig den hellige tro, så synes det, som om Gud derfor hellere ville have mig i embedet som hjælpebiskop for der at afsløre den åndelige nød, for at den, af hvem Gud vil kræve regnskab herfor, må frelse dem, end for at ende mine dage med det, og at han derfor også lader mig komme til en af hine

byer, til hvilke jeg i begyndelsen sendtes, hvor jeg ligeledes forefinder stor nød, og desuden har storhertugen tilbudt mig en plads i Livorno,⁸ hvor jeg på grund af den mangfoldighed af forskellige nationer, som bor der eller stadigt rejser derigennem, også ville finde rig lejlighed til at hjælpe med konversion af sjæle, hvilket jeg, at slutte efter den velsignelse, Gud heri nu og da har ladet blive mig til del, ville holde for mit egentlige kald. Hvad mine egne ønsker angår, håber jeg, Gud vil bevare min sindsro og gøre mig rede til at gå, hvorhen Hans Hellighed vil sende mig, uden at bede om anden gunst, end at jeg må komme et sted, hvor jeg kan udføre det, jeg skal, uden at udsætte mig for åbenbar fare for synd. Jeg siger åbenbar, fordi jeg vel ved, at der gives intet sted, hvor der ikke til enhver tid er farer, hvori man kan falde.

Det er sandt, at hvis jeg betragter det gode, jeg har nydt af huset Medici og særlig fra Hans Højhed, den regerende storhertug, endvidere, at hint land har givet mig troens forståelse, og at jeg for tiden lever af Hans Højheds barmhjertighed, fordi jeg allerede i et halvt års tid intet andet har haft at leve af, end hvad hans og hans residents godhed her i denne by har ladet mig få, ville det synes mig en særlig trøst, hvis Gud ville bruge mig til nogle år eller dage af mit liv til at arbejde for en eller anden af hans undersåtters åndelige vel eller til både for en eller anden sjæl i hans by Livorno. Men af angst for en hemmelig egenkærligheds forblændelse vover jeg hverken at bede Hans Hellighed eller Gud om det, for at jeg ikke, når jeg har opnået det, skal få samvittighedsnag over, at jeg er kommet til et sted efter min egen, men ikke efter Guds vilje. Forøvrigt, ligesom kærligheden til mit åndelige fædreland og til de såvel åndelige som timelige velgørere lader mig ønske at vise dem en tjeneste, så ville kærligheden til mit naturlige fædreland fordre, at Gud anvendte mig til dettes sjæles vel, og Hamborg alene ville kunne behøve, at jeg viede den hele mit liv, da det ville være nødvendigt for den derværende mission at komme i bedre orden, hvad jeg til sin tid i en indberetning derom skal forklare. Men i dette som i alt overlader jeg det hele til den afgørelse, Gud vil indgive Hans Hellighed, idet jeg kun beder om, at Gud vil handle med mig efter sin uendelige barmhjertighed og ikke efter mine mange og store synder, særlig ikke efter min uvidenhed og mine talløse store forsømmelser og uklogskaben med hensyn til min forvaltning af embederne som hjælpebiskop og vikar. Jeg ville også gerne høre, om jeg i mit skrift om faren ved håndspåleggelse⁹ har begået fejl, for at jeg, før jeg giver det til andre, kan forbedre det.

Deres Højvelbårenhed må undskylde mit brevts længde, men da emnet synes mig vigtigt, og det for mig drejer sig om ting, af hvilke min frelse

eller fortabelse afhænger, som også mange sjæles åndelige vel, har jeg anset det for nødvendigt at forklare mine foresatte alt så godt som muligt, for at de efter Guds vilje kan råde mig, hvormed jeg anbefaler mig til Deres forbønner i den hellige messe, idet jeg beder Gud om al nådes fylde for Dem. Deres Højærværdigheds og Højvelbårenheds uværdigste tjener
Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 15. marts 1684, ny stil.

Efter at have fuldført dette brev erfarer jeg, at jesuitterpatrene i denne mission, da de har hørt, at jeg har besluttet at forflytte de to ældste og længst herboende patre,¹⁰ bestræber sig for at komme min skrivelse til ordensgeneralen¹¹ i forkøbet, idet man erindrer sig, at han har været novice sammen med den ældste¹² af de to; derpå skal være kommet det svar, at han, da han kender dem personligt, vil tage dem under sin beskyttelse. Om det forholder sig sådan, ved jeg ikke. Af en troværdig person har jeg hørt, at patrene nu praler af det. Men jeg håber, at ordensgeneralen, når han har hørt, hvad jeg for nogle uger siden skrev til Deres Højvelbårenhed, vil tænke mere på sjælenes vel end på gammel bekendtskab fra noviciatstiden. Det skal ikke nægtes, at pateren har ydet ordenen og missionen store tjenester, men for at kunne være missionens leder og svare til de anstrengelser, den kræver, er han for højt bedaget, for tung og for belastet med forskellige indispositioner. Ej heller kan missionen bære omkostningerne for en overtalligs underhold. Derfor ville det være nødvendigt for så vel hans eget bedste som for missionens behov, til hvilket man savner en kraftig mand, der hurtigt kan ile fra sted til sted, at forflytte ham – for ikke at tale om andre grunde, for hvis skyld det er ligeså og mere nødvendigt at fjerne begge de ældste.

(1) E 337. Tilladelsen, som Stensen endnu ikke havde modtaget, blev givet 21.2.1684, jvf. E 341. – (2) Alderano Cibo, jvf. E 328, n. 7. – (3) Jvf. E 342. – (4) Johann Rotger Torck, jvf. E 322. – (5) Fyrstbiskop i Münster 1650-1678. – (6) Fyrstbiskop i Münster 1678-83. – (7) Paderborn. – (8) Jvf. E 329. – (9) *De impositione manuum*, jvf. E 299. – (10) Jvf. E 339. – (11) Charles de Noyelle, jvf. E 269, n. 1. – (12) Pater Marcellus Lotz, jvf. E 152, n. 2.

E 344. Fra Odoardo Cibo

Rom, 1. april 1684.

Indhold: Som svar på E 339 vil propagandakongregationens sekretær gøre sit bedste for, at de to missionærer bliver forflyttede.

KP-PS I

Til hr. Stensen, 1. april 1684.

Så snart jeg havde fået Deres Højvelbårenheds brev og havde erkendt nødvendigheden af at forflytte de to missionærer, undlod jeg ikke at rette mig efter Deres ønsker, om hvilke jeg sikkert ved, at de intet andet mål

har end at tjene Gud bedst muligt, og at gøre alt til at opfylde Deres retfærdige forventninger.

Jeg håber i denne sag at have tjent Dem godt, og at De måske ved modtagelsen af dette brev allerede har erkendt virkningerne. Jeg vil stadig stræbe efter, hvor end det måtte behage Deres Højvelbårenhed, med ærligt sind at bevise Dem min trang til at være Dem til tjeneste. Jeg kysser herved ærefrygtsfuldt Deres hænder.

E 345. Til Cosimo III

Hamborg, 26. april 1684.

Indhold: Stensen takker for storhertugens gavmildhed og pæne ord, omtaler faren for krig og beklager den kejserlige gesandts manglende kristne sindelag, der har resulteret i stridigheder omkring opførelsen af et nyt hus til katolsk gudstjeneste.

KP-PS 1

Deres højhed!

Når jeg på den ene side betragter Deres Højheds godhed, som den guddommelige barmhjertighed i så høj grad har udøst over mig, og på den anden side tænker på min uværdighed, for hvis skyld jeg fortjener Guds vrede og menneskers foragt, frygter jeg, at Vorherre hernede skænker mig glæde for at forbeholde mig tugtelsen i det andet liv. Når jeg betragter det onde, som ved mine handlinger findes på steder, hvor jeg er eller har været, eller det gode, som ved mine forsømmelser fattes, da må jeg anse det for den største nåde, om Gud stødte mig ud i den dybeste forladthed og den yderste fattigdom i denne verden, blot han bevarede mig i sin nåde. Men alligevel trøster Gud mig og lader mig nyde godt af Deres Højheds gavmildhed over for mig selv og mine fattige i ethvert behov, og endda lader mig høre Deres ønske om at se mig i Deres nærhed, idet De nu arbejder på at opnå mig denne gunst,¹ og endda takker mig for at have modtaget penge fra Deres Højhed. Måtte det behage Guds barmhjertighed at danne mig således, som Deres Højhed tror og ønsker, jeg skal være, og lade mig forrette sådanne og så virksomme bønner og fromhedsøvelser, som Deres Højheds store godhed mod en så ringe og unyttig tjener, som jeg er, fortjener, især i så farefulde tider som de nuværende, hvor jeg frygter, at min lunkenhed og efterladenhed over for sjælene her skal foranledige Gud til at vende mine bønner ryggen.

Det ser ud til, at vi i løbet af kort tid vil få krig her i nabolaget. Gud alene ved, hvorledes vi da ville holde stand imod tyrkerne.² Hvis de kejserlige gesandters fromhed svarede til deres herres,³ ville jeg love mig alt godt deraf; men den daglige erfaring, man her i byen gør med to af dem,⁴ bekræfter det ord for manglende dyd, disse herrer længe har haft og

stadig har. Kejsereens hellige majestæt havde her i Hamborg købt et hus til bolig for sin resident, for patrene og for den katolske gudstjeneste. Residenten og patrene blev imidlertid ikke uden skyld fra begge sider uvenner, og den først har derefter gjort alt for at hindre byggeriets fortsættelse og sælge grunden med såvel gamle som ny bygninger. Da jeg så den kedelige splid, som sagen forårsagede blandt mange, og erkendte, at huset desuden var forhadet i byen, ville jeg ikke modsætte mig residentens råd at sælge det nævnte hus, i den hensigt, som han lod mig håbe, at købe et andet, idet han tilføjede, at dette ville være Hans Majestæts vilje, og at jeg, så snart grev Berka ankom, ville kunne høre de instruktioner, som man i dette øjemed havde givet ham. Da nu grev Berka var kommet, sagde han mig straks, at han havde udtrykkeligt pålæg om at sælge huset, men han talte ikke om, at han skulle købe et andet, ja, efter alle solemærker at dømme synes det at fremgå, at disse penge delvis eller helt skulle tjene ham selv. Derefter har jeg hørt, at det ikke var Hans Majestæts vilje, at huset skulle sælges, medens begge gesandter stadig har til hensigt at sælge det, endskønt byen ikke ønsker at købe det, og ingen anden kan. Så vidt man af et brev, skrevet til en af patrene fra Wien, kan skønne, synes det, som om de har villet sætte Deres Højheds resident, hr. Kerckring,⁵ i dårligt lys hos kejseren, hvorfor jeg så vel af retfærdighed overfor sagen som af hensyn til hans venskab overfor mig føler mig forpligtet til at sætte Deres Højhed ind i forholdene, for at De så meget sikrere kan dømme om dem. Da hr. Kerckring så, at begge disse herrer ville forhale byggeriet af huset og fratage selskabet disse missionærer, påtog han sig både den ene og den anden sag, og for at redde huset erklærede han sig, fordi patrene havde givet mere ud, end pengene fra kejseren androg, og derfor ikke kunne bygge videre, ja, endogså var blevet arbejderne en stor sum skyldig, villig til at betale al gælden, og hvad der yderligere skulle til, på betingelse af, at han intet skulle have med kejserens resident at gøre, at han efter byggeriets fuldendelse atter måtte trække sine penge ud, og at patrene først i så henseende havde fået ordrer fra Hans Majestæt i Wien. Da hr. Kerckring nu ville forhandle med arbejderne om byggeriets fuldførelse og bød dem tilstrækkelig sikkerhed så vel for restgælden som den ugentlige betaling, så længe byggeriet stod på, var de allerede indtaget derimod og ville ikke forpligte sig til at fortsætte byggeriet; hr. Kerckring ville ikke betale den tidligere gæld, hvis de ikke ville gøre arbejdet helt færdigt. Denne sag er i Wien blevet fremstillet, som om hr. Kerckring havde villet føre kejseren bag lyset og havde brudt sit ord, hvilket ikke er tilfældet, da han kun har tilbudt penge under den forudsætning, at huset blev gjort færdigt, og nu, da dels verdslige, dels gejstlige i byen havde indjaget arbejderne skræk, og

disse afgjort vægrede sig ved at fortsætte arbejdet, kan han ikke handle anderledes; uden ham ville huset allerede forrige år være gået tabt. For den katolske gudstjeneste kunne vi ikke have nogen ulyksaligere kejserlig gesandt end den nævnte; thi medens han her burde være de tyskes gudstjenestes beskytter og opretholde et offentligt kapel med en for den kejserlige gesandt sig sømmende værdighed, må vi nu med særlig tilladelse fra byen betjene os af huset, der tilhører den spanske resident,⁶ som også er fraværende. Han fører også et lidet eksemplarisk levned, og for ikke at tale om andre ekscesser afholdt han på palmesøndag⁷ et stort selskab, hvor alle opvartedes med kød. Ejheller grev von Berkas levned er eksemplarisk, så det tjener vore katolikker mere til forargelse end til ære. Det gør mig ondt, at de kejserlige gesandters levned ikke bedre svarer til hans kejserlige majestæts så store godhed. Hvis de andre, med hvem han plejer råd om tyrkerkrigen, er ligesådanne, hvad skal man da kunne håbe for Tyskland?

Jeg mindes, at Deres Højhed i et brev for nogle måneder siden udtaler en mistanke mod spanierne.⁸ For nogle dage siden har jeg også hørt, at man taler om spanske planer mod Deres Højhed; men jeg vil ikke desto mindre håbe, at det kun er et løst rygte. Det synes mig, at spanierne har nok at gøre med Frankrig, så de ikke behøver at tænke på andet. Måtte Gud, der alene er fredens sande ophav, forene de kristne fyrsters hjerter til den sande fred, så at de sammenslutter deres hære mod Kristi navns fjender og udrydder al vantro. Måtte han også helliggøre alle katolikkers vandel, for at ikkekatolikkerne, når de ser den guddommelige nådes virkning på sande katolikker, også selv må nå til at få del i den samme store gave. Jeg er så fri at vedlægge det her medfølgende brev, fordi det angår dette sogns vel, som med hensyn til sjælene befinder sig i en så virkelig ulykkelig tilstand, at jeg næsten tvivler på noget hjælpemiddel derimod. Jeg skriver til ordensgeneralen⁹ om de to missionærers forflyttelse. Gud være os nådig! For Deres Højhed og hele det storhertugelige hus beder jeg om den guddommelige nådes forøgelse, for at den stadige forening med Gud må forsøde al denne tunge pilgrimsgangs bitterhed og stadfæste os Guds evige venskab, og jeg forbliver Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 26. april, ny stil 1684.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Storhertugen ville gerne have Stensen til Livorno, jvf. E 329. – (2) Tyrkerne var ganske vist slået ved Wien i 1683, men udgjorde stadig en trussel i Østrig og Ungarn. – (3) Kejser Leopold var kendt som en energisk katolik. – (4) Hans Dietrich von Rondeck (død 1688) og diplomaten Franz Anton von Berka (død 1706). – (5) Theodor Kerckring, jvf. E 225. – (6) Don Juan de Salazar, spansk resident fra 1667. – (7) 23. marts (gml. stil). – (8) Jvf. E 326. – (9) Charles de Noyelle, jvf. E 269, n. 1.

E 346. Til Cosimo III

Hamborg, 23. april/3. maj 1684.

Indhold: Stensen har atter modtaget penge af hr. Kerckring og planlægger en kort tur til København.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Deres Højheds overordentlige godhed og mit øjeblikkelige behov for at forsyne mig med nogle klæder og hjælpe mine fattige har foranlediget mig til hos residenten, hr. Kerckring,¹ at hæve yderligere 200 daler, hvad jeg endvidere bevægedes til af ønsket om at se, hvorvidt jeg ved et strejftog til København kunne gøre noget for de derværende sjæles vel. I lang tid har jeg næret dette ønske,² men kan endnu ikke beslutte mig dertil; hvis jeg imidlertid gør det, vil det blive i den allernærmeste fremtid, og jeg tænker ikke på at opholde mig der udover nogle ganske få dage. Gud vil lønne Deres Højheds gavmildhed mod mig, og skulle min lunkenhed og åndelige uformuenhed gøre mine egne bønner virkningsløse, så vil Gud høre deres bønner, som i deres store nød har nydt godt af den. Måtte Vorherre i disse overordentlig tunge og onde tider give Deres Højhed lys og kraft til af hans uendelige visdom at modtage og efterleve hine indskydelser, af hvilke der flyder forøget så vel timelig som evig velsignelse for staten, det storhertugelige hus samt hele kirken. Dette ønsker af hjertet Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den hellige Jørgens fest³ 1684.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Om Theodor Kerckring se E 225. – (2) Jvf. rejsepas, udstedt i januar 1684, E 336. – (3) 23. april.

E 347. Fra Odoardo Cibo

Rom, 6. maj 1684.

Indhold: Propagandakongregationen har besluttet, at Stensen skal blive i Nordtyskland som apostolisk vikar med løn til sig selv og en missionær.

KP-PS I

Til hr. Stensen, biskop, den 6. maj 1684.

Hans Helligheds og Eminencernes forvisning om Deres Højvelbårenheds enestående iver er så stærk, at de i hine missioners stadigt voksende fremskridts interesse – fremskridt, man venter sig af Deres arbejde – ikke har fundet det ret at fritage Dem for vikariaternes byrde.¹ Man har imidlertid for at give Dem mulighed for at kunne holde Dem i hine egne, valgt den udvej også at ansætte Dem som apostolisk vikar for de steder, som allerede var overdraget den afdøde biskop af Münster til forvaltning,² idet man anviser Dem en provision af 200 scudi årligt, hvad den hellige kon-

gregation plejer at give sine biskopper, samt en lignende på 50 scudi til en missionær efter Deres skøn, for at De i den hellige tjeneste kan få en hjælp og yderligere mod til gennem Deres iver at øge den katolske religions fremskridt og derigennem forøge Deres egen løn, som De hos den gode Gud måtte have i vente. Idet jeg forsikrer Dem om den glæde, som dette vil være for Hans Hellighed og Eminencerne, forbeholder jeg mig at sende Dem det sagen vedrørende brev, som man er i begreb med at udstede, og jeg kysser ærefrygtsfuldt Deres Højvelbårenheds hænder.

(1) Jvf. E 321. – (2) Jvf. E 270.

E 348. Til Cosimo III

Hamborg, 7./17. maj 1684.

Indhold: Stensen redegør for stridighederne mellem storhertugens resident og den kejserlige udsending.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

For at Deres Højhed klart kan erkende årsagen til visse herværende personers optræden mod Deres Højheds resident, hr. Kerckring,¹ har jeg anset det for min pligt nøje at omtale oprindelsen til modstandernes parti, personerne, det består af, og det tilfælde, i hvilket de tror at have fundet et belejligt middel til hævn. Jeg vil gøre dette så vel på grund af selve sagens retfærdighed, som også for de fortjenesters skyld, nævnte resident har ydet det herværende katolske sogn og mig, Deres Højheds uværdigste tjener, for slet ikke at tale om alt, hvad han til ære for den rang, Deres Højhed har udstyret ham med, til gavn for denne bys offentlige vel og til gavn for den enkelte gør. Han er derfor også afholdt af byens førende personligheder og velset af omegnens fyrster, også af Hans Majestæt kongen af Danmark,² der ofte betjener sig af hans råd, og af hvem han har opnået forskellige gunstbevisninger såvel for byen som for den enkelte. Han har endog i den tid, jeg har været her, for en af sine fremtrædende fjender hos Hans Majestæt opnået en gunst, som betød overordentlig meget for den pågældende herre.³

Hele sagen kan føres tilbage til den samme omstændighed, som har bevæget Deres Højhed til at give ham residents rang, nemlig trangen til at skaffe den tyske nations katolske gudstjeneste en katolsk gesandt til at tage sig af denne, efter at hr. Rondeck,⁴ Hans kejserlige Majestæts resident, gennem sine intriger havde bragt det så vidt, at huset, som Hans kejserlige Majestæt havde købt til afholdelse af katolsk gudstjeneste og til bolig for sine gesandter og missionærer,⁵ næsten allerede var solgt, og missionen i færd med at fravristes jesuitterne. Da resident Kerckring optrådte energisk

og virkningsfuldt mod disse planer, skaffede han sig så vel hr. Rondecks fjendskab som alle deres, han til gennemførelse af sine planer havde forbundet sig med, således fremfor alt grev Berka⁶ og borgmester Meurer, som havde følgende motiver. Borgmesteren søgte i den hensigt at formindske borgernes autoritet og under kejserens beskyttelse at tilbageføre en senator, som borgerne ifølge byens love havde fjernet.⁷ Resident Rondeck tilbød ham kejserens beskyttelse, fordi han selv på sin side behøvede borgmesterens hjælp til at foranledige, at byen købte det til gudstjeneste bestemte hus. Hertil benyttede han midler og metoder, som er en katolik ganske uværdige, og som imidlertid allerede afsløredes, efter at borgerforsamlingen lod sig forelægge senatsprotokollen⁸ og af den lod udfærdige en udskrift til oversendelse til kejseren, ligesom den også fra Wien har fået en kopi af hr. Rondecks breve, for at Hans kejserlige Majestæt desto tydeligere kunne se den hemmelige forståelse mellem hans gesandt og den nævnte borgmester til skade for byens gamle privilegier, hvorved ligeledes hr. Rondecks planer i egen og mod kejserens og byens katolske gudstjenestes interesse afsløredes.

Grev v. Berka, som behøvede penge, dels til at udligne gæld fra forrige år og dels til en rejse, han nu skulle foretage til Sverige,⁹ stillede sig, efter at man havde vakt forhåbninger hos ham om at få del i pengene ved salg af huset under foregivende af udlæg overfor byprotokollen, på Rondecks side mod huset og patrene (hvad jeg med sikkerhed sluttede ved min første samtale med ham, hvor han sagde, at han havde ordre til at sælge huset, men ikke til at købe et andet, samt at han ville indføre andre missionærer) og på borgmester Meurers side mod byen, idet han foregav i kejserens navn at ville lade straffe visse borgere, som de begyndte at kalde rebeller (tysk Belhamers¹⁰) mod kejseren og staden. I dette øjemed havde de ved hoffet opnået en henvendelse til Hans Højhed af Celle¹¹ og staden Bremen med det formål at genindsætte senatoren og straffe borgerne; af de fra Hans Højhed af Celle og fra Bremen udsendte kommissærer, som derfor ikke var blevet modtaget her i byen, er en blevet tilbage, som også har taget parti imod byen og har smigret sig med håbet om bruden,¹² hvilket gav anledning til de nuværende angreb mod resident Kerckring.

Det ville føre for vidt at optælle alle de enkelte intriger, som resident Rondeck og hans tilhængere har foretaget mod huset og patrene, og da hr. Kerckring og patrene har afsløret og forstyrret dem alle, nogle ved det kejserlige hof, andre her i byen, og begge slags tilsammen i Rom med den virkning, at jesuitterne bliver her (hvad jeg vil håbe for bestandig, thi når man nu arbejder på en højst nødvendig forflyttelse af to af dem,¹³ ønsker man i deres sted andre af samme selskab og ikke af en anden orden), og at

byen ikke køber huset. Til trods herfor lykkes det ikke at fortsætte byggeriet, sålænge hr. Rondeck og hr. Meurer som hidtil endrægtigt holder sammen, da ingen arbejder vover at arbejde, endskønt man ikke vil udbetale den forfaldne løn, førend hele arbejdet er fuldført. Efter alt at dømme vil Gud dog, fordi de har forbundet det timelige med det åndelige, det vil sige knyttet undertrykkelsen af borgerne sammen med hindringen af kirkehusets bygning, bevirke, at de, idet de uden tvivl begge vil blive anklaget og straffet for uretfærdighed overfor byen, samtidig vil blive frataget muligheden for yderligere at hindre byggeriet på Guds og kejserens hus.

For endmere at ophidse grev von Berka mod resident Kerckring har de ikke blot gennem forhindring af salget af huset og fjernelsen af jesuitterne fremstillet det som en med kejserens vilje fuldkommen retfærdig og overensstemmende sag, men de har også forstået at indbilde greven, at hr. Kerckring skulle have udtalt sig ufordelagtigt om grevens familie, hvilket jeg er blevet udspurgt om af en embedsmand, som havde det fra en af grevens fortrolige. Jeg svarede derpå, at jeg i de trekvart år, jeg har været her, ofte har talt med hr. Kerckring, idet jeg nød hans gæstfrihed, og flere gange med ham drøftede ting, der berørte greven, men at jeg aldrig har hørt det mindste ord om hans familie, og holder det for moralsk sikkert, at han intet, hverken godt eller dårligt, vidste om den. Da begge engang sammen var bedt til middag hos Hans Højhed af Holsten¹⁴ – det var første gang, greven og residenten talte med hinanden – satte greven sig ved siden af residenten, hvorved de, uden at andre kunne høre det, fortsatte en samtale, indtil de ved fyrsten af Halles¹⁵ mellemkomst atter sluttede sig til det øvrige selskab. Samtalens kernepunkter var, at residenten ved bordet ikke havde givet ham titlen »Ekscellence«, og at han som Deres Højheds tjener ikke burde handle imod kejserens interesser. Over det sidste punkt udbad residenten sig nøjere forklaring, som imidlertid ikke kom; til det første svarede han, at han ikke havde kunnet give ekscellencetitlen til ham, der ikke havde ladet ham vide, i hvilken egenskab han var kommet, og som heller ikke havde ladet de forskellige andre gesandter i byen det vide. Dette er altså de personer, der er gået sammen imod resident Kerckring, og tillige årsagerne og anledningen til det had, de nærer. Hvad nu det foreliggende tilfælde angår, i hvilket de mener at have fundet anledning til at hævne sig, da er han så fri for enhver skyld, at alle i høj grad undres over disse herrers forblændelse. Også andre fyrsters gesandter så vel som byens ledere viser dem mishag, idet de omtaler deres sammenkomster imod ham og fortæller om de trusler, de ved drikkelag har udstødt imod ham, og hvorledes greven ophidser dem alle, idet han hos dem vækker forhåbnin-

ger om, at han ved hjælp af venner i Wien hos Deres Højhed vil opnå det, han tilstræber over for hr. Kerckring. Selve sagens vigtigste omstændigheder er følgende. En af borgmestrene, Moller,¹⁶ er formynder for en rig, ung pige ved navn von Kampe.¹⁷ Da en rig yngling bejlede til hende, og hun i den anledning spurgte sin formynder til råds, frarådede han hende giftermålet som et uheldigt parti, endskønt hun kort derefter måtte se, at formynderen gav den nævnte yngling sin egen datter. Da senere en anden ung mand af en af byens bedste familier, en juridisk doktor,¹⁸ anholdt om hendes hånd, forblev hun åbenlyst i selskabelig forbindelse med ham og gav ham sluttelig sit ja uden at spørge sin formynder, der, da han havde hørt om løftet, af al magt søgte at foranledige hende til at tage sit ord tilbage, men stadig forgæves, idet pigen svarede: Da De ikke satte Dem imod det, da De så, han søgte mig, vil jeg nu, da jeg har givet mit ord, ikke bryde det. Da nu de forlovede så borgmester Moller, brudens formynder, fremture i sin modstand, indgiver de til senatet et bønsskrift med ansøgning om kommissærer, der skulle undersøge sagen og afgøre, om denne modstand var lovlig eller ej.

Men til hvor mange instanser, de end i løbet af otte måneder henvendte sig, fik de hverken svar på deres brev eller kommissærer til at tage sig af sagen. Der fandtes ej heller blandt prædikanterne en eneste, der havde vovet at assistere ved vielsen, da der består et dekret af år 1676, givet til gunst for formyndere og til stor skade for ægteskabs fri indgåelse.¹⁹ Da imidlertid brudgommen også havde mange venner blandt de øverste i senatet og i byen, besluttede han efter at have rådført sig med nogle få af sine fortrolige venner at lade en udenbys prædikant komme og foretage vielsen, i hvilket øjemed hans broder, senator Schaffhausen,²⁰ den forstandigste og mest praktiske forhandler med udenlandske fyrster, byen har, tilbød sit hus til bolig, og da han bor næsten lige overfor resident Kerckring og står i venskabsforhold til denne, bad han ham, om han for en halv dag ville overlade ham et af sine værelser, som altid er udstyret på det smukkeste, for der at afholde brylluppet. Dagen før bryllupsdagen²¹ henvendte brudgommen sig til borgerskabet og sagde foran det fuldtallige senat: Da jeg i løbet af otte måneder intet svar har fået fra senatet angående min lovlige ansøgning, ser jeg mig nødsaget til at søge min ret hos borgerne, hvilket er i overensstemmelse med byens love. I morgen holder jeg i residentens hus med assistance af en udenbys prædikant og i nærværelse af forældre og nogle af de ledende borgere mit bryllup. Han gav derefter en middag for ca. 10-15 mennesker, og de gik så til senators, brudgommens broders hus, for at sove, hvor de sikkert endnu bor, går dagligt i

kirke, på visit, i selskaber, uden at man, hvad man ifølge dekretet egentlig måtte gøre, foretager sig noget imod dem og senatoren, tværtimod kommer alle for at lykønske dem, og nogle prædikanter har endog offentligt fra prædikestolen takket for ægteskabets lykkelige indgåelse. Bruden indfandt sig på følgende måde. Hun opholdt sig en times vej her fra byen på et landsted hos en anden formynder, hvorfra hun, efter om morgenen at have klædt sig på som sædvanligt og anlagt en hovedbeklædning som den, man efter en meget rosværdig skik bruger her i byen, i øvrigt upåagtet af husbeboere og ganske alene ad en omvej gennem nogle gader tre timer før middag ankom til byen, så det drejer sig her hverken om bortførelse eller forførelse. Den smerte, som borgmester Meurer overfor sine tilhængere foregiver at føle over krænkelsen af den biskoppelige jurisdiktion, er altså latterlig. Thi hvis det her drejede sig om en krænkelse, og man udenfor Guds kirke overhovedet kan tale om en biskoppelig jurisdiktion, så kan krænkelsen i hvert fald ikke være rettet mod byen, men mod kongen af Sverige,²² som er indehaver af bispedømmet Bremen, hvorfor også denne katedral nutildags hører til svenskekongens jurisdiktion. Men antages det, at der siden den katolske tid har bestået en retsmæssig succession i den biskoppelige jurisdiktion, hvorledes kan da den, som udlåner et værelse til en ven, som kan benytte det efter sit formål, anklages for jurisdiktionsbrud, når han hverken har engageret prædikanten eller betjent sig af ham eller anet, at den biskoppelige jurisdiktion derved kom under debat? I virkeligheden måtte aktionen rettes mod prædikanten og brudgommen, omend skylden hos brudgommen i et tilfælde, hvor den, der påberåber sig jurisdiktionen, i otte måneder har tilbageholdt det lovmæssige svar, ikke kan være stor, i hvert fald ikke på et sted, hvor man ikke kender tridentinerkoncilets forskrifter.²³ Det ville have været godt, hvis brudgommen havde kunnet appellere til borgernes forsamling og der ladet grundene undersøge, så retfærdigheden helt og holdent kunne ske fyldest. Men det ville have været til endnu større beskæmmelse for senatet og for hans egne frænder og venner, hvorfor han har anset det for bedre at handle som han har gjort.

Til senatets dekret mod residenten er man derefter kommet på følgende måde: De, som har vist sig som pårørende til brudgommen, måtte forlade senatet, medens sagen forhandlede. Derved blev borgmester Meurer med sit parti det andet talmæssigt overlegen, hvorfor han til trods for nogles modsigelse nåede sin hensigt; man tvivler imidlertid ikke om dekretets ophævelse ved næste borgerforsamling eller om ophævelsen af det fra 1676, der var lavet til kuratorernes fordel og for at berige deres familier.

Da borgerne yderligere var meget oprørt over borgmester Meurer på grund af hans konspiration med kejserens gesandter imod deres privilegier og på den anden side er hr. Kerckring meget velsindet – han har blandt andet for nogle dage siden hos kongen af Danmark skaffet dem frigivelse af et skib, som allerede var bestemt for statskassen, og skibet anløb netop byen i de dage, da borgmester Meurer gennemførte sit anslag mod hr. Kerckring, hvilket, da det af ophavsmændene selv råbtes ud som en slags triumf for residenten, måtte forårsage et vist mishag hos borgerne – tvivler jeg ejheller på, at Deres Højhed, hvis De tilkendegiver et vist mishag over dette anslags ophavsmand, vil opnå hver ønskelig satisfaktion.

Medens jeg er i færd med at slutte dette, hører jeg, at de 148's kollegium²⁴ i dag er samlet, og at man har udtalt sig meget skarpt imod anslagens ophavsmænd og har villet se hin dags protokol, så jeg tror, at brevet, som var bestemt til Deres Højhed imod residenten, næppe bliver ekspederet, og at den beskæmmelse, man havde tiltænkt residenten, vil falde tilbage på ophavsmændene selv, samt at byen vil yde Deres Højhed al skyldig satisfaktion. I dette øjeblik modtager jeg et bud fra hr. Berka, som i aften klokken otte ville tillade sig at opsøge mig, men da jeg ikke fandt det rigtigt at modtage ham i aften og derfor tilbød at komme til ham på fredag, altså i overmorgen, fordi vi i morgen har den store Kristi Himmelfarts fest, var tjeneren i tvivl om, hvorvidt han til den tid endnu opholdt sig her. Det er første gang i mange måneder, han har været her, at han har villet komme til mig, skønt jeg straks i begyndelsen har været hos ham, og skønt han gennem hr. Rondeck engang lod mig sige, at han måtte tale med mig; da jeg så kom, undskyldte han sig, idet han sagde, at han havde sovet middagsøvn og ikke var påklædt, men han ville komme til mig, hvad altså ikke skete. Men jeg lægger ingen vægt på slige formaliteter og ville være kommet tilbage både en tredje og en fjerde gang, om det havde passet ham. Jeg skriver dette af ingen anden grund, end at det træffer sig ganske mærkeligt, at han netop i aften har villet besøge mig, og at hans tjener frygtede en nær forestående afrejse. Jeg ved ikke, om hin forsamling af borgerkollegiet gennem sine mishagsytringer mod borgmester Meurer eller om nyankomne breve fra Wien om deres intrigers afsløring kan have bevirket denne pludselige ydmyghedsakt. Jeg har ikke opholdt mig over, at greven intet besøg har aflagt hos mig, dog har det undret mig, at end ikke hans kapellan under sit mange måneders ophold her er kommet til mig. Men måske vil næste post, hvis Gud giver os liv og sundhed, bringe mig nøjere efterretninger. Gud give Deres Højhed så vel ved denne lejlighed som ved enhver anden det ene, som tjener til hans større ære og til de

fleste sjæles frelse, og han forlene Deres Højhed og hele det storhertugelige hus med al sand så vel evig som timelig storhed, hvorom jeg af hele mit hjerte beder. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titipolis.

Hamborg, dagen før Kristi Himmelfart, 1684.²⁵

(1) Theodor Kerckring, jvf. E 225. – (2) Kong Christian V. – (3) Heinrich Meurer, borgmester i Hamborg (død 1690) havde fået en anbefalingskrivelse fra Kerckring til den danske konge. – (4) E 345, n. 4. – (5) Jvf. E 345. – (6) Den kejserlige udsending, jvf. E 345, n. 4. – (7) Senator Nikolas Krull, der havde tilegnet sig 9000 mark. – (8) Hamborg var en fristad under kejseren, og ledelsen lå i hænderne på et senat, valgt for livstid, med fire borgmestre i spidsen. Til krigserklæringer og andre ekstraordinære beslutninger var dog borgerforsamlingens akcept nødvendig. – (9) Grev von Berka var kejserens udsending i Sverige i august/september 1684. – (10) Lokalt udtryk for dem, der ubehersket kæfter op. – (11) Hertug Georg Wilhelm af Celles kommission kom 20.12.1683 (gml. stil) til Hamborg. Fristaden Bremen sendte ligeledes et par kommissærer. Deres forsvar af Krull mødte imidlertid ringe forståelse i Hamborg. – (12) Jvf. nedenfor. – (13) Om forflyttelsen af de to ældste missionærer se E 339. – (14) Hertug Christian Albrecht von Holstein-Gottorp (1641-1694). – (15) Muligvis Albert von Sachsen-Weissenfels (1659-1692). – (16) Diedrick Moller (1622-1687), borgmester fra 1680. Han havde 10 børn, heraf fem døtre. – (17) Anna von Kampe (1661-1686), niece til Mollers kone. – (18) Barthold Nikolaus Schaffshausen (1655-1732). – (19) Ægteskab mod forældres/formynderes vilje kunne annulleres, bruden gøres arveløs og brudgommen miste livet. – (20) Johann Dietrich Schaffshausen (1643-1697), senator 1677. – (21) Parret blev gift 20. april 1684. – (22) Fyrstbispedømmerne Bremen og Verden blev svensk ved den westfalske fred i 1648. – (23) Jvf. E 50, n. 3. – (24) Forsamlingen af de tre kirkekollieger, der besad udstrakte rettigheder. Det rette antal er 144. – (25) Kristi Himmelfart faldt i følge julianske kalender 8. maj 1684.

E 349. Til Cosimo III

Hamborg, 14./24. maj 1684.

Indhold: Stensen bringer flere detaljer om hr. Kerckrings bryderier med den kejserlige gesandt.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

I mit forrige¹ brev forklarede jeg Deres Højhed, at hr. resident Kerckring på grund af bevarelsen af jesuitterne og huset, som er bestemt til katolsk gudstjeneste, har pådraget sig resident Rondecks og hans venner, grev von Berka og borgmester Meurers had og nu fuldstændig uskyldigt ser sig forfulgt af dem alle tre, især af greven, som gennem sine venner ved hoffet og borgmesteren, den sidste ved hjælp af et dekret, som af ham og hans håndlangere udfærdigedes under foregivende af anke fra senatets side, vil bevirke, at Deres Højhed helt vil lade ham falde, ja, hvis det stod til dem, vil ødelægge ham fuldstændigt.

Derefter havde jeg da næste dag en samtale med grev Berka og skønner af hans udsagn ligesom af, hvad jeg ved borgmester Meurer har sagt til

andre, at der til deres vrede mod ham består endnu en grund, hvis anledning og grundløshed behøver en forklaring. Man antog det for sikkert, at alt, hvad borgerne til forsvar for deres privilegier i Wien foretager sig mod hr. Meurer og hans tilhængere (hvorved de derfra modtager kopier af breve, som hr. Rondeck i den anledning sender dertil, og samtidig medsender en kopi af senatsprotokollen med det afsnit, som angår hr. Rondecks forhandling i den sag, går gennem jesuitternes hænder. Da de nu ved, at der dengang, da hr. Rondecks intriger mod Hans kejserlige Majestæt blev bekendt, herskede den bedste forståelse mellem resident Kerckring og patrene, påstår de, at dette også nu er tilfældet. Derfor sagde også hr. Rondeck, som dengang tilligemed greven var imod, udtrykkelig – og greven stemte i med – at partiets overhoveder holdt hemmelige sammenkomster i haven bag hr. Kerckrings hus. Det ene som det andet er helt igennem urigtigt. Hvad patrene angår, så har de siden min ankomst været imod mig så vel som mod resident Kerckring, fordi han er af min opfattelse og ønsker begge de ældste patre forflyttet, og fordi han ikke vil betale pengene til patrenes udgifter ved byggeriet, før håndværkerne har lovet at arbejde videre og gøre det hele færdigt. Hvad endvidere partilederne² angår, da har jeg hverken kendt deres anfører eller talt med ham udover på bryllupsdagen, da han kom for at lykønske brudefolkene, og med den anden har jeg kun forhandlet højst to-tre gange, når han af og til i aftenkøligheden indfandt sig i hr. Kerckrings have, og dette først efter at tingene allerede var kommet i den gænge, hvori de allerede længe har befundet sig, så der var hverken sted eller tid til at forhandle om slige sager, fordi det allerede var for sent. Gud ved, hvem mellemmanden mellem jesuitterne og borgere kan være, hvis tingene virkelig, som man har påstået, går gennem jesuitternes hænder. Da borgmester Meurer i disse dage havde hørt af en ven, at hr. Kerckring hverken havde kendt partiets fører tidligere og heller ikke havde forhandlet andet end ligegyldige ting med nogen anden og dette først efter at den nuværende tingenes tilstand var indtrådt, viste han sig meget krænket over, at man havde informeret ham anderledes derom, og tilbød at gøre en undskyldning, hvoraf man ser, at intet andet end en hævnssyg tendens har anstiftet alt dette.

Da jeg var hos greven, ville så vel han som hr. Rondeck overdrive sagen med brudefolkene, og da jeg dertil svarede, at hr. Gravenenthal,³ Sveriges resident, uger igennem i sit hjem havde huset og beskyttet personer, som var hemmeligt forlovede og flygtede fra deres pårørende, svarede de straks, at dette var sket på den svenske konges befaling. Jeg har så talt derom med hr. Graeff,⁴ som just på det tidspunkt var sekretær hos samme resident, og som havde forhandlet angående denne beskyttelse, og jeg har

derved hørt, at kongen af Sverige⁵ først blev sat i kundskab derom, efter at man havde optaget de pågældende i huset, og at, skønt det var mægtige frænder, som satte sig imod, og der gik lang tid, før brevet fra kongen indtraf, og partierne forligtes med hinanden, man af den grund hverken fra magistratens side her eller fra Sverige rejste den ringeste anke mod residenten. Jeg kan altså ikke noksom undre mig over disse to gesandter, at de optræder således overfor resident Kerckring og imod al sandhed og med slig lidenskab taler derom. Men for endnu en gang i dette brev at komme tilbage til samme tilfælde vil jeg, for at Deres Højhed klart kan indse den ulyksalige Meurer og hans senatstilhængerens uretfærdighed, lige gengive strafdekretets ord, som de står på tysk, for så vidt de drejer som om medvideren ved en forbrydelse, idet jeg ved, at Deres Højhed forstår dem:

»Enhver mand eller kvinde, kobler og koblerske, hæler og hjælper, som med råd eller dåd bevidst hjælper til med at koble et par sammen, ved at låne hus, have og bolig eller færdselsmidler, eller herberger unge jomfruer eller børn, giver anledning og lejlighed til, at de uden først at være medvidende bliver indviklet i kendskab dertil og samtaler derom ...«.

Det er alt, hvad der fremlægges for at forklare, hvorvidt de anses for medvidere eller hjælpers hjælpere, hvad angår den første viden og den første stiftelse af kærlighedsforhold og utugtens synd, medens der intet ord findes deri, som direkte eller indirekte kunne anvendes på dem, som tilbyder deres hus til brudevielse eller yder husly til folk, om hvem alle ved, at de i al ærbarhed har forlovet sig, og endnu mindre om personer, der for otte måneder siden har meddelt myndighederne, at de havde forlovet sig og forlangt kommissionærer til undersøgelse af, om formynderne havde ret eller uret til at modsætte sig deres forehavende, uden at de så meget som modtog et svar.

Det er også mærkeligt, at borgerkollegiet efter ophævelsen af dekretet mod residenten hos hr. Meurer og hans tilhængere på spørgsmålet om, hvorvidt brudefolkene virkelig havde forbrudt sig mod straffedekretet, fik det svar, at man tvivlede om det, og at sagen var forelagt visse doktorer til undersøgelse; og nu siger man i almindelighed i byen, at de ikke har forset sig imod det. Deraf ser man forblindelsen ved de lidenskaber, vanviddet styrter mennesker i, som endnu før de ved, om sagen er kriminel eller ej, udsteder et mod en udenlandsk fyrstes gesandt rettet dekret, som endog havde ret til at optage og en tid lang beskytte kriminelle personer, indtil man havde undersøgt, om de virkelig havde fortjent beskyttelse eller ikke; men mod selve personerne og mod den, der modtog dem i sit hus om natten, udstedes intet dekret, ja, man vil endog først undersøge, om de er skyldige eller ej. Man har forøvrigt et nyt tilfælde, som hændte for nogle

uger siden, da to andre herværende brudefolk, som så sig uretmæssigt hindret af deres forældre, bad om kommissærer, hvorpå senatet bestemte, at de uagtet deres families modstand kunne gifte sig. Men de førstnævnte brudefolk har efter otte måneders bestandige ansøgninger hverken kunnet opnå kommissærer eller svar, fordi borgmesteren selv var formynder og på grund af medgiften havde til hensigt at lade sin søn ægte hende, endskønt de befandt sig i for nært slægtskab med hinanden. Disse og andre uretfærdigheder, som jeg har konstateret i denne by, som også andre synder, som begås her, får mig til at tro, at Guds straf ikke kan være langt borte. Vorherre være os alle nådig.

Jeg har anset det for så meget nødvendigere med sidste post at skrive så udførligt om alle enkeltheder og vedføje brevet, hvad jeg her har hørt, som jeg indser, at det hele har sin grund i vore egne katolikkers had, hvis slette hensigter jeg allerede i forvejen var blevet advaret imod. Derfor skrev jeg allerede for flere uger siden til Deres Højhed derom, men jeg havde aldrig troet, at de af deres lidenskaber ville have ladet sig henrive til så enorme yderligheder. Og da det her næst Gud er Deres Højheds autoritet, som beskytter mig gennem hr. Kerckring, Deres resident, som med undtagelse af hr. Meurer og hans partifæller, er elsket og højagtet af de førende i byen, (samme Meurer for resten, som i min tid af residenten har fået en anbefalingsskrivelse til kongen af Danmark, et dokument, der har skånet ham for stor og vidtrækkende skade), beder jeg Deres Højhed så snart som muligt foranledige, at ophavsmændene til et sådant dekret og en slig fornærmelse forpligtes til en satisfaktion, som kan fastslå Deres Højheds autoritet i Deres gesandt, så vi overfor den tyske nation og den verdslige øvrighed kan nyde en sådan respekt, at de lutherske prædikanter ikke vover at fortrædige os. En af dem havde allerede villet hindre mig i at komme til vore katolikker i det øjemed at tage dem til skrifte, men takket være hr. Kerckrings autoritet blev han snart medgørlig. En påmindelse vil være så meget mere påkrævet, som de, der med deres dekret har vovet at begå overgreb over for andre, der optrådte imod dem, vil undersøge, hvorvidt Deres Højhed interesserer sig for sagen. Alle disse enkeltheder meddeles os af andre, hvoraf adskillige viser stor misbilligelse i den anledning. Her i byen har man udspremt det rygte, at man i senatet ikke mere vil anerkende ham som resident, og at man har forbudt garden at præsentere gevær, når han passerer forbi, endskønt de dagligt ser ham på afstand, hvilket man fra to forskellige sider har fortalt mig. Gud forlade hr. Rondeck den fortræd, han i flere år her har tilføjet den katolske sag og endnu daglig forvolder den. Men jeg tror, at Hans kejserlige Majestæt, når han har set protokollens enkeltheder, som af de herværende borgere selv er

tilsendt hoffet, (og i hvilke, som jeg hører, foruden angrebene på byens privilegier også forskellige angreb mod patrene og gudstjenesten er nævnt), vil træffe andre bestemmelser her. Skulle imidlertid enkelte klager mod resident Kerckring enten fra Wien eller herfra blive forebragt Dem, håber jeg, at Deres Højhed vil meddele os dem, for at man klarest muligt kan konstatere, på hvilken side retten er. Det er ubehageligt at opholde Deres Højhed med så lange breve og med breve af sligt indhold; men det drejer sig her bortset fra retfærdighedshensyn og de velgerninger, som er vist mig fra en uretfærdigt forfulgts side, om en stor fare for vor gudstjeneste, ligesom det også berører Deres Højheds anseelse. Måtte Gud i dette tilfælde som i alle andre indgive Deres Højhed det, som i tid og evighed vil være det glørværdigste for Dem, og som vil tjene Guds kirke til størst vækst, hvilket jeg beder om af ganske hjerte. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 14./24. maj 1684.

(1) E 348, der indeholder identifikation af de omtalte personer. – (2) Storkøbmand Hieronymus Snitger (1648-1686) og skibsreder Cord Jastram (1634-1686), ledere af borgernes opgør med Meurer. – (3) Eberhard Graventhal, svensk resident i Hamborg 1672-75, der hjalp hamborgkøbmanden Libert Wolters (død 1719) og dennes forlovede Agatha von Overbeck (1658-1724) til ægteskab i 1673. – (4) En Heinrich Graeff. – (5) Karl XI, konge 1660-1697.

E 350. Fra pave Innocens XI

Rom, 25. maj 1684.

Indhold: Paven indsætter Stensen som apostolisk vikar i de områder, som fyrstbiskop Ferdinand von Fürstenberg tidligere havde ansvar for.

LBM L

Innocens XI til sin ærværdige broder, Niels, biskop af Titiopolis.

Ærværdige broder, hilsen osv. De fortjenester i tro og hengivenhed, som du, vor ærværdige broder, har udvist over for pavestolen, foranlediger os til med glæde at gøre brug af din tjeneste i sager, der særlig ligger os på sinde, idet vi i Herren har fast håb og tillid til, at du til overflod vil gengælde vore begæring og forventninger til dig. Idet vi således i Herren har meget stor tillid til din tro, klogskab, fromhed, lærdom, næstekærlighed, retskaffenhed, årvågenhed og iver for den katolske, og idet vi anser dig for at være foruden ethvert osv., har vi besluttet efter råd fra vore ærværdige brødre, der leder kongregationen til udbredelse af troen,¹ den hellige romerske kirkes kardinaler, med dette brevts ordlyd og efter vores og Pavestolens beslutning og med apostolisk autoritet at vælge, indsætte og udnævne dig til apostolisk vikar i byerne og stifterne Halberstadt, Bremen, Magdeburg og Schwerin og i alle de egne, der ligger under

hertugerne af Mecklenburg, og hvis forvaltning vi havde lagt i hænderne på den salige Ferdinand, biskop af Münster og Paderborn, så længe han levede, gennem vores brev med en lignende udformning af 10. september 1680, – og til vores og det nævnte sædes kommissær i kirkelige og verdslige anliggender med de almindelige rettigheder og beføjelser, i alle henseender dog underordnet vores nuværende og for tiden fungerende pavelige nuntius for Rhin-egnen og Nedertyskland.

I kraft af den hellige lydighed byder vi derfor alle og enhver, som det angår eller på noget tidspunkt vil angå, at de villigt skal adlyde, støtte og hjælpe dig i de førnævnte forhold, at de ydmygt skal modtage dine gavnlige råd og påbud, og at de skal sørge for at efterkomme dem i gerning; den dom eller straf, du iøvrigt måtte fælde eller fastsætte mod opsætsige, vil være at betragte som stadfæstet fra vores side, og med Herrens hjælp vil vi virke for, at den ukrænkeligt bliver opretholdt, indtil der foreligger en oprejsning, uanset de pavelige forordninger og bestemmelser og hvad der end osv., idet bestemmelser, hævdvunden praksis, privilegier osv. fornyes. Hermed erklærer vi for alle og enhver indholdet af disse osv. for ugyldigt, og hvad der end iøvrigt måtte være i modstrid med dette.

Givet i Rom ved St. Peter, d. 25. maj 1684. I det ottende år.

Dette er i overensstemmelse med beslutningen fra kommissionen til udbredelse af troen.

Dette er billigt af Benedetto.²

G. G. Slusius.³

(1) Propagandakongregationen. – (2) Paven hed oprindelig Benedetto Odeschalchi. – (3) Brevesekretær Giovanni Gualtiere Slusio (død 1687).

E 351. Fra Charles de Noyelle

Rom, 27. maj 1684.

Indhold: Jesuitternes ordensgeneral meddeler Stensen, at han har beordret to missionærer flyttet fra Hamborg (jvf. E 339 og E 344).

KP-LBM L

Højærværdigste og højtærede herre!

Jeg har altid været opmærksom på den usædvanlige velvilje, som De, højærværdigste og højtærede herre, har vist mig og vort Selskab, og jeg siger Dem hjerteligst tak derfor, idet jeg af hele mit hjerte ønsker, at der må bydes mig en lejlighed til at vise Deres Nåde min hengivenhed. Nu er jeg imidlertid kommet det brev i forkøbet, som De i Deres godhed har villet sende mig, idet jeg har anordnet afrejse for to medlemmer af ordenshuset i Hamborg, hvor de hidtil har arbejdet, og jeg tror, at de allerede er taget af sted. Skulle De, højærværdigste og højtærede herre, i fremtiden

hos vore brødre lægge mærke til handlinger, som ikke tjener til almindelig opbyggelse, eller som er uoverensstemmende med vor ordens formål, da vil De vise mig en overordentlig stor tjeneste, hvis De i overensstemmelse med Deres iver og Deres velvilje over for mig vil berette mig det hele, da De kan være forvissat om, at jeg altid vil vide at værdsætte Deres opfattelse. Jeg beder Gud om at give Deres højtærede og højærværdigste Excellence et langt liv og en fylde af himmelske goder. Deres højærværdigste og højtærede herres uværdigste tjener

Rom, 27. maj 1684.

Til den højærværdigste og højtærede herre, hr. Niels, biskop af Titio-
polis osv., Hamborg.

E 352. Til Cosimo III

Hamborg, 31. maj 1684.

Indhold: Stensen meddeler storhertugen, at han må blive i Nordtyskland og altså ikke kan tiltræde en stilling i Livorno, og udtrykker håbet om, at storhertugen aktivt vil støtte sin resident.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Brevene fra den hellige propagandakongregation¹ meddeler mig via Køln, at Hans Hellighed ikke anser det for ret at fritage mig for vikariaternes byrde, men har yderligere tilføjet de distrikter, som tidligere under navn af vikariater var givet den afdøde biskop,² idet man anviser mig den løn, som den Hellige Kongregation sædvanligt giver en biskop, samt løn for en missionær efter mit valg. Det synes derfor, at Gud ikke har bestemt mig til at få den glæde at kunne tjene så nær Deres Højhed, som tilfældet ville have været på den plads, Deres Højhed havde reserveret for mig i Livorno.³ Imidlertid er det siden min ankomst til Hamborg efter Guds beskyttende vilje alene Deres Højheds støtte, der har underholdt mig på dette sted som Deres sande og virkelige tjener, idet jeg i hele denne tid ikke har celebreret i noget andet kapel end i Deres Højheds, og modpartiets intriger havde intet andet mål end, ved at fratage resident Kerckring den anseelse og autoritet, han i egenskab af Deres Højheds tjener kunne gøre fordring på, tillige at betage mig friheden til at forblive her. Jeg kan altså ikke noksom undres over den guddommelige barmhjertighed, der betjener sig af Deres Højheds overvældende godhed for på dette sted og i et øjemed, som alene han kender, at beskytte og opholde mig ringe orm. Og hvorledes han til rette tid lader os opdage alle anslagene hos dem, der til opnåelse af deres menneskelige formål sætter himmel og jord i bevægelse, håber jeg dog, at han også vil give Deres Højhed midler til her at

befæste residentens stilling således, at vi ved Guds uendelige barmhertighed derigennem kan gavne sjælene, idet vi glæder os over protektion af en fyrste, som ved siden af den jordiske autoritet, som han gennem sin tro tjeneste mod og kærlighed til Gud og hans hellige moder besidder blandt mennesker, med den menneskelige støtte også lader os håbe på den guddommelige.

Jeg hører nu, at senatet har sendt brevet til borgmester Møller, brudens formynder,⁴ for at han, hvis han vil, kan sende det til Deres Højhed, hvoraf man ser, at det hele ikke er andet end en lidenskabelig uvilje fra borgmester Meurers side overfor resident Kerckring og tillige en fornøjelse for borgmester Møller, der iøvrigt beklædte borgmester Schultes⁵ plads, som i år er præsident, at gøre det i alles navn. Han billiger ikke denne handlemåde, ja, han og de senatorer, som har undersøgt det, forsikrer endogså overensstemmende, at ægteskabet ikke er indbefattet i dette straffedikt, og at det som følge deraf har været en dobbelt fejl at benytte det mod residenten i tilfælde, hvor det ingen fejl er. Og selv om det havde været det, kan ingen magistrat rette klage mod en resident, som beskytter en delinkvent, når den ikke først har forelagt residenten deliktet og forlangt delinkventen udleveret.

Den hellige Ånd, i hvis oktav⁶ vi netop befinder os, oplyse og styrke Deres Højhed i alle forhold, for at De stadig, forenet med Gud, kan opfylde alt, hvad der kræves af Dem som Guds stedfortræder, hvis plads De her på jorden indtager. Dette beder jeg om af hele mit hjerte, Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 21. maj 1684.

(1) Jvf. E 347. – (2) Fyrstbiskop Ferdinand von Fürstenberg. – (3) Jvf. E 329 og E 343. – (4) Om uroen i Hamborg og det omdiskuterede bryllup se især E 348 (og E 349). – (5) Borgmester siden 1668 Johan Schulte (1621-1697). – (6) D.v.s. ugen efter pinse. Pinsedag 1684 var ifølge gml. stil 18. maj.

E 353. Til Odoardo Cibo

Hamborg, 24. maj/3. juni 1684.

Indhold: Stensen takker for udnævnelsen til apostolisk vikar i alle sine tidligere vikariater.

KP-PS I

Min højærværdigste og meget ærede herre!¹

Jeg må sige Hans Hellighed og Eminencerne fra den hellige propandakongregation min ydmygste tak for den mig udviste ære påny at godkende mig i de apostoliske vikariater,² men jeg må samtidig beklage mig over byrdernes forøgelse gennem det øgede antal steder, på samme tid som jeg ikke engang ser mig i stand til at gøre tilstrækkelig fyldest på eet

eneste. Siden jeg ankom til disse egne, tynget af et så overvældende antal titler, og erkendte, at en enkelt for mig ville have været mere end nok, blev den nåde mig til del, at jeg blev fritaget for nogle af dem.³ Men efter at alle nu påny overdrages mig, vil jeg, hvis Gud dertil vil give mig nåde, forsøge at hellige mig dem for at se, hvad der de enkelte steder skal og kan gøres, og så skrive en beretning derom til Rom,⁴ for at man kan bedømme, hvorvidt det vil være godt at opretholde dem alle eller nedlægge en del af dem, fordi det er sikkert, at der i nogle af dem aldrig har været øvet en apostolisk vikars gerning, idet den, der fra først af krævede deres oprettelse, mere har set på, hvad han af godt ønskede at udrette, end hvad han kunne udrette. Imidlertid beder jeg den gode Gud barmhjertigt lade mig hellige mig mit embede således, at Hans Hellighed og Eminencerne vil få glæde af at have betroet mig opsigten med disse sjæle. Iøvrigt siger jeg af hele mit hjerte ydmygst tak for anvisningen af løn til mig og en missionær og nedbeder over Deres Eminence enhver guddommelig nådes fylde, idet jeg anbefaler mig til Deres hellige messe og forbliver, højærværdigste herre, Deres ydmygst tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 24. maj, gml. stil, 1684.

(1) Om Odoardo Cibo se E 232, n. 1. – (2) Jvf. E 347. – (3) I 1679, hvorefter fyrstbiskop Ferdinand von Fürstenberg blev apostolisk vikar i områderne, jvf. E 173 og E 350. – (4) Følger i E 408.

E 354. Fra Odoardo Cibo

Rom, 10. juni 1684.

Indhold: Propagandakongregationens sekretær sender Stensen den officielle udnævnelse til apostolisk vikar over fyrstbiskop Ferdinand von Fürstenbergs tidligere områder.

Til hr. Stensen, den 10. juni 1684.

Hoslagt oversender jeg¹ Deres Højvelbårenhed vikariatsbrevet, som er underskrevet af vor Hellige Fader,² og jeg vil tillige så snart som muligt lade Dem tilgå det Hellige Officiums fuldmagter, idet De imidlertid benytter og betjener Dem af de hidtil gældende. Denne afgørelse har Eminencerne truffet i den sikre forvisning om Deres frugtbare og ivrige virksomhed i hine missioner og i erkendelsen af den Hellige Faders vanskelighed ved at stadfæste biskoppen af Münsters valg samt den ringe lyst, De altid har vist til at forblive i hint embede som hjælpebiskop.³ De har derfor anvist Dem en provision på 200 scudi årligt og yderligere 50, for at De efter eget tykke kan holde en missionær og udelukkende kan vie Dem den opgave at fremme Guds sag. Imidlertid kan det være, at Gud åbner en eller

anden vej, som De i kraft af Deres særlige duelighed og Deres iver kan betræde, og hvor De kan forøge Deres fortjenester hos den guddommelige Majestæt. Jeg kysser ærefrygtsfuldt Deres hænder.

(1) Om Cibo se E 232, n. 1. – (2) E 350. – (3) Jvf. E 316 og E 321.

E 355. Til Cosimo III

Hamborg, 11./21. juni 1684.

Indhold: Stensen takker for storhertugens indgriben i sagen om de to missionærer og erklærer sig fremdeles en stor ven af jesuitterne. Han fortæller om den sidste udvikling i bryllupssagen, hvorefter den kejserslige resident står forsmædet.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

I samme grad, Deres Højheds brev af 23. maj ved nye beviser på Deres velvilje har glædet mig, i samme grad vokser min beskæmmelse, når jeg retter mit blik på den uværdighed, Gud ser i mig, og som er større, end jeg kan begribe, endsige beskrive. Han, som på så mange og så udtalte måder viser mig sin kærlighed, være også priset, at han på så mangfoldig måde vil vække og anspore mig til at holde mig til pligten at elske ham. Måtte Han om muligt sætte mig i stand til at fortjene en ganske lille del af den kærlighed, som Han forbeholder mig i Deres Højheds hjerte. Deres Højheds råd med hensyn til de vanskeligheder, som ofte dukker op i missionerne, er lige så fromt som klogt, og den lejlighed, der byder mig til at forhandle med jesuitternes generalprokurator Giovanni Andrea Serra,¹ er mig meget kærkommen. Jeg er ked af, at jeg ikke tidligere har drøftet forflyttelsen² af de to ældste af de herværende fire missionærer med Deres Højhed. Derved ville det have været mig muligt at undgå beretning derom til den Hellige Propagandakongregation, til hvilket på en måde provincialens optræden over for mig nødte mig, og jeg havde dog hos ham – gennem tre forkellige patre, som på forskellige steder hver for sig har tjent mig som skriftefædre – forgæves forsøgt denne forflyttelse, ja, jeg måtte se, at hvad jeg i den bedste hensigt til selskabets vel selv havde gjort i ønsket om at gennemføre den på den ærefuldeste måde og ved et mindstemål af snak, blev fordrejet således, at man begyndte at anse mig for en uretfærdig, ensidigt dømmende mand, hvilket hverken motiverne til, hvad jeg foreslog, eller måden, jeg gjorde det på, berettigede til. Man beskyldte mig også for, at jeg skulle have bragt provinsens missionærer i dårligt ry, endskønt jeg dog ikke havde talt med andre derom end patre, som havde været mine skriftefædre, som i øvrigt kendte stedet her meget godt, og med hvem jeg ikke engang havde drøftet hvert enkelt tilfælde, ligesom der allerede i løbet af de fjorten år, i hvilken tid de to stadig var

stationeret her, havde været årsager nok til at forflytte dem; men jeg så mig derefter hindret af modstand fra ham, hvis samarbejde til det almene vel såvel som til selskabets og denne missions jeg havde håbet på. Efter nogle måneders gensidige brevveksling, ganske vist ikke med dem, men med andre, tog jeg min tilflugt til den Hellige Propagandakongregation, men uden at omtale alle enkeltheder, som jeg dog derefter skrev til ordensgeneralen³ om, ved hvilken lejlighed jeg frem for alt betonedede, at jeg ville opnå befaling til forflyttelsen hos ordensgeneralen, idet jeg til fordel for Selskabet tilføjede mine grunde til at finde det nødvendigt, at missionen ikke blev taget fra Selskabet. Fra kongregationens sekretær fik jeg det svar,⁴ at han håbede, jeg allerede før modtagelsen af hans brev havde kunnet konstatere virkningen af den henstilling, han i anledning af sagen havde gjort over for ordensgeneralen, omendskønt ikke in forma probante, hvad jeg just ville undgå, fordi jeg ikke her kunne gøre det uden ny uro blandt vore katolikker og særligt blandt patrene. Jeg tror ejheller derved at begå en uretfærdig handling, fordi der foreligger grunde nok, der bortset fra andre anker i sig selv er klare og tilstrækkelige til forflyttelse. Jeg vil se, hvilken virkning det nævnte brev har på ordensgeneralen, og om det vil være nødvendigt at foretage sig mere i det ønskede øjemed. Imidlertid vil jeg ikke foretage mig yderligere skridt, før jeg har rådslået med Deres Højhed og skrevet til generalprokuratøren derom. Gud ved, hvor højt jeg skatter og elsker Selskabet som institution, hvor megen åndelig nåde jeg har modtaget af Gud gennem dets medlemmer, og hvor mange patre jeg på de forskellige steder føler mig i dyb gæld til, så de isolerede tilfælde, som jeg nu og da har måttet og muligvis endnu må døje, må med den guddommelige nådes hjælp ikke lade mig glemme, hvor meget jeg skylder Selskabet, men beskytte mig for nogen som helst hævnakt mod den enkelte eller mod dem alle. Gud har vist mig den nåde at indføre dem i hertugdømmet Hannover, og nu er de i Hannover, i Celle og i Hameln, og hvor der findes patre, bruger jeg dem til skriftefædre, og hvis jeg har lejlighed dertil, også til åndelige øvelser, ja, jeg ville prise mig lykkelig, om Gud ville fritage mig for den byrde af sjælesorg, jeg har som apostolisk vikar, og lade mig dø under Selskabets observans.

I sagen angående dr. Schaffshausen og borgmester Moller med hensyn til det ægteskab, som blev indgået mod formynderens vilje, hvilket jeg i tidligere breve har berettet om,⁵ blev afgørelsen, da det blev forelagt senatet, følgende: »Skal meddeles parterne«, sådan at penalediktet ikke længere agtes gyldigt; borgerkollegiet har derefter til en af sine årlige middage, som afholdtes i går, indbudt den nævnte doktor og hans frue og derved offentligt anerkendt, at de, efter at man gennem så mange måneder

havde nægtet dem deres ret, havde gjort rigtigt i at benytte sig af Toscana-residentens protektion til at indgå ægteskab i hans hus. Således beskæmmes borgmester Meurers anmasselse ved hans overilede dekret mod Deres Højheds resident.

Efter at jeg havde skrevet ovenstående, modtager jeg det meget kærkomne brev fra Deres Højhed med det indlagte fra jesuitternes ordensgeneral;⁶ såvel det ene som det andet volder mig stor glæde, og jeg håber i løbet af kort tid at se forflyttelsen tilendebragt, som ordensgeneralen, efter hvad han skriver, allerede har givet befaling om. Påny angrer jeg, at jeg ikke tidligere har søgt Deres Højheds råd. Den gode Gud forbarme sig over mig!

Deres Højhed vil fra resident Kerckring høre, i hvilken mislig stilling borgmester Meurer har bragt sig ved sine planer til undertrykkelse af borgernes frihed! O, Guds vidunderlige retfærdighed! For kort tid siden ville han, tilskyndet af grev von Berka og resident Rondeck, berøve hr. Kerckring enhver agtelse og autoritet, og nu, fra torsdag til i dag, ser han sig i magistratens sekretariat bevogtet af borgerne på en måde, så han intet kan sige eller gøre uden at ses eller høres af hvem som helst. Efter at han i alle tilfælde mente sig sikret, fordi han fra Hans Højhed af Celle⁷ havde løfte om et embede, løber han nu, fordi han troede, at man ikke vovede at arrestere ham, også den risiko at miste livet. Måtte Vorherre mage alt – og her gå frem efter sin barmhjertighed, ikke efter sin retfærdigheds strenghed. Hvad resident Kerckrings sag angår, så havde grev von Berka i dette ulyksalige tilfælde til sine bekendte udbredt sig om det varme venskab, der bestod mellem ham og Deres Højheds resident i Wien, idet han tilføjede, at hvis dennes anbefaling ikke havde den ønskede virkning, så ville han selv benytte sig af kejserens autoritet over for Deres Højhed; men jeg tror, at de nu ville ønske, at de havde det pågældende brev her i byen igen.

Her taler man om den store skade, som er blevet tilføjet genueserne,⁸ og man beregner den til millioner. Gud forbarme sig over dem, der lide timelige tab, men endnu mere over dem, der for at gøre andre timelig fortræd tilføjer deres egne sjæle evige tab. Måtte Vorherre stadig give Deres Højhed mere lys og kraft til altid i vanskelige forhold at kunne skønne og gøre det, der tjener til hans større ære, hvilket jeg af hele mit hjerte beder om.

Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titipolis.

Hamburg 1684, den hellige Barnabas⁹ fest.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Giovanni Andrea Serra (1620-1691), jesuitternes generalprokurator 1682-1688. – (2) Om denne sag se især E 339. – (3) Charles de Noyelle, jvf. E 351. – (4) E 344. – (5) E 348, 349, –

(6) E 351. – (7) Hertug Georg Wilhelm, der havde udnævnt borgmesteren til geheimeråd. – (8) Da Genua ikke ville underkaste sig den franske konge, blev den bombarderet i maj 1684. – (9) 11. juni.

E 356. Til Maria Lucia Vischer

Hamborg, 13./23. juni 1684.

Indhold: Stensen lykønsker søster Maria Lucia med aflæggelsen af ordensløftet.

KP-ED T

Guds barn!¹

Med glæde har jeg hørt, at De søndagen hellig trefoldighedsdag² skulle aflægge Deres ordensløfte, hvilket jeg håber er lykkeligt fuldbyrdet og modtaget og rigt velsignet af Gud. Nu er De knyttet til Ham, som hvert øjeblik bærer Dem i øje, hånd og hjerte. Intet kan nu skille Dem fra Ham, dersom De blot af kærlighed til Ham altid modtager alle Deres tanker, ord og gerninger af Hans ånd alene og i al tanke, ord og gerning sukker efter Kristi kærlighed, som Gud vor fader fra evighed af har beredt Dem, Guds søn på korsets stamme fortjent Dem, og den Helligånd vil praktisere i Dem, om De blot vil lade Ham råde og ikke agte på menneskers dom, deres ord og deres vilje, men kun på, hvad Gud i det foreliggende tilfælde dømmes, hvad Han på dommens dag vil dømme derom, hvad Gud mener med, at Han lader denne eller hin have sin fri vilje til at sige eller gøre dette eller hint. Hils den ærværdige moder og alle søstre, jeg anbefaler mig til alles forbøn. Måtte Gud velsigne Dem alle og give Dem og mig nåde til altid at bære Ham i øje, hånd og hjerte således, som Han altid bærer os i øje, hånd og hjerte.

Deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den hellige Antonius af Paduas dag³ 1684.

Til den til Jesus trolovede jomfru Vischer i Ringe kloster, Münster.

(1) Om Maria Lucia Vischer se E 237. – (2) 1. søndag efter pinse. I 1684 efter ny stil den 28. maj. – (3) Fest 13. juni.

E 357. Fra Odoardo Cibo

Rom, 1. juli 1684.

Indhold: Propagandakongregationens sekretær svarer på Stensens brev E 353 og vil afvente Stensens beretning om forholdene i vikariatet. Han vil undersøge, hvordan Stensens løn kan sendes ham.

PS I

Hr. Stensen, 1. juli 1684

Da Hans Hellighed efter indstilling fra denne Hellige Kongregation velvilligt besluttede at ansætte Deres Højvelbårenhed i disse vikariater, indså jeg nok, at han ikke kunne overdrage omsorgen for disse sjæle bedre

end til Deres prøvede nidkærhed, fra hvem de forventer at høre om stadig større fremskridt. Jeg har bidraget dertil med det, jeg skulle, og har ikke haft andet til hensigt end tjenesten for Gud, som jeg ved, vil blive varetaget med al opmærksomhed af Deres Højvelbårenhed, som kan have tillid til, at de indberetninger, De agter at sende om disse egnes tilstand, vil blive læst her med stor agtelse og udbytte.¹

Jeg vil undersøge, om man med denne tjener hos den fyrstelige Hertug vil kunne sende Deres Højvelbårenhed Deres løn;² og dersom jeg ikke finder mulighed derfor, vil jeg undersøge, om De kan få den gennem nuntius i Köln.³

Idet jeg hermed tilkendegiver Dem min oprigtige hengivenhed, kysser jeg ærbødigt Deres Højvelbårenheds hånd.

(1) Jvf. E 353. – (2) Stensen anbefaler f.eks. i E 331 at lade forsendelser gå sammen med storhertugens post til Hamborg. – (3) Ercole Visconti, jvf. E 196a, n. 7.

E 358. Til Cosimo III

Udateret (Hamborg, 26. juni/5. juli 1684).

Indhold: Stensen fortæller om branden i Hamborg og beder storhertugen udnytte sin indflydelse over for kejseren til gavn for byen.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Det skete Skt. Hansaften,¹ som var i forgårs, at et menneskes skødesløshed, eller rettere efter nogles udsagn en tobakspibe, der blev røget på loftet i et hus, hvor der blev opbevaret eller fremstillet blå, som bruges til at tætte skibe med, gjorde større skade på byen Hamborg end, jeg siger ikke alle, men sikkert de fleste franske bomber gjorde på Genua.² Der blev nemlig på mindre end fjorten timer lagt flere hele gader i aske, efter nogles optælling omkring fem hundrede huse, det vil sige hele den del af byen, der ligger til højre, når man kommer sejlene fra Harburg ad den vej, alle skibe kommer, mellem den store kanal og dæmningerne eller voldene, i hele Kehrwieters længde, der er helt fuld af beboelseshuse på grund af den frihed, de uden for lavene stående nød dér, og på grund af bekvemmeligheden ved lagerbygningerne; endvidere den strækning, hvor der blev bygget småskibe, lige til det store hus, der hedder Kalkhof, som alene, sammen med de ting, der brændte i det, led en skade, som beløber sig til en million; det vides endnu ikke, hvor meget hele skaden løber op i. Det hus lå ikke langt fra hr. resident Kerckrings hus,³ og på to steder kom ilden så nær, at han måtte samle så meget, han kunne, sammen og sende det til et sikkert sted, ikke uden stort tab, som det plejer at ske om natten i en sådan forvirring. Ilden begyndte Skt. Hansaften omkring klokken fire om efter-

middagen og bredte sig hele natten indtil omkring klokken seks næste morgen. Så stor var panikken og dumheden hos alle, at de blev ude af stand til at slukke ilden, som man må bekende er en ren straf fra Gud og en bodsprædiken for dem, der endnu besidder noget åndeligt lys. Gud give, at vi måtte drage den lære deraf, som Gud tilsigter! Forgæves klager vi over menneskene, da det dog er lige så let for Gud, når det forekommer ham at være betimeligt, at volde os store skader enten ved vore egne dumheder eller ved fjendtlige hæres påsatte brande. Et sørgeligt syn var det at se så stort et område af byen om natten sende flammer op overalt fra tingene under de ruiner, der endnu ikke var brændt helt ud, og om dagen ikke vise os andet end hist og her nogle skorstene og nogle stykker mur og nogle ruiner. Og i de nærliggende kvarterer er gaderne helt fulde af den smule løsoere og andre ting, der således kunne reddes i skyndingen, og de stakkels mennesker, der ikke fandt husly, da der ikke var plads til at rumme så mange hundrede familier. Dog er der den trøst i elendigheden, at det er sommer, og at det ikke regner i disse dage; ellers ville vandet have ødelagt den smule, der blev reddet fra ilden. Jeg er bange for, at den konstaterede efterladenhed både i manglen på nødvendige redskaber ved sådanne ulykker og i ledelsen hos dem, der skulle hjælpe i så vigtige tilfælde, ikke blot får alle, der er berørt af denne skade, til at tale højt, men også vil få ulykkelige følger for en og anden i magistraten. Nogle magistratsmedlemmer har allerede gjort sig meget forhadte af borgerne på grund af sagen om hr. Meurer,⁴ og denne lejlighed har forbitret sindene mere end nogensinde. Dertil kommer, at de kejserlige embedsmænd truer med beslaglæggelse og konfiskation af alle de ting, som byen har både under Spaniens herredømme og i Østrig, og de udlægger det som foragt for kejseren, som byen har gjort til forsvar for sine privilegier imod de magistratsmedlemmer, som under foregivelse af at varetage kejserens interesser søgte at forøge deres private ejendom. Jeg ville betragte det som en stor kærlighedsgerning, hvis Deres Fyrstelige Højhed over for Hans Kejserlige Majestæt ville gå i forbøn for denne by: hvis den behandles sådan, som disse kejserlige embedsmænd er begyndt, vil det blive til stor skade for kejserens egen tjeneste. Man anklager hr. resident Kerckring for at være imod kejserens interesser til fordel for kongen af Danmark på punkter, hvor han også i egen interesse er nødt til at gøre så meget, han kan, til gavn for byen, idet han optager seks arvegrunde,⁵ som man kalder det, til sit hus og til have over for huset, det vil sige tilstrækkeligt til at bygge seks huse med de største bekvemmeligheder, som en af byens ledende mænd kunne gøre, bortset fra byggeriet af huset, der kun optager to af de seks grunde, og møblerne i huset, udgifterne til appelsintræerne

og andre bekostelige ting i haven, og uden at tale om de andre interesser, han har i byen, der virkelig udgør en anselig kapital. Det er sandt, at kongen af Danmark og nogle af de vigtigste ministre værdsætter ham højt og i lang tid har gjort meget for at få ham i Hans Majestæts tjeneste, men den stilling, han indtager hos Deres Fyrstelige Højhed, værdsætter han så højt, at han ikke tager noget tilbud fra anden side i betragtning, og han udnytter kongens velvilje til gavn for byen, idet han mener, at han hverken kan gøre kejseren eller kongen en bedre tjeneste end ved at arbejde så meget han kan på, at byen kan bevares i sine privilegier, ved at foreholde kongen, hvor vigtigt det er for hele Holsten og resten af riget, at Hamborg bevarer frihandlen, og idet han er sikker på, at jo mere byen blomstrer, des nyttigere vil den som kejserlig by være for kejserens tjeneste. Gud tilgive hr. resident Rondeck, at han med sin uordentlige sammenblanding af det hellige med det timelige har voldt mere skade, end det kan forklæres, både mod vor katolske menighed og mod hele byens vel. Og nu hører man ikke om andet end trusler om lyn, der snart vil slå ned fra hoffet. Lørdag for otte dage siden skete det halvanden times vej herfra i Hamborg-området, at den kejserlige post blev plyndret, og der er al moralsk sandsynlighed for, at det skete efter ordre fra disse kejserlige embedsmænd, måske efter befaling fra Hans Kejserlige Majestæt, og det var netop den første post efter at hr. Meurer var fratrædt som borgmester. Måske har de fundet breve fra privatpersoner, der har skrevet forskelligt om denne sag, og det er sikkert, at de mandagen efter sendte en kurér til Wien. Man tror derfor, at hvis denne plyndring er sket efter kejserens befaling, vil man høre om tilbagegivelsen af nogle juveler, omkring tolv tusinde daler værd, der med samme post skulle bringes til Wien, hvoriblandt et smykke, der vurderes til otte tusinde daler, tilhører en jøde i nærheden af Amsterdam. Men hvordan det nu end forholder sig med denne plyndring, hvis Gud ville bruge Deres fyrstelige Højhed til at gå i forbøn hos Hans Kejserlige Majestæt for at opnå tilgivelse for denne by (i tilfælde af, at der over for de kejserlige embedsmænd var benyttet nogle fordømmelige fremgangsmåder, efter at det var opdaget, at de havde spillet under dække med nogle medlemmer af magistraten til skade for deres privilegier), hvortil anledning kan gives af den store skade ved ildebranden, der er tilstrækkelig til at bevæge den kejserlige Majestæts højeste mildhed til medlidenhed, og hvis Hans Majestæt, ved Deres Fyrstelige Højheds forbøn, lod sig bevæge til at vise byen en nåde, så kunne De, på samme tid som Hans Majestæt for det hus han allerede har købt, få⁶ af byen så meget De måtte ønske for at sætte det i stand, da hr. Rondeck sammen med hr. Meurer har fået udvirket, at arbejderne hellere vil affinde

sig med, at deres betaling udsættes, end forpligte sig til at afslutte byggeriet, efter at hr. resident Kerckring havde tilbudt at yde de nødvendige penge til at afslutte hele arbejdet og yderligere at betale den tidligere gæld, på betingelse af at de forpligtede sig til at gøre det færdigt.

Jeg skylder svar på to for mig meget kærkomne breve fra Deres Fyrstelige Højhed, at hvilke jeg ser, hvor nær De tager Dem det anslag, der er gjort imod Deres resident hr. Kerckring, og jeg håber, at det brev, som vi sender herfra til det kejserlige hof, vil få den ønskede virkning for os her, og at Deres Fyrstelige Højhed vil få en særlig løn ved Guds godhed, fordi det gælder et formål, der er så helligt som beskyttelsen af den katolske religion på dette sted. Gud har givet os et tydeligt tegn på sine vidunderlige domme: da hr. Meurer befandt sig i sådanne omstændigheder, at han mente, at der var vist ham en nåde, nemlig at have fået tilladelse til at fratræde sit embede den samme nat, hvor han, hvis alt var gået efter hans venners ønske og råd, havde villet se hr. resident Kerckring forladt og afsat af Deres Fyrstelige Højhed: da blev han i stedet samme aften trøstet af tilbuddet om Deres effektive beskyttelse. Men ved at skrive for langt keder jeg Deres Fyrstelige Højhed, og jeg mangler også tiden dertil. Gud give Deres Fyrstelige Højhed alle de timelige glæder, som gør de evige velsignelser flere og større. Derom beder jeg af mit ganske hjerte. Deres Fyrstelige Højheds uværdigste tjener,

Niels, biskop af Titiopolis

(1) Under den store brand 23./24. juni 1684 nedbrændte 214 huse med 1714 boliger, enkelte mennesker omkom, og der blev udbetalt over 1 million dalere i skadeserstatning. – (2) Jvf. E 355, n. 8. – (3) Kerckring ejede bl.a. Wandrahm nr. 5, 6 og 17. – (4) Om uroen i Hamborg omkring borgmester Heinrich Meurer se E 348 og E 349 og E 355. – (5) Nedarvede grunde, der medførte borgerret i byen. – (6) *Avesse* rettet til *avere*.

E 359. Til Cosimo III

Hamborg, 2./12. juli 1684.

Indhold: Stensen frygter tanken om ikke at skulle gense storhertugen og Toscana, kommenterer storhertugens udtalelse om en jansenistisk prælat og vedlægger et brev til jesuiternes ordensgeneral.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Selv om ens vilje også i alle forhold er rede til at være ligedannet med Guds vilje, kan det kødelige menneske dog ikke undlade at sætte sig op mod det, som ikke passer en. I Deres Højheds sidste brev må jeg atter og atter læse de ord, at vi måske ikke ses mere i dette liv, det knuser næsten mit hjerte, det er dog min længsel at gense de steder og de mennesker, gennem hvilke Gud har vist mig en fylde af nåde så stor, at jeg i det

mindste må smigre mig med det svage håb om i min nuværende slaphed endnu en gang at modtage ny kraft fra mine velgøreres og venners iver og fornemme den mystiske indflydelse fra hine helligdomme. Men ske ikke min, men den guddommelige vilje!

Det er allerede lang tid siden jeg har hørt noget om den i nød stedte prælat, som Deres Højhed omtaler i sidste brev, og som iøvrigt er udmærket. Han er desværre ikke den eneste der på stedet, som er angrebet af hint onde; i hans vikariater og på mange steder i Nederlandene griber det stærkt om sig.¹ Vorherre forbarme sig over sin kirke! Lovet være Hans Eminence, den gamle ærværdige kardinal degli Albizzi,² som før min afrejse fra Rom en tid lang talte med mig om sagen, som han jo på nært hold kendte fra første begyndelse, og indtrængende formanede mig til at vogte mig for den. Jeg ved ikke, hvad jeg skal sige om de to missionærer, hvis tilbagekaldelse den højædle ordensgeneral allerede har givet anvisning på.³ De sætter himmel og jord i bevægelse for at gøre sig ufjernelige og uafsættelige. Jeg er så fri at vedlægge dette brev til ordensgeneralen, endskønt det byder mig imod at falde ham til byrde med et brev af ubehageligt indhold. Måtte Vorherre komme os til hjælp! Min Gud! Hvor megen ulykke der dog findes her! Ulykken med den store ildebrand,⁴ ulykken med de indre tvistigheder i byen, ulykken med trusler fra de kejserlige gesandter, ulykken med tvedragt mellem vore egne menighedsmedlemmer såvel mellem gejstlige og verdslige, som mellem de verdslige indbyrdes, og sluttelig er tillige patrenes venner imod mig.

Gud alene kender enden på denne nød, han alene kan gøre alt godt igen. Han bevare os for enhver synd og signe Deres Højhed selv, Deres hele familie og stat, så vel som alle foretagender, som De udenfor staten gennemfører ved penge eller mennesker, så at alt vil både Dem til evig velsignelse, hvormed jeg forbliver Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg 1684, på festen for den allersaligste Jomfrus Besøgelse,⁵ hvilken bringe Deres Højhed den Helligånds fylde, som den på hin tid bragte Moderen og Sønnen.

(1) Johann van Neercassel (1625-1686), apostolisk vikar i den hollandske mission. Da Stensen var hjælpebiskop i Münster, havde disse to »naboer« en vis indbyrdes kontakt. Neercassel havde jansenistiske sympatier, og hans værk *Amor poenitens* fra 1682 kom 1690 på index over forbudte bøger. – (2) Francesco Albizzi, jvf. E 123, n. 2, berømt og frygtet for sin kamp mod jansenismen. – (3) Om forflyttelsen af de to missionærer se E 355. – (4) Se E 358. – (5) 2. juli.

E 360. Til Odoardo Cibo

Hamborg, 2./12. juli 1684.

Indhold: Stensen akcepterer, at han er blevet apostolisk vikar i hele missionsområdet, og takker for, at han ikke skal tilbage til Münster.

KP-PS 1

Min meget ærede, højærværdigste herre!

Jeg tager det tilsendte brev¹ i al ydmyghed og vil se, hvor megen nåde Gud vil give mig til at udføre dets anvisninger, samtidig med, at jeg afventer de lovede fuldmagter. Måtte det behage Gud at føre mig i alt og gennem alt således, at Hans Hellighed og Eminencerne kan være tilfredse med mig i de embeder, de har betroet mig. Jeg siger også ydmygst tak for fritagelsen for embedet som hjælpebiskop, der rummer en overordentlig risiko for enhver, der tror på sandheden af ordet: »For Guds retfærdigheds dom er den skyldig til den evige ild, som har forsømt de kirkelige dekretter«, fordi det uden streng reform af sæderne blandt de gejstlige er umuligt at meddele ordination uden oplagt fare for at gøre sig delagtig i andres synder. Hvad nu løfterne om andre embeder angår, må Deres Højhed for Guds ansigt tro mig, når jeg siger, at det ville være mit livs største glæde, om man skrev til mig, at jeg ville blive fritaget for alle vikariater og alle andre forpligtelser, og at man ville give mig lov til som almindelig præst at tigge min føde, så små resultater ser jeg af den stilling, jeg har beklædt og stadig beklæder, og så stor fare ser jeg fra alle sider for sjælen. Måtte Gud forbarme sig over mig, der er Eders, højtærede og højærværdigste herres, uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den allersaligste Jomfrus Besøgelsesfest² 1684.

Til min højtærede og højærværdigste hr. Cibo, ærkebiskop af Seleukia, sekretær for propagandakongregationen, Rom.

(1) Jvf. E 350 og E 354. – (2) 2. juli.

E 361. Til Cosimo III

Hamborg, 16./26. juli 1684.

Indhold: Vreden mod hr. Kerckring er nu vendt mod Stensen selv, idet Stensen får skyld for at have forårsaget en missionærs død.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Gud være dog lovet, som indgav Deres Højhed at gøre mere, end vi tænkte endside havde håbet at opnå,¹ idet De her ved senatet og i Wien hos Hans kejserlige Majestæt har gjort så meget, som man kunne ønske, til gennemførelse af Deres hellige hensigter, der efter al sandsynlighed har været ført af det skjulte guddommelige forsyn, for at afvende alvorligere

ting, som vi ikke havde forestillet os. Medens alt med hensyn til forfølgelse, som tilsyneladende udgik fra senatet, men som i virkeligheden stammede fra nogle af vore egne, som samarbejdede med en fraktion indenfor senatet, og var rettet mod Deres Højheds resident, hr. Kerckring,² nu synes at tage en god ende, ophidser man mod mig en del af den katolske menighed, der endog lader sig henrive til at sige, at den vil benytte sig af lutheranernes autoritet til at få fjernet mig herfra. Årsagen er nogle skriftebørns indiskrete iver for deres skriftefædre, som jeg har fundet for godt at forflytte, og de nævnte patres altfor ringe kærlighed ved at lade deres skriftebørn forstå, at jeg er den, der vil have dem væk herfra.³ Vorherre har imidlertid lagt sig imellem ved at lade den ene dø, den ældste, som hang mest ved sognet.⁴ Da han nu døde i Hildesheim, hvortil hans provincial⁵ havde kaldet ham, har denne gode provincial for at rense sig for beskyldninger fra nogle, der bebrejdede ham, at han havde forårsaget paterens død ved trods hans høje alder at have ladet ham gøre rejsen i denne hede, sendt et brev til en pater, som er min skriftefader,⁶ med pålæg om at vise brevet til kommunitetet, hvad han har gjort i min fraværelse, medens jeg i otte dage havde trukket mig tilbage til abbediet i Harsefeld,⁷ som tilhører baronerne von Bidal,⁸ for dér at benytte ensomheden til åndelige øvelser. I dette brev nøjedes han ikke med at fralægge sig selv skylden, idet han sagde, at han havde gjort det efter ordre fra højere sted, men tilføjede, at det var sket på grund af gentagne forestillinger, jeg havde gjort derom overfor Rom, hvorfor man har væltet skylden for paterens død over på mig. Nævnte pater var under min fraværelse hos resident Kerckring og forelæste ham provincialens brev på en sådan måde, at residenten, som han ved min tilbagekomst sagde, svarede ham, at selv om provincialen skrev, at man skulle sige sådan til menigheden, så ville det ikke være i selskabets ånd, ja, det ville være stik imod al hæderlighed. Det gør mig ondt for Selskabet og det katolske navn, der må lide hårdt under slig uro fra herværende katolikkers side. Ville jeg give en retfærdig harme luft, så ville der ikke fattes mig anledning dertil hverken overfor katolikker eller ikke-katolikker, men jeg håber, Vorherre vil bevare mig for enhver hævnakt, og at jeg hverken direkte eller indirekte gør noget, som ville være til Selskabets skade. Jeg ville i aften have skrevet til ordensgeneralen⁹ om dette og andre alvorlige punkter; men tiden blev mig alt for kort. Tillige befinder tingene sig stadig flydende, og det ser ud til, at man om få dage vil høre om nye anslag, da den pater, som på ordensgeneralens ordre skulle forflyttes, ikke kan tæmme sine lidenskaber.¹⁰ Måtte Gud være barmhjertig mod os alle! Skulle det være Guds vilje, at visse vanskeligheder skal komme over mig, håber jeg, han vil give mig tålmod til at

bære dem, og jeg beder Vorherre tilgive dem de synder, som i denne sag er begået eller bliver begået. Den øjeblikkelige gunstige situation lader mig håbe, at Deres Højheds autoritet hos det herværende senat vil opnå, at man giver mig, ligesom Deres Højheds kapellan, den frihed, der svarer til stillingen her. Hvad der nu vil ske i Rom, hvis de har sendt deres anklager mod mig derved, hvad rygter her siger og tilføjer, at man vil udvirke min forflyttelse herfra på Hans Helligheds befaling, får man høre. Jeg hengiver mig til det, som behager Hans guddommelige Majestæt. Imidlertid beder jeg Gud, at han vil bistå Deres Højhed i alle Deres foretagender så vel mod den fælles fjende som mod andre og lade Dem føle den sande trøst. Eders Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 16. juli 1684.

(1) Jvf. Stensens bøn til storhertugen E 352. – (2) Se E 348 og E 349. – (3) Se E 339. – (4) Pater Marcellus Lotz døde 14. juli 1684 i Hildesheim. – (5) Pater Konrad Holtgreve, jvf. E 339, n. 6. – (6) Pater Karl Blanche, jvf. E 339, n. 7. – (7) Benediktinerkloster i Bremen stift. – (8) Ejer var Jacques Vincent Bidal (1664–1745), fransk resident i den nedersachsiske kreds. Hans broder, Etienne (død 1722), var fransk resident i Hamborg. – (9) Jesuitternes ordensgeneral Charles de Noyelle, jvf. E 269. – (10) Pater Heinrich Isaak jvf. E 225, n. 2.

E 362. Til Cosimo III

Hamborg, 23. juli/2. august 1684.

Indhold: Stensen omtaler i anledning af hr. Arnolfinis sygdom sin taknemmelighed over for hans hustru, vedlægger et brev til jesuitternes ordensgeneral og kommenterer uroen i Hamborg.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Af Deres Højheds brev har jeg hørt om hr. Arnolfinis¹ farlige sygdom. Måske er han allerede hos Vorherre, eftersom den fremskredne alder næppe i længere tid vil kunne modstå slige anstrengelser og sligt besvær. Næst Gud skylder jeg hin gode frue stor tak for min konversion; jeg håber, at han vil gengælde hende denne kærlighedsgerning. Jeg har da også yderligere fra hele familien modtaget mange tjenester og venligheder, og jeg havde i hende et forbillede på stor godhed. Gud være evigt takket derfor!

I vedlagte brev giver jeg ordensgeneralen² besked om denne missionsnød; Gud alene ved, hvorledes det vil ende. Af Deres Højheds brev ser jeg, hvor alvorligt Deres gesandt i Wien, hr. Pucci³ arbejder på, at disse kejserlige ministre ikke foretager sig mere imod residenten hr. Kerckring. Jeg håber, at alt vil gå godt. Residenten er efter mange opfordringer rejst til det danske hof, som residerer på Gottorp,⁴ hvorfra vi om få dage venter ham tilbage. Imidlertid har han holdt det for klogest at udskyde overbrin-

gelsen af Deres Højheds brev til senatet, fordi dette i forvejen er optaget af mange vigtige sager, og yderligere, fordi magistraten selv for nogen tid siden har fornærmet samtlige residenter uden at besvare deres klager. Det ser ud til, at denne by bliver et babelstårn, så mange spaltninger findes der her, og det blandt de forskelligste mennesker. Man hører her, at de ny fremskridt mod tyrkerne⁵ og mod Tököly⁶ vedvarer. Gud gøre det sandt og forøge fremgangen! Han ville uden tvivl gøre det, hvis vi gjorde alt, hvad han efter sin hellige vilje forlanger af os. Han hjælpe os dertil af sin hellige nåde, og han give sin særlige velsignelse til, hvad Deres Højhed i disse så farlige tider foretager Dem. Jeg forbliver Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den Hellige Apollonaris's dag⁷ 1684.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Silvestro Arnolfini (1613-1685), gift med Lavinia Cenami, jvf. E 36. – (2) Charles de Noyelle, jvf. E 361. – (3) Marquis Giovanni Battista Pucci var 1682-85 overordentlig gesandt ved hoffet i Wien. Om denne sag er også E 361. – (4) Den danske konge havde i maj 1684 besat den hertugelige del af Slesvig-Holsten. – (5) I juni 1684 var et nyt felttog mod tyrkerne kommet i stand bl.a. med belejring af Buda. – (6) Ungarn søgte at benytte sig af østrigernes svage position til at frigøre sig fra deres overherredømme med grev Imre Tököly (1656-1705) som leder. – (7) Biskop af Ravenna, fest 23. juli.

E 363. Til Lavinia Arnolfini

Udateret (Hamborg, sommer 1684?)

Indhold: Stensen sender fru Lavinia nogle trøstende ord i anledning af hendes mands sygdom (jvf. E 362) og beder om hendes forbøn for sig selv.

KP-HH F

Min højtærede moder i Jesus Kristus.

I et brev fra hans højhed storhertugen har jeg hørt om hr. Arnolfinis farlige sygdom og har straks læst den hellige messe for at erholde ham Guds miskundhed. Se heri fornyede tegn på den kærlighed, som vil prøve os ved alle midler, som kan gøre en sjæl rede til at elske og love Gud på den mest fuldkomne måde i al evighed.

Den åndelige elendighed her er så stor og vor lille menighed i så stærkt oprør, at vi til det yderste har andres forbøn behov for at opnå Herrens fred og enighed iblandt os. Jeg ser mig kendetligt forsømme det indre liv, og jeg frygter Guds vældige vrede. For den andels skyld, som Gud har villet give Dem i min kaldelse til hans hellige Kirke, beder jeg Dem om ved Deres forbøn at erholde mig nåde til at kunne udføre det, jeg erkender, og få klarhed over det, jeg endnu ikke har erkendt, for at kunne nå til en virkelig overensstemmelse med Guds vilje i alle ting. Jeg ønsker Dem

den samme nåde, så vi af de kors, som Gud i sin miskundhed sender os, må høste den vinding, som den evige fader derigennem har beredt os, som Jesus Kristus ved sin lidelse har erhvervet os, og som helligånden vil fuldkommengøre, hvis ikke vi selv gjorde modstand.

Mine ydmygste håndkys til alle i Deres hjem. Jeg er Deres meget uværdige tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

E 364. Til Francellina von Galen

Hamborg, 28. juli/7. august 1684.

Indhold: Stensen ved, at han er i folkemunde. Han bebrejder frøken von Galen, at hun er vred på Gud, fordi hun bliver sat til ubehageligt husarbejde, og taler om Guds nærvær. KK T

Guds barn!¹

Jeg tvivler ikke om, at man vil udbrede al mulig snak om mig. Jeg behøver ikke at rejse til de vantro. Vore katolikker er selv i stand til at give os nok at se til, og man får nok også de modstandere at føle, der burde være vore medhjælpere. Gud vende alt til det bedste.

Men hvad er det, jeg læser i Deres skrivelse, Guds barn? Kan også De blive vred på Gud? Og det, hvor De dog havde grund til på Deres knæ at sige Gud tak af hjertet? Hvorledes kan Gud hjælpe Dem bedre end ved at lade Dem gøre det allermeste arbejde i husholdningens verdslige sager og ved til løn at lade alt det ubehagelige komme over Dem? Dette er de rette tegn på den guddommelige kærlighed, og netop således grundlægges evighedens husholdning: ved at alt i den timelige husholdning uden vores skyld bliver kastet hulter til bulter, og vi ikke ser noget andet sted at vende os til end til Gud og hans helgener. Læs også det, den hellige Teresa² har skrevet om sit eget liv, for at se, at Guds nåde ikke består i at føle sødme, men i til stadighed med denne nåde at kæmpe imod al synd og hellere at ville dø tusinde gange end blive vred på ham. Og videre, at jo længer man stadig søger Gud i tørke og forladthed, desto større bliver siden trøstens overflod.

Hvad angår Guds nærvær, må De gøre en forskel mellem virkningerne af hans nærvær efter hans retfærdighed og efter hans barmhjertighed. Med undtagelse af den onde vilje, der ene og alene er af skabningerne, virker Gud alt i alle, også de ondes væsen og deres gerninger, men alt dette efter sin retfærdighed, idet han lader al deres onde vilje have frihed, dem til straf, og virker gerningerne; men i de fromme virker han efter sin barmhjertighed, idet han også giver dem den gode vilje. Derfor er det ikke

uforeneligt, at Gud er i en syndig sjæl efter sin retfærdighed, og at Satan med Guds retfærdige tilladelse indgiver samme sjæl alt ondt til dens forømmelse.

Jeg fandt oberstens hus og har også haft den ære at tale med ham en gang. Jeg søger en lejlighed til det igen. Bed til Gud for mig, at de, der er betroet mig, ikke må miste for meget på grund af mine synder og ikke må blive draget væk fra Gud. Hils dem, hvis hjerte Gud rører, at de med deres bøn må søge at bevare mig en nådig Gud. Gud velsigne dem alle, og bed alle til Gud for mig og om, at vi dog alle engang måtte begynde at leve således, at menneskene ikke for Guds domstol skal kunne bebrejde os, at de ved vores skyld ikke er nået til sandheden.

Deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 28. juli 1684.

(1) Om stiftsdame von Galen se E 219. – (2) Jvf. E 292, n. 8.

E 365. Til Cosimo III

Hamborg, 30. juli/9. august 1684.

Indhold: Stensen har med glæde læst om, hvad storhertugen har foreslået kejseren, ønsker storhertugen Guds nåde og sender ham en kort bøn.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Vi, hr. Kerckring og jeg, har læst, hvad Deres Højheds overordentlige gesandt, marquis Pucci, har foreslået Hans kejserlige Majestæt og hans ministre.¹ Vi tvivler ikke på, at vi i håb om Guds særlige velsignelse, idet Deres Højheds forslag til Hans kejserlige Majestæt var indgivet af Gud, vil høre om det forønskede resultat. Jeg tror, at dette for byens offentlige vel ved guddommelig førelse vil få endnu en eller anden uforudset god virkning. For alt være den guddommelige barmhjertighed lovet og priset!

Jeg tvivler ikke på, at den samme guddommelige godhed, som har indgivet Deres Højhed en så ren kærlighed til Gud og til hans større hellige ære uden nogen gang at vige tilbage for menneskelige hensyn, også vil give Dem styrke og lys til at opnå denne, et standpunkt, man kræver, at alle kristne bør indtage, men dog fremfor alt er højst nødvendigt for dem, som her på jorden stilles i Guds sted, så vel til fremme for deres personlige vel som på grund af det eksempel, de er for deres folk, og den velsignelse, som heraf udspringer for hele folket. Men sligt opnår man ikke, ej heller ved mennesket, om han indtager dette standpunkt, medmindre Gud sender en lejlighed til at prøve ham. Derfor vil den samme

Gud, som har ladet Dem længes efter målet, udvirke, at vi også med glæde modtager midlet, hvor bitter skålen end forekommer os. Derfor har han bevaret Deres Højhed til så tunge tider og samtidig beredt Dem alle sin hellige nådes kræfter, som er nødvendig for de til slige tider svarende dyder. Jeg tror, at følgende lille bøn ikke vil mishage Deres Højhed: »Kom, Helligånd, opfyld dine troendes hjerter, og tænd i os din kærligheds ild, så vi opnår det fulde mål og væsen af alle de lidelser, forsagelser og opgaver, som den evige Fader bereder os, som den enbårne Søn på korset har fortjent os, og som den hellige Ånd selv til Guds større ære, til manges frelse og også til vor frelse havde fuldbragt, om vi aldrig havde svigtet hans nåde«. Denne nåde nedbeder jeg over Deres Højhed og alle medlemmer af det storhertugelige hus, hvormed jeg i al Ydmyghed er Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, dagen før den hellige Ignatius' fest² 1684.

(1) Jvf. E 361 og E 362. – (2) Fest 31. juli.

E 366. Fra Charles de Noyelle

Rom, 12. august 1684.

Indhold: Jesuitternes ordensgeneral beklager, at missionærerne endnu ikke er blevet forflyttede, og at Stensen er blevet udsat for ubehageligheder. Han håber, at alt nu er i orden.

KP-LBM I

Højtærede og højærværdigste herre, hr. Niels, biskop af Titiopolis, Hamborg.

Begge de Hamborg-missionærer, hvis forflyttelse Deres Nåde krævede, og hvis tilbagekaldelse jeg allerede forlængst har givet ordre til,¹ har jo imod mit håb og min forventning sinket sagen. Men vi må vel tilskrive provincialens² sygdom og hans ophold fjernt fra disse egne, at vort pålæg, som man tør håbe er blevet udført i mellemtiden, ikke er blevet efterkommet med den hast, vi kunne ønske. Men Deres Nådes meddelelse om, at man udleverer Deres person til had og angriber Deres autoritet,³ gør mig ondt, og denne autoritet ønsker jeg ikke alene bevaret fuldstændig uskadt, men jeg vil også med al energi søge den genoprettet. Jeg værdsætter og beundrer tillige den velvilje, De til overflod har vist os, og da det er mig meget magtpåliggende at fortjene den, så vil jeg ikke blot ved egen stræben, men også gennem vore medlemmers lydighed stadig påny søge at opnå den. Men Deres Nåde vil til de øvrige beviser på venskab og velvilje også føje dette, at De fremover vil tillade, at vi i alt vil efterkomme Deres højst rosværdige vilje og iver, hvilket jeg stoler på vil ske hurtigst muligt.

Jeg beder til Gud for Deres Nåde om et langt liv, en fylde af himmelske nådegaver og de rigeste frugter for sjælen.

Deres Højærværdigheds uværdigste tjener

Rom, 12. august 1684.

(1) Jvf. E 351. – (2) Pater Konrad Holtgreve, jvf. E 339, n. 6. – (3) Vedlagt brevet af 2./12. juli 1684 (E 359) til storhertugen.

E 367. Til Cosimo III

Hamborg, 6./16. august 1684.

Indhold: Stensen takker storhertugen for dennes indsats i Wien og beskriver sin egen modløshed.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Ligesom Gud altid og ved enhver lejlighed finder Dem rede til de barmhjertighedsgerninger, han har tiltænkt Dem vil Deres Højhed selv finde Gud overordentlig gavmild til at gengælde Dem her med sin nådes trøst og i himlen med evig løn. Hvis Hans kejserlige Majestæt finder omstændighederne belejlige til at modtage Deres Højheds tilbud om at medvirke til byens vel, ville jeg deraf vente mig en særlig velgerning for os katolikker. I hvert fald har Deres Højhed allerede indlagt Dem hele fortjenesten derfor hos Gud, som være priset for sin uendelige godhed, idet han inspirerer Deres Højhed til enhver handling, der mest tækkes hans højeste visdom. Af det vedlagte blad ser jeg den iver, hvormed marquis Pucci, Deres Højheds overordentlige gesandt ved hint hof, i udførelsen af Deres Højheds anvisninger arbejder for at gøre resident Kerckrings uskyld klar.¹ For dette er vi fremfor alt Deres Højhed dybt taknemmelige og nu tillige marquis Pucci. Jeg håber, at alt vil gå tilfredsstillende så vel for hr. resident Kerckring som for religionen. Hvad mig angår, ved jeg ikke, hvad Gud har for. Blandt vore katolikker findes der sådanne, som for at skaffe mig væk, gerne betjente sig af så vel lutheraneres som katolikkers hjælp. Min lunkenhed og mine synder er vel skyld heri. Måtte Gud give mig sin hellige nåde og iøvrigt gøre med mig, hvad han behager. Jeg ser vel, hvad jeg skulle gøre for sjælene, men jeg ser ikke det, som Gud erkender i mig, hvorfor han så meget overlader mig til åndelig træghed, og at jeg i så høj grad forøger mine forsømmelsessynder. »Fra mine hemmelige synder frels mig, Herre, og bevar din tjener for fremmede synder!«² Gud give Deres Højhed den virksomste nåde til klar erkendelse og fuld opfyldelse af de standspligter, under hvis åg De vel i denne verden sukker, men over hvilke De, ophøjet til den anden verden,

vil triumfere. I al ydmyghed og med al længsel efter at kunne vise mig i sandhed taknemmelig forbliver jeg Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, Kristi Forklarelse³ 1684.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Jvf. E 362 og 365. – (2) Vulgata, Sal. 18, 13. – (3) 6. august.

E 368. Til Adelgundis Catharina Brummer   Hamborg, 11./21. august 1684.

Indhold: Stensen takker priorinden for Ringe kloster for en indbydelse til en kapelindvielse, som han dog formentlig ikke kan efterkomme, og understreger nonnernes betydning for hele stiftet.

KP-ED T

Guds barn!¹

Det er mig af hjertet kært, at Gud velsigner Deres hus så vel med åndelig fremgang i enighed og kærlighed som med hensyn til bygningens ydre vækst, og at det ny kapel snart vil være færdigt. Hvad mig angår, da er det mig ikke tilladt at rejse udenfor mit vikariats steder uden approbation fra nuntius,² og ej heller ved jeg, om det ville blive mig tilladt under de nuværende tidsforhold at foretage embedshandlinger hos Dem uden tilladelse fra den, der har den retmæssige jurisdiktion over stiftet. Dertil kommer, at kapellet, så længe det er Deres hus's oratorium, ikke kan konsekres uden specielt privilegium. Vel kunne man konsekre en sten for Dem, og skulle Gud føje det så, at jeg ikke mere kommer til Dem, da ville jeg efterlade Dem en sten til erindring. Jeg mener ganske vist, at jeg er helt fritaget for hjælpebispeddømmets pligter, men så længe ingen anden er trådt i mit sted, ved jeg endnu ikke, hvad Gud har i sinde med mig: måske kunne Gud, hvis vi begge lever et år til, indenfor det tidsrum hidføre en uforudset vending. Han forstår det bedre end vi, hans navn være evig velsignet! Måtte De stadig have for øje og enhver blandt Dem være fast forsikret om, ja, stole på det som en trosartikel, at Gud ikke har kaldet een eneste af Dem til en Kristi bruds høje stand af åndelig fuldkommenhed, afsondret Dem fra verdens fristelser og bragt Dem ind i et helligt fællesskab under den hellige Frans' beskyttelse, for at De kun skal tænke på Deres egen sjæl. De er alle af Gud kaldet til at afvende hans vrede fra hele stiftet og skaffe det Guds velsignelse. Deres daglige vækst i den guddommelige kærligheds fuldkommenhed er for landet en vækst i nåde, og hvis en søster, hvad Vorherre forbyde, skulle blive lunken og svækkes i sin iver, forhindrer hun i samme målestok Guds barmhjertighed mod stiftet. Måtte De alle ved Guds nåde skabe Dem et nyt hjerte og holde

Dem Guds domstol for øje, hvor mange sjæle der vil komme til Dem og takke Dem for alle åndelige og timelige velsignelser, som de gennem Deres iver i den guddommelige tjeneste har opnået af Gud. Ingen skal udsætte sig for den risiko at se sin krone på en andens hoved eller for at høre, at så mange for hendes skyld har måttet savne den guddommelige velsignelse. Jeg anbefaler mig til Deres forbøn, måtte De hos Gud opnå barmhjertighed for mig! Han velsigne Dem alle.

Vil De sige Deres nyfødte datter³ tak for hendes svar på min skrivelse; jeg ønsker hende stadig vækst i den guddommelige kærlighed efter den hellige Frans' regel. Gud gøre Dem alle til sande hellige til trøst for den betrængte kirke, som her ved verdens yderste grænse desværre lider under sine børn, som snarere bedrøver den ved tilbagegang end glæder den ved fremgang.

Jeg forbliver Deres alleruværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis,
apostolsk vikar.

Hamborg 1684, dagen før den hellige Claras fest,⁴ til hvilken helgen jeg beder Dem anbefale mig.

Til den velærværdige moder i Ringe kloster, Münster.

(1) Om priorinden og Ringe kloster se E 207. – (2) Nuntius i Köln Ercole Visconti. – (3) Maria Lucia Vischer, jvf. E 356. – (4) Den hellige Clara af Assisi, fest 12. august.

E 369. Til Cosimo III

Hamborg, 13./23. august 1684.

Indhold: Stensen beklager sin åndelige nød, frygter jansenismens udbredelse, afventer, hvad der sker med den sidste missionær, overvejer at indtræde i en orden og slutter med at omtale en from konvertit.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Jeg er og bliver beskæmmet, når jeg ser, hvor fast Deres Højhed er overtydet om det gode hos mig, medens jeg, ved at vende blikket indad, erkender, hvor meget ondt Gud der ser, og dette så meget mere, som jeg erkender den guddommelige gavmildheds overmål imod mig og min utaknemmelighed imod Gud, min lunkenhed, min kulde. Men hvad der udgør min elendigheds højdepunkt, er nøden hos de mange, mange mig betroede sjæle, der ikke tåler forgæves at modtage nogen som helst, var det end den allermindste guddommelige nåde, om man overhovedet kan tale om nogen mindste nåde. Mig forekommer det, at mine hænder og fødder er bundne; jeg ser, hvad man kunne og skulle gøre, men bliver jeg optaget af et eller andet uforudset, f.eks. af et mindre gode, lader jeg det

større ligge og berøves så vel den gave at vælge det Gud velbehageligere som gaven at fortsætte det allerede begyndte. Således går dage, uger og måneder, og tillige forsømmes det, som allerede for længe siden holdtes for nødvendigt.

Jeg frygter, at jansenismens¹ onde breder sig altfor meget under den iøvrigt fra alle sider berømmede hyrde,² og at verdenspræster i stadigt stigende tal slutter sig til ham. Han har meget imod ordensfolkene; dertil findes der gode grunde; men Vorherre kender hjerterne. Det synes, som om der i alle disse egne, hvor vi lever, findes en blanding af folk af forskellig religion, som vi tror må stå under vægten af Guds vrede, medens vi, der skulle bevæge Gud til forbarmelse over disse udenforstående sandsynligvis selv udfordrer Ham til vrede mod os, der betragter os som hørende til Hans kirke. Lovet være Gud, som rører Deres Højheds hjerte, så De føler medlidenhed dermed, søger efter et eller andet helsemiddel, ja, vil endogså bringe sig selv som offer derfor. Lægemidlet måtte komme fra Rom, og man skulle anstille en undersøgelse, om hvorvidt slige bøger, som man har sagt mig blev offentliggjorte, endskønt ingen af dem er kommet mig i hænde, uden en, som jeg gav nogle patre i Münster at læse, før jeg selv læste den, og som efter min omflakken ikke er kommet mig i hænde igen. Men da jeg var i Rom, hørte jeg af en kardinal, som gik stærkt ind for troens oprigtighed,³ at disse ny retninger havde visse forsvarere i Rom, som dannede en betydelig hindring for at kunne træffe egnede forholdsregler. Måtte Gud forbarme sig over sin hellige kirke, hvad han uden tvivl vil, så sikkert som han engang har givet sit ord på aldrig at ville forlade den. Men ve hver den, der falder som offer for Guds og hans hellige kirkes fjenders fristelser! Hver af os må derfor fra sin side gøre sit yderste for at finde det rette lægemiddel, og jeg tvivler ikke om, at Gud vil åbenbare os det, hvis vi mindeligt beder ham derom.

Jeg ser den deltagelse, som også Deres Højhed lægger for dagen i patrenes sag, og jeg forbliver Dem herfor dybt forbunden. Efter den sidste skrivelse fra ordensgeneralen⁴ vil jeg ganske enkelt holde mig til hans afgørelse. Gud har lagt sig imellem og kaldt den ene pater⁵ bort fra denne verden, i hans sted er der allerede ankommet en anden,⁶ om hvem jeg håber, at han vil yde Gud og menigheden god tjeneste. Den anden pater,⁷ som skulle forflyttes, synes at have gjort sin forflyttelse moralsk umulig; selv om ikke alle grunde er blevet mig meddelt, tror jeg, at de har meddelt deres overordnede dem, og jeg vil holde mig til deres afgørelse. Guds vilje ske!

Hvis jeg ikke tog i betragtning, at Gud efter at have draget mig bort fra disse lande for at genfinde hans hellige kirke og atter sendt mig tilbage

hertil, og at, hvis mine synder ikke hindrede det, det måske er Guds mening at jeg trækker mig tilbage til et eller andet sted for at tjene ham, ville jeg ud fra den elendighed, jeg daglig erkender i mig selv, idet jeg snarere går tilbage, end jeg står fast og i hvert fald ikke kommer fremad, antage, at Gud ikke mere vil have mig til at tjene for andre, men at jeg i den korte tid, der endnu vil være tilbage af mit liv, tilbringer tiden helt og holdent i en ordensfamilies hellige ensomhed i et liv i bod. »Fra mine hemmelige synder rens mig, Herre, og bevar din tjener for andres synder«. ⁸

Da jeg ville slutte dette brev, kom jeg i tanker om en konvertit af god familie fra Lübeck, meget berejst, velstuderet og flere sprog mægtig, men som nu befinder sig i den dybeste armod i Køln. ⁹ Trods denne fattigdom fortsætter han så vidt muligt sin læsning, idet han særlig ønsker at lægge sig efter specialstudium af kirkefædrene. Jeg tror, at han før sin konversion særlig helligede sig retsstudiet; men nu lægger han sig helt efter det åndelige liv. Flere gange er det faldet mig ind at anbefale ham til Deres Højhed, for at De kunne lade ham studere to eller tre år i Firenze, men først måtte jeg prøve ham hos mig selv. Thi skønt jeg nu allerede har kendt ham fire-fem år, besidder jeg ikke noget særligt kendskab til hans livsførelse uden på anden hånd. Men da jeg hidtil var i uvished om, hvorvidt jeg bliver her, eller hvorhen jeg kommer, og da tingene ejheller ligger således, at jeg kan tænke på at føre hus, er jeg tvivlrådig og vover ikke under den øjeblikkelige usikkerhed at lade ham komme til mig, og ejheller at anbefale Deres Højhed ham uden at have den moralske sikkerhed, som et familiært samliv gennem nogen tid kan byde. Jeg håber, at Gud inden så længe vil lade os se med større klarhed, og imidlertid lader jeg denne efterretning komme Deres Højhed i hænde. Måtte Gud stadig i alt og gennem alt være med Deres Højhed og ikke lade Dem forsømme nogen lejlighed eller pligt til kærlighed, som han i sin uendelige barmhjerlighed har beredt for Dem, for såvel i Deres sjæl som i det storhertugelige hus at gøre den evige kærlighed fuldkommen, hvad jeg af hele mit hjerte ønsker.

Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, to dage før den allersaligste Gudsmoders himmelfart, ¹⁰ 1684.

(1) Om jansenismen se E 126, n. 4. – (2) Johann van Neercassel, jvf. E 359. – (3) Formentlig kardinal degli Albizzi, jvf. E 359. – (4) Charles de Noyelle, jvf. E 351. – (5) Marcellus Lotz, jvf. E 361. – (6) Pater Scotus Brewing (1647-1705). – (7) Pater Heinrich Isaak. – (8) Vulgata, Sal. 18, 13. – (9) Georg Friedrich Marquard (født o. 1657), jvf. E 380. Han kom til Firenze i efteråret 1685 og indtrådte siden i cistercienserordenen (ordensløfte 1689). Senere virkede han bl. a. i Genua. – (10) Mariæ Himmelfart 15. august.

E 370. Fra Charles de Noyelle

Rom, 26. august 1684.

Indhold: Jesuitternes ordensgeneral beklager, at sagen om forflyttelsen endnu ikke er bragt i orden, men beder Stensen udvise tålmodighed lidt endnu.

KP-LBM L

Højtærede hr. Niels Stensen, biskop af Titiopolis, Hamborg.

26. august 1684.

Da jeg modtog det brev, som Deres nåde skrev den 23. juli,¹ kunne jeg kun føle den dybeste smerte over, at nye årsager til klage er dukket op, medens jeg var i den tro, at de tidligere helt og aldeles var fjernet. Jeg skylder Deres Nåde tak for den velvilje, med hvilken De omfatter vort Selskab, og for den overordentlig venlige måde at tage tingene på, som Deres Nåde nu viser mig. Og jeg vil ikke tåle, at der fra min side lades noget tilbage at ønske med hensyn til min oprigtigste forsikring af mine undergivnes ærefrygt og lydighed overfor Deres højtærede Nåde. Da De nu har været så elskværdig at benytte Dem af min bistand, beder jeg Deres Nåde mindeligt at give mig nogen tid til at føre det ud i livet; det vil jeg besørge gennem den herværende budbringer. Jeg sætter endvidere min lid til, at Deres højtærede Nåde vil tilskrive det dels Deres venlighed, dels Deres iver, som lader Dem omfatte det fælles vel og vores Selskab med kærlighed, selv om nogle herfra mere har udfordret Deres uvilje end bejlet til Deres velvilje. Jeg nedbeder imidlertid over Deres højtærede Nåde al lykke fra Gud og forbliver med udtryk for min ydmygste ærefrygt Deres osv.

(1) Ikke bevaret, jvf. E 362.

E 371. Til Cosimo III

Hamborg, 27. august/6. september 1684.

Indhold: Stensen omtaler det sidste brev fra jesuitternes ordensgeneral og fortæller nyt om kampene mod tyrkerne.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Deres Højhed ydmyger sig altfor meget overfor Deres uværdigste tjener, når De beder om undskyldning i anledning af åbningen af et brev; sligt kan i lignende situation hænde enhver, og nu ved Deres Højhed, af hvor mange grunde De er min herre, hvorfor jeg beskæmmes ved at se Dem anklage Dem overfor et menneske, hvis kærlighed til Dem hviler på så mange vidnesbyrd. Brevet fra ordensgeneralen,¹ som i Deres Højheds næstsidste brev blev mig lovet, kom sidste lørdag² med direkte post. Jeg ville tro, at det er blevet sendt til en af de patre, som ikke er tilfreds med mig, da det hverken leveredes mig fra en af disse patres hånd eller i en af

deres konvolutter; det kunne dog være, jeg tog fejl. I øvrigt er selve brevet fuldt af velvilje, og jeg håber med Guds hjælp, at alt vil gå godt. Imidlertid siger jeg ydmygt tak for det tilbud, Deres Højhed gør mig om selv at medvirke. Men da jeg ser, med hvilken godhed ordensgeneralen af sig selv behandler mig i denne sag, tør jeg ikke bebyrde Deres Højhed med mere. Jeg udskyder mit svar, indtil ordensgeneralen har svaret på mit sidste brev, der blev afsendt tre uger efter brev nr. 2.

Vi venter nyt fra flåden.³ Måtte Vorherre regne efter sin uendelige barmhjertighed og ikke efter vore synder! Vi har endnu intet hørt fra indtagelsen af Buda,⁴ derimod om mange af de fornemste ridders død. Vi vil håbe, at de alle har været i nådens stand, da ved jeg, at det er glørværdigt at miste livet i kamp mod Kristi fjender; ellers, hvis nogen i en slig situation døde som Guds fjende, ville det være en altfor begrædelig sag ved en så gunstig lejlighed at have forsømt den pligtmæssige omsorg for sit eget vel. Man taler også om mange rigdomme, som skal findes der, men Gud give, at forhåbningen om en smule jordisk støv ikke for mange er en stærkere drivkraft til at risikere livet end Jesu Kristi forherligelse! Jeg ved ikke, hvad jeg skal sige om verden, iøvrigt mere om mig end om enhver anden, fordi ydre ting gør så levende og vedholdende et indtryk på os, at den stakkels sjæl ingen ro finder, til omend nok så lidt at beskæftige sig med indre anliggender, det vil sige med sig selv, med sin Gud, med sin skytsengel. Måtte Gud bistå den i samme mål, som hans kærlighed virker og fuldkommengør alt i den, så at det ydre livs pligter stadig må følges af den indre nydens trøst og den guddommelige førelses sande velsignelse, hvad jeg ønsker Dem og hele det storhertugelige hus af hele mit hjerte, idet jeg forbliver Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, dagen før St. Augustins fest⁵ 1684.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) E 366. – (2) 23. august, gml. stil. – (3) Flåden deltog under Venezias ledelse i kampen mod tyrkerne. – (4) Belejringen af Buda begyndte 14. juli, men måtte opgives på grund af sygdom og svære tab 29. oktober 1684. – (5) Skt. Augustins dag 28. august.

E 372. Fra Odoardo Cibo

Rom, 9. september 1684.

Indhold: Propagandakongregationens sekretær meddeler Stensen, at hans løn (jvf. E 357) vil blive udbetalt gennem nuntius i Køln.

KP-PS I

Til hr. Stensen, d. 9. september 1684.

Efter at have udtømt enhver anden mulighed for at lade Deres Højvelbårenheds løn komme Dem i hænde, har jeg henvendt mig til nuntius i

Køln om på den Hellige Kongregations regning at lade Dem udbetale 200 scudi, hvilket jeg tror allerede nu må være sket. Jeg beder Deres Højvelbårrenhed være forsikret om min absolutte beredvillighed til på enhver vis at tjene Dem og til sin tid give mig et vink om hvorledes. Hermed kysser jeg ærefrygtsfuldt Deres hænder.

E 373. Til Cosimo III

Hamborg, 3./13. september 1684.

Indhold: Stensen takker for 200 daler til sine konvertitter, bl.a. en grandnevø, omtaler søstere-rens besøg og slutter med betragtninger i anledning af skytsenglenes dag. KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Påny har jeg henvendt mig til resident Kerckring for i Deres Højheds navn at hæve 200 daler til understøttelse for forladte og nødlidende, som jeg allerede i flere år har underholdt. Såsnart en eller anden forlader mig, erstatter Gud mig ham straks med en ny, således har jeg i år haft en nevø,¹ dattersøn af min faster, som ved en særlig Guds førelse kom hertil for efter nogen modstand at se sig nødet til at høre Guds røst, og som nu lever som en god katolik. For nu at underholde slige konvertitter, vender jeg mig til Deres Højheds barmhjertighed og benytter mig af det tilbud, De har givet mig. Gud vil gengælde Dem det hundredfold i dette liv og med sin evige herlighed.

Min søster² har undervejs til Frankfurt, hvor hun har visse interesser, opholdt sig her nogle dage. Hun befinder sig stadig i samme ulyksalige sjælstilstand. Hun er på sin vis from og holder af mig, kun når jeg søger at føre talen hen på troen, tier hun, og jeg finder intet øre. Man har forudindtaget hende i den grad, at man skulle tro, at bare det at høre var det samme som at gå fortabt. Mine synder og mit kolde hjerte hindrer kun den nåde, det ville være at se denne sjæl ført ad frelsens vej.

Vi ængstes for de kristne våben i Ungarn,³ og det synes, som havde vort liv ikke fortjent bedre. Måtte Gud regne ikke med vore synder, men med sin egen overvættes barmhjertighed! Vi befinder os nu i englens oktav.⁴ Jeg mindes, at kongerigernes værneengle hos Daniel⁵ på en vis måde som i en hellig kamp alle var interesserede i sjælenes frelse i hine egne. Den engel, som Gud har betroet omsorgen for Deres Højhed, for hele staten, alle underordnede embedsmænd og hver undersåt, lade Deres Højhed stadig gøre fremskridt i den hellighed, som er Gud velbehagelig, at Deres eksempel, Deres fortjeneste hos Gud og regeringens forvaltning

stadig mere må tjene til Guds ære og den Hellige Kirkes fremgang, Gud, der lader mig være Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis

Hamborg, fjerdedagen i ugen efter skytsenglenes fest 1684.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Jørgen Christoffersen, dattersøn af Stensens faster Lisbet. – (2) Anne Kitzerow, jvf. E 83, n. 2. – (3) Jvf. E 371, n. 4. – (4) Ikke 2.10., som pave Clemens X havde bestemt, men søndag nærmest 1.9. I 1684 altså 31. august. – (5) Dan. 10. 12ff.

E 374. Til Cosimo III

4./14. september 1684.

Indhold: Stensen lover at følge storhertugens anvisninger, takker ham for hans tiltro, men føler sig beskæmmet over sin egen ringhed.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Efter læsning af det vedlagte brev¹ satte jeg mig straks til at skrive disse få linier for med al mulig punktighed at efterkomme Deres Højheds skriftlige opfordring og ikke vise det til noget menneske i verden; da der endnu går seks dage, før brevet afsendes, og da jeg ikke ved, hvad der kan ske, lægger jeg det her og forsegler brevet og adresserer det til Deres Højhed. Vorherre velsigne Dem for den godhed og tiltro, De viser mig ringe orm, som er uværdig til at bære så vel det kristne navn som den værdighed, jeg beklæder. Når jeg på den ene side betragter Guds uendelige velgerninger imod mig og på den anden side betænker min egen utaknæmmelighed og sløvhed, da kan jeg kun sige: »Gud min højeste herre, hvis du ville tilintetgøre mig og føre mig tilbage til et stadium, som om jeg aldrig havde været i denne verden, ville det være en stor barmhjertighedsgerning imod det, du måtte gøre imod mig, om du lod mig vederfares retfærdighed. Hvis du ville give mig tålmodighed til i ydmyghed at bære alle forsmædelser og udholde denne verdens og skærsildens pine for derefter kun lige at give mig adgang til den allerlaveste plads i din evige fred, da ville det være et overmål af godhed.« Hav virkelig medlidenhed med mig, Deres Højhed! Når jeg ser, hvilken del Deres Højhed ved Guds nåde tager i mine anliggender, og når jeg overvejer, hvad man skriver til Dem i det her liggende brev, føler jeg mig dybt beskæmmet. Giv Gud, at jeg kunne øve een eneste i hans øjne virkelig god handling og gøre Deres Højhed en tjeneste, som kunne glæde Dem evigt, vise jesuitternes ordensgeneral² et tegn på min oprigtige agtelse for selskabet, et tegn, som ville være dets skytshelgener behageligt. Måtte barmhjertighedens moder opnå mig og Deres Højhed samt det ganske storhertugelige hus den glæde, at

alle må være et genskin af Kristi lys, ikke blot i staten, men også i den hele kirke.

Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg den femte dag af skytsenglenes oktav³ 1684.

I aften på den Hellige Nicolaus af Tolentinos fest⁴ har jeg atter åbnet brevet for at medsende svaret, og jeg beder for Deres Højhed om al guddommelig nådes fylde.

(1) Ikke bevaret brev – sagssammenhæng ukendt. – (2) Charles de Noyelle, jvf. E 269, n. 1. – (3) Jvf. E 373, n. 4. – (4) 10. september.

E 375. Til Lavinia Arnolfini *Hamborg, 24. september/4. oktober 1684.*

Indhold: Stensen redegør for sit utilfredsstillende forhold til sine skriftefædre og kommenterer nyhederne fra Arnolfini-familien.

KP-HH F

Frue, min højtærede moder i Gud.¹

De har ramt ondet ved at spørge til min skriftefader. Efter at jeg er blevet biskop, synes det, som om Gud stadig har villet have mig på steder, hvor mistillid mellem mig og mine skriftefædre uophørligt har måttet finde næring. I mit første embede var der kun een slags ordensfolk,² og hvad jeg end gjorde for at lade dem forstå, at jeg ikke agtede at stå deres privilegier i vejen, men kun havde til hensigt at tjene sjælene, så havde jeg ofte vanskeligt ved ikke at tørne sammen med min skriftefader.³ Det næste sted, hvortil Gud sendte mig, havde jeg to efter hinanden, idet den ene blev kaldet andet steds hen,⁴ og dér eksisterede der nogen tillid, da det var jesuitter. Alligevel fandt der sammenstød sted, hvor jeg på grund af mit embede nødtes til at foretage ting, som borttog en stor del af den tillid, som er så nødvendig for udøvelsen af åndeligt herredømme. Jeg befinder mig nu på et tredje sted. Her kan der gå måneder, hvor jeg med min skriftefader⁵ kun veksler de få ord, som man finder nødvendige ved skriftemål, og alt dette kun fordi jeg har set mig nødsaget til at søge to missionærer forflyttet. Af denne sag er opstået et sådant raseri mod mig, at jeg ville have vanskeligt ved at forklare det altsammen. Jeg har sat ordensgeneralen⁶ ind i sagen, og han har lovet at afhjælpe vanskelighederne; men det vil tage tid. Det ser ud til, at alene ordet biskop er tilstrækkeligt til at vække antipati hos ordensfolk, og skønt jeg intet foretager mig i min egenskab af overordnet, skønt jeg i alt handler som simpel missionær og drøfter det, jeg finder nødvendigt med ordenens foresatte, befinder vi os stadig i en atmosfære af mistillid. De ser, hvorledes jeg har det, og at

jeg har grund til at frygte, at Gud, fordi jeg tidligere ikke har betjent mig godt af mine skriftefædre, nu straffer mig på denne måde. Jeg opstiller åndelige regler for andre, men evner ikke selv at føre dem ud i livet. Man har overdraget mig omsorgen for adskillige steder, og jeg finder næppe midler til at gøre fyldest på eet eneste. Se, nu beder jeg Dem afgøre, om ikke min frygt er berettiget, især når jeg erindrer den forfærdende sentens, som en helgeninde har benyttet, at Gud for verdens synders skyld lader den lede af fordømmelige prælater. Og med alle de fejl, jeg erkender hos mig selv, med hele savnet af skriftefædre, med al fare for elendighed i denne ulykkelige verden tilbringer jeg mit liv uden bekymring, uden tårer, uden smerter, man kunne sige: som en død, der intet mere frygter.

Bed til Gud, at han vil skænke mig et af to: enten den nåde at blive i stand til at udrette det, mine pligter kræver af mig, eller den at måtte trække mig tilbage og kun have omsorg for min egen sjæl og at hjælpe mig med at forberede mig til en god død. Det er sandt, at hvis Gud ville gøre mig værdig til at blive martyr, da ville det være den allerstørste nåde; men dertil er jeg allerede altfor uværdig. Jeg har kun Guds venners forbøn at ty til.

De gode nyheder fra pater Girolamo⁷ har glædet mig overordentligt; jeg håber, at han miskundeligt vil erindre mig, når han er hos Vorherre. O, hvilken forskel der dog er på troslivet i Italien og i disse egne. Det forekommer mig, som er vi her ikke mere katolikker, så få mennesker findes her, som virkelig beskæftiger sig med Gud, jeg mindre end de andre. Mindet om, hvad jeg af godt har set i Italien, vækker mig en og anden gang, men selv dette får mig nu og da til at frygte, at jeg, der har set så meget, efterligner det så lidt.

De betager mig ikke helt min uro med hensyn til hr. Arnolfinis sundhed. Jeg indrømmer, at alderen gør en helbredelse vanskelig; men jeg finder det i den grad overensstemmende med Vorherres vilje, at sjælens ro vil tjene meget til at gøre lægemidlerne virksommere for legemet.

Gud velsigne Dem og hele familien, for hvem jeg så vel som for Dem er den højst uværdige tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 24. september 1684.

(1) Se E 36. – (2) Kapucinerne, der forestod missionen i Hannover frem til 1680. – (3) Formentlig Dionysius von Werl. – (4) I Münster havde Stensen jesuitternes rektor, først pater Ignaz Wassenhoven, efter dennes forflyttelse til Trier i september 1681 efterfølgeren pater Winand Weidenfeld. – (5) I Hamborg var pater Karl Blanche Stensens skriftefader. Om sammenstødet med denne se E 361. – (6) Charles de Noyelle, jvf. E 366. – (7) Lavinias søn, der var novice hos jesuitterne, jvf. E 296, n. 6. – (8) Se herom E 362 og E 363.

E 376. Til Cosimo III

Hamborg, 24. september/4. oktober 1684.

Indhold: Stensen kommenterer nogle sætninger om Mariadyrkelsen, som storhertugen har sendt ham, på et vedlagt blad, beklager den omsiggribende vantro og besvarer nogle forespørgsler fra storhertugen.

KP-PS-LBM I+L

Min fyrstelige herre!

Ved at læse de sætninger, Deres Højhed har sendt mig, faldt det mig ind, hvad jeg har noteret på vedlagte blad. De kristnes nuværende sørgelige tilstand, såvel katolikkers, som er dårligt undervist, som ikke-katolikernes, vækker min medlidenhed, fordi hine nye strømninger, samtidig med at de fremkalder spaltninger iblandt os, berøver udenforstående lejlighed til at nærme sig os, mens de hos egne medlemmer forårsager enten partidannelser eller skrupler. Her har just været en franskmænd, et bundfordærvet menneske, som uden forfatternavn har lanceret en bog med titlen: *Sikre og pålidelige midler til alle kætters omvendelse og helsebringende råd og planer til reform af kirken*. Han optræder som katolik, men er enten calvinist eller frafalden. Man har oversat bogen til tysk, og her omgås man ham med stor højagtelse som et orakel, og dog drejer det sig kun om en blanding af løgn, falske forklaringer af tekster fra den Hellige Skrift og overdrivelse af pavers og prælaters synder. Ateismen breder sig mere og mere, og jeg kan ikke sige, hvor stor tidens og dette steds nød er; og selv på et sligt sted, der i højeste grad er egnet til at gøre det gode, lader Gud mig for mine synders skyld leve i en næsten dødelig sløvhed. Måtte Gud forbarme sig over os alle og over mig!

Jeg skylder Deres Højhed svar på to breve. I det første spørges der om den stakkels Nepeta,¹ om hvem jeg måske i aften eller i al fald med næste post ved besked. Med hensyn til Lübeckeren² har jeg til Køln indberettet om et langt brev, i hvilket han forklarede mig, hvad der var sket med hans iver, hans kaldserkendelse, og hvad han håbede at kunne gøre; han sendte mig tillige dette halve ark til at give Deres Højhed et indtryk af, hvad De vil kunne vente af ham. Hvis Gud sender ham til mig, vil jeg kunne skrive om ham på et bedre grundlag. Måtte Gud bistå Deres Højhed med sin hellige nåde og skikke det således med Deres undersåtters sundhed, at hans uendelige godhed derigennem mere og mere forherliges, hvad jeg af hele mit hjerte beder om. Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titipolis.

Hamborg, 24. september 1684.

Til Hans Højhed, Storhertugen af Toscana.

Den store ulykke for katolikker, som lever blandt ikke-katolikker, består i, at man, medens man værner sig til at undgå talemåder, som kunne

støde, og ofte får en forkert udlægning af vore dogmer at høre, selv ofte begynder at forkaste den katolske udtryksmåde som tvivlsom og farlig, omend den i Kirkens forstand er meget hellig. Jeg har nu prøvet de syv sætninger,³ som man har sendt mig, og finder dem i ikke-katolsk ordbetødning sande, men i katolsk mening helt igennem uholdbare, som det vil fremgå nedenfor punkt for punkt.

1. Hvis påkalden af den salige Jomfru ikke udspringer af kærlighed til Gud, men sker i den hensigt, som djævelen efter Luthers udsagn⁴ ved en natlig samtale med ham har påstået, at han nemlig af frygt for Kristus, Dommeren, har betjent sig af helgenerne imod ham og med den opfattelse, som næsten alle ikke-katolikker hævder, at vi tilkender helgenerne en vis guddommelighed, som om de uden Guds mellemkomst kunne kende vore forhold og hjælpe, ville en sådan påkaldelse ikke blot ikke udslette synden, men i sig selv være en synd. Men i kirkens opfattelse kan påkaldelse af den saligste Jomfru ikke ske uden kærlighed til Gud, da vi tror, at hun har alt sit eget samt det, vi ved hendes bønner, fortjenester og hjælp modtager, fra Gud. Og selv om en, der befinder sig i tilstand af dødssynd ikke udsletter sine synder ved at anråbe hende, begår han dog ikke derved nogen ny synd, hvis han til selve påkaldelsen ikke føjer noget andet syndigt, ligesom heller ikke den synder, som hildet i syndens skarn beder Gud om befrielse herfra.

2. Hvis man tænker på de synder, som den salige Jomfru var født med eller ville være faldet i, hvis ikke nåden var kommet hende i forkøbet ved den tid, da hun undfangede sin søn, kan man godt sige, at hun selv havde behøvet renselse, og at sønnen gennem sin moders fejl ville være blevet plettet. Hvis man imidlertid betragter det som synd, for hvis skyld kvinder behøvede renselse i templet, vil man på ingen vis kunne undskylde denne sætning.

3. Også den tredje sætning kunne man gå med til, dersom vi tilskriver den saligste Jomfru en kødelig smerte og et sind, der tog afstand fra lidelsen, sådan som Frelseren havde fordømt den hos den hellige Peter. Men da det er sikkert, at hendes rene sjæl brændte af den reneste kærlighed og kun var i stand til at føle sjælelig smerte, tør man uden videre tro, at hendes natur for en tid er bukket under for et overmål af hellig smerte i den helligste kærlighed, og at der fulgte en sjælelig afmagt, da hendes sjæl blev ramt af det smertens sværd, som den Hellige Simon havde forudsagt hende, og da hun i sin søns allerheftigste smerter og fornedrelser betragtede syndens ondskab, gudsbespottelsen og menneskeslægtens nød.

4. Jeg undskylder ikke alt, hvad måske den ene eller den anden i uklog iver har skrevet, men jeg ønsker heller ikke at kalde det usmageligt eller

upassende så lidt som bruge udtrykket »forrykte fruentimmer«. Alt dette afhænger nemlig af fortolkerens velvilje. ved hvis hjælp man kan finde en meget from mening i den slags sange. Hvad ville der ske med Højsangen, hvis man lod den regel gælde?

5. Med rette og til gavn formaner vi syndere til ikke at forlade sig på den slags; det er tillige sikkert, at disse ting ikke altid hjælper, men tværtimod skader, hvis nogen ud fra menneskelige hensyn hykler ydre fromhed, men i hjertet stadigvæk hænger ved det onde, eller hvis en synder, der forbliver i sin synd, håber at opnå barmhjertighed gennem disse ydre tegn, øvelser og broderskaber. I øvrigt står det gennem hyppige erfaringer fast, at en synders tilstedeværelse ved en from forsamling, den korte bøn, som bedes i forbindelse med aflæggelsen af et løfte og andet af samme art, mange gange har været begyndelsen til underfulde omvendelser, hvilket man i Firenze overalt véd om konversionen af en ung mand, som med ond hensigt trådte ind i en from forsamling. Det er også sikkert, at medens man således forretter bønner og opholder sig på hellige steder, hindres man i vanesynders rent ydre handlinger og spares derved for faren for straf; sandelig, havde den adelige herre, der var – ak! – alt for kendt i Firenze, som ved nattetide blev grebet og dræbt af sin elskerindes mand, i stedet for sammen med de andre overværet den nats fromme øvelser, vilde han ikke have frembudt det syn for sine brødre fra det fromme selskab, når de om morgenen kom tilbage, at han svømmede i sit eget blod. Ét er sikkert, at den synder, som er medlem af et fromt selskab, opnår megen hjælp gennem medlemmernes fromme bønner, idet Gud ofte fjerner anledningen til synd og skaffer lejlighed til omvendelse. Således fik for ikke længe siden en mere end halvfjerdsårig soldat af italiensk oprindelse, som man i barnealderen havde bragt til kætterske egne, hvor han næsten levede hele sit liv blandt kættere og – måske mere af uvidenhed end af ondskab – talte og opførte sig ret frit, dog på sit sygeleje lejlighed til gennem generalskriftemål, vandringsbrødet og den sidste salvelse at forberede sig til døden. Da jeg, som var gået til hans dødsleje, undrede mig over den samvittighedsro, de milde angerstærer og det til døden velforberedte sind og lykønskede ham med Guds så store barmhjertighed, fortalte han mig, at dette skyldtes bønner til den allersaligste Jomfru, fordi han hele livet havde lagt megen vægt på, selv blandt ikke-katolikker og under forskellige påskud, nøje at overholde hendes vigilier og aldrig at lade noget ske, som kunne krænke hendes ære. Af en missionær blev der også fortalt mig om en anden ikke-katolsk soldat, der på et ikke-katolsk sted på dødslejet eller under en dødelig sygdom, havde antaget den katolske tro og tilskrevet dette de bønner, han som dreng, da han gik i jesuitternes

skoler, havde rettet til den salige Jomfru, og som han siden hver dag havde forrettet.

6. Selv om de urene og uretfærdige i deres urenhed og uretfærdighed ikke kan behage den hellige Jomfru, kan de dog i perioder have en god vilje og erkende djævlens tyranni, og de kan gennem tårer og bønner, som modtages velvilligt af barmhjertighedens moder, opnå hendes forbøn og hjælp.

7. Denne sætning er i luthersk opfattelse helt igennem sand, men uholdbar i en katoliks mund. De betragter den allerseligste jomfru simpelt hen som en skabning, der ikke er smykket med en vedvarende nåde eller besjælet af Kristi ånd, og i hvem ikke naturen, men Kristus lever, uden hvem – hvad også vi indrømmer – hun intet mægter. Hvis det er tilladt at kalde selv vore laster – efterhånden som de overvindes – en himmelstige, hvorfor skulle det så ikke være tilladt at lægge en hellig mening i den talemåde, hvor man kalder Guds moder en himmelstige? Er ikke hendes enkelte dyder, når vi tager dem til forbillede, ligeså mange trin, er ikke de enkelte nådegaver, som hun opnår for os, ligeså mange trin, er ikke de enkelte velgerninger, hun yder os, ligeså mange trin? Og dog sker alt dette ved Kristus, vor Herre.

(1) Om den frafaldne munk se E 342. – (2) Georg Friedrich Marquard, jvf. E 369. – (3) Sætningerne er ikke bevarede. – (4) I Martin Luthers *Teufeldisputation*.

E 377. Til Cosimo III

Hamborg, 1./11. oktober 1684.

Indhold: Stensen har modtaget besøg af den nye missionær. Nepetas forsoning med kirken synes tvivlsom.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

I eftermiddags havde jeg besøg af den missionær,¹ som skal træde i den afdødes sted, og som beviste mig sin oprigtige interesse for det fælles arbejde til sjælenes frelse, idet han samtidig tilføjede, at han gør dette efter sin foresattes ordre, så jeg håber med Guds hjælp, at det også skal blive til glæde for Deres Højhed til belønning for den protektion, De her har ydet mig, og den møje, De har gjort Dem ved at anbefale sagen til ordensgeneralen.² Med de andre to² håber jeg, at alt med tiden overensstemmende med de anordninger, som ordensgeneralen derom vil træffe, vil lade sig bringe i den orden, som bedst tjener Guds ære. Den sidst ankomne, som jeg ovenfor har nævnt synes at takkes menigheden ved sine prædikener og sin måde af aflægge husbesøg på, og jeg venter mig meget godt deraf.

Også jeg på min side vil med den guddommelige nådes hjælp gøre mit yderste for at opretholde godt venskab os imellem, så vi med troskab kan hjælpes ad ved arbejdet i Herrens vingård. Medens jeg ikke tvivler på, at disse nyheder vil volde Deres Højhed glæde, så må jeg vedføje en anden, som bereder mig stor smerte, nemlig om den ulyksalige sjælstilstand hos Nepeta,⁴ der synes at være helt forladt af Gud. Det er mere end femten dage siden han fik svaret fra Rom, og dog træffer jeg ham ikke hjemme, ejheller kommer han hos mig. Jeg frygter, der vil ske med ham, hvad der skete en frafalden i Sverige, som efter flere års frafaldenhed ønskede at udsone sig med kirken og gennem gesandten – jeg ved ikke, om det var Frankrigs eller en anden katolsk fyrstes – havde opnået alt, hvad man kunne håbe, fra Rom. Da pateren sagde til ham, at han nu efter den ham opnåede gunst måtte komme og udsone sig, udskød han det fra dag til dag, det vil sige fra tirsdag, hvis jeg ikke tager fejl, til fredag eller lørdag, og blev da grebet af et ildebefindende, i hvilket han udåndede i en så ulyksalig tilstand, at en luthersk kvinde, som tjente hos ham, derved bevægedes til at blive katolik, hvilket hun også med det samme blev. Jeg har anvendt megen tid på denne sjæl, da jeg frygtede, at han havde antaget nogle af ateismens grundsætninger. Jeg har for hans skyld sammensat et skrift⁵ for at vise ham naturens overensstemmelse med de ting, som i den Hellige Skrift synes ham at modsige naturen. Jeg har vist ham hjertets vidunderlige bygning for at gøre ham Guds visdom i naturens funktioner end mere indlysende, og dog ser jeg ham så tilbageholdende, og, som jeg sagde, frygter jeg, at han allerede er forladt af Gud. Hans hustru fortalte for flere måneder siden under mange tårer en drøm. Det forekom hende, at de var på havet sammen med deres søn og tjenestepige, da syntes drengen først ligesom at blive kastet eller slæbt under skibet, derefter sad de tre i en jolle, som kærtrede, hvorved Nepeta og tjenestepigen gik under, hvorimod hun selv stod op i vandet med fødderne på et stykke træ, som lå der. Måske vil Gud frelse kvinden, fordi hun uden skyld er kommet i denne ulykke. Jeg vil dog nu se, om man endnu turde håbe på en sindsforandring. Måtte Vorherre imidlertid belønne Dem for Deres fromme hensigter, til hvis opfyldelse jeg nedbeder al virksom hjælp til at gøre hans helligste vilje. Deres Højheds ydmygste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den hellige Remigius' dag⁶ 1684.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Pater Scotus Brewing, jvf. E 369, n. 6. – (2) Charles de Noyelle, jvf. E 269, n. 1. Om storhertugens indgriben E 355. – (3) Pater Karl Blanche, se E 339, n. 7, og pater Heinrich Isaak, se E 225, n. 2. – (4) Om Nepeta se E 342. – (5) Dette skrift er ikke bevaret, men var

kendt i det 18. årh. Titlen lød *Experimenta naturalia ad Sacrae Scripturae et Christi divinam auctoritatem agnoscendam non parum conferentia pro illis, qui vel omnino non credunt, vel ex non credentium sermonibus gravia dubia experiuntur.* – (6) Festen for Remigius af Rheims 1. oktober.

E 378. *Fra Charles de Noyelle.*

Rom, 21. oktober 1684.

Indhold: Jesuitternes ordensgeneral beklager forsinkelsen af forflyttelsen af pater Heinrich Isaak.

KP—LBM L

Højtærede og højærværdigste herre, hr. Niels, biskop af Titiopolis osv., Hamborg.

Aldrig havde jeg¹ anden mening om Deres hensigter, højtærede og højærværdigste herre, end at De havde ligeså megen omsorg for hvert af vort meget ringe Selskabs foretagender, som De er besjælet af iver for det offentlige vel, det vil sige for den kristelige sags vækst. Derfor vil jeg ikke anse noget for vigtigere, end at vore folk retter sig efter Deres højst rosværdige ønsker og retfærdige krav. Det gør mig imidlertid ondt, at en forsinkelse er indtrådt,² og at man ikke straks har indsat arbejdere, som forekommer Dem, højtærede og højærværdigste herre, og den katolske menighed helt igennem fortræffelige og i alle henseender tilfredsstillende. Med min vilje vil pater Heinrich³ bestemt ikke forblive i Hamborg, heller ikke vil andres forbøn fastholde ham der, når De ikke billiger det. Jeg vil derfor sørge for, at han bliver bortkaldt på en vis, som ikke udsætter Dem, højtærede og højærværdigste herre, for fjendskab, og som lader andre forstå vort ønske om at tjene folkets åndelige vel og den almene fred på det bedste. Atter og atter vil jeg forsikre Deres Nåde om dette, og idet jeg for Dem beder om et langt liv og den rigeste sjælehøst, som Gud vil tildele med en fylde af himmelske gaver, anbefaler jeg mig med den dybeste ærefrygt.

Deres højærværdigste faders uværdigste tjener

[Charles de Noyelle S.J.]

[Rom,] 21. oktober 1684.

(1) Om Charles de Noyelle, se E 269, n. 1. – (2) Antagelig meddelt i det brev, Stensen omtaler i E 371. – (3) Om pater Isaak og denne sag se E 339 og E 361.

E 379. Til Lavinia Arnolfini

Hamborg, 1. november 1684.

Indhold: I forbindelse med årsdagen for sin konversion tænker Stensen med taknemmelighed på Lavinias andel i hans trosskifte.

KP-HH F

Frue, min højtærede moder i Jesus Kristus.¹

Det er i morgen, at jeg – om Gud vil – afslutter det syttende år af det liv, som begyndte allesjælesdag² efter de fromme samtaler, som De tilstod mig den eftermiddag. Jeg anerkender den del, som Gud har villet, at De skulle have i min omvendelse. Og som jeg håber på nåden at kunne velsigne Ham evigt derfor, ønsker jeg også at kunne vise Dem og hele Deres familie tegn på min taknemmelighed. Det er sandt, at min utaknemmelighed mod Gud ved min forsømmelighed og min lunkenhed gør mig uværdig til, at Gud skulle tilstå mig denne nåde, og det er en ny miskundhed, som jeg beder Dem om: at ville opnå tilgivelse for mig for det forgangne og nåde for fremtiden til at udrette det, hvor hvis skyld Gud har kaldet mig til sin hellige kirke, og da vil Hans godhed for mig både her og hisset lønne Dem det, som Deres kærlighedgerninger mod mig fortjener.

Gud velsigne Dem og alt, hvad der tilhører Dem. Mine ydmygste håndkys til hr. Arnolfini og hele Deres familie.

Jeg er Deres meget uværdige tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, allehelgensdag efter den ny kalender.

Til fru Lavinia Arnolfini, hvem Gud velsigne.

(1) Om fru Lavinia se E 36. – (2) 2. november 1667.

E 380. Til Cosimo III

Hamborg, 1. november 1684.

Indhold: Stensen ser tilbage på sin konversion og på dem, der dengang og siden har hjulpet ham på Guds vej. Han har optaget Marquard i sit hus, omtaler en anden konvertit og de sidste nyheder fra Hamborg.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Da det i dag efter den ny kalender er dagen før årsdagen for min konversion,¹ kan jeg ikke undlade i dette brev, som jeg iøvrigt skylder Deres Højhed for Deres gode svar, at love og takke Gud for sin store barmhjerlighed imod mig, fordi han blandt millioner af andre i norden, som han lader gå under i kætteri og ateisme, uddrog mig, den allerede glødende brand, af nordens ulyksalige ild og plantede mig i den allerhelligste romersk-katolske kirkes sikre paradys, hvor han nu, efter at han har givet mig sin nådes liv, allerede i så mange år har bespist mig med sin sandheds

og nådes sødme. Uden denne barmhjertighed ville jeg allerede gennem sytten år have været næret af giften fra vildfarelserne og bagvaskelserne mod den Hellige Kirke og måske allerede forlængst være nedstyrtet til helvede. Hvor stor er derfor den taknemmelighedsgæld, som Gud har ladet mig stå i til Deres Højheds fader,² hvem Vorherre skænke sin herlighed, fordi Hans Højhed, ved at beholde mig i sin tjeneste derigennem bød mig rig lejlighed til alt, hvad der krævedes til opnåelse af så stor en nåde fra Gud ved hjælp af mennesker, som enten på Hans bud eller af egen drift gengældte mine taler om Guds undere i naturen med andre samtaler om hans helligste nådes underfulde kraft, samtidig med, at de foranledigede såvel enkelte menneskers som fromme selskabers bønner, og dertil føjede forskellig udøvelse af forsagelse og barmhjertighedsgerninger, indtil Gud tilstod dem, der erkendte min ulyksalige sjælstilstand, som jeg siden min spæde alder havde regnet for at være den højeste lykke, den nåde, de bad om for mig. Hvor meget skylder jeg derefter Deres Højhed selv, af hvem Gud gennem så mange år har betjent sig til at vise mig utallige åndelige og materielle velgerninger og hvis eksempel og forhold overfor mig, Deres uværdigste tjener, har været mig til så stor åndelig trøst. Give Gud, at jeg aldrig havde modsat mig eller vil modsætte mig hans hidtidige eller tilkommende førelse, aldrig når denne ville gøre mig til Deres Højheds eller det storhertugelige hus' tjener. Når jeg i ånden betænker, hvor meget godt jeg har set og hørt i Firenze, da jeg efter Guds vilje og med Deres støtte har opholdt mig der, da være han evig priset, at han i en by opretholder så mange sjæle i hellig iver og sand fromhed! Hvornår vil det forundes mig atter at befinde mig blandt så mange tunger, der gløder af guddommelig kærlighed? Jeg ulykkelige, som, efter at Gud har ladet mig se så mange eksempler på sand nidkærhed, modtage så megen belæring af hans tjenere, nyde så megen nådens trøst i de hellige sakramenter, i stedet for at vokse i ildhu stadig bliver koldere og koldere! Gud have barmhjertighed og Guds venner have medlidenhed med mig! Jeg frygter, at den værdighed, som skulle løfte mig op mod himlen, styrter mig i egne og andres synders afgrund, dersom jeg ikke forinden min død får tid til at trække mig tilbage og gøre bod. Deres Højhed må undskylde, om jeg bliver for langtrukken, medens jeg stiller min utaknemmelighed ansigt til ansigt med den guddommelige godheds fylde.

I går aftes optog jeg hr. Marquard,³ som jeg havde ladet komme fra Køln hertil, i mit hus for at se, om man kan anbefale ham til Deres Højhed. Han synes at være meget ydmyg og særdeles vant til apostolisk fattigdom, og måske vil Gud her give mig en anledning til beskæmmelse ved at vise mig, at en anden i fire leveår har overtruffet det, jeg i min

lunkenhed og frygtsomhed i sytten år ikke har formået at opnå, dog vil den kendsgerning, at der overhovedet findes nogen, som vil forherlige Gud, volde mig trøst.

Den måde, på hvilken Deres Højhed viser mig Deres tilfredshed med min dristighed, hvormed jeg tillader mig at modtage hjælp til de fattige, som jeg hidtil ikke har kunnet anwise hjælp andet steds fra, rører mig dybt. Jeg håber, at denne Deres Højheds gavmildhed vil være Gud til overordentligt behag. En af disse konvertitter håber inden ret længe at blive optaget i Jesu Selskab, og jeg tvivler ikke på, at hans resultater, da han røber megen sand, apostolisk ånd, i evigheden vil blive Deres Højhed til stor glæde. Hvad angår dr. Schaffshausens⁴ sag, så har den ny regering allerede frikendt ham for den fiskale anklage, og man venter borgerrepræsentanternes approbation herpå; jeg tror derfor også, at de med det første vil tænke på den satisfaktion, som tilkommer Deres Højhed. Den gode Gud give Deres Højhed de otte saligheders fuldkommenhed i den grad, som det billede af Gud, De her på jorden skal være, kræver, og han hellige hele det storhertugelige hus, hvad jeg af hjertet beder om.

Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, Allehelgensdag efter den ny tidsregning 1684.

(1) 2. november 1667. – (2) Storhertug Ferdinando II, der døde 1670. – (3) Jvf. E 369 og E 376. – (4) Jvf. E 348.

E 381. Til Cosimo III

Hamborg, 29. oktober/8. november 1684.

Indhold: Stensen beder storhertugen gennemgå, hvor meget han har udbetalt til Stensen, og takker for den store sum. Stensen afventer afslutningen af forflyttelsessagen. KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Da Deres Højhed så gavmildt har meddelt mig tilladelse til i påkommende tilfælde at lade mig penge udbetale gennem hr. Kerckring,¹ tillader jeg mig den dristighed at bede Dem venligst at ville se efter i regnskabet, hvor meget jeg har modtaget, da det synes, som om anvisningen på de 200 daler, om hvilke Deres Højhed i brev af 23. maj forudsætter, at jeg havde fået dem af hr. Beltgens,² ikke nået til ham, da han i de sidste dage meddelte, at han havde fået en anvisning på 200, hvilke synes at være dem, De i Deres forrige brev af 1. oktober har omtalt. Jeg rødmer ved tanken om, at jeg i noget over et år eller rettere sagt, på mindre end et år allerede har modtaget 800 daler, endskønt jeg sandt at sige kun har anvendt lidet for min egen person, da næsten alt er brugt til mennesker, om hvem jeg ikke

vidste, hvorledes jeg skulle hjælpe dem, hvis ikke Gud havde indgivet Deres Højhed den kærlighed, som lod Dem gøre mig det tilbud, De har gjort. Gud vil ikke bryde sine løfter, men vil give Deres Højhed og det storhertugelige hus sine velsignelser for de kærlighedsgerninger, De i de fattige har vist ham. Jeg er overtydet om, at mange af disse, som har nydt godt af dem, gennem et godt levned og forsagelse virkelig overfor Gud viser sig som taknemmelige sjæle. For andres vedkommende nærer jeg det håb, at den barmhjertighed, De viser dem, også vil være Gud velbehagelig, fordi de ellers ville være faldet i kætternes hænder, mens vi nu kan håbe, at de, selv om de ikke vier sig til det mest fuldkomne liv, i det mindste dog kan redde deres sjæle indenfor kirken. Hvorledes det ellers er, så give Gud at min kærlighed under fordelingen må være lig Deres Højheds under gavens givelse. Jeg frygter imidlertid, at forvaltningen af det timelige, trods fromt øjemed, fra min side af og til lider af sådanne mangler, at mit regnskab derover vil være forfærdeligt, når jeg en gang i Guds lys får at se, hvormedet jeg i alt forsømte at agte på hans råd og befalinger. Hr. Marquard³ fortsætter med at vise de bedste tegn på stor fromhed, ydmyghed og varm iver. Jeg håber, at de velgerninger, der ydes ham, er særdeles vel anvendte. Hvad mig angår, da venter jeg på afslutningen på patrenes sag,⁴ idet jeg efter den ældstes død næsten ingen nytte gør. Da jeg intet kunne eller ville foretage, fordi en stor del af menigheden begyndte at gøre uro, holdt jeg det for bedre at forholde mig rolig og undgå enhver lejlighed til enten at ophidse mine tilhængere mod patrene eller de andre imod mig; således er alt gået for mig uden ny forstyrrelse. Jeg håber imidlertid at se alt bragt til ende gennem det næste brev jeg venter fra ordensgeneralen.⁵ Den ny missionær⁶ har enkelte gange været hos mig, og jeg har været hos ham, jeg tvivler ej heller på, at et sandt venskab skal udvikle sig imellem os. Måtte Gud lede alt efter sin helligste og barmhjertigste vilje, og for de mange velgerninger, han ved Deres Højheds hånd lader mig blive til del, og for den andel, som De efter hans vilje har skullet have ved bilæggelsen af denne sag, så den ikke skulle falde i andre hænder, velsigne han Dem og hele det storhertugelige hus samt Deres hele stat med al timelig og evig velsignelse, hvorom jeg af hjertet beder.

Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 29. oktober 1684.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Storhertugens resident. – (2) Ottavio Beltgens (1635-1698), hamborgsk bankier. – (3) Om Marquard se E 380. – (4) Jvf. E 361. – (5) Jvf. E 371. – (6) Pater Brewing, jvf. E 377.

E 382. Til Cosimo III

Hamborg, 4./14. november 1684.

Indhold: Stensen føler, at han er uduelig som biskop. Belejringen af Buda er opgivet, han har atter modtaget et forekommende brev fra jesuitternes ordensgeneral, Nepeta vil ikke forsones med Kirken.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Den hellige Carlo Borremeos fest i dag¹ minder mig påny om italienske katolikkers iver og får mig til at beskæmmes over min egen uduelighed og lunkenhed; skønt jeg har læst om og set så mange eksempler, går jeg snarere tilbage end fremad, og jeg får mere og mere den overbevisning, at Gud, idet han viser, hvor komplet uduelig jeg er i de embeder, hvis titel jeg bærer, enten ønsker mig et liv i bod og tilbagetrukket eller til det andet liv. Give Gud, jeg må nå dette i et barmhjertigt øjeblik! Man erfarer her, at alle udgifter og al møje for Ungarn har været forgæves,² og vi frygter for at høre det, der er værre. Men hvis det er sandt, hvad man i lang tid stadig har sagt om de kejserlige gesandters levned, og hvad jeg af egen erfaring om nogle af dem så at sige kan bekræfte, skal det ikke undre mig, om tingene vil udarte sig endnu værre. Vel er det sandt, at Hans Kejserlige Majestæts³ godhed fortjener medfølelse, og man må frygte, at hvis han ikke benytter den magt, Gud har givet ham over gesandterne, vil han i nogen grad komme til at bære ansvarets byrde for dem, hvad dog Gud i sin uendelige barmhjertighed spare ham for!

Forleden søndag⁴ fik jeg med posten, jeg ved ikke ad hvilken vej, ordensgeneralens svar,⁵ som intet lader tilbage at ønske. Gud velsigne hans så fromme hensigter og afgørelser! Jeg vil udskyde svaret til ham i det håb at kunne berede ham lidt glæde, efter at jeg så ofte har bragt ham smertelige nyheder. Selv om det er sandt, at jeg har fået mange breve fra ordensgeneralen, har jeg dog ikke sporet anden virkning af dem, end at jeg ikke hører om andre åbne intriger mod mig, og at den sidst ankomne missionær⁶ en gang lige efter sin ankomst sagde til mig, at hans foresatte havde bedt ham gå til mig og pleje råd med mig, hvad han også har gjort, ligesom jeg har været hos ham. Men nu er det allerede nogen tid siden han ophørte at komme til mig. Efter dette års erfaring kommer jeg efterhånden til det resultat, at det ikke er heldigt at holde apostolisk vikar, hvor der kun er jesuitter; hvis disse lever efter Selskabets ånd, behøver de overhovedet ingen vikar til at hjælpe på deres iver og eksempel; men følger de ikke Selskabets ånd, vil hverken de eller deres foresatte stille sig under den sande lydighed, og vikaren vil uden store forstyrrelser intet kunne udrette. Forhåbentlig giver Gud mig tålmod til at afvente virkningen af deres lydighed mod ordensgeneralens anvisninger. Det synes at være en særlig

Guds styrelse, at jeg i år skulle komme hertil på et tidspunkt, da en så hidsig forfølgelse mod Deres Højheds resident satte ind, og hvor nødvendigheden af missionærernes forflyttelse var så tvingende.⁷ Men hvis vi med Guds hjælp engang får alt dette bragt i en for sjælene tjenlig tilstand, ved jeg ikke, hvilket valg jeg træffer for mig selv, eller hvilket råd jeg skal give den Hellige Kongregation med hensyn til disse vikariater, da jeg i de syv-otte år, jeg har opholdt mig i disse kirkens yderste grænseegne, efter at Hans Højhed Johann Friederich,⁸ hvem Gud skænke sin herlighed, døde, og efter at jesuitterne i den mission har nedsat sig i Lüneborg-området, ikke har kunnet indse nytten af vikariatet her, Hamborg ene undtaget. Men hvorfor gøre sig tanker om fremtiden, når jeg ikke ved, om jeg lever i morgen den dag. »Han som hidtil har ført mig ad veje jeg ikke kendte, han føre mig også, blind eller seende, ad sin nådes sti.«⁹ Blot han bevarer mig i sin nåde, må han gøre med mig, hvad han vil.

Som svar på Deres meget venlige brev om Nepeta¹⁰ må jeg sige at jeg opgiver håbet. Da jeg krævede et svar af ham på mine spørgsmål og sagde til ham, at det forekom mig underligt, at han nu, da en så god lejlighed bød sig, tøvede således, svarede han, at han i fortvivlelse over umuligheden af en udsoning uden forpligtelse til at vende tilbage til den Hellige Frans' orden, frygtede at mishage mig, fordi han havde forvoldt mig så megen frugtesløs møje, men han kendte ordensbrødrenes handlemåde altfor godt til at kunne vente andet end at dø iblandt dem i fortvivlelse, hvad der ville være en større fare for fordømmelse, end hvis han vedbliver at håbe på Guds barmhjertighed og samtidig gøre sit muligste for i døden at finde en barmhjertig Gud. Men det er påskud »til at undskyldte undskyldninger i synder«.¹¹ Stor er dog nøden hos den af Gud forladte sjæl! Når jeg betragter slige tilfælde og ser katolicismens onde kår i disse lade og føler, at jeg, som Gud har sendt til disse egne, egentlig er fuldstændig unyttig, kan jeg intet andet sige end: »Gud, kald mig i en nådig stund bort fra den nuværende verdens farer!« Det regnskab man på andres vegne skal aflægge overfor Gud, er fremfor alt noget skrækkeligt for den, der som jeg lod sig indsætte i embedet uden nogen slags erfaring og med endnu mindre viden. Gud, barmhjertighedens og al trøstens fader, styrke Deres Højhed med stadig ny kraft, at De med indre glæde må opfylde de ydre forpligtelser i den stand, Gud har sat Dem i, og for det hus, hvis overhoved han har gjort Dem til, så Guds billed i Deres person fremfor alt må forherliges, hvorom jeg af ganske hjerte beder. Deres Højheds uværdigste tjener,

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 1684.

(1) 4. november. Carlo Borromeo var Stensens forbillede som biskop. – (2) Belejringen af Buda blev opgivet 29. oktober, jvf. E 371, n. 4. – (3) Kejser Leopold, jvf. E 182, n. 3. – (4) 2./12. november. – (5) E 378. – (6) Pater Brewing, jvf. E 369, n. 6. – (7) Jvf. E 345 og E 339. – (8) Hertugen af Hannover døde i december 1679, hvorefter jesuitterne afløste kapucinerne i Hannover og endvidere kom til Celle og Hameln. Jvf. E 190. – (9) Citat fra en personlig bøn, der er kendt som Stensens bøn. – (10) Jvf. E 377. – (11) Vulgata, Sal. 140, 4.

E 383. Til Cosimo III

Hamborg, 8./18. november 1684.

Indhold: Stensen sender storhertugen nogle trøstende ord i hans modgang og fortæller om jesuitternes nye provincial i Köln.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

I dag slutter Allehelgens oktav,¹ og jeg finder intet bedre til svar på Deres brev, hvor De antyder Deres bekymring, end hvad den Hellige Augustin² i dagens lektion³ over evangeliet siger: »Vor sjælelige lykke er i vort indre: Al kongedatterens ære er i det indre. Thi udadtil loves forbandelser og forfølgelser og bagtalelser til dem, hvis løn dog vil være stor i himlen, hvad der forudføles i de lidendes hjerter, hine som kan sige: Vi roser os af vore trængsler; thi vi ved, at trængsler giver tålmod, tålmod bestandighed, bestandighed håb, håbet beskæmmes ikke, fordi Guds kærlighed er indgydt i vort hjerte af Helligaanden, som er givet os.« Guds ord har i hans helgeners mund dobbelt kraft, fordi Gud i sine elskeliges mund ligesom forlener dem med ny styrke, hvorfor jeg vil håbe, at han, der er dens sande ophav, al trøstens fader, med indre trøst vil forsøde de ydre beskheder, Deres Højhed befandt sig i. Var jeg ikke selv så kold på lidelsens vej, at jeg må frygte med det første ganske at blive bortjaget af Gud, ville jeg tale om, hvad jeg har hørt af hin store Guds tjener, den salige hr. Sfondrati,⁴ om, hvor kær og god en ting lidelsen er, og af det, som jeg husker af helgeners liv, ville jeg søge ny grunde til længsel efter lidelser i Guds kærlighed deri, at han uddeler de største mængder af de største trængsler, der indeholder en ganske særlig bitterhed til dem, som han vil gøre værdige til en større fortrolighed i denne verden og den højeste grad af kærlighed gennem hele evigheden. Min egen sløvhed, når jeg skal bære en lidelse, lukker min mund og gør mig stum overfor den forfærdende sætning: »Hvi regner du op mine bud og fører min pagt i munden?«⁵ Men lidelsen er den ædleste gave, Gud giver sine udvalgte, som den Hellige Paulus skriver til menigheden i Filippi (2, 29)⁶: »uden i nogen henseende at lade jer skræmme af modstanderne; det er jo for dem et vidnesbyrd om, at de skal fortabes, men I frelses, og det er Guds værk. Thi af nåde blev det jer givet for Kristi Skyld – ikke blot at tro på ham, men også at lide for

hans skyld.« Og 2. Kor. 8, 1-2: »Vi kan fortælle jer, brødre, om den Guds nåde, som er givet Makedoniens menigheder at samtidig med, at de stod deres prøve i megen trængsel, er der af deres overvældende glæde og dybe fattigdom vældet frem en rigdom af gavmildhed,« hvoraf man ser glædens fylde midt i trængslerne. Jeg vil bede til og håbe, at Gud i forhold til det mål af bedrøvelse, han sender Deres Højhed, forøger styrken, og hvad enten han sender os mærkbar trøst i lidelsens tid, eller han holder den tilbage til det andet liv for der at gøre den mangfoldig, altid kan og skal det være os til den højeste trøst, at for den der elsker Gud og frygter ham, vendes alt til det gode: bedrøvelse, sorg, forfølgelser, alt hvad al ondskabs ophav selv eller gennem sine tjenere vil udtænke, alt dette vil betyde en stadig stigen og et højere gode.

Jeg har hørt, at jesuitterne i denne provins har fået en ny provincial,⁷ som tidligere, da han var rektor i Hildesheim, og jeg opholdt mig i Hannover, var mig meget venlig sindet. Jeg håber, at de røster, der fremstiller mig som fjende af selskabet, fordi jeg har været drivkraften i de to patres forflyttelse,⁸ ikke vil påvirke ham, og hvis han som ellers vil vise mig tillid, håber jeg, at alt vil gå godt. Jeg hører, at ordensgeneralen⁹ har taget sig nær til hjerte, hvorledes man her har optrådt imod mig, og at der er kommet befaling til, at alle, som har opført sig så voldsomt imod mig, skal forflyttes. Selv ville jeg ikke have forlangt dette, dersom blot han,¹⁰ om hvem jeg tror, at han i al almindelighed ikke er sjælene i missionen til gavn, forflyttedes; med hensyn til de andre ønsker jeg ingen forandring, ejheller nogen slags hævn eller bod. Den ny provincial har endnu ikke skrevet til os, hverken til patrene eller til mig. Men jeg håber, at der nu snart bliver ende på denne beklagelige tilstand, hvor vi nu i omtrent et år har virket som »sand uden kalk«. ¹¹ Måtte Gud gøre os »til et eet hjerte og een sjæl«. ¹² Måtte han ligeledes styrke Deres Højhed, så at De for Dem selv, det hele storhertugelige hus og Deres stat intet mister af trængslernes udtømmelige skat til timelig og evig velsignelse, hvorom jeg af hele mit hjerte beder for Deres Højhed. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titipolis.

Hamborg, 1684.

(1) Allehelgensdag, 1. november, og den påfølgende uge. – (2) Kirkefaderen, jvf. E 36, n. 27. – (3) I det romerske breviar. – (4) Jvf. E 84, n. 2. – (5) Sal. 50, 16. – (6) Ikke Fil. 2, 29, men 1, 28-29. – (7) Pater Reiner Lennep (død 14.1.1685) havde været rektor i Hildesheim 1677-80 og virket i Hamborg 1680-82. – (8) Om forflyttelsessagen se bl.a. E 361. – (9) Charles de Noyelle, jvf. E 378. – (10) Pater Heinrich Isaak. – (11) Suetonius, *Caligula*, 53, 2. – (12) Udtryk brugt om den første menighed i Jerusalem, Ap. G. 4, 32.

E 384. Til Ortensio Mauri

Hamborg, 19./29. november 1684.

Indhold: Stensen lykønsker Mauri med den forestående rejse til Italien, anbefaler ham hr. Volo, omtaler et ønske om at komme til Lüneborg som almindelig missionær og sender Mauri to anbefalinger til hoffet i Firenze.

KP-PS 1

Min højtelskede broder i Gud!¹

Lovet være Gud, at De på ærefuld vis slipper ud af disse snarer! Jeg glæder mig med Dem og beder Gud, at han vil følge Dem på rejsen og i Italien lade Dem finde alle de glæder, som forvisser os om de evige glæder. O, måtte Gud velsigne denne rejse med den gave, som, hvad De selv vil føle, jeg ønsker denne ædle sjæl; thi hvis De savner den, hvad ville det da i dødens time gavne Dem at have nydt alle andre? Men Herrens arm er ikke for kort.² Måtte Gud til gengæld for den sorg, den ene broders død på rejsen beredte kirken,³ give den anden broder på rejsen en fuldkomnere legemlig sundhed, idet han samtidig forlener hans sjæl med nådens liv.⁴ Hans sjæl er i dine hænder, min Gud, du kan gøre med den hvad du vil; måtte den helt tilhøre dig!

Jeg anbefaler Dem hr. Volo⁵ for det tilfældes skyld, at De kunne vise ham en tjeneste, så han kan bringe sine små døtre til Italien, hvad jeg opmuntrede ham til, for at de ikke skal forblive her i fare for at blive opdraget udenfor kirken. Hvis der drager tropper også til Venezia, vil jeg håbe, han er kommet så vidt, at han vil redde de tre små paradisengle i deres alders uskyld. Det gør mig ondt ikke at kunne hjælpe dem. Siden bortrejsen fra Münster og til dette øjeblik lever jeg af andres barmhjertighed, hvad jeg for min egen persons skyld er særdeles tilfreds med, skønt jeg ofte besjæles af ønsket om at alle kunne blive hjulpet. Den Hellige Kongregation har anvist mig to hundrede scudi for mig selv og halvtreds for en kapellan,⁶ hvilket jeg mener er mere end nok for os. Men jeg er i tvivl om, hvilken afgørelse jeg skal træffe for fremtiden. I år har jeg haft store vanskeligheder, fordi jeg ville foranledige to patres forflyttelse; jesuitternes ordensgeneral tilsiger mig al mulig satisfaktion.⁷ Når Selskabets missionærer lever efter deres ordensregler, er en apostolisk vikar overflødig. Jeg hører, at Hans Højhed⁸ storsindet giver de fra deres land forjagne englændere, uden tvivl reformerte puritanere, tilladelse til at bosætte sig i Lüneborg, og måske ville der også komme katolikker der, om man gav dem lov til det. I så fald ville jeg, hvis fyrsten tillod det, i stedet for at sende en anden missionær, selv slå mig ned der, ikke som biskop, men som almindelig præst og missionær. Der findes nogle katolikker, men uden nogen stadig missionær. Kun til højtiderne kommer der en fra Lübeck. Hvis Hans Højhed ville tillade det, ville jeg drage derhen og forblive

i mit frivillige eksil. Jeg havde det ønske at træffe Hans Højhed før hans afrejse, men hidil er det ikke lykkedes mig, og jeg ved ikke, om det i den korte tid kan lade sig gøre.

Jeg ser, hvad De skriver om forholdene i Hannover, og Deres råd synes mig udmærket; hvis jeg kan hjælpe dermed, gør jeg det gerne. Jeg ved ikke, hvoraf det kommer, at opfyldelsen af mit ønske om at komme til Hannover gennem måneder stadig udskydes, og jeg tvivler om, at det lykkes mig at komme der i år. Jeg har endnu ikke hørt, hvorledes den førstefødte fyrste⁹ er katolikkerne sindet. Gud bevare Hans Højhed den regerende hertug i mange år for den gunsts skyld, han har ladet os blive til del, og indstille hele det hertugelige hus på sådanne velgerninger imod os, at intet af dens medlemmer før døden forsømmer at modtage, hvad det ville ønske at eje i evigheden. Hvad Firenze angår, vil jeg gerne være Dem til tjeneste, og for det tilfældes skyld, at vi ikke skulle ses før Deres afrejse, sender jeg Dem for en sikkerheds skyld her to breve, det ene til Hans Højhed storhertugen,¹⁰ det andet vil en kammeradjutant, en særdeles god søn, min specielle ven,¹¹ som vil være Dem behjælpelig, dels ved at skaffe Dem belejligt tidspunkt for audiens, dels ved at vise Dem seværdighederne. Skulle De træffe marquis degl'Albizzi,¹² vil De i ham finde en kavaller af stor fromhed og klogskab og tillige min ganske særlige velynder, som jeg står i stor taknemmelighedsgæld til. Han vil præsentere Dem for Hans Højhed storfyrsten;¹³ De vil også have glæde af at møde Hendes Højhed storhertuginen, regentens moder.¹⁴ De vil hos alle disse fyrster og mange hoffolk iagttage en livsførelse, som vil behage Dem. Jeg beder Dem mindeligt, hvis De skulle møde nogen, som mindes mig, med et ord bevidne dem, hvor levende jeg betænker de velgerninger, jeg i Firenze af Guds hånd ved disse venners og velynderes mellemkomst modtog. Vorherre gengælte dem det i tid og evighed! Måtte De også bevare mig Deres Højheders velvilje på det sted, hvor De nu er. Jeg beder for Dem om enhver velsignelse og er Deres Højvelbårenheds ydmygste tjener,

Niels, biskop af Titipolis.

Hamborg, den hellige dronning Elisabeth af Ungarns dag,¹⁵ 1684.

(1) Om Mauri se E 196a. Han ledsagede hertug Ernst August af Hannover på dennes rejse til Italien fra 18. januar til 11. september 1685, jvf. E 389. – (2) Jvf. Es. 59, 1. – (3) Hertug Johann Friedrich døde i Augsburg på vej til Italien. – (4) Broderen Ernst August måtte afbryde sin rejse for at overtage tronen. Stensen håbede til stadighed på hans konversion til katolicismen, jvf. E 202. – (5) Theodoro Volo, der blev gift med Stensens slægtning, Anne Katherine Selcke, der må være død på dette tidspunkt, jvf. E 168. – (6) Jvf. E 347. – (7) Jvf. E 378. – (8) Hertug Ernst August af Hannover, hvis hustru Sophie var af engelsk afstamning. – (9) Arveprins Georg Ludwig, jvf. E 202, n. 5. – (10) E 385. – (11) Muligvis en katolsk hollænder ved navn Jan van Achelom, der var kammeradjutant hos storhertugen, og som stod Stensen

nær. – (12) Jvf. E 113, n. 14. – (13) Cosimos ældste søn Ferdinando. – (14) Storhertuginde Vittoria della Rovere. – (15) Elisabeth af Ungarn (1207-1231), fest 19. november.

E 385. Til Cosimo III

Hamborg, 19./29. november 1684.

Indhold: Sensen anbefaler Ortensio Mauri til storhertugen (jvf. E 384).

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Hr. abbed Ortensio Mauri, som vil overrække Dem dette brev, har gennem mange år været de høje brødre, hertugerne af Braunschweig-Lüneburg, meget kær, og i den tid, da nu afdøde biskop Ferdinand rådede i Münster og Paderborn, nød han ved Guds særlige styrelse også hans højagtelse og fortrolighed. Han var hovedårsagen til, at jeg fik embedet som hjælpebiskop, idet han under den allerede nævnte fyrstbiskop viste mig mangan tro tjeneste, for hvilke jeg altid vil stå i gæld til ham. Iøvrigt er han Hans Hellighed bekendt, fordi han har ført korrespondancen med Rom. Han har intet inderligere ønske end at have den ære at blive modtaget af Deres Højhed for at kunne bevidne Dem sin ærefrygt, og jeg håber, at det vil behage Deres Højhed at høre på ham, det være sig på grund af de oplysninger, han kan give om de stater, han har opholdt sig i, som på grund af hans noble og oprigtige måde at udtrykke sig på.

Vorherre give Deres Højhed og hele det storhertugelige hus hin sande og evige tilfredsstillelse, som jeg af hjertet ønsker Dem. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den Hellige Dronning Elisabeth af Ungarns dag 1684.

E 386. Til Cosimo III

Hamborg, 26. november/6. december 1684.

Indhold: Sensen sender sine juleønsker til storhertugen.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Den hellige adventstid¹ vil allerede være begyndt hos Dem, og dette brev tror jeg, vil være Deres Højhed i hænde på den Hellige Forlørsers fødselsfest, hvorfor jeg benytter lejligheden at følge den fromme sædvane at ønske Deres Højhed nåde til i disse dage at opnå hin fylde af guddommelig trøst, som man kan vente af en slig hemmeligheds blide glæder. Sandelig, efter det sidste brev, i hvilket Deres Højhed antydede for mig, at Gud i dette liv har kvæget Dem med de højeste tegn på sin guddommelige kærlighed, ved hvilken han, således som den hellige Teresa² viser det

gennem den hellige Petrus af Alcantaras eksempel, forbereder sine kæreste venner til de reneste glæder i denne og de herligste i den anden verden, vil jeg håbe, at betragtningen i disse hellige dage af den allerseligste gudsmorders trængsler så vel på grund af fattigdommen på hendes rejse som under opholdet i Bethlehem og faren ved flugten til Ægypten vil tjene til at forsøde enhver bitterhed og med forøget kærlighed efterligne et så helligt og herligt samlag, som Jesus, Maria og Josef var. Himlens og jordens og al skabningens konge fandt det for godt at vælge en stald til skueplads for sit første komme i denne verden. Han klædtes i pjalter, hvad kan da vi forlange, om vi virkelig vil være hans undergivne og tjenere? I virkeligheden kan en Guds ven, er han end tynget af trængsler og sunket dybt i elendighed og forsmædelse og således blevet et syn for engle og helgener, når han betænker himmelens opfattelse, ingen smerte føle, ja, han ville endog for at gøre Gud og hele paradiset glæde døje endnu mere. Den gode Gud fylde ved sit himmelske lys Deres Højheds hjerte med den jubel, som toner ved de helliges højtid i paradiset, og han lade Dem i hele Deres stat i overensstemmelse med den Dem forlenede nådes fylde ophæve alt, hvad der mishager Hans guddommelige Majestæt, for at øge lejligheden til sand hellighed og for Deres egen kristelige fuldkommenheds skyld og for Deres undersåtters, værdiges han at lade den hele kristenhed times barmhjertighed, fremfor alt i disse tider, da det synes, som om han vil berede os ny tugtelser, hvormed jeg ydmygst anbefaler mig som Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 26. november 1684.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Efter ny stil faldt 1. søndag i advent 1684 3. december. – (2) Teresa de Jesús omtaler i sin selvbiografi den strenge asket Petrus af Alcantar (1490–1562), der blev helgenkåret 1669.

E 387. Fra Johan Brunsmænd

Udateret (København, efterår 1684).

Indhold: Brunsmænd har gennem Stensens slægtninge modtaget diverse bøger fra Stensen, og trods dennes ønske om at stoppe deres diskussion beder Brunsmænd ham om et godt argument, der viser, at den lutherske kirke tager fejl, og henviser ham til studier, især af Biblen.

KP-LBM L

Berømte mand!

Dine slægtninge,¹ som er vendt tilbage til København, hvilket har glædet både hele familien og mig som ven og fortløbig overordentligt, fordi alle, der drog ud, er kommet sunde og raske hjem, har overbragt mig² to ting, nemlig en håndfuld bøger og som mundtligt bud din bøn om, at jeg

ikke skal bebyrde dig med at skrive bøger, da du kunne anvende tiden til noget bedre. Da det imidlertid er rimeligt, at jeg svarer på begge dele, så må du vide, at jeg med flid har læst hele skriftbunken, som, efter hvad jeg hører, skal renses for mine bebrejdelser, at du skulle have fjernet dig fra den lære, som indeholdes i og forelægges gennem Den hellige Skrift, og dette længe før du havde sendt mig det, eftersom det allerede tidligere fra anden side er kommet mig i hænde. Jeg har dog intet sted fundet, som udtrykkeligt eller indirekte tager sigte på mig udover noget så alment – nemlig en og anden kontrovers, du har haft med mig angående arvesynden og lignende spørgsmål – at de ikke angår mig mere end enhver anden. Jeg har i så henseende ikke fundet det mindste bogstav, ja overhovedet intet som helst, der ville tvinge mig til at forlade profeternes og apostlenes overleverede lære. Thi for ikke at tale om det åbenbart falske, så ser jeg på hver eneste side, jeg har læst, kun retoriske beviser og overtalelsesforsøg, men ikke eet eneste tvingende argument. Hvis du nægter, at det forholder sig, som jeg siger, så vis mig i det mindste eet enkelt sikkert og slående argument i vore omstridte spørgsmål, og jeg vil på stedet erklære mig for besejret. Hidtil har jeg faktisk aldrig – i det mindste i hovedsagen og hovedspørgsmålet – hverken i dine eller i andre paveliges skrifter kunnet opdaget noget som helst argument, hvoraf det nødvendigvis fulgte, at den romerske kirkes lære ikke i nogen af de punkter, hvor den står i modsætning til de lutherske protestanter, er falsk, men overalt finder jeg retoriske fraser, argumenter fra enkelttilfælde og andre lignende forhastede slutninger. Dette var også grunden til, at jeg, da jeg for tolv år siden første gang modtog efterretningen om, at du havde overgivet dig på nåde og unåde til papismens slutninger og beviser, i lang tid ikke kunne tvinge mig til at tro det, ja, jeg havde heller aldrig troet det, hvis ikke det var blevet mig bekræftet af forskellige vidner under ed. Medens du i anatomien eller andre af denne verdens ting vendte det døve øre til oratoriske overtalelseskunster og forblev urokkelig, undrer det mig, hvad der med hensyn til teologiske spørgsmål i ting af stor betydning kan have forhekset din opfattelsesevne, så du ikke her anvender den samme klogskab og ikke skiller det sikre fra det usikre.

Hvad angår det andet – om ikke at skrive bøger – så har jeg aldrig forlangt af dig, at du skulle skrive bøger. Hvad jeg har skrevet, er et svar, ikke nogen udfordring. I din egen interesse forlanges det af dig, at du skriver, om ikke en bog, så i det mindste et brev, for sagligt og med kendsgerninger at bevise, at det, du før har påstået, nemlig at jeg ikke kender den pavelige lære og derfor uden adkomst har fordømt den, ikke er tom tale. Du burde, også dersom du måske ikke vil indrømme din egen

vildfarelse, vise, at det, jeg til gunst for vor lære har forebragt imod den, er falsk og langt fra sandheden. Din samvittighed må yderligere anspore dig til at blive klar over, at enhver må gøre regnskab over for den tro, han holder sig til; også for at føre den vildfarne, som du jo antager mig for, tilbage til vejen, hvad Gud selv har befaleet. Den tid, man bruger til at udføre hans befalinger, er ikke slet, men godt anvendt, den vil snarere være dårligt udnyttet, hvis man under et eller andet påskud ikke udfører dem. Endvidere bør du også gøre det for ikke at synes at være besejret af sandheden og mod din samvittighed forsvare det falske. Det guddommelige bud byder dig også at vise en sådan mistanke fra dig, idet 1. Tess. 5 foreskriver, at man skal holde sig fjernt endog fra skinnet af det onde,³ hvad du sikkert ikke kan uden at svare, fordi alle vil forstå din tavshed, som om du egentlig ingen sande modgrunde kunne anføre og hørte til den klasse, som efter apostlens ord er »autokatakritoi«,⁴ dvs. fordømte ved deres egen dom.

Ved din samvittighed og ved din evige frelse beder og besværger jeg dig ikke at drive det for vidt i gudløshed og dårligdom. Men ser du, at vor lære er sand, da aflæg offentligt vidnesbyrd herom. Det ville ikke betyde et større ærestab for dig, end det gjorde for Augustin, da han forlod manikæismen, som han til manges fordærv og fare havde forsvaret på det stædigste, hvad han selv såvel i sine bekendelser som andre steder tilstår, og da han senere kritiserede og tilbagekaldte mange uklare og usande påstande, han som katolik havde fremsat.⁵ Hvis du endnu ikke er fuldkommen overbevist, læs da med tilsidesættelse af menneskelig autoritet, som efter den hellige Paulus' vidnesbyrd i Rom. 3 er upålidelig,⁶ flittigt selve Den hellige Skrift, hvilken de lærdeste fædre, Cyprian,⁷ samme Augustin og andre påberåber sig som den klareste og sikreste norm for teologiske kontroverser, efter at du forud alvorligt har anråbt Gud, som befaler, at vi skal læse hans skrifter med tilsidesættelse af alle fordomme efter de almindelige fortolkningsregler, som også godkendtes af de gamle, nemlig at man ikke uden nødvendighed skal afvige fra den egentlige og enkle mening af ordene, forklare de sjældne steder ud fra de hyppigt forekommende, at man skal lade skriften fortolke sig selv osv. Overvej dette nøje, og jeg vil sværge på, at du vil få mere at se, end du ser nu, hvis du da ikke vægrer dig ved at se, ligesom blikket fra syge øjne vender sig fra sollyset. Hvis hele den hellige Skrift er dig for meget, skønt dens størrelse næppe udgør en hundrededel af kirkefædrenes skrifter, da læs kun Det ny Testamente, og dette på græsk som den oprindelige kilde, for at du ikke skal sige, at de indbyrdes forskellige oversættelser forvirrer dig, indtil Guds ord fæstner sig i din erindring med henblik på loven og på

vidnesbyrdet: »Salig den, som vederkvæger sig ved Guds lov, og som betragter den nat og dag.«⁸ »Forgæves æres jeg af lærere, hvis lære er menneskers bud.«⁹ »Hvem der er af Gud, hører Guds ord.«¹⁰ »Den, der bliver i mine ord, er mine sande disciple«¹¹ o.l. Denne vej har jeg selv fulgt gennem 24 år uden at bekymre mig om alle andres mening; da det stod mig frit at vælge den ene eller den anden kristelige religion, fandt jeg ingen renere end protestanternes og derindenfor den, som vore modstandere kalder lutherdommen, medens den i virkeligheden er den apostoliske. Du ærer de gamle hellige fædre! Men også jeg ærer dem og læser dem med største interesse, ganske vist ikke således, at jeg betragter dem som fejlfri, men således som de selv, især Augustin, ville bedømmes, nemlig tilgængelige for fejltagelser og vildfarelser, hvoraf jeg ofte bemærker nogle meget grove i deres skrifter og finder adskillige, der også er blevet fordømt af romerkirken. Alene Den hellige Skrift kan aldrig fare vild, fordi den er inspireret af Ham, der i højeste grad er det trofaste og sande vidnesbyrd, ligesom også Han alene ifølge Mattæus 23 er vor lærer,¹² hvis røst alene, som Johs. 10 siger, alle retskafne må følge.¹³ Men alle menneskelige skrifter kan vildlede, fordi de er udarbejdet af den ånd, der undertiden fejler. At denne lære hverken er ny eller specielt vor, viser forskellige udtryk hos fædrene og fremfor alle hos Augustin, således som 19. epistel til Hieronymus: »Jeg har kun lært, at man skal vise de bøger, man kalder de kanoniske, denne ærefrygt og ære, og jeg tror fast, at ingen af disse skrifers forfattere har taget fejl osv. Men andre bøger læser jeg således, at hvor højt de end når i hellighed og lærdom, vil jeg ikke betragte dem som sande, blot fordi *de* har ment sådan, men fordi de enten ud fra de kanoniske forfattere eller ud fra en fornuftig grund kan overbevise mig om, at intet i dem modsiger sandheden.« Sammesteds tre blade længere fremme: »Alene de kanoniske skrifter skylder jeg den oprigtige lydighed, at jeg følger dem således, at jeg ikke tvivler på, at deres forfatter ikke tager fejl og ingen falske påstande har opstillet.« Hvor han siger »alene«, mener han at alene de kanoniske skrifter er fri for vildfarelser; derfor fastslår han straks, at såvel Eusebius Emisenus¹⁴ som Theodor Heracleotas¹⁵ og Johannes af Konstantinopels¹⁶ autoritet, så kloge og hellige mænd de er, dog er underkastet fejltagelser, og når han har fået nok af deres forsømmelser, følger han apostlen Paulus. Mange, mange andre steder af samme art findes hos Augustin, som du må kende, eftersom du i dine skrifter tager din tilflugt til Augustin som sømænd til det hellige anker. Måtte Gud fri dig fra den pest, i hvilken man for menneskelig æres skyld lader sig indfange og for ikke at synes besejret holder det for ligegyldigt, om man siger sandt eller usandt, og måtte Han i samklang med sin hellige Skrift

give dig sund sans, endvidere alle goder, som plejer at være forbundet med Ham, den guddommelige nåde, syndernes forladelse og en god og glad samvittighed; dette ønsker jeg dig at hele mit hjerte.

Skrevet i København, år 1684.

(1) Stensens søster besøgte ham i september, jvf. E 373. – (2) Om Brunsmænd se E 91 – (3) 1. Tess. 5, 22. – (4) Tit. 3, 11. – (5) Jvf. E 108, n. 3 og 4. – (6) Jvf. Rom. 3, 12-15. – (7) Thascius Cæcilius Cyprianus (ca. 200-258), biskop af Karthago, martyr. – (8) Sal. 1, 2. – (9) Matt. 15, 9. – (10) Joh. 8, 47. – (11) Joh. 8, 31. – (12) Matt. 23, 10. – (13) Joh. 10, 4-5. – (14) Eusebios af Cæsarea (ca. 270-340). – (15) Theodor af Heraklea (d. ca. 355). – (16) Johannes Chrysostomos, jvf. E 36, n. 26.

E 388. Til Johan Brunsmænd   Hamborg, 29. november/9. december 1684.

Indhold: Stensen svarer på E 387 og forlanger på sin side et eneste argument for, at Romerkirken tager fejl. Han henviser til sine skrifter til imødegåelse af Brunsmænd. KP-LBM L

Berømte mand!

»Helligåndens nåde oplyse vore sanser og hjerter!«¹

Det var mig kært, højt berømte mand, af dit brev at høre din mening om mig. Men skulle du ville modtage et fornuftigt råd, hvad der hverken ville være imod retfærdighed eller kærlig tankegang, håber jeg af Guds barmhjertighed på den nåde, at du vil danne dig et andet billede af mig.

Hvad jeg har sendt dig gennem folk, der ved blodets bånd og ved svogerskab er knyttet til mig, skulle ikke være noget svar på dine skrifter, og jeg lod dig det heller ikke overbringe i den hensigt, men kun for at klarlægge grunden til min konversion. Heller ikke meddelelsen om ikke at ville bebyrde mig med at skrive bøger, da jeg kunne anvende min tid på bedre vis, stemte, så vidt jeg mindes, helt med min mening. Jeg havde kun skrevet et lille brev² for at svare på grundtanken i den af dig udgivne bog, som blev overrakt mig, da jeg vendte tilbage til fædrelandet. Da imidlertid brevet skulle erstattes med et helt bind, og jeg ved Guds styrelse kort efter kaldtes andetsteds hen og samtidig var optaget af meget vigtige opgaver i Guds tjeneste, havde jeg forskellige grunde til at afholde mig fra at svare, dels fordi jeg ikke havde tid til at skrive et så krævende bind, som skulle kunne besvare alle dine indlæg tilstrækkeligt, dels fordi jeg havde set, at du ikke så meget direkte havde svaret på mine fremstillinger, som du havde sammendraget meget andet, som gik ud over dette formål, hvorfor jeg med rette mente, at jeg, da jeg var forpligtet til andet arbejde, ingen tid havde haft til at skrive bøger; ikke at jeg troede, at tiden, jeg ville have brugt dertil, ikke også ville være godt anvendt, men fordi det ikke altid straks er tilladt at gøre alt, hvad der er godt, og fordi vi gang på gang så at

sige beslaglægges af påtrængende vigtige ting, så vi ikke kan gøre meget andet, som i og for sig ville være godt, ja, endda ligeså godt som det første.

Hvad nu angår det råd, der, som jeg tror, sikkert vil behage dig, så lyder det: Da det med vor læres trosartikler forholder sig sådan, at de alle efter vor tro er forelagt os af den Helligånd gennem Kirkens mund, og at hvis een enkelt af dem skulle vise sig falsk, ville sikkerheden om de øvrige blive os berøvet, så ville jeg anmode dig om ud fra dit brevs indhold at sende mig beviset for, at blot een af vore trosartikler er falsk. Jeg må nemlig oprigtigt og overfor Gud indrømme, at jeg ikke har dit skrift ved hånden og i årevis ikke har læst det, fordi jeg, da jeg så ofte må drage fra sted til sted på lange rejser, kun sjældent har mere end den nødvendige bagage med mig. Ved dit oprigtige venskab, som dit brev forsikrer mig om, og for din saligheds skyld (da du ikke kan nægte, at hvis du ved en sådan dom over mig afviger fra sandheden, synder du i høj grad mod næstekærligheden), vis da mig og dig selv den tjeneste fra dit skrift at afskrive tvingende beviser for fejlagtigheden ved blot een af vore trosartikler, og at sørge for at sende dem til mig; jeg vil nemlig oprigtigt medgive, at hvis du ser mig overvunden i een trosartikel og vor kirke grebet i een vildfarelse, da har vor kirke ikke den sikkerhed, som vi tror den har. Hidtil har jeg nemlig været langt fra at anerkende sandheden af jeres eller nogen som helst anden kirke, der modsiger vores, og jeg har heller ikke opdaget så meget som skyggen af en vildfarelse inden for vor kirke. Tværtimod beklager jeg dag for dag mere og mere ulykken hos dem, der med modernælken har optaget de menneskelige udlægninger af Guds ord, som deres egne har lavet, og som de tilbæder, som om de var guddommelige.

Rådet om at læse Den hellige Skrift afviser jeg på ingen måde, idet jeg selv dag for dag anvender den nødvendige tid til denne læsning ud over det daglige pensum, som præsteviede og andre er forpligtet til af kirken; men tillad mig også frit at udtale, at der for mig består en stor uoverensstemmelse mellem meningen i den hellige skrift, som er åbenbaret kirken af Helligånden, og den, som de sønner, der har erklæret deres moder krig, af sig selv har udfundet og i hver især af deres samfund holder for den eneste sande, ikke uden kunstgreb, som jeg har påvist det s. 31 og 32 i *Defensio et plenior elucidatio epistolae de propria conversione*.³

Ingen vil erkende, at hans øjne er svage, når det gælder udforskningen af Den hellige Skrift, enhver er ved den slags studier overbevist om, at han er uhildet af fordomme, og hvis de passer dig at fordømme alle mennesker i andre samfund som kortsynede og blændede af fordomme, må man

rimeligvis kunne kræve af dig, at du ikke tager det ilde op, at ethvert af de andre samfund har den samme opfattelse af jer. Da du imidlertid også vil tilbagevise mine fremstillinger dels som falske, dels som retoriske, så burde du ikke være uvillig til endnu en gang med rensede, fordomsfri øjne at undersøge, hvad jeg i det ovennævnte skrift på s. 37 og følgende har sagt med hensyn til trosartiklen om udlægningen af Den hellige Skrift. Måske du da, om Gud vil, erkender, at vi under forsvaret af vor lære ikke forsømmer at bruge argumenter hentet fra Den hellige Skrift. Jeg indrømmer, at vor lære og måden, vi forsvare den på, af den slags, som jeres skribenter ikke skyr offentligt at hævde om os, da ville du med rette have kunnet fordømme, at jeg var tilhænger af noget sådant, og du kunne med rette undrende have bebrejdet mig, at jeg kunne have anvendt min klogskab bedre i naturvidenskaben end i teologien. Men Guds barmhjertighed ville gennem naturstudierne forberede mig til at skille det sikre fra det usikre og åbenbarede mig endelig ved hjælp af nådens lys, at uden for den katolske kirke er alt usikkert, såvel håndskrifterne med originalteksterne som oversættelserne, fortolkningerne og samfundene, kort sagt, at Kristus enten aldrig har været Gud, eller at kun det samfund er sandt, som siden Kristus og indtil nu har været synligt, og som altid har prædiker evangeliet for alle folkeslag og endnu i dag lærer alle at overholde, hvad Kristus har befalet, og ud fra hvilket alle andre samfund til visse tider gennem bestemte ophavsmænd, på bestemte steder udskilte sig, hvilke udskillelser naturligvis også forudsagdes, ligesom også Helligåndens og Kristi nærvær i dette ene samfund blev forudsagt; her kan vi med hensyn til originaltekster, oversættelser, fortolkninger og selve samfundet være sikre på grund af Guds troskab i overholdelsen af løfterne og på grund af det guddommelige forsyns almagt, der skærmer os mod, hvad man kunne have at frygte af menneskers ondskab, uvidenhed og efterladenhed. Men når jeg priser kirkens ufejlbarlighed, tænker jeg ikke på enkelte mennesker overladt til sig selv; ligesom I tror vi ikke på nogen kirkefader i en sådan grad, at vi ville tilkende ham den samme autoritet som forfatterne af de hellige bøger. Vi ved, og vi nægter ikke, at de på adskillige punkter undertiden har taget fejl; men hvis flere – der er adskilt i tid og sted – på én gang stemmer overens om en læresætning og hævder, at den er apostolisk og fra Gud, mener vi ikke, at deres dom burde regnes for ringere end Luthers og Calvins.⁴ Det sted af den hellige Augustins 19. epistel, som du foreholder mig, taler heller ikke det ringeste imod os, fordi vi siger det samme som han, fremfor alt i sådanne tilfælde, hvor det drejer sig om selve den hellige Paulus' handlinger, og hvor Augustin tror, at den hellige Paulus ikke i det skjulte, men ganske åbenlyst har modsagt den hellige

Peter, idet han beviser sin påstand med belæg hos den hellige Paulus selv, som havde sagt: »Se, for Guds åsyn vidner jeg at jeg ikke lyver.«⁵ Men for at du kan se, at den hellige Augustin i den 119. epistel foruden det skrevne også har anerkendt det uskrevne ord, må du vide, at han først nævner, hvad der fremsættes i de kanoniske skrifter, og dernæst, hvad der overholdes ikke som nedskrevet, men som overleveret i hele verden, om hvilket han siger: »Thi også på denne baggrund ville det være den dumdristigste galskab at hævde, at det ikke skal gøres på denne måde;« for det tredje nævner han det, som efter sted og egn er forskelligt og efter hans mening bør overholdes således, som de skikke, man lever under, kræver. Men for at du ikke skal tro, at han står os fjernt med hensyn til de hellige Fædres autoritet i udlægningen af den hellige Skrift, som er i modsætning til fornernes udlægninger, burde du undersøge de steder hos den hellige Augustin, som jeg på s. 48 i den ovenfor nævnte *Defensio et elucidatio plenior epistolae de propria conversione* anfører. Hvis du vil være så venlig dér – ikke hastigt, men i overensstemmelse med sagens vigtighed – at gennemlæse min udførlige gendrivelse af den lære, som ved læsning af Den hellige Skrift forkaster en retmæssig læres autoritet og med alvorlig betragtning overveje den som et fundamentalt spørgsmål, da vil du, som jeg håber, erkende, at min mening ikke er fjern fra den lære, den hellige Skrifs ord lærer og opstiller, og at jeg heller ikke på dette ene punkt har givet ulødlige grunde for min tro, samt at jeg har midler til at forsvare mig og vise, at jeg ikke samvittighedsløst holder på det falske. Hvis jeg ved hånden havde det skrift, du engang sendte mig, tvivler jeg ikke på, at det samme, som du i *Defensio* læser om hr. Bayer,⁶ også passer på dig.

Højt berømte mand! Frimodigt og med let sind udtaler du domme, som ved Guds barmhjertighed ikke passer på os, og jeg beder den nådige Gud ikke drage dig til ansvar herfor, men vise dig den barmhjertighed, han har vist mig, idet han gør dig klart, at der hos dig endnu hersker mange fordomme; hvis du engang underkaster dem en nøjagtig undersøgelse, vil du med mig undre dig over, at det udelukkende er udsagn af dem, hvis alder og ærværdighed har givet os den overbevisning, at de er ufejlbarlige, som vi har kunnet godtage uden nogen undersøgelse, og som nærmest er blevet skrevet ind på en tabula rasa. »Lysenes Fader, fra hvem alt godt og al fuldkommen gave kommer,« forene os således i nådens lys, at vi må nyde den evige glæde at blive forenet i herlighedens lys. Gør mig den glæde i mit navn at hilse mine venner, hvem fælles bord og kærlighed gør til dine. Din uværdigste tjener

Niels Stensen

Hamborg, 29. november 1684.

(1) Velsignelse i det romerske breviar. – (2) E 91 skrevet efter udgivelsen af Brunsmans *Francisci Spira Fortviffelsis Historie*, Kbh. 1673. – (3) Udkom i Hannover 1680. – (4) De to største reformatorer i det 16. århundrede. – (5) Gal. 1, 20. – (6) Johann Wilhelm Baier (1647-1695), professor i kirkehistorie i Jena. *Defensio* var foranlediget af *Dissertatio theologica qua ... Dn. Nicolai Stenoni ... argumenta praecipua pro religione Luthero-Evangelica et amplectenda Pontificia ...* som Baier udsendte i Jena 1678.

E 389 Til Cosimo III

Hamborg, 3./13. december 1684.

Indhold: Stensen omtaler Ortensio Mauris rejse til Italien og beder storhertugen skaffe ham de anklager, der er sendt til Rom i forbindelse med forflyttelsen af pater Isaaq. KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Jeg har alt, som det er min pligt, ihukkommet det storhertugelige hus' levende og døde medlemmer¹ og vil vedblive dermed, og den barmhjertige Gud vil ikke glemme de velgerninger, mine venner har vist mig. Jeg ved ikke, om jeg i mine tidligere breve overfor Deres Højhed har nævnt, at den højærværdige hr. abbed Ortensio Mauri kommer til Italien i Hans Højhed hertugen af Hannovers følge.² Han har kunnet glæde sig ved stor yndest hos de hertugelige brødre og hos den nu afdøde fyrstbiskop af Münster og Paderborn på grund af sin tro tjeneste og sit behagelige væsen så vel i personlig som i skriftlig omgang; også i Rom værdsatte man ham i den tid, da han fremfor alt førte korrespondancen for den afdøde fyrstbiskop, hvem Gud skænke sin herlighed. Hvis Gud fører ham til Italien i god behold, beder han, når han undervejs til Rom passerer Firenze, om den gunst at måtte gøre Deres Højhed sin opvartning, og jeg håber, at det vil behage Deres Højhed at høre på ham, da han er vel informeret med hensyn til disse stater og er et godt menneske, som Gud et år før min ankomst synes at have sendt til Münster for at foranledige, at jeg kom dertil, og for der at hjælpe mig med mange ting, hvad han med den største oprigtighed har gjort.

I længere tid har jeg følt mig tilskyndet til og dog stadig udskudt at skrive til Deres Højhed og bede Dem hos prokurator Serra³ at ville udvirke, at de anklager, man herfra har indsendt imod mig, og hvad de til deres forsvar over for mine anklager har anført, meddeles mig. Grunden til, at jeg ikke før har gjort det, har været håbet om i løbet af kort tid at se tilbagekaldt den pater,⁴ hvis forflyttelse man allerede i mange år har ønsket, efter at ordensgeneralen⁵ havde givet pålæg om at tilbagekalde ham. Grunden til, at jeg nu skriver derom er, at sagen synes at trække i langdrag. Jeg ved også, at en »mægler«, som man i handelskredse kalder den, som bringer forretninger i stand, en meget god ven af den nævnte pater,

engang var hos mig og derefter skriftligt meddelte patrene, hvad han af mig havde hørt, hvilket en af patrene siden fortalte mig, og det var gjort på en måde, så jeg i samtalens forløb konstaterede to usandheder i denne beretning. Jeg ved også, at de har været i forskellige hjem for at få underskrevet en henvendelse, hvis indhold jeg ikke har kunnet få kendskab til, og i stridens hede sidste sommer har de pralet af at ville sørge for, at jeg ikke skulle forblive her. Nu har for kort tid siden en pater i Köln sagt til en herre, at jeg med det første ville blive kaldet tilbage til Rom, og også her har man talt derom. Det får mig til at tro, at de med deres beretninger til Rom i det mindste har prøvet på at udvirke min tilbagekaldelse. Hvad mig angår, da forlader jeg mig blindt på det guddommelige forsyn, og jeg skriver også kun dette, fordi det flere gange er faldet mig ind at burde gøre i det mindste så meget til mit forsvar. Hvis Deres Højhed er indforstået hermed og kan få klagerne mod mig hos pater Serra, lover jeg ligeså oprigtigt, som Gud ved, jeg tjener Deres Højhed, og som jeg håber, De er overtydet om, ikke at drøfte det med nogen anden og endnu mindre benytte mig deraf i nogen anden hensigt end at skrive et oprigtigt svar til bemeldte pater, for så, hvis deres klager mod mig og deres eget forsvar er berettiget, at bekende min egen skyld og bekræfte deres uskyldighed; men hvis man deri finder andet end sandheden, vil jeg ganske enkelt og uden bitterhed klarlægge forholdene på sådan en måde, at det ses, hvad der er sandhed. Den nævnte mægler eller formidler foretager sig her alt muligt for at gennemføre, at jeg og ikke pateren kommer bort, idet han til den førende borgmesters broder har vist mit svar, som jeg havde givet ham, da han på menighedens vegne havde talt med mig om patrenes bortkaldelse. Og en af patrene sagde mig op i mit åbne ansigt, at borgmesterens broder havde sagt: Hvis min broder får at vide, at her er en biskop, ved jeg ikke, hvad han vil gøre etc. Men da Gud i denne sag betjener sig af Deres Højheds autoritet mod bypartiets angreb, så er jeg i det tilfælde, man i Rom vil gå mig imod, kommet i tanker om at forsøge den ovennævnte udvej. Jeg overlader alt til Deres Højheds skøn, idet jeg fortrøster mig til min samvittighed og den alkærlige gud, hos hvem jeg på denne den hellige Xaviers⁶ dag for Deres Højhed beder om nåden til i samme grad at erkende Deres egen og alle Deres undersåtters sjæles værd, som den nævnte helgen har erkendt sjælenes værd, og dertil kraft til at udføre alt det, en sådan kundskab forpligter til. Jeg forbliver Deres Højheds uværdigste tjener

Hamburg, 1684.

Niels, biskop af Titipolis.

(1) I Memento-delen af den katolske messe. – (2) Jvf. E 384. – (3) Jvf. E 355, n. 1. – (4) Pater Heinrich Isaak, jvf. E 361. – (5) Charles de Noyelle, se E 378. – (6) 3. december.

E 390. Til Ortensio Mauri

Hamborg, 3./13. december 1684.

Indhold: Stensen ønsker Mauri Guds velsignelse. Han kan ikke for øjeblikket gøre noget ved pateren i Hameln, takker for hjælpen til hr. Volo og omtaler forskellige personer. KP-PS 1

Min højtelskede broder i Guds kærlighed!¹

Jeg ser Deres fromme sind; Gud styrke Dem med sin velsignelse og give Dem held! Den hellige François Xavier,² hvis fest vi i dag fejrer, betonedes stadig, at alle skulle udnytte lyset, de modtog fra Gud, til at erkende deres eget sind eller til en indre erkendelse af sig selv, hvoraf følger en fuldstændig mistillid til os selv og en fuldkommen tillid til Gud. Og det er vist, at jo mere vi vokser i erkendelse af Gud og os selv, jo mere vokser hine to dyder, og jo større ting kan vi udrette, eller for at sige det bedre, desto mere bliver vi egnede til, at Gud virker store ting til sjælenes frelse.

Det har sikkert været godt, at De skrev til pater Cloppenburg³ om pateren fra Hameln, over hvem jeg allerede har hørt nogle klager; men da to af de herværende patre, fordi jeg har anbefalet deres forflyttelse,⁴ har sat de andre op imod mig, så er denne sag, endskønt ordensgeneralen⁵ har tilsagt mig enhver af mig forlangt satisfaktion, endnu ikke helt afsluttet, og jeg vil afvente enden på den, før jeg begynder en ny. Vorherre har nu grebet ind og har kaldt den ene af patrene til sig; om den anden lader det til, at han nu kun ugerne vil rejse, men ordensgeneralen er underrettet om alt og ønsker hans forflyttelse, så jeg håber snart at have ført missionen tilbage til rolige tilstande. Jeg takker dem meget, og Gud vil lønne Dem for, hvad De har gjort for hr. Volo.⁶ Jeg tvivler ikke om, at hr. Grote⁷ på Deres anbefaling vil gøre, hvad han kan. Måtte Gud vise denne mand og hele hans hus barmhertighed og give ham alle de evige glæder. Når De ser ham igen, beder jeg Dem sige ham, at jeg altid vil være ham takskyldig for den ære og elskværdighed, han stadig har vist mig, og for de virkninger af hans sympati for mig, jeg dengang altid nød.

Det vil ikke blive svært for Dem at få talt med Hans Højhed, storhertugen, da de passerer Firenze på et tidspunkt, da han opholder sig der, medens hoffet mellem jul og påske plejer at opholde sig i Pisa, Livorno og Ambrogiana.⁸ Jeg ville også gerne komme til Celle, men vi er just nu inde i adventstiden, da jeg fra tid til anden prædiker her. I hvert fald vil jeg, når jeg hører, De er ankommet dertil, se, om tiden vil tillade mig det. Det lader til, at Vorherre mener det godt med hr. dr. Pradisio, der efter hvad jeg har hørt, ikke var langt fra Guds rige. Vist er det, at bøn til Gud i forening med faste og almisse, så vidt det er muligt, formår meget hos Gud, og er hos mennesker det eksempel, hvortil Guds ånd driver en. For hr. du Croy er konen en stor hindring; det er disse snarer, med hvilke

djævelen omgiver os så stærkt, at man kun kan befri sig derfra gennem et Guds under. Konen kender meget godt hans uro og ved meget godt, at grunden til den ingen anden er, end at han har svigtet troen og dermed Gud. Hvis domdekanen i Münster⁹ var en mand, som man kunne skænke den tidligere tillid, måtte jeg forhandle med dem, der har den opgave at overvåge missionen. Men nu vover jeg ikke engang at tænke derpå. Vorherre forbarme sig over os alle! På lørdag,¹⁰ om Gud vil, agter jeg at skrive til nuntius¹¹ om sagen fra Hannover. Vorherre give Dem al sand fred og velsignelse. Jeg anbefaler mig til Deres forbøn og forbliver Deres Højvelbårenheds uværdigste tjener,

Niels, biskop af Titipolis.

Hamborg, den hellige Xaviers dag 1684.

Til abbed Ortensio Mauri, Celle, anbefalet til hr. Schinchinelli.¹²

(1) Om Mauri se E 196a. Dette brev ligger i forlængelse af E 384. – (2) Se E 122, n. 4. – (3) Jvf. E 202a, n. 11. – (4) Om forflyttelsen se især E 339, 361 og 370. – (5) Charles de Noyelle. – (6) Jvf. E 384. – (7) Se E 99, n. 5. – (8) Et slot beliggende mellem Pisa og Livorno. – (9) Johann Rotger Torck, jvf. E 202a og E 321. – (10) Lørdag den 10. december (gml. stil). – (11) Nuntius i Køln Ercole Visconti, E 196a, n. 7. – (12) Se E 22, n. 6.

E 391. Fra Johan Brunsmænd

København, 6./16. december 1684.

Indhold: Brunsmænd svarer Stensen på E 388 og sender samtidig den trykte udgave af deres tidligere korrespondance.

KP-LBM L

Højt berømte mand!

I dit sidste brev af 29. november dette år siger du, at jeg i mit første brev for et tiår siden ikke har besvaret dine påstande, men sammendraget meget andet ud over dette sigte, og at det heller ikke vil være dig muligt at svare derpå, da du ikke længere er i besiddelse af dette brev. Her har du nu såvel mit som dit brev, som for fire år siden blev trykt.¹ Jeg sender dig det, dels fordi det kan tale for sig selv og vise, om det, jeg efter din opfattelse skal have begået i det, men som jeg bestrider, er sandt eller ej, dels for at fjerne din undskyldning, at du ikke kan svare, fordi du ikke havde det første brev, der skulle besvares, og at det forlængst var gået tabt for dig, medens du af de grunde, som jeg i mit tidligere brev i år har anført, er forpligtet til at svare, såfremt du ikke erkender, at det, du har rost dig af, er falsk, og indrømmer, at du har taget fejl.

Når jeg med hensyn til fordomme har formanet dig til at bortkaste disse og læse Den hellige Skrift, så tænkte og tænker jeg på, at man må bortkaste alle de fordomme, som ikke uddrager meningen af Den hellige Skrift, men lægger den ind deri. Vi skal jo læse skriften for at lære sandheden,

men ikke for at fordreje den efter vor opfattelse, som er hentet andetsteds fra, og som vi på forhånd har dannet os, det som den hellige Peter i 2. brev, 3. kap. kalder »streblosai tas graphas«² – at fordreje skriften idet han betegner den, der gør dette, som vægelsindet og hjemfalden til eget fordærv. Når jeg læser skriften, nærer jeg ikke den slags fordomme, men retter mig efter følgende, dels i skriften indeholdte, dels almindeligt anerkendte og billigede sikre principper: Alt, hvad de kanoniske skrifter siger, er sandt, fordi Gud har sagt det. Men alt dette siger skrifterne, eller Gud i disse, fremfor alt om troens hovedpunkter, hvilket den egentlige og enkle betydning af ordet betegner på en sådan måde, at den egentlige og enkle mening af andre berømte vidnesbyrd og udtryk i den samme skrift ikke modsiger det, fordi intet menneske, i en vismands og lærers skrift, nogen sinde uden nødvendighed må afvige fra ordets egentlige betydning i skriften. Således må man lade det være enkelt, ret og ligefremt, som den Hellige Skrift selv fremstiller som enkelt, ret og ligefremt, så at vi ikke viser os som »streblountes« og som sådanne, der fordrejer skriften, som jeg ovenfor har anført det ifølge den hellige Peter. Enhver er den bedste udlægger af sine egne ord, og herfra stammer også det gamle ord af de kirkelige forfattere, at Den hellige Skrift må forklares ved sig selv, og meningen bør ikke indlægges i den, men uddrages og udledes af den. Dette har været min måde at læse de kanoniske skrifter på, og er det stadig. I denne enkelthed tror jeg af Skriften at lære, hvad der er mig nødvendigt at vide til frelse, ifølge løftet i 2. Tim. 3: »Fordi du fra barn kender De hellige Skrifter, kan de gøre dig vis til frelse ved troen på Jesus Kristus. Hele skriften, »pasa graphē«, som er inspireret af Gud, er nyttig til lærdom, til bevisførelse, til rettesættelse, til opdragelse i retfærdighed, så at gudsmennesket kan være fuldkommen rustet til al god gerning«,³ og flere andre sætninger af denne art om skriften. Når jeg rådede dig til ligeledes uden fordomme at læse de kanoniske skrifter, ønskede jeg, du måtte gøre det, og ønsker det endnu. Måtte du også, når du læser Det ny Testamente, afstå fra at søge at fordreje det læste efter opfattelser, du har fået fra andre, fra vore eller fra de pavelige, men måtte du anstrenge dig for at lære sandheden af det at kende, idet du fuldstændigt indstiller dig, som om du på forhånd hverken havde hørt om vor, det vil sige den lutherske, eller den papistiske lære. Hvis du, inspireret af guddommelige ord, som også Paulus gør det, idet han, som man ser det i Gal. 2.,⁴ ikke en gang søger råd hos de efter fødsel ældre apostle, med tilsidesættelse af venskab, for ikke at tale om menneskers mening, betræder denne vej samtidig med, at du alvorligt og flittigt beder til den algode og almægtige Gud, så sværger jeg, som jeg før har svoret, at det lys, som du nu overho-

vedet ikke ser, vil stråle for dig, såfremt du ikke lukker øjnene i og vender dig fra det, og du vil erkende som i sandhed guddommeligt det, mod hvilket du tidligere ikke uden bespottelse har raset, som om det var noget falsk og menneskeværk. Så meget for at sige dig, hvad jeg mente, når jeg formanede dig til uden fordomme at læse Den hellige Skrift, og for at du ikke skal tillægge mig en anden mening med det.

Hvad nu din videre påstand angår, at enten er den romerske kirke den eneste sande, eller Kristus er ikke Gud, så kræver jeg – bortset fra, hvor krænkende dette er mod Kristus selv, som engang vil være en streng dommer over foragt for hans person, og idet jeg beder om, at den evige herligheds konge, når du får en sundere opfattelse, ikke vil tilregne dig det – kun det ene af dig, at du beviser mig, hvorfor Kristus ikke kan være Gud, hvis den romerske kirke ikke har den værdighed at være den eneste sande, og jeg beder dig i det mindste overbevise mig med ét sikkert og tvingende argument, som du selv anser for vigtigt og betydningsfuldt, og at du skriver svaret til mig. Jeg beder dig også vise mig, hvorledes en papist af originalteksternes håndskrifter kan være sikker, således som du foregiver at ville være, men en lutheraner ikke kan være det, og endelig: hvem er det, som du i slutningen af dit brev påstår, at vi lutheranere anser for ufejlbarlige blot på grund af deres alder og ærværdighed? Mener du måske, at det er Martin Luther, som vi efter din mening anser for ufejlbarlig? Eller andre protestanter? Så snart det passer dig at underrette mig om disse ting, vil også jeg udførligt svare på dit brevs øvrige indhold, om Augustin og om det, som du i dine skrifter om din egen konversion, som du kalder det, henviser mig til. Thi hvad den knappe tid ikke nu tillader mig udførligt at fremstille, vil den dog nok tillade mig, når jeg har lært din anskuelse at kende mere fuldstændigt. Måtte Gud for Kristi skyld forbarme sig over dig og alle vore.

Skrevet i København i året 1684, den 6. december.

(1) *Epistolae duae adversariae Nicolai Stenonis et Johannes Brunsmanni*, København 1680. – (2) med græsk alfabet, 2. Pet. 3, 16. – (3) 2. Tim. 3,15-17. – (4) Gal. 2,2, jvf. Gal. 1, 16-17.

E 392. *Til Adelgundis Catharina Brummer*

Udateret (Hamborg, 1684?)

Indhold: Sinsen lover priorinden for Ringe kloster at arbejde for afladen i Rom og opfordrer hende til ikke at bedrøves over andres prøvelser.

KP-ED T

Guds barn!¹

Mangelen på tid tillader mig kun at skrive lidet. Med hensyn til afladen fra Rom vil jeg fremme sagen med al flid. Vore venners kors må ikke gøre os sorgfulde. Lad os bede for hinanden om en levende tro på det guddom-

melige nærvær i alle ting, og vi vil redebont gribe i tornene for tillige med dem at uddrage mange diamanter til vor vordende krone. Lad os ikke misunde dem, der er uden kors, lad os snarere have medlidighed med dem, at de mister så meget. De har et stadigt kors for Dem, hvis De i alle ting i fuldkommenhed vil rette Dem efter Deres regel og gennemføre den. Da først vil de sande åndelige velsignelser regne ned over Dem. Bed for mig til Gud. Gud velsigne Dem alle. Hils dekanen² fra mig. Gud vil gøre ham hans kors så glørværdigt, at han ville ønske, at dette havde været endnu større.

Til den velærværdige moder i Ringe kloster.

(1) Om Ringe kloster se E 207. – (2) Antagelig kapiteldekanen ved Skt. Ludgeri kirke, Johan Godtfried Höning, se E 197, n. 14.

E 393. Til Adelgundis Catharina Brummer Udateret (Hamborg, 1684?)

Indhold: Sinsen takker priorinden for hendes møje, afventer besked med hensyn til afladen og håber, at Gud vil forlene kapiteldekanen med tålmod til at bære sine prøvelser. KP-ED T

Guds barn!¹

Jeg takker Dem af ganske hjerte for den møje og omsorg, De har lagt for dagen i Deres stræben efter den ønskede kondition; vi må takke Gud, at Han også på denne måde har åbenbaret os sin vilje. Det er et tegn på Hans vilje, at vi efter Hans behag andetsteds skal vente noget andet. Jeg håber i løbet af få uger fra Rom at få besked med hensyn til den ønskede aflad² og skal da straks lade Dem det vide. Guds barn, hvor kold og ringe min bøn er, ved kun Gud alene. Aflad ikke at bede om Guds barmhjertighed for mig. Jeg har hørt om hr. Oosthoffs³ hellige sindsligevægt i at tage alt, således også det foreliggende, af Guds hånd og efter hans vilje. Jeg tror, at jeg engang i det samme hus har spist til middag ved et meget stort rundt bord. Gud vil vende alt til det bedste. Hvis vi blot på vor side ikke lader det mangle, vil Gud lønne os i rigt mål. Jeg hører, at det ene kors efter det andet pålægges den gode kapiteldekan,⁴ vi bør være overbevist om, at Gud vil berede ham større trøst, end han tænker sig. Måtte Gud i det mindste forlene ham styrke til i tålmod, ja, med glæde at holde ud efter Guds vije og ikke lade de gaver, som Vorherre skænker sine kæreste venner, hvem han indbyder til sit bord, gå fra sig. Gud velsigne Dem alle. Bed alle flittigt til Gud for mig.

Til den velærværdige moder i Ringe kloster, Münster.

(1) Om priorinden og klostret se E 207. – (2) Jvf. E 392. – (3) Johann Bernhard Oosthoff (død 1705) fra brødreklostret Springbrunnen i Münster. – (4) Dekan Höning, jvf. E 392.

E 394. Til Cosimo III

Hamborg, 24. december 1684/3. januar 1685.

Indhold: Stensen sender storhertugen sine juleønsker og takker for penge og for tilbud om hjælp i forflyttelsessagen. Stensen vil dog afvente den nye provincials reaktion. KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Netop på juleaftensdag efter gammel stil, der samtidig er postdagen til Italien, har jeg ikke villet forsømme påny at ønske Deres Højhed sødmen af Jesusbarnets kærlighed, så de bitterheder, regeringens trykkende byrder ofte forårsager Dem, derigennem må forsødes. Den samme Gud, til hvem jeg i dette øjeblik retter min bøn, og som på samme tid er i Deres Højheds hjerte, ved, ad hvilke kærlighedens veje han fører Dem, enten styrkens i prøvelserne eller mildhedens i trøst. Måtte det behage ham, alle gavers eneste ophav, at forberede os til de evige gaver, og at fylde Deres Højheds hjerte med sin hellige kærligheds fuldkommenhed, så alle Deres tanker, ord og gerninger må være et skabt udtryk for den guddommelige kærlighed, »det uskabte ords skabte ord«, for at Guds skabende kraft i Dem med nåde og guddommelig velsignelse må flyde over til alle medlemmer af det storhertugelige hus og hele staten.

Jeg siger ydmygt tak så vel for anvisningen på de 200 daler, som for tilladelsen til, hvis Vorherres tjeneste eller den guddommelige ære kræver det, at måtte tage af dem til andet. Jeg siger ligeledes tak for tilbudet om nye breve til ordensgeneralen¹ men jeg vil først afvente resultatet af min korrespondance med den ny provincial,² fra hvem jeg, efter at jeg havde skrevet det første brev til ham, har fået et tilsyneladende tilfredsstillende svar, idet han tilbød mig en så ivrig og kraftig gennemførelse, at det ikke er nødvendigt at appellere til den hellige kongregation eller til andre instanser i Rom. Men efter at jeg har overvejet hans ord, forekommer det mig, at der ikke er nogen vej udenom. Jeg erkender deraf, at man lægger vægt på, hvad man falskeligt har indberettet om mig, og at også han er tilbøjelig til at søge årsagen til den hedengangne missionærs død hos dem, der har anklaget ham overfor Rom.³ Hvad derefter patrene har gjort mod mig, synes man at holde for menneskelig ufuldkommenheds svagheder, og skulle der heraf opstå vanskeligheder, vil man afvente tidspunktet, da en forflyttelse uden forargelse og uroligheder vil være mulig, hvilket vil sige så godt som aldrig, fordi en missionær, der lader hånt om jesuitterordenens ånd, altid, hvis det passer ham, vil forstå at hindre sin forflyttelse ved at bringe uro i gemytterne, så at man stadig må frygte spektakel. Hvorimod en, der er af den hellige Ignatius⁴ ånd, og som i lydighed kaldes tilbage, ganske enkelt ville gå uden at tale derom til de urolige hoveder. Jeg vil meddele den ny provincial mine grunde, og hvis jeg ser,

at dette heller ikke frugter, betragter jeg det som en håbløs sag, hvor man må overlade alt til Guds styrelse, uden videre at tænke på andre ting end at tragte efter at erkende Guds vilje, om jeg helt skulle forsage omsorgen for andre og se, om jeg kan redde min egen sjæl, der allerede er altfor belastet med skyld, egen og andres. Den nåde, der ved min konversion er blevet mig til del, vækker i mig ønsket om at tjene Gud ved helt at vie mig til arbejdet for andres konversion, men de uovervindelige ydre vanskeligheder og den åndelige tilbagegang i det indre lader mig tro, at Gud ikke nu vil have mig til det. I hvert fald vil jeg nu afvente, hvad der kommer fra den ny provincial. For Deres Højhed nedbeder jeg i det ny år ny forøgelse af guddommelig hjælp til i Deres stat stadig mere at fremelske, hvad der tjener til Guds større velbehag og forbliver i al ydmyghed Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis

Hamborg, 1684.

(1) Charles de Noyelle, jvf. E 269, n. 1. – (2) Reiner Lennep, jvf. E 383, n. 7. – (3) Jvf. E 361. – (4) Grundlæggeren af jesuitterordenen, jvf. E 85, n. 8.

E 394a. Fra Johann van Neercassel (Utrecht?), 22. januar 1685.
(Kilde: Koncept i Algemeen Rijksarkief, Haag)

Indhold: Den apostoliske vikar i Holland redegør for sin opfattelse af gyldigheden af borgerlige vielser. LBM L

Til den højtærede biskop af Titiopolis, d. 22. januar 1685.

Ægteskaber, som her er indgået ved den offentlige myndighed eller embedsmænd, anser jeg¹ helt igennem for at være gyldige. Det apostoliske sæde kender min mening om denne sag, og det kritiserer den ikke, men bekræfter den snarere, fordi det er klar over, at der her ikke er nogen offentlige og over for staten gyldige ægteskaber ud over dem, der indgås ved den offentlige myndighed eller ved offentlige embedsmænd; derfor kan præsterne her ikke fjerne hemmeligheden, om man så må sige, ved ægteskaberne, og Tridentinerkoncilets opfattelse og hensigt kan heller ikke føres ud i livet af præsterne her. Hertil kommer, at personer, der er blevet ægteviet ved den offentlige myndighed, af alle opfattes – ikke ligesom uægte børn, men som ægtefødte. Og da denne stat af alle den kristne verdens fyrster anses for at være en retmæssig stat, kan den ikke savne beføjelse til at indstifte ægteskaber, da ægteskabet jo er statens første grundpille. Læg endvidere hertil: Når tyskere fra Kleve eller andre steder i Tyskland, hvor Tridentinerkoncilet² er blevet anerkendt, skriver i Rom,

får de absolution af det apostoliske sæde, eller rettere af den romerske poenitentiar,³ skønt de er blevet viet til deres hustruer af calviniske embedsmænd, og den romerske poenitentiar bringer ikke nogen vanskeligheder på bane i anledning af deres ægteskaber, skønt de i Kleve uden besvær kan indgå ægteskab ved en præst, og skønt de ægteskaber, der dér er indgået ved en præst, derefter anses for lige så gyldige og lovmæssige som de, der er indgået ved en prædikant. Du kan her se, allerfrommeste biskop, hvad der følger med hensyn til gyldigheden af de ægteskaber, der her er indgået ved den offentlige myndighed, og på grundlag af dette vil du uden tvivl sammen med mig erkende, at en kvinde fra Zutfen, der er viet ved en embedsmand eller den offentlige myndighed, er viet med et uløseligt bånd og således ikke længere har den rådighed over sin person, at hun kan overgive rådigheden til en anden end den, hun er viet til i Zutfen.

Jeg har med glæde grebet denne lejlighed til at yde dig mine tjenester, højærværdigste biskop, eftersom jeg ikke kan undlade at nære et brændende ønske om at opnå del i dine fortjenester og bønner, når jeg hører om alt det, du med stor iver og klogskab udfører for sjælenes frelse gennem din fromhed, – for at også jeg med gode gerningers pryde kan indfri mine pligter til gavn for sjælene – for det er det, vi er indsat for. Jo nærmere vores embeder forbinder os, desto hurtigere ønsker jeg, at dit fromme hjerte vil optage denne bøn, selv om du, allerfrommeste biskop, tilbage lægger pligternes vej – ikke i gang, men i løb – og efterlader mig langt bagved. I tillid til dette skal jeg love mine ivrige tjenester.

(1) Jvf. E 359, n. 1. – (2) Jvf. E 50, n. 3. – (3) Tribunal tilknyttet pavestolen, der under ledelse af en kardinal behandler sager om aflad og bod.

E 395. Til Cosimo III

Hamborg, 13./23. januar 1685.

Indhold: Da den nye jesuitterprovincial i Køln er død, sender Stensen atter et brev til ordensgeneralen i Rom.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Provincialens pludselige død¹ øder mit håb om her at bringe alt hurtigt til den længselsfuldt ventede afslutning. Da tilmed afstanden mellem Rom og disse lande vil bevirke, at der vil gå en tid, før en anden kommer, sender jeg nu ordensgeneralen svaret, som jeg allerede længe har skyldt ham for hans brev² og indtil nu opsat i det håb at kunne glæde ham med nyt om den ny provincials resultater. Gud ved, hvorfor han sender os denne hindring. Vi må i alle ting prise ham, fordi han sluttelig i sin visdom planlægger de ting, vi selv efter bedste tykke ordner, uendeligt bedre end

vi, og hans nåde får ham til at ville os det bedre, end vi selv vidste at ønske. Måtte han altså være priset i alle ting, hvoraf resultatet viser os, at således var hans vilje. På grund af de slette forhold har vi i nogen tid været uden breve fra Italien, men i morgen venter vi. Måtte Vorherre altid give Deres Højhed et hjerte efter sit hjerte, så det forvandler sig efter ham for i alt at opfylde hans vilje, hvad jeg af hele mit hjerte beder om for Deres Højhed.

Deres ganske uværdige tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg på den hellige Hilarius³ fest 1685.

(1) Pater Reiner Lennep, jvf. E 383. – (2) E 378. – (3) 13. januar.

E 396. Til Cosimo III

Hamborg, 28. januar/7. februar 1685.

Indhold: Stensen takker storhertugen for assistancen i Rom. Han føler sig overflødig som apostolisk vikar og overvejer forskellige alternativer.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Jeg siger Deres Højhed ydmygst tak for den godhed, hvormed De tilbyder Deres mellemkomst hos generalprokuratøren, så sandheden kan blive klarlagt.¹ Hvad angår tingene, som de i virkeligheden har udviklet sig her, da har de foresattes autoritet vel bevirket, at man er blevet roligere, men det lader til, at man ingen tillid kan vente af dem, fordi den blotte skygge af vikariatsembedet er dem imod, så jeg kan sige, at jeg her ikke er andet end skyggen af en vikar, da jeg ingen af en sådans handlinger forretter. Dette øger min tvivl, om Gud virkelig vil have mig i denne stand, da såvel værdigheden som embedet for mig er ganske overflødig, og dertil kommer umuligheden af for en apostolisk vikar uden anden indkomst at slå sig ned i disse egne. Gud har været så barmhjertig mod mig at indgive mig længsel efter virkelig fattigdom og at tilsige Deres Højheds hjerte at give mig almisser til at opretholde andre fattige sammen med mig, hvorfor han være evig priset og lønne Deres Højhed i dette liv og i det andet. Iøvrigt nødes jeg til at tænke på, hvorledes jeg kan befri mig for forpligtelser, hvor jeg ikke gør fyldest, og befinder mig i tvivl om, hvad jeg skal beslutte mig til, om jeg helt skal vie mig gendrivelsen af en i teologien fundamental bog, som man almindeligvis bruger i mit fædreland,² i hvilket øjemed det ville være godt, om jeg trak mig tilbage nogle år på et ensomt sted, hvor jeg fri for anden gerning og understøttet af adgang til et godt bibliotek kunne give mit fædeland vidnesbyrd om min længsel efter at gøre noget for deres sjæles frelse, medens det for tiden ikke er mig

tilladt at virke der, eller om jeg skulle blive her som Deres Højheds simple missionær og kapellan uden andre pligter mod sjælene end kærlighed, hjulpet af Deres Højheds barmhjertighed, så vidt det ikke rækker ud over, hvad den hellige propagandakongregation har anvist mig. Der gaves vel også en tredje mulighed efter Guds hjerte, og den ville være, at jeg kunne leve i Livorno ikke som prælat, men i et eller andet beskedent beneficium for at have lejlighed til at celebrere et bestemt sted, og dette i den dobbelte hensigt der at gavne hæretikerne og, hvis der fandtes nogle gejstlige, som måske selv ønskede at slutte sig sammen til et lignende levned. Måtte Gud have barmhjertighed med mig og lade mig erkende sin helligste vilje! Jeg har allerede oplyst den hellige kongregation om, at det ikke lønner sig for den at have en apostolisk vikar på de steder, der er underkastet min opsig. Hvad mig angår, har jeg ladet sagen udskyde til Guds afgørelse, om han måske vil beholde mig i denne by. Jeg skriver dette til Deres Højhed, fordi jeg hos Dem altid har følt en faders kærlighed, og fordi jeg er sikker på, at De i intet tilfælde ser på andet end Guds vilje og, for at erkende den, anvender bøn og Guds tjeneres offer, hvorfor jeg også for mig håber lys og kraft til at erkende og gøre, hvad der mest vil behage hin uendelige nåde, som indtil nu har vist mig så stor barmhjertighed.

Den hellige kongregation har anvist mig 250 scudi for mig og en præst, men den guddommelige styrelse har maaget det slig, at jeg ikke før om to måneder kan håbe at modtage dem, endskønt det allerede er flere måneder siden, man i Rom har indleveret anvisningen til min betaling,³ hvad der gør mig så dristig påny i overensstemmelse med den mig givne tilladelse at modtage to hundrede daler af hr. Kerckring.⁴ Jeg vil bede Vorherre at gengælde Dem og hele det storhertugelige hus med timelige og evige velsignelser den store barmhjertighed, jeg nyder, hvortil jeg også vil føje forbøn af den hellige François de Sales,⁵ hvis fest vi i morgen fejrer. Jeg forbliver Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg 1685.

Hans Højhed, Storhertugen af Toscana.

(1) Jvf. E 389. – (2) Af E 409 fremgår, at det må dreje sig om Jesper Brochmands *Universae theologiae systema* fra 1633. – (3) Jvf. E 372. – (4) Den toscanske resident i Hamborg, jvf. E 225. – (5) Se E 134, n. 5, fest 29. januar.

E 397. Til Cosimo III

Hamborg, 11./21. februar 1685.

Indhold: Stensen har modtaget anklagerne fra Rom. Han vil ikke foretage sig mere i forflyt-
telsessagen. Han betegner muligheden for at få en ægte relikvie af Knud den Hellige som
ringe.

Min fyrstelige herre!

Gud har, før han kaldte mig til sin hellige Kirke, tilladt, at jeg ved tre forskellige lejligheder blev anklaget for ret uværdige ting,¹ som dog alle var langt fra sandheden. Nu hvor han har ladet mig indtræde i kirken, er det rimeligt, at jeg med tak modtager smerteligere anklager som dem, bladet, Deres Højhed har skaffet mig fra Rom, indeholder.² Hans uendelige godhed være også priset for, at han ikke lod mig gå glip af nogen af de frugter, til hvilke dette tegn på hans kærlighed har forberedt mig, og han tilgive dem, der er så ulykkelige at tjene som redskab for disse ting. Jeg lægger alt åbent for Deres Højhed, for at De, når tiden tillader det, kan læse, hvad grund der er til nogle af disse anklager, og hvad sandt der er deri. Hvad angår den pater,³ om hvem Deres Højhed tror, det er Guds vilje at han bliver her, så har jeg allerede overladt alt til ordensgeneralens skøn, idet jeg, da jeg havde hørt, at han havde bekræftet hans forflyttelse, har skrevet, at jeg ikke har holdt på det af uvilje mod ham, men fordi jeg troede, det ville være til såvel sognets som Selskabets bedste. Jeg overlader således alt, tidspunkt og måde, til ordensgeneralens skøn. Gud ser vor nød, og efter den offentlige uro, som kommer hertil fra vore naboer, frygter jeg en endnu større på grund af den andel, patrene, som jeg forrige år antydede, gennem deres brevveksling med Wien har haft i den forfølgelse, der dengang rejste sig mod residenten.⁴

Med hensyn til den hellige Knuds⁵ relikvie vil jeg sammen med residenten⁶ overveje, om det lader sig gøre at få et stykke med et autentisk bevis. Det er blevet mig fortalt, at man viste hans grav åben på den ene side, og at man flere gange tog knoglerne ud af den for at fremvise dem; hvis det er sandt, da ville det være ligeså let at få en af dem, som det er tvivlsomt, om ikke allerede enkelte knogler er fjernede, og andre, for at hemmeligholde sagen, er blevet indlagt i stedet, så det ville være meget svært at få en af dem, om hvis ægthed man kunne være fuldt forvisset.

Vorherre opfylder hvert af Deres Højheds ønsker såvel til Deres eget som til hele det storhertugelige hus' og hele statens bedste, for at den guddommelige barmhjertighed må forherliges i alle ting, hvilket jeg af hjertet ønsker.

Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titipolis.

Hamborg, 11. februar 1685.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Den ene er utvivlsomt striden med Blasius, se E 1 ff. De andre kendes ikke. – (2) Om disse anklager se E 389. – (3) Pater Heinrich Isaak, jvf. E 361 og E 395. – (4) Jvf. E 348 og E 349. – (5) Knud den Hellige, dansk konge 1080–1086, helgenåret 1101. Den danske konvertit Kristian Payngh (1612–1687) arbejdede i disse år i Rom på at øge interessen for denne helgen. – (6) Theodor Kerckring, jvf. E 225.

E 398. Fra Charles de Noyelle

Rom, 3. marts 1685.

Indhold: Jesuiternes ordensgeneral beklager provincialens død, men han understreger, at jesuitterne altid vil efterkomme Stensens ønsker.

KP-LBM L

Højærværdigste, højtærede herre, hr. Niels, biskop af Titiopolis, apostolisk vikar osv., Hamborg.

Sandelig, også jeg kunne have ønsket, at vi med hensyn til pater Reiner Lennep,¹ som jeg for kort tid siden bestemte til leder af Rhinprovinsen, kunne have glædet os længere over hans arbejde, også af den grund, at Deres Højærværdighed fra tidligere tid har stået i venskabelig forbindelse med ham og ved hjælp af hans iver havde håbet at få gennemført det, der lå meget på hjerte. Da nu opfyldelsen af vort håb er skudt ud, vil vi overlade alt til Guds vilje i forvisning om, at vi har denne udsættelse nødvendig. Iøvrigt havde jeg ingen anden grund til at anordne pater Heinrich Isaaks forflyttelse² end den opfattelse, jeg havde fået, at han ikke behager Deres Højærværdighed. Jeg havde allerede tidligere anbefalet provincialen at forflytte ham, før jeg modtog det brev fra Deres biskoppelige Højærværdighed, hvori De krævede hans tilbagekaldelse. At han imidlertid derefter forblev, har jeg også givet lov til i henhold til Deres Højærværdigheds brev, da De mente, at han skulle blive endnu nogen tid efter fader Marcellus' død. Deraf må Deres Højærværdighed erkende, hvor beredvilligt jeg hele tiden har villet imødekomme Deres ønsker og af vore folk har krævet, at der ingen anledning blev til at give noget skin af, at vi ikke ville være yderst villige til at opfylde hvert af Deres ønsker. Stadigt og altid værdsætter jeg Deres Højærværdigheds interesse for os på det varmeste, ja, jeg beder af hele mit hjerte Gud den almægtige, om at den må bestå for altid med det rigeste udbytte for sjælene.

Deres Højærværdigheds uværdigste tjener.

3. marts 1685.

(1) Jvf. E 395. – (2) Jvf. E 361.

E 399. Til Cosimo III

Hamborg, 11./21. marts 1685.

Indhold: Stensen takker storhertugen for 200 daler og tilbuddet om en stilling i Livorno. Han vedlægger et brev til propagandakongregationen om tilladelse til at rejse til Rom og beder om et medikament til fru Bidal.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Jeg takker Deres Højhed for den overvældende godhed, hvormed De har modtaget min ny dristige bøn om 200 daler, som jeg har hævet hos resident Kerckring, og hvormed De i Livorno tilbyder mig et behageligt otium til at forberede en imødegåelse af den grundlæggende bog for lutheranerne i mit fædreland.¹ Gud, de fattiges fader, vil med timelig og evig velsignelse lønne Deres Højhed dette og alle andre velgerninger, Deres Højhed har vist mig. I vedlagte brev² beder jeg, som De ser, om tilladelse til at vende tilbage til Rom for med dem, der dér vil blive mig anvist, at drøfte dette vikariats forhold og dernæst prøve at hidføre en definitiv afgørelse. Imidlertid vil man under min fraværelse se, om parti-stridighederne lægger sig eller rejser sig påny. I hvert fald håber jeg af den hellige kongregation at blive fritaget om ikke for alle vikariaterne, så dog for størstedelen af dem, jeg tror dog nok for dem alle. Hvis det, jeg ville anse for det bedste, også ville være det efter Guds vilje, ville jeg foretrække et tilbagetrukket liv i Livorno med mulighed for at arbejde for en trossag til gavn for mit fædreland og fra tid til anden omvende de ikke-katolikker, som Gud der ville lade mig lære at kende. Men den gode Gud føje det således, som det vil tjene til hans større ære.

Fru Bidal,³ enke efter den for nogle år siden afdøde hr. de Bidal, den franske konges resident i Hamborg, har i sin fremskredne alder og sine småsvagheder følt megen lettelse ved brug af svaledrikke fra Deres Højheds apotek, medikamenter, som er givet hende af venner, som på gennemrejse i Firenze har fået dem foræret af Deres Højhed. Hendes søn abbed Bidal,⁴ som nu er resident i sin fars sted og er en mand, der i høj grad er til opbyggelse for den herværende menighed og under stadig stræben mod fuldkommenhed er en pryd for præstedømmet, og som under mine stedlige vanskeligheder stadig har vist mig oprigtigt venskab, har gjort sig umage for at finde en sådan ven. Da jeg nu ved, hvor gerne Deres Højhed med Deres vennetjenester vil glæde sådanne, som interesserer sig for den katolske religion, således som denne familie Bidal, far og søn, har gjort det og gør, måtte jeg måske bede Deres Højhed om en lille flaske af nævnte svaledrik, og da der ikke savnes postlejlighed mellem Firenze og Paris, at sende den dertil, fordi der ville spildes for megen tid, hvis den først skulle tage omvejen over havet ved Livorno hertil og deref-

ter herfra til Paris. Frankrigs gesandt ved Deres Højheds hof vil uden tvivl kende denne dame. Ellers kunne man skrive adressen af efter vedlagte blad. Jeg beder om forladelse for min store dristighed og nedbeder over Deres Højhed og det storhertugelige hus enhver guddommelig nådes fylde.

Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 11. marts gml. stil 1685.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Jvf. E 396. – (2) E 400. – (3) Cathrine Bidal (død 1690), mor til brødrene Bidal, jvf. E 361, n. 8, enke efter Pierre Bidal, der døde i 1682 som Frankrigs resident i Hamborg. – (4) Etienne Bidal.

E 400. Til Odoardo Cibo

Hamborg, 11./21. marts 1685.

Indhold: Stensen beder propagandakongregationens sekretær (jvf. E 232, n. 1) arbejde for, at Stensen kan komme til Rom for at drøfte problemerne i Nordtyskland. KP-PS I

Højærværdigste, højtærede herre!

Da jeg under de nuværende forhold i disse vikariater ikke tror, at min fraværelse på nogen måde kunne skade, og dertil håber personligt bedre end gennem breve i Rom at kunne give så grundige oplysninger, at man vil være i stand til at træffe definitiv regulering af vikariaterne her, måtte jeg måske herved bede om Deres mellemkomst for hos den Hellige Kongregation at udbede mig tilladelse til at rejse til Rom. Af svaret vil jeg skønne, hvad Gud vil med mig, og idet jeg anbefaler mig til Deres hellige messeoffer, forbliver jeg, højærværdigste og højtærede herre, Deres uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 11. marts gml. stil, 1685.

E 401. Til Cosimo III

Hamborg, 25. marts/4. april 1685.

Indhold: Stensen tænker tilbage på sin første messe foran et billede af Mariæ Bebudelse i Firenze, beder om Cosimos støtte til fornyelse af en aflad til Ringe kloster i Münster og fortæller om Snitgers bortførelse. KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Den allersaligste Jomfrus bebudelses fest,¹ som man i dag fejrer hos os, minder mig om det overordentlig andagsfulde billede, man har heraf i Firenze,² foran hvilket jeg påskedag læste min første messe,³ og foran

hvilket, hvad jeg ikke betvivler, mange fromme sjæle bad for min konversion og derefter om fortsættelse af den guddommelige barmhjertighed imod mig. Giv Gud, at jeg i sandhed måtte erkende min utaknemmelighed mod Vorherre mod den saligste Jomfru og mod så mange Guds og Mariæ tjenere. Måtte jeg med bitre tårer begræde, at jeg så sjældent mindes de mange velgerninger og næsten intet gør for at vise mig virkelig taknemmelig, særligt mod Deres Højhed, som tillige med Deres højsalige fader,⁴ hvem Gud skænke sin herlighed, idet De så venligt gav mig underhold i Firenze, har været anledning til alle konversionens åndelige goder og dem, der hermed fulgte. Hvis min uværdighed og min uduelighed ikke bestandig lagde sig i vejen for den guddommelige barmhjertighed, ville jeg endnu inden min død håbe på den nåde at blive et Guds redskab til som et tegn på sand taknemmelighed for så mange mig udviste velgerninger at kunne gøre det storhertugelige hus en eller anden tjeneste.

Imidlertid beder jeg den allersaligste Jomfru, at hun vil lade Dem tilflyde mangfoldig løn af den guddommelige gavmildhed, især at vi alle må høre til hines tal, som er helliget ved den vilje, om hvilken den hellige Paulus taler, Hebr. 10, 10, efter at den allersaligste Jomfru havde modtaget engelens bud om Guds menneskevordelse, eller som han siger: »Da han kom til verden, sagde han: Se jeg kommer for at gøre din vilje.«⁵ O, salige stund, da Guds skikkelse antog tjenerskikkelse; da han så menneskeslægtens nød under syndens trældom, valgte han den ringeste slags af menneskelig tjeneste, den dybeste fattigdom og den tungeste lydighed for at gøre os fra Satans tjenere til Guds, for at vi som sande lemmer skal stræbe efter at ligne hovedet og gennem forening af vor vilje med den, som helligede os, ligeledes i den sande Guds tjeners sande ydmyghed, fattigdom og lydighed blive åndelige offergaver.

Et nonnekloster i Münster,⁶ som jeg i et årstid har haft opsigt med, har bedt mig om fortale hos Hans Hellighed angående fornyelse af aflad, opnået i det første pontifikatsår.⁷ Jeg har skrevet derom til hr. Slusio,⁸ men hvis brevet ved en af Deres Højheds embedsmænd i Rom blev anbefalet, ville jeg vente denne gunst bevilget hurtigere og lettere. Jeg beder fortrøstningsfuldt Deres Højhed tilgive mig den frihed, jeg her tager mig.

I tiden fra i torsdags⁹ til nu har vi haft et klart eksempel på Guds retfærdighed. Torsdag aften blev den ene¹⁰ af de to borgere, som er anførere for forsvaret af borgerskabets privilegier, greben, idet han forlod sin have udenfor byen, og ført til færgestedet, hvor man ville sætte over Elben; da man ikke ville føre ham over i den lille båd, lod man nogle af selskabet passere frem og tilbage, og man opholdt sig her om natten halvanden time indtil klokken fem morgen, og da den store båd ankom,

og man stod i begreb med at gå om bord, kom folk til, som var blevet sendt ud fra byen for at befri borgeren, og de fangede tre af dem, som havde grebet ham, og således blev hele komplottet afsløret. Vi hører fra alle sider, at ophavsmanden til alle disse slyngelstreger er resident Rondeck,¹¹ som synes at være en Guds svøbe for dette sted; meget har vor katolske menighed lidt derunder, meget har borgerskabet lidt, nu går det næsten ud over alle, der har stået på hans parti mod byen, og således bekræftes sluttelig det gamle ord: »Et ondt råd er værst for den, der gav det.«¹² I vor nød tror jeg at erkende endnu en Guds barmhjertighed i, at han hidtil ikke har unddraget den tyske menighed, som samles i den spanske residents¹³ hus, protektion. Ellers ville vi, når man tager folks ophidselse imod ham i betragtning, ikke nu have turdet fortsætte med disse gudstjenester i hans hus, hvis de skulle have været afholdt der. Vorherre må vide, hvornår denne nød vil få ende. Den mindste anledning vil i den nuværende tilstand være i stand til at forårsage en stor blodsudgydelse og dette så vel blandt uskyldige som blandt skyldige. Måtte Gud, fredens fader, gå frem mod os efter sin barmhjertighed og ikke efter vore synder. Jeg nedbeder over Deres Højhed og det storhertugelige hus al befæstelse og forøgelse, som kan forstørre Deres evige lykke. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den allersaligste Jomfrus bebudelsesfest, 1685.

(1) 25. marts. – (2) Meget berømt billede i SS. Annunziata-kirken i Firenze. – (3) 14. april 1675. – (4) Storhertug Ferdinando II, død 1670. – (5) Hebr. 10, 5-9. – (6) Ringe kloster, jvf. E 392 og E 393. – (7) Pave Innocens XI, der tiltrådte 21. september 1676. – (8) Se E 350, n. 3. – (9) Torsdag den 19. marts 1685, gml. stil. – (10) Købmanden Hieronymus Snitger, jvf. E 349, n. 2. Han skulle føres til Celle, hvor Meurer var hertugens protegé og geheimeråd. – (11) Den kejserlige resident i Hamborg, jvf. E 348 og 349. – (12) Citat fra Aulus Gellius (ca. 130-175 e.Kr.). – (13) Don Juan de Salazar.

E 402. *Til Cosimo III*

Hamborg, 1./11. april 1685.

Indhold: Stensen takker storhertugen for udkastet til et brev til paven, men han vil lige se tiden an. Han kommenterer klagerne fra Hamborg og beretter om den kejserlige gesandts flugt.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Lovet være Guds uendelige barmhjertighed, som gennem Deres Højhed stadig lader så store venskabsbeviser komme til mig, der er uværdig til enhver gunst. Således har De nu sendt mig koncepten, for at jeg efter den kunne affatte et brev til den hellige propagandakongregation, og vist mig Deres ivrige omsorg for at skaffe mig rejsetilladelse samt besørge mig

en stille, from syssel under Deres protektion. Det er allerede tre måneder siden, at jeg i en konvolut til Deres Højhed sendte et brev til den Hellige Kongregation med bøn om tilladelse til at rejse tilbage til Rom for der personligt så meget lettere at kunne berette om de herværende missioner og hidføre en endelig afgørelse.¹ Jeg vil derfor vente med det, som jeg efter den sendte koncept ville skrive, til jeg får Deres Højheds dom over det brev, som jeg lod åben, for at De kunne læse det og derefter lukke det, for det tilfældes skyld, at det nu ikke skulle være nødvendigt. Jeg tror gerne, hvad Deres Højhed skriver om de over mig førte klager,² at de ikke er indsendt af patrene, men det falder mig svært at tro, at det kan være sket uden deres vidende. Men hvorledes det nu end forholder sig, og hvem der end har sendt dem, så vil jeg helst ikke vide det for ikke så let at udsætte mig for den fare af og til i fantasien at opfriske et billede, som fører til en eller anden uordnet rørelse, og være efterladende i undertrykkelsen af den, idet jeg af hele mit hjerte ønsker, at Gud vil tilgive dem, som jeg selv af Gud håber tilgivelse for mine synder. Jeg glæder mig over frater Francesco af Hollands³ hellige beslutning. Gud styrke ham med sin virksomme nåde! Guds underfulde retfærdighed åbenbarer sig nu stadig mere på hr. Rondecks⁴ ulykkelige sjæl, som, i stedet for at han som den første blandt de katolske fyrsters gesandter i staden også i første række burde have værnet og agtet den katolske gudstjeneste, på mere end een måde har givet anledning til bekymring. Da man fra den offentlige ret måtte høre om afsættelsen af hine ulykkelige, som var medskyldige ved bortførelsen af borgeren, som derefter befriedes ved bredden af Elben, rejste han samme morgen ved portenes åbning incognito fra byen. Jeg tror ejheller, han vil vende tilbage til denne by, enten det nu er på grund af det had, de fangne nærer til ham, fordi de alle enstemmigt giver ham og grev Berka⁵ skylden, eller det er fordi der blandt disse ulykkelige befinder sig nogle af de mest berygtede personer her i byen, der så at sige har holdt åbent hus for alt, hvad ondt er, hvilket tjener dem til den største skade. Måtte Gud tilskynde Hans kejserlige Majestæt⁶ til at sende os en anden, som vil tjene Guds hellige Kirke og Hans kejserlige Majestæt til ære, idet han selv kan samarbejde med fredelige gemytter til fredlæggelse af den uro, den anden har forårsaget, og således medvirke til, at denne katolske menigheds sager kommer i en for den tyske nation bedre forfatning. For påskedagene⁷ nedbeder jeg over Deres Højhed oplevelsen af hin åndelige lykke, som den allerseligste jomfru erfarede, da hun så frelseren opstanden, sin højtelædede, forherligede søn, efter at hun først havde set ham dø, foragtet og overvældet af lidelse. Måtte det behage den guddommelige nåde at lade os tage del i hans kors på en sådan måde, at vi deraf kan vente at få del i hans

herlighed. I al ydmyghed erklærer jeg mig for Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, aftenen før St. Francisco af Paula's fest, 1685.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Stensen og storhertugen håbede på, at Stensen kunne komme til Italien, jvf. E 399 og E 400. – (2) Jvf. E 389 og E 397. – (3) Den tidligere Albert Burgh, der blev franciskaner, præsteviet i 1682 og derpå virkede som præst og sjælesørger. – (4) Den kejserlige resident, jvf. E 401. – (5) Kejserlig udsending, jvf. E 345, n. 4. – (6) Kejser Leopold 1. – (7) Påsken 1685 faldt efter ny stil 21. april, efter gml. 19. april. – (8) 2. april.

E 403. Til Adelgundis Catharina Brummer

Udateret.

Indhold: Stensen opfordrer klostret til ikke blot at følge regelens bogstav, men også dens ånd, beder priorinden opbevare hans klæder lidt endnu og vedlægger et brev til en dame.

KP-ED T

Guds barn!¹

Gud være evig lovet, som blander sine bitre prøvelser med sødme for Dem, såvel hvad angår Deres egen person som Deres åndelige og kødelige søstres. Jeg ser også Guds finger i, at De alle påny har genoptaget mandagens afholdenhed. Måtte Gud også fremtidigt oplyse Dem alle, så De ikke blot må forstå og opfylde Deres regel efter bogstaven, men fremfor alt erkende og virkeliggøre meningen, også det, som ikke er skrevet; thi regelens ånd er således beskaffen, at man uden den i Guds øjne slet ikke opfylder regelen. Fattigdom, lydighed og kyskhed er blot tre ord, som imidlertid i sig indeslutter mange stykker, dersom man vil bestå for Guds bedømmelse. De må tillige se mere på de helliges lære og deres eksempel og på Helligåndens indskydelser end på tilvant sæd og skik, som gerne har deres udspring i kød og blod og Satan, og som har sneget sig ind, når hyrderne sov. Gud tilgive de biskopper og øvrigheder, som ikke har haft et vagtsomt øje for regelens hellige observans, når man ikke sætter alt ind på den. Måtte De, som De altid har gjort, stadig beflitte Dem herpå, så i det mindste Deres gode vilje i Guds øjne må blive taget for gjort gerning.

Hvad mine klæder² angår, vil jeg endnu vente lidt og se, hvad Gud vil med mig. Af hjertet takker jeg Dem for den umage, De har haft med dem. Gud velsigne Dem alle! Det vedlagte ville jeg gerne sende til den person, fra hvem De i Deres brev havde indlagt et brudstykke af et brev. Jeg overlader imidlertid til Dem, værdige moder, om De vil brænde det eller lægge det i Deres brev til pågældende dame. Måtte Gud i alle ting lade os erkende og gøre Hans hellige vilje!

Til den velærværdige moder i Ringe kloster, Münster.

(1) Se E 207. – (2) De messeklæder, paramenter, som fyrstbiskop Ferdinand havde testamenteret sin hjælpebiskop (jvf. E 301a), og som siden blev opbevaret i Ringe kloster.

E 404. Til Cosimo III

Hamborg, 22. april/2. maj 1685.

Indhold: Stensen takker storhertugen for dennes bistand, planlægger forskellige rejser i vikariaterne og regner med at tage hr. Marquard med til Italien. Endelig takker han for gaven til fru Bidal.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Lovet være Guds barmhjertighed, som i Deres Højheds breve stadig sender mig fornyet trøst, det være sig de tjenester, Deres godhed tilbyder mig, eller de åndelige nyheder, De meddeler mig. Jeg glæder mig meget over greven af Lippes¹ fromme hensigter, og det ville være mig meget kært, om jeg på rejsen herfra kunne lægge vejen om ad ham. Så snart jeg har modtaget svar fra Rom,² vil jeg foretage kortere rejser til enkelte steder i vikariaterne og, om Gud vil, gøre en afstikker til mit fædreland. Hr. Marquard³ har i denne vinter her hos mig optrådt således, at jeg håber, Gud vil forberede ham til at blive et nyttigt redskab til sjælenes frelse. Om Gud vil, rejser vi sammen, og vi vil tage os den frihed, som Deres Højhed giver os, her at modtage så mange penge, som vi behøver til rejsen. Jeg beder Gud, at han vil gengælde Dem det hundredfold og lønne Dem derfor i evighed. Jeg siger også Deres Højhed ydmygst tak, fordi det så nådigt har behaget Dem at glæde den gode fru Bidal i Paris.⁴ Gud høre denne sin gode tjenerindes bønner. Gud give Deres Højhed i denne påsketid⁵ noget af hin sødme, som den opstandne frelser lod sin saligste moder smage, og berede Dem, hele det storhertugelige hus og den hele stat til en herlig opstandelse, hvorom jeg af hjertet beder. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 22. april 1685.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Grev Friedrich Christian von Schaumburg-Lippe (1655-1728), hvis hjemsted var Bückeburg nær Minden. – (2) Jvf. E 400. – (3) Om Georg Friedrich Marquard se E 369, n. 9. – (4) Jvf. E 399. – (5) Stensen skriver onsdag efter påske, gml. stil.

E 405. Fra Odoardo Cibo

Rom, 7. maj 1685.

Indhold: Propagandakongregationen afslår Stensens bøn om at komme til Rom (E 400) og beder ham i stedet sende en skriftlig redegørelse.

KP-PS I

Til hr. Stensen, den 7. maj 1685.

Efter at Deres Højvelbårenheds brev, hvori De ansøger om at måtte komme til Rom i håb om ved en mundtlig forhandling at kunne hidføre en bestemt ordning for disse vikariater, var forelagt den Hellige Kongregation, har Eminencerne, som til Deres sundhed og velfærd tager det hensyn, som sømmer sig overfor Deres fremragende klogskab, Deres iver og Deres øvrige dyder, ikke anset det for formålstjenligt at udsætte Dem for en så lang rejse ubehageligheder og for faren for at blive alvorligt syg. De har derfor foreløbig anset det for tilstrækkeligt, at Deres Højvelbårenhed skriftligt fremstiller, hvad De ifølge Deres samvittighed vil anse for nødvendigt til disse egne gode, åndelige ledelse, så at, hvis der ved læsningen af Deres indberetning skulle være behov for at høre Dem personligt, at man da i overensstemmelse med Deres ønske kunne pålægge Dem vanskelighederne ved en rejse hertil. Imidlertid tør jeg forsikre Dem, at man ikke aflader med tilbørlig ros at omtale Deres iver, Deres årvågenhed og Deres utrættelige arbejde, ved hvilket De daglig øger Deres fortjeneste hos Vorherre. Gud velsigne Dem.

E 406. Til Adelgundis Catharina Brummer

Hamborg, 5./15. maj 1685.

Indhold: Stensen kommenterer et sygdomstilfælde, omtaler afsendelsen af sine ting i Ringe kloster og forærer klostret en kappe.

KP-ED T

Guds barn!¹

Af Deres venlige brev ser jeg, at doktoren har haft et nyt anfald. Gud, der tildeler enhver efter mål og tal, vil ikke lade ham ulønnet for sit tålmod. Hoved, hænder og hele legemet tjener Gud ligeså godt, når de lider tålmodigt det, Gud sender, som når de udfører, hvad Gud kræver af os. Måtte Vorherre styrke Dem begge, og lægger Han korsets bitterhed på Dem, også lade Dem erkende dets sødme gennem indre oplysning. De tilbageblevne klæder² vil næppe tækkes abbeden af Marienfeld,³ da jeg vel ved, at han ønsker at have alt prægtigt, og at Gud har velsignet hans kloster således, at han også kan få det. Hr. Franciskus⁴ rejste herfra til Münster sidste onsdag, og jeg har bedt ham være behjælpelig med forsendelsen af mine tilbageblevne ting hertil. Jeg beder Dem derfor lade det hos Dem medfølge samt hjælpe til, at det bliver vel indpakket, og at kasserne

beskyttes godt mod væde. Jeg mener, at der blandt sagerne også findes en lang kappe af uld eller silkestof; skulle klostret kunne bruge denne til at lave en messehagel eller andet af, da må De, værdige moder, modtage den som et venskabeligt tegn på min taknemmelighed, fordi De så længe har opbevaret mine ting og i øvrigt vist mig så megen venlighed. Måtte Gud lønne Dem det altsammen med timelig og evig velsignelse. Hils alle Deres! Jeg anbefaler mig til Deres bønner. Gud velsigne Dem alle!

Jeg vil her foretage forskellige korte rejser og derefter måske igen drage til Italien. Måtte Guds vilje og ikke min ske i alle ting! I hast ... Deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 5. maj 1685.

Til den ærværdige moder i Ringe kloster, Münster.

(1) Om Ringe kloster se E 207. – (2) Jvf. E 403, n. 2. – (3) Bernhard Cuelmann, abbed for cistercienserklostret Marienfeld 1681-1705. – (4) Ifølge priorinden tjente hr. Franciskus Stensen og var hos ham ved hans dødsleje. Omtales også i E 412.

E 407. Til Francellina von Galen

Hamborg, 18./28. maj 1685.

Indhold: Stensen skriver om den sande indre glæde og det gode træ, der bærer gode frugter.

KK T

Guds barn!¹

Hvis man bygger op i dag og i morgen bryder ned, hvad tjener så den møje til? Hvis De spæger Dem før påske, men efter påske hengiver Dem til lystigheder og fornøjelser blandt verdens venner, hvad man ikke kan gøre uden synd, hvad skal der så blive ud af det? At være glad efter påske i beskuelsen af sjælens og legemets herlighed i himlen, i beskuelsen af den guddommelge skønhed, herlighed, majestæt og godhed, det er ikke alene tilladeligt, men bliver muligt ved alle de mysterier, kirken i den tid holder op for os, og det fuldfører ved at give os glæde det, som bedrøvelsen over vore synder og Kristi lidelse har begyndt i os før påske. Men den ydre glæde bryder ned, hvad indre bedrøvelse har bygget op, og det må igen bødes med indre bedrøvelse, hvis vi ellers med den korsfæstede Jesus vil have del i den indre og evige glæde. Forandring er undertiden nødvendig, men en sådan, der glæder os i det indre i Guds sødme, ikke den, der i det ydre lader os finde glæde i det sanselige og i forfængelighed. For mennesker, der ønsker at blive styrket i kærligheden til deres brudgom Jesus, er det ikke så lidt farligt at dvæle ved lejligheder, hvor det drejer sig om menneskelig kærlighed og ægteskaber. Gud indgive Dem at gøre det, hvorved De må nyde Deres sjæls sande ro i denne verden og i den næste

Deres sande brudgoms, Jesu kærlighed. Den bog, den hellige Katharina af Siena har skrevet om det guddommelige forsyn,² er meget nyttig. Fremfor alt må De vogte Dem for at mene, at det er nok, dersom De med Guds nåde afholder Dem fra synd; dertil vil Gud ikke give nåde nok, hvis De ikke også forsøger at virkeliggøre al nåde og alle indgivelser. Gud har ikke skabt træerne, for at de blot skal afholde sig fra at bære dårlig frugt. Hvis de ikke bærer god frugt, vil han, at man skal hugge dem om og kaste dem på ilden.³ De er en bestandig levende ranke på vinstokken Jesus. De skal ikke alene afholde Dem fra at bære torne eller umodne druer; hvis De ikke bærer gode druer, vil han skære Dem af.

Derfor må De hver morgen tænke på: Hvilke druer vil Gud i dag ved sin ånd, at jeg skal frembringe for evigheden, andagtsgerninger imod Gud, barmhjertighedsgerninger imod min næste, bodsgerninger imod mig selv? Det må De daglig tænke på, så skal Gud nok bevare Dem for synd. Hvis De kun tænker på at afholde Dem fra at synde, vil De, før De formoder det, falde i synd. Gud bevare os alle for synd og lade os fuldende alle de tanker og gerninger, som Gud Fader fra evighed af har beredt os, som Gud Søn har fortjent os på korsets træ, og som Gud Helligånd vil fuldende i os, hvis vi ikke vender ryggen til ham og ansigtet til verden. Denne nåde give Gud Dem og mig og alle. Gud velsigne Dem alle.

Jeg forbliver Deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 1685 på den hellige Venantius'⁴ dag, en martyr på 15 år. Hvad har vi i sammenligning lidt for Gud i så mange år?

(1) Om stiftsdame von Galen se E 219. – (2) *Libro della dottrina divina*. – (3) Se Mat. 7, 19 og Joh. 15, 6. – (4) Venantius af Camerino, fest den 18. maj.

E 408. Til Odoardo Cibo

Hamborg, 20./30. maj 1685.

Indhold: Stensen sender propagandakongregationens sekretær et brev til paven for at få lov til at vende tilbage til Italien og beder om at få tilladelse til at rejse over Paris, bl.a. så han kunne drøfte den katolske gudstjeneste i Mecklenborg med hertugparret.

KP-PS 1

Højærværdigste, højtærede herre!

Efter at Hans Højhed, storhertugen, hvis hjerte Gud i sin store forbarmelse har stemt nådigt og gavmildt imod mig, havde sendt mig koncepten til et brev, som jeg ved årets begyndelse havde bedt den højærværdigste nuntius¹ sende til Deres Højvelbårenhed, har jeg i overensstemmelse med den nuværende situation omarbejdet det til et bønsskrift til Hans

Hellighed.² Da jeg ser, at det stadig går tilbage med mine åndelige øvelser, da jeg for tiden ikke kan se, hvorfra jeg skal få mit underhold, så jeg ikke kan leve her uden at falde venner til byrde, og da endvidere Hans Højhed storhertugen er så venlig at byde mig en retrætepost i Livorno,³ har jeg til hensigt at benytte mig heraf og imidlertid yderligere dygtiggøre mig, om en forandring i stillingen skulle vække nyt håb om at kunne udrette noget for disse lande. Hvis Hans Hellighed tilstår mig denne gunst, håber jeg, det ikke vil mishage ham, hvis jeg rejser over Paris, hvor hertugen af Mecklenborg,⁴ der ligesom hertuginde er katolsk, bor, for at se, hvad jeg der hos højhederne ville kunne udrette til fæstnelse af gudstjeneste i deres land; ellers vil denne, som tingene ligger, ophøre samtidig med Hans Højheds død. I går havde jeg en underhandling med nogle af landets adelsmænd,⁵ og man har overvejet, hvorledes man i Schwerin efter Münster-traktaten⁶ uden udgift for fyrsten, men med hans autoritets støtte udenom hoffet kunne indrette gudstjeneste i et nærmere betegnet hus, tilhørende katolske adelige, på disses bekostning og uden ulempe for lutheranerne. Hvis Gud under mig den nåde at fremstille denne sag som god og antagelig for højhederne, så indeholder fredsstatutterne kun det sted: »Efterfølgerne må ikke ophæve den«. Man måtte da bede Gud om dette og derpå forhandle med højhederne, om de ikke i nogen tid kunne opholde sig i landet. I flere år har de ikke været der og tænker åbenbart ikke på at komme tilbage dertil. Hvis nu også motivet sjælenes frelse kunne udøve en vis virkning på dem, så de disponerede i henhold hertil, ville den antydede plan meget lettere og bedre kunne udføres, idet ved hoffets nærværelse de udefra kommende katolikkers antal ville øges, det være sig dem, der kommer for at gøre tjeneste, eller dem, der kommer for at handle, og mange sjæle af god vilje ville tilskyndet ved fyrstens nærvær komme til troen. I Frankrig gør man for øvrigt meget for at omvende kættere,⁷ hvad jeg lover mig en del af; jeg har jo kun set Frankrig med en kætters øjne, idet jeg under mit ophold der endnu var lutheraner.⁸ Yderligere opholder sig i Paris en konvertit⁹ herfra, han stammer fra et adeligt hus og kunne i sin tid som kaptajn glæde sig ved hoffets yndest. Kort efter sin konversion hengav han sig til apostolisk fattigdom og har indtil nu virkelig levet som tigger og besøgt skolerne, nu skulle han begynde teologien. Han ønsker at vie missionen sin tjeneste, og jeg ville gerne anbefale ham til den Hellige Kongregation, så at denne antager ham, og han kan fuldende, hvad han endnu mangler for at kunne hengive sig til større opgaver. Hvis Gud lader ham leve, venter jeg mig deraf stor gavn for kirken, idet han allerede af kærlighed til Gud har givet afkald på meget og

lidt og øvet megēt for kirkens skyld. Gud forøge sin helligste nåde i ham og give Deres Højvelbårenhed af sin barmhjertigheds fylde. Deres, højærværdigste og højvelbårne herres tjener

Niels, biskop af Titiopolis,
apostolisk vikar.

Hamborg, den hellige Bernhard af Sienas Dag¹⁰ 1685.

(1) Ercole Visconti i Köln. Jvf. også E 410. – (2) E 409. – (3) Jvf. E 399. – (4) Hertug Christian Louis I (1623-1692), der i 1663 konverterede til katolicismen i Paris af rent politiske grunde. Han giftede sig med Isabelle Angélique de Montmorency (1627-1695); parret boede adskilt i Paris og kom yderst sjældent til Mecklenborg. De havde ingen børn. – (5) Se også E 423. Blandt de katolske adelsmænd fra Mecklenborg kendes Christian Friedrich von Hahn (1624-1702), konverteret 1679, Kurt von Lützow (død 1708), konverteret 1679, Ernst von Erlenkamp (død 1710), der blev katolik i 1683, og som antagelig havde Rötenbeck i sin tjeneste, jvf. E 290, og hans broder Hans Heinrich. – (6) Den westfalske fred i 1648, hvorved afgrænsningen mellem katolske og protestantiske områder blev reguleret. Mecklenborg var et protestantisk område. – (7) Louis XIVs bekæmpelse af de franske kalvinister (huguenotterne) blev stadig kraftigere og kulminerede med ophævelsen af Nantes-ediktet i oktober 1685, hvorefter kun den katolske tro var tilladt. – (8) Stensen opholdt sig i Frankrig fra efteråret 1664 til først på året 1666. – (9) Johann von Rosen (ca. 1653-efter 1691) af baltisk adelslægt. Efter studier bl.a. i Frankrig blev han officer i Johann Friedrich af Hannovers garde og konverterede 1679. Han opholdt sig i Schwerin i 1686 sammen med Stensen og er kendt for sin beretning om Stensens liv og død. – (10) Bernhardin degli Albizeschi (1380-1444) af Siena, franciskanerhelgen, Fest 20. maj.

E 409. Til Innocens XI

Hamborg, 20./30. maj 1685.

Indhold: Stensen redegør for forholdene i sine vikariater over for paven og anmoder om at måtte trække sig tilbage og tiltræde en stilling i Livorno.

KP-PS 1

Hellige Fader!

Da man påny overdrog mig vikariatet for disse steder, lovede jeg at opsætte en beretning¹ om det, for at man kunne danne sig et skøn over, hvorvidt det ville være formålstjenligt at lade dette embede bestå, eller om en forandring her ville være nødvendig. De vanskeligheder, jeg imidlertid på nogle steder har haft, og det håb, jeg lejlighedsvis nærede om ændring af forholdene, har indtil nu bevæget mig til at udskyde opfyldelsen af mit løfte. Men nu, da tingene er faldet nogenlunde i lave, vil jeg med denne beretning på bedste måde opfylde det.

Alle herværende vikariater lader sig dele i tre grupper: Den første, som omfatter landene, som hører under kongen af Danmark² og under hertugerne af Braunschweig-Lüneburg med residens i Celle og Hannover,³ dertil Bremen, Lübeck og Hamborg; den er ganske i jesuitternes hænder. Den anden gruppe, hvis præster stammer fra forskellige ordener, er for

størstedelen i kraft af Münster-traktaterne⁴ underlagt kurfyrsten af Brandenburg.⁵ Til den tredje gruppe hører Mecklenborg, hvor der nu kun opholder sig een præst af den hellige Augustins orden.⁶ Tæt herved er hertugdømmet Sachsen-Lauenborg, som ikke nævnes blandt vikariatene, og hvor fyrsten⁷ er katolik og holder sin egen kapellan.

Hvor jesuitterordenens fædre er, benyttes, hvis de følger deres ordenssamfunds ånd, en apostolisk vikar kun til at meddele firmelsens sakramente, fordi de af sig selv forretter alt med så stor iver og til så stor opbyggelse, at man må takke Gud derfor. Har de imidlertid ikke denne ånd, da er en vikars nærværelse unyttig, fordi en prælat på steder, der er underkastet ikke-katolikkernes herredømme, ikke frit kan udøve sin autoritet uden at stille denne og sig selv på en hård prøve med ringe håb om noget resultat.

Hvad katolikkerne fra Halberstadt og Magdeburg angår, er der for den hellige propagandakongregation ingen anledning til at overlade dette vikariat en biskop, uden måske, som tilfældet tidligere synes at have været, hjælpébiskoppen af Mainz, eller af Hildesheim, der ville være den nærmeste. En biskop og apostolisk vikar har ikke lov til at betræde disse stater, og brevveksling fører ikke til andet end spildt tid og bekostning. Dertil er katolikkerne således indstillet, at hvis højerestående katolikker går imod dem, stiller man sig under den ikke-katolske regerings beskyttelse, og hvis den griber ind, appellerer man under henvisning til de ulyksalige traktater fra Münster til kejseren. Den erfaring, jeg har gjort så vel i min forgængers tid som gennem hændelser under min egen forvaltning og under mine efterfølgeres, lader mig anse sagen for håbløs under de nuværende forhold. Vel er det sandt, at efter huset Brandenburgs forbindelse med huset Hannover gennem ægteskab mellem kurfyrsten og prinsessen, eneste datter fra Hannover,⁸ og efter den velvilje, som dette hertugelige hus har vist mig, kunne man til at begynde med fatte håb om med tiden at vinde indgang i disse stater. Det var også grunden til, at jeg så længe har udskudt min ansøgning om afsked herfra. Men, når jeg grundigt undersøger denne forhåbning, bliver den stadig ringere og forsvinder sluttelig helt.

Hvad nu Mecklenborg-vikariatet angår, har der i nogle år været to præster i Schwerin, men efter at den ene forrige år rejste bort, opholder der sig nu kun een. Der er kun nogle få katolikker her, næppe tyve, når alle kommer. Om påsken kan der ofte indfinde sig herved hundrede udefra. Fyrsten⁹ der har ingen arving og opholder sig næsten hele tiden i Paris. Katolikkerne i Sachsen-Lauenborg er måske talrigere; men da fyrsten opholder sig der så sjældent, og hans kapellan følger ham, lader man i påsken og i julen en jesuit fra nabolaget komme, og her er ejheller nogen

arving. For disse to hertugdømmer kan man kun håbe lidet for den katolske religion. Guds vrede må være stor, at den her i norden ikke blot lader hver katolsk sædekorn dø, men også, såsnart et eller andet nyt håb blomstrer op, lader dette gå til grunde i sin kim.¹⁰

Da nu en apostolisk vikar og biskop i Brandenburgs lande og andre steder intet kan udrette, da der enten ingen katolikker findes der, eller de er betroet til jesuitterne, ville jeg ikke anse det for at være i den Hellige Kongregations interesse at holde en apostolisk vikar og biskop på disse steder; dertil kommer umuligheden af at slå sig ned her uden andre indkomster end den Hellige Kongregations udbetalinger. Man kan ikke jævnføre dette vikariat med Nederlandene, fordi man der fra gammel tid og uden afbrydelse har haft mange katolikker og en stor mængde af gejstlige såvel uden for ordnerne som indenfor. Men her er katolikernes tal lidet, og hvis man undtager Hans Højhed kurfyrstens stater,¹¹ er alle katolikker enten omvendt i de senere år eller tilrejst fra katolske egne, størstedelen ikke af kærlighed til Gud eller af iver for sjælene, men for at tjene penge, eller fordi de ikke kunne leve andetsteds. Dertil kommer endnu den største vanskelighed, nemlig omkostningerne, som missionen ikke selv kan bidrage til, medens en vikar, der ifølge sin pligt må besøge stederne og vedligeholde en stadig brevvæksling, på grund af de store afstande og høje priser for befordring og breve har store udgifter, ja også for standsmæssigt levebehov, hvis man blot nogenlunde skal tage hensyn hertil. Jeg selv, hvem Gud har givet konversionens gave, og som kun modtog vikariatene i den hensigt, at hvis Gud ville bruge mig dertil, bidrage til sjælenes omvendelse, jeg, der endvidere følte mig draget af apostolisk fattigdom, vil, så længe Gud bevæger visse velgøreres hjerter til at sørge for mit og andre forladte konvertitters nødvendige behov, ikke falde den Hellige Kongregation til byrde udover, hvad det selv har behaget den at anvise mig. Men en anden, der ser mere på det ydre dekorum og måske som jeg ingen har, der gennem forløbne år vil dække udgifterne, kan ikke, hvis han ikke udlægger af sit eget, eksistere i disse egne.

Når jeg således tænker på de store udgifter, som er nødvendige for at kunne besøge disse hinanden fjerntliggende steder og tillige leve standsmæssigt, endvidere på det resultatløse arbejde, i det mindste i vikariatene Halberstadt og Magdeburg, og på det tilstrækkeligt store antal af jesuitter samt på deres foresattes agtpågivenhed over for deres missionærer, når ikke en eller anden en gang imellem volder vanskeligheder, hvad der iøvrigt kan ske i enhver orden såvel af selve missionærerne som hos en underordnet forstander, der er valgt for tre år, så ville jeg ikke finde det

rådeligt tillige at betro alle disse vikariater en apostolisk vikar og biskop, hverken under eet eller enkeltvis, det skulle da være en ordensmand af den samme orden som de andre missionærer, for at man ikke skal negligere hans rang, og han kommer til at antage en almindelig missionærs plads. Jeg vil hermed ikke forkaste min forgængers¹² plan, idet han var begyndt sammenlægningen af så mange vikariater, fordi han dengang turde håbe, at troen under en katolsk hertug ville være sikret og kunne glæde sig ved en fast årlig indkomst på over 1600 daler, rejselejlighed med seks heste ikke medregnet; det var også på et sted, hvor mange på grund af præstevielserne kom sammen. Men nu hører alt dette op, og en apostolisk vikar og biskop har her hverken noget bestemt opholdssted eller nogen sikker verdslig beskyttelse (undtagen hos de katolske fyrsters residenter, som med skiften af folk også ofte forandrer ånd), eller middel til eget underhold eller finder tilstrækkelig sysselsættelse for hver enkelt biskop. Ja, det vil endogså let, for ikke at sige altid komme til sammenstød med ordensfolk til ringe opbyggelse for katolikker og ikke-katolikker. Gud bevarer mig her under Hans Højhed, storhertugens, værn og ved hans barmhjerlighed, uden ham havde jeg ikke hidtil kunnet eksistere og opfylde mine pligter i den beskedne målestok, jeg bestræbte mig for, og ejheller vidste jeg, hvorlænge Gud ville tillade mig at glædes ved en så kærlig hjælp.

Da jeg altså indser, at jeg her er overflødig og næsten helt uden syssel, ja, tillige næsten falder venner til byrde, medens Hans Højhed storhertugen efter så mange andre venskabsbeviser nu på det venligste byder mig en lejlighed til som privatmand at leve i Livorno¹³ for at hellige mig min sjæls vel og mine studier, samt omgås kættere, som kommer dertil fra forskellige lande, beder jeg Deres Hellighed ydmygst om tilladelse til et par år at benytte mig heraf. Jeg kunne imedens fuldføre arbejdet med en bestemt bog, som lutheranerne i mit fædreland regner for grundlæggende. Den er skrevet af en af deres pseudobiskopper, påstår at hvile på den Hellige Skrift, men falsk forklaret, og den holdes af dem for næsten uan- gribelig;¹⁴ så kunne jeg i det mindste give mit fædreland det bevis på min længsel at gøre noget for dets sjæles vel. Jeg kunne også, hvis Deres Hellighed befaler mig det, komme til Rom en gang og der med den Hellige Kongregation drøfte de enkelte vikariater i det omfang, jeg af disse års erfaring har fået kendskab til dem, for at man kunne komme til en definitiv afgørelse, hvilke man skulle helt ophæve, hvilke man skulle overgive til andre, eller om det måske ville være nyttigt at lægge det ene eller det andet på mig, ikke blot for det, der nu er at gøre, men også for det, man måske kan håbe der vil blive, hvis visse forhold skulle ændres.

Gud bevare Deres Hellighed i Deres store sjæleiver og Deres så store betydning for hele kristenhed! Deres Helligheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

(1) Jvf. E 353. – (2) D. v. s. Danmark-Norge samt hertugdømmerne Slesvig og Holsten. – (3) Hertugdømmerne Lüneburg (med Celle som hovedstad), Calenberg (med Hannover) samt Braunschweig. – (4) Den westfalske fred 1648. – (5) D. v. s. fyrstendømmerne Halberstadt og Magdeburg. – (6) Pater Jacob Steffani, jvf. E 410a. – (7) Hertug Julius Franz (1641-1689). – (8) Ernst Augusts datter Sophie Charlotte blev i 1684 gift med den brandenburgske arving, Friedrich (III). – (9) Hertug Christian Louis, jvf. E 408, n. 4. – (10) Hertug Johann Friedrich af Hannover havde ikke efterladt sig sønner, og hertugerne af Mecklenburg-Schwerin og Sachsen-Lauenburg havde ikke håb om at gøre det. – (11) Kurfyrst Maximilian Heinrichs Köln, Lüttich, Hildesheim og Münster. – (12) Biskop Valerio Maccioni, jvf. E 99, n. 7. Han havde med støtte af hertug Johann Friedrich samlet det store vikariatsområde, som Stensen overtog i 1677. – (13) Jvf. E 399. – (14) Jvf. E 396.

E 410. Til Cosimo III

Hamborg, 20./30. maj 1685.

Indhold: Stensen beder storhertugen om at få opklaret årsagen til Roms tavshed, vedlægger brevene til paven og Cibo, takker på hr. Bidals vegne for en salve og fortæller om sine forhandlinger med de mecklenborgske adelsmænd.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Jeg vil ikke forsømme at opfylde, hvad Deres Højhed anbefaler mig at gøre for Deres højsalige faders¹ sjæl, han, der for mig var Guds hånd, der bød mig lejlighed til at komme til troen, Guds uendelige barmhjertighed være derfor evindeligt lovet og priset, lovet og priset være også altid det storhertugelige hus! Propagandasekretærens forsinkelse af svaret på mit bønsskrift² om tilladelse til at rejse tilbage til Rom, lader mig tro, at Hans Hellighed ikke vil give sit samtykke dertil, og dog, som min stilling nu er, synes det ikke at kunne være Guds vilje, at jeg skal fortsætte. Da jeg imidlertid ved, hvor længe man i Rom er om afgørelsen af en sag, vil jeg vente endnu nogle uger, og måske vil Deres Højhed vise mig den tjeneste gennem Deres gesandter i Rom at få at vide årsagen til den lange tøven. Skulle nemlig Hans Hellighed finde en på grund af den omstændelige rejse lang fraværelse fra vikariaterne skadelig, måtte man om stillingen her affatte en udførlig skrivelse, for at det engang kan afgøres, hvilke opgaver jeg fuldstændig skal og kan vie mig til. Jeg søger ikke timelige fordele, jeg er nu fornøjet med lidet og håber ikke at bedrage mig selv, når jeg mener, at jeg ville være allermest tilfreds som tigger. Men så længe jeg ikke har drøftet alle mine vanskeligheder med den Hellige Kongregation og hørt dennes afgørelse, enten om det ville være godt helt at ophæve dette vikariat og lade hvert sted varetages af sine foresatte, det være sig nabo-bisperne

eller ordensforstanderne, eller om det ville være bedre at stille de øvrige under andres opsigt og overlade mig et eller andet sted, ikke for at optræde som egentlig vikar, men for at slutte mit liv ved af kærlighed alene at vie mig til tjeneste for nogle sjæle, hvis man i det øjemed ville tillade mig at trække mig tilbage til Livorno for eet eller to år og atter at vende tilbage for at se, om der imidlertid skulle byde sig en ny lejlighed til at gøre noget for mit fædreland, jeg mener, så længe en slig afgørelse ikke er truffet, kan jeg ikke berolige mig. Man har betroet mig de forskelligste steder,³ som ligger flere dagsrejser fra hverandre, nogen af dem må en apostolisk vikar overhovedet ikke betræde, men andre kunne vel tage derhen, andre steder, hvor man kommer, kan man intet udrette. Vi har to katolske fyrster i nabolaget, men de er uden arvinger og næsten altid fraværende. Det ser ud til, at Gud vredes stærkt over disse egne, og jo længer jeg stedes her, jo mere går det tilbage med mine åndelige øvelser, hvilket stadig mere lader mig frygte, at Gud ikke længere vil have mig her.

Efter at have skrevet dette, modtager jeg Deres Højheds særdeles kærkomne skrivelse, hvori De giver mig besked om at sende et brev efter den koncept, Deres Højhed for nogle uger siden har sendt mig,⁴ til Rom, hvad jeg lydigt vil gøre. Deres Højhed skriver i overensstemmelse hermed, at hvis i mellemtiden et svar på mit første brev skulle komme, da kunne jeg tilbageholde dette. For et par dage siden var abbed Bidal,⁵ Hans allerkristeligste Majestæts herværende resident, hos mig, og efter at have udtrykt sin fru moders og sin egen glæde over det ønskede lægemiddel og over den måde, som det var beredt på, og den ånd, i hvilken det var blevet hende overbragt, bad han mig i eget og moderens navn at sige sin ydmygste tak og bevidne, i hvor høj grad begge følte sig taknemmelige for den gunst, der var bleven vist dem, og den måde, hvorpå det var sket. I sandhed, abbeden er en from og godgørende og fortræffelig mand, der ved hver lejlighed stræber efter gedigen dyd og sand fuldkommenhed, og han vil under sit messeoffer taknemmelig tænke på en så stor velgerning, så vel som hans fru moder ved sine barmhjertighedsgerninger vil gøre det.

Efter at have skrevet det omtalte brev til Hans Hellighed,⁶ og det Deres Højhed ovenfor har læst, havde jeg lejlighed til at drøfte med nogle katolske adelsmænd fra Mecklenborg samt forhandle med dem om måden, hvorpå man efter Münster-traktaterne ville kunne fæstne og stabilisere gudsjenesten, også hvis fyrsten skulle dø uden mandlige arvinger;⁷ i det øjemed ville det måske være godt, om Gud tilsteder mig at komme til Italien, at lægge vejen over Paris for at drøfte sagen med de derværende højheder og tillige at drage nytte af den glødende iver, som besjæler folk i Paris, være sig med hensyn til bestræbelser for kætters omvendelse eller

og af den stræben mod fuldkommenhed blandt gejstlige og læge at lære, hvad jeg ville kunne gøre for mit eget liv og for omvendelse af andres sjæle. Skulle ikke Gud lade Deres Højhed komme i tanker om noget argument mod mit ønske om at rejse over Paris, måtte jeg måske bede Dem ved Deres anbefaling i Rom at lette mig opnåelse af den nævnte tilladelse. I Skotland rejser sig stærke strømninger mod Hans Majestæt af England.⁸ Gud have barmhjertighed med sin hellige Kirke og give Deres Højhed og hele det storhertugelige hus al nødvendig velsignelse til, at Deres hele stat sammen med Dem selv overensstemmende med den guddommelige nådes fuldkommenhed forherliger Guds hellige navn og opfordrer hele verden til på den fuldkomneste vis at tjene og elske Gud i hans kirke, hvorom jeg af hele mit hjerte beder for Dem. Deres Højheds ærbødige tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Året 1685, Hamborg, den hellige Bernhard af Sienas fest,⁹ som med sin store skare af herlige hellige fra Toscana ville opnå den ønskede nåde for det storhertugelige hus og for hele staten. Jeg lader brevet til Hans Højhed og til sekretæren¹¹ åbent, så Deres Højhed kan læse det.

(1) Storhertug Ferdinando II, død 1670. – (2) E 400. – (3) Se nærmere herom i E 409. – (4) Jvf. E 402. – (5) Om Etienne Bidal og hans moders lægemiddel, se E 399. – (6) E 409. – (7) Jvf. E 408. – (8) Den katolske kong James II af England kom på tronen i 1685. I maj 1685 forsøgte engelske emigranter i Holland at starte et oprør i Vestskotland, men det mislykkedes. – (9) Jvf. E 408, n. 10. – (10) E 408.

E 410a. Til Jakob Steffani

Hamborg, 25. maj/4. juni 1685.

(Kilde: Original i Staatsarchiv Schwerin.

Delvist trykt i Mejer, s. 266f)

Indhold: Stensen takker hofkapellanen i Schwerin for hans hjælp i forbindelse med Stensens rejse.

LBM L

Højærværdige fader!¹

Må nåden og freden forøges! Jeg kan ikke takke nok for den gode vilje og ivrige tjenstvillighed, der med henblik på gennemførelsen af min rejse fra Schwerin til Lübeck blev mig til del fra dem, der ved Deres Højærværdigheds mellemkomst anbefalede mig. Jeg beder Dem derfor om at bevidne min taknemmelighed over for den højadelige herre, hvis velvillighed over for mig De udvirkede; denne tak skylder jeg også Deres Højærværdighed for alle de tegn på respekt og hengivenhed, hvormed De har ønsket at opmuntre mig. Må jeg bede Dem om også at hilse de højadelige

herrer, som vi fra middagstid var i selskab med. Må Gud give alle sin hellige velsignelse. Jeg anbefaler mig til Deres messeofre og bønner.

Deres Højærværdigheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis,
apostolisk vikar.

Hamborg, 25. maj 1685.

Til den højærværdige fader, pater Steffani,
kapellan for Hans Højhed hertugen af Mecklenborg. Schwerin.

(1) Pater Jakob Steffani (død 1686), augustiner-eremit fra klostret Skt. Sebaldus und Rochus i Wien. I 1667 blev han hofkapellan for hertugen af Mecklenborg.

E 411. Til Cosimo III

Hannover, 30. maj/9. juni 1685.

Indhold: Stensen meddeler storhertugen Roms afslag, omtaler sit besøg i Hannover og sine planer om flere rejser i vikariatene

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

På samme tid modtager jeg Deres Højheds så elskværdige brev og den Hellige Propaganda-Kongregations svar¹ på min skrivelse, i hvilken jeg havde bedt om tilladelse til at komme til Rom, hvilket blev mig nægtet, for at jeg ikke skulle udsætte mig for en så lang rejses besværligheder og faren for at blive syg etc. Imidlertid vil allerede det andet brev, som jeg i overensstemmelse med den sendte koncept gennem hr. Cibo som et bøn-skrift stiledede til den Hellige Fader,² være kommet Deres Højhed i hænde. Måtte Gud føje det således, som det vil tjene ham til større ære! Jeg ser, at Deres Højhed på ny opfordrer mig til at besøge greven af Lippe³ og siger mig hvilke ting jeg skulle drøfte med ham. Om Gud vil, at jeg skal komme derhen, vil jeg gøre mig al den umage, han vil skænke mig nåde til. Jeg glæder mig over, at Gud har velsignet bønnen om regn i Italien; her har vi hidtil kunnet nære det bedste håb for kornet. Det synes, som om vore synder ikke opfordrer Gud til at hjem søge os med ny tugtelser. Jeg har atter besøgt venner i staten Hannover. Hine fyrsters⁴ godhed mod vore trosfæller er stor, og vi har der tre huse, hvor vi så at sige offentligt læser messe, og hvor alle frit kan gå ud og ind. Prædikanterne har forebragt mange klager derover, men Hans Højhed besvarer dem ikke. Han har derfor gjort os opmærksom på, at vi benytter hans velvilje klogt, hvad begge de to jesuitter, som også altid kom godt ud af det med mig, befalder sig på at gøre. Hver søn- og helligdag bliver der læst seks messer, idet hver af de tre derværende præster læser to messer. Den tredje er den afdøde hertugs kapellan,⁵ som den nuværende hertug har gjort til opdra-

ger for pagerne og til lærer i italiensk for fyrstesønnerne samt sekretær for den italienske korrespondance. Generalsuperintendenten⁶ eller den såkaldte lutherske biskop er meget mådeholden og i mange trosspørgsmål på vor side, tillige viser han sig ved enhver lejlighed som min ven. Jeg ser hos ham, hvor langt den naturlige forstand kan nå i sin forskning i trosspørgsmål og dog, sålænge den overnaturlige tro ikke kommer til, vil der altid være een trossætning tilbage, man ikke anerkender. Han er abbed for et cistercienserabbedi, Loccum, som er i lutheranernes besiddelse. De gifter sig ikke, hvad han ejheller har gjort, endskønt hans forgænger var gift. Han læser ordenens katolske breviar med undtagelse af enkelte bønner, som indeholder anråbelse af helgenerne. Han indrømmer, at skrifternes udlægning ikke må finde sted efter den enkeltes skøn, men efter de hellige fædres konsens, han beder for sine afdøde venner, også de katolske, giver mange almisser, ønsker genforeningen, men indtil nu under visse særlige betingelser, så det hele er et resultat af gode naturanlæg, som en nådens gnist ville føre til fuldendelse. Jeg skriver alle disse enkeltheder, for at Deres Højhed kan lade ivrige ordensfolk bede for denne sjæl. Jeg vil med Guds hjælp gøre, hvad der står i min magt, indtil svaret på mit sidste brev⁷ til Rom indtræffer, for at besøge så mange steder i de apostoliske vikarier som muligt. Måtte Gud i disse dage for Vorherres himmelfarts⁸ hellige hemmelighed hæve Deres Højheds ånd for, såvidt det er muligt i dette dødelige liv, at den må smage herlighedens sødme for så meget bedre at kunne overvinde dette stakkels livs besværligheder, hvad jeg af hjertet ønsker. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hannover, 30. maj gml. stil, 1685.

(1) E 405. – (2) E 409. – (3) Se E 404, n. 1. – (4) Hertug Ernst August af Hannover og hans hustru Sophie, jvf. E 144, n. 7. – (5) Bonaventura Nardini, jvf. 142, n. 2. – (6) Gerhard Wolter Molanus, jvf. E 99, n. 4 + E 157. – (7) E 409. – (8) Ifølge gml. stil faldt Kristi Himmelfart 1685 den 28. maj.

E 412. Til Adelgundis Catharina Brummer   Hamborg, 22. juni/2. juli 1685.

Indhold: Stensen ved endnu ikke, hvordan hans fremtid bliver. Han har endnu ikke hørt om afladen.

KP-ED T

Guds barn!¹

Efter en måneds fravær² er jeg atter i Hamborg, hvor længe ved Gud alene. Tidspunktet for min lange rejse³ er endnu ikke bestemt, der er kommet noget til, som gør det usikkert, men jeg vil, om det så behager Gud, i løbet af en tre-fire uger erfare den endelige afgørelse. I øvrigt lever

jeg i min sædvanlige uvished og venter på Guds fingerpeg om, hvor han vil have mig. Jeg ville gerne i denne stund være hos Dem igen, hvis jeg vidste, at det var Guds vilje, men fordi jeg ved, hvorledes det der forholder sig med det gejstlige kald, kan jeg ikke lade min sjæl deltage deri; thi Gud ville i første række kræve regnskab af mig derfor. Skulle Gud i dette år lade mig opleve det, De tænker på, og til den tid atter ville have mig der, så ske mig efter Hans vilje. Jeg begærer af Gud kun eet, at Han bevarer mig for synden, iøvrigt må Han gøre med mig, hvad der behager Ham. Måtte Han også altid lade Dem forøge Deres hellige kærlighed til Ham og forene de Dem betroede sjæle i iver for at kappes om kærligheden og nå til Deres regels fuldkommenhed. Hver uge venter jeg fra Rom svar på min ansøgning om aflad.⁴ Måtte De imidlertid gennem ildfuld søgen efter den guddommelige kærlighed og gennem sand anger erstatte, hvad De savner i aflad. Måtte De formane alle til mistillid til sig selv, i erkendelse af det intet, hvoraf Gud har draget os, og af de synder, hvori vi frivilligt har styrtet os. Deraf følger uværdighed og udygtighed til endog at have en eneste god tanke. Hvis vi gennem betragtning fordyber os i disse tanker, vil vi med stor fortrøstning til Gud erkende, hvorledes han virker alt i alle, og da vil den sande kærlighed ikke lade os søge vort eget, men hvad Guds er og næstens er. Hvor sjælene er sindet således, der hersker kærlighed og inderlighed. Jeg takker Dem for ulejligheden med mine efterladte ting, men har intet hørt fra hr. Franciskus, om han har ordnet dem eller ej.⁵ Jeg anbefaler mig til forbøn hos Dem alle. Måtte Gud velsigne Dem alle. Jeg forbliver altid Deres alleruværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, dagen før St. Hans' aften⁶ 1685.

Til den velærværdige moder for klostret Ringe, Münster.

(1) Om klostret Ringe og priorinden se E 207. – (2) Om Stensens rejse i maj/juni 1685, jvf. E 411 og E 413. – (3) Stensens rejse til Rom, jvf. bl. a. E 411. – (4) Jvf. E 392 og 393. – (5) Jvf. E 406 med note 4. – (6) D. v. s. 22. juni.

E 413. *Til Cosimo III*

Hamborg, 24. juni/4. juli 1685.

Indhold: Stensen tænker tilbage på hyldingsfesten i Firenze, Skt. Hans' dag, og fortæller om sin rejse til Hannover og Bremen.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Den hellige Johannes Døbers fest¹ i dag får mig til at mindes de ydre og indre bekymringer, som denne dag flere gange lod mig opleve i Firenze. Den minder mig også om, at den samme dag fører Deres Højhed for øjet, over hvor store folkeskarer De har regnskab at aflægge, idet han lægger

dem alle for Deres fødder, som undersætter under en fyrste, men også lægger dem på Deres skuldre, ligesom Kristi lam, der er så meget værd som en Guds blod.² Når frygten for herskeren mildnes af hyrdens kærlighed, opstår der på jorden et synligt billede af den styrelse, som Gud usynligt udøver over alle, over fyrster så vel som over undersætter. Lovet være Gud, at han fra begyndelsen af Deres Højheds regering og hvert år indtil denne dag har fyldt Deres Højheds hjerte med slige følelser! Medens andre med kødelige øjne ud af sligt skuespil snarere ville have øst forfængelig nydelse og andre laster, som fjerner sindet fra Gud, har De derved i modsætning hertil nydt en følelse af større guddommelig kærlighed, en kærlighed, så vel til Gud som til mange sjæle, som er Gud dyrebare, idet De nåede til en så meget inderligere forening med Gud, som den post, han i denne korte tid af menneskelig skrøbelighed har stillet Dem på, er ham nærmere. Men fordi vi er mennesker og er udsat for så meget tungere og voldsommere fristelser, jo større nåde Gud lader os tilflyde, da bereder denne helgens beskyttelse os stor trøst. Da han i sit liv ved ord og handling har prædiket bod og formanet alle til at bære bodens værdige frugter, så kunne jeg, når jeg somme tider anstrengte mig for at samvirke med Guds nåde i forhold til den Helligånds oplysning og kraft, dog ved hans forbøn hos Gud håbe på nåde til før døden at bære bodens værdige frugter.

En nød, hvori en from ung pige, som siden langfredag ar ligget farligt syg, befinder sig, samt to uskyldige forældreløses kår tvinger mig påny til at benytte mig af Deres Højheds barmhjertighed og betjene mig af Deres tilladelse til hos resident Kerckring³ for de ovennævnte og andre af mine behov at hæve 200 daler, idet jeg håber, at Gud vil gengælde Dem det rigeligt i denne og den anden verden. Jeg har været bortrejst i en måned, længst var jeg i Hannover,⁴ nogle enkelte dage i Bremen. Overalt finder man kun bitter trøst, da der i denne verden ingen ren sødme findes; måtte den nådige Gud gøre os værdige til at kunne nyde den sande sødme i sin renhed. Borgerne i Bremen vil hverken i hæren eller borgerskabet have flere katolikker. De, der er der, nyder nogenlunde ro. I Hannover kan man i virkeligheden intet hus finde til en katolik, hvis man ikke forelægger artiklen mod messen skriftligt. Dem, som vi fra begyndelsen har haft, kan vi stadig bevare. Hans Højhed viser vore trosfæller al den imødekommenhed, som man i en slig stat kan ønske af en regering. Også nogle af de øverste embedsmænd begunstiger os. Men hvis vore katolikker i deres levned ville anstrenge sig for at bevise den Helligånds tilstedeværelse i kirken, da ville alt være godt. I den retning finder jeg den største elende. Gud være mig og os alle nådig! Jeg lever i forventning om, hvad Hans

Hellighed vil bestemme med hensyn til mig.⁵ Give Gud, at ikke mine synder og min lunkenhed skal udfordre Gud til at behandle mig efter sin retfærdigheds strengthed. Jeg nedbeder over Deres Højhed og hele det storhertugelige hus al fred og forbliver Deres Højheds uværdigste tjener
Niels, biskop af Titipolis.

Hamborg, 24. juni 1685.

Til Hans Højhed, Storhertugen af Toscana.

(1) 24. juni. – (2) Den 24. juni fandt den årlige hyldingsfest for storhertugen (*festi degli Omaggi*) sted i Firenze. – (3) Den toskanske resident i Hamborg, jvf. E 225.– (4) Se også E 411. – (5) Jvf. E 409.

E 414. Fra Propagandakongregationen

Rom 16. juli 1685.

Indhold: Som svar på E 408 og E 409 giver propagandakongregationen Stensen tilladelse til at vende tilbage til Italien.

KP-PS 1

Til hr. Stensen, apostolisk vikar, Hamborg, 16. juli 1685.

Den Hellige Kongregation har hørt Deres Højvelbårenheds sidste brev, hvori De aflægger regnskab over Deres vikariater, og hørt om de ringe muligheder, De har for at udøve Deres store iver som biskop. Med det formål at, som Deres Højvelbårenhed siger, Deres forbliven i hine egne ikke skal forblive ufrugtbar, har mine herrer Eminencerne velvilligst meddelt Dem tilladelse til at komme til Italien, hvad De i kraft af denne skrivelse kan gøre, når og som det passer Dem. Gud velsigne Dem.

E 415. Til Cosimo III

Hamborg, 15./25. juli 1685.

Indhold: Stensen redegør for sit brev til paven, sit behov for et otium i Italien og kommenterer situationen i England.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Af Deres Højheds sidste brev ser jeg, at mit bønsskrift til Hans Hellighed¹ skulle have været akkurat ligesådan affattet som den koncept Deres Højhed sendte mig, så jeg tvivler på at brevet, jeg for fjorten dage siden sendte til kardinal Altieris² adresse, fordi han i den Hellige Kongregations navn havde overdraget mig at formulere en beretning over det, jeg ønskede at fremsætte mundtligt, ville være til nogen nytte. Derfor har jeg ladet Livorno uomtalt, og i brevet til kardinalen har jeg fremsat de grunde, hvorfor jeg ønskede dette otium i Toscana, hvor jeg tre gange³ har været for hver gang ved Guds barmhjertighed at modtage ny åndelige velgeringer. Jeg vil håbe, at ændringen i koncepten, som jeg i det sidste brev

har foretaget, ikke vil være til skade fordi det delvis var nødvendigt; koncepten er jo kopi af et af mine breve, som jeg sidste jul sendte den højærværdigste nuntius⁴ i Køln med bøn om at gennemgå det, og hvis han deri fandt noget, som måtte ændres, at han da ville returnere mig det, hvis ikke, at han da ville lade det afgå med sin korrespondance til den Hellige Kongregation. Han svarede mig, at han havde sendt det til Rom, alligevel har jeg derefter intet hørt, før jeg fik Deres Højheds kopi. Siden da har adskilligt ændret sig, og jeg kunne ikke sende det helt, som det var. Vel er det sandt, at jeg kunne have ændret mindre deri, om jeg havde vidst, hvad der var nødvendigt. Men da jeg tror, at ændringen ikke står det attræde mål i vejen, håber jeg, at den billiges. Da jeg imidlertid nu ser, hvor helt uerfaren jeg er i affattelsen af slige memoranda, fordi jeg aldrig har set den stil, man anvender i Rom i kongregationerne, men er gået ganske enkelt frem, så vil jeg for ikke at famle i blinde, hvis en fortrolig ven ville være så god at sammenligne den første koncept med det til kardinalen sidst afsendte bønsskrift og lave mig et udkast, på det nøjeste følge dette. Det gør mig ondt, at min mangel på erfaring og viden beredte Deres Højhed fortrædeligheder, og jeg beder Dem ydmygt om undskyldning herfor.

I Hannover⁵ mødte jeg en ung florentinsk maler, som grev von Lippe⁶ havde bragt med sig fra Venezia; også han roste ham særdeles, det vil dog være en omstændelig sag at komme til en forhandling med ham, således som det er ønske, og udrette noget, da han er overordentlig begavet. Dog, om Gud vil, må alt tjene hans formål. Måtte den guddommelige barmhertighed hindre, at mine synder står i vejen herfor. Jeg trænger virkelig i allerhøjeste grad til en åndelig retræte, ikke blot for otte dage,⁷ men for flere måneder for efter så mange års uendelig adspilthet at komme mig en smule, en kærlighedsgerning, som jeg håber af Gud i mit sande fædreland, som har givet mig troens liv. Han bevæger Deres Højhed til at hjælpe med at udvirke tilladelsen dertil hos den, som er Guds stedfortræder på jorden.

Posten i går har igen givet os lidt håb for England, efter at de tidligere meddelelser havde udbredt rygter om kongehærens fuldstændige undergang, samt at hertugen af Monmouth havde gjort sig til herre over London og det hele.⁸ Fra sådanne lejligheder ved jeg, hvor stærkt ikke-katolikernes had er mod kirkens vækst. Jeg anså slige splidens følger som Guds straf over katolikkerne og mindedes levende om de første århundreders eksempel; og i sandhed, hvis man betragtede kongen for sig, da ville martyriet for ham som for enhver kristen være den største nåde. Ja, jeg ved ikke, om det ikke er en Guds tugtelse, at forfølgelsen inden for kirken ophører, fordi man under disse forhold ser så mange, hvem den katolske

tro kun tjener til større fordømmelse og som hvis forfølgelsen holdt op, hverken kom til os eller ændrede deres liv. Kirkens rigdomme anvendes helligt af vor Hellige Fader, selv kættere anerkender det; men hvor mange præbende-indehavere købet sig ikke for et embede evige straffe. De hellige kanones kalder sådanne »de fattiges mordere«. I forfølgelsens tid fandtes slige farer ikke. Man siger ganske vist: I fredstider vokser troens udbredelse, hvad jeg indrømmer med hensyn til antallet på jorden, men jeg tror, at tallet i himlen forøgedes endnu mere på Domitians⁹ og lignende kejsers tid. Når jeg nærer større håb til England end til hele norden, så er det på grund af martyrernes blod, som der strømmer i overflod, men som helt igennem mangler her. Gud føre Deres Højhed i den Dem resterende levetid gennem alle de situationer, som gør den glørværdig for evigheden.

Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den hellige kejser Henriks dag¹⁰ 1685.

(1) E 409. – (2) Paluzzo Altieri, nevø af pave Clemens X, kardinalpræfekt for propaganda-kongregationen 1671-1698. – (3) 1666-68, 1670-72, 1675-77. – (4) Ercole Visconti. – (5) Om Stensens ophold i Hannover se E 411 og E 413. – (6) Grev von Schaumburg-Lippe (jvf. E 404, n. 1) havde i foråret 1685 været i Venezia. – (7) Den normale varighed for de årlige åndelige øvelser efter Loyolas anvisninger. Om Stensens i 1685 se E 419. – (8) Om oprøret mod den katolske James II af England se E 410, n. 8. Hertugen af Monmouth, James Scott, (1649-1685) var en illegitim, protestantisk søn af den afdøde kong Charles II. Han var leder af oprørerne og gjorde krav på den engelske trone. Han blev henrettet 15./25. juli 1685.– (9) Den romerske kejser Domitian (81-96 e.Kr.). – (10) Kejser Henrik II (1002-1024) blev fejret på dage mellem 12. og 15. juli. Her antagelig den 15., en onsdag, Stensens faste brevdag til storhertugen i Hamborg-årene.

E 416. *Til Odoardo Cibo*

Hamborg, 22. juli/1. august 1685.

Indhold: Stensen anbefaler Georg Friedrich Marquard til propagandakongregationens sekretær.

KP-PS I

Min højtærede herre!¹

Dette brev overbringes Deres Højvelbårenhed af hr. Georg Frederik Marquard² søn af en senator i den fri kejserlige stad Lübeck, født af lutherske forældre og opdraget i den lutherske lære; efter at han havde fuldendt sine retsvidenskabelige studier, har han berejst de vigtigste europæiske lande og tilegnet sig herrdømmet over flere sprog, sluttelig har han af Gud fået den nåde at komme til den katolske tro, i hvilken han har viet sig til studierne og til fromheden med sådant resultat, at jeg håber, han engang vil blive en værdig arbejder i Jesu Christi vingård. Men da der her ingen lejlighed til fuld dygtiggørelse findes, og jeg i nødvendigheden af at

sende ham andetsteds hen, ikke kender noget bedre sted end Italien, det være sig med hensyn til grundlæggelsen af et solidt fundament for teologi og sand fromhed, det være sig for at han, når han af egen erfaring har set det gode, som sande katolikker i Italien udfører, med så meget desto større sikkerhed kan lukke munden på dem, som hjemvendt fra Italien kun ved at berette om skamløsheden hos folk af hin stand, så har jeg med dette brev villet anbefale ham til Deres Højvelbårenhed, at De kan anbefale ham til den Hellige Kongregation, så han om muligt eet eller to år kunne uddanne sig i den apostoliske ånd ved Propagandakollegiet. Han har allerede anvendt nogen tid og møje på ved den Hellige Thomas' hånd³ at studere teologien og nærer et inderligt ønske om at erhverve sig nogen øvelse i studiet af de hellige fædre. Jeg har i denne vinter haft ham i huset her hos mig og har været meget opbygget af hans store ydmyghed, hans lydighed, hans kærlighed til fattigdom, hans koncentrerede flid med hensyn til studierne, hans kærlighed til næsten og hans andagt. Allerede efter sin konversion havde han lejlighed til at lære tålmodighed i forskellige situationer, og jeg håber efter en kort teologisk oplærelse og undervisning at se ham værdig til at blive viet til præst. Jeg anbefaler ham så meget hellere, som jeg har kendt ham gennem fire-fem år, og jeg i flere måneder har haft ham i mit hus, og fordi jeg ved, hvad han ude i verden har forladt, og hvad han uden for kirken kunne have haft håb om, selv om det også i forhold til troens gave er for intet at regne, hvilket han, der allerede måneder igennem har levet i en fattigdom, som mange, der har aflagt fattigdomsløftet, aldrig har prøvet, også selv fuldt erkender. Måtte Gud føje alt, så det tjener til hans egen større ære og til den hellige katolske kirkes større ophøjelse. Jeg nedbeder over Deres Højvelbårenhed den guddommelige nådes fylde, og idet jeg anbefaler mig til Deres hellige messeoffer, forbliver jeg, højærværdigste og højtærede herre, Deres uværdigste tjener,

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den hellige Marie Magdalenes fest⁴ 1685.

(1) Om Odoardo Cibo se E 232, n. 1. – (2) Jvf. E 369. – (3) Thomas af Aquinas *Summa theologiae*, skolastikkens hovedværk. – (4) 22. juli.

E 417. Til *Francellina von Galen*

Hamborg, 24. juli/3. august 1685.

Indhold: Stensen forklarer frøken von Galen, at fred ikke findes i denne verden, at Kristi lidelser skal være vort forbillede, og at forsøg på at ærgre andre hører djævelen til.   KK T

Guds barn!¹

Hvad I søger, findes ikke der, hvor I søger det, siger den hellige Augustin² om dem, der søger ro i verden. Kan et sundt og fornuftigt menneske

finde glæde i et hospital fuldt af syge, der under pest og dødeligt smittende sygdomme ler og leger, rasende af hede, så kan også en sjæl, der kender Gud, finde glæde i en verden, hvor sjælens pestsygdomme hersker, og hvor de, som Gud har trukket sig længst væk fra, er de lystigste; det er at søge livet i dødens land. Guds barn, tag imod mit råd og begynd endelig at søge al fred og glæde i Gud alene, ellers er alt tabt. Hengiv Dem til Guds nærværs bøn, og vær trofast i hver dag at opofre mindst en halv time til ham, skønt en time ikke burde være for meget. Egentlig burde De, om det var muligt, ønske at kunne have givet hele dagen til denne bøn.

Af den levnedsbetegnelse, den hellige Teresa³ har skrevet om sig selv, ville jeg ønske, at De flittigt ville læse de elleve kapitler, fra elvte til toogtyvende, hvis De da ikke vil læse det hele fra begyndelsen til enden. Hun taler om fire trapper, ad hvilke Gud løfter en sjæl i bønnen. Hvis De over Dem flittigt på den første, skal han nok også føre Dem til de andre. Man må undgå verden, hvis man vil nyde Gud.

Hvis De får Deres søsterdatter til Dem, vil Gud benytte sig af Deres bøn, eksempel, opmærksomhed, undervisning, belønninger og straffe til i hendes sjæl at berede brudgommen Jesus en ren, smuk og kostelig bolig, hvortil det ville være meget nyttigt for Dem, om De blev en efterfølger i bøn af den hellige Teresa. Jeg tror, de driver spøg med mig det sted i Deres brev, hvor De taler som en rigtig lutheraner, der vil benytte sig af Kristi lidelse således, at han selv kan hengive sig til alle fornøjelser. Nej, Guds barn, således udlægger Helligånden igennem den hellige Kirke ikke Kristi lidelse, men vi må følge den hellige Paulus' lære, der siger, at vi også må lide med Jesus, hvis vi vil gå med Jesus ind i glæden.⁴ Så vidt taler De ret, at Jesus har lidt mer end nok, at vi daglig skal opofre dette til den Himmelske Fader, og at det er givet os. Men hvorfor alt dette? For at vi ved hans nåde med glæde må kunne lide og gøre det, som vi efter naturen ikke ville være i stand til at lide eller gøre. Se, dertil må De bruge Kristi lidelse og ikke til at styrke Dem i nydelsen af gode dage, til at søge forandring ved at rejse rundt og til at søge mere ære for at ærgre andre.

Hvad læser jeg, Guds barn, skrevet med Deres egen hånd? For at ærgre andre, ville De være endnu begærligere efter at få mere ære: Ved De, hvad det vil sige? For at hævne mig på mine fjender, vil jeg vælge fordømmelsens vej, der kan volde dem ærgrelse. Med ydmyghed at finde sig i den ære, der vises os af andre efter Guds orden, det er ingen synd. Men at være begærlig efter ære er et Lucifers tegn og fører os derned, hvortil han er faldet. Vi skal ikke daglig opofre Jesu forhånelser til den Himmelske Fader for selv at søge al ære. Den, der ikke har Jesu Ånd, er ikke lem på Jesu legeme. Hvad nu denne Ånd har virket i Jesus som hovedet, virker den

også i alle retroende, så længe de lader sig styre af den, nemlig af kærlighed til lidelse, fattigdom, vanære og pine. Kødets ånd ønsker dovne dage, magelighed og vellyst. Verdens ånd ønsker ære og rigdom. Satans ånd, når den er alene og ikke benytter sig af kødet eller verden, ønsker hævn, vrede, bitterhed og alt ondt. Af tankerne erkender man den ånd, der holder dem op for os. Vil vi have del i Jesus, må vi følge Jesu Ånd alene og elske, hvad han har elsket, for at verden des bedre må kunne se, hvilken nåde og kraft Jesus har fortjent for os. De erkender, at De ikke har nogen anden, De kan stole på, end Gud, og dog vil De ikke gøre Dem umage med helt at hengive Dem til det, hvorved De får ham til ven, jeg tænker på den inderlige bøn med faste og barmhjertighedens gerninger, især imod synderne og Deres fjender. Gud fylde os alle med sin Hellige Ånd.

Hils de venner og veninder, der kender mig. Jeg forbliver altid, Guds barn, Deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, St. Jakobs aften,⁵ 1685.

Til Mademoiselle, Mademoiselle von Galen, Nottuln.

(1) Om stiftsdame frøken von Galen se E 219. – (2) Jvf. E 36, n. 27. – (3) Jvf. E 292, n. 8. – (4) Rom. 8, 17. – (5) Festen for apostlen Jakob, Johannes' broder, 25. juli.

E 418. Fra Christian Louis I

Paris, 15. august 1685.

Indhold: Hertugen af Mecklenborg tillader Niels Stensen at slå sig ned i Schwerin. KK T

Vi Christian Louis, hertug¹ etc., gør herved vitterligt for alle, at Vi af den ærværdige hr. Stensen, præst² af den romersk-katolske religion, er blevet ansøgt om at tillade ham sammen med nogle andre gejstlige at se sig om i Vor residensstad Schwerin efter en bolig imod kontant betaling, slå sig ned der og frit udøve deres religion uden at falde nogen til byrde, og at Vi af sær nåde, således som det kan ske i henhold til den westfalske fredsslutning, har imødekommet denne ansøgning. At Vi derfor koncederer og tillader nævnte hr. Stensen og hans associerede for billig betaling at skaffe sig en bolig i Vor ovennævnte residens Schwerin, opholde sig der og drive og udøve deres samvittighedsfrihed sammen med Vore andre romersk-katolske undersætter i Vort fyrstelige slotskapel uden på nogen måde at blive anfægtet eller forulempet deri, og befaler derpå Vor fyrstelige regering dersteds at holde hånden herover og eftertrykkeligt beskytte ovennævnte gejstlige imod al ubillig overlast, så meget mere som der fra deres side er sket Os forsikring og erklæring om udover ovenstående ikke at ville forlange noget af nogen, ej heller falde nogen til byrde, og fordi Vi

nærer stor tillid til, at de vil optræde så fredeligt og opføre sig så vel, at Vi ikke vil få årsag til at unddrage dem denne Vor nåde.

Til vitterlighed har Vi undertegnet denne Vor tilladelse med egen hånd og konfirmeret den med Vort fyrstelige segl.

Givet i Paris 15. august 1685.

(1) Se E 408, n. 4. – (2) Da hertugen selv havde udnævnt sin egen katolske »biskop« af Schwerin, var han utilbøjelig til at forhandle med en apostolisk vikar for samme område. Så af taktiske grunde blev Stensen af sine fortalere i Paris kun omtalt som præst. Se herom også E 424.

E 419. Til Cosimo III

Hamborg, 12./22. august 1685.

Indhold: Stensen takker for de tre breve gennem storhertugen. Inden han rejser til Italien vil han aflægge et kort besøg i Danmark. Midt under sine åndelige øvelser er han blevet afbrudt af en nordmand, der ønskede at konvertere.

KP—PS 1

Min fyrstelige herre!

Gud lønne Deres Højhed for Deres overvældende godhed, hvormed De bereder mig så mange glæder! I Deres Højheds første brev modtog jeg gennem Hans Eminence kardinal Altieri fra den Hellige Kongregations side tilladelse til at rejse tilbage til Italien,¹ i det andet lå et brev fra den højærværdigste hr. propagandasekretæren,² som pålagde mig at forhandle med Hans Højhed hertugen af Mecklenborg i Paris til bedste for missionen i hans stater. Desuden ser jeg i Deres Højheds brev tilladelsen, som De giver mig, til hos resident Kerckring³ at hæve penge til min rejse og til almisser; måtte den guddommelige nåde gøre mig værdig til at vise Deres Højhed og Deres storhertugelige hus en tjeneste, som ville gavne for en herlig evighed. Blandt mine motiver til at påtage mig disse vikariater var også det, at Gud måske ville betjene sig af mig til gavn for en eller anden sjæl i mit fædreland, og da jeg hele tiden siden min bortrejse fra Italien ingen passende lejlighed har haft til at besøge fædrelandet, kunne jeg ikke nu beslutte mig til at rejse uden at foretage en afstikker til København under påskud af, før jeg atter fjerner mig derfra, at tage afsked med mine venner; jeg har derfor til hensigt at rejse herfra på assumptionsdagens⁴ aften. Det ser ikke ud til, at jeg kan opholde mig der mere end nogle dage, hvis Gud ikke føjer det anderledes, hvorfor jeg med hans nåde håber snart at være tilbage. Jeg har påbegyndt de åndelige øvelser for at forberede mig til bedre at kunne erkende Guds vilje med hensyn til disse rejser; men midt i det hele fik jeg besøg fra mit fædreland, en herre,⁵ som længtes efter den sande tro. Allerede i flere år har han levet i tvivl og har på rejser i Frankrig og Italien læst meget og talt derom med vore, ligesom han også har

erkendt ulykken ved de mangfoldige vildfarelser i Holland og England. I går aflagde han sin trosbekendelse og sit generalskriftemål, i dag har han modtaget sin første kommunion. Han er født i Norge, allerede til års, omkring to og halvtreds år, særdeles vel inde i Norges gamle sæder og skikke, idet han hørte til den komite, som havde til opgave at bringe de norske love i overensstemmelse med de danske⁷ i den udstrækning, som folkeånden og de lokale vedtægter tillader. Endvidere er han uafhængig, er forblevet ugift og synes at være en sjæl, der er vel disponeret for fromhed. Gud give ham bestandighed! Hvem ved, om ikke Gud måske vil have ham ind i den gejstlige stand. Han skal også rejse til sit fædreland for at bringe sit bibliotek til Amsterdam og derefter udenfor sit fædreland finde et eller andet sted, som Vorherre har beredt ham. Tiden tillader mig ikke at skrive mere nu. Den velsignede Gud give Deres Højhed al sin helligste nådes fylde, hvad jeg af hjertet beder om. Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg 1685, den hellige Claras dag, hende, af hvis forbøn jeg særlig håber hjælp, fordi jeg i Danmark er født i en gade, der endnu i dag bærer hendes navn.⁸

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) E 414. – (2) Odoardo Cibo, jvf. E 408. – (3) Theodor Kerckring, se E 225. – (4) Mariæ Himmelfart, 15. august. – (5) Jens Alexandersen Hoppener (ca. 1633-1692), borgmester i Kristiania og assessor i Højesteret. Medvirkede ved udarbejdelsen af Norske Lov, udstedt 1687. – (7) Christian V's Danske Lov, udstedt 1683. – (8) Clara Sciffi (1194-1253) af Assisi, grundlægger af Klarisserordenen – den kvindelige parallel til franciskanerne. Fest 12. august. Niels Stensen blev født i Klareboderne i København.

E 420. Til Charles de Noyelle

Hamborg, 15./25. august 1685.

Indhold: Stensen anbefaler hr. Marquard til jesuitternes ordensgeneral i håb om, at han må finde optagelse i selskabet.

KP-LBM L

Højærværdigste fader!¹

Måtte nåden og freden forøges!

Om Gud vil, overbringes dette brev Deres Højærværdighed af Georg Frederik Marquard,² som var lutheraner og blev katolik, og som, ligesom han, før han modtog konversionens nåde, anvendte sin tid til retsvidenskabelige studier og sprogstudier samt til rejser i Europas mest betydningsfulde kongeriger og lande, nu efter at have modtaget den sande tros gave helt har viet sig til fromhedens og teologiens studier. I lang tid har han haft den højærværdige pater Elffen³ som åndelig vejleder og synes

efter hans udsagn at være kaldet til Selskabet. Også jeg, der hele vinteren har haft ham i mit hus og øste megen trøst af hans livsvandel, da han hver dag modtog skriftemålets sakramente og om søndagen og på andre festdage nadveren, ville i ham tro at finde en ihærdig arbejder i Vorherres vingård, hvis han gennem Selskabets disciplin forberedtes dertil. Han lider under forskellige anfægtelser mod et kald, men ved erfaringens vejledning lærte han, at når han besluttede at bede Selskabet om optagelse, faldt han helt til ro, medens han, når han interesserede sig for kald i andre retninger, følte sig aldeles forvirret og hjælpeløs. Hans far er senator i Lübeck, og han er forbundet med de førende familier i slægtskab og svogerskab. Dersom Deres Højærværdighed vil lade ham foretage åndelige øvelser under en eller anden paters ledelse, vil jeg håbe, at han overvinde alle anfægtelser.

Om Gud vil, vender jeg tilbage til Italien, men vil i dag først begive mig til mit fædreland for at se, hvad man der tør håbe for kirkens vel.

Jeg anbefaler mig til Deres messeofre og bønner. Måtte Vorherre lade Selskabets hellige institution under Deres ledelse gøre nye fremskridt over hele jorden. Deres Højærværdigheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den saligste Jomfru og Guds moders himmelfartsfest 1685.

Til den højærværdigste fader, pater Charles de Noyelle, ordensgeneral for Jesu Selskab, Rom.

(1) Jvf. E 269, n. 1. – (2) Se også E 416. – (3) Jesuiten Nicholas Elffen (1626-1706), præst i Köln. Virkede som skriftefader og rådgiver for en række fremtrædende personer, bl.a. kurfyrst Maximilian Heinrich.

E 421. Til Cosimo III

Hamborg, 15./25. august 1685.

Indhold: Stensen står foran sin rejse til København. Han sender Marquard og en nevø direkte til Italien for siden selv at følge efter.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

I aften rejser jeg om Gud vil med postvognen til København.¹ Ligeledes i aften sender jeg hr. Marquard² og en nevø,³ hvis overgang til den hellige tro Gud for mere end et år siden lod mig opleve her, direkte⁴ – for at spare udgifter – til Italien. Hr. Marquard tager til Rom for at bede om optagelse i Jesuitterordenen, hvortil han synes at være kaldet af Gud. Jeg lader min nevø rejse med dertil, for at de kan besøge det hellige hus⁵ og de hellige apostelgrave⁶ for derigennem at opnå den nåde at erkende deres sande kald. I overensstemmelse med den tilladelse, Deres Højhed har givet mig, har jeg hos hr. Kerckring⁷ hævet 150 daler, dels til rejseudgifter, dels til

hjælp til nogle fattige. Når jeg derefter kommer tilbage for at tiltræde rejsen til Italien, vil jeg atter benytte mig af denne tilladelse. Gud vil lønne Dem derfor; hos ham nedbeder jeg over Deres Højhed og hele det storhertugelige hus hin trøst, som tjener til forøgelse af den evige trøst. I dag har vi den saligste Jomfrus himmelfarts fest.⁸ Hvor stor må hendes sjæls glæde have været, da hun så, at hun fra sin undfangelses første øjeblik og til sit livs sidste aldrig lod nogen guddommelig nåde ubenyttet, men stadig ved den guddommelige barmhjertigheds drivkraft og hjælp af al magt samarbejdede med Guds vilje. Give Gud, at også vi for resten af vort liv måtte medvirke ved al den nåde, som Guds uendelige gavmildhed vil skænke os. Jeg forbliver i al ydmyghed og med ønsket om sand taknemmelighed Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg 1685.

Til Hans Højhed Storfyrsten af Toscana.

(1) Jvf. E 419. – (2) Jvf. E 369 og E 416. – (3) Denne nevø omtales også i E 455 – hans identitet kendes ikke. – (4) Stensen planlagde selv at rejse til Italien over Paris, jvf. E 419. – (5) Den største Maria-helligdom i Italien i Loreto, jvf. E 121. – (6) Apostlene Peter og Paulus' grave i Rom. – (7) Den toskanske resident Theodor Kerckring i Hamborg, jvf. E 225 og E 438. – (8) Den 15. august.

E 422. Til Christian Louis I

Hamborg, 7./17. september 1685.

Indhold: Stensen takker hertugen af Mecklenborg for tilladelsen til at slå sig ned i Schwerin (E 418).

KP-HH F

Høje herre.

Idet jeg holder det for en stor miskundhed af Gud, at Deres Højhed tillader mig og andre gejstlige med mig at få vort eget hus i Schwerin og holde gudstjeneste i det hertugelige kapel på slottet, håber jeg af Guds samme uendelige godhed nåde til, at vi må betjene os således af tilladelsen, at vi ikke bliver til byrde for nogen eller giver nogen grund til klage over os, men at tværtimod Deres Højhed vil få trøst deraf, både i Deres liv, hvilket Gud forøge med adskillige år, og fremfor alt i Deres dødsstund, når De erkender det gode som Gud vil have udrettet til sin egen ære og til sjælens frelse gennem en gunst, som Deres Højhed tilstår menesker, som hver dag vil bede til Gud for det hertugelige hus' evige og timelige interesser og fremfor alt for Deres Højheds person, for at Gud vil føre Dem således gennem nådens forskellige stadier, at De i den evige herlighed vil befinde Dem i det mindste på samme trin blandt de salige, som Gud har anvist Dem her blandt de dødelige, og at De med dette for øje hernede vil

kunne fuldføre det, som den evige Fader har tilrettelagt for Dem, Guds enbårne søn fortjent og som den Helligånd her vil inspirere Dem til og fuldende. Det er, hvad jeg af taknemmelighed for den gunst, som Deres Højhed har vist mig, ønsker af hele mit hjerte, idet jeg er Deres Højheds
meget uværdige tjener
Niels Stensen.

Hamborg, aftenen før Vor Frues fødselsdag¹ 1685.

(1) 8. september.

E 423. Til Cosimo III

Hamborg, 9./19. september 1685.

Indhold: Stensen fortæller om sit ophold i København, om brevet fra hertugen af Mecklenborg og om nødvendigheden af at tage til Schwerin, før han tager til Italien. KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Gud har vist mig den nåde at lade mig meddele firmelsens sakrament til dem, der i København¹ bekender sig til vor tro, noget, der ikke er sket siden trosskiftet. Selv har jeg i ti dage opholdt mig der, men, for at lutheranerne hverken skulle se mig i funktion som biskop eller almindelig præst, viste jeg mig aldrig i kapellet til de sædvanlige tider, men læste min messe på et tidspunkt, da folk endnu ikke havde indfundet sig, og efter messen lod jeg firmanderne med deres faddere træde ind i et værelse ved siden af kapellet. Jeg talte med nogle venner,² men kunne dog ikke fastslå nogen udsigt til deres konversion. Kun én mand gav forhåbninger, nemlig en søn af min stedfaders søster.³ Han tjener i den kongelige livgarde, der påny er blevet oprettet. I nogen tid har han tjent i Polen og taler derfor godt polsk. Hans søster er død som katolik, og en af hans brødre har jeg ladet studere i Münster. Han her vil gerne komme til os, hvis jeg blot kunne få ham herfra og få ham et eller andet sted hen; måske Deres Højhed havde en eller anden lille bestilling til ham i et af de tyske kompagnier i Livorno.

Sidste torsdag⁴ rejste jeg fra København, idet jeg skyndte mig for så snart som muligt at tiltræde rejsen til Italien. Men se, da modtog jeg næste dag et brev fra Hans Højhed hertug Christian af Mecklenborg,⁵ hvor han tillader mig for mig selv og andre gejstlige med mig at købe eget hus i Schwerin og at holde gudstjeneste i det hertugelige kapel. Anledning til dette brev var en forhandling, jeg havde haft med to adelsmænd der fra landet⁶ efter mit besøg i Schwerin,⁷ som jeg foreslog at trakte efter, at undersåtterne i hertugens levetid og med hans tilladelse, på egen bekostning, lod afholde gudstjeneste et eller andet sted, som ikke tilhører hertugens hus eller hans efterfølgere, for at gudstjenesten på denne måde kunne

stabiliseres efter Münster-traktaten,⁸ ellers ville ved hertugens død alt være forbi. De to herrer var villige til alt, det vil sige til at bære omkostningerne, samt påvirke deres venner i staterne til at bevæge hertugen til at give tilladelsen. Jeg korresponderer med min ven, hr. Mullo,⁹ derom, idet jeg beder ham få at vide, hvorledes man skulle forholde sig for hos hertugen at opnå denne gunst for undersåtterne. Denne ven har nu ved nuntius'¹⁰ mellemkomst med så rigt resultat henvendt sig til højhederne,¹¹ at førend jeg endnu tænkte på at indlede en forhandling om opnåelsen af nævnte gunst, sendte han mig allerede hertugens brev, hvori alt er ordnet helt anderledes, end jeg tænkte. Medens jeg ville have bedt om tilladelse til for undersåtternes regning at holde gudstjeneste i et særligt hus, får jeg nu lov til for mig og andre at købe et hus i Schwerin og holde gudstjeneste i det hertugelige kapel. Jeg ved ikke, hvad Guds hensigt hermed er. I det mindste føler jeg mig forpligtet til at forhandle med disse herrer, som bor så langt herfra, om denne sag og på stedet se, hvad man der kan gøre, hvilket mindst vil tage endnu tre uger. Jeg har hverken penge eller lyst til nogen sinde at købe hus, og jeg ved ikke, om det vil lykkes herrerne at opnå tilladelse til at holde gudstjeneste i huset, uden hvilken tilladelse de ikke vil købe ejendom. Men måske vil det være nødvendigt, at jeg benytter mig af denne tilladelse, for at jeg kan opholde mig der for en kortere tid og ved at holde nogen offentlig tale se, om Gud måske vil føre en sjæl til mig der. Jeg ved ikke, hvad jeg skal sige om Guds hensigter med mig; det synes, som om han vil lade mig i stadig uvished, i så mange måneder på en vis måde lade mig leve fra den ene dag til den anden. Jeg havde ordnet alt i det håb under Deres Højheds protektion at opnå et åndeligt otium for at kunne hensætte min egen sjæl i en bedre tilstand for Gud, efter at jeg i så mange år har tjent andres sjæle og min egen dårligt. Og det er netop i dag, jeg havde bestemt mig til at rejse med posten til Hannover og derfra over Amsterdam til Paris. Giv Gud, at det ikke er en følge af mine synder, at han lader dette ny tilfælde ske for mig, der i andres hænder kunne betyde frelse for mange, mange sjæle, men som i mine ved min uværdigheds og min uvidenheds skyld måske vil føre til tidsspilde eller til egen og andres ruin. Måtte Gud forbarme sig over os alle!

Det er sikkert også en følge af mine synder og en straf for min mangel på beredvillighed til hvert øjeblik at gøre Guds vilje til Guds tid, at grev von Lippe¹² under min rejse til København opholdt sig en seks-syv dage i Hamborg, ja, at han allerede inden min afrejse var kommet hertil, hvad en af mine rejsefæller på Københavnsfærden allerede den første dag fortalte mig, han havde dagen i forvejen talt med greven i Hamborg. Nu har jeg gennem så mange måneder udskudt denne rejse; hvis jeg havde foretaget

den før, havde jeg her i flere dage kunnet tale med den nævnte greve, som også har besøgt hr. Kerckring¹³ for at lære ham at kende. Gud alene ved, hvorledes og hvornår jeg finder en så god lejlighed til at tale med ham. Jeg erkender og tilbeder i enhver sag Guds vilje, såvel i hvad han retfærdigvis for vore synders skyld tillader, som i hvad han uden vor fortjeneste i sin uendelige barmhjertighed anordner.

Da Gud har bestemt dagen før Mariæ Himmelfart til Deres Højheds fødselsdag,¹⁴ vil den guddommelige godhed også have bestemt den saligste jomfrus særlige skærmelse for Dem og alle Deres storherugelige efterkommere. Måtte hun, hvad angår de nævnte dispositioner med henblik på fordelagtige ægteskaber,¹⁵ hos Gud opnå den nåde, at der intet andet sker, end hvad den evige Fader forbereder, den enbårne Søn har fortjent, og hvad Helligånden vil tilskynde, hvad jeg af hjertet ønsker. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, dagen efter den saligste Jomfrus fødselsdag¹⁶ 1685.

(1) Jvf. E 419 og E 421. – (2) Kun vides, at Stensen påny traf Holger Jakobsen, for hvem han skulle tage et brev med til Magliabechi i Firenze. – (3) Johann Stichmans søster. Antagelig er her tale om en broder til Anne Kathrine Selcke, der konverterede i Hannover og siden blev gift med Theodor Volo. Broderen, hvem Stensen lod studere, omtales i E 220. – (4) 3./13. september 1685. – (5) E 418. – (6) Jvf. E 408. – (7) Se E 410a. – (8) Den westfalske fred i 1648. – (9) Ukendt. I E 424 omtales Mercier som mellemmand. – (10) Nuntius i Paris, Angelo Maria Ranuzzi (1626–1689). – (11) Hertugparret af Mecklenborg, jvf. E 408, n. 4. – (12) Se E 404, n. 1. – (13) Den toskanske resident i Hamborg, jvf. E 225. – (14) 14. august 1642. – (15) Her tænkes antagelig på ægteskabsplaner for storhertugens ældste søn Ferdinand, f. 1663, og datteren Anna Maria Luisa, f. 1667. – (16) 8. september.

E 424. Til Odoardo Cibo

Hamborg, 9./19. september 1685.

Indhold: Stensen meddeler propagandakongregationens sekretær, at han har fået tilladelse til at slå sig ned i Schwerin, og at han vil forsøge at få tilladelse til at etablere gudstjeneste uden for slotskapellet. Hertugen af Sachsen-Lauenborg ser ud til at ville gifte sig. KP-PS 1

Deres Nåde, højtærede herre!

Just som jeg fra Deres Højvelbårenhed modtager anvisning på, hvorledes jeg ville kunne forhandle med Hans Højhed, hertugen af Mecklenborg, i Paris,¹ føjer den gode Gud det således, at en ven på den højjærværdigste nuntius i Paris Ranucci² virksomme forbøn netop hos Hans Højhed har opnået mig en tilladelse, som forpligter mig til at høre Deres Højvelbårenheds mening om, hvorledes jeg skal forholde mig, idet det synes mig selv nødvendigt først at sikre gudstjenesten, før man tænker på at ansætte en vikar.

Efter at jeg med to adelige familier fra de mecklenborgske lande³ havde forhandlet om forholdsreglerne for at kunne sikre fortsættelse af gudstjenesten også i det tilfælde, at Hans Højhed skulle dø uden mandlige arvinger, skrev jeg til en ven i Paris, hr. Mercier,⁴ sognepræst ved St. Germain l'Auxerrois, og spurgte ham, efter at have sat ham ind i denne sags vigtighed, om han ikke gennem en eller anden personlighed hos Hans Højhed af Mecklenborg kunne gøre en indsats for nævnte formål.

Som svar modtog jeg fra denne herre Hans Højheds brev,⁵ som jeg her medsender oversat fra tysk til italiensk, og jeg forstod, at sagen synes at være hertuginde⁶ magtpåliggende, og at den højerværdigste nuntius har arbejdet energisk hos højhederne.

For bedre at forstå, hvorom sagen for tiden drejer sig, må man forudskikke, at gudstjenesten for at være sikret således, at den ifølge Münstertraktaterne⁷ ikke kan ophæves af ikke-katolske efterfølgere, må være indført i den katolske fyrstes levetid og med hans approbation og dette på et sted, som hverken hører til det hertugelige arvegods eller til ikke-katolske undersåtter, men katolikkerne må på et dem tilhørende sted og på egen bekostning have afholdt gudstjenesten. Da jeg skrev om det til Paris, forlangte jeg intet for mig selv, men søgte blot om, at undersåtterne på egen bekostning måtte holde gudstjeneste på et dem tilhørende sted. Derfor undrer det mig, at man i den opnåede tilladelse ganske vist indrømmer mig og andre gejstlige et eget hus, medens man med hensyn til gudstjeneste henviser os til det hertugelige kapel som, i fald fyrsten dør uden arvinger, hjemfalder til den ikke-katolske gudstjeneste. Imidlertid har jeg derefter hørt, at der mellem de hertugelige brødre⁸ skal bestå private overenskomster, ifølge hvis indhold man uden en fælles afgørelse intet nyt kan indføre med hensyn til gudstjeneste. Hvis dette passer, kan vi ikke forlange mere af Hans Højhed, end hvad han har tilstået os, og det må blive de katolske undersåtters sag at bestræbe sig for at opnå den anden fyrstes tilslutning, da man ikke kan tvivle på den katolske fyrstes indvilligelse, såfremt ikkekatolikker samtykker. Jeg har skrevet til de adelsmænd, som tilbød sig til det hellige værk, og jeg vil om nogle dage drage til Schwerin for på stedet at undersøge udsigterne og derefter berette for Deres Højvelbårenhed derom.

Min ven skriver til mig, at nuntius og hertuginde af Mecklenborg for lettere at opnå tilladelse til og for lettere at kunne gennemføre, hvad vi håber, og endvidere for at undgå at vække mistanke hos modstandere, som let ville kunne modarbejde formålet og forstyrre det, havde anset det for bedst overhovedet ikke at anføre titlen biskop og vikar.⁹ Deraf slutter jeg, at det intet nytter at genoptage forhandling om en biskop og vikar,

men at det vil være nødvendigt at drage mest mulig fordel af denne skrivelse. Det er vel sandt, at jeg hverken har penge eller har til hensigt at købe eget hus, og at ejheller de herrer uden bevilling til gudstjeneste i eget hus vil påtage sig udgifterne, hvilket – efter hvad jeg tror – købet af et hus ville have forårsaget. Alligevel forekommer det mig umagen værd under disse forhold at tilbringe nogen tid på stedet og ved forhandling med forskellige mennesker undersøge, hvad Guds hensigt med denne bevilling, som kom aldeles uventet og mod al beregning, kan være. Jo mindre den menneskelige forudseenhed ofte lover sig af Guds fingerpeg, desto klarere træder efterhånden det guddommelige forsyn frem i dagslyset. Jeg vil have omtrent tre uger nødig til forhandling med de interesserede, da den ene af dem for tiden er i Bruxelles, den anden i Mainz. Hvis jeg øjner udsigt til noget resultat, vil jeg måske tilbringe hele vinteren i Schwerin, endskønt der findes meget få katolikker der, men ordenspræsten,¹⁰ som virker der som missionær, er ofte syg og behøver hjælp, og af brevene fra Paris ser jeg, at man overvejer hans forflyttelse.

Man taler om giftermål mellem Hans Højhed hertugen af Sachsen-Lauenborg¹¹ og en fyrstinde af det hertugelige hus Neuburg,¹² hvad der ville være i høj grad nødvendigt, da man der savner en arving. Kommer dette giftermål i stand, ville en virksom henvendelse til hertugen være betimelig, for at han kunne gøre noget for den katolske gudstjeneste. Dette hertugdømmes stedlige beliggenhed er egnen mellem Mecklenborg og Hamborg, og kunne man få indrettet en stadig gudstjeneste der, ville stedet ligge godt for det apostoliske vikariat. Vægtige grunde, som jeg ikke kan betro papiret, har indtil nu hindret mig i at forhandle med de to hertuger. Den gode Gud ved, at jeg med hensyn til det, der er begyndt i Paris, overlader mig så helt og blindt til hans førelse, som jeg nogen sinde har gjort; ville jeg rette mig efter reglerne for menneskelig klogskab, havde jeg holdt hænderne derfra. Men i apostoliske sager må man gå apostolisk frem og agte på lejligheden, når den byder sig, idet man overlader udgangen til den guddommelige barmhjertighed. Jeg anbefaler mig til Deres Højvelbårenheds messeoffer og beder for Dem om hele den guddommelige nådes fylde. Deres Højvelbårenheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 9. september 1685.

Under påskud af at ville sige farvel til venner som anledning kom jeg endelig til København, hvad der gennem fulde otte år hidtil ikke er lykkedes mig. Jeg opholdt mig der i ti dage og uddelte firmelsens sakrament, hvilket, så vidt jeg ved, ikke er hændt siden Luthers tid. Jeg gjorde det så upåagtet som muligt.¹³

(1) Svar på E 408. – (2) Se E 423, n. 10. – (3) Familienne von Erenkamp og von Hahn (?), jvf. E 408, n. 5. – (4) Jean Mercier (1619–efter 1706), sognepræst i St. Germain l’Auxerrois i Paris. – (5) E 418. – (6) Isabelle Angélique de Montmorency, jvf. E 408, n. 4. – (7) Den westfalske fred i 1648. – (8) Hertug Christian Louis af Mecklenborg-Schwerin og hertug Adolf af Mecklenborg-Güstrow. – (9) Se E 418, n. 2. – (10) Pater Steffani, jvf. E 410a. – (11) Den katolske Julius Franz, jvf. E 409. Enkemand med flere døtre. – (12) Philipp Wilhelm af Pfalz-Neuburg (død 1690), i første ægteskab gift med en datter af Julius Franz, var netop blevet kurfyrst af Pfalz. – (13) Se også E 423.

E 425. Til Paluzzo Altieri

Hamborg, 9./19. september 1685.

Indhold: Stensen takker kardinalen for tilladelse til at rejse til Italien, fortæller om firmelsen i København og om hertugen af Mecklenborgs tilbud, der kan komme til at betyde, at Stensen må blive i Nordtyskland vinteren over.

KP-PS 1

Deres Eminence, højærværdigste herre!¹

Idet jeg siger Deres Eminence ydmygst tak for den tilladelse til at rejse til Italien, som De, min højærværdigste velynder, gennem Deres fortale hos Deres Eminencer har skaffet mig,² må jeg samtidig fortælle så vel om, hvad jeg har foretaget før forberedelsen til denne rejse, som om de imidlertid indtrufne hændelser, der endnu nogen tid vil opholde mig her. Jeg har benyttet denne lejlighed til at gøre en rejse til København, som det i løbet af otte år ikke er lykkedes at gennemføre, nu har jeg foretaget den med godt resultat. Under påskud at ville tage afsked med mine venner har jeg deroppe fundet anledning til at meddele firmelsens sakrament til ikke så få mennesker, som ellers ikke ville have modtaget det, da der er langt til steder, hvor katolske biskopper opholder sig.³ Da jeg derefter var rejst tilbage til Hamborg og herfra tænkte at tiltræde min rejse til Italien, modtog jeg fra Hans Højhed hertugen af Mecklenborg i Paris en på mit navn udstedt tilladelse til at bo i Schwerin og frit udøve gudstjeneste i hans hertugelige kapel,⁴ medens jeg for undersåtterne havde ansøgt om tilladelse til på deres egen bekostning og i et dem tilhørende hus at måtte holde gudstjeneste i den hensigt, at den fri religionsudøvelse efter fyrstens død ifølge Münster-fredens artikler vedblivende kunne bestå. Det synes, at hertugen, da der efter hvad jeg har hørt, skal eksistere en privat overenskomst mellem brødrene af det hertugelige hus, ikke har kunnet handle anderledes, og at undersåtterne må anmode de andre brødre om at give deres tilslutning. I hvert fald er det nødvendigt på stedet at foretage undersøgelse af de nærmere omstændigheder, at forhandle med de derværende katolikker og se, hvorledes sagen lader sig ordne, hvilket tvinger mig til at udskyde min rejse i endnu nogle uger, ja måske for hele vinteren. Idet jeg

imidlertid ydmygst anbefaler mig til Deres messeofre, forbliver jeg Deres Eminences uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 9./19. september 1685.

Til Hans Eminence, den Højærværdigste Kardinal Altieri, præfekt for propagandakongregationen, Rom.

(1) E 415, n. 2. – (2) E 414, jvf. E 419. – (3) Se også E 423 og E 424. – (4) E 418, sml. E 423 og E 424.

E 426. Til Francellina von Galen

Udateret.

Indhold: Stensen fremhæver den sande skønhed, vi normalt overser, og sender hilsner tilbage til Nottuln.

KK T

Guds barn!¹

Jo mere De trækker Dem tilbage fra menneskene af kærlighed til Deres brudgom Jesus, jo mere og jo oftere vil Jesu engle sammen med Jesus, ja med hele den Helligste Trefoldighed nærme sig Dem. Forny jævnlig i hellig ensomhed den levende tro på den engels skønhed, der dag og nat aldrig forlader Dem og er skønnere end alt, hvad de nogen sinde har set af skønt hos mennesker, eller hvad der nogen sinde er erkendt. Så mange år har de haft denne skønhed hos Dem, tusind tegn på sand kærlighed har De modtaget af ham, tusind ulykker er De blevet befriet for af ham, og alligevel, har De blot en gang i Deres liv givet et kvarter til med levende tro at tænke over denne skønhed og kærlighed, til at elske og ære den? Hvad skal jeg sige om Jesu skønhed og yndige nærvær, han den skønneste af menneskenes børn, hvis kærlighed til os har fået ham til at søge os helt til døden på korset? Har vi mon nogen sinde gjort vold på os selv for ved en levende tro at finde ham hos os? Guds Moders skønhed, de hellige jomfruers skønhed, andre helgeners og engles skønhed, ja den Helligste Trefoldigheds skønhed, som altid dag og nat bærer os i sine øjne, i sine hænder, i sit hjerte, den skønhed, hvorfra al skønhed, majestæt og herlighed kommer, den skønhed, der hvert øjeblik er nærværende inderst i vor sjæl; og denne evige, sande skønhed nyder vi aldrig. Hvorfor? Fordi vi så helt ubetænksomt elsker den forgængelige, bedrageriske, smudsige, skændige skønhed for vort ydre øje, som ofte kun er en forræderisk Satans maske, og elsker den mer end vor Gud. Tag Dem hver dag en kort tid til med levende tro at løfte Deres åndelige forstand til beskuelsen af al denne sande og evige skønhed. Så vil De se, hvor hæsligt alt, hvad der er forgængeligt, vil forekomme Dem.

Guds barn, vil De nyde den sande skønhed, må De begynde med at elske alle Deres fjender og alt det, der kommer fjendtligt over Dem. Derved vil De få Deres sjæls skønhed, der vil lokke Jesus til at komme og tage bolig i Deres sjæl og glæde sig i den. Hvorfor ikke straks løfte Deres øjne til himlen, når der sker Dem noget uretfærdigt, og sige af et oprigtigt hjerte: Min Jesus, jeg takker dig af hjertet for kors og al uret, som jeg har udstået, udstår nu og kommer til at udstå indtil min død, for jeg tror, at du derved skænker mig dit genbilledes skønhed, for at jeg på dagen for din genkomst må kunne blive fundet dig lig til lov og pris for din lidelse og død. Amen.

Ønsk ved alle Deres gerninger, at De må udføre dem i Jesu navn, ved Jesu kraft, Jesus til ære, med samme kærlighed og ydmyghed, som Gud Fader fra evighed af har beredt det for Dem, Gud Søn har fortjent det for Dem på korsets træ, og som Gud Helligånd ville fuldende det, hvis man aldrig havde bedrøvet ham. Dertil skænke Gud os begge sin hellige velsignelse. Bed flittigt til Gud for mig. Det beder jeg også alle de gode, gudvelbehagelige sjæle om, som De hilser mig fra. Tak dem for denne hilsen og hils dem igen. Jeg finder deriblandt ikke navnet Twickel.² Hun har måske ikke været til stede. Hils hende også fra mig og mind hende om, hvorledes Gud vil kræve hende til regnskab for alle gode tilbøjeligheder, som han har givet hende. Jeg ved endnu ikke, hvad Gud har for med mig. Bed om, at hans vilje må ske efter hans barmhjertighed, ikke efter vor synd.

(1) Om stiftsdame von Galen se E 219. – (2) Jvf. E 258, n. 1.

E 427. Til Cosimo III

Hamborg, 29. september/9. oktober 1685.

Indhold: Stensen skriver om sine tanker i anledning af ærkeenglen Mikael's fest, fortæller om forsinkelsen i rejsen til Schwerin og om en ny skandale omkring pater Isaak.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Festen for den hellige ærkeengel Mikael,¹ fyrsten over Guds folk, giver mig anledning til at anråbe den guddommelige nåde, som har betroet Deres Højheds kærlighed og klogskab en stor del af sit Folk, om at lade betydningen af den hellige engels navn i alle stykker tjene Deres Højhed til trøst: »Hvem er som Gud?«² Disse ord borttager, ret overvejet, al angst og indgiver uovervindelig fortrøstning. Da Gud alene forudser alt, forstår alene han at råde bod på alt, han alene har virkelig en faders hjerte, som ønsker det sande gode for alle, der oprigtigt nærmer sig ham, Han kan ikke forestille sig en situation så tung eller så smertelig, for hvilken dette ord: Den som forudser alt, har allerede draget omsorg for alt, ikke har gyldighed. Da jøderne i ørkenen ikke agtede på dette, bebrejder den helli-

ge fader og profet David dem: »Fordi de ikke biede på Guds råd«,³ som om Gud ikke havde forudset, hvad der ville fattes dem i ørkenen, eller ikke havde sørget for det manglende. Lad os i tvivlens stunder benytte rådet: »Hvem er som Gud?«. Han har hvert øjeblik fri adgang, fordi han allerede er i os, han trænger ind til tingenes dybeste grund og forudser alle hindringer, han har på den mest trofaste vis vort vel for øje, han er den mægtigste til at opnå os noget, når det gælder. Således som englenerne for Guds ansigt erkender, hvilken tjeneste Gud vil have af dem, så vil Gud lade Deres Højhed opleve sit nærvær så stærkt, at De stadig i ham vil se, hvad han forlanger af dem til Deres folks vel, og at han vil forlene Dem kraft til at gennemføre det altsammen.

Hvad nu mig angår, da ser jeg endnu ikke, hvad Vorherre vil med mig, medens ny pligter dagligt her afholder mig fra at komme til Schwerin for at se, hvad der er at gøre for mig der.⁴ I går aftes sent stod jeg i begreb med at forberede alt til min afrejse i morges, da jeg hører, at den pater,⁵ som tager sig af franskmændene, i dag til morgen skal rejse til København, hvilket tvinger mig til at blive her endnu i nogle dage, indtil en anden kommer i hans sted, fordi der ingen er, som forstår de kun fransktalendes skriftemål. Der er også den næste søndag, første søndag i måneden, hvor patrene i deres kapel holder andagt for sjælene i skærsilden. Imidlertid har jeg i henhold til den tilladelse, som Deres Højhed i det sidste brev påny giver mig, atter modtaget penge af resident Kerckring,⁶ så at det hele tilsammen, for mig, for de rejsende til Italien⁷ og for mine fattige udgør tre hundrede daler. Al barmhjertigheds fader velsigne Deres Højheds faderlige hjerte, som på mine bønner viser sin velvilje over for mig og så mange andre. Ved deres forsorg har jeg under mit toårige ophold her i Hamborg hos resident Kerckring kunnet nyde alle ønskelige fordele, idet han stillede sit bord samt et hus, beliggende over for hans egen bolig, til min rådighed og påtog sig forskellige andre udgifter, for hvilke han intet vederlag krævede. Derfor måtte jeg måske bede Deres Højhed i Deres svar til ham lade ham forstå, at De billiger det gode, han har gjort mig.

Den pater,⁸ om hvem Deres Højhed på prokuratorens⁹ anmodning skriver, at det er i Guds sags interesse ikke at forflytte ham, får nu følgerne af sit samkvem med verdslige folk at føle, et samkvem, som overskrider det mål, hans regel tillader. En borger, jeg forrige år beklagede mig over, en af nævnte paters fortrolige, som havde indviklet patrene i sagen borger-skabet contra Meurer,¹⁰ og med hvem den nævnte pater stadig spiste sammen og tillige åbenlyst gik ud til fornøjelser med, blev for få dage siden anholdt, da han forlod børsen. Nu sidder han i bolt og jern for utallige æreløse handlinge i forretningsomgang med handelsfolk; dertil er

han nu for fjerde gang gået fallit til stor skændsel for byen og til den største forsmædelse for os katolikker, ikke blot på grund af falliterklæringerne, men fremfor alt på grund af det venskab, han har haft med omtalte pater, idet han overalt fortalte, at patrene havde hjulpet ham at fortære næstens gods; det er nemlig offentlig bekendt, at der ved disse måltider fandtes de største delikatesser, som kan købes for penge. Dersom de gode patre havde agtet på, hvad jeg som jesuitterordenens tro ven havde rådet dem, ville den skændsel, som selskabet og vor menighed derigennem lider under, idet denne omgang og disse måltider vedvarede til sidste øjeblik, have været mindre. Det er nu i november to år siden, jeg begyndte at foreslå denne forflyttelse. Guds vrede mod os må være stor; thi der findes intet sted, hvor missionen var i en så ulyksalig forvirring, og hvor man iøvrigt kunne have ventet så stor frugt som her. Gud tilgive dem, som har hindret denne forflyttelse, som allerede før min ankomst af flere andre var anset for nødvendig.

Jeg vil ikke skrive mere derom til ordensgeneralen,¹¹ og jeg har ikke svaret ham på hans sidste brev, da jeg ser, at de meddelelser, den anklagede gennem sine venner sender, gælder mere i Rom; ejheller skriver jeg til propagandakongregationen, da jeg forudser, at dette snarere øger vanskelighederne end råder bod på dem. Man må altså overlade alt til Guds barmhjertighed og vente på hans time, som kan vende alt til det gode. Måtte han altid og i alle forhold bistå Deres Højhed med sin virksomste nåde, hvorom jeg i al ydmyghed beder. Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg 1685.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Mikkelsdag, 29. september. – (2) Betydningen af navnet Mikael. – (3) Sal. 106, 13. – (4) Jvf. E 423 og E 424. – (5) Pater Karl Blanche, der rejste med den franske gesandt grev de Cheverney til København, hvor han virkede til 1689. – (6) Theodor Kerckring, jvf. E 225. – (7) G. F. Marquard og Stensens nevø, se E 421. – (8) Pater Isaak, se bl.a. E 361. – (9) Jvf. E 355. – (10) Se især E 348 og E 349. – (11) Charles de Noyelle, jvf. E 269, n. 1.

E 428. Til Cosimo III

Hamborg, 29. september/9. oktober 1685.

Indhold: Stensen takker storhertugen for tilbudet til den norske konvertit, Jens Hoppener.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Deres Højheds brev, der viste mig Deres fromme hensigt med hr. Hoppener,¹ kom lige i Guds time; han havde nemlig allerede sagt farvel til mig for at begive sig til Holland og stod i begreb med at rejse, da jeg lod

ham vide, at jeg havde fået brev fra Deres Højhed. Efter udsoningen med Gud og den hellige kirke var han rejst tilbage til fædrelandet, og efter at han der, i den hensigt ikke mere at vende tilbage, havde ordnet alt, kom han atter hertil, og vi var kommet overens om, at hvis Gud ville beholde mig denne vinter i Schwerin,² så skulle han efter tilendbringelsen af nogle sager i Holland komme til mig, indtil vi med Guds hjælp havde fundet et eller andet fast underhold til ham. Efter at han nu af Deres Højheds brev har set den fromme omsorg, som Vorherre indgiver Dem for hans sjæl, hvorefter jeg, hvis jeg så en og anden fare for hans standhaftighed i Holland, skulle råde ham til at komme med mig, mener han, det vil være Guds vilje, at han skal gøre dette, tilmed da mit ophold i disse egne er usikkert, og det sluttelig i hvert fald vilde være nødvendigt at bede Deres Højhed om en almisse, da der her ingen beneficier eller embeder for konvertitter findes. Han er meget samvittighedsfuld, elsker studierne og stræber efter ægte fromhed. Hans helbred er noget vaklende, og han må særlig på grund af ørebetændelse bære paryk, ellers ville han gerne være indtrådt i en orden. Jeg tror, at Gud vil have ham til den gejstlige stand, og for det tilfælde ville jeg bede Deres Højhed om en enkelt beneficium for ham, idet han da tillige kunne vi sig til videre studier, selv det mindste ville tilfredsstille ham. Vorherre, der indgiver Deres Højhed så mange barmhjertige tanker, vil gengælde Dem hundredfold derfor med åndelig trøst i denne verden og med evig løn i den anden, hvilket jeg af hjertet ønsker.

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den hellige ærkeengel Mikael³ fest 1685.

(1) Se E 419. – (2) Jvf. E 423 og 424. – (3) Mikkelsdag, 29. september.

E 429. Til Francellina von Galen

Udateret.

Indhold: Stensen opfordrer frøken von Galen (jvf. E 219) til at genfinde sin tidligere iver og lade være med at tænke så meget på mennesker, men være Gud til behag.

KK T

Guds barn!

Hvis De ikke vil holde Dem til noget andet af værdi end budene og Guds tilskikkelse, så vil De heller ikke holde dem. Tænk på den tid, hvor De viste Gud mere kærlighed end nu. Der er endnu tid, rejs Dem igen, og antag igen den tidligere iver, ellers kan det gå videre tilbage, og Gud ved, hvorledes det så vil ende. Tro mig, Guds barn, Deres sjæl er Jesus så kær, at måtte han dø endnu en gang for den, så ville han gøre det. Lad den også være Dem selv kær, ellers vil der følge en evig smerte derpå. Tænk aldrig

på at klæde Dem for at behage menneskene; så vil De i sandhed mishage Gud. Hvorfor kan De ikke undvære menneskene? Skulle Gud forlade Dem, hvis De for hans skyld forlod menneskene? Gud give Dem et nyt hjerte og styrke til, befriet for al forfængelighed, at tjene Gud alene.

Deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

E 430. Til Odoardo Cibo

Hamborg, 7./17. oktober 1685.

Indhold: Stensen beretter om forholdene for katolikkerne i Lauenborg og opfordrer til, at propagandakongregationen arbejder for at få en præst til området.

KP-PS 1

Højtærede, højærværdigste herre!¹

Sidste lørdag,² da ingen af de to patre, som var blevet tilbage her i byen under en tredjes fraværelse, kunne tage afsted for at bistå en seks mil herfra boende dødssyg – af praktiske grunde, fordi den følgende dag var første søndag i måneden – bad man mig om, at min kapellan³ måtte gøre det, han gav sig straks på vej og fortsatte ufortøvet rejsen om natten. Men da han nåede frem, var den syge allerede fire timer forinden død. Min kapellan hørte nu, at på samme sted var tre andre, jeg ved ikke inden for hvilket tidsrum, ligeledes døde uden sakramentet, at de fleste katolikker besøgte lutheranernes prædikener og katekismustimer, og at nogle allerede var blevet lutheranere. Iøvrigt var der på stedet omtrent fyrretyve katolikker, og i cirka tre miles omkreds fandtes der i alt hundrede. De nyder for øvrigt al ønskelig frihed, fordi en katolsk hertug, Hans Højhed af Sachsen-Lauenborg,³ er landets herre og gennem sin autoritet bevirker, at de lutheranske undersætter viser katolikkerne al agtelse og lader dem have deres frihed; men hvilke grunde han har til at lade dem være uden katolske præster, kan jeg ikke forstå. Nogle gange om året, når man forudser nødvendigheden deraf, lader man en præst af de missionærer, der celebrerer i slotskapellet, komme. Hans Højhed hertugen er der sjældent, da han mest opholder sig i de landsdele, han har i Bøhmen, eller ved kejserhoffet. Indtil nu har jeg ikke blandet mig i det, da dette hertugdømme ikke hører med til mine vikariater, endskønt det ligger midt iblandt dem, og fordi jeg har hørt, at en af jesuitternes provincialer besøgte missionærerne og traf hertugen, jeg tror her i Hamborg, havde tilbudt denne uden udgifter for hertugen at holde en missionær der, hvilket tilbud hertugen ikke ville antage. Endvidere, fordi jeg sluttelig så, at missionærerne fra Hamborg allerede var ligesom til rådighed til at blive tilkaldt fra tid til anden. Men efter at Gud lod det hændte, at patrene selv har bedt mig sende min kapellan, og at trods

al udfoldet iver mennesket døde før han indtraf, samt at jeg ved denne lejlighed har hørt om disse katolikkers ulyksalige tilstand, føler jeg mig ved min samvittighed forpligtet til at sende den Hellige Stol en indberetning herom, så man gennem kardinal Bonvisi⁵ eller gennem en anden optager virksomme forhandlinger med Hans Højhed hertugen, for at han kan anerkende sine pligter til at sørge for sine katolske undersåtter i sådan grad, som det er nødvendigt til opretholdelse af den hellige tro og i påtrængende fald hjælpe dem med en katolsk præst. Jeg har ingen forbindelse med Hans Højhed, og han er tillige næsten altid borte. Jeg var i tvivl om, hvorvidt jeg umiddelbart burde have skrevet til Hans Eminence, kardinal Bonvisi, men i bevidstheden om, at jeg heller ikke kender Hans Eminence, og at dette sted ikke er betroet mig, kunne jeg ikke gøre andet end sende denne efterretning til Deres Højvelbårenhed, for at De hos Hans Hellighed eller hos den hellige kongregation kan foretage de forholdsregler, som kan hidføre det ønskede resultat for disse sjæles vel. Jeg ser ingen anden vej end en demarche af en af de to eminencer, kardinalerne Pio⁶ eller Bonvisi eller af biskoppen af Wien.⁷ Måske vil det mishage ham, når han hører, at disse mislige tilstande er blevet indberettet til Rom, men jeg ser intet andet middel til så vel at gavne Hans Højheds sjæl, så den erkender og opfylder sin mest påtrængende pligt overfor undersåttens sjæl, som til at gavne så mange sjæle, som befinder sig i stadig fare for enten at miste troen eller dø uden sakramente. Jeg nedbeder over Deres Eminence al guddommelig nådes fylde og anbefaler mig til Deres messeofre. Deres, højærværdigste og højtærede herres, uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamburg, 7. oktober 1685.

(1) Om Odoardo Cibo se E 232, n. 1. – (2) 3. oktober gml. stil. – (3) Kaspar Engelbert Schmael, se E 297. – (4) Hertug Julius Franz, jvf. E 409, n. 7. – (5) Nuntius i Wien, jvf. E 182, n. 1. – (6) Kardinal Carlo Pio di Savoia (1622-1689), kardinalprotektor for Det tyske rige. – (7) Leopold Karl von Kollonitsch (1631-1707), fra 1670 biskop i Wiener Neustadt.

E 431. Fra Odoardo Cibo

Rom, 20. oktober 1685.

Indhold: Propagandakongregationens sekretær vil støtte Stensen i bestræbelserne for at få sikret den katolske gudstjeneste i Schwerin og søger gennem nuntius i Paris at fremme sagen. Han glæder sig over de lysere udsigter her og i Sachsen-Lauenburg. KP-PS I

Til hr. Stensen, apostolsk vikar, 20. oktober 1685.

Af Deres Højvelbårenheds brev af 9. september i år¹ forstår jeg de nye motiver, der får Dem til at udsætte den beslutning, De allerede havde truffet om at komme til Italien, nemlig håbet om at skabe faste forhold for

udøvelsen af den katolske religion i Schwerin, og jeg beder Gud om at ville støtte et så smukt forehavende. Jeg ser imidlertid, at den tilladelse, De har fået i brevet fra hertugen af Mecklenburg,² indskrænker sig til at gælde den nævnte udøvelse alene i det hertugelige kapel, og at det for at være sikker på virkelig at kunne udnytte tilladelsen er nødvendigt at opnå tilladelse også fra de andre, som det vedrører, af hvilke den ene, efter hvad De skriver, er i Bruxelles, den anden i Mainz. Indtil Deres Højvelbårenhed får lejlighed til at forhandle med dem dér, enten selv eller gennem andre, har jeg derfor fundet det rigtigt ikke at spilde tiden, men at skrive til nuntius i Paris,³ at efter at der ved hjælp af hertuginde⁴ns fromhed er opnået ret til at udøve den katolske religion i det hertugelige kapel, skal han bruge hver anstrengelse for at se, om han kunne opnå at få tilladelsen udstrakt til også at gælde det private hus, som katolikkerne skulle anskaffe med det formål, at skabe fastere forhold for missionærerne dér i byen, og få katolikkerne til at afholde udgiften og ved dette eksempel at få også de andre berørte parter til lettere at samtykke.

Da sagerne således henstår uafklaret, finder jeg, at det ikke længere nu er betimeligt at forhandle med fyrsten om at lade den apostolske vikar komme, da det er nødvendigt at iagttage, hvilket resultat vi får af denne vor religions første indtog i det fyrstendømme, som indtil nu har været uopdyrket, og da det er muligt at vejen åbnes til også at komme ind i fyrstendømmet Sachsen-Lauenburg, hvis dettes fyrste indgik ægteskab med en prinsesse af Neuburg, hvorom Deres Højvelbårenhed siger, at der går rygter, og her beder man til Gud om, at det bliver til virkelighed. Så smukke begyndelser understøttes af den store kløgt og nidkærhed hos Deres Højvelbårenhed, som jeg er sikker på ikke vil spilde nogen lejlighed til at udnytte de nuværende omstændigheder til at udsprede evangeliet i de egne, hvor håbet derom næsten var udslukket, og idet jeg forbeholder mig senere at tilføje, hvad Eminencerne giver mig besked om, når Deres breve refereres i Kongregationen, kysser jeg ærbødigst Deres Højvelbårenheds hænder.

(1) E 424. – (2) E 418. – (3) Jvf. E 423, n. 10. – (4) Jvf. E 408, n. 4.

E 432. Til Cosimo III

Hamborg, 14./24. oktober 1685.

Indhold: Stensen redegør for sin forsinkelse i Hamborg, tænker på den hellige Teresa i anledning af hendes fest og vedlægger et brev til videreforsendelse.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Jeg ved ikke, om jeg i mit sidste brev til Deres Højhed talte om, at jeg aftenen før stod i begreb med næste morgen at rejse til Schwerin, da jeg i

en sen stund tilfældigt, som man sædvanligt siger, af et menneske, der kom her i en bestemt anledning, hørte om den franske paters pludselige afrejse til København, hvor han skulle træde i den franske gesandts tjeneste, og derfor anså det for nødvendigt at blive her for at hjælpe i den franske menighed, da ingen af de tyske patre kender det franske sprog tilstrækkeligt til at kunne prædike eller høre skrifte derpå.¹ Man ventede i to-tre dage på en anden paters ankomst, men i dag er det femtende dag, uden at man har hørt fra ham, og uden at jeg kan fjerne mig herfra. Gud vil, at jeg skal tjene ham dag for dag, uden at lade mig forudse, hvad han vil med mig, han lader mig end ikke foretage forholdsregler på langt sigt. Jeg havde for denne vinters vedkommende håbet på den trøst at kunne trække mig tilbage til åndelig ensomhed i mit sande fædreland, i nådens livs fædreland, til genoprettelse af, hvad jeg i disse landsdele har mistet af åndeligt liv; men de herværende forhold, som fra dag til anden opstår, overvælder mig med kaldspligter i en grad, at jeg ikke vover at handle imod dem. Straks første søndag, da jeg holdt højmesseren her i sognets franske kapel, var jeg tillige uden kapellan, da han lørdagen før i største hast ved aftenstid måtte rejse til en syg seks mile borte, hvor han dog kom fire timer for sent.² Selve søndagen måtte på grund af en af de tyske missionærens fraværelse hver af de to andre læse to messer, to i byen i det spanske kapel, to udenbys i Altona. Af disse omstændigheder må jeg vel slutte, at det var en særlig Guds styrelse, der ganske tilfældigt lod mig blive opmærksom på paterens afrejse, medens jeg ellers, hvis jeg næste dag var rejst bort, med smerte ville have hørt om disse vanskeligheder ved manglen af en præst. Og da jeg i Schweriner-sagen endnu intet svar har fået fra de interesserede herrer,³ syntes det, at så længe jeg nødes til at være her, vil min nærværelse der ikke være nødvendig. Jeg er og bliver som bedøvet over denne guddommelige styrelse, som, da jeg her følte mig unyttig, nægtede mig tilladelse til at rejse tilbage til Italien, hvor jeg ellers allerede forlængst ville være ankommen. Da så tilladelsen indtraf, har Guds styrelse så at sige pålagt mig uafviselige pligter, som tvang mig til endnu nogen tid at blive her. Jeg måtte meddele Deres Højhed alt dette, så De med den samme store velvilje, med hvilken De hjalp mig at få den ønskede tilladelse, skulle lære at kende de årsager, som udskyder nydelsen af den opnåede gunst, og med et bønssuk til Gud skaffe mig nåde til aldrig at sønderrive den guddommelige styrelses ledetråde. Og skulle Gud virkelig for mine synders skyld til min større tugtelse måske tilbageholde mig her, at han da lader mig erkende dem og give mig virksom nåde til at bedre dem. I morgen, hvis Gud giver os livet, vil vi fejre den hellige Teresa, den store bøn-mesterindes fest, hun, som tillige er et levende spejl

for sjæleiveren, dyder, som begge er nødvendige for den, der skal aflægge regnskab over andre. Gud ved, hvor fattig jeg er på så vel den ene som den anden, og hvor mange sjæle der allerede i evigheden beklager sig over mig derfor. Måtte Gud netop på denne helgens forbøn være mig barmhjertig og give Deres Højhed gave til hin fuldkomne bønnens forening, som ikke lader mennesket ønske andet, end hvad Gud for sig selv og i sig selv vil, såvel for Deres Højhed som for alle Deres undersåtter. Hint fuldkomneste gode skulle være vore ønskers eneste genstand og et kristeligt venskabs eneste bånd. Det er i sandhed en smertelig ting, efter at Guds søn med sit blod, med sine lidelser og sin forsmædelse har erhvervet os så stor en skat, at en kristen kan ønske et lavere gode for sig selv og andre. Den hellige Teresa forstod dette særdeles vel, eftersom hun ved et løfte forpligtede sig til det mest fuldkomne. Hun opnå os den nåde at efterligne denne sande måde at elske Gud på, hvilket jeg af hjertet beder om. Deres Højheds dybt uværdige tjener.

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, aftenen før den hellige Teresas fest 1685.

Vedlagte brev er fra en fyrste af slægten fra Halle i Sachsen,⁵ som i Dalmatien eller et andet sted i egnen omkring Venezia, hos ærkebiskoppen af Spalato,⁶ tror jeg, hemmeligt har antaget troen på Kristus i hans hellige katolske kirke. Jeg havde overtaget brevet i den hensigt at bringe det med mig til Italien, men da jeg ser disse forhåbninger udskudt, beder jeg Deres Højhed sørge for, at det kommer i ærkebiskoppen af Spalatos hænder.

(1) Jvf. E 427. – (2) Jvf. E 430. – (3) Jvf. E 424. – (4) E 292, n. 8. – (5) Formentlig Albert af Sachsen-Weissenfels, også kaldet Sachsen-Halle, (1659-1692), der dog først konverterede officielt i 1687. – (6) Stefano Cosmi, ærkebiskop i Spalato (Split) 1678-1707.

E 433. Til Cosimo III

Hamborg, 28. oktober/7. november 1685.

Indhold: Stensen omtaler nærmere en læge fra Moskva, en mulig konvertit, takker for stortertugens støtte og ønsker Cosimos datter al sand lykke.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

For at give Deres Højhed den ønskede oplysning om den doctor medicinæ fra Moskva, De vil blive informeret om, så vidt jeg selv har lært ham at kende, må jeg sige, at han er en særdeles beskeden og lærd mand, og hvis der ikke fra fødselen bestod en stavnsbånds-hindring, ville jeg ikke blot gerne se ham ved Deres Højheds hof, men derudover i den hellige tro. Han spiser i et katolsk hus, hvor forskellige italienere opholder sig. En af disse som talte fortroligt med mig, kan ikke noksom rose hans beskedne

og hæderlige væsen og betone, hvor dybt det krænker ham, når han ofte hører lidet sømmelige ord. Den samme herre havde han anmodet om at få en samtale med mig i stand, og herren førte ham til mit hus, hvor vi en tid lang talte sammen, idet han viste sig interesseret i at erfare noget om min konversions forløb, ved hvilken lejlighed jeg nævnedes visse skudbønner for ham. Da jeg derefter besøgte ham, var det første, han spurgte, om jeg ville diktere ham de skudbønner, jeg første gang havde nævnt, og som han derefter med synlig tilfredshed nedskrev. Siden har vi ikke talt sammen, men af en fælles ven har jeg hørt, at den dom, prædikanterne fælder over enhver, som omgås mig, bereder ham vanskeligheder. Iøvrigt lægger han sig dagen igennem ivrigt efter studier, og jeg tror også, han beskæftiger sig med studiet af hebraisk for mere end hidtil at perfektionere sig i forskellige sprog. Det synes, som om hans familie i Moskva, hvor hans far er velset hos zaren, har besiddelser, og jeg frygter for, at frygten for at skade familien og dens ejendomme betager ham friheden til at samle sig om at opnå det eneste gode.

Gud være lovet, som bevæger Deres Højheds hjerte til så stor barmhjerlighed mod mig og dem, jeg anbefaler. Jeg har skrevet hjem og håber inden længe her at have den mand, som Deres Højhed tilbyder plads i Deres ridende garde.¹ Savnet af en missionær for den franske menighed holder mig stadig tilbage her;² men jeg håber, han snart vil komme, og om Gud vil, skal jeg derefter se, hvilke forhåbninger der kan knyttes til Schwerin. Måtte Gud føje det således for den høje fyrstinde, Deres Højheds datter,³ at hun engang i evigheden vil være tilfreds med, hvad man med hensyn til hendes person her i tiden har besluttet, og at det indre menneske, hjertet, ikke går tilbage i samme grad, som det ydre menneske frydes. Ved betragtning af de to apostle, den hellige Simon og Judas,⁴ hvis fest man i dag fejrer her, må jeg tænke på udvælgelsen fra verden: »Jeg har udvalgt jer af verden«,⁵ hvor vidunderlig er dog Guds barnets adel, nådens skønhed i sjælen, de gode gerningers rigdom og skatte, glæden over foreningen med Gud, den overnaturlige dyds styrke og overovedet alle de forrettigheder, som i verdens øjne er de værdiløse og ringeste. O, følte man dog en sand tørst efter hint levende vand! Gud forøge i Deres Højhed sin visdoms skatte, godhed og magt til staternes og slægtens vel og til ære for hele paradiset. Derom beder jeg af hjertet. Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titipolis.

Hamborg, 1685.

(1) Om Sensens slægtning se E 423. – (2) Jvf. E 427. – (3) Cosimos datter Anna Maria Luisa (1667-1743) blev gift med kurfyrsten af Pfalz i 1690. Faderen havde gerne set hende som

dronning i Spanien eller Portugal – det er muligvis sådanne forhandlinger, Stensen kommenterer. – (4) Fest 28. oktober. – (5) Joh. 15, 19.

E 434. Til Cosimo III

Hamborg, 4./14. november 1685.

Indhold: I anledning af årsdagen for sin konversion mindes Stensen sin gæld til det storhertugelige hus, og han forundres over den store barmhjertighed, der udvises ham, selv om han ikke fortjener det.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

I begreb med at takke Deres Højhed for hr. Cibos brev,¹ der var vedlagt Deres mig så overordentlig kærkomne skrivelse, som jeg modtog med sidste post, kan jeg ikke uden videre lade være at forny mindet om den anden overordentlig store velgerning, som det storhertugelige hus har ydet mig, idet det gav mig anledning til fra Gud at modtage hin nåde, uden hvilken det havde været bedre for mig ikke at være født. Guds godhed har jo igen ladet mig opleve mindedagen for alle døde troende, som for mig blev en livets dag.² Den guddommelige barmhjertighed og alle, som den har betjent sig af for dette måls skyld, være derfor evig lovet! Jeg havde håbet, at jeg i år skulle have fejret dagen i mit sande fædreland; men det har behaget Gud, som stadig tilbageholder mig her til nytte for den franske menighed,³ anderledes. Jeg ved ikke, hvad der er bedst for mig; give Gud, at mine synder ikke unddrager mig den nåde at trække mig tilbage med mig selv og erkende, i hvilken tilstand jeg befinder mig. Så mange år er alt henrundne, siden Gud førte mig til kirkens skød, og jeg står stadig så dybt i ufuldkommenhed og elende, at jeg sluttelig frygter helt at blive forladt, hvilket uden tvivl allerede ville være sket, om ikke bønner fra dem, som med deres fromme øvelser hjalp mig ved min åndelige fødsel havde støttet mig. Vorherre være takket, at han stadig viser mig den barmhjertighed! Jeg kan ikke noksom undres over, at den guddommelige godhed så vedholdende skænker en så ringe orm, som jeg er, Deres Højheds godhed såvel til åndeligt som timeligt udbytte. Måtte Gud også være Deres løn derfor! Og den hellige Carlo Borromeo, hvis fest⁴ vi i dag fejrer, og om hvem jeg ved, at Deres Højhed har stor andagt til ham, opnå Dem den nåde, som gennemstråler hans liv, at anvende hver øjeblik, hver åndskraft og hver anledning, der byder sig, til gavn for de sjæle, som Gud har betroet til Deres Højheds faderlige styrelse, og således på jorden give et sandt billede af den guddommelige styrelse. Idet jeg af hjertet ønsker dette for Deres Højhed, forbliver jeg Deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 1685.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) E 431. – (2) Årsdagen for hans konversion, 2. november. – (3) Jvf. E 427. – (4) Stensens forbillede som biskop, fest 4. november.

E 435. Til Cosimo III

Hamborg, 18./28. november 1685.

Indhold: Stensen mindes i anledning af Mortensdag en velgerning fra storhertugen, omtaler den fornyede uro omkring katolikkerne i Hamborg og sin glæde over Kirkens fremskridt.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Når jeg tænker på, hvad brevariet for i dag, den hellige biskop Martins dag,¹ beretter om Kristus, Herren, der åbenbarede sig for vor helgen om natten med ordene: »Med denne klædning har katekumenen Martin klædt mig«, efter at Martin den foregående dag i vinterkulden havde givet en ukendt fattig halvdelen af sin kappe i Jesu Kristi navn, forestiller jeg mig, hvorledes Deres Højhed, da jeg efter min tilbagekomst fra Rom skulle rejse til Hannover, blandt andre velgerninger, De viste mig, også gav mig stakkels synder en rejsekappe.² Jeg håber, at Jesus Kristus for de mange almisser, Deres Højhed har givet mig, vil skænke Dem åndelig trøst i dette og større herlighed i det andet liv. Jeg hører, at man sysler (i Firenze) med en sag, ved hvilken man kan yde Gud en vigtig tjeneste; måtte Vorherre modtage mine forbønner i den anledning! Men virksommere end nogen bøn fra min side er de gennem så mange år og med så stor kærlighed anviste almisser til mig og mine fattige, som lodes i stikken af deres egne, fordi Gud kaldte dem til den hellige tro. Og Deres Højheds fromme hensigter vil sikkert ejheller forfejle deres mål at opnå deres løn, ja, måske vil de bevæge Gud til at borttage de hindringer, som ellers ville være umulige at fjerne.

Det synes, som om Gud ville beholde mig her på min post for at lade mig opleve en eller anden ny nåde, idet han tillader at ildesindede mennesker atter vækker uro med det formål at gøre så vel os katolske gejstlige som hele den katolske menighed forhad. Om mig udspreder de det rygte, at jeg skulle have optaget, jeg ved ikke hvor mange af byens førende damer i kirken, skønt ingen af dem er katolikker, og skønt jeg kun tilfældigt har talt med en af dem, og det er over et og et halvt år siden. Med de andre har jeg ikke blot aldrig talt, men hvis de befandt sig blandt andre mig ubekendte damer, så ville jeg ikke, om det så gjaldt mit liv, kunne sige, hvem denne eller hin var. Ja, jeg skal endog have læst messe i huset hos en af dem, endskønt jeg ikke ved, hvor hun bor, og yderligere have foretaget vielse af hende og en katolsk baron, der så vidt jeg ved, slet ikke kender hende. Og disse fabler bliver fortalt i værtshusene og på børsen, ja

nogle prædikanter skal endogså have nævnt det på prædikestolen. Man fortæller endvidere, at der skal være kommet ti jesuitter for at omvende staden, og dog har vi ikke en gang vort nødvendige antal, idet jeg siden mikkelsdag³ har været stedfortræder for en af dem. For yderligere at lægge os for had blandt folk har de udspremt det rygte, at to jesuitter skal have været hos en af de herboende prædikanter, som gælder for at være et orakel,⁴ for at advare ham mod at prædike mod os katolikker. Ja, hans ruder skal flere gange være blevet slået ind af personer, som højlydt har råbt: »Vi er romerske katolikker, vi som gør dette, og vi vil tilføje Dem endnu mere fortræd, om De fortsætter med at prædike imod vor religion«. Og dog er hverken det ene eller det andet sandt, hvad selve magistraten efter indledet undersøgelse har konstateret. Ved denne lejlighed har magistraten vist mig megen imødekommenhed, idet den gennem en af sine sekretærer, en god ven af mig,⁵ lod mig vide, at gejstligheden havde forebragt disse klager over mig, og specielt om tilfældet med den dame, om hvem jeg ovenfor har sagt, at jeg ikke havde talt med hende det sidste halvandet år. Efter at senatet var blevet oplyst om det, lod det prædikanterne vide, at man gerne ville have beviser for beskyldningerne mod mig. Det ser altsammen ud til, at Meurers tilhængere, fordi røret, som deres parti har fremkaldt i Wien,⁶ synes at lægge sig, har sat denne uro mod katolikkerne i scene for at afstedkomme spektakler, så kejseren sluttelig, opbragt på staden med hensyn til religionen, skal forlange den godtgørelse, som hr. Meurer under protektion af Hans Højhed af Celle kræver.

Det foregående skrev jeg i sidste uge. Siden da har man her holdt en fastedag med offentlig bøn,⁷ hvilket synes rettet mod os, så enstemmigt tordnede alle prædikanter mod os katolikker, og dette har i den grad ophidset folk, at vi fra forskellig side advaredes mod at udsætte os for nogen som helst ubehagelighed. Gud ved, hvorfor han ofte lader løgnens og forvirringens sædemænd frit spil. Vor pligt er at prise Vorherre i alt, hvad han tillader, at prise ham »og bøje os for hans råd«,⁸ fordi det uendelige gode ejheller glemmer sin barmhjertighed i de beslutninger, der for os er fulde af bitterhed. Mange er også imod resident Kerckring,⁹ fordi han beskytter mig og beholder mig i sit hus. Men senatet er for ham og har lovet ham at komme ubehagelighederne i forkøbet og bilægge det skete, før der bliver et politisk spørgsmål ud af det, og jeg håber, at Gud vil føre det altsammen til den ønskede fred og i sin uendelige barmhjertighed lade os drage nytte af alle skæbnens omskiftelser. Den nåde, som Gud i øvrigt overalt viser den katolske tro, indgød alle disse ikkekatolikker skræk, og hvad der i Frankrig gøres mod de reformerte,¹⁰ overdrives stærkt, hvorfor de ophidser sig yderligere. Jeg tror i sandhed, at der i flere

århundreder næppe har været en tid, hvor man i løbet af så få måneder har set så store fremskridt for den katolske kirke, som vi har oplevet det i dette år. Den guddommelige barmhjertighed være priset, at den gennem en så stor glæde giver Hans Hellighed Paven ligesom fornyet kraft i hans fremrykkede alder. Den samme guddommelige godhed forlene Deres Højhed og hele det storhertugelige hus med den nåde gennem Deres eksempel og Deres autoritet stadig at forøge deres tal, som bereder hele paradiset ny fryd, hvilket jeg af hele mit hjerte beder om for Dem. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, 18. november 1685.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Mortensdag 11. november. – (2) Jvf. E 141. – (3) 29. september, jvf. E 427. – (4) Johann Winckler (1642-1702), præst ved Michaelis-kirke. – (5) Julius Heinrich Schaffshausen (1657-1715), sekretær siden 1683. Om hans brødre se E 348, n. 18 og 20. Mødet fandt sted 29. oktober (gml. stil). – (6) Om Meurer og uroen i Wien se E 348, E 355 og E 358. – (7) 12. november, gml. stil. – (8) Jvf. Sal. 106, 13. – (9) Den toscanske resident, Theodor Kerckring, jvf. E 225. – (10) Ophævelsen af Nantes-ediktet i 1685 gav anledning til forfølgelse af huguenotterne, der enten måtte konvertere eller, om muligt, flygte.

E 436. Til Cosimo III

Hamborg, 25. november/5. december 1685.

Indhold: Stensen beder om et beneficium for en bekendt og skildrer den seneste uro i Hamborg.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Da jeg opholdt mig i Münster, havde jeg blandt andre skriftebørn en dame, en retsvidenskabelig doktors frue, som var dybt hengiven i fromhed og forsagelse. Da hendes mand i samme grad gav hende lejlighed til at gøre fremskridt i udøvelse af barmhjertighedsgerninger, som han selv, plaget af bitre smerter, gjorde fremskridt i tålmods fuldkommenhed, gav de mig stadig anledning til stor åndelig glæde. Efter at Gud havde skænket dem flere sønner, lå det dem på hjertet at opdrage dem godt, og nu har de sendt nogle af dem til Fulda.¹ I sidste uge har de nu med posten sendt mig vedlagte blad, for at jeg i Rom kan rette en forbøn for deres søn om opnåelse af et ledigt beneficium i en pavemåned.² For mit vedkommende vil jeg gerne, om Gud ville betjene sig af mig, bidrage til at berede det fromme ægtepar denne glæde. Da jeg imidlertid efter hr. Favoritis³ død ikke ved, hvem der i Rom vil ansøge for mig om denne gunst, måtte jeg måske bede Deres Højhed om at anbefale denne sag til en af Deres venner.⁴ Jeg tror, at ønsket fra vor side om at gøre alt muligt for at trøste disse to gode sjæle i deres store bekymringer vil behage Gud. I øvrigt beder jeg

til Gud, at hvis han forudser, at dette beneficium skulle give anledning til en sjæls fortabelse, medens han i en anden stilling ville kunne redde den, ikke at give ham det.

Prædikanterne⁵ har med deres prækener mod mig opnået så meget, at folk viser sig stærkt ophidset, og vi er fra forskellig side blevet gjort opmærksom på at tage os i agt for de trusler, som de har udstødt mod patrene og mig, ja mod alle katolikker. Forleden hændte det min kapellan,⁶ da han på gaden gik forbi en håndværker, at denne råbte en forbandede over alle katolikker. Senatet af i dag og lederne af borgerskabet misbilliger sligt, men så godt som alle prædikanterne er på den afsatte borgmester Meurers parti, og hvad en af patrene har foretaget sig mod resident Rondeck⁷ ved gennem jesuitternes venner i Wien at lade lederne af borgerskabet få de breve, som han (Rondeck) havde sendt dertil (hvilket allerede er offentligt kendt), vil muligvis falde tilbage på hele den katolske menighed. Gud ved, hvorfor han tillader alt dette, hans hellige navn være altid priset! Resident Kerckring søger hos magistraten at forebygge større ubehageligheder imod vore og vil bestræbe sig for at opnå dette uden at gøre en stor politisk sag ud af det. Jo mere troen triumferer hos katolske herskere,⁸ desmere vil den måske blive forfulgt af ikke-katolske regeringer, fremfor alt i Holland og under Brandenborger-herskabet. Hans Højhed af Hannover⁹ billiger offentligt, hvad kongen af Frankrig¹⁰ som sit kongeriges souveræn gør, fordi han ikke blot værdsætter den lutherske religion, men også den katolske. Og han lader vor gudstjeneste i Hannover aldeles uforstyrret.

Men hvor ømfindtlige vi katolikker er, når vi betragter den hellige Katarines tid, jomfruen og martyrinden, hvis fest¹¹ vi i dag fejrer! Medens det falder os hårdt at høre nogle få bitre ord, tålte hun mange grufulde lidelser med et fredfyldt sind, og med hende mange lærde mænd, ja, endog tyrannens egen hustru. Det synes som om hjertet retter sig efter klimaet, og her isner alt. Hvor ville en gnist af sand kærlighed til Jesus gøre enhver lidelse ønskelig! Måtte han i sin uendelige barmhertighed påny fylde vore hjerter med sin hellige kærlighed, der har en sand selvfordedrelse og en fuldstændig resignation til følge, så at ikke vi, men Kristus lever i os, beder, taler, virker og lider, hvorom jeg af hjertet beder. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den hellige Katarinas dag 1685.

(1) Til den berømte jesuiterskole, oprettet 1572. – (2) I henhold til konkordatet i Konstanz 1418 gik bestemte gejstlige indtægter fra ulige måneder til paven. – (3) Agostino Favoriti (jvf. E 176, n. 5) døde 1682. – (4) Jvf. også E 445. – (5) Jvf. E 435. – (6) Kaspar Engelbert

Schmael, jvf. E 297. – (7) Den tidligere kejserlige resident i Hamborg, jvf. E 345, n. 4. – (8) Således var James II af England, konge 1685–88, katolik. – (9) Ernst August af Hannover. – (10) 18. oktober 1685 ophævede Louis XIV Nantes-ediktet, der havde givet trosfrihed til protestanter. – (11) Katarina af Aleksandria (død ca. 305), lærd jomfru og martyr. Helgendag 25. november.

E 437. Fra Vincenzio Viviani

Firenze, 7. december 1685.

Indhold: Stensens gamle ven skriver på opfordring af storfyrst Giovanni Gastone for at udtrykke dennes agtelse, fortæller om Molares død og sit eget helbred.

KP-PS I

Til hr. Stensen, biskop af Titiopolis, 7. december 1665.¹

Deres Højhed!

Da jeg² i aften opholdt mig hos Hans Højhed, storfyrst Gian Gastone,³ hvis englelige sæder og vidunderlige begavelse berettiger til de største forhåbninger, og hos hvem jeg i tre år har haft den ære at være matematiklærer, havde jeg lejlighed til venligt at mindes Dem, højærværdigste herre, idet jeg udførligt skildrede Deres sjældne gaver, gennem hvilke De er blevet et såvel beundringsværdigt som misundelsesværdigt forbillede, som kæmper under vor hellige forlørsers banner. Efter denne min skildring, som fremførtes i nærværelse af den kloge og lærde hr. Pietro Beringucci,⁴ som er fyrsten tro hengiven, beklagede denne, at han ikke her havde kendt Dem, så at Deres breve nu ville have kunnet være ham til nytte og glæde. Han spurgte mig, hvornår jeg havde modtaget det sidste, og da han hørte, at der var forløbet adskillige år siden, og at dette var min skyld, idet jeg, overtydet om Deres gamle venskab, iøvrigt havde afholdt mig fra uden grund at ulejlige Dem for ikke at forstyrre Dem i Deres for næsten så frelsebringende bønner, gav Hans Højhed mig mod til med dette brev at træde frem for Dem, hvad jeg i håbet om et elskværdigt svar gør, idet jeg bevidner Dem de følelser af godhed og agtelse, som denne fyrste nærer overfor Dem, højvelbårne og højærværdigste herre, ligesom jeg også beretter Dem hans ønske og håb om at lære Dem personligt at kende, hvad jeg ikke mindre ville ønske, om ellers den velsignede Gud i så henseende ville høre mine bønner. Imidlertid må jeg til min store smerte meddele Deres Højvelbårenhed, at vor gode ven, hr. ridder Molara⁵ døde i Novara ved Milano for tre måneder siden – Vorherre skænke ham sin salighed! – for at Deres Højvelbårenhed, som i livet elskede ham så inderlig, i den hellige messe hos den barmhjertige Gud kan indflette Deres mægtige forbøn for denne sjæl, som vel forberedt ved alle kirkens hjælpemidler og til vor særlige opbyggelse er gået ind til det andet liv. Jeg er, Gud ske lov, i live, omend plaget af sygdom, hvorfor jeg burde være mere

hengiven i Guds vilje. Måtte hans guddommelige majestæt lade mig blive herre over disse ting og ikke forlade mig i min skrøbelighed, da jeg ved, at uden Gud er vi alle fortabte. Derfor beder jeg indtrængende Deres Højvelbårenhed for Jesu Kristi kærligheds skyld betænke mig i Deres ildfulde bønner, medens jeg for Dem beder om al Vorherres fødsels nådefylde. Jeg beder Dem i hengivenhed om Deres hellige velsignelse og forbliver Deres, højvelbårne og højærværdigste herres, hengivneste tjener

Vincenzio Viviani.

Jeg må ikke glemme, at hr. Pietro Beringucci, som engang, da Deres Højvelbårenhed kom gennem Siena, havde den lykke at lære Dem at kende, – De befandt Dem dengang endnu i verden – lader Dem hilse og anbefaler sig til Dem, han længes efter at finde en lejlighed til at kunne tjene Dem.

(1) Af indholdet fremgår klart, at brevet er skrevet i 1685. – (2) Om Viviani se E 38, n. 1. – (3) Storhertugens yngste søn, Gian Gastone (1671-1737). – (4) Adelslægt fra Siena. – (5) Bruto della Molara, kammerherre for Ferdinando II, jvf. E 22.

E 438. Til Cosimo III

Hamborg, 30. november/10. december 1685.

Indhold: Stensen meddeler, at den franske pater er kommet, og at han selv nu rejser til Schwerin.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Endelig synes tidspunktet for min afrejse at være kommet, idet den pater, som skal forrette tjenesten ved det franske kapel,¹ allerede er kommet, og jeg har fået en plads i postvognen, som i dag til morgen, om Gud vil, skal afgå til Lübeck. Imidlertid har jeg igen, i henhold til Deres Højheds tilladelse hos resident Kerckring² fået halvtreds daler, så det nu ialt beløber sig til tre hundrede og halvtreds daler, som jeg i rejseøjemed har fået til mig selv og mine andre fattige. Gud, som regner det, man gør mod hans fattige, som gjort mod ham selv, vil være lønnen derfor. I dag har vi den hellige Andreas' fest, han der inderlig elskede korsset. Måtte det samme guddommelige lys, som har oplyst ham, lade os erkende korssets nødvendighed på grund af den pligtige straf, vi for vore synders skyld er hjemfaldet til, korssets nødvendighed som middel til den herlighedens forøgelse og den store befrielse, som udspringer deraf, fordi det netop er denne Jesu ånd, som hjælper os at bære det og gør os det kært. Gud give Deres Højhed og hele det storhertugelige hus og tillige mig ringe orm den nåde intet at miste af trængslens udtømmelige skat, hvormed jeg i fuld-

kommen underkastelse af hele mit hjerte forbliver Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg 1685.

Jeg skylder Deres Højheds autoritet og anbefalinger alt det gode, som i disse to år med den højeste elskværdighed er blevet vist mig i hr. resident Kerckrings hus så vel af ham som af alle hans. Gud lønne så vel Deres Højhed som alle andre derfor.

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Jvf. E 427. – (2) Theodor Kerckring, toscansk resident i Hamborg. – (3) 30. november.

E 439. Fra Propagandakongregationen

Rom, 17. december 1685.

Indhold: Som svar på E 424 mener kardinalerne, at Stensen bør tage til Schwerin og se på forholdene. Sachsen-Lauenburg lægges nu ind under hans vikariat, og man vil presse på for at få en præst til området.

KP-PS 1

Til hr. Stensen, apostolisk vikar, 17. december 1685.

Endskønt hertugen af Mecklenborgs bevilling til udøvelse af den katolske ritus i Schwerin kun gælder det hertugelige kapel og med henblik på den forandring, hertugdømmet kan komme til at undergå, ikke synes at have varig karakter, er Eminencerne dog af den mening, at Deres Højvelbårenhed fuldt skal udnytte den; thi selv om der med den nævnte koncession intet andet opnås, er det altid af betydning i det mindste midlertidig at hjælpe disse al anden hjælp berøvede katolikker i deres nød samt skaffe sig et lokalt kendskab til, på hvilken måde man kan hævde og indrette sig, hvorefter så katolikkerne kan forhandle om købet af det hus, de ønsker, og med billigelse også fra andre interessenters side og udvide den opnåede koncession.

Med stor beklagelse har Eminencerne erfaret, at der i hertugdømmet Sachsen-Lauenburg ikke befinder sig een eneste præst, og at sjælene der, berøvet de hellige sakramenter, går til grunde. For imidlertid så vidt muligt at drage omsorg for det åndelige vel har de besluttet at bede Hans Hellighed, vor Hellige Fader, at overdrage Deres Højvelbårenhed fuldmagt også over dette hertugdømme, som ikke hidtil har hørt under Deres vikariat, samt at lade skrive til kardinal Bonvisi, nuntius i Wien, for at han kan tale med hertugen, foreholde ham hans alvorlige pligter til at sørge for sine undersåtters frelse og formå ham til der at ansætte en præst, som under Deres Højvelbårenheds ivrige ledelse uden tvivl vil tilfredsstille sjælenes behov og føre dem på frelsens vej. Vorherre velsigne Dem.

E 440. Til Cosimo III

Schwerin, 12./22. december 1685.

Indhold: Stensen sender storhertugen sine ønsker for den tilstundende jul og omtaler kort mulighederne i Schwerin.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Under uroen i Hamborg og nu på grund af rejsen til Schwerin har Gud tilladt, at den fromme skik at ønske glædelig fest først rinder mig i hu omtrent fem dage før den efter den ny kalender fejres, så at dette brev just vil afgå fra Hamborg samtidig med, at man hos Dem fejrer den første festdag. Give Gud, at min sjæl befinder sig i en sådan stand, at mine bønner når hans øre! Mit ønske for Deres Højhed vil da have virkning på den tilsigtede tid, selv om det først senere kommer Dem for øje. Når man tænker på Jesusbarnets første blikke, da det så sig betragtet af sin helligste moder, og betænker, med hvilken sødme han fyldte hendes hjerte, idet han samtidig styrkede hende mod alle besværligheder, så vel fattigdommens som flugtens, så beder jeg den samme frelser i sin fødselsnat gæste Deres Højhed med en ny fylde af sit guddommelige lys og sin himmelse trøst og give Dem fornyet kraft til med bestandighed og glæde at bære al bitterhed, som flyder af en regering, når en sjæl ikke dvæler i en verdens børns ydre blændværk, men tvinger sig selv til at forblive på åndens grund for der at forenes med kongernes konge og gennem hans indflydelse og eksempel altid at være forbundet med sandhed, retfærdighed og nåde. Og som verdens børn forlyster sig over forfængeligt bifalds rus, ved kødelige glæders smuds og over jordens støv, som man ved døden må forlade, således nyder man, og endda uendeligt mere, de guddommelige udsagns sandhed, de himmelske glæders renhed og nådens skattes evige vished, hvilket ikke kan ske uden stor kontrast til det ydre menneske. Men kongernes konges eksempel ved hans sejrige indgang i verden, set med menneskeøjne mellem okse og asen, hvor fattige hyrder hylder ham i krybben, medens engle i Guds øjne hylder ham og med ny hymner fejrer og priser Guds ære og lykke for mennesker med god vilje, dette eksempel, siger jeg, vil bistå ånden og give den kraft til fra det timelige stadig mere at se hen til det evige for ikke i dødens stund at stå over for en evigheds begyndelse, som i livet ikke forekom så uudholdelig, som den vil erfares af dem, der på grund af en flygtig glæde tabte den guddommelige retfærdigheds strengthed af sigte. Guds uendelige barmhjertighed være priset, at den så stærkt har indplantet evighedstanken i Deres Højheds hjerte. Det er noget stort at have forberedt en lykkelig evighed og bestandig at arbejde på den. Idet jeg af hjertet ønsker dette for Dem og hele det storhertugelige hus, forbliver jeg i al ydmyghed Deres Højheds uværdige tjener

Niels, biskop af Titiopolis,

Schwerin på femte dag i oktaven for den reneste jomfrus undfangelse. Måtte hun for Deres Højhed opnå hin hjertets renhed, som allerede i dette liv på en vis måde hæver sig til skuen af Gud!

Jeg har ringe håb om her i Schwerin at kunne sikre noget for gudstjenesten. Fyrsten² selv dvæler stadig fjernt fra sine undersætter og synes ikke at tage sig religionens sag til hjerte. Med Guds hjælp vil jeg i det mindste tilbringe højtidsdagene her. Jeg kunne let få et hus her, have to præster hos mig og privat celebrere i dette hus, men jeg ved ikke, om jeg tør risikere det uden først at have regeringens tilladelse til at fortsætte. Måske ville det være bedre at gå i blinde og begynde, hvad der er muligt, alene i tillid til Gud og overlade udfaldet til ham. Må Gud gøre med mig, hvad der mest behager ham!

Til Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) 8. december. – (2) Hertug Christian Louis, jvf. E 408, n. 4.

E 441. Til Lavinia Arnolfini

Schwerin, 17./27. december 1685.

Indhold: Stensen skriver til fru Lavinia om hendes mands død, om sin egen lunkenhed og om situationen i Schwerin.

KP-HH F

Frue, min inderligt kære moder i Jesus Kristus.¹

Ganske vist har Gud frataget Dem en betydelig lejlighed til at udøve kærlighedsgerninger, idet han efter et langt ægteskab har berøvet Dem en ægtefælle, som De under langvarige sygdomsperioder i overensstemmelse med de hellige love for det kristne ægteskab har tjent og plejet som Jesus selv.² Men også de kærlighedsgerninger, hvormed De vedblivende vil følge hans sjæl, – omend vi vil håbe, at denne ikke længere har brug for dem efter de lidelser, der med så stor dyd blev båret gennem mange år, men selv de største helgener har jo udvist frygt så henseende – disse kærlighedsgerninger, De nu ofrer ham, vil være af så meget større fortjeneste, som De herefter er berøvet den trøst, glæden og vederkvælgelsen i en personlig kontakt gav Dem.

Jeg finder det ikke underligt, at De beretter mig Deres mands død med tårer i øjnene. Selv skt. Augustin³ indrømmer at have begrædt en moders død. Naturen tager almindeligvis nogen part i det vi oplever, selv om nåden bevirker de modsatte følelser, sådan som jeg også ser, at De erkender sorgen som en lejlighed til at takke Gud. Sikkert er det: At bytte en langvarig og smertefuld sygdom bort for sundhed i Gud er for én virkelig årsag til at love Gud, endskønt selv i den lykkeligste tilstand på jorden vil

den, som dør vel forberedt på rejsen fra det timelige til det evige, til afslutningen af al fare for nogensinde igen at krænke Gud, altid have årsag til at takke den gode Gud. Han er i havn. Vi andre flakker endnu omkring på det farlige hav. Han vil bede til Gud om at skænke os nåden til at følge efter ham.

De har mistet en lejlighed til at øve kristne dyder udadtil, men De har vundet tid til at beskæftige Dem mere med det indre liv.

Den samme post, som bragte mig Deres brev fra Hamborg til Schwerrin, bragte mig også et brev fra en mand, der havde mistet sin hustru ligeledes ved en kristelig død. Da på nærværende tidspunkt hans børn ikke længere trænger til ham, er han fri, og intet hindrer ham i at hengive sig helt til Gud. Måske vil Gud, eftersom De har lidt under vanskelighederne ved at forene det aktive liv med betragtning, holde Dem skadesløs ved den milde trøst, han indgyder ensomme sjæle og betjene sig af Deres bønner, ligesom han gjorde det af Moses'⁴ til at give guddommelig støtte og sejr til dem, der kæmper mod åndens fjender.

Hvad mig angår, har min lunkenhed, min forsømmelighed og min uvidenhed ført mig til en tilstand, i hvilken jeg næppe kender mig selv. Gud ved, om jeg ikke allerede er opgivet af ham. Jeg erkender en del af min stillings store forpligtelser, jeg præker for andre om fordømmelse af dem, der ikke anstrenger sig for at opfylde alle deres kaldspligter, og jeg fører et liv, som om de sjæle, til hvilke jeg er udsendt, ikke angik mig. Bed til Gud, at han vil forbarme sig over mig og over alle de sjæle, som han har undergivet min omsorg, og at han vil give mig lys og kraft til at tjene alle således, at ingen på dommens dag vil kunne anklage min lunkenhed, forsømmelighed, uvidenhed og andre fejl for at være årsag til hans fordømmelse.

Jeg havde håbet at kunne finde åndelig fornyelse ved et ophold i Deres land, men Gud har sendt mig til et sted, hvor jeg er mere blind, end jeg har været noget andet sted.⁵ – Her kunne gøres meget godt, og Deres bønner kan bidrage meget til det, eftersom alt må komme fra Gud ad hans guddommelige forsyns skjulte veje. Siden jeg her træffer intriger blandt de personer, af hvem jeg burde kunne vente den største tillid, vover jeg intet at håbe. Endelig hvis huset, som vi ønsker til religionsudøvelse efter hans højhed hertugens død (i det tilfælde, at Gud lader ham dø uden arving; der ser jo ud, som om han ingen får), bliver til noget, er det, fordi Gud vil gøre det ad veje, som er skjult for vore øjne, ad hvilke veje jeg venter det meste, forudsat at De vil anbefale sagen til Deres åndelige venner, for at de alle med Dem med en ganske særlig ildhu beflitter sig på hos Gud at opnå miskundelse for dette land, hvilket vil sige, at han vil give

os tilladelse til en varig religionsudøvelse og skænke os apostoliske arbejdere, som kun søger Guds ære og sjælenes frelse.

Det er længe siden, at jeg har hørt fra hr. Francisco i Venezia og fra ridder Bonacorsi, og da De næppe savner nyt om dem gennem andre af Gud kaldede, vis mig da den bevågenhed at fortælle mig lidt om dem og at anbefale mig til alle.

Hvis vi var sammen, ville De undre Dem over at høre om den åndelige nød på dette sted, mest af alt ville De undres over mit hjertes hårdhed, som jeg i den grad har vænnet mig til, at jeg tilbringer tiden uden synderligt at være anfægtet deraf – undtagen, som når jeg i denne stund skriver om det, og da kun for et øjeblik og temmelig overfladisk. Gud vær mig og os alle nådig. Mine ydmygste håndkys til alle i Deres familie. Gud give Dem med det nye år fornyet styrke til at elske og love Ham i forhold til de nådegaver, han skænker Dem.

Jeg er, min inderligt kære moder, Deres højst uværdige tjener og søn
Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, 17. december 1685.

Til fru Lavinia Cenami, Lucca.

(1) Jvf. E 36. – (2) Silvestro Arnolfini døde 22. november 1685. – (3) Jvf. E 36, n. 27. – (4) Jvf. 2. Mos. 17, 11-13. – (5) Jvf. E 423.

E 442. Til Adelgundis Catharina Brummer Schwerin, 18./28. december 1685.

Indhold: Stensen sender priorinden sine ønsker for julen og det nye år, omtaler glæden ved fattigdom og beskriver kort situationen i Schwerin.

KP-ED T

Guds barn!¹

De befinder Dem allerede i julens glæde, som vi først om otte dage venter. Måtte Gud bringe til sand fuldendelse, hvad Han i Dem og Deres søstre har begyndt af åndeligt og verdsligt, så at hos ingen af Dem den fattigdom, som Jesus ved sin fødsel har tålt og prædikeret, må gå tabt. O, sand fattigdoms hellige glæde, der har kastet al øvrig bekymring bort for at have desto mere tid til at gøre det, som behager Gud, Deres sjæls brudgom, og er Ham kært. Hvor kan sjæle, udvalgt af Jesus, se, at deres brudgom – ved hans triumferende indgang i verden, ved hvilken alle engle jubler og ærer ham – i sin guddommelige visdom for sig selv, for sin kære moder og sin plejefader fra evighed af kun har beredt, hvad den yderste nødvendighed kræver, og ikke samtidig brænde af iver efter at forsage alt, hvad ikke er strengt nødvendigt? O, denne fødsels guddommelige lys, hvor mange sjæle har du ikke bragt til fattigdommens fuldkommenhed, i

hvilken den sande ydmyghed bor, et fundament, uden hvilket enhver Guds kærligheds bygning vakler, ja, er forgængelig! Den, som ikke har Kristi ånd, tilhører ham ikke; men den, der har Kristi ånd, vil elske, hvad Kristus elskede, og hade, hvad han har hadet. Kristus er ikke født for den, som ikke finder glæde ved fattigdom. Men når vi således betragter fattigdommen, må vi ikke holde dem for fattige, som intet føler af fattigdommens besvær. Pjaltede klude, en åben hule, hø og krybbe var ikke blot den yderste armods nødvendige tegn, de lod også føle fattigdommens tryk. Hvorledes kommer det sig nu, at jeg skriver til Dem om dette? Jeg ville ønske Dem en glad afslutning på de begyndte hellige dage og året samt en lykkelig begyndelse af det kommende, og imidlertid forfalder jeg til at rose fattigdommen! Dertil ønsker jeg, at Gud vil lade mig selv erkende og fuldføre sin hellige vilje. Imidlertid vil jeg hjerteligt bede Dem om ivrig forbøn for det øjemed, i hvilket Gud har sendt mig hertil, hvor jeg er uden kapellan,² uden andre mennesker, alene ført af det håb, vi sætter til Guds hjælp.³ Jeg tænker ikke her på det timelige, fordi Gud her hjælper mig så meget, at jeg også kan hjælpe andre. Jeg taler mere om det åndelige, fordi jeg befinder mig på et sted, hvor jeg kun har lov at opholde mig som simpel præst. Der er her endnu en gejstlig,⁴ men han bor på slottet og er mest sygelig. Formålet med mit komme er at se, om gudstjenesten, som nu kun holdes i slottet, og som, hvis hertugen⁵ dør uden arvinger, vil dø med ham, ikke også kunne holdes i et hus i byen og dette på en måde, så en efterfølger ikke ville kunne afskaffe den. De skal ikke omtale dette til andre, men vel anbefale mig og alle disse steder til Gud, for hvem det er let at hjælpe os, hvis Hans barmhjertighed vil. Gud signe os alle! Jeg forbliver altid Deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, 18. december 1685.

Til den velærværdige moder i klostret Ringe, Münster.

(1) Om Ringe kloster og priorinden se E 207. – (2) Kaspar Engelbert Schmael var blevet hos Kerckring. – (3) Om situationen i Schwerin se også E 423 og E 444. – (4) Pater Steffani, jvf. E 410a. – (5) Christian Louis I. Jvf. E 408, n. 4.

E 443. Til Cosimo III

Schwerin, 19./29. december 1685.

Indhold: Stensen takker for brevene fra storhertugen og tænker i anledning af tamperdag på betydningen af at vic gode præster.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Jeg modtager samtidig fra Deres Højhed to mig særdeles kære breve og i et af dem brevet fra Guds tjenerinde, som Gud synes at have unddraget en anledning til at øve ydre barmhjertighedsgerninger, fordi han helt vil have hende sysselsat med åndeligt barmhjertighedsværk.¹ Jeg hører tillige om den høje storfyrstes² upasselighed, men også om begyndende bedring. Måtte Gud give ham den fulde legemlige sundhed og den fuldkomne sjælens sundhed til trøst for Deres Højhed og til timeligt og evigt gavn for hele det storhertugelige hus som for den hele stat, ja, for hele den hellige kirke, fordi den ene legemsdels vel er til hele legemets nytte.

Dagen i dag, tamperlørdag, som af den hellige kirke er bestemt til præstevielser, lader mig skælve, når jeg tænker på, hvor mange jeg i løbet af så få år³ har givet i den gejstlige stand; den lader mig prise Gud, som har udrevet mig af en så forfærdende fare, og den bereder mig tillige glæde ved tanken om, at Deres Højhed ved tildeling af kirkelige beneficier gør sig al mulig umage for at holde de uværdige derfra. Sandelig, det er et af de midler, af hvilke en stats ve og vel i højeste grad afhænger. De, der ved udnævnelser eller tildelinger ser på andet end personens værdighed, må aflægge Gud et rystende regnskab derfor. Ja, man kender Guds velsignelse eller svøbe over et land på, hvilke gejstlige personer han giver det. Thi hvis de, som i messe, breviarbøn og kirkelige pligter skal være formidlere mellem Gud og folket; er en gru i Guds øjne og tjener lægfolk til forargelse, hvilken indflydelse kan de udøve på folk, hvad kan de opnå hos Gud? Måtte Gud forbarme sig over disse dele af sin hellige kirke i Tyskland, og måtte han ophæve hint store misbrug, som med hensyn til de kirkelige beneficier råder her. Måtte han også åbne øjnene på de gejstlige, som anser *det* for at være en stor lykke for deres familie og venner, som tjener til også at fortære det gods, de retmæssige besiddere på jorden, at belaste dem med uendelige fremmede synder og således forøge deres evige ulykke.

Deres Højheds iver for at ære Gud i Deres landsdele må strække sig til også at bede til Gud for Tysklands fyrster, som er dobbelt forpligtet til en sådan iver, for at også de kan erkende, hvor mange goder der for deres familier, for deres stater og for konversion af ikke-katolikker ville udspringe af, at de med strengthed agtede på atter at hæve den gejstlige stand til sin sande åndelige værdighed, så alle, gejstlige så vel som læge, praktisk måtte erkende de sandheder, som Gud gennem sin fødsel i stalden vil lære os, det

vil sige: forskellen mellem nådens glans i sjælen og den legemlige prydeses mørke, mellem himlens evige skatte og jordens øjeblikkelige og flygtige rigdomme og sluttelig forskellen mellem engles og synderes selskab og mellem foreningen med Gud og foreningen med Guds fjende og vor hele frelse. Måtte Gud stadig styrke Deres Højhed i Deres hellige iver og hellige alle statens gejstlige, så vel ordensfolk som dem, vi ved tidernes ugunst må benævne verdensgejstlige, og som i Guds øjne mere end alle andre er forpligtet til fuldkommenhedens regels strengthed. Han vise også mig den barmhjertighed, at jeg vil forstå at opfylde mine forpligtelsers forskrifter. Idet jeg også af ganske hjerte ønsker denne nåde for Deres Højhed, forbliver jeg Deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, lørdagen før den 4. adventssøndag⁴ 1685.

Hans Højhed Storhertugen af Toscana.

(1) Antagelig det i E 441 omtalte brev fra Lavinia. – (2) Cosimos ældste søn Ferdinando (1663-1713), hvis levemåde bragte ham i konflikt med faderen. – (3) Fortrinsvis i Münster fra sommeren 1680 til sommeren 1683. – (4) 4. søndag i advent faldt 20. december (gml. stil).

E 444. *Til Odoardo Cibo*

Schwerin, 19./29. december 1685.

Indhold: Stensen rapporterer om forholdene i Schwerin og sukker over de sørgelige åndelige tilstande i Tyskland.

KP-PS 1

Min højærværdigste og meget ærede herre!¹

Min forsinkelse i Hamborg skyldtes mangelen af en missionær ved det franske kapel, en mangel, jeg fra Mikkelsdag til advent, da en ny missionær ankom, har afhjulpet.² Af Deres nådes svar³ på min beretning om skridt til befæstelse af vor hellige tro i Schwerin ser jeg, hvad Deres Højvelbårenhed har skrevet til hr. nuntius i Paris, og jeg håber deraf, om Guds barmhjertighed vil, gode resultater. Det gør mig dog ondt af Deres Højvelbårenheds brev at se, at jeg ved min efterladenhed med at skrive har givet anledning til en misforståelse, som om hine to, fra hvem jeg ventede svar fra Bruxelles og Mainz, skulle være fyrster, hvis tilslutning jeg måtte have, medens det kun er de førende katolikker, der har tilbudt at bidrage til udgifternes dækning. Gud har sluttelig ført mig hertil i rette tid, fordi man behøver en præst, da den herværende missionær⁴ står alene og er svagelig; yderligere ved jeg, at han ikke kommer godt ud af det med nogle af de øverste embedsmænd. Jeg vil uden vanskelighed kunne blive her og hjælpe katolikkerne, sådan som de andre missionærer, som har været her ved slotskapellet, sædvanligt har gjort, og dette vil i nogen måde være nødvendigt. Imidlertid vil jeg se, om det går an at købe eget hus og der

somme tider i al stilhed læse en ekstra messe, thi om en egentlig mission består kun ringe håb. Jeg optræder ganske som almindelig missionær, synger evangeliet, bærer ikke korset og benytter ved min messe overhovedet intet andet ydre biskoppeligt tegn end *Pax vobiscum* [fred være med jer] og ved messens slutning velsignelsen, men med lav stemme. Jeg tror, at biskoppen, da han jo sidder inde med alle andre vielser, kan træde i stedet for diakon og subdiakon ved messen, hvis disse kirketjenere savnes eller måske er der, uden at man turde betjene sig af dem, og det iøvrigt ville være nødvendigt at synge messen. Skulle en dispensation herfor være nødvendig, måtte jeg måske herved bede om absolution for den forløbne tid og om dispens for fremtiden. Resultatet af dette foretagende er højst tvivlsomt. Man må håbe alt ene og alene af Guds barmhjertighed, medens dispositioner fra menneskelig side yder ringe håb. Giv Gud, at mine synder her ikke lægger de største hindringer i vejen. Jeg finder, at generalvikarerne i nabobispedømmerne til de forladte steder ligesom de rigtige biskopper skulle give de nærmeste missionærer fuldmagt til at læse ekstra messer, til at absolvere skriftebørn og dispensere katolikkerne fra faste og fra andre kirkelige fasteforskrifter i fastetiden. Jeg ved ikke, om dette efter den hellige Stols mening er gyldigt der, hvor der findes en apostolisk nuntius, for ikke at tale om, hvor en apostolisk vikar er ansat. Missionæren her siger, at han har fuldmagt fra den hellige Kongregation, men at Hans Højhed fyrsten,⁵ som lod ham komme fra Rom, tilbageholdt den hos sig. Han forstår flere sprog, spiller dygtigt på orgel og er en god musiker, det ser ud til, at han kun var bestemt til at være hofkapellan hos fyrsten, og alene hans stensmerter og hyppigt åbne sår i leddene og andre legemsdele tillader ham ingeniende de med sjælesorg nødvendigt forbundne anstrengelser. Man har iøvrigt ved hoffet opdaget en uoverensstemmelse mellem en fremmed katolsk greve⁶ og nogle embedsmænd, hvorved det synes, at pateren, idet greven nogle uger spiste sammen med denne i hans værelse, har blandet sig i det, hvorfor vi nu afventer, hvad Hans Højhed, der er vel underrettet om hele sagen, vil bestemme med hensyn til pateren. Efter min mening ville det være godt, om pateren på fredelig vis kom til sit konvent.

Jeg ved vel, at man næppe kan danne sig et billede af den sørgelige åndelige tilstand inden for den katolske kirke i disse Tysklands egne, som Gud siden min afrejse fra Rom ifølge min pligt til opsyn har ladet mig se, hvad jeg, om Gud engang vil lade mig drage tilbage dertil, også mundtligt vil forklare. Indgåelse af blandede ægteskaber, børnenes deling (mellem forældrene), børns anbringelse i lutherske skoler, hvor de lærer Luthers katekismus, arbejde på særlige katolske fester, kødspiser lørdage (!) og

andre dage samt lignende ting sker uden skrupler og så ofte, at jeg på grund af den vanskelighed, det byder for skriftemål, befinder mig i den største angst, når jeg kommer til et sted på tidspunktet for en stor fest. Der findes her af og til missionærer, som gavner uhyre lidet; men jeg ved ikke, om ikke opholdet udenfor ordenshusene efterhånden bevirker, at den religiøse observans mange gange slappes. Lang dvælen blandt folk af anden tro og blandt katolikker, med hvem man er forbundet i slægtskab eller svogerskab, fører med sig, at man mindre føler, hvor mange der ikke opfylder de katolske trospligter. Jeg tilstår åbent, at jeg undrer mig over mig selv, hvor lidet jeg røres af den overvældende elendighed hos så mange sjæle, når jeg omgås dem, endskønt jeg, når jeg betragter vore pligter, erkender, at om jeg end græd blodige tårer, dog kun ville føle en ringe del af den medlidenhed, som slige sjæle fortjener. Vorherre være os alle nådig, og han sende i mit og andres sted andre, som atter vil gøre godt, hvad vi har forsømt. Jeg ønsker ret en glædelig fest og med det ny år en fylde af guddommelig nåde. Deres Højvelbårenheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, 19. december 1685.

(1) Om Cibo se E 232, n. 1. – (2) Jvf. E 427 og E 438. – (3) E 431. – (4) Pater Steffani jvf. E 410a. – (5) Hertugd Christian Louis, jvf. E 408, n. 4. – (6) En grev d'Ostranne.

E 445. Til Cosimo III

Schwerin, 9./19. januar 1686.

Indhold: Stensen takker for brevene fra storhertugen og anstiller betragtninger om rigdom og armod. Han takker for støtten til en bekendt og beretter, at en kannik har dræbt en anden kannik.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Jeg har haft den glæde fra Deres Højhed samtidig at få to breve med ønsker om den helligste nåde fra den nyfødte frelser. Måtte Gud også stadig forøge den i Deres Højheds hjerte og i hele det storhertugelige hus, og måtte han lade alle klart erkende den store forskel på de gaver, som Gud forbeholder for sine venner alene, og dem, han stiller til rådighed også for sin fjende, mørkets fyrste. Mig synes, at til de øvrige grunde for den rigeste konges største armod kommer følgende: rigdommens herlighed, som verden skatter så højt, huse, klæder, tjener og lignende er egentlig allesammen tegn på Adams synds forbandelse, idet han i sin uskylds tilstand ville have været lykkelig uden alle disse ting. For det andet: Gud overlader undertiden rådigheden over dem til Satan, for at han kan tage fra den ene og give til den anden, dog indenfor de grænser, Guds retfærdighed afsætter. Intet under derfor, at vor frelser af disse ting ikke ønskede

mere, end den yderste nødvendighed krævede, og at han pålægger os alle ikke at skatte den højere, end han selv har gjort. Derimod skal vi alle på det inderligste ønske tålmod, kærlighed til vore fjender, den sande ydmyghed, som ingen anden end Gud kan give, og som alle er tegn på den guddommelige barmhjertighed. Måtte Gud forlene mig den nåde selv at øve denne barmhjertighed, når jeg omgås min næste, jeg, der ofte ved en sådan omgang med andre oplever min største beskæmmelse.

Jeg siger Deres Højhed ydmygst tak for, at De i Rom venligst har anbefalet ansøgeren om kanonikatet.¹ Jeg medsender her påny, hvad der meddeltes mig, jeg tror, at de nødvendige dokumenter allerede er sendt direkte fra Münster til Rom eller fra Fulda, hvor han studerer. I den familie er der imidlertid forefaldet noget meget sørgeligt. Den unge mands morbroder, der også var kannik ved den samme kirke, blev, mens han sad til bords hjemme dødelig såret af to knivstik, tilføjet ham af en anden kannik fra samme sted, og døde få dage efter,² og det fordi han havde foreholdt den anden kannik hans uværdige opførsel overfor en præst, som også var til stede ved bordet, drabsmanden er nemlig en satirisk og brutal person. Begge var præster. Det tjener klerus til den største skam. Jeg kan ikke lade være at fortælle Deres Højhed, at han, der dræbte den anden, i sin tid, medens jeg var i Münster få måneder før fyrstbiskoppen,³ hvem Gud skænke sin evige salighed, døde, ønskede at modtage præstevielsen af mig, men da jeg ved den undersøgelse, jeg anstillede, kom til kundskab om, at han havde betalt mindst 1200 daler til den, som havde meddelt ham tilladelsen, og at han var en stridslysten og sarkastisk mand, ville jeg ikke indvie ham, men rådede ham til at foretage åndelige øvelser samt vel overveje pligterne indenfor den stand, han attråede at indtræde i. Han traf imidlertid teologer og ordensfolk, som udstedte ham attest for, at der ingen hindringer fandtes. Dermed drog han til Neuhaus, hvor biskoppen lå syg, og fik hos ham dimissionspapirene, herfra drog han til en eller anden hjælpebiskop og modtog hos ham de hellige vielser. Nu er man godt nok klar over den forargelse, som en stridbar og sarkastisk ånd inden for den gejstlige stand forårsager, og hvorfor den hellige moder kirken vil, at slige mennesker udelukkes fra den. Jeg takker Gud, at han har bevaret mine hænder for deltagelse i en slig forseelse, endskønt jeg på den anden side frygter, at jeg altfor svagt har modsat mig hans forsøg på at opnå vielserne andet steds. Jeg var dengang af Gud indsat som vogter af de hellige vielser i stiftet og følgelig forpligtet til at våge over, at ulve ikke fra nogen side sneg sig i hjorden. Måtte Gud forbarme sig over mig! Venner af familien har bedt mig om til trøst for tabet, den ved kannikken, morbroderens, død har lidt, at lægge et

godt ord ind for den anden søn, så han kunne få kanonikatet, som drabsmanden mister, medens det, som bliver frit ved dødsfaldet, afhænger af kapiteldekanens bestemmelse. Men jeg har givet dem blankt afslag, og i overensstemmelse med mit kendskab til de mange der herskende ulovligheder har jeg søgt at gøre dem klart, at Gud kun i form af tilladelse medvirker til meddelelsen af en slig nåde, hvis man *ikke* lader sig protegere af dem, som ved eksempel og magt skal reformere disse misbrug. Sandelig, hvis man overvejer, at mange slige indtægter af stifterne ikke altid erhvervedes i overensstemmelse med Guds vilje, og at mange pensioner ikke er helt fri for ågerkarles intriger, og at man ved ansøgninger derom udsætter sig for forskellige arter af simoni, synes det mig mere end klart, at vi må stille slige gunstbevisninger i række med dem, som Gud, hvad jeg ovenfor har sagt, overlader sine modstandere at tildele dem, som Vorherre i evigheden ingen nåde vil tildele. For slige goder bevare Guds uendelige barmhjertighed os! Måtte Vorherre fylde Deres Højheds hjerte samt tillige alle medlemmer af det storhertugelige hus' med gaver, som han aldrig lader den evige fjende få rådighed over, og lade os i styrelsen af andre, således som kaldet kræver det, alene følge den guddommelige visdoms ledelse. Deres Nådes uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, 9. januar 1686.

Da vi befinder os i ugen efter Helligtrekonger, beder jeg for Deres Højhed om samme lys, samme kraft og trøst, som Gud gav de tre hellige. Hvad mig angår, da forlyder intet med sikkerhed; dog er det sandsynligt, at jeg i nogen tid forbliver her.

(1) Jvf. E 436. – (2) Se også E 446. – (3) Ferdinand von Fürstenberg, der døde i juni 1683.

E 446. Til Adelgundis Catharina Brummer Schwerin, 12./22. januar 1686.

Indhold: Stensen skriver til priorinden om drabet på en kannik og formaner hende om at dyrke de dyder, der er Guds gaver til hans venner.

KP-ED T

Guds barn!¹

Jeg har hørt om Guds dom og erkender som en særlig Guds nåde, at et sligt stød ikke straks medførte døden. Berængt har aldrig huet mig. Vorherre lede ham til sand omvendelse. Det synes, som om Gud har villet unde den salige herre en god død, men venskabet, han plejede med denne person, har ikke behaget Gud.² Den hellige kong Josafat blev af Gud irrettesat ved profeterne, fordi han holdt med en syndig konge, og senere blev det til hans skade, at han havde holdt med dennes søn. Ordene, han

måtte høre af profeterne, fortjener, at man mærker sig dem: »Du knytter venskab med dem, der hader Gud, og derved har du fortjent Guds vrede. Men der er fundet meget godt hos dig«. ³ Jeg er bange for at have syndet ved ikke at have grebet ind, hvad jeg måske kunne have gjort ved at sende et brev til det sted, hvor han rejste hen for at opnå ordinationen, eftersom jeg dengang var ansat som dørvogter ved Kristi færefold for at hindre ulvenes indtrængen i den. Bed til Gud, at han vil forlade mig dette og alt andet, ved hvilket jeg har medvirket til, at uværdige mænd nu handler syndigt med Jesus på hans alter.

Gud vil have Dem alle tre som sande korsets søstre; derfor må De aldrig aflade at takke ham for hvert fortidigt, nuværende og kommende kors og samtidig genkalde den levende tro på Jesu tilstedeværelse med dette suk: »Min Jesus, som for min skyld har udstået så stor forsmædelse og smerte, du hensætter mig i denne stand.« Det undrer mig, om også kun en eneste af Deres søstre kan regne sig for datter af den hellige Frans og en Jesu brud og alligevel et øjeblik kan leve udenfor den sande armods fuldkommenhed, for brud til en konge, som ikke havde det, hvortil han kunne hælde sit hoved, datter af en fader, som gjort arveløs af sin fader også gav sine klæder bort og jublende trøstede sig med, at han nu i sandhed kunne bede sit fadervor. Armodsløftets navn og de riges bekvemmeligheder kan ikke sammen. Gud har villet vise os, at vi af alle de Guds gaver, som er en mindelse om den første synds forbandelse, og som han giver såvel fjender som venner, ja, endogså undertiden lader Satan have rådighed over, skal nøje os med det dagligt nødvendige, således som han selv, da han var blevet menneske, gjorde det. Al vor omsorg bør være rettet imod at forøge de gaver, som er et særkende for de udvalgte, og som han kun tildeler sine kære venner, og over hvilke han aldrig lader sin modstander råde: sand ydmyghed, sand armod, sandt tålmod, lydighed, kærlighed til ens fjender og deslige. Jeg taler ikke om kærligheden til Gud, fordi de fleste mennesker bedrager sig selv i den henseende, ligesom de også gør det med hensyn til frygten for Gud, idet de fleste, hvor meget de end roser sig af at elske og frygte Gud, ikke desto mindre ingen af delene gør, ja, ikke en gang ved, hvad det vil sige at gøre dette, nemlig at bøje sin egen vilje og lægge sine handlinger om efter den hensigt: Fordi du, min Jesus, der ikke engang lader noget unyttigt ord være ustraffet, ser mig, vil jeg undlade dette. Fordi du, min Jesus, som har lidt så meget for min skyld, ser mig, vil jeg gøre dette og bære denne lidelse. Hvor mange tilbringer ikke hele dagen uden gennem en levende tro at tænke på Jesu nærvær og for hans skyld forsage noget behageligt eller stræbe efter noget ubehage-

ligt. Bed til Gud, at jeg selv må iværksætte, hvad jeg skriver. Måtte Gud velsigne Dem alle, og jeg anbefaler mig til Deres og alles forbøn. Deres uværdigste tjener

Niels, biskop af Titipolis.

Schwerin, 12. januar 1686.

Med hensyn til afladen⁴ har jeg intet svar fået fra Rom. Jeg mener, at den prælat, jeg har skrevet til, er en af kurfyrstens⁵ undersætter.

Til den velærværdige Moder i Ringe kloster.

(1) Om Ringe kloster se E 207. – (2) Se også E 445. – (3) 2. Krøn. 19, 1-3. – (4) Jvf. E 392. – (5) Kurfyrst og ærkebiskop Maximilian Heinrich, der også var fyrstbiskop af Münster.

E 447. Fra Odoardo Cibo

Rom, 28. januar 1686.

Indhold: Som svar på E 416 meddeles hermed, at propagandakongregationen har ladet Marquard få en plads i Collegium Urbanum.

KP-PS 1

Til hr. Stensen, 28. januar 1686.

Med hensyn til så vel Deres Højvelbårenheds ganske særlige iver og udadledighed som med henblik på Deres nylige beretning om lybeckeren Georg Friedrich Marquards gode egenskaber og den store nytte, man tør vente sig af ham, hvis han gennem studiet af teologi befæstes i troen, har Eminencerne godhedsfuldt bifaldet, at der til dette formål gives ham en plads i Collegium Urbanum, idet de aldeles ikke tvivler om, at resultatet vil svare til de forventninger, Deres Højvelbårenhed i Deres breve lader komme til orde, og at han til sin tid under Deres ledelse vil bidrage til den katolske tros fremme i hine egne. I dette håb beder jeg Gud velsigne Dem.

E 448. Fra Christian Louis I.

Paris, 8. februar 1686.

Indhold: Hertugen giver Stensen tilladelse til at vikariere for pater Steffani.

KP-ED 1

Christian Louis, af Guds nåde hertug af Mecklenborg.

Vor nådigste hilsen tilforn! Velærværdige og højlyrdede, kære, hengivne og tro. Vi vil hermed ikke undlade at meddele Dem, at der foreligger visse vigtige omstændigheder, hvisårsag Vor hofkapellan pater Steffani¹ måske ikke vil være i stand til fremtidig at forrette sine kaldspligter i Vort slotskapel, hvorom Vor gehejmeråd Bunsow² på Deres begæring kan meddele Dem flere enkeltheder. Da Vi med særdeles tilfredshed nu har bragt i erfaring, at De er der, og at Deres optræden og handlinger virker, så hvermand opbygges deraf og roser Dem, har Vi hermed nådigst villet give Dem til kende, at De for ovennævnte tilfældes skyld, såfremt sagerne

med pateren skulle gå i den retning, venligst skal sørge for, at de gudstjenstlige handlinger nu som før og som det sker nu efter bedste evne bliver foretaget i Vort til rådighed stående hofkapel ved afholdelse af den hellige messe, meddelelse af de hellige sakramenter såvel som også ved prædiken, så det ved Deres gode anordning tilrettelægges således, at intet forsømmes.

Vi anbefaler Os til Deres trofaste forbøn og er Dem med stadig gunst og beivring uforanderligt hengiven.

Paris, 8. februar 1686.

Til hr. Stensen,

velærværdige og højlerde, Vor kære hengivne og tro, Hr. Stensen i Vor residensstad Schwerin. Schwerin.

(1) Om pater Steffanis problemer se E 444. – (2) Nikolaus Friedrich Heinrich von Bunsow var hertugens gehejmeråd, gennem hvilken al kontakt med Stensen skulle gå, jvf. E 460.

E 449. Fra Odoardo Cibo

Rom, 16. februar 1686.

Indhold: Som svar på E 444 råder propagandekongregationens sekretær Stensen til at fortsætte arbejdet i Schwerin trods de ringe udsigter. Selv vil han sørge for, at missionæren vil blive tilbagekaldt.

KP-PS 1

Til hr. Stensen, d. 16. februar 1686.

Der er ingen tvivl om, at man her har forstået det således, at begge de mænd, hvis svar Deres højvelbårenhed ventede fra Bruxelles og Mainz, havde store interesser i fyrstendømmet Mecklenborg, og at man forhandlede med dem om indvilligelse i at holde fri katolsk religionsøvelse i et hus i Schwerin ved siden af benyttelsen af den allerede opnåede tilladelse til at holde gudstjeneste i det hertugelige kapel i slottet. Men nu hører jeg, at kun nogle få af de førende katolikker har tilbudt at bidrage til udgifterne. Imidlertid ændrer det jo ikke forhandlingernes kernepunkt, at man bruger det nævnte kapel til gudstjeneste, eller at De nu står i underhandlinger for at se, om det vil være formålstjenligt også at skaffe sig eget hus og der en gang imellem læse messe, omend jeg er klar over, at der kun består ringe håb om gode resultater i denne sag.

Hvad angår den af hertugen kaldede missionær, ville det være godt, om Deres Højvelbårenhed fornyede ham hans fuldmagter, og at De opgav mig hans navn og hans orden, for at man støttet på disse oplysninger behændigt kunne sørge for, at han vender tilbage til sit kloster, da han ikke besidder de nødvendige forudsætninger. Ved den første kongregationssamling vil jeg forelægge Deres brev, således at De kan få de på deri indeholdte punkter nødvendige svar. Idet jeg ønske Deres Højvelbårenhed Guds velsignelse ...

E 450. Til Cosimo III

Schwerin, 13./23. februar 1686.

Indhold: Stensen fortæller om sit arbejde i Schwerin og sine grunde til at tage dertil. Han takker storhertugen for nye almisser og redegør for familien Blücher.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Der er allerede gået to måneder siden min ankomst, og endnu kan jeg ikke sige, hvad Gud vil med mig. I flere uger har min nærværelse været højst nødvendig på grund af svagelighed hos pateren, som desforuden ved sin indblanding i verdslige foretagender groft har krænket Hans Højhed og en stor del af embedsmændene,¹ og jeg ved ikke, hvad udgangen på denne sag vil blive. Dog vover jeg ikke at foretage mig noget i min egenskab af apostolisk vikar, men forretter kun tjeneste som almindelig missionær. Jeg overtydes stadig mere om rigtigheden af helgenernes opfattelse, at en ordensmand, som ikke er besluttet på den fuldkomne opfyldelse af sin regel, hvor end han befinder sig, er usaligere end nogen anden og skader kirken mere. Jeg lever i en særdeles farlig tilstand for såvel andre sjæle som min egen, idet jeg intet menneske har, med hvem jeg kunne tale, og indtil nu har jeg ej heller begyndt at tjene Gud på en sådan vis, at jeg har turdet vove at ønske umiddelbar førelse. Jeg håber ved mine velynderes barmhjertighed og mine i Guds tjeneste ivrige venner, at han på deres bønner vil bevare mig for synd. Efter Deres Højheds sidste brev synes det mig, at jeg i det brev, på hvilket De svarer mig, ikke ordentlig har forklaret, hvorledes det forholdt sig med afrejsen til Italien.² Jeg stod dengang i begreb med at rejse hertil for at se, hvad Gud, idet han lod mig få lov til at købe et hus her og bebo det sammen med andre katolske præster samt benytte mig af det hertugelige kapel til gudstjeneste, ville med mig. Jeg havde nemlig ansøgt om, at hertugen ville tilstå sine undersåtter lov til på egen bekostning at holde gudstjeneste uden for det hertugelige slot i et eget hus i byen, så at, hvis hertugen skulle dø uden arvinger, undersåtterne efter de ulyksalige münstertraktater dog beholdt den af dem begyndte og bekostede gudstjeneste. Da jeg nu på den måde så sagens stilling ændret, vovede jeg ikke, endskønt den mig meddelte tilladelse øjensynligt ikke bragte mig mine ønskers mål nærmere, at lade hele sagen bero på sig selv som håbløs, jeg holdt det for nødvendigt at begive mig til åstedet for at se, om der her bestod grund til en eller anden forhåbning; og se, jeg kom just på et tidspunkt, som klart og sikkert åbenbarede mig denne missions nød, efter at paterens vanskeligheder havde vist sig. Endskønt jeg altså med hensyn til det mål, der skal nås, forbliver her i blinde, er min nærværelse dog nødvendig for at undersøge, hvorledes man kan forbedre

kårene for disse få katolikkers sjæle. Gud lønne Deres Højhed for Deres gavmilde almisser; i fortrøstning hertil har jeg påny i flere portioner hævet 150 daler, dels til andagtsbøger, som jeg lod komme hertil, dels til en lærer, jeg har ansat for at give undervisning til nogle små børn, som intet andet vidste, end hvad de havde lært i lutherske skoler, dels til at redde en ung adelig pige,³ som jeg underholder i et kloster i Køl'n, og hvis moder⁴ en tid lang i det mindste gav sig udseende af at være katolik, men som aldrig har gjort sig umage for at aflægge sit hovmod og sin utålmodighed. For få måneder siden er hun rejst fra Køl'n til Brandenburg; efter hvad man tror, gør hun alt for at få sin søn,⁵ som jeg lader studere i Münster, og sin allerede nævnte datter tilbage. I Münster havde hun allerede opfordret sin søn til at rejse med sig om morgenen. Men han meddelte det til husfruen, et gudfrygtigt menneske, og således mislykkedes hendes anslag. Man har fra Køl'n sendt mig et brev fra hendes hånd, og her truer hun datteren med evig forbandelse, hvis hun forbliver i klostret. Dem, der er årsag til, at hendes ældste datter⁶ er blevet nonne i Hildesheim hos fru Rantzau, sender hun samme forbandelse. Måtte Gud dog trods dette tilgive hende og gøre hende værdig til den evige velsignelse! Imidlertid nødes jeg til fra tid til anden at benytte mig af Deres Højheds barmhjertighed for, om Gud vil, at redde disse sjæle. Det er sandsynligt, fordi sønnen opfører sig godt i skolen, datteren erkender moderens elende og allerede for et år siden har fremført stærke krav om at blive hos de bodfærdige nonner i Køl'n, et fornylig oprettet hus, hvor man, efter hvad jeg hører, lever fromt, men endnu intet fast grundlag har. Man ville gerne optage hende mod en årlig, livsvarig pension på tredive daler, som efter hendes død ville falde tilbage til stifteren. Ellers ville man, fordi man har medlidenhed med hende, modtage hende mod en betaling af fem hundrede daler een gang for alle, endskønt man forlanger en medgift på tusinde daler af andre, som vil optages der. Medens man søger at bevæge andre til at bidrage hertil, benytter jeg mig af Deres Højheds barmhjertighed udelukkende for at have en reserve. Et godt resultat var søsteren, som er nonne i Hildesheim, og som aflagde ordensløfte for 6 år siden. Af det, jeg modtager af Deres Højheds godhed, bruger jeg til mig selv kun så meget, som den apostoliske fattigdom kæver. Men anledning i form af åndelig nød, hvor tillige timelig nød er for hånden, gives der i rigt mål. Gud vil lønne Deres Højhed i dette liv og i paradiset. Just nu modtager jeg Deres Højheds sidste brev, og idet jeg heraf ser Deres omsorg for den norske herre,⁷ priser jeg påny Gud, der indgiver Deres Højhed sli'g en godhed. Han forekommer mig at være en god sjæl. Jeg håber, at Gud vil være tjent med

ham. Måtte Guds barmhjertighed forekomme al Deres Højheds gerning, ledsage og fuldføre den og forøge velsignelsen for hele det storhertugelige hus, hvorom jeg af hjertet beder. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis

Schwerin, 13. februar 1686.

(1) Jvf. også E 444. – (2) Jvf. E 423, 427 og 432. – (3) Christine Edel von Blücher. Hun blev siden optaget i Maria Magdalenaklostret i Köln under navnet Maria Eleonora. Om familien iøvrigt se især E 164, E 218 og E 286. – (4) Anna Maria von Blücher. – (5) Christian Georg von Blücher. Denne blev aldrig katolik, men udviste siden stor interesse for teologiske spørgsmål. – (6) Anna Sophie von Blücher, jvf. E 286. – (7) Jens Hoppener, jvf. E 419.

E 451. Til fru von Bibow

Udateret (Schwerin, 1686)

Fru von Bibow (død 1725) var oprindelig fransk, kom til Mecklenborg i 1677 i hertugindens følge og blev gift med den senere overhofmester og gehejmeråd Bernhard Christoph von Bibow. Efter hertugens død i 1692 skaffede hun katolikkerne tilladelse til at gennemføre gudstjenester i hendes hjem under en kapellan Borckloo.

Indhold: Stensen giver fru von Bibow en vejledning i at bruge Kristi lidelseshistorie til opbyggelse i det daglige.

HH F

Blandt de forskellige måder at betragte Vor Herre Jesu Kristi lidelseshistorie på er følgende særdeles nyttig, såvel for at komme til klarhed over os selv som for at øve os i at overvinde os selv. Dette er ikke mindst, hvis man til stadighed hver morgen fastlægger en plan for hele den kommende dag og om aftenen undersøger, hvordan man har ført morgenens plan ud i livet uden at skåne sig selv dér, hvor man afslører en svaghed.

Om aftenen, når man har gjort sine sædvanlige bønner og en ransagelse, hvor man omhyggeligt gennemgår dagens gang, time for time, handling for handling, fra man er vågnet om morgenen frem til om aftenen, tager man udgangspunkt i det, man vil betragte i Jesu lidelser,¹ og man holder Vor Herres menneskelighed i alle omstændigheder omkring personer og handlinger, der vedrører dette punkt, for øje. Herefter overvejer man de fire dyder, 1) den lydighed han udviste over for sin Fader, 2) den ydmyghed med hvilken han betragtede sig selv, både som skabning og som den, der bar menneskeheden synder, 3) det tålmod med hvilket han udholdt pinsler og forhånelser, og 4) hans kærlighed til sin Fader og til os.

Efter dette kan man anstille en sammenligning med et punkt i vort liv, hvor vi har skullet udholde smerte og forhånelser, og derved overveje, hvorvidt vi har udøvet de samme dyder eller måske snarere de udyder, der modsvarer dem. Ved at afsløre vor ufuldkommenhed begræder vi vor manglende lighed med vort forbillede – ikke at have udvist lydighed over for Jesu ånd, ikke at have tjent til at forherlige vore sakramenters nåde, at

have forspildt denne lejlighed til at forøge vor evige ære – og vi sætter da som mål for tiden fremover, men især for dagen i morgen, at drage nytte af dette forbillede.

Når man, før man går i seng, har overvejet dette, bestræber man sig på at fastholde disse tanker, til man er faldet i søvn, og hvis man vågner op i løbet af natten, bør man straks have sig dette billede af Jesus Kristus for øje. Ligeledes bør man om morgenen, så snart man vågner, tænke derpå og ikke tillade nogen anden tanke, før man er stået op og har bedt den form for bøn, hvor man på knæ gennemgår hver dyd, man har bearbejdet aftenen i forvejen. Samtidig bør man ofte betænke, at han, hvis menneskelighed vi overvejer i dette punkt, gennem sin guddommelighed er tilstede i os og ser, med hvilken iver vi ønsker at blive ham lig, at han til dette tilbyder os sin guddommelige støtte og hjælp, og at det er ham, der ad naturlige om overnaturlige veje gør os til det, vi er, for uden ham var vi intet.

Efter at have tilbragt den tid, man har afsat hertil, må man overveje, hvordan man har opført sig, hvilke lidelser man har pådraget sig som følge af fortidens fejl, hvilke beslutninger man har taget for den kommende tid, og derpå bør man nedskrive de punkter, man har foreholdt sig. Ligeledes ville det være særdeles nyttigt i begyndelsen hver aften at nedskrive de omstændigheder og de ræsonnementer, man vil overveje.

1. Judas-kysset.
2. Da de bandt Vor Herre.
3. Da de i forsamlingen foran Annas slog ham i ansigtet.
4. Da pøblen i Kajfas' gård overøste ham med alle tænkelige forhånelser.
5. Da den første af apostlene fornægtede ham tre gange.
6. Da man, da han kaldte sig Guds søn, spyttede ham i ansigtet, kaldte ham gudsbespotter og dømte ham til døden.
7. Da man foran Pilatus beskyldte ham for at være en misdæder, som forførte folket, forbød betaling af skat til kejseren og gjorde sig til konge.
8. Da man, da han stod foran Herodes mellem bagvaskere og nysgerrige og ikke svarede på noget, gav ham en hvid dragt på som tegn på, at han var enfoldig og gal.

Man kan hver aften tage et af disse punkter op og herudfra overveje de fire ovennævnte dyder. Dersom man synes, at man har tilstrækkeligt i en enkelt dyd, kan man vente med de andre til næste dag.

I løbet af dagen kan man betænke, at Jesus er nær, ved en lille, inderlig bøn uddraget af morgenen emne: Min Jesus, du får mig til at se, at du med Judas-kysset udviste den fuldkomne kærlighedsgerning over for din

Fader og over for os alle. Eller man kan overveje, hvorledes han på samme tid har haft andre formål såsom denne del af vort liv og den nåde, han ved sine lidelser har villet opnå til brug for os på denne dag.

(1) Se Matt. 26, 47-27, 50, Mark. 14, 43-15, 37, Luk. 22, 47-23, 46, Joh. 18, 1-19, 30.

E 452. Til Odoardo Cibo

Schwerin, 27. februar/9. marts 1686.

Indhold: Stensen refererer det vedlagte brev til kardinalpræfekten (E 453). Udsigterne for den katolske kirke i området er ikke lyse.

KP-PS 1

Min højærværdigste herre!

I anledning af svaret¹ til Hans Eminence Kardinalen, som fortæller mig om optagelsen af Georg Friedrich Marqvard fra Lübeck,² foreslår jeg Hans Eminence en anden konvertit og ansøger om tilladelse til at turde vie ham som missionær, tillige forelægger jeg denne missions nød på grund af de blandede ægteskaber, idet jeg beder om en instruks med hensyn til, hvorledes jeg med sikkerhed skal optræde i slige tilfælde. Det synes, som om Gud har ladet mig komme hertil for at lære katolikkernes åndelige nød at kende, men det smerter mig ikke at kunne se, hvorledes jeg kan afhjælpe den. Jeg hører intet mere til hertugdømmet Sachsen-Lauenborg,³ og det er heller ingen nytte til at give mig titlen for dette vikariat, så længe man der ingen katolske præster kan holde. Jeg hører ganske vist, at Hans Højhed hertugen kunne gøre det; men jeg ved ikke, hvilke Guds planer med disse nordens ulykkelige lande er. Her ser jeg ingen mulighed for befæstelse af gudstjenesten, hvis fyrsten skulle dø barnløs, hvad han hidtil er, idet han kun tilsteder mig den i sit slot, hvor den allerede tidligere var, og dette efter hertugens død straks overgår til den lutherske efterfølger, af hvem vi ikke tør håbe på den gunst, som Hans Højhed af Hannover⁴ lod os nyde. Jeg anbefaler til Deres Nådes særlige godhed den ovennævnte Georg Friedrich Marqvard som en mand, af hvem jeg i missionen på grund af hans iver for kristeligt levned, hans studier og hans sprogkundskaber venter mig meget. Jeg nedbeder over Dem fra Gud al guddommelige nådes fylde og anbefaler mig til Deres hellige messer. Deres, højærværdigste Herres, uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, lørdag før 2. fastesøndag 1686.

Til min højærværdigste herre, hr. Cibo, ærkebiskop af Seleucia, sekretær for den hellige propagandakongregation, Rom.

(1) E 453. – (2) E 447. – (3) Jvf. hans beretning E 430 og Cibos svar E 439. – (4) Hertug Ernst August af Hannover, jvf. E 411. – (5) 2. søndag i fasten efter gml. stil faldt 1. marts.

E 453. Til Paluzzo Altieri

Schwerin, 27. februar/9. marts 1686.

Indhold: Stensen takker for støtten af Marquard, beder om tilladelse til at vie Johann von Rosen og redegør for problemerne omkring blandede ægteskaber.

KP-PS. I

Deres Eminence, højærværdigste herre!¹

Den guddommelige barmhjertighed, som har bevæget Deres Eminencers, mine herrers hjerter til godhedsfuldt at optage hr. Georg Friedrich Marquard² fra Lübeck i Collegium Urbanum, for at han der kan fuldkomment gøre sig i teologiske studier, lader mig også håbe, at den vil forlene ham nåde til at fuldende det i hans sjæl begyndte værk således, at den kærlighedsgerning, der i dette collegium blev vist ham, vil give al anledning til at gøre ham tilfreds og lovprise den guddommelige godhed.

Her bor en konvertit, som for seks eller syv år siden gik over; som lutheraner var han kaptajn, af fødsel er han adelig, han førte sit kompagni i en ikke-katolsk fyrstes tjeneste og var meget skattet og yndet så vel af hoffets herrer som af officererne. Men efter at have erkendt sandheden opgav han, drevet af trang til at føre andre til nydelsen af den samme nåde, som Gud havde vist ham, tjenesten hos hertugen, sin herre, og hæren, og viede sig til apostolisk fattigdom for bedre at kunne gøre fremskridt så vel i åndeligt liv som i studierne; han begyndte med studiet af latin og er nået til filosofien, som han nu skal afslutte. Da denne herre attrår den gejstlige stand, beder jeg de herrer Eminencer ydmygst om at turde optage ham i klerus, skønt man fra hans fædreland ikke kan skaffe alle de dokumenter, som man måtte kræve på steder, hvor enten katolikker eller den Hellige Stols missionærer findes, samt vie ham til missionær, når han i teologien har gjort de til præstevieelse krævede fremskridt, og det under de sædvanlige betingelser for den, der er kommet fra hæresiet eller fra steder, hvor der af katolicismen hverken er gejstlige eller læge tilbage, ja, hvor en katolsk præst overhovedet ikke kan eksistere. Hans navn er Johannes Rose,³ kongen af Sveriges undersåt. Hvis Gud vil bevare ham liv og helbred og hans ånd den fromhed, der stråler ganske særligt hos ham, tør vi i ham vente en nyttig tjener for sjælene. Han har allerede i nogle år prøvet den sande apostoliske fattigdoms tyngde, endskønt han kunne have nydt de bekvemmeligheder, som tilkommer hans fødsel, og den rang, han med ære har indtaget i verden, hvilket lader mig håbe, at Gud vil forberede et eller andet særligt med hensyn til ham.

Hvad stedet her angår, ser jeg vel, at min nærværelse her er blevet nødvendig, fordi katolikkerne så at sige størstedelen af tiden siden min ankomst ellers ville have været uden gudstjeneste, da pateren⁴ var og endnu er plaget af gigt og stensmerter, og da han derudover på grund af

forskellige verdslige handlinger groft har fortørnet hertugen,⁵ ved hvilken lejlighed Hans Højhed har vist stor barmhjertighed, idet han har tilgivet det hele. Han har allerede været her i atten år, og gennem hans vandel ser jeg stadig mere den regel bekræftet, at en ordensmands så langvarige ophold uden for sit kloster på eet og samme sted og særligt ved et hof hverken er godt for ordensmandens sjæls frelse eller for menigheden, og at der sjælden findes lejlighed til at tilbagekalde ham. Jeg finder sjælens tilstand ret elendig. Her er tyve familier, alle gift med folk af forskellige religionsbekendelser, i femten tilfælde er manden katolik, i fem hustruen. Kun een enkelt dame har siddet inde med så megen iver, at hun har krævet alle sine børn katolsk opdraget, medens i de andre familier sønnerne følger faderens, døtrene moderens religion. Hvad det værste er, man anser det aldeles ikke for så slemt, ja, man lader endog alle drenge og piger gå sammen i den lutheranske skole. Da jeg kom hertil, fandt jeg piger på titolv år, bestemt for den katolske tro, og dog kendte de ikke korstegnet, men vel den lutherske katekismus. For nogle dage siden kom en katolsk soldat, som efter sin første lutherske hustrus død havde forlovet sig med en anden luthersk kvinde; han lader et pigebarn af det første ægteskab opdrage som lutheraner. Jeg sagde ham, at ved en slig vielse kunne jeg ikke medvirke, og at han ikke turde modtage sakramentet, når han ikke angrede i sit første ægteskab at have givet tilslutning til døtrenes lutherske opdragelse. Han gik så hen og lod sig vie af lutheranerne og har, efter hvad man siger mig, udtalt, at hvis jeg ikke vil lade ham gå til kommunion, vil han gå til alters hos lutheranerne. Jeg har ladet ham vide, at hvis han igen vil være en sand katolik og angre det skete, vil jeg gerne optage ham; jeg vil nu se, hvilken følge det får. Det er vel sandt, at her ingen katolske giftermålsemner findes, men det er tillige sandt, at de, der her gifter sig, har kun katolske slægtninge som faddere til deres børn. Man vil, at jeg beder om tilladelse til at medvirke ved slige vielser, og missionærerne gør det meget let, men jeg ser ifølge den hellige Kongregations afgørelser ingen mulighed til at gøre det. Skulle der imidlertid gives omstændigheder, under hvilke det kunne lade sig gøre, beder jeg i så henseende om besked og fuldmagt. For befæstelse af gudstjenesten på disse steder ser jeg endnu ingen mulighed. Jeg beder for Deres Eminence om al guddommelig nådes fylde og kysser ydmygst det hellige purpur. Deres Eminences uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, lørdag før den anden fastesøndag⁶ 1686.

(1) Om kardinalpræfekten for propagandakongregationen se E 415, n. 2. – (2) Jvf. E 369 og E 447. – (3) Jvf. E 408, n. 9. – (4) Pater Steffani, jvf. E 410a. – (5) Hertug Christian Louis I af Mecklenborg, se E 408, n. 4. – (6) 2. søndag i fasten efter gml. stil faldt 28. februar.

E 454. Fra Johann van Neercassel

Utrecht (?), 14. marts 1686.

I 1685 døde hjælpebiskoppen i Trier, Maximilian Heinrich Bormann, titulærbiskop af Diocletiana. Jansenistiske kredse med den apostolske vikar, Johann van Neercassel (jvf. E 359, n. 1) i spidsen fremhæver nu Stensen som en passende efterfølger.

Indhold: Neercassel meddeler, at kurfyrsten i Trier gerne ser Stensen som sin hjælpebiskop.

LBM L

Til den højtærede Stensen, 14. marts 1686.

Jeg har flere gange fortalt nogle af mine venner, der er opfyldt af ligeså stor fromhed som lærdom, om de dyder, som du har lagt for dagen over for westfalerne. Min beretning har ført til, at en af mine venner¹ – som er overordentlig from – har berettet om dine fortjenester over for sin fyrste, Hans Højhed, kurfyrsten af Trier,² med det formål, at denne skulle kalde dig, højtærede herre, til sin hjælp. Fyrsten lyttede til min ven. Her har du så, højtærede herre, hvad han skriver til mig ifølge sin fyrstes vilje.

Hvis din gerning i Hamborg er mindre nødvendig, så synes ærkestiftet Trier at bønfalde om din hjælp. Hans Højhed kurfyrsten vil ikke dæmpe din nidkærhed, allerfrommeste biskop, – han vil opildne den; så stor er hans fromhed, og så stort er hans ønske om at plante den i sine undersåtters hjerter.

Mens dette gik for sig hos Hans Højhed kurfyrsten, mente jeg, at du, højærværdigste herre, opholdt dig i Hamborg, men jeg forstår af et brev, som en af mine venner har modtaget, at du er i Rom og opholder dig ved kommissionen for udbredelsen af troen. Skønt denne ikke er gunstigt stemt over for denne sag, mener jeg dog, at du bør underrettes om det og samtidig modtage det brev, som min ven, Hans Højhed kurfyrstens råds-herre, har skrevet til mig.

I morgen vil jeg skrive til rådsherren og oplyse ham om, at du er i Rom, og at jeg til dig i Rom har videresendt det brev, han rettede til mig. Det vil måske bevirke, at hans fyrste ikke vil søge sig en anden hjælpebiskop og stedfortræder i åndelige anliggender, førend du sender et svar fra Rom.

Du vil, allerfrommeste biskop, værdige mig et hurtigt svar, idet jeg, som beundrer dine dyder, stiller min mest hengivne iver til din rådighed.

(1) C. Desprez, rådgiver for kurfyrsten i Trier. – (2) Johann Hugo von Orsbeck (1634-1711), kurfyrst og ærkebiskop af Trier.

E 455. Til Cosimo III

Schwerin, 6./16. marts 1686.

Indhold: Stensen takker storhertugen for dennes støtte til hans nevø og til andre konvertitter og omtaler situationen i Schwerin.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Jeg erkender Deres Højheds godhed i Deres indvilligelse i at lade min stakkels nevø¹ komme til Dem for at se, hvad han måske kunne anvendes til. I sit fædreland er han blevet forsømt, og jeg har kun haft ham hos mig lidt over halvandet år, hvor jeg mest holdt ham beskæftiget med tros-spørgsmål og det kristelige levnedes anliggender samt hjalp ham videre i skrivning og regning, som han var begyndt på. Men han er langsom i opfattelsen og vil få vanskeligt ved at lære sprog. Man indgiver mig håb om, at hr. marquis degl' Albizzi² vil antage sig ham, og heraf lover jeg mig i dette tilfælde den overbærenhed, som den langsomme opfattelsesevne og sprogvanskelighederne opfordrer til, indtil han har vænnet sig en smule til sproget. Hr. Marqvard³ er af den hellige Kongregation blevet optaget i Propagandakollegiet for at fuldende sine teologiske studier og forberede sig til missionen. Jeg ser af hr. Hoppener's⁴ brev, at Deres Højheds godhed har givet ham et sted, så jeg kan ikke prise Gud eller takke Deres Højhed tilstrækkeligt derfor. Jeg vil af den guddommelige barmhjertighed håbe, at den vil gengælde så megen godhed fra Deres Højheds side såvel med timelig trøst som med evig herlighed. Jeg ved endnu ikke, hvad Gud vil med mig. For den ønskede stabilisering af gudstjenesten, så den også efter fyrstens død kan fortsættes, ser jeg ikke mere noget håb. Efter påske vil man, om Gud lader mig leve, få at se, om Hans Højhed måske vil begive sig fra Paris hertil, som nogle håber, og hvad man da kan udrette. Imidlertid bliver nøden som følge af katolikkernes forbindelser med andre religioners tilhængere mig stedse klarere såvel som også disse nordlige egnes ulykke med hensyn til åndelige ting, en ulykke, der stadig vokser under strømmen af franskmænd,⁵ som for ikke at lade sig drage til deres himmelske fædreland også vil miste det jordiske og forøge deres nød, idet de forbitrer flest mulig hjerter imod dem, som alene er deres sande venner, fordi de ønsker dem det sande gode, nemlig sandheden og Guds ære. Dette vil befinde sig i Deres Højheds hænder i den stille uge.⁶ Jeg beder den fattigste forløser, at han ved den Helligånd i betragtningerne af hans helligste lidelsers hemmelighed, vil åbenbare Dem den kærlighed, hvormed han har lidt for alle sine skabninger, og at Gud lade Deres Højhed i samme mål, som han har ophøjet Dem over så mange sjæle i verden, blive et sandt billede på Jesus, der elsker dem, Faderen har givet ham, så De alle med ham selv må blive delagtiggjort i vor frelser Jesu sejrende kærlighed.

Idet jeg beder herom af ganske hjerte, forbliver jeg Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, lørdag før 3. fastesøndag⁷ 1686.

(1) Jvf. E 421. – (2) Jvf. E 113, n. 14. – (3) Jvf. E 453. – (4) Om den norske hr. Hoppener se E 419. – (5) Ophævelsen af Nantes-ediktet i oktober 1685 fik mange huguenotter til at forlade Frankrig. – (6) Ugen fra palmesøndag til påskedag, 7.-14. april 1686 (ny stil). – (7) 3. søndag i fasten (gml. stil) faldt 7. marts.

E 456. Fra Propagandakongregationen

Rom, 20. marts 1686.

Indhold: Som svar på E 444 meddeles Stensen, at han kan optræde som simpel præst og må følge sine tilskyndelser for at bedre tilstandene i Nordtyskland.

KP-PS I

Til hr. Stensen, 26. marts 1686.

Eminencerne fandt stor trøst i efterretningen om, at Deres Højvelbårenhed havde begivet sig til Schwerin og begyndt at ordne gudstjenesten i håb om, at den nu givne tilladelse til at celebrere i det hertugelige kapel efterhånden tillige ved Deres iver og under Deres kloge ledelse skal kunne udstrækkes til at gælde et eget, erhvervet hus. Derimod beklager Eminencerne, at De, da De ingen kirketjener har til assistance, ofte ved funktionerne nødes til at tilsidesætte bispeembedets værdighed og for at afhjælpe mangelen af en diakon og subdiakon ved den sungne messe optræde som simpel missionær. Hertil behøver Deres Højvelbårenhed dog ingen dispensation, idet De i så henseende kan følge stedets og tidens tvang, alt eftersom Deres egen iver indskyder Dem det under hensyn til hos de troende at vække større andagt, idet De dog afholder Dem fra at synge epistlen, hvilket den kleriker, som tjener ved messen, skal gøre.

Hvad angår de usømmeligheder, De har iagttaget i disse egne, ville det være nødvendigt, at Deres Højvelbårenhed optræder overfor de regionale vikarer, som misbruger deres fuldmagter, og hvor nøden er endnu større, griber således retledende ind, at der derved indtræder en tilsvarende bedring, hvad man af Deres retskaffenhed og ganske særlige årvågenhed venter. Vorherre velsigne Dem.

E 457. Fra Propagandakongregationen

Rom, 26. mart 1686.

Indhold: Stensen får hertugdømmet Sachsen-Lauenburg lagt til sine vikariater.

PS 1

Til hr. Stensen, 26. marts 1686.

Denne hellige kongregation har hørt om det behov for åndelig hjælp, som de katolske sjæle har, der befinder sig i fyrstendømmet Sachsen-Lauenburg,¹ til hvis tjeneste Deres Velbårenhed ikke kan anvendes, da det fyrstendømme ikke er omfattet i brevet² om de vikariater, der er tillagt Dem. Denne hellige kongregation har derfor velvilligt, med godkendelse af Paven, besluttet at udstrække Deres Velbårenheds beføjelser, sådan at disse i kraft af nærværende skrivelse udstrækkes til også at omfatte det nævnte fyrstendømme, for at De skal få et større område til at udøve Deres prøvede nidkærhed til større tjeneste for Gud og udbredelse af vor hellige tro dér i landet. Vorherre velsigne Dem.

(1) Jvf. E 430 og E 439. – (2) Jvf. E 350.

E 458. Til Cosimo III

Schwerin, 24. marts/3. april 1686.

Indhold: Stensen takker storhertugen for støtte til et beneficium og mindes i anledning af Mariæ Bebudelse det berømte billede i SS. Annunziata-kirken i Firenze og den levende tro, han mødte dér.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Dette brev skriver jeg dagen før Mariæ Bebudelse,¹ dels som svar på Deres Højheds mig så kærkomne brev, idet jeg ydmygst takker for løftet om kraftigt at ville anbefale i Rom min vens bønsskrift om et kanonikat for hans søn,² del i mindet om den store nåde, som så mange af mine venner opnåede for mig foran billedet af bebudelsen,³ som Gud så højt forherligede i Firenze, og foran hvilket jeg opnåede omvendelsens nåde og den at være en søn af den hellige kirke. Jeg undres over den guddommelige barmhjertighed, der har bevæget og stadig bevæger så mange menneskers hjerter til at medvirke til mit sande vel, og jeg føler mig dybt beskæmmet, når jeg betænker min utaknemmelighed mod Gud og mennesker. Ja, jeg frygter, at det kun er en straf for min utaknemmeligheds synder, når Gud holder mig fast her i disse egne, berøvet enhver hjælp og gejstlige råd, medens jeg havde håbet at vinde ny iver i Vorherres tjeneste og i hans kærlighed ved et ophold på hine hellige steder. Mindet om, hvad jeg i dette mit åndelige fædreland har hørt og set af mennesker, som frygtede og ærede Gud, vagten ved den ovenfor nævnte kostelige skat, bringer mig i tanker, hvad jeg læser i Apostlenes Gerninger, og gør mig ligesom opmærksom på et lignende forhold mellem disse egne katolikker og

dem, jeg kendte hist, som jeg, da jeg endnu levede udenfor kirken, forestillede mig bestående mellem nutidens katolikker og dem, man møder i Apostlenes Gerninger. Sandelig havde jeg ikke med Guds hjælp set slige eksempler og ikke nydt en sådan undervisning, og havde han ikke i sin barmhjertighed så stærkt bevæget så mange mange hjerter til at gå i forbøn for mig, da ved jeg ikke, hvor dybt jeg atter ville være nedsunket i åndelig nød, da jeg næppe turde håbe at holde mig på hint stade af hans barmhjertighed, hvor jeg oprindeligt stod. Lovet være den helligste Guds Moder, lovet være Bebudelsens helligste hemmelighed, hvis ihukommelse bød og dagligt byder mange mennesker i Firenze lejlighed til at se den guddommelige velsignelse mangfoldiggjort. Jeg beder ligeledes denne velsignede Guds Moder, at hun for det hertugelige hus (som, idet man med så megen godhed og på ærefuld vis og med så stort tålmod over for mine mangler og min dårlighed underholdt mig elendige orm og uværdige kætter, gav anledning til at også jeg, skønt uværdig til så stor en ære, er blevet en søn af den helligste Guds Moder) vil opnå, at det ved en sand efterfølgelse af hin herlige himmeldronning må modtage stadig større guddommelig velsignelse. Hun har valgt sig Deres residensby til herligste sæde og ihukommelse af hint øjeblik, da Guds rådslutnings plan åbenbares, da alle underes under begyndte, ordet forenedes med kødet. Dette øjeblik gjorde hende til Guds Moder og gav verden en frelser, som i den guddommelige fuldkommenheds klare skuen, henrykt til en kærlighedens ekstase og rørt af den dybeste medlidenhed vendende sig til vor nød, frembød sig selv til al den lidelse og fattigdom, had og forsmædelse og pinsler, uden hvilke vi evigt ville have været berøvet ethvert gode og overvældet af alle onder. Hvilket lyksaligt øjeblik: »Se jeg er Herrens tjenerinde, det ske mig efter dit ord!«⁴ Helligste øjeblik, der i et billede, der udmærkedes ved så mange undere, i os fornyer ihukommelsen af så mange af den guddommelige almagts undere og af så mange af hans uendelige barmhjertigheds velgerninger. Det byder os tillige at tænke på de dyder, som enhver sand efterfølger af Jesus og Maria bør elske, og som man ser dem begge udøve i hint øjeblik: Kærlighed, medlidenhed, iver for Guds ære, for sjælens frelse, det frivillige tilbud om fuldkommen forsagelse af alle ikke absolut nødvendige ting og den fuldstændige hengivelse i Guds vilje, at ville gøre og lide alt, hvad der tjener til at ære Gud og tilbagegive ham sjælene. O, hvor angrer det mig nu at have besøgt hint hellige sted så køligt, så lunkent og ikke at have høstet den åndelige frugt deraf, som Gud i de år, jeg var der, ville have givet mig, om jeg virkelig havde gjort mig umage for at agte på hans kaldelse og hans tilskyndelser! Han handler retfærdigt, når han nu berøver mig en slig hjælp, fordi jeg i

den tid, da jeg burde have nydt den, så dårligt drog fordel af den. Måtte det behage ham i sin uendelige mildhed at lade dem, der lever i hellige steds overflod, ofte mindes os andre i vor armod, vi, der i det mindste, hvad hjertet, om ikke hvad legemet angår, befinder os i landflygtighed, og dog også med hensyn til legemet, når man tænker på opbyggelsens og hellighedens steder.

Da jeg intet andet har at give Deres Højhed og det storhertugelige hus til tegn på min taknemmelighed, skriver jeg disse få linjer i den hjertens oprigtighed, som Gud ser, og jeg forbliver Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin 1686.

(1) Mariæ Bebudelse, 25. marts. – (2) Jvf. E 436 og E 445. – (3) Se også E 401. – (4) Luk. 1, 38.

E 459. Til Cosimo III

Hamborg, 31. marts/10. april 1686.

Indhold: Under et kort besøg i Hamborg beder Stensen om en ny portion medicin til fru Bidal og slutter med tanker i anledning af påsken.

Min fyrstelige herre!

Efter at jeg i den forløbne uge hindredes i at sende følgende brev, giver det pligtmæssige besøg her i byen i anledning af, at jeg til konsekration af de hellige olier må have fem assisterende præster,¹ mig samtidig en ny lejlighed til at lægge beslag på Deres Højheds overordentlig store godhed. Af hr. resident Bidal² hører jeg nemlig, hvilken nytte hans fru moder har haft af den helsedrik og den brystolie, Deres Højhed skænkede hende, og de ønsker, at jeg påny henvender mig til Deres Højhed om den samme gunst. Jeg mener ikke at burde nægte det, da jeg ved, hvor gerne Deres Højhed vil hjælpe med til at trøste alle, og særlig dem, der tragter efter at tjene Vorherre tro, hvad jeg ved, at den nævnte hr. resident gør, og hvad jeg af andre hører, at også hans moder gør. Hvis Deres Højhed endvidere mener tidspunktet kommet til at gøre noget for denne by i Wien,³ kunne vi håbe på så meget større imødekommenhed for vor gudstjeneste.

Dette brev træffer, om Gud vil, Deres Højhed allerede midt i påskeglæden,⁴ hvorfor jeg beder den guddommelige barmhjertighed give Dem en prøve på den trøst, som i hine dage frydede den helligste Guds Moder. Måtte vi i den levende tro på dette legemes herlige egenskaber, den gensidige kærligheds tolk mellem Gud og os, allerede i dette liv begynde at benytte legemet således, som vi evigt håber at nyde det, idet vi betjener os

af tingene for gennem dem at trænge frem til Gud og på enhver mulig måde modtage Guds nådes indflydelse, som virker, at Jesus Kristus lever i os, og Jesu Kristi herredømme i den art og på den måde må udstrækkes til enhver, Gud har betroet os omsorgen for. Jesu ånd lader ham jo bede for dem, gør ham gennem hans levnedes eksempel til en lygte for dem, indgiver dem den oplysning, som passer for alle, lader dem stadig udøve vagtsomhed for at iagttage, hvor hjælp er nødvendig, hvor en komplettering kræves. Med eet ord: Måtte Gud, som er alt i alle, indgive de overordnede, som repræsenterer ham på jorden, at være alt for alle;⁵ han oplyse dem, hjælpe dem, foranledige, at de gennem bøn, ved eksemplet, gennem befalinger, ved hjælp og bistand, ved alle mulige tjenester medvirker til fuldendelse af Guds værk. O, hvor ville verden være et paradis, hvis enhver såvel kirkelig som verdslig overordnet bestræbte sig for i enhver sag at følge den guddommelige tilskyndelse for i overensstemmelse med den guddommelige bestemmelse at blive alt i alle dem, Gud har givet dem til underordnede. Idet jeg ønsker Deres Højhed denne nåde af Guds barmhjertighed, forbliver jeg af ganske hjerte Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, onsdag i den stille uge⁶ 1686.

Til Hans Højhed, Storhertugen af Toscana.

(1) Se nærmere E 459a. – (2) Jvf. E 399. – (3) Om uroen i Hamborg og storhertugens hjælp se især E 348, E 349 og E 361, senest E 436. – (4) Påskedag ny stil var 14. april. – (5) Jvf. 1. Kor. 15, 28. – (6) 31. marts.

E 459a. Til Odoardo Cibo

Hamborg, 31. marts/10. april 1686.

(Kilde: *Positio*, s. 657f)

Indhold: Stensen giver nærmere detaljer om pater Steffani. Stensen er i Hamborg for at vie den hellige olie, men foreslår, at han næste år får tilladelse til at foretage indvielsen med kun tre præster.

PS I

Højfornemme og højærværdige herre.

Guds hånd må gribe ind, for at den missionær, hvis kaldsbrev og andre særlige forhold Deres Højhed ønsker besked om, skal vende tilbage til sit kloster,¹ da jeg ved fra så mange forskellige indicier og erklæringer, ja, udtrykkelige henvendelser han har rettet til visse personer, at han ikke er tilbøjelig til det, skønt han over for mig viser et særligt ønske om at vende tilbage. Hans navn er Stefan, af Skt. Augustins orden, fra et kloster i nærheden af Wien, der led stor overlast under tyrkernes sidste invasion og, hvis jeg husker ret, blev helt ødelagt. Han har allerede i atten år tjent Hans Højhed hertugen, hvorfor jeg ikke finder en nærmere præcisering

nødvendig, såsom hans efternavn (!) eller klosterets navn. Jeg ville også gerne undgå, at han fik mistanke til mig, for at han ikke skulle benytte sig af, hvad han måske igen ville kunne udvirke hos hertugen, for at hindre den fordel, som han ønsker til at etablere religionsudøvelsen. Derfor beder jeg også Deres Højhed om i sit svar ikke at berøre noget, hvoraf man, hvis brevet skulle blive opsnappet, kunne se, at jeg havde rapporteret til Rom om ham. Jeg tror ikke, at han overhovedet har haft kaldsbrev fra Rom, om ikke måske den første gang; han siger, at hertugen har det hos sig, efter at have ladet det forny i Rom. For nylig havde hertugen ladet hans overordnede i Wien bede om at lade ham blive i hans tjeneste, men de undskyldte sig og skrev til ham, at han skulle vende tilbage for at tjene religionen, men efter hvad jeg har hørt, skal han have foreslået hertugen at bede den hellige kongregation om det. Det vides endnu ikke, om hertugen gør det eller ej, da svaret endnu ikke er kommet fra Paris. Jeg håber, at mit sidste brev kommer til Rom forinden, og at man af sjælenes tilstand, som jeg omtalte, klart vil se nødvendigheden af ikke at benytte sig af ham til sjælesorg. Han synes at være meget dygtig til musik og orgelspil, og har brugt stor flid på at øve sig; heri har han et stort middel til at underholde sine venner i fritiden, men samtidig en stor hindring i at give agt på sjælene, for ikke at tale om den tid der spildes, når sindet ikke kan vogte sig mod verdslige sagers indblanding.

For i morgen, om Gud vil, at vie de hellige olier måtte jeg tage til Hamborg, en rejse på to dage, og lod en missionær vende tilbage i mit sted for en dag, og det fordi jeg ikke kunne have fem præster til stede ved funktionen i overensstemmelse med mit kaldsbrev, som pålægger mig et antal af mindst fem præster.² Det bevirker både udgift til vognene og forstyrrelse i gudstjenesterne, da jeg må bruge helligdage til rejsen: efter indvielsen i morgen tidlig ved daggry må jeg, om Gud vil, tilbringe hele skærtorsdag og den følgende nat indtil langfredags morgen med at rejse for at afholde langfredagstjenesten i Schwerin, og for at den missionær, der afløser mig så længe, skal vende tilbage til andre missionsmarker. Hvis det var den guddommelige vilje, at jeg skulle blive i Schwerin et år til, ville det være godt, om man kunne bemyndige mig til at celebrere med et mindre antal præster. I år kunne jeg have gjort det på et sted, der ikke er over en dagsrejse borte,³ og jeg kunne have rejst om natten uden at miste nogen helligdag, hvis jeg havde haft beføjelse til at indvie olier i overværelse af tre præster. Jeg forelægger blot sagen for Deres Højhed uden at ønske andet end blot at adlyde, idet jeg ikke regner de dage, jeg bruger til rejsen, for spildte, når jeg gør det for på kaldets vilkår at adlyde de ordrer, den Hellige Stol har givet mig.

Jeg anbefaler mig til Deres Højheds messeofre, idet jeg beder Gud give Dem de fulde glæder, som Vor Herres Jesu Kristi opstandelse bragte disciplene.

Deres Højærværdige Højvelbårenheds ydmygste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, onsdag i den stille uge⁴ 1686.

(1) Om pater Jacob Steffani se E 410a, sml. E 444. – (2) Indvielsen af de hellige olier foretages af biskop i nærværelse af sædvanligvis 12 præster og 7 diakoner og subdiakoner. – (3) Lübeck, hvis katolske menighed havde tre præster. – (4) 31. marts.

E 460. Fra Christian Louis I

Paris, 22. april 1686.

Indhold: Hertugen af Mecklenborg takker for brevet og henviser Stensen til gehejmeråd von Bunsow (se E 448, n. 2).

КР-НН F

Min herre.

Jeg er Dem meget forbunden for den venlighed, som De i Deres brev af 24. marts bevidner at have for mig. Jeg beder Dem være overbevist om, at jeg med glæde vil søge lejlighed til at vise Dem min påskønnelse derfor, og hvis De tror, der er noget, som De kunne ønske at oplyse mig om angående Deres interesser, kan De frit forelægge det for hr. von Bunsow, til hvem jeg har skrevet om denne sag; han vil ikke undlade at gøre en nøjagtig indberetning derom til mig, og på dette grundlag vil jeg gøre alt, hvad mine forhold tillader. Imidlertid anbefaler jeg mig til Deres gode forbøn og er Deres ...

Paris, 22. april 1686.

Til hr. Stensen.

E 461. Til Cosimo III

Hamborg, 8./18. maj 1686.

Indhold: Stensen takker for oplysninger om en bog og for hjælpen til hr. Hoppener; hans nevø er desværre ikke for alvor katolik. Stensens fremtidsudsigter er meget usikre. КР-ПС I

Min fyrstelige herre!

Til min største glæde hører jeg, at der er udkommen en særdeles nyttig bog af pater Claude Colombière,¹ og håber ved mellemkomst af en af hr. Kerckrings² venner at få et eksemplar fra Amsterdam. Jeg er Deres Højhed meget taknemmelig såvel for meddelelsen, De gør mig herom, som for den fortsatte tilladelse til efter behov til sjælenes vel og til Guds ære at betjene mig af Deres almisser. Han vil ikke glemme at opfylde alle sine løfter og at betragte hvad man gør mod Hans fattige, som gjort mod

Ham. Det glæder mig af Deres Højheds brev at erfare, at hr. Hoppener³ fra Norge opfører sig godt. Jeg tror i ham at erkende et oprigtigt hjerte og hellig gudsfrygt. Gud sendte mig ham også under omstændigheder, der lader mig håbe, at han vil blive en tro Guds tjener. Gud har villet, at den nevø, for hvem jeg bad Deres Højhed om en stilling i hæren,⁴ har opholdt sig her i Schwerin i nogle uger, men da han herved viste sig fra en side, som jeg tidligere ikke kendte, har jeg ikke anset ham for værdig til den gunst, Deres Højhed allerede havde tilstået mig for ham, for hvilken jeg dog er Deres Højhed ligeså taknemmelig, som om jeg havde modtaget alt efter mit ønske. Ja, jeg har ejheller villet optage ham i den hellige kirke, da jeg kun altfor godt har erfaret, hvor meget ondt, der flyder af, at en konversion ikke afgjort sker ud fra kærlighed til Gud og til den evige frelse.

Jeg befinder mig her i den sædvanlige usikkerhed, idet Gud stadig skjuler for mine øjne, hvad han vil med mig. I øjeblikket erkender jeg kun savnet af en præst, og at de få herboende katolikker, hvis ikke jeg var her, måtte undvære enhver gudstjeneste, fordi pateren⁵ den meste tid plages af gigt og stensmerter. Man har fra en vis side forelagt mig tanken om at vende tilbage til mit første embede som hjælpebiskop,⁶ og fra en anden side har man foreslået et andet embede som hjælpebiskop;⁷ men når den ordinerende biskop ikke altid og alle vegne kan iagttage den fulde kanoniske strengthed, kan han på grund af den nærværende tids fordærvelse ikke frelse sin sjæl. Det ser også ud til, at jeg i egenskab af Hans kejserlige Majestæts kapellan kunne gøre en rejse til Stockholm. Det ville være mere overensstemmende med mit kald. Gesandten⁸ har krævet en missionær af mig, og medens man drog omsorg for at finde en til stedet passende, har jeg tilbudt mig ad interim, da jeg opholder mig temmelig nær ved Wismar, hvor igennem postvognen Hamborg-Stockholm passerer to gange ugentlig. De ser, i hvilken usikkerhed Gud holder mig uden at lade mig håb om vedvarende at kunne sikre afholdelse af gudstjeneste i dette land. Guds store vrede mod norden er en følge af den overvældende utaknemmelighed af folket mod Gud, dengang man endnu glædede sig ved troens sande lys. Gud give mig nåde til ikke at forstyrre hans hensigter i anledning af, at Han har ladet mig tage her tilbage i den stand, i hvilken Han ville have mig i sin hellige kirke. Om sjælenes tilstand er en sådan, at man kan sige »Høsten er stor«,⁹ det ved Gud alene, men sikkert er det, at arbejderne er få, og endda færre dem, der kan gælde for virkelige arbejdere. Give Gud, at jeg ikke selv hører til de allersletteste! Måtte Han forbarme sig over mig og gengælde Deres Højhed og hele det storhertugelige hus de barmhjertighedsgerninger, som De i Deres godhed viser mange af

os, som vi ellers ikke havde vidst, hvad vi skulle gøre med. Lovet være hans uendelige godhed, og måtte han fra dag til dag forøge sin virksomste nåde i Deres Højheds sjæl, så hans helligste navn derved på det højeste forherliges i tid og evighed. Deres Højheds uværdigste tjener.

Niels, biskop af Titipolis.

Schwerin, på festen for den hellige ærkeengel Michaels¹⁰ åbenbaring 1686.

»Hvem er som Gud?«.

(1) Claude de la Colombière (1641-1682), jesuit, der virkede i Frankrig og ved det engelske hof. Flere af hans værker blev udsendt posthumt i 1684. – (2) Den toscanske resident i Hamborg, jvf. E 225. – (3) Om hr. Hoppener se E 419. – (4) Jvf. E 423, antagelig en Selcke. – (5) Pater Steffani, jvf. E 410a. – (6) I Münster. – (7) I Trier, jvf. E 454. – (8) Den kejserlige gesandt i Stockholm fra december 1685 grev Anton Nostitz. – (9) Matt. 9, 37, Luk. 10, 2. – (10) 8. maj. Mikael betyder »hvem er som Gud?«.

E 462. Til Cosimo III

Schwerin, 15./2. maj 1686.

Indhold: Stensen fortæller om den fjendtlige stemning i Hamborg, beder om, at storhertugen sender ham penge over Amsterdam, og fordømmer tvangsmæssige konversioner. KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Fra Hamborg erfarer jeg, at lutheranerne stadig mere og mere forbitres på vore trosfæller og begynder at råbe efter dem på gaden, hvad de har gjort over for den kapellan,¹ jeg lod tilbage ved hr. resident Kerckrings² kapel, såvel som overfor hr. Kerckrings søn. Man udspreder tillige det rygte, at Deres Højhed skulle have sendt mig penge for, som de siger, at gøre folk til papister. Rygtets ophavsmand lader sig ikke udpege, dog kunne man, tror jeg, berøve ham lejligheden til at tale således, hvis Deres Højhed ville betale pengene i Livorno over Amsterdam, hvor hr. Kerckring har sine forbindelser; det ser jo ejheller i hr. Beltgens³ sag ud til, at alle er os så venligsindede, som kristenkærligheden kræver det. Man kan ikke forestille sig, hvor meget gemytterne forandrer sig to gange om ugen, nemlig når nyhederne indtræffer her. Prædikanternes overdrivelser, også deres, som til en begyndelse kom os tillidsfuldt i møde, viser en sådan fjendtlighed, at ingen ville kunne forestille sig det. Gud give, at tingene i Frankrig⁴ vil forløbe på en sådan måde, at Gud ikke yderligere krænkes ved den stadige helligbrøde af dem, der kommer til sakramenterne med et hjerte, der er langt fra den sande tro! At man fører sag og går strengt frem imod en katolik, som er faldet fra troen og bliver kætter, såvel som mod fødte kættere, der fra deres side farer voldeligt frem mod katolikker, er en anden sag; men også dem der, født og opdraget i vildfarelse, er overtydet om at gøre det gode ved at leve således, gør man en tjeneste ved at

vanskeliggøre deres gudstjeneste og forpligte dem til at høre forkyndelsen af sandheden; derimod ved jeg ikke, om det kan undskyldes, hvis man vil tvinge nogen til trosbekendelse og til modtagelse af sakramenterne. »Troen er en Guds gave«, og »Hvo kan rette, hvad Gud har gjort kroget?«. ⁵ Jeg skriver dette i al hast, efter at jeg sent har modtaget residentens brev og hørt, hvorledes lutheranernes fjendskab mod os katolikker stiger. Deres Højheds overordentlig store godhed mod mig vil undskylde, når jeg går så vidt indstændigt at bede Deres Højhed, hvis anvisningen for hr. Beltgens ikke allerede skulle være udstedt, at foranledige, at denne almisse til mig må udbetales residenten over Amsterdam og Livorno. Gud er mit vidne, at jeg går så forsigtigt frem med konversioner, at jeg end ikke i kirken har villet optage en mand, som jeg selv havde fået til at fratræde sin stilling i Danmark, da han fortalte mig om sin længsel efter troen; ⁶ da jeg nemlig af det levned, han førte, så, at han ikke søgte Gud, opgav jeg ham. Gud have barmhjertighed med os alle! Vi er nu i Himmelfarts-oktaven, ⁷ måtte vor ånd ved Guds nådige hjælp dvæle med Kristus i himmelen, idet vi i tide lærer at leve med Kristus ikke blot som dommer og vogter over vore handlinger, men også som rettesnor, forbillede og hjælper. Ja, endog i det guddommelige! Lad os ud fra den overvejelse, at alt, hvad der tjener til vor evige frelse, er besluttet i det evige råd, og at vort skabte liv, som evigt vil bestå, skal dannes efter det uskabte forbillede i Jesus Kristus, ufravendt holde vor ånd rettet mod det uskabte liv i ordet. Måtte Gud forene Deres Højheds ånd således med den uskabte ånd, at hele det øvrige skabte liv fuldkomment overensstemmes med det uskabte, hvad jeg af hjertet ønsker Dem. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, lørdag efter Kristi Himmelfart 1686.

(1) Kaspar Engelbert Schmael, jvf. E 297. – (2) Theodor Kerckring, jvf. E 225. – (3) Jvf. E 381, n. 2. – (4) Forfølgelserne af huguenotterne efter ophævelsen af Nantes-ediktet. – (5) Ef. 2, 8, og Præd. 7, 13. – (6) Jvf. E 461. – (7) Ugen efter Kristi Himmelfart, 13. maj (gml. stil).

E 463. *Fra Odoardo Cibo*

Rom, 1. juni 1686.

Indhold: Sekretæren for Propagandakongregationen svarer på E 459a. Han arbejder på at få tilbagetrukket pater Steffani og vil forelægge sagen om de hellige olier for kongregationen.

KP-PS I

Til hr. Stensen, den 1. juni 1686.

Jeg skyer ingen møje for fra Schwerin at tilbagekalde den missionær, om hvem Deres Højvelbårenhed i sidste brev talte, da der ingen optegnel-

ser findes om, at han nogen sinde hos den hellige Kongregation har opnået de nødvendige fuldmagter til udøvelse af et sådant embede, eller at han er blevet udsendt af sin orden. Det kan være, at hvis klostret ved Wien, som var ødelagt og nu genopbygget, hvorved kejseren med stor pietet hjælper, atter er indrettet, at dette vil lette den nævnte missionærs tilbagevenden, hvilket mål jeg – meget forsigtigt, for at man ikke skal mistænke Deres Højvelbårenhed for at have del heri – vil arbejde hen imod.

Med hensyn til nødvendigheden af tilladelse til under Deres Højvelbårenheds ophold i Schwerin at måtte indvie de hellige olier med assistance af kun tre præster, vil jeg forelægge Deres brev herom for kongregationen, og De vil i rette tid modtage dennes afgørelse. Jeg kysser ærefrygtsfuldt Deres hænder.

E 464. Til Cosimo III

Schwerin, 26. maj/15. juni 1686.

Indhold: Sensen fortæller om den glædelige ankomst af hans tidligere kapellan og en konvertit pinsemorgen.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Da jeg her i mangel af en præst efter mit hjerte til at hjælpe sjælene, befinder mig i en ret vanskelig stilling, og for nogle uger siden havde håb om at kunne foretage en kort rejse til Stockholm¹ for der at yde hjælp, indtil der kunne findes en stadig missionær til den kejserlige gesandt, hr. greve Nostits' tjeneste, skrev jeg til Werle efter en præst, som under mit ophold i Hannover var min kapellan.² Han ankom hertil pinsemorgen,³ efter at han havde tilbagelagt den største del af vejen fra Hamborg hertil til fods, i følge med en gartner, der har beredt mig en stor glæde. Denne fortalte mig, hvorledes Gud allerede i flere år havde tilskyndet ham til med iver at søge sin frelse og havde bevaret ham for så vel Labadies⁴ gendøbere som Antoinette de Bourignons⁵ og sluttelig havde ladet ham fatte den beslutning at drage til mig samt bød ham lejlighed til at gøre det i hin gode præsts og Guds tjeners følgeskab. Den enes som den andens uventede ankomst på en så hellig morgen glædede og overraskede mig, og jeg blev derefter fuld af glæde, da han anden påskedag(!) traf sin beslutning og i dag modtog den hellige kommunion. Han er gift, har en talrig familie, som forstår på ærlig vis at tjene sit brød; han har lært kunsten at lave fløjlm, men forstår sig bedst på havebrug og arbejder nu i hr. resident Bidals⁶ have, den samme, som den svenske gesandt med så stor interesse har ladet anlægge i Fuhlentwiete. Nu frygter vi, at han vil røbe sig, når han kommer tilbage til Hamborg, hvor prædikanternes forfølgelse af vore trosfæl-

ler er meget skarp, fremfor alt, når en af deres af Gud kaldes til hans hellige kirke, og allermest når han der har katolske slægtninge. Denne gartners kone stammer fra ret velhavende borgere, og kristenkærligheden kræver, at vi i god tid tænker på, at hun, der utvivlsomt på grund af ægtemandens eksemplariske og retskafne levned, hun stadig har iagttaget hos ham, vil følge hans eksempel, må drage bort derfra med hele sin familie. Det er sandt, at det på grund af sproget og personernes tal ville være det bedste at finde et sted til ham i en af Tysklands katolske egne, og jeg vil derfor også skrive til pater Sterck,⁷ om man måske i egnen ved Trier kunne sørge for noget til ham. Imidlertid vil jeg, da det drejer sig om en så retskaffen mand, som også forstår det fag, han giver sig af med, holde Deres Højhed underrettet herom. Måske ordner Gud hele stillingen således, at denne familie plantes om dernede. Han nyder iøvrigt flere andre personers tillid, folk, der ligesom han ivrigt tragter efter at sikre sig deres frelse og måske også efter hans eksempel og ifølge hans formaninger vil nå frem til den sande fred. Man ser, hvorledes Gud på forskellig måde fører sine får sammen, og hvorledes den Helligånd, den sande portner ved den eneste fårefold, mildt lader dem ind. Evangeliet fra i går⁸ åbenbarer os gennem de to ord portner og port den sande nåde, hvorpå man bliver såvel et Kristi får som en Kristi hyrde, fordi det er nødvendigt, at Helligånden åbner os vej til Kristus, det vil sige, at kærlighedens lys og ild skal gøre os sandheden klar og eftertragtelseværdig. Og hvem der aldrig undlader at gøre det sande, det vil sige straks omsætte erkendelsen af at kunne gøre noget godt eller undgå noget ondt i praksis, vil aldrig gå glip af at komme til den hellige kirke i det tilfælde, han står udenfor den, eller til den gejstlige stand, hvis Gud har kaldet ham til den, hin stand, gennem hvilken han vil virke frelse, idet Faderen på den måde drager Sønnen, medens glansen af sandheden derved tilskynder os til kristen kærlighed. Det er noget stort, hvis vi overvejer den salighed, Kristus har fortjent os, medens Helligånden, fra hvem alle tanker, ord og gerninger i Kristi menneskenatur kommer i enhver troende, som ikke modstår ham, frembringer alle tanker, ord og gerninger, idet han forbereder ham og virker sammen med den forberedte. Og da kun disse går med os over i evigheden, er det nødvendigt, at vi ved enhver lejlighed fornyer sukket: Lad dette værk, min Jesus, ske i samme ånd, som under din mennesketilværelse gjorde, at du aldrig gjorde noget efter egen vilje, men føjede dig helt efter, hvad Faderen ville. Jeg beder den guddommelige barmhjertiged for Deres Højhed, at alle Deres tanker, ord og gerninger indtil indgangen til den evige herlighed også må være ildtunger, i hvilke den uddommelige kær-

ligheds ild vil lade al guddommelig herlighed stråle. Jeg forbliver i al hjertets ydmyghed Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, fjerde pinsedag 1686.

(1) Jvf. E 461. – (2) Kaspar Hülsberg. – (3) 23. maj (gml. stil). – (4) Jean Labadie (1616-1674), jesuit, der blev reformert præst og grundlagde sin egen menighed. – (5) Se E 99, n. 11. – (6) Etienne Bidal, jvf. E 361, n. 8. – (7) Stensens tidligere skriftefader, der virkede i Tyskland efter 1679, jvf. E 253. – (8) Joh. 10, 1-10.

E 465. Til Christian Louis I

Schwerin, 28. maj/7. juni 1686.

Indhold: Som svar på E 460 lover Stensen at forhandle med gehejmeråd von Bunsow og omtaler den imødekommenhed, han har mødt i Schwerin.

KP-HH F

Høje herre!

Den ære, som Deres Højheds svar var mig, og de forekommende udtryk, det betjener sig af, får mig til at bede Vorherre mangedoble sin godheds velsignelser over Dem i tid og evighed.

Med hensyn til de tilbud, som det gør mig til fremme af mine interesser, ved Gud, at ingen anden interesse i verden fik mig til at komme her end hans ære og Deres Højheds medsamte Deres landes evige vel, og at jeg i det øjemed ikke har villet være til byrde, hverken for Deres Højhed eller for nogen af Deres undersåtter, men har her på egen bekostning sørget for mit underhold.

På dette punkt som også ved alle andre lejligheder, som byder sig, vil jeg følge Deres Højheds ordrer og jeg vil over for hr. de Bunsow foreslå, hvad der vil kunne tjene til dette formål.

Jeg ville være utaknemmelig, hvis jeg over for Deres Højhed undlod at anerkende al det hensyn og den godhed, som den samme hr. de Bunsow stadig har vist mig, siden jeg kom hertil – som også Deres Højheds øvrige ministre, blandt andre hr. sekretær Radebandt¹ med hele sin familie, som viste mig den venlighed at modtage mig i sit hus, da jeg ved min ankomst havde vanskelighed ved at finde en bolig, og som vedblivende viste mig ethvert hensyn, hvilket også gælder hans søn, som for nylig er vendt tilbage fra Frankrig, og hos hvem jeg finder ikke blot megen imødekommenhed, men også sand oprigtighed.

Endelig føler jeg mig forpligtet til med tak at påskønne alle og at bønfalde den guddommelige miskundhed, at den vil skænke alle den nåde, uden hvilken al anden nåde fra Gud kun bliver til et større ansvar og evig anger,

og lede alle Deres Højheds hensigter således, at De selv og alle de, som ved Guds anordning er Dem undergivet, vil forblive trøstet i denne verden og evig forherliget i den anden, hvilket jeg ønsker af hele mit hjerte, idet jeg i dyb ydmyghed er Deres Højheds meget uværdige tjener

Niels Stensen.

Schwerin, 28. maj gml. stil 1686.

(1) Matthias Radebandt (død 1689), advokat i Schwerin og fra 1678 sekretær i det gehejme kancelli.

E 466. Til Nikolaus F. H. von Bunsow Udateret (Schwerin, juni 1686)

Indhold: På baggrund af E 465 foreslår Stensen, at man sikrer den katolske gudstjeneste i Schwerin efter hertugens død og holder hertugen af Hannover frem som eksempel.

KP-HH F

1.) Da jeg her ikke har andre interesser at søge fremmet end sjælernes vel, de sjæle, der er Vorherre så dyrebare, at han har agtet dem sin evige søns blod værd, har jeg for min person intet at begære af Hans Højhed. Men eftersom jeg har fundet disse katolikker i en ynkværdig åndelig stand, beder jeg Dem, min herre,¹ omhyggeligt overveje den pligt, som enhver fyrste har til at sørge for folk, der er skikkede til at have omsorg for hans undersåtters evige vel.

2.) Man må også gøre sig tanker om fremtiden, dersom Hans Højhed, hvem Gud bevare for os i mange år, skulle forlade os uden at efterlade en mandlig katolsk arving, eftersom Gud ved Münster-traktaten² har lagt det i hænderne på enhver fyrste, som skifter tro, at kunne sikre religionsøvelsen efter sin død. Hvis Hans Højhed på dette punkt vil opfylde sin pligt mod Gud og gøre, hvad Hans Hellighed og kejseren gerne lånte hånd til, ville han tilstede sine undersåtter at holde gudstjeneste i eget hus og på deres egen bekostning. Hans forpligtelse hertil er stor af hensyn til hans undersåtter; men fortjenesten hos Gud vil være meget større, når man tager i betragtning de mange katolske sjæle, som er spredt over nabostater, der tilhører ikke-katolske fyrster, sjæle, som på denne måde ville kunne frelses ved fra tid til anden at komme her for at skrifte og opfylde deres trospligter. Derimod, hvis en fast religionsøvelse kommer til at mangle på dette sted, da vil mange sjæle gå tabt, idet de jo kommer helt fra Stralsund hertil for at holde deres påske.

Hertugen af Hannover³ – skønt han er lutheraner – tillader sine katolske undersåtter det både i Hameln og i Hannover, overalt, hvor som helst, når en præst kommer på gennemrejse, og i Hannover er der tre kapeller, hvor man holder gudstjeneste hver dag, idet katolikkerne åbent kommer der i

stort tal, til trods for opposition fra ministeriet, som støtter sig til, at den afdøde katolske hertug, Johann Friedrich, hvem Gud have i sin herlighed, ikke havde indført sligt, men lod afholde gudstjeneste på sit slot, fordi ingen dengang bekymrede sig om, hvad der kunne ske efter hans død, idet man stadig levede i håbet om enten en mandlig arving eller en alliance mellem en af prinsesserne og en af de unge prinser af huset i religionens favør.

(1) Jvf. E 448, n. 2. – (2) Den westfalske fred, 1648, der regulerede forholdet mellem katolske og protestantiske områder. – (3) Hertug Ernst August, der overtog tronen efter den katolske Johann Friedrich, der kun havde døtre.

E 467. Til Adelgundis Catharina Brummer Schwerin, 10./20. juli 1686.

Indhold: Stensen råder til forsigtighed over for en søster, anbefaler, at man bruger andre for at opnå afladen, og omtaler enkelte personer.

KP-ED T

Guds barn!¹

Deres breve bereder mig altid åndelig trøst såvel hvad angår Deres åndelige søstre som andre venner. Måtte Helligånden i alle forøge alt, hvorved Jesu almagt erkendes og prises af alle, og hvorigennem jord og himmel har årsag til at takke Gud. Vi vil med Guds nåde ihukomme den i Gud saligt hensovede søster.²

Hos den person,³ der er på tale, ser jeg intet tegn til guddommelig kaldelse, da slige usalige tillokkelser spiller en rolle derved, og de andre ene og alene tænker på penge og oven i købet betjener sig af sådanne trusler! Jeg undres over Guds langmodighed; han være velsignet i alt, hvad han af sig selv gør, og hvad han lader mennesker udføre, fordi hans ære til slut vil åbenbares i alt. Men ve dem, der er redskaber for det, han blot tillader! Hvis De ikke i tide hos en velegnet gejstlig lader det gode barn lære, hvad der kommer fra Gud, og hvad der ikke kan være af ham, da vil hun føle kærlighed til visse enkeltpersoner, så at hun ikke længere lægger vægt på det motiv, for hvilket hun har aflagt løftet, endvidere vil hun ej heller nære almindelig søsterlig kærlighed til de andre, men holde med nogle mod de andre og endelig stå i fare for at miste den evige salighed. Lad hende imidlertid ikke mærke, at advarslen kommer fra mig; hun må formanens sådan, at hun ikke selv mærker, at man vil hindre hendes ønskes opfyldelse; for det ville straks blive meddelt de fristende veninder, og hun vil hellere lytte til, hvad der siges af dem, der følger hende, end til dem, som siger sandheden. Det er en vanskelig og farlig sag at være grebet af kærlighed til enkeltpersoner. Kun Gud kan skille den slags mennesker. Og

bønnen for hende til Gud må gøre mere end tale. Måske huset derigennem gøres rigt, men på den vis vil De aldrig af den hellige Augustin⁴ blive talt blandt hans børn.

Jeg kan ikke vide, hvor Gud, om han lader mig leve, har beredt mig en bolig til vinter. Der kan forestå mig en lang, omend før vinteren tilendebragt rejse i disse egne. Vær god og bed ivrigt til Gud for mig, måske kunne det redde nogle sjæle for ham. De har allerede forlængst af mit svar forstået, at jeg endnu ingen besked har fået på, hvad jeg skrev om afladen,⁵ fra den, gennem hvis hænder samme breve passerer; og da jeg hos ham og hos visse folk i Köln står i en kredit, som ikke duer ret meget, og min prælat nok hører til det parti, har jeg ikke vovet påny at ansøge. De skulle derfor benytte et menneske, som de, der ikke er mig velsindede, ser med venlige øjne på, og De ville meget let opnå afladen. Hvis man skulle befrygte tæring hos søster Vischer,⁶ og frisk mælk ikke forårsager nye anfald af hovedpine eller anden gene, kunne man på den måde i tide forebygge sygdommen. Måtte Gud flittigt gæste de to kære ægtefolk med sin inderlige oplysning, for at de efter Guds vilje må bære det ydre menneskes lidelser så meget gladere og med så meget større bestandighed. Jeg anbefaler mig til Deres og alles forbøn. Måtte Gud velsigne Dem alle! Jeg forbliver Deres uværdige tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin på dagen for de syv brødre, som deres moder, før hun selv led døden, sendte til Gud gennem martyriet, og for de to søstre, af hvilke den ene holdt det for en skam ikke at blive pint så meget som den anden.⁷

Hils dekanen.⁸ Jeg ville have skrevet til ham nu, men tiden blev mig for kort.

(1) Om priorinden se E 207. – (2) Søster Anna Maria Modersohn. – (3) Muligvis en søster Maria Johanna Voigt, der kun omtales i april 1685. – (4) Ringe kloster fulgte Augustins tertiarregel. – (5) Om afladen se E 392 og E 393. – (6) Søster Maria Lucia Vischer, jvf. E 237 og E 356. – (7) Se E 266. – (8) Johann Godtfried Höning, jvf. E 197, n. 14.

E 468. Til Innocens XI

Schwerin, 22. juli/1. august 1686.

Indhold: Stensen beder paven tage stilling til, om han skal være hjælpebiskop i Trier, om han skal tilbage til Italien eller forblive i Schwerin.

KP-LBM L

Helligste fader!

Da Hans Eminence, ærkebiskoppen og kurfyrsten af Trier¹ trods mine ofte ytrede betænkeligheder mod ordinationer vedbliver indtrængende at ønske min nærværelse, for at jeg personligt på stedet kan orientere mig om alt, medens jeg samtidig ved talrige lejligheder kunne arbejde på kæt-

ternes omvendelse, holdt jeg det for min pligt over for den hellige Stol at forelægge såvel dette ønske som min nuværende stilling i vikariatene, for at jeg gennem Deres Helligheds besked kan være forsikret om den guddommelige vilje.

Jeg havde ganske vist allerede i det svundne år fået lov til for en tid at vende tilbage til Italien,² fordi jeg så at sige følte mig overflødig og unyttig i vikariatene; men da der viste sig en ny gunstig lejlighed til at gøre noget til fæstelse af den katolske gudsyndelse i disse mecklenborgske lande, ændrede jeg, skønt jeg stod i begreb med i løbet af en uge at tiltræde nævnte rejse, min plan for at se, hvad Guds vilje med denne gunstige lejlighed kunne være.³ Endskønt stillingen set under den sædvanlige klogskabs forskellige synspunkter syntes håbløs, og min egen erfaring har lært mig, at det endnu ikke er Guds mening, at vi tør love os selv noget sikkert i disse områder, har jeg dog erkendt, at det var Guds vilje, at jeg skulle forblive i vikariatene også dette år, dels fordi der i Hamborg straks efter opgivelsen af mine rejseplaner manglede en fransk missionær, og jeg i to måneder måtte udfylde missionær-pligterne i den kirke, indtil der blev sendt en anden, dels fordi det herværende katolske sogns mærkelige og beklagelsesværdige tilstand straks efter min overførsel hertil i begyndelsen af december i fjor og indtil nu har lagt beslag på mig med alt, hvad der hører under en missionær, uden at jeg nogen sinde optrådte som vikar eller biskop, sådan som jeg i mellemtiden har forklaret det i forskellige breve afsendt til Rom. Et sådant liv vil ikke mishage mig, fordi det i højeste grad stemmer overens med min oprindelige hensigt, for hvis skyld jeg overtog en vikars embede, og hvis det da ellers vil forblive Guds vilje, vil dette passe mig resten af mit liv. Da imidlertid en missionær snart måtte indfinde sig, og hans arbejde ville være tilstrækkeligt, og da ikke engang den katolske fyrste indgyder noget som helst håb om fortsættelse og sikring af gudsyndelsen – for ikke at tale om de ikke-katolske nabofyrsters sindelag, som er forbitret på grund af den katolske sags fremgang i forskellige kongeriger og lande, og som ophidses af klager og overdrivelser fra calvinister, som derfra er ilet mod nord,⁴ til af alle kræfter at modsætte sig den – så ville jeg foreløbig anse det for rådeligst en tid at overlade disse egne til missionærer alene. Bispeværdigheden er jo forhad blandt ikke-katolske prædikanter og bliver af dem over for fyrsterne fremstillet som meget farlig, som om den indskrænkede fyrsternes autoritet. Tillige nærede jeg på grund af den tilladelse, som i fjor blev givet mig, det ønske for en tid at måtte vende tilbage til Toscana, mit åndelige fædreland, hvor jeg blev genfødt til Guds kirke, dels for der at sysle med fromhedsøvelser, hæve mig op af min åndelige lunkenhed og finde tilgivelse for mine

i et så ængstende embede begåede fejl, dels for at fuldende de skrifter til troens forsvar, som jeg ved forskellige foranledninger påbegyndte i kontrovers med ateister og kættere og stadig arbejder på; endvidere for i egen person at kunne aflægge en omfattende beretning om alle forhold, for at jeg, hvis Gud skulle kalde mig tilbage til disse egne, forsynet med nye instrukser, så meget bedre og resultatrigere i fremtiden vil kunne fortsætte arbejdet.

Når imidlertid Hans Eminence fyrsten af Trier under disse mine overvejelser påny har kaldt mig til hans hjælpebispe-embede, som han allerede havde tilbudt mig, dengang jeg på Deres Helligheds befaling, som jeg havde overladt afgørelsen til, overtog hjælpebispe-embedet i Münster,⁵ ved jeg ikke, om Gud måske vil have mig dér, ikke for at overtage hjælpebispe-embedet, da min erfaring forbyder mig at tro, at man i sikkerhed kan befatte sig med ordinationer dér, hvor de mægtigere familier mere synes at være vant til at tage hensyn til slægtskab end til kirkens vel; mange retter jo mere al deres stræben mod at forøge indtægter og magt end mod at fremme den kirkelige ånds fuldkommenhed, sådan som det mest sker i de bispedømmer, med hvilke de tyske fyrstedømmer er forbundet, – men jeg kunne påtage mig sjælesorgen blandt ikke-katolikker, da den mig af Gud givne nåde for det meste synes at tilskynde mig til helt at vie mig til andres omvendelse, ligesom jeg selv har modtaget omvendelsens nåde og barmhjertighed af Gud. Men skulle Deres Hellighed befale, at jeg af alle kræfter skal bestræbe mig for at blive i vikariatene, så er jeg rede til helt at hengive mig i Guds vilje og kender ingen sikrere tolv for denne end den hellige Stol. Måtte Gud i mange år bevare Deres Hellighed usvækket for den hellige kirke, for at alt, hvad De så fromt har begyndt og med den største sjælsiver arbejdet på til Guds ære og mange sjæles frelse, må fuldendes. Deres Helligheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, den hellige Magdalenes fest⁶ 1686.

(1) Jvf. E 454 og 461. – (2) Jvf. E 414. – (3) Jvf. E 424. – (4) Huguenotter, der forlod Frankrig efter ophævelsen af Nantes-ediktet. – (5) I foråret 1680. Maximilian Heinrich Bormann blev derpå hjælpebiskop i Trier, men døde allerede i 1685. – (6) 22. juli.

E 469. Til Cosimo III

Schwerin, 24. juli/3. august 1686.

Indhold: Stensen aflægger regnskab for storhertugen og fortæller om opfordringen til at blive hjælpebiskop i Trier, hvorom han vedlægger et brev til paven, og om udsættelsen af rejsen til Stockholm.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Da Deres Højhed med så stor godhed nedlader Dem til at ville sende hr. Kerckring penge såvel det beløb, han på Deres Højheds regning har givet mig, som det, der resterede ham fra sidste regnskabsopgørelse, til Amsterdam,¹ skrev jeg dette til hr. Kerckring og fik følgende besked fra ham: Efter at han den 27. februar fra hr. Belgens har modtaget 335 $\frac{1}{3}$ daler, havde han endnu 274 $\frac{1}{3}$ at betale. Efter den tid har jeg i forskellige rater modtaget 325 $\frac{2}{3}$ daler, så at det ialt bliver 600 daler. Hans korrespondent i Amsterdam er Christian Meschman,² og måske ville Deres Højhed være så god at sende dem til ham. På den ene side er jeg bekymret over, at summen er svulmet sådan op, på den anden side undres jeg over det mål af guddommelig barmhertighed, som bevæger Deres Højhed til så gavmildt at bidrage til underhold af de sjæle, som man med Guds hjælp søger at bevare for den hellige tro og derigennem dygtiggøre dem til tjeneste hos Gud, der i rig fylde vil gengælde Deres Højhed og hele det storhertugelige hus det. Hans Eminence kurfyrsten af Trier³ søger gennem pater Sterck⁴ at få mig til at blive sin hjælpebiskop. Men ordinationerne i de tyske fyrstendømmer, der er forenet med bispedømmer, synes mig at være en farlig sag; endskønt jeg har sendt ham mit i Münster affattede skrift om denne fare,⁵ afstår han ikke fra at ønske mig derhen. Han lader skrive til mig, at jeg i det mindste skulle komme og sætte mig ind i de lokale forhold, og hvis jeg derefter ikke kan beslutte mig dertil, så kunne jeg vælge at rejse til Italien. Han opfodrede mig også efter den fromme hertug af Hannovers død til at blive sin hjælpebiskop, da jeg tillige blev opfordret af den allerede saligt hensøvede biskop af Münster og Paderborn og overlod til Hans Hellighed at afgøre, hvor Gud ville tilskynde ham til at sende mig hen.⁶ Med samme post lader jeg afgå et brev⁷ til Hans Hellighed om den kaldelse fra nævnte kurfyrste og om mine vanskeligheder, idet jeg tillige gentager min bøn om at måtte vende tilbage til Italien samt mine grunde herfor, idet jeg ikke nærer noget håb om resultat for arbejdet til sikring af gudstjenesten på disse steder. Nu overlader jeg den Hellige Fader al afgørelse, hvad enten han befaler mig at forblive i vikariatene, om Gud vil give mig sin nåde dertil, eller lade mig drage tilbage til Toscana eller til Trier, om ikke just for at overtage embedet som hjælpebiskop, da dette gør mig meget bange; men måske vil Gud der bruge mig til en mission blandt

ikke-katolikkerne, om hvilke pater Sterck skriver, at der befinder sig mange indenfor kurfyrstedømmets område. Ville Deres Højhed være så barmhjertig at opsende et bønnens suk for mig og hjælpe mig, at Gud vil betjene sig af mig som et redskab for det, han vil og ikke for det, han blot tillader, fordi jeg kun altfor meget på grund af min utaknemmelighed fortjener til slut at blive forladt af ham. Om min rejse til Stockholm⁸ kan jeg intet sige. Kapellanen,⁹ jeg lod komme fra Werle i det kølniske i den hensigt, at han under min fraværelse skulle tage sig af sjælesorgen, blev samme dag, som ellers var bestemt til min afrejse, syg, og der er tillige sket andre forsinkelser. Gud lade mig ikke gøre andet end det, der behager ham. Gud bistå Deres Højhed i alt, hvad De foretager Dem, og give Dem den velsignelse, som i Guds og hans helliges øjne er den bedste, og som altid ligger i ordet: »Min vilje er i ham, fordi Gud har velbehag i ham«, Esajas 62, 4,¹⁰ hvad jeg af hele mit hjerte beder om for Dem. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, dagen før Skt. Jacobs fest¹¹ 1686.

(1) Jvf. E 462. – (2) Christian Meschman var Cosimos bankier i Amsterdam. – (3) Jvf. E 454, E 461 og E 468. – (4) Se E 257. Pater Sterck virkede på dette tidspunkt i Trier. – (5) *De impositione manuum*, jvf. E 295 og E 300. – (6) Jvf. E 468. – (7) E 468. – (8) Jvf. E 461 og 464. – (9) Kaspar Hülsmann. – (10) Jvf. Vulgata, Es. 62, 4. – (11) Jakobs fest 25. juli.

E 470. *Til Odoardo Cibo*

Schwerin, 24. juli/3. august 1686.

Indhold: Stensen takker for fuldmagten for Sachsen-Lauenburg, fortæller om opfordringen til at blive hjælpebiskop i Trier og beder propagandakongregationens sekretær om at lade bønsskriftet gå videre. Endelig anmoder han atter om tilladelse til at vie Johann von Rosen.

KP-PS I

Højærværdigste og højtærede herre!

Endnu har jeg ikke fået takket for udstrækningen af min fuldmagt til hertugdømmet Sachsen-Lauenburg,¹ idet jeg først ville se, om der var håb om at udrette noget. Men jeg erkender nu, at der på alle disse steder, så vel det ovenfor nævnte som stedet, hvor jeg nu er, under de nuværende forhold intet er at håbe for sikring af gudstjenesten, end ikke udsigt til adgang for en missionær i Sachsen-Lauenburg. Jesuitterne i Lübeck tager sig nogle gange årligt af katolikkerne i den nævnte egn, og Hans Højhed hertugen² tilsteder det. Men der er død mange, før man har kunnet lade en præst komme. Gud forlade de fyrster, som, jeg ved ikke af hvilke hensyn og af hvilken grund, forsømmer, hvad de skulle og kunne have gjort for deres undersåtters sjæles vel. Jeg tænkte på at forlade dette sted og benytte mig af den tilladelse, jeg i fjor fik til at rejse til Italien,³ men da Hans

Eminence kurfyrsten af Trier trængte på for at gøre mig til sin hjælpebiskop, uden at jeg kan beslutte mig til at vende tilbage til ordinationerne, og fordi han yderligere bød mig lejlighed til at arbejde for kætters konversion, så overlader jeg nu til Hans Hellighed at afgøre, om han nu tillader mig at vende tilbage til Italien, hvad der forekommer mig nødvendigt såvel for at øve mig en smule i åndeligt liv som af andre grunde, jeg i mit bønsskrift⁴ gør rede for, eller om han ønsker mig som medarbejder ved kætters omvendelse i Trier, eller om han befaler mig at blive her og slå mig igennem, som jeg bedst kan, selv om jeg ville anse det for bedre i nogen tid at trække mig tilbage og vente på, om Gud imidlertid skulle ændre forholdene. I dette øjemed beder jeg Deres Højærværdighed vise mig den godhed at forelægge hoslagte skrivelse enten for den hellige Kongregation eller for Hans Hellighed, hvilken af delene De nu anser for bedst. Af Deres Højærværdigheds sidste brev ser jeg, hvor meget De gør for den bekendte missionær;⁵ men jeg hører, at han allerede flere gange er vendt tilbage til klostret og derefter har bestræbt sig for, at man skulle kalde ham tilbage til hoffet, fordi han ikke kunne komme ud af det med de andre i klostret. Dette ved man så vel på lutheranernes som på katolikernes side. Hvis Gud ikke i denne sag fører min hånd, gør vedkommende alt for at fremstille sig som uundværlig, og dog ville det være bedre af hensyn til hans sjæls frelse, om han aldrig havde haft noget med missionen at gøre.

For nogle måneder siden havde jeg i et af mine breve, jeg tror, det var sendt til Hans Eminence kardinal Altieri, bedt om tilladelse til at meddele tonsur og vielser til en konvertit, som for flere år siden gik over, og som er af adelig herkomst, var ude i verden kaptajn, men omvendte sig og hengav sig helt til det apostoliske levned. Han hedder Johannes Rose og er en adelsmand fra Livland.⁶ Jeg har kendt ham både før og efter hans konversion, og han bor nu hos mig. Det er mit håb, at han med Guds hjælp vil blive en nyttig arbejder i Vorherres vingård. Jeg beder om at måtte vie ham under titel af missionspræst og at måtte meddele ham den nødvendige dispensation. Jeg anbefaler mig til Deres hellige messeoffer og beder for Dem om Guds hellige nådes forøgelse.

Deres Højærværdigheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, dagen før den hellige Jakob Apostels fest⁷ 1686.

Til den højærværdigste og højtærede hr. Cibo, ærkebiskop af Seleukia, sekretær for den hellige propagandakongregation, Rom.

(1) Jvf. E 457. – (2) Hertug Julius Franz, jvf. E 409, n. 7. – (3) Jvf. E 414. – (4) E 468. – (5) E 463. – (6) Jvf. E 453. – (7) 25. juli.

E 471. Til Francellina von Galen

Schwerin, 18./28. august 1686.

Indhold: Stensen kommenterer situationen i Münster og formaner frøken von Galen til ikke at hengive sig til melankoli.

KK T

Guds barn!¹

Med Guds hjælp vil jeg opofre messeofret i dag for den herre, De tænker på, og ønske af hjertet, at Gud vil vise ham den nåde, jeg ønsker for mig selv. Endnu i denne sommer har nuntius² skrevet til mig, at paven holder stiftet uden biskop, og at der derfor ikke er nogen, der kan udøve biskoppelig jurisdiktion der. Hvad det nu imidlertid er for en tilstand, i betragtning af alle de ting, der alligevel er sket ligesom med biskoppelig jurisdiktion, det må de herrer lægge sig på sinde, der ved, hvad en Kristi statholder er i denne verden, og hvad Gud kræver ved valget af en biskop. Gud forbarme sig over os alle.

Man må aldrig hengive sig til melankoli, Guds barn, eller ønske at blive unddraget korset ved døden, men søge i korset at finde Jesus, der vil gøre al bitterhed sød for en. Men vil man ved ydre, sanselig fornøjelse ændre den indre bedrøvelse, så er det ikke at følge Jesus efter, bort fra det ydre, for i bønnens ensomhed at bede sin Himmelske Fader om trøst. De, der styrkes af engle i deres angst, kan holde stand imod Satan, men de, der vederkvæges ved en ydre, sanselig trøst, vil bagefter finde angsten des mere uudholdelig. Man må lide enten i tiden eller i evigheden. Gud gøre ved sin Ånd alt bittert behageligt for os, for at vi må kunne undgå den evige bitterhed. Bed flittigt til Gud for mig, og hils de venner, som De ved gerne tager mig med i deres bønner til Gud, for at de ikke skal glemme mig deri.

Jeg forbliver altid Deres uværdige tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, 18. august 1686.

(1) Om stiftsdame von Galen se E 219. – (2) Nuntius i Köln Ercole Visconti. Paven godkendte aldrig valget af kurfyrst Maximilian Heinrich som fyrstbiskop i Münster, jvf. E 313.

E 472. Til Cosimo III

Hamborg, 21. september/1. oktober 1686.

Indhold: Stensen glæder sig over udnævnelsen af storhertugens broder som kardinal, takker for nye almisser, fortæller om tre nye husfæller og om de sidste dramatiske begivenheder i Hamborg.

KP-PS I

Min fyrstelige herre!

Den, der i kardinalens purpur ser Kristi blod, har god grund til at glæde sig med dem, som ser en blodbeslægtet af Gud kaldet til en så ophøjet

stand i hans hellige Kirke. Jeg ved godt, at Deres Højhed ved Deres broder, fyrst Francescos, udnævnelse¹ aldeles ikke lader Dem røre af den glans, som legemlige øjne ser, heller ikke af det, som den verdslige fantasi beundrer, men at De med åndens øjne erkender og betænker Guds hensigt og medvirken og forestiller Dem, hvor megen velsignelse man heraf tør håbe for hele det storhertugelige hus, ikke så meget i retning af det timelige; thi slige gaver har vi til fælles med tyrker og hedninger, men af det åndelige, idet det på en måde mages således, at Gud derigennem bevarer dem fra synder og forøger dem nåden, og han udnytter værdigheden til Guds større ære og således redder mange, som ellers ville blive fordømt. Deres Højheds eksempel såvel som den storhertugelige moders² og vor hellige Faders fromme iver lader mig håbe, at denne udnævnelse af den høje fyrste Francesco har været en sand inspiration og ikke blot noget, Gud har tilladt, fordi det sidste ikke ville være en anledning til glæde, men til klage, hvilket allerede mange evigt må angre, at de i deres liv ganske vist glædedes ved en hellig stand, men i mangel af guddommeligt kald var berøvet de nødvendige midler til at svare til, hvad deres stand krævede, hvorfor de i den tid, hvor de havde kunnet forøge Guds barmhjertige nåde uendeligt såvel for den hellige Kirke som for deres hus i stedet for har fyldt både den ene og det andet med tusindfold forbandelse. Men da der findes så mange tegn, som taler for, at denne kaldelse i sandhed er fra Gud, tør vi håbe, at Gud vil give ham sin hellige nådes fylde til at forherlige Kristi blod i dette purpur og skænke ham et hjerte, der altid vil brænde af guddommelig kærlighed og stadig være rede til enhver id til Guds ære og sjælenes frelse, indtil sidste blodsdråbe i hvert øjeblik det måtte behage den evige Fader, så at der gives Kristus kærlighed for kærlighed, møje for møje, blod for blod og død for død. Lovet være Guds barmhjertighed, der skænker Deres Højhed denne glæde, det storhertugelige hus denne velsignelse og sin hellige kirke denne ny søjle, ja, ny kilde til åndelig nåde! Måtte det behage den guddommelige godhed at forlene ham med den hellige Carlo Borromeos³ ånd, så verden også i disse århundreder ser, hvad Guds nåde i en sjæl formår til utallige sjæles både, og hvorledes den tilbagegiver Guds kirke de provinser, som så længe har været i vor herre Jesu Kristi fjenders vold. Måtte samtidig derigennem det tab af sjæle opvejes, som vi imidlertid snart her snart der har lidt, og måtte samtidig hele verden erkende, hvorledes Guds nåde gennem dem, som er ham lydige, gør mere til en hellige kirkes vækst, sker det end gennem et enkelt menneske, end al menneskelig visdom, kraft og autoritet gennem tusinde store. Den hellige Carlo Boromeo døde i en alder af 46 år, og da han overtog kirken i Milano, havde man der et gangbart slagord: Den, der vil fordømmes, skal

bare være præst, og dog gjorde han i den korte tid mere for sit stift og for hele kirken, end man havde set i flere sekler forinden, og fra alle sider strømmede man til for at lære Milano-gejstlighedens helligånd at kende. Gud give, at en slig og en endnu større velsignelse vil følge Deres Højheds broder, Hans Eminence kardinalen, og at Gud i ham og gennem ham må forherliges i sin hele kirke efter al den nådes mål, timeligt og evigt, som hans uendelige barmhjertighed har udgydt og vil udgyde over det storher-tugelige hus.

Det er sandelig betragtning værd, at den guddommelige barmhjertig-hed på samme dag og på så at sige samme time gennem en så betydnings-fuld sejr over kristenhedens fjende skænker den en kongestol og syvogty-ve fyrster, altså kirkelige konger.⁴ Gud give i sin uendelige godhed, at de alle må gøre det kongelige præstedømme ære, hin ære, som ene varer ved i evighed! Fuld af glæde ser jeg af det samme Deres Højheds brev, at De ved Guds hjælp stadig øver Deres sædvanlige barmhjertighed, idet De beord-rer, hvad De gennem hr. Kerckring har anvist mig, til Amsterdam⁵ og giver mig tilladelse til deraf at meddele andre, hvad jeg til Guds ære finder nødvendigt. Guds faderhjerter være lovet, som indskyder Dem sligt, og lovet være Deres Højheds godhed, der så gavmildt tilbyder til Guds større ære at trøste vore fattige. Han gør til sandhed, hvad han engang forudsag-de: »De fattige har I altid hos Eder«.⁶ Igen er to adelsmænd⁷ kommet til mig, af hvem jeg venter mig meget i sjælesorgen; de er allerede for flere år siden konverteret, og den ene af dem har i nogle år levet i apostolisk fattigdom. De læser filosofi og kan om et år nå til det teologiske studium. Den ene af dem har taget en nevø⁸ til sig, en dreng på omtrent 12 år, hvis lutherske moder allerede i den grad havde forudindtaget ham for sit kætteri, at vi nu, da han er vendt tilbage og just ser dettes modsætning, undredes, da vi hørte de smædeord, man allerede havde bibragt ham i hans unge alder. Hvis Gud viser mig den barmhjertighed, at jeg i nogen tid tør beholde dem hos mig, håber jeg, det skal blive til hans ære, og jeg vil overensstemmende med den tilladelse, Deres Højhed giver mig, benytte mig af Deres gavmildhed, og vi vil alle bede den velsignede Gud forøge sin velsignelse over Deres Højhed og hele det storhertugelige hus. Jeg opholder mig nogle få dage her i Hamborg, hvor Gud lader os opleve et klart eksempel på det menneskeliges ubestandighed. Alt taler for, at ejhel-ler denne form for regering vil blive af varighed, og at denne ulykkelige by vil få vanskeligt ved at vende tilbage til fredelige tilstande.⁹ Det ser ud til, at Gud til gengæld for alle de krænkelser imod ham, man i så lang tid har iagttaget, uden at de er blevet straffede, vil »opveje sendrægtigheden med strenghed.«¹⁰ Den danske gesandts¹¹ protokol, som er kommet rege-

ringen i hænde, gør megen skade, og jeg befrygter, at også jeg findes på listen. Han var søn af Hans Majestæts øverste læge,¹² og jeg blev som barn opdraget sammen med ham i København. Af gammelt venskab kom det ofte til forskellige fortrolige samtaler mellem os, særlig fordi jeg ville forbedre ham til troen, hvilken han ikke befandt sig langt fra. Men af den måde, han i dette tilfælde har optrådt på, erkender man hans mangel på sand gudsfrygt og oprigtighed, hvorfor det ikke undrer mig, at han trods al sandhedserkendelse, han allerede for nogle år siden i Køl'n syntes så nær ved, dog ikke nåede helt at gribe sandheden. Jeg hører, at han har ført en slags dagbog over samtaler, han har haft med andre. Dette skrift er nu i hænderne på dem, der for over to år siden havde så meget imod hr. resident Kerckring og tillige imod mig, og skønt jeg er sikker på stadig at have forhandle med ham i al oprigtighed, har jeg vel flere gange oplyst ham om visse personers forhold, som, jo sandere de er blevet karakteriseret, vil berøre de pågældende desto ubehageligere og vil næppe undlade at opirre deres gemytter. Jeg erkender i dette tilfælde som i enhver anden sag Guds hemmelige dom og priser ham for alt. Jeg håber også, at hvis man nu, ligesom man før over Wien har arbejdet mod hr. resident Kerckring, vil benytte den samme vej eller en anden for at klage over hr. Kerckring og mig, Deres Højhed da vil være så god at meddele os det, så vi kan se, hvad sandt der er deri, og hvad lidenskaberne har tilføjet, eller for at vi kan klargøre vor optræden på dette sted over for Deres Højhed. Det er meget sandt, at hr. residenten altid har været i stor yndest hos Hans Majestæt,¹³ men al hans higen gik også stadig ud på at bevare Hans Majestæts venskab for byen, og han har aldrig villet modtage hverken nogen tjeneste eller nogen titel fra Hans Majestæt. Og hvad angår de ejendomme, han besidder i byen, må man erkende, at byens trivsel ligger i hans egen interesse. Måtte Gud ordne alt på det bedste, så vel for det offentliges vel som for den enkeltes og skænke Deres Højhed den nåde at se Deres storhertugelige hus og den hele stat stadig mere vokse i den guddommelige kærlighed, hvad jeg i al ydmyghed af hele mit hjerte ønsker. Deres Højhed uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Hamborg, den hellige Apostel Mattæus' fest¹⁴ 1686.

(1) Francesco Maria (1660-1711), storhertug Ferdinando IIs yngste søn, blev udnævnt til kardinal 2. september 1686. – (2) Ferdinando IIs enke Vittoria delle Rovere. – (3) Carlo Borromeo, Stensens forbillede som biskop, jvf. E 144. – (4) Samme dag, som pave Innocens XI udnævnte 27 kardinaler, erobrede den kejserlige hær Buda, der havde været i tyrkernes hænder i 145 år. – (5) Jvf. E 462. – (6) Matt. 26, 11. – (7) En hr. Pilgram og Johann von Rosen, jvf. E 408, n. 9. – (8) Johann Dietrich von Rosen (ca. 1674-1699), der af faderen, generalmajor Erich Dietrich, der var konverteret til katolicismen, var anbragt i farbroderens

varetægt. Moderen Anna Wendela Kyle var lutheraner og appellerede heftigt til den svenske konge om hjælp til at få sønnen tilbage. – (9) Presset fra kejseren havde fået Hamborg til at søge støtte hos den danske konge, men da man nægtede helt at underkaste sig ham, blev byen i august 1686 belejret af den danske hær. Den tidligere modstander, hertugen af Celle, og andre tyske fyrster greb ind på Hamborgs side, og 9. september ophørte belejringen. Den tidligere borgmester Meurer kom atter til magten, borgerpartiets ledere Jastram og Snitger blev anklaget for højforræderi og henrettet 4. oktober (gml. stil). Sml. E 348 og E 349. – (10) Jvf. Valerius Maximus 1, 1 ext. 3. – (11) Jakob Henrik Paulli, jvf. E 1, n. 10. Paulli havde tidligt forladt naturvidenskaben og gået over i diplomatiet. Han undslap efter danskernes mislykkede angreb, men hans papirer, breve og penge blev fundet nedgravet i hans have. – (12) Jvf. E 15, n. 2. – (13) Den danske kong Christian V. – (14) 21. september.

E 473. Til Nikolaus F. H. von Bunsow Schwerin, 1./10. oktober 1686.

Indhold: Stensen anbefaler, at hertugen ansætter en præst som erstatning for den syge pater Steffani, beretter om et sammenstød med en kaptajn Hoffman og betoner, at han kun har udøvet en missionærs virksomhed i Schwerin.

KP-HH F

Min herre.

Da Hans Højhed en gang har givet mig ordre til at drøfte med Dem det, som berører de interesser, jeg her varetager,¹ hvilke ikke er andre end hans undersåtters åndelige vel og dermed også selve Hans Højheds persons evige interesser, håber jeg, at han vil bifalde, at jeg gennem Dem, min herre, beder ham om at ville overveje pater Steffanis² hyppige sygdomsanfald, som mange gange holder ham i sengen, som De har set det i løbet af dette år, og så sent som sidste søndag³ og ved St. Mikkelsfest,⁴ hvor han ikke engang var i stand til at forlade sit værelse, således at der bliver givet ham en anden præst til hjælp, som ville være i stand til at tjene sjælene og tage hen, hvor de har behov for det.

Hvad mig angår, da vil jeg meget gerne hjælpe til, så længe jeg er her, sådan som jeg har gjort det hele året; men da jeg af og til ser mig nødsaget til at rejse til Hamborg og andre steder, og idet tillige generalmajoren⁵ nu har ladet mig vide, at flere katolikker opholder sig i Dønits og meget ønsker at forsones sig med Vorherre, og da jeg desforuden med hver post venter Hans Helligheds beslutning angående forslaget fra kurfyrsten af Trier, der ønsker mig som hjælpebiskop,⁶ ville det være det sikreste for sjælene, om Hans Højhed jo før jo hellere ville vise sin barmhjertighed mod dette sted ved at tilkalde en præst til. Der er jo folk, der af og til kommer fra Stralsund til fods, folk, der i tre-fire år ikke har haft lejlighed til at gå til kommunion, og som hverken har tilladelse til at opholde sig her i tilfælde af den højærværdige pater Steffanis sygdom eller penge til at

underholde sig for så længe. Jeg havde gerne ladet min kapellan⁷ blive her nogen tid, men grev de Nostitz i Stockholm, som ikke har vidst at finde nogen andetsteds, har gjort mig så indtrængende forestillinger om at få en præst, at jeg – der heller ikke selv kunne rejse dertil nu, da jeg venter på ordre fra Rom for at vide, hvad man vil med mig – for min samvittighed har følt mig forpligtet til at sende ham kapellanen.

Jeg må også fortælle Dem om en oplevelse, jeg havde i går, for at De kan lade Hans Højhed den faktiske sandhed vide, hvis en eller anden skulle gå hen og give en lidenskabelig farvet fremstilling af sagen. Kaptajn Hoffman af kavalleriet sagde mig i går, da jeg mødte ham på gaden, at han om få dage ville gøre mig sin opvarthning, til hvilket jeg svarede med spørgsmålet, hvad han da havde besluttet med hensyn til sine børns opdragelse. Da han sagde, at han ikke kunne og ikke ville gøre nogen forandring i så henseende, svarede jeg, at så kunne jeg heller ikke give ham adgang til skriftemålet, hvilket han optog mig meget ilde, og efter hvad jeg siden har hørt, skal han have beklaget sig derover til en eller anden i rådet.

Hvis man skulle ville benytte sig af dette som af en handling, der går ud over en simpel præsts kompetence, vil De have den godhed at lade Hans Højhed vide, at jeg intet andet har foretaget mig i den sag, end hvad enhver almindelig præst er forpligtet til at gøre, eftersom ingen katolsk præst kan give syndsforladelse til en katolsk fader, som går med til, at hans børn opdrages i en anden religion, hvilket ifølge vor tro hos en fader er en dødssynd, som gør, at han begår helligbrøde lige så ofte, som han i denne sjælstilstand går til skriftemål og nadver.

Jeg vogter mig og har vogtet mig for alt, som ville kunne markere nogen som helst autoritet, således, at selv da jeg havde til hensigt personligt at rejse til Stockholm, lod jeg missionsfuldmagten til min kapellan komme andetsteds fra; og nu har jeg næsten været her et år og dog kan pater Steffani ikke sige mig på, at jeg har forsøgt at foretage den mindste handling i min egenskab af foresatte. Jeg har aldrig ønsket at se, om der forelå fuldmagt fra hans overordnede, og skønt jeg allerede har døbt forskellige børn, har jeg overladt til ham at skrive deres navn i bogen uden nogen side at have set dåbsbogen, for at man ejheller skal fortolke dette som en visitatsakt.

Kort sagt, det, at jeg har lovet at leve her som en almindelig præst, har jeg overholdt og vil stadig overholde, idet jeg erkender den oprigtighed, som man skylder alle, når det gælder løfter, fremfor alt fyrster, som er i Guds sted på jorden. Gud give Hans Højhed at tage sådanne beslutninger, at han selv med samt sine undersåtter vil have lejlighed til at fryde sig

derover i al evighed. Jeg ønsker også Dem den guddommelige bistand i alle Deres tanker, Deres ord og Deres gerninger, idet jeg i oprigtighed er
 Deres meget uværdige tjener
 Niels Stensen

Schwerin, 1. oktober 1686.

Til hr. von Bunsow, Hans fyrstelige Højhed af Mecklenborgs gehejmeråd, i Ratzeburg.

(1) Jvf. E 460. – (2) Om pater Steffani se E 410a og E 444. – (3) 26. september (gml. stil). – (4) 29. september. – (5) Vel den kommanderende general i Dönitz. – (6) Se herom E 468. – (7) Kaspar Hülsberg, jvf. E 461 og E 464.

E 474. Til Lavinia Arnolfini

Schwerin, 2. november 1686.

Indhold: Stensen mindes på årsdagen for sin konversion sin gæld til fru Lavinia. Med hensyn til fremtiden afventer han stadig pavens beslutning.

KP-HH F

Frue, min inderligt kære moder i Jesus Kristus.

Efter den ny tidsregning har vi i dag Allesjæles dag, mit åndelige livs fødselsdag.¹ Årenes tal forøges; men taknemmeligheden øges ikke; snarere søger en højst utaknemmelig lunkenhed at tage overhånd. Gud har inspireret Dem til og ladet Dem og Deres venner udøve mange andagtsøvelser, kærlighedsgerninger og selvfornægtende handlinger for at drage mig fra mørkets magt til sin elskede Søns rige. Jeg håber derfor på Hans fortsatte miskundhed, at Han stadig vil betjene sig af Dem og så mange andre af Guds venner, som også er Deres, til at give mig en virkelig nidkærhed.

Ak, når jeg betænker nøden hos dem, jeg daglig ser i den samme ulykkelige tilstand, af hvilken Han lod mig føre ud, uden at jeg selv forstod det, før jeg derefter befandt mig forenet med Hans venner, ved jeg næppe, hvorhen jeg skal vende mig for at bevidne, hvilken forpligtelse jeg har over for en Gud, som er så underfuld i sin miskundhed, over for alle dem, som Han har villet benytte i den hensigt, og fremfor alt over for Dem, min inderligt kære moder, som på denne dag, der af kirken er bestemt til trøst for de afdøde, ved Deres fromme samtaler og gennem Deres hellige ønske om at se mig hos Deres skriftefader² – hvem Gud glæde – har været foranledningen til, at jeg førtes ud af kætteriets død og modtog livet ved Jesu Kristi hellige Legeme, Hans hellige Kirke. »Hvorledes skal jeg gengælde Herren alle Hans velgerninger mod mig?«³ Men hvorledes skulle jeg kunne blive virkelig taknemmelig, hvis ikke Han selv gjorde mig det, og hvorledes kan jeg håbe, at Han vil gøre det, når jeg så ofte har skubbet de virkelige erkendtlighedshandlinger, som Han har vil-

let øve gennem mig fra mig? Hjælp mig, min inderligt kære moder, at finde tilgivelse for begåede forsømmelser og krænkelser, hjælp mig af Hans miskundhed at opnå, at Han påny vil begynde sit værk i mig og ved mig, for at vi sammen kan synge Hans miskundheds lov i al evighed. Han vil velsigne Dem for denne kærlighedsgerning, og ligeledes alt, hvad der hører Dem til, og frugterne af Hans værk gennem mig i de sjæle, hos hvem Han vil, at jeg skal være, vil for Dem blive en særlig anledning til at fryde Dem i Gud.

Det er måneder siden, at jeg tog det blad papir, De her ser, frem, for at besvare Deres brev. Men Vorherre må have haft sine grunde til at tillade, at det ved min forsømmelighed har ligget sådan indtil nu. Jeg havde allerede, før jeg modtog Deres brev, skrevet til prioren af San Paolo⁴ i anledning af en konverteret ven, som af ham modtager megen imødekommenhed og megen kærlighed, og prioren har gjort mig den ære at svare mig. Gud har ført mig på en måde, under hvilken jeg blindt henlever dagene. Jeg har tre konvertitter,⁵ som jeg indtrængende beder Dem anbefale til den gode Gud og mig med dem, således at de ikke hindres af mine synder i at modtage den nåde, som Gud ellers ville have ladet tilflyde dem. Jeg er her på et sted, hvor antallet af katolikker er meget lille, og af dette antal er der endda få, som bringer mig nogen trøst. O, hvor har den hellige kirke haft ret i at udstede strenge forbud mod omgang og ægteskab med kætterne! Katolske myndigheder, som i så henseender handler ligegyldigt, bliver værre end kætterne.

Jeg venter med posten blandt andet besked om, hvad Hans Hellighed vil med mig, om jeg skal forblive her i egnen og virke så godt, jeg kan, om jeg skal rejse til Trier, hvor kurfyrsten ønsker mig, eller om jeg skal vende tilbage til Italien.⁶ Måtte Guds vilje ske! Det er mit eneste ønske, og bed til Gud, at Han tilsteder mig den nåde, ved hvilken jeg også ønsker Dem og alt, hvad Dem tilhører, alt det, som for hele evigheden vil være til den største triumf for den guddommelige miskundhed. Jeg er, min højt ærede moder i Jesus Kristus, Deres meget uværdige tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, allesjælesdag efter den ny tidsregning 1686.

Til fru Lavinia Cenami, enkefru Arnolfini. Lucca.

(1) Stensens konversion 2. november 1667. – (2) Emilio Savignani, jvf. E 77a, n. 1. – (3) Sal. 116, 12. – (4) Fra Cesarea degl'Ilarioni, prior for karmelitterklostret San Paolo i Firenze. – (5) Johann von Rosen og hr. Pilgram, jvf. E 472. Da von Rosens nevø næppe var konverteret på dette tidspunkt, er den sidste muligvis hr. Franciskus, jvf. E 406, n. 4. – (6) Jvf. E 468.

E 475. Til Cosimo III

Schwerin, 3./13. november 1686.

Indhold: Stensen har læst, at storhertug Francesco af Toscana skænkede Carlo Borromeo en kopi af det berømte billede af Bebudelsen. Han omtaler nogle pengemæssige problemer og de sidste nyheder.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Dette brev skriver jeg dagen før festen for den hellige Carlo Borromeo,¹ i hvis levnedshistorie jeg i går læste, at Hans Højhed Francesco, storhertugen af Toscana,² lod den Hellige Bebudelse³ i Firenze specielt kopiere efter originalen af Alessandro Allori⁴ for at give helgenen, som var hans nære ven, det som gave. Deres storhertugelige kardinal-broder⁵ vil på grund af denne gave kunne håbe på en særlig beskyttelse fra den allersaligste Jomfrus side, såvel ifølge den magt, som helgenen, der fik gaven, nu selv har hos hende, som på grund af den større ære, som den allersaligste Jomfru og Guds Moder formedelst denne gave bliver til del her på jorden. Helgenen rejste jo i sin metropolitankirke et alter for den allersaligste Jomfru for det at opstille det kostelige billede, idet han samtidig oprettede det hellige Rosenkrans-Broderskab med al aflad og alle privilegier, som samme broderskab nød i Minerva i Rom og med en procession hver første søndag i måneden. Når altså den allersaligste Jomfru og denne helgen derfor lader ham tilflyde en særlig beskyttelse, hvor meget vil da fyrsten for en sådan stat udrette til Guds og hans hellige kirkes ære, når han vier alt, hvad Gud har underlagt eller vil underlægge hans styrelse, til Guds rene kærlighed, en nåde, jeg beder den guddommelige barmhjertighed skænke Dem.

I Deres Højheds sidste brev ser jeg fornyet tilladelsen til fra hr. Kerckring⁶ at turde modtage så mange penge, som efter mit skøn er tilstrækkelig til Guds ære. Måtte Gud lønne Deres Højhed med al nådes forøgelse. Jeg hører, at af 600 daler skal allerede 300 være betalt i Amsterdam, men da der efter udbetalingen for nogen tid siden er noget tilbage, kom jeg i tvivl, om der måske skulle være sket en eller anden fejldisposition med pengene. Derfor fandt jeg det rigtigt at meddele, at de penge, jeg af Deres Højheds store godhed modtager gennem resident Kerckring, altid udbetales mig i daler, værd tre lybske mark stykket, medens nabo-møntsystemernes dukater gælder mindre, nogle tre, andre seks lybske skilling pr. daler. Hvad angår den ulyksalige Paullis⁷ protokol, tror jeg ikke, at der for vort vedkommende i den findes ting, som støder an mod byens interesser, fordi vi stadig har holdt os for øje, hvad der tjener det offentliges vel. Svarene fra Rom⁸ kommer stadig ikke, så Gud holder mig i den vanlige uvished. Imidlertid ser jeg, at jeg endnu er nødvendig her, fordi denne bys egentlige og eneste præst⁹ i den sidste måned har ligget i sengen og nu

synes at befinde sig i åbenbar fare, idet han fortsat kaster op og lider af nyresmerter. Den unge fyrste¹⁰ forårsager ved sin fraværelse fra disse lande så vel i det åndelige som i det timelige hændelser af stor rækkevidde. Brandenborger-tropperne¹¹ har trukket sig tilbage fra Hamborg og opslået deres kvarter her i landet, hvor de ter sig som herrer og vælger de bedste steder. Gud se i nåde til os alle! Ham beder jeg for Deres Højhed og hele det storhertugelige hus om lys og kraft til ved enhver lejlighed klart og fuldkomment at erkende og gøre hans helligste vilje. Derom beder jeg af hele mit hjerte. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin 1686.

Til Hans Højhed Storfyrsten af Toscana.

(1) Stensens forbillede som biskop. Fest 4. november, jvf. E 144. – (2) Cosimos oldefar, storhertug Francesco (1541-1587). – (3) Det berømte billede af Mariæ Bebudelse, foran hvilket Stensen læste sin første messe, jvf. E 401. – (4) Florentinsk maler i det 16. århundrede. – (5) Cosimos broder Francesco, der netop var blevet kardinal, jvf. E 472. – (6) Storhertugens resident i Toscana, jvf. E 225. – (7) Jvf. E 472. – (8) Med besked om, hvor Stensen for fremtiden skulle virke, jvf. E 468. – (9) Pater Steffani, se også E 476. – (10) Hertug Christian Louis opholdt sig fortrinsvis i Paris, jvf. E 408, n. 4. – (11) Brandenburg havde sendt tropper til Hamborg for at befri byen fra den danske belejring, jvf. E 472.

E 476. Til Odoardo Cibo

Schwerin, 13./23. november 1686.

Indhold: Stensen rykker for svar på sit brev til paven og sin anmodning om at vie Johann von Rosen og meddeler pater Steffanis død.

KP-PS I

Højtærede og højjærværdigste herre!¹

Gud ved, hvorfor han udskyder svaret på det bønsskrift,² som jeg gennem Deres Højjærværdighed har sendt Hans Hellighed, og på det brev om snarest at få tilladelse til at turde vie en livlandsk adelsmand,³ som allerede i mere end otte år inden for den katolske kirke har viet sig til stræben mod fuldkommenhed, til missionen. Jeg vil, som det sømmer sig, i lydighed og ydmyghed afvente den guddommelige majestæts afgørelse. Imidlertid må jeg meddele, at et medlem af den hellige Augustins orden, som her i mange år har været kapellan hos Hans Højhed, i går aftes efter mere end fem ugers sygdom, forberedt ved alle kirkens sakramenter, til almindelig opbyggelse og i håbet om frelse er indgået til det andet liv.⁴ Hvis Gud lader mig leve, vil jeg om tre uger fuldende det år, jeg her har tilbragt som almindelig præst. Man venter, at Hans Højhed⁵ som lovet vil sende en præst fra Paris hertil. Imidlertid beder jeg Deres Højjærværdighed lade mig vide, hvad Hans Helligheds vilje med mig er, om jeg skal vende tilbage til Italien, eller om jeg efter Hans Eminence kurfyrstens bøn skal opsøge

arbejdsmarken i Trier eller tragte efter at holde stillingen her i vikariatene. For hertugdømmet Sachsen-Lauenborg⁶ har jeg intet gjort og ser ej heller noget håb om at kunne gøre noget af det, der i den nuværende situation ville være nødvendigt. Jeg overgiver mig i alle ting, hvad Gud gennem sin stedfortræder vil befale mig, og jeg anbefaler mig til Deres messeoffer, idet jeg for Dem beder Guds barmhjertighed skænke Dem hele sin helligste nådes fylde. Deres Højærværdigheds uværdigste tjener

Niels, biskop af Titiopolis.

Schwerin, 13. november 1686.

Højtærede og højærværdigste hr. Cibo, ærkebiskop af Syrakus, sekretær for den hellige propagandakongregation. Rom.

(1) Om Cibo se E 232, n. 1. – (2) E 468. – (3) Johann von Rosen, jvf. E 470. – (4) Pater Steffani, jvf. E 410a og E 444. – (5) Hertug Christian Louis af Mecklenborg, jvf. E 408, n. 4. – (6) Jvf. E 470.

E 477. Til Theodor Kerckring Schwerin, 24. november/4. december 1686.

Indhold: Stensen fortæller Kerckring, at han er dødssyg og beder ham sende penge. KP-PS I

Højtærede herre!¹

Dette brev skriver jeg i sengen. Gud ved, om jeg nogensinde skal rejse mig fra den. Hans helligste navn være i liv og død priset! Til mine sædvanlige koliksmarter synes at være stødt en stenlidelse. Sidste nat havde jeg meget heftige smerter i hele korsbenet. Disse er nu efter et lavement forsvundet, men nu føler jeg dem under skambenet, og siden i morges synes de at tiltage og en betændelse at danne sig. Ej heller kommer der en dråbe urin. Jeg formoder, at stenen har sat sig fast i blærens fold, og at den, idet den der forårsager smerter og betændelse af blærehinden, vil berede mig døden. Gud være lovet i alle ting!

Jeg beder Dem ved første lejlighed at sende os pengebrevet på 38 daler fra hr. Tonnello, og hvad der bliver tilovers af de halvtreds, når de af hr. Kaspar² modtagne sager er betalt, for at kunne afslutte regningen på de 300 til Hans Højhed,³ hvem jeg, om Gud vil, måske i dag eller i morgen får et brev færdigskrevet til, så det kan sendes herfra på lørdag.⁴ Bed imidlertid til Gud for mig! Gud velsigne Dem alle! Jeg forbliver Deres Højvelbårenheds uværdigste tjener

Niels Stensen.

Schwerin, 24. november 1686.

Urinen er nu kommet, men helt rød og under brændende smerter, og i blæreregionen tiltager heden under underlivets opsvulmen tillige med åndenøden.

Til min højtærede hr. resident Kerckring, hvem Gud velsigne.

(1) Om den toscanske resident i Hamborg se E 225. – (2) Kaspar Engelbert Schmael, der var blevet tilbage i Hamborg hos Kerckring. – (3) E 478. – (4) 27. november (gml. stil).

E 478. Til Cosimo III

Schwerin, 24. november/4. december 1686.

Indhold: Stensen fortæller storhertugen om sin sygdom, beder ham betale begravelsen og modtage hans tre venner i Firenze som en sidste kærlighedstjeneste.

KP-PS 1

Min fyrstelige herre!

Dette er muligvis det sidste brev, Deres Højhed vil få at se fra min hånd, da det har behaget Gud at sende mig en sygdom, som åbenbart under smerter skal ende mit liv,¹ idet der efter al sandsynlighed har dannet sig en sten i blærens fold og der forårsaget en betændelse. Det synes også, som om kolikhævelsen vil kvæle mig, idet urinen helt udebliver. For alt være den guddommelige godhed takket og priset. For nu i alle tilfælde at opfylde retfærdighedens fordringer lader jeg i kraft af den tilladelse, Deres Højhed har givet mig, hr. Kerckring² udbetale mig endnu tre hundrede daler, og hvis jeg skulle dø, håber jeg, at Deres Højhed af Deres sædvanlige barmhjertighed til påtage Dem udgiften ved min begravelse, som jeg ønsker, skal foregå på de fattiges vis. Iøvrigt anbefaler jeg til Deres barmhjertighed for Jesu Kristi kærligheds skyld hjerteligt tre venner, som jeg har hos mig, to herrer Rose af livlandsk adelsslægt og en hr. Pilgram.³ Den unge Rose blev af sin fader overgivet mig som søn, og den ældre, hans onkel, har i sin stræben mod fuldkommenheden allerede virket og lidt meget, hvad jeg tror, jeg allerede tidligere har skrevet om. Hr. Pilgram er ligeledes en meget god sjæl. Jeg anbefaler dem for Guds kærligheds skyld til Deres store godhed. For min sjæl beder jeg, at Gud må forbarme sig over den. For Deres Højhed beder jeg om den nåde, som Gud vil hellige Dem selv, Deres hele hus og Deres hele stat med, for at Gud i al evighed vil forherliges så meget mere derved. Yderligere beder jeg for disse mine tre åndelige sønner om rejsepenge, så de kan begive sig til Firenze, og at der må blive givet den unge mand lejlighed til at fortsætte sine studier under sin onkels og lærer Pilgrams ledelse og under opsyn af jesuitterne, samt at han ikke kommer til hoffet, før han er befæstet i et kristeligt levned, da kun få blandt de velhavende unge hoffolk er betænkte på deres frelse. Om denne kærlighedstjeneste beder jeg Deres Højhed på dødens tærskel, idet jeg af Guds barmhjertighed håber endnu i døden at kunne bede for Dem. Deres Højheds uværdigste tjener

Niels Stensen.

(1) Se også E 477. Stensen døde den følgende morgen. – (2) Jvf. E 477. – (3) Johann von Rosen, hans nevø samt hr. Pilgram, jvf. E 472.

Registre

Emneregister

I: Niels Stensen (1638-1686)

A: Livsløb **B:** Særlige emner

II: Andre emner

I: Stensen, Niels (1638-1686)

A. Livsløb.

Barndom: 7 36 419 472.

Holland 1660-63: 1 2 3 5 7 9 11 15 17 63a 143 225.

København 1664: 15.

Frankrig 1664-66: 18 21 146.

Doktorgrad (Leiden 1664): 17

Toscana 1666-68: 22 28 35a 35b 35c 73 269 330 437.

Konversion 1667: 36 73 104 108 138 143 152 362 379 380 387 401 434 474.

Hjemkaldelse 1667: 27 38 45.

Den lange rejse 1668-70: 37 38 39 40 42 43 44 45 46 48 50 51 64.

Toscana 1670-72: 51 55 56 59 62 63 70 76.

Hjemkaldelse 1671: 77 78 79.

København 1672-74: 82 83 85 87 95 96 128.

Rejse til Toscana 1674: 92 93 94 97 98 99.

Toscana 1675-77: 100 101 105 107 111 112 112a 113 114 116 118 119 120 121 124 295 401.

Præstevielse 1675: 99a 102 108 114 295 388.

Rom 1677: 121 122 123 124 125 126 127 129 130 131 133 135 137 138 140 220 290 303 359.

Bispevielse 1677: 118 119 121 122 123 126 127 129 131 135 136 137 138 292.

Rejse til Hannover 1677: 139 140 141 142 435.

Hannover 1677-80: 142 143 144 145 146 150 154 154a, 156a, 159 164 164a 166 167 168 169 170 171 179 180 183 184 187 188 189 190 191 193a 195 215 280 468.

Münster 1680-83: 194 196a 197 198 198a 202 202a 202b 203 204 206 208 209 210 213 214 215 216 217 218 220 232 235 236 238 240 242 242a 243 244 245 246 249 250 252 253 256 259 263 264 266 267 268 271 280 286 290 291 292 295 304 306 321 343 436 445. (Se også: Indvielser).

Hjælpebiskop: 194 196 196a 198 206 218 230 250 263 265 267 271 291 297 306 310 314 316 319 320 321 323 328 342 343 354 360 368 385 389 445.

Kapiteldekan ved Skt. Ludgeri kirke 1680-81: 196a 197 198 202a 202b 218 242 242a 243 249.

Visitationer: 214 260 265 271 272 273 274 275 276 277 278 280 281 282 283 284 287 288 288a 291 294 304 308 311 321 322 323.

Sedisvakance 1683: 297 298 299 300 301a 302 303 304 306 308 310 311 313 314 321 322 323 328 333.

Hamborg 1683-85: 313 315 319 322 324 326 336 339 340 342 343 346 348 352 361 364 373 377 380 381 384 389 396 402 404 409 416 419 420 421 423 424 425 426 428 433 434 435.

Besøg i København 1685: 336 346 404 419 421 423.

Påtænkt otium i Livorno: 329 338 343 345 352 396 399 402 408 409 410 468 470.

Schwerin 1685-86: 440 441 442 448 450 459 459a 461 464 465 466 469 472 473 474.

Tilbud om hjælpebiskopstilling i Trier 1686: 454 468 470.

Dødsleje 1686: 477 478.

B. Særlige emner

anatom 1 3 5 7 9 11 13 15 16 20a 21 21a 21b/c 24 25 35b 35c 41 42 85 87 99 143 187 377.

apostolsk vikar 118 119 123 132 139 141 142 145 149 151 152 153 155 156 167 170 173

- 175 183 188 190 191 195 249 262 267 270
286 289 301 305 319 320 324 326 328 329
329a 332 347 350 353 354 357 360 382 396
397 400 404 405 409 410 411 414 439 444
449 450 452 457 468.
- betagelse af naturen 15 99a 163 377
- biskop (se også I. Liv. Bispevielse 1677) 167
198 206 218 250 253 267 295 375 444 456
459 459a.
- dagligliv (incl. hushold) 1 5 22 51 83 122
133 194 196a 197 209 211 213 214 218 230
249 253 266 315 320 340 373 380 416 427
438 455 465 472.
- familie 7 83 85 97 122 159 167 168 220 280
373 387 388 421 423 455 461.
- forbilleder 70 79 85 122 144 147 167 253 316
375 377 416 432
- forsagelse 97 99 122 167 197 211 214 218 232
253 442 445 446.
- forsvarer af den katolske Kirke 50 63a 73 99
143 181 187 388.
- fuldkommenhedsstræben 79 104 171 206
253 267 292 459.
- geolog 25 28 35a 35b 35c 43 44 45 46 51 62
63 64 82.
- helbred 25 30 34 55 171 172 253 477 478.
- lægelige kommentarer 3 45 65 67 202 202a
202b 209 218 230 235 243 258 295 298 375
467 476 477 478.
- sikkerhedsopfattelse 3 50 63a 73 143 388.
- sjælesørger 104 144 215 219 221 222 223 224
229 237 239 242 242a 322a 325 328 335 356
364 368 392 407 412 417 426 429 442 446
451 467 471.
- skriftefædre 99 253 339 375.
- velgørenhed 66 98 156a 167 168 210 211 212
220 232 286 330 381 450.
- værker. *De glandulis oris* 1 3 5 17. – *De glandulis oculorum* 3. – *Observationes anatomicae* 5 6 17 21 35a. – *De musculis et glandulis* 15 16 21 35a. – *Discours sur le cerveau* 18 20. – *Elementorum myologiae specimen* 21 21b/c 24 35a. – *Canis Carchariae* 21a. – *De solido* 35c 40 46 49 51. – *Examen objectionis* 50 54. – *De interprete S. Scriptura* 107. – *De impositi-one manuum* 295 299 300 304 305 306 311 324 343 469. – *Experimenta naturalia* 377. – *ukendi ms* 280.
- økonomi 1 5 9 11 43 47 51 53 77a 92 93 122
133 141 144 147 150 152 153 156a 157 164
166 167 173 183 184 185 186 194 196 202
206 210 211 214 218 232 233 236 249 259
266 286 289 327 330 343 346 354 372 373
381 384 396 399 413 421 426 438 462 469
474 477 478.
- II: Andre emner**
- abbetdielse 180a 197.
- Académie des sciences 23.
- Accademia del Cimento 30. – *Saggi* 30 32 33
34 164 171.
- aflad 86 230c 246 392 393 401 412 446 467
- anatomi 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16
21 22 41.
- antiperstatis 62 63.
- Bibelen 36 54 63a 73 91 181 223 239 387 388
391.
- bøgcensur 27b 88 126 130 131 148 215 304.
- bønner 111 125 143 196a 219 221 223 245
338 365 374 376 382 426 446 464.
- børn (incl. børneopdragelse og skoler) 156
168 195 198 210 213 220 253 271 284 286
450 455 473.
- cartesianismen 3 63a 65 73 143.
- dissektioner 1 3 7 9 11 12 13 15 16 20a 21a 22
25 41 42 85 87 99 143 377.
- druk 271 277 288a 294.
- ductus Stenonianus 1.
- ductus vitelli intestinalis 16.
- Døden 209 213 238 252 259 376 441.
- exorcisme og djævledyrkelse 276 277 321
323.
- eukaristi 36 86 113 181 187 207 246 275 277.
- firmelse 191 193 194 196a 197 230 260 304
423 424.
- geologi 45 57 62 63 64 82 87 89.
- grundforskning 21 65.
- Gud 63a 143 161 162 223 239 340 472. –
dommer 202a 446. – efterlevelse af Guds
vilje 63a 109 111 122 161 162 197 218 223
229 242 253 256 291 316 328 403 413 417
440 445 471. – erkendelse af Guds vilje 63a
104 118 133 207 222 329 330 383 403 407
442 445 472. – Guds førelse 143 252 340
464 472. – Guds nærvær 99a 104 125 252

392. – Prøvelser fra Gud 124 161 219 221
252 258 326 392. – Gud Skaber 65 99a 162
163 377.

Hamborg. Missionen i H. 151 156 225 226
230 340 345 348 349 363 367 377 382 392
427 432 435 436 438 450 462 468. – for-
flyttelse af to missionærer 339 343 351
355 359 361 366 369 370 378 389 394 395
398 427. – politiske forhold 348 349 352
355 358 362 380 401 402 427 435 472. –
H.s brand 1684 358.

Hannover. Missionen i H. 147 150 164 170
174 175 183 185 186 198a 202 254 411 413
466. – reorganisationen af missionen
1680 188 189 190 191 195 205. – politiske
forhold 164 177 179.

hjerne 1 3 4 9 11 41.

hjerter 9 10 11 13 14 21 99 143 377. – sym-
bolsk 239.

håndspåbyggelse, se ordinationer.

indvielse, altre 227 228 230a 230b 230c 231
238a 257 257a 260a 261. – kapeller 193 197
248 260. – kirker 247 296.

jansenismen 126 127 130 359 369.

Jesus 91 222 328 426 446 451 462. – frel-
ser 91. – Jesu lidelser 219 221 459. – Jesu
fødsel 330 386 394 440 442.

jesuitter 152 190 193 254 269 279 339 351
355 382 383.

kanonisk ret 264 268 285.

kapucinerne 152 183 188 189 190 191 195.

Kirken (katolske) 36 50 54 63a 73 90 91 103
108 143 187 388 435.

komet 35a 252.

konversioner 66 81 97 99 105 107 113 115
128 137 147 154 154a 156a 157 158 164 167
168 170 179 180 182 193a 196a 215 220 271
369 373 416 419 421 432 453 461 462 464.

København, missionen 80 81 82 85 127 128
142 144 145 147 152 153 155 170 175 184
194 254 423 424.

legemet som maskine 21 63a 161 163.

lidelser 161 219 221 326 392 406 417.

ligatur 1 9. – Stensens l. 35b 35c.

Maria, Guds moder 124 375 386 421 423. –
Billede af Bebudelsen i Firenze 401 458
475.

missionsstiftelse 202 259 329.

muskel 13 14 21 21b/c 63a 87 143.

Münster, kirkelige forhold 304 316 323 343.
– Valg af biskop 1683 313 314 316 317
340.

ordensliv 128 152 164a 172 183 190 191 206
238 242 242a 256 292 294 403 446 456 467
368.

ordinationer 215 218 230b 260 304 316 321
322 324 341 342 343 443 445.

præstegerningen 102 119 122 167 173 187
196a 202a 202b 215 242 242a 253 271 275
277 282 283 288a 304 321.

Royal Society, London 35b.

selvransagelse (åndelige øvelser, partikular-
eksamen, meditation) 104 125 127 134
169 207 219 253 256 267 287 410 415 419
420 451.

sjæl (kontra legeme) 63a 65 161 229.

Tridentinerkonciliet 50 54 91 208 267 304
314 316 348.

undere 63a 79 147 154a 198a 235 238 243
277 288.

vanskabninger 16 25 41.

Wiens belejring 306 307.

ægteskab 221 222 343 348 349 394a 453.

Person- og stedregister

A = afsender/afsendt fra

M = modtager/sendt til

O = omtale

Aachen. **O** 170.

Abdinghof. **A** 257. **O** 256 264 285.

Abraham, patriark. **O** 124 133.

Absalon, Davids søn. **O** 312.

Abulfeda (1273-1331), arab. sultan og geo-
graf. **O** 24.

Achelom, Jan van, hol. kammeradjutant
hos Cosimo III. **O** 384.

Adam. **O** 91 253 445.

Adolf af Mecklenburg-Güstrow, ty. hertug.
O 424.

Adrian, hr., se Waelwegh, Adriaen.

Adrian, martyr. **O** 230c.

Afrika. **O** 16.

- Agento. **O** 218.
 Ahaus. **O** 263 267.
 Ahlefeldt, Frederik (1623-1686), da. storkansler. **O** 170.
 Airoldi, Carlo Francesco (1637-1683), it. pavelig nuntius. **O** 140.
 Akitofel, Davids rådgiver. **O** 312.
 Aktæon, gr. sagnfigur. **O** 148.
 Alamanni, Angelo (1637-1711), it. jesuit. **O** 122.
 Alberizzi, Mario (1611-1680), it. kardinal. **O** 122.
 Albert af Sachsen-Weissenfels (1659-1692), ty. konvertit. **O** 432.
 Albizzi, Francesco (1593-1684), it. kardinal. **O** 123 359 369.
 Albizzi, Luca Casimiro degli (1664-1745), it. diplomat. **O** 319.
 Albizzi, Luca degli (1638-1708), it. marquis, lærer for storfyrst Ferdinando af Toscana. **O** 113 127 168 319 384 455.
 Aldrovandi, Ullisse (1522-1605), it. naturforsker og læge. **O** 57.
 Aleksej Mikhailovitj, russisk zar 1645-1676. **O** 107.
 Alexander VII, pave 1655-1667. **O** 128.
 Allori, Alessandro (1535-1607), it. maler. **O** 475.
 Alpen, Johannes (1630-1698), ty. generalvikar i Münster. **A** 323. **O** 206 217 304 306 308 310.
 Alperne. **O** 64.
 Alten, Magdalena von, se Vitztum, Magdalena.
 Altenoythe. **O** 276.
 Altieri, Paluzzo (d. 1698), kardinalpræfekt for propagandakongregationen. **M** 425 453. **O** 415 419 452 470.
 Altona. **O** 132 145 149 167 320 432.
 Altorff. **O** 290.
 Altschermbeck. **O** 242a.
 Ambrosius af Milano (340-397), rom. kirkefader. **O** 36 129 134 206 328.
 Amsterdam. **A** 46 54 90 99a. **M** 47. **O** 1 3 8 9 15 16 50 51 54 56 63a 99 112 128 157 225 306 311 358 419 423 461 462 469 472 475.
 Andreas, apostel. **O** 36 207 438.
 d'Anethan, Johan Heinrich (1628-1693), hjælpebiskop og generalvikar i Køln. **O** 342 343.
 Angelo, toscansk greve. **O** 162.
 Angers. **O** 18.
 Anholt. **A** 260a 265. **O** 260 267.
 Anna, jomfru Marias moder. **O** 196a.
 Anna, da. hattemagerske. **O** 12.
 Anna de' Medici (1616-1676), ærkehertuginde af Østrig. **O** 39 41 78 79.
 Anna Maria Luisa de' Medici (1667-1743). **O** 423 433.
 Annalena, grundlægger af kloster i Firenze. **O** 83.
 Annas, ypperstepræst. **O** 451.
 Ansgar, Nordens apostel. **O** 164a 176.
 Anton Ulrich af Wolfenbüttel (1633-1714). **O** 158.
 Antonietti, Amadeo, it. barnabit. **A** 115. **O** 113.
 Antonio, it. konvertit. **O** 115.
 Antonius, eremit. **O** 253.
 Antonius af Padua (1195-1231), it. franciskaner og helgen. **O** 105 191 356.
 Apelles (4. årh. f.Kr.), gr. maler. **O** 15.
 Apollonaris, biskop af Ravenna. **O** 362.
 Aprosio, Angelico (1607-1681), it. augustinereremit. **M** 114.
 Archinto, Filippo (1644-1712), sp. gesandt. **O** 183 191.
 Arezzo. **O** 162.
 Ariadne, gr. sagnfigur. **O** 42.
 Aristoteles, gr. filosof. **O** 12 15 16.
 Arnauld, Antoine (1612-1694), fr. jansenist. **O** 113 126.
 Arno. **O** 95.
 Arnold af Bonneval (12. årh.), abbed. **O** 36.
 Arnolfini, Girolamo (1654-1729), it. jesuit. **O** 292 375.
 Arnolfini, Lavinia Cenami (1631-1710), it. adelsdame. **M** 36 292 307 312 363 375 379 441 474. **O** 73 77a 84 291 362 443.
 Arnolfini, Silvestro (1613-1685), Luccas resident i Toscana. **O** 295 307 362 363 375 379 441.
 Asbeck. **O** 263.
 Assen. **A** 228. **O** 223.
 Augsburg. **A** 140. **O** 78 141 181 384.
 Augustin (353-430), rom. kirkefader. **O** 36

- 50 54 63a 108 114 126 127 238 239 319 321
383 386 388 391 409 417 441 467 476.
- Auzout, Adrien (1630-1696), fr. matematiker. **O** 12 49.
- Averbeck, Katharina Gertrud, ty. kokkepige. **O** 275 277 278 280 281 282 287 288.
- Bagger, Hans (1646-1693), da. biskop. **O** 170 254.
- Baier, Johann Wilhelm (1647-1695), ty. professor i kirkehistorie. **O** 388.
- Baldeschi-Colonna, Federigo (1625-1691), it. kardinal. **O** 123 135.
- Baldinucci, Filippo (1624-1696), florentinsk kunsthistoriker. **O** 176.
- Balkåkra. **O** 97.
- Ballati, Luigi (d. 1696), toscansk præst og diplomat. **O** 170.
- Banská Stiavnica, se Schemnitz.
- Barbara, martyrinde. **O** 288.
- Barbarigo, Gregorio (1625-1697), it. kardinal og helgen. **M** 303. **O** 125 137 138 157 166 176 243 302 306.
- Barbette, Paul (død før 1675), holl. læge. **M** 16. **O** 16 21.
- Barbosa, Aug. (død 1649), portugisisk biskop og jurist. **O** 218 314 321.
- Bardi, Girolamo (1603-efter 1668), it. læge og præst. **O** 29.
- Bartholin, Albert (1620-1663), da. rektor. **O** 8.
- Bartholin, Caspar (1585-1629), da. læge. **O** 9 10.
- Bartholin, Caspar (1655-1738), da. læge. **O** 154a 193a.
- Bartholin, Karen (død 1662). **O** 8.
- Bartholin, Thomas (1616-1680), da. læge. **A** 2 4 6 8 10 12 14. **M** 1 3 5 7 9 11 13. **O** 1 15 16 27a 41 87 99a 114 154a.
- Basadona, Pietro (1617-1684), it. kardinal. **O** 123.
- Basel. **O** 10.
- Basserode, Hermann von, kejserlig gesandt i Stockholm. **O** 152.
- Bassetti, Apollonio (d. 1699), toscansk statssekretær. **M** 77 78.
- Battistini, Gabriele Angelo. **O** 77 79.
- Bauhin, Caspar (1560-1624), schweiz. anatom. **O** 10.
- Bayard, Franz (1640-1706), ty. jesuit. **O** 122.
- Becker, Daniel Christopher, mediciner. **O** 13.
- Becker, Johannes (1641-efter 1683), da. katolsk præst. **M** 250. **O** 147 151 165 169 174 184 234 254 262 279.
- Becket, Thomas (ca. 1118-1170), ærkebiskop af Canterbury, eng. nationalhelgen. **O** 290.
- Beda (ca. 673-735), eng. kirkehistoriker. **O** 36.
- Beitelmann, Johan (d. 1701), ty. fra Paderborn. **O** 264.
- Belgien. **O** 12 183 334.
- Bellinghausen, Christoph von (1641-1696), ty. benediktinerabbed. **M** 164a. **O** 166 176 178 180a.
- Beltgens, Ottavio (1635-1698), ty. bankier. **O** 280 381 462 469.
- Bencke, Ludolf, ty. konvertit. **O** 180.
- Benedikt af Nursia (480-543), grundlægger af benediktinerordenen. **O** 253 285.
- Benedikta Henriette af Pfalz (1652-1730), hertuginde af Hannover. **O** 99 111 170 183 191.
- Bentheim. **O** 204.
- Bentheim, ty. greve. **O** 204.
- Bentheim, Ernst Wilhelm (1623-1693), ty. greve og konvertit. **O** 203 206.
- Bentheim, Isabella von. **O** 206.
- Bergstrup. **O** 274.
- Beringucci, Pietro, adelsmand fra Siena. **O** 437.
- Berka, Franz Anton von (d. 1706), øst. diplomat. **O** 345 348 349 355 402.
- Bern, Theod., ty. diakon. **O** 260.
- Bernard da Porto Maurizio, leder af kapucinerordenen 1678-1684. **O** 191.
- Bernardino, it. munk. **O** 84a.
- Bernhard af Clairvaux (1090-1153), fr. cistercienser. **O** 237 238 253 264.
- Bernhardin degli Albizeschi af Siena (1380-1444), franciskanerhelgen. **O** 408 410.
- Bernholz, hannoveransk oberst. **O** 180 192 194 197 198.

- Bertrand, Maria Alexia (d. 1683), ty. priorinde. **O** 308.
- Besler, Basilius (1561-1629), ty. naturforsker. **O** 89.
- Besler, M. R. (1607-1661), ty. læge. **O** 89.
- Bevergern. **O** 237.
- Bibow, fru von (d. 1725). **M** 451.
- Bibow, Bernhard Christoph von (d. 1692), geheimeråd. **O** 451.
- Bidal, Cathrine (d. 1690). **O** 399 404 410 459.
- Bidal, Etienne (d. 1722), fr. resident i Hamborg. **O** 339 361 399 410 459 464.
- Bidal, Jacques Vincent (1664-1745), fr. resident. **O** 361.
- Bidal, Pierre (d. 1682), fr. resident i Hamborg. **O** 399.
- Biella. **O** 79.
- Bileam, profet. **O** 107.
- Bils, Lodewijk de (1624-1671), holl. anatom. **O** 1 2 3 4 7.
- Bisping, Elisabeth (f. o. 1649), ty. nonne. **O** 321 322 323 333.
- Bisping, Jodokus Mauritius (d. 1710), ty. kapitelsekretær. **O** 308 321 323.
- Blanche, Karl (1649-1722), fr. jesuit i Hamborg. **O** 339 361 375 377 427.
- Blasius, Gerard (ca. 1625-1692), holl. læge. **O** 1 2 5 6 7 9 10 11 12 13 14 397.
- Blasius, Jan (1639-1672), holl. jurist. **O** 1 5 7.
- Blæs, se Blasius.
- Blücher, Anna Maria von (født ca. 1645), sv. konvertit. **O** 164 170 180 218 220 254 286 450.
- Blücher, Anna Sophie von (1666-1691), ty. nonne. **O** 164 170 180 218 220 266 286 450.
- Blücher, Christian Georg von (1673-1719), elev hos jesuitterne. **O** 164 170 180 218 220 286 450.
- Blücher, Christine Edel von, ty. nonne. **O** 164 170 180 218 220 450.
- Boccone, Paolo (1633-1704), it. botaniker. **A** 57 89. **M** 64. **O** 57.
- Bodenhausen, Rudolf von (d. 1698), ty. matematiker. **A** 49. **O** 49 156a.
- Boele, Johann Heinrich, ty. degn. **A** 273. **O** 272 283.
- Bologna. **M** 45 67 106. **O** 8 38 45 55 57 60 63 79 106 259.
- Bonacorsi, Ferdinando, malteserridder, præst. **O** 441.
- Bondichi, Francesco, toscansk agent i Milano. **O** 62 63 77.
- Borch, Ole (1626-1690), da. botaniker og kemiker. **M** 108. **O** 3 5 6 7 9 10 11 12 13.
- Borch til Holthausen og Ermessen, Franz Otto, marskal af Paderborn. **O** 202a.
- Borckloo, kapellan. **O** 451.
- Bordewick, Johann Kaspar, ty. præst. **O** 217.
- Bordeaux. **O** 18.
- Borelli, Giovanni Alfonso (1608-1679), it. matematiker og anatom. **O** 34.
- Borgelt, Heinrich (ca. 1651-1727), ty. sognepræst. **O** 276.
- Borgia, Francesco (1510-1572), sp. general for jesuitterordenen. **O** 243.
- Borke. **O** 215 288a.
- Bormann, Maximilian Heinrich (d. 1685), hjælpebiskop i Trier. **O** 454 468.
- Borri, Francesco Giuseppe (1627-1695), it. læge og alkymist. **O** 3.
- Borromeo, Carlo (1538-1584), it. ærkebiskop i Milano, helgen. **O** 144 147 150 159 164a, 198 206 253 295 321 328 382 434 472 475.
- Bourdelot, Pierre (1610-1695), fr. læge. **O** 57 64.
- Brabant. **O** 156.
- Bourignon, Antoinette (1616-1680), religiøs mystiker. **O** 99 464.
- Brandenburg. **O** 85 164 177 295 450 475.
- Brasilien. **O** 15.
- Braunschweig. **O** 132 145 149 173 185 409.
- Bremen. **O** 99 167 176 270 277 348 350 413.
- Brewing, Scotus (1674-1705), jesuit. **O** 369 377 381 382.
- Bruin, Johannes de (1620-1675), holl. læge. **O** 46.
- Brummer, Adelgundis Catharina (1634-efter 1716), ty. priorinde. **M** 207 240 241 242 242a 245 246 368 392 393 403 406 412 442 446 467.
- Brunacci, Domenico (1616-1695), it. jesuit. **O** 122.

- Brunsmann, Johan (1637-1707), da. teolog. **A** 387 391. **M** 91 388.
- Bruxelles. **O** 6 156 424 431 444 449.
- Bucchielli, Mattheo, Stensens tjener i Italien. **O** 84 319.
- Buchfeldt, Anna von (1667-1701), ty. nonne. **O** 291.
- Bucholtz, Heinrich Johann, ty. amtsforvalter. **M** 278. **O** 281 282.
- Buda. **O** 362 382 472.
- Bugella, Franciscus Antonius Triverius de, Inkvisitionskongregationens repræsentant i Firenze. **O** 105.
- Buonfigliolo, Silvestro (1637-1696), it. naturforsker. **O** 45.
- Buonvisi, Francesco (1626-1700), it. kardinal og pavelig nuntius i Wien. **A** 182. **O** 122 144 430 439.
- Bunsow, Nicolaus Friederich Heinrich von, ty. geheimeråd hos Chr. Louis. **M** 466 473. **O** 448 460 465.
- Burgh, Albert (ca. 1646-1708), holl. franciskaner. **O** 105 113 147 330 402.
- Bursfeld. **O** 285.
- Bünigmann, licentiat. **O** 301a.
- Büren, Anna von, borger i Emsteck. **O** 288.
- Büren zu Mengede, Elisabeth Wilhelmine (d. 1699), abbedisse. **O** 322a 328.
- Bøhmen. **O** 430.
- Cabrini, Francesco. **O** 113.
- Calenberg. **O** 99 118 409.
- Calvin, Jean (1509-1564), fr. reformator. **O** 36 73 156 388.
- Campani, Giuseppe (1635-1715), it. optiker og astronom. **O** 20a.
- Capobianco, Pietro Antonio (1619-1689), it. biskop af Lacedogna. **O** 137.
- Carafa, Vincenz (1585-1649), jesuitergeneral. **O** 197.
- Carlos II, konge af Spanien 1665-1700. **O** 183.
- Carrara. **O** 35c.
- Casseri, Giulio (ca. 1552-1616), it. anatom. **O** 1.
- Castelbarco, Francesco di (1626-1695), it. greve. **O** 62.
- Cato, Marcus Porcius (234-149 f.Kr.). **O** 12.
- Cavalcanti, hr. **O** 35a.
- Celle. **O** 85 152 156a 167 181 183 184 187 198a 355 390 401 409.
- Cernezzi, it. bankier (?) **O** 47.
- Cerri, Urbano (ca. 1633-1679), sekretær i Propagandakongregationen. **M** 140 142. **O** 128 131 135 167.
- Chapelain, Jean (1595-1674), fr. forfatter. **A** 18 20 23 24.
- Charles I, eng. konge 1625-1649. **O** 154.
- Charles II (1630-1685), eng. konge 1660-1685. **O** 85 154 164 170 415.
- Charlotte Amalie af Hessen-Kassel (1650-1714), dronning af Danmark. **O** 88 128.
- Cherubino, it. kapuciner. **O** 183.
- Cheverny Clermont-Gallerand, Louis de (d. 1722), fr. gesandt i København. **O** 427.
- Chierfomont, katolsk præst. **O** 152.
- Chise, Elisabeth, borger i Emsteck. **O** 288.
- Christian IV (1577-1648), da. konge 1588-1648. **O** 88.
- Christian V (1646-1699), da. konge 1670-1699. **A** 74 96 336. **O** 68 69 70 72 75 82 83 87 88 92 94 95 97 99 113 128 145 149 167 170 194 254 313 316 320 348 349 358 362 419 472.
- Christian Louis I (1623-1692), hertug af Mecklenborg. **A** 418 448 460. **M** 422 465. **O** 408 409 419 423 424 425 431 439 440 441 442 444 450 453 455 459a 466 473 475 476.
- Christian Wilhelm (1672-1673), da. prins. **O** 88.
- Christianshavn. **O** 6.
- Christoffersen, Jørgen, Stensens slægtning. **O** 373.
- Chrysostomos, Johannes, se Johannes Chrysostomos.
- Cibo, Alderano (1613-1700), statssekretær for pave Innocens. **M** 329a. **O** 328 343.
- Cibo, Odoardo (1619-1705), propagandakongregationens sekretær. **A** 255 262 270 289 293 305 332 333 337 341 344 347 354 357 405 431 447 449 463. **M** 232 234 249 267 286 290 297 300 320 324 331 339 343 353 360 400 408 416 424 430 444 452 459a 470 476. **O** 311 328 410 411 419.

- Claessens, Johannes Nicolaus (ca. 1570-1650), ty. hjælpebiskop i Münster. **O** 218.
- Clairvaux. **O** 237.
- Clara Sciffi (1194-1253) af Assisi, it. helgen. **O** 368 419.
- Clemens IX, pave 1667-1669. **O** 37.
- Clemens X, pave 1670-1676. **O** 86 373 415.
- Cloppenburg. **A** 276. **O** 277 287 291.
- Cloppenburg, Johannes (1645-1696), ty. jesuit og historiker. **O** 202a 264 390.
- Coesfeld. **O** 208 231.
- Colombière, Claude de la (1641-1682), fr. jesuit. **O** 461.
- Colonna, Federigo, se Baldeschi-Colonna, Federigo.
- Comosøen, se Lago di Como.
- Congregatio de Propaganda Fide, Rom, se Propagandakongregationen, Rom.
- Conring, Hermann (1606-1681), ty. læge og filosof. **O** 148.
- Corbie. **O** 164a.
- Corsini, Filippo, it. marquis, florentinsk statsråd og hofjægermester. **O** 127.
- Corvey. **A** 180a. **O** 164a, 166 176 178 180a 247.
- Corvini, Hr. **O** 20a.
- Cosimo III de' Medici (1642-1723), storher-
tug af Toscana. **A** 69 72 93 236a. **M** 62 63
68 70 71 79 82 84 88 92 94 97 99 104 105
110 113 122 125 126 127 130 131 133 134
135 137 141 144 147 150 154 156a 157 159
164 166 168 170 171 172 176 177 179 180
192 194 202 213 230 235 238 243 252 259
266 280 291 295 298 299 302 306 311 313
315 319 326 327 329 330 334 338 340 342
345 346 348 349 352 355 358 359 361 362
365 367 369 371 373 374 376 377 380 381
382 383 385 386 389 394 395 396 397 399
401 402 404 410 411 413 415 419 421 423
427 428 432 433 434 435 436 438 440 443
445 450 455 458 459 461 462 464 469 472
475 478. **O** 24 26 27a 35b 51 75 76 77 78 87
95 100 112 116 117 120 123 182 198 211
214 216 220 225 357 363 366 384 390 408
409 477.
- Cosmi, Stefano, ærkebiskop i Spalato 1678-
1707. **O** 432.
- Cramen, Reiner, ty. diakon. **O** 260.
- Cremer, Bernard, ty. diakon. **O** 260.
- Cremer, Herman, ty. diakon. **O** 260.
- Cromwell, Oliver (1599-1658), eng. Lord
Protector. **O** 85 154.
- Croone, William (1633-1684), eng. læge. **M**
20a 21a 21b/c. **O** 20a.
- Croy, du. **O** 390.
- Crümpelmann, Peter Christopher (1647-
1702), ty. præst. **O** 280.
- Cuelmann, Bernhard (d. 1705), cisterciens-
erabbed. **O** 406.
- Cyprianus (ca. 200-258), biskop af Kartha-
go, marty. **O** 36 387.
- Cyrrillus af Alexandria (ca. 380-444). **O** 36.
- Cyrrillus af Jerusalem (ca. 313-386). **O** 36.
- Dalmatien. **O** 432.
- Daniel. **O** 268 373.
- Danmark. **O** 2 6 27 37 38 45 68 69 70 73 74
80 83 84 85 87 92 95 99 99a 108 113 120
122 127 128 136 142 144 145 147 164a 167
170 173 179 194 202 253 262 295 334 409
419 420 462.
- Danzig. **O** 9.
- David. **O** 63a 118 119 124 133 221 222 264
288a 312 427.
- Denis, Jean B. (død 1704), fr. læge. **O** 57.
- Descartes, René (1596-1650), fr. matemati-
ker og filosof. **O** 3 7 9 11 12 27a 27b 63a
65 73 143.
- Desperz, C., rådgiver for Johann Hugo von
Orsbeck. **O** 454.
- Deusing, Anton (1612-1666), holl. anatom.
O 3 4 7 9 10 11 13.
- D'Huisseau, Jean (død før 1690), professor i
Saumur. **O** 57.
- Diestedde. **O** 238a.
- Digby, Kenelm (1603-1665). **O** 27a.
- Dingden. **A** 260.
- Dinklage. **A** 283 284 287. **O** 271 278 281.
- Dionysius Areopagita, marty. **O** 36 319.
- Dionysius fra Werl (død 1709), ty. kapuci-
ner. **A** 189. **M** 148 188. **O** 98 99 148 190
191 195 375.
- Dioskurides (1. årh. e.Kr.), græsk-romersk
læge. **O** 57.
- Divini, Eustasio (1610-1685), it. optiker og
astronom. **O** 20a.

- D'Olbreuse, Angélique Desmier. **O** 187.
 D'Olbreuse, Eleonore. **O** 187.
 Domitian (51-96), rom. kejser 81-96. **O** 415.
 Dresden. **A** 79. **O** 77 156a 342.
 Dript, Laurentius von (1633-1686), ty. generalvikar i Paderborn. **A** 264 285. **M** 256 268. **O** 193 197 198 202a 206 208 211.
 Droste, Agnes Catharina, ty. nonne. **O** 308.
 Droste, Maria Theresia, ty. nonne. **O** 308.
 Druyvestein, Johannes, holl. boghandler og toscansk agent i Venezia. **O** 45 47 144.
 Ducker, Wilhelm Lothar Bernhard, kurkølnsk råd. **O** 314.
 Dönitz. **O** 473.
- Echtius, Placidus, ty. pater. **O** 264.
 Eden, James (engländer?). **O** 113.
 Edessa. **O** 140.
 Efesos. **O** 36 80.
 Eisenach. **O** 112.
 Eisleben. **O** 87.
 Elba. **O** 35b 326.
 Elben. **O** 401.
 Elffen, Nicholas (1626-1706), ty. pater. **O** 420.
 Elisabeth, Zacharias' hustru (Ny Test.). **O** 124 125.
 Elisabeth af Ungarn (1207-1231), helgen. **O** 384 385.
 Elkana, Samuels fader. **O** 124.
 Emsland. **O** 194 280 291.
 Emsteck. **A** 275 277 278 281 282. **O** 272 273 278 280 282 288.
 England. **O** 12 56 85 154 154a 164 170 415 419.
 Epiktet (ca. 55-138 e.Kr.), gr.-rom. filosof. **O** 256.
 Erenkamp, Ernst von (d. 1710), ty. baron, konvertit. **O** 290 408.
 Erenkamp, Hans Heinrich von, ty. baron, konvertit. **O** 408 424.
 Ernst af Bayern (1554-1612), ærkebiskop og kurfyrste af Köln. **O** 198.
 Ernst August af Braunschweig-Lüneburg (1629-1698), fyrstbiskop, 1680 hertug af Hannover. **O** 144 145 179 181 182 183 191 192 196 198a 202 266 313 384 385 389 409 411 436 452 466.
- Esajas, profet. **O** 54 285.
 Estland. **O** 82.
 Etna. **O** 45 46.
 Etteln. **M** 248.
 Eusebios af Cæsarea (ca. 270-340). **O** 387.
 Eustachius, helgen og martyr. **O** 238a.
 Everaerts, Antonius (død 1679), holl. læge. **O** 9 10 11.
 Eyssonius, Heinrich (1620-1690), holl. anatom. **O** 1.
- Faber, Petrus (1506-1546), jesuit. **O** 183.
 Fabricius, Georg, agent i Wien. **O** 44.
 Fabricius, Septimus Andreas (1641-1705), ty. læge. **O** 44.
 Fabroni, Francesca (d. 1681), it. abbedisse. **O** 307.
 Fagnani, Prospero (1588-1678), romersk kirkeretsekspert. **O** 264.
 Favoriti, Agostino (1624-1682), it. pavelig ciffersekretær. **O** 176 236 249 436.
 Felicitas, rom. martyrinde. **O** 266.
 Felix, martyr. **O** 260 260a.
 Ferdinand af Bayern (1577-1650), ærkebiskop og kurfyrste af Köln. **O** 198 218.
 Ferdinand Karl, ærkehertug af Østrig. **O** 39.
 Ferdinando II de' Medici (1610-1670), storkurfyrste af Toscana. **M** 39 41 43. **O** 20a 22 24 25 26 27a 28 35b 35c 38 47 48 57 64 70 77 182 207 330 380 401 410 472.
 Ferdinando de' Medici (1663-1713), storkurfyrste af Toscana. **M** 120. **O** 68 70 72 95 100 113 194 243 280 291 295 384 423 443.
 Ferraris, Gerolamo Bernardo (1620-1691), it. kejserlig råd for Leopold I. **O** 79.
 Feuerborn, Anton (ca. 1657-efter 1707), ty. degn. **O** 272 288.
 Finch, John, sir (1626-1682), eng. læge. **O** 57.
 Firenze. **A** 21 21b/c 25 27b 28 31 35a 35b 35c 36 50 51 52 53 55 56 63a 64 65 66 67 68 70 71 73 75 76 77 77a 93 100 101 102 104 105 106 108 109 110 112 112a 113 114 116 117 120 121 139 236a 330 437. **M** 24 27b 28 31 38 69 72 78 84a 85 86 87 154a 171 176 193a. **O** 21 22 27a 35a 35b 35c 36 41 45 48 50 51 54 57 62 63a 67 77a 80 83 84a 85 87

- 95 97 99 99a 101 105 108 110 112a 122 123
126 137 138 141 154a 157 162 177 193a 194
209 220 235 292 295 300 324 331 369 380
384 389 390 399 401 413 423 435 458 474
475 478.
- Flacius, Mathias (16. årh.), ty. kirkehistoriker. **O** 73.
- Floramonti, Francesco, hannoveransk gesandt i København. **O** 142 147 152 170 175 184 210.
- Floramonti, Johann Vincenz, hannoveransk major. **O** 190 191 195.
- Forzoni, Pier Andrea (1639-1719), kammeradjunkt hos Cosimo III. **O** 319.
- Foss, Laurids (1637-1703), da. teolog og mediciner. **O** 55 65.
- Fourier, Pierre (1565-1640). **O** 321.
- Fouquet, Nicolas (1615-1680), fr. finansminister. **O** 23.
- Fracassati, Carlo (død 1673), it. læge. **O** 45.
- Francesco af Holland, se Burgh, Albert.
- Francesco I de' Medici (1541-1587), storher-
tug af Toscana. **O** 475.
- Francesco Maria de' Medici (1660-1711),
kardinal. **O** 472 475.
- Francisco, it. **O** 441.
- Francisco af Paula. **O** 402.
- Franciskus, Stensens tjener (?). **O** 406 412
474.
- François de Sales (1567-1622), fr. biskop af
Généve, helgen. **O** 134 183 253 396.
- Frankfurt. **O** 140 141 144 373.
- Frankrig. **O** 17 18 21 35b 57 82 85 95 99 128
152 164a 177 179 193a 225 253 334 345 377
408 419 435 455 461 462 465 468.
- Frans af Assisi (1181-1226), it. grundlægger
af franciskanerordenen. **O** 190 191 195
207 240 316 382 446.
- Fredericia. **O** 128 152 202.
- Frederik III (1609-1670), da. konge 1648-70.
A 27. **O** 6 7 30 37 38 68 99.
- Frederik IV (1671-1730), da. konge 1699-
1730. **O** 83 88.
- Frederik Vilhelm, kurfyrste af Brandenburg
1640-1688. **O** 177.
- Frenswegen. **O** 204 206.
- Friedrich III af Brandenburg (1657-1713).
O 409.
- Friedrich August af Braunschweig-Lüne-
burg (1661-1690). **O** 202.
- Froidemond, Wolfgang von, ty. kapuciner.
O 142 183.
- Fuenmayor, Balthazar de, spansk resident i
København. **O** 142 147.
- Fulda. **O** 220 436 445.
- Fürstenberg, Ferdinand von (1626-1683), ty.
fyrstbiskop. **M** 277 282. **O** 164a 176 191
192 193 196 196a 197 198 198a 202 202a
202b 203 204 206 208 209 210 211 212 214
215 216 217 218 220 230 230b 235 236 240
243 245 248 249 250 253 256 259 260 263
264 265 267 270 271 275 278 280 281 286
289 290 291 294 295 297 298 299 301 301a
304 305 308 310 321 322 323 324 328 329
331 337 339 343 347 350 352 354 385 389
403 445 469.
- Fürstenberg, Franz Wilhelm von, ty. broder
til Ferdinand. **M** 301a. **O** 300.
- Fürstenberg, Johann Adolph von, broder til
Ferdinand. **M** 301a. **O** 300.
- Fürstenberg, Wilhelm von (død 1699), ty
domdekan, broder til Ferdinand. **O** 198a
300.
- Gaetani, Gregorio Giuseppe (født ca. 1643),
it. pavelig nuntius. **O** 122.
- Galen, Christoph Bernhard von, fyrstbi-
skop af Münster 1650-1678. **O** 112 164a
192 267 271 304 323 343.
- Galen, Claudius (131-201 e.Kr.), gr.-rom.
læge. **O** 14 16 328.
- Galen, Francellina von, ty. stiftsdame i Not-
tuhn. **M** 219 221 222 223 224 229 239 322a
325 328 364 407 417 426 429 470. **O** 258.
- Galen, Franz Wilhelm von, ty. herredsfoged.
M 281. **O** 219 222 223 271 278 282
284 287 288.
- Galilei, Galileo (1564-1642), it. fysiker og
anatom. **O** 22.
- Galilæa. **O** 36.
- Gandersheim. **O** 156a 157 158.
- Gardasøen, se Lago di Garda.
- Gassendi, Pierre (1592-1655), fr. teolog, fi-
losof og fysiker. **O** 7.
- Gaudens af Brescia (død 410/427). **O** 36.

- Gavanti, Bartolomeo (d. 1638), liturgiker. **O** 321.
- Gellius, Aulus (ca. 130-175), rom. litterat. **O** 401.
- Genua. **O** 355 358 369.
- Georg af Düsseldorf (ca. 1618-1693), ty. kapuciner. **M** 190 191 195. **O** 188.
- Georg Ludwig (1660-1722), kurfyrste af Hannover, konge af England 1714-1722. **O** 202 384.
- Georg Wilhelm (d. 1705), hertug af Celle. **O** 187 198a 348 355 435 472.
- Gerardi, hr. **O** 84a.
- Gerini, Carlo (1616-1673), toscansk kammerherre. **O** 182.
- Gerini, Pier Antonio, toscansk adelig. **O** 182.
- Gerion (4. årh.), martyr. **O** 260a.
- Gersdorff, Joachim (død 1661), da. rigshofmester. **O** 7.
- Gesner, Konrad (1516-1565), schweiz. biolog. **O** 15.
- Giacomo, hr. **O** 53.
- Gian Gastone de' Medici (1671-1737), storfyrst af Toscana. **O** 230 437.
- Giraldi, Lilio Gregorio (1479-1552), it. digter og arkæolog. **O** 7.
- Giuseppe fra Diso, it. kapuciner. **O** 142 183.
- Glückstadt. **A** 27. **O** 132 149.
- Göes, Johann, Freiherr von (1611-1696), kejserlig gesandt i København. **O** 85.
- Gol, Jakob (1596-1667), holl. professor i arabisk, matematik og astronomi. **O** 3.
- Gottorp. **O** 362.
- Gottwald, Christopher (1636-1700), ty. læge. **O** 9.
- Graaf, Reinier de (1641-1673), holl. læge. **O** 20.
- Graeff, Heinrich, ty. **O** 349.
- Gran. **O** 326.
- Gravenhorst. **O** 237 238.
- Graventhal, Eberhard, sv. resident i Hamborg. **O** 349.
- Gregor af Nyssa (ca. 335-efter 394), gr. kirkefader. **O** 36.
- Gregor den Store, pave 590-604. **O** 327.
- Gresta. **O** 62 63.
- Greve, Johann Georg (1632-1703), holl. filolog. **M** 46 48. **O** 46.
- Griffenfeld, Peder (1635-1699), da. rigskansler. **M** 75 95. **O** 75 92 113 128 170.
- Groningen. **O** 1 3.
- Grote, Otto (1636-1693), ty. minister. **O** 99 191 210 390.
- Grothues, Othmar Philip Carl von (d. 1690), ty. foged. **O** 276.
- Grubenhagen. **O** 99 118.
- Gruener, hr. **O** 47.
- Guastaferrri, Fabrizzio, it. fysiker. **A** 32. **M** 33. **O** 34.
- Gude, Marquard (1635-1689), da. gesandt. **O** 316.
- Guinigi, Bernardino, it. olivetaner. **O** 307.
- Gyldensparre, Albert Schumacher (1642-1696), da. adelsmand. **O** 113.
- Göttingen. **O** 99 118.
- Hacquart, Philip (ca. 1616-1698), livkirurg i København. **O** 99.
- Haes, Karl Otto, ty. diakon. **O** 260.
- Hahn, Christian Friedrich von (1624-1702), ty. konvertit. **O** 408 424.
- Halberstadt. **O** 132 149 167 173 270 350 409.
- Halley, Edmund (1656-1742), eng. astronom. **O** 252.
- Hamborg. **A** 97 156 226 315 316 319 320 321 322 322a 324 326 327 328 329 329a 330 331 334 335 338 339 340 342 343 345 346 348 349 352 353 355 356 358 359 360 361 362 363 364 365 367 368 369 371 373 375 376 377 379 380 381 382 383 384 385 386 388 389 390 392 393 394 395 396 397 399 400 401 402 404 406 407 408 409 410 410a 412 413 415 416 417 419 420 421 422 423 424 425 427 428 430 432 433 434 435 436 438 459 459a 461 472. **M** 370 414 477. **O** 82 93 95 97 99 101 104 105 145 147 151 152 156 157 167 170 173 202 226 230 236a 237 243 254 267 306 311 314 316 320 324 329 329a 339 343 348 352 358 375 382 383 423 424 425 427 430 440 441 444 454 459 459a 461 462 464 468 472 473 475 477.
- Hamel. **O** 183 255 355 466.
- Hamm. **O** 297 324.
- Hammarstein, Georg Christoph von (død 1687), ty. statsminister i Celle. **O** 187 295.
- Hanna, Samuels mor. **O** 124 125.

- Hannover. **A** 142 143 144 146 147 148 150
152 154 154a 156a 157 159 164 164a 166
167 168 169 170 171 172 175 176 177 179
180 181 183 184 185 186 187 188 189 190
191 225 253 411. **M** 118 119 121 124 165.
O 6 97 98 99 105 111 118 119 123 125 127
128 130 133 137 139 142 144 150 152 154
155 164 164a 168 170 171 177 179 181 182
183 184 185 191 192 193a 195 196 196a
198a 202 210 211 213 230 234 236 243 253
254 256 264 266 280 290 314 324 355 375
383 384 388 390 409 411 413 415 423 435
436 464 466.
- Harburg. **O** 358.
- Hardenack, Johannes, ty. præst. **O** 215.
- Harsefeld. **O** 361.
- Hartmann, Anna Barbara (f. 1659), ty. non-
ne. **O** 308 321.
- Harvey, William (1578-1657), eng. læge.
O 9 15 16.
- Hase, Christian (død 1697), ty. justitsråd.
O 217.
- Hasebard, Jørgen (ca. 1636-1670), da. stu-
dent. **O** 3.
- Hayes, Jacobus des, jesuit. **O** 128.
- Heerde, Johann Heinrich, juridisk rådgiver.
O 308 322.
- Heessen. **A** 227.
- Heidelberg, Johann, ty. diakon. **O** 260.
- Heliopolis. **O** 125 135 137.
- Helling, Jobst Kaspar, ty. fra Paderborn.
O 264.
- Helmstedt. **O** 148.
- Helsingborg. **O** 113.
- Henrik II (973-1024), ty. kejser 1002-1024.
O 415.
- Herlufsholm. **O** 91.
- Herodes, Antipas. **O** 451.
- Herzogenbusch. **O** 9.
- Hessen-Kassel. **O** 85 88.
- Hilarius, helgen. **O** 395.
- Hildebrand, Joachim (d. 1691), ty. general-
superintendent. **M** 181.
- Hildesheim. **A** 98 158. **O** 97 99 142 152 157
158 195 198a 218 220 266 286 291 313 361
383 409 450.
- Hippokrates (460-377 f.Kr.), gr. læge. **O** 4 8
14.
- Hoboken, Nikolaus (1632-1678), holl. læge.
O 12 13.
- Hodges, de, frue. **O** 291 292.
- Hoffman, kaptajn. **O** 473.
- Holland. **O** 1 3 5 7 9 27a 31 41 45 46 50 56
63a 65 75 82 85 95 99 99a 105 113 128 143
144 156 179 225 230 359 409 410 419 428
436.
- Holstein-Gottorp, Christian Albrecht von
(1641-1694), hertug. **O** 348.
- Holstein-Norburg, Dorothea Hedwig af
(1636-1697), ty. fyrstinde. **A** 158. **O** 156a
157.
- Holstein-Norburg, Elisabeth Juliane af.
O 158.
- Holsten. **O** 145 151 156a 165 169 320 358
409.
- Holstrup. **O** 274.
- Holte. **O** 282.
- Holtgreve, Konrad (1620-1688), jesuit.
O 339 361 366.
- Holtrichter, Heinrich (1656-1723), ty. sog-
nepræst i Altscherbeck. **O** 242a.
- Honorius, martyr. **O** 260 260a.
- Hoppener, Jens Alexandersen (ca. 1633-
1692), no. jurist, konvertit. **O** 419 428 450
455 461.
- Horne, Jan van (1621-1670), holl. anatom
og botaniker. **O** 1 3 5 9 10 12 35.
- Huygens, Christiaan (1629-95), holl. fysi-
ker. **O** 146.
- Hückeshorst, Leopold Theod., ty. diakon.
O 260.
- Hülsberg, Kaspar, Stensens kapellan i Han-
nover. **O** 167 464 469 473.
- Höning, Johann Godtfried (død efter 1706),
ty. kapiteldekan. **O** 197 202a 253 322a 392
393 467.
- Hörde, Johann Alhard von (d. 1697), ty.
godsejer. **A** 272. **O** 273.
- Hövel. **A** 230a.
- Höxter. **O** 247 248.
- Iacinto, it. munk. **O** 154a.
- Iburg. **A** 313. **O** 197 264 314 315 316 326
329a.
- Ignatius af Antiocha (1. årh. e.Kr.), martyr.
O 36.

- Ilarioni, Cesarea degl', it. prior. **O** 474.
- Imperati, Ferrante (slutn. af 16. årh.), it. naturforsker. **O** 57 89.
- Indien. **O** 20a 85 122.
- Innocens XI (= Benedetto Odeschalchi) (død 1689), pave 1676-1689. **A** 132 136 149 196 350. **M** 301 304 316 409 468.
O 118 121 122 123 126 127 129 130 131 137 138 156a 164a 173 174 176 178 180a 182 267 285 296a 297 298 299 300 301a 305 306 313 314 315 324 326 328 329 329a 331 342 343 347 350 352 353 354 357 360 361 385 401 408 410 411 415 430 435 439 457 469 470 471 472 473 474 475.
- Innsbruck. **A** 39 40 41 78. **O** 42 64 77 79 140 141.
- Irenæus af Lyon (2. årh.), biskop. **O** 36.
- Isaak, Heinrich (1635-1690), ty. jesuit.
A 156 226. **O** 225 230 243 339 351 355 361 366 369 377 378 383 389 397 427.
- Isabelle Angélique de Montmorency (1627-1695), hertuginde af Chatillon og Mecklenborg. **O** 408 423 424 431 451.
- Isaj, kong Davids fader. **O** 118.
- Isak, patriark. **O** 124 133.
- Ismael. **O** 133.
- Issefjord. **O** 13.
- Issy. **O** 18 20.
- Italien. **O** 18 20 20a 21 36 48 49 54 55 57 84 97 99 99a 102 105 113 121 125 141 150 154a 164a 180 183 194 202 207 214 225 230 238 252 266 292 296a 306 330 384 389 394 395 402 403 406 410 411 414 415 416 419 420 421 423 425 427 431 432 450 468 469 470 474.
- Jacob, hr., af Bremen. **O** 176.
- Jakob, apostel. **O** 253 417 469 470.
- Jakob, patriark. **O** 124.
- Jakobsen, Holger (1650-1701), da. videnskabsmand. **O** 154a 423.
- Jakobsen, Matthias (1637-1688), da. læge.
O 7 154a.
- Jakub Ludwik (1667-1737), polsk kongesøn.
O 326.
- James II (1633-1701), eng. konge 1685-88.
O 410 415 436.
- Jan Sobieski (1629-1696), polsk konge.
O 326.
- Jansenius, Kornelius (1585-1638), grundlægger af jansenismen. **O** 126 127.
- Janssonius, Joannes, se Waesberge, Joannes Janssonius van.
- Japan. **O** 85 122 202.
- Jarius, Petrus, ty. munk. **O** 264 285.
- Jastram, Cord (1634-1686), ty. reder. **O** 349 472.
- Jena. **O** 10 290 388.
- Jeremias, profet. **O** 54.
- Jesus Kristus. **O** 36 54 63a 73 85 91 108 122 124 132 143 167 196 202b 207 218 219 221 222 223 325 326 327 328 330 335 340 363 376 386 388 391 402 407 417 426 429 432 435 436 438 440 442 446 451 455 458 459 462 464 471 472.
- Johan Mauritz af Nassau (1604-1676). **O** 15.
- Johann Friedrich (1625-1679), hertug af Hannover. **M** 98 111 118 119 121 123 124 129 139 175. **O** 6 98 99 125 127 128 130 132 133 142 143 144 145 147 149 150 153 155 157 164 164a 167 170 171 174 179 181 183 185 188 191 192 195 196 198a 215 220 254 259 266 280 286 382 384 385 389 408 409 466 469.
- Johann Georg II (1613-1680), kurfyrste af Dresden. **O** 79.
- Johann Wilhelm (d. 1716), kurfyrst af Pfalz.
O 433.
- Johannes, evangelist. **O** 36 223 417.
- Johannes af Avila (d. 1569). **O** 295.
- Johannes Chrysostomos (ca. 344-407), ærkebiskop af Konstantinopel, gr. kirkefader. **O** 36 112a 291 387.
- Johannes Døberen, profet. **O** 124 125 196 253 412 413.
- Jonston, John (1603-1675), skotsk/polsk læge. **O** 15.
- Josafat, konge. **O** 446.
- Josef, søn af patriarken Jakob. **O** 124 125 134.
- Josef, hr. **O** 250.
- Josef, Marias mand. **O** 111 223 386.
- Judas, nytestamentlig brevsriver. **O** 143.
- Judas Thaddæus, apostel. **O** 433.
- Juel, Niels. **O** 113.

- Julius Franz (1641-1689), hertug af Sachsen-Lauenborg. **O** 409 424 430 470.
- Junge, Anna Magdalena (f. 1650), ty. nonne. **O** 308.
- Justel, Henri (1630-1695), sekretær for Louis XIV. **O** 35c, 57.
- Justin (ca. 100-165), gr. apologet og martyr. **O** 36 63a.
- Juvenal (ca. 55-ca. 138), rom. digter. **O** 1 177.
- Jylland. **O** 30 92 94.
- Jørgen (1653-1708), da. prins. **O** 99.
- Kajfas, ypperstepræst. **O** 451.
- Kalkedon. **O** 36.
- Kampe, Anna von (1661-1686). **O** 348.
- Kana. **O** 36.
- Kannengiesser, ty. præst. **O** 217.
- Karl XI (1655-1697), svensk konge 1660-1697. **O** 348 349 453 472.
- Karon, gr. sagnfigur. **O** 148.
- Katarina af Aleksandria (d. ca. 305), helgen. **O** 436.
- Katharina af Siena (1347-1380), it. dominikanerinde, helgen. **O** 222 239 288a 407.
- Keeff, Dionysius (1640-1695), ty. jesuit. **O** 152 167 184 254.
- Kerckring, Theodor (1639-1693), ty. læge, toscansk resident i Hamburg. **A** 225. **M** 477. **O** 56 226 236a 237 243 313 315 319 320 326 327 339 340 345 346 348 349 352 355 358 361 362 365 367 373 381 396 397 399 413 419 421 423 427 435 438 442 461 462 469 472 475 478.
- Kilander, Johann Anton (f. 1651), dv. missionær. **O** 251 255.
- Kina. **O** 125 202.
- Kircher, Athanasius (1602-1680), ty. jesuit og polyhistor. **A** 107. **M** 40 102 112 116 117.
- Kircher, Heinrich (1608-1676), ty. jesuit. **O** 80 128.
- Kitzerow, Anne (død 1703), Stensens søster. **O** 83 87 159 167 373 387.
- Kitzerow, Jakob (død 1674), da. guldsmed, Stensens svoger. **O** 83.
- Kleen, Geske, fra Emsteck. **O** 288.
- Klein-Bethlehem, kloster i Hildesheim. **O** 99 218 266 286 291 450.
- Klencke, Wilken (død 1697), hannoveransk kammerherre. **O** 191.
- Kleve. **O** 394a.
- Knoop, Johann (d. efter 1692), ty. provst. **O** 276 281 282 283 288.
- Knud den Hellige, dansk konge 1080-1086. **O** 397.
- Kollonitsch, Leopold Karl von (1631-1707), ty. biskop. **O** 430.
- Konstantinopel. **O** 36.
- Konstanz. **O** 436.
- Korff, Matthias (d. 1684), domskatmester. **O** 321.
- Korsika. **O** 162.
- Korvey, se Corvey.
- Krag, Niels (død 1687), da. præst. **O** 13.
- Krakow. **O** 44.
- Kreta. **O** 266 280.
- Kristina (1626-1689), sv. dronning 1632-1654. **O** 29 156 296a.
- Krull, Nikolas (d. 1698), senator i Hamburg. **O** 348.
- Kurdistan. **O** 259.
- Kyle, Anna Wendela. **O** 472.
- København. **A** 2 4 6 8 10 12 14 15 16 74 80 81 82 83 84 84a 85 86 87 88 91 92 94 95 96 336 387 391. **M** 1 3 5 7 9 11 13 93. **O** 1 2 3 6 7 8 12 13 15 17 30 35a 37 55 68 70 75 79 80 81 82 85 87 88 93 99 99a 101 112 127 128 129 142 144 147 152 153 154a 155 162 164 167 170 175 183 184 186 193a 194 233 236 253 254 266 336 346 387 419 421 423 424 425 427 432 472.
- Køln. **A** 99 141 317. **M** 99a 152 165. **O** 50 80 97 99a 122 128 131 133 135 137 140 141 142 144 145 152 153 155 156 157 158 164a 182 185 186 188 191 195 196 196a 197 218 220 232 233 259 313 343 369 380 389 450 472.
- Labadie, Jean (1616-1674), jesuit. **O** 465.
- Lactantius (ca. 300), rom. læge. **O** 4.
- Lago di Como. **O** 62 63.
- Lago di Garda. **O** 62.
- Lahr, P. v. d. **O** 11 13.

- Lake, Johannes (d. 1692), ty. sognepræst.
M 283. **O** 321 322 323 333.
- Lamberts søn, Gisbert, ty. diakon. **O** 260.
- Lamego. **O** 136.
- Lange, Villum (1624-1682), da. matematiker og astronom. **O** 30 37.
- Langförden. **O** 274.
- Lassenius, Johannes (1636-1692), ty. præst i København. **O** 170 253 254.
- Lattefloden. **O** 63.
- Lazarus. **O** 219.
- Ledebeur, Kaspar von (død 1689), ty. kommandant. **O** 203.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm (1646-1716), ty. filosof og matematiker. **M** 143. **O** 143.
- Leiden. **A** 1 3 5 7 9 11 13 17. **M** 2 4 6 8 10 12 14. **O** 1 3 4 9 10 15 31 35 35a 35b 46 63a 105 112 154a 225.
- Leiden Universitet. **O** 17.
- Lembeck. **O** 291.
- Lenep, Reiner (d. 1685), ty. pater. **O** 383 394 395 298.
- Leopold I (1640-1705), tysk-romersk kejser 1658-1705. **O** 144 157 158 182 276 313 319 345 348 349 358 361 365 367 382 402 409 435 463 472.
- Leopoldo de' Medici (1617-1675), it. kardinal og storfyrste. **M** 29 30 33 34 37 51 66 87. **O** 22 26 27a 30 31 32 64 76 108 110 126.
- Lethe. **O** 272 282.
- Libbiano. **O** 35a.
- Libon, Katharina Maria. **O** 184.
- Licetus. **O** 8.
- Liesborn. **O** 197.
- Lilleasien. **O** 136.
- Lindemann, Heinrich. **O** 53.
- Linden, Johannes Antonides van der (1609-1664), holl. læge. **O** 4 14.
- Lippspringe. **A** 257a.
- Lisbet Pedersdatter, Stensens faster. **O** 373.
- Lissabon. **O** 35c.
- Livland. **O** 470.
- Livorno. **A** 35 115. **O** 22 35c 36 95 113 122 238 329 340 343 345 352 390 396 399 408 409 410 415 423 462.
- Loburg. **O** 231.
- Loccum. **O** 157 411.
- Lohus, hr. **O** 242a.
- London. **M** 20a. **O** 35b 89 415.
- Loreto. **O** 38 54 121 137 421.
- Lothringen. **O** 242a 308.
- Lotz, Marcellus (1615-1684), ty. jesuit.
O 152 339 343 351 355 361 366 369 398.
- Louis (1661-1711), fr. tronfølger. **O** 209.
- Louis IX (den Hellige) (1215-1270), konge af Frankrig, helgen. **O** 326.
- Louis XIV, fr. konge 1643-1715. **O** 209 313 355 408 436.
- Louvain. **O** 264.
- Loyne. **O** 272.
- Loyola, Ignatius (1491-1556), sp. grundlægger af jesuiterordenen. **O** 85 183 290 306 307 308 316 365 394 415.
- Lucca. **M** 441 474. **O** 36 266.
- Lucia (d. ca. 304), martyr og helgen. **O** 248.
- Lukas, evangelist. **O** 36 104 124 125 150 219 264.
- Lukian. **O** 9.
- Luther, Martin (1486-1546), ty. reformator.
O 36 73 91 108 376 388 391 424 444.
- Lübbermann, Johannes (1636-efter 1696), ty. sognepræst. **M** 275. **O** 275 276 277 280 282 287 288.
- Lübeck. **O** 369 384 410a 416 420 438 459a 470.
- Lüneburg. **O** 132 145 149 185 249 262 266 277 382 384 409.
- Lyon. **O** 36.
- Lüsche. **O** 283.
- Lüttich. **O** 313.
- Lützow, Kurt von (d. 1708), ty. konvertit.
O 408.
- Maccioni, Valerio (1622-1676), apostolisk vikar for Calenberg m.v. **O** 99 111 118 142 152 270 409.
- Macedo, Francesco (1596-1681) it. præst.
O 131.
- Maets, Carel de (død 1690), holl. læge.
O 46.
- Maffei, Ludovico (død 1721), it. præst.
O 35a.
- Maffei, Raffaello (1605-1673), it. officer og forfatter. **M** 35a. **O** 35a.
- Magalotti, Lodovico (død 1679). **A** 31.

- Magalotti, Lorenzo (død 1712), it. forfatter. **M** 35b 35c. **O** 32 35b 99 104 105 182 197 198.
- Magdeburg. **O** 132 149 167 173 270 350 409.
- Magliabechi, Antonio (1633-1714), it. bibliotekar. **M** 27a 27b 59 60 76 84a 101 112a 154a 193a. **O** 26 423.
- Mainz. **O** 50 175 178 409 424 431 444 449.
- Malpighi, Marcello (1628-1694), it. læge. **M** 45 55 56 65 67 106. **O** 10 11 45 79 259.
- Mani (3. årh.), persisk religionsstifter. **O** 108.
- Manoa, Samsons fader. **O** 124.
- Marchetti, Alessandro (1632-1714) it. matematiker. **O** 57.
- Marco d'Aviano (1631-1699), it. kapuciner. **O** 198a 208 235 237 243.
- Marescotti, Ranieri (1640-1690), it. greve. **O** 79.
- Margarita af Ypern (1216-1237), mystiker og helgen. **O** 302 303 304.
- Maria, Jesu moder. **O** 54 79 121 124 191 196a 202b 207 218 219 222 223 329 369 376 386 401 402 419 420 421 422 423 426 440 458 459 475.
- Maria Vittoria della Rovere (1622-1694), hustru til storhertug Ferdinando II de' Medici. **O** 164 207 209 384 472.
- Marie Magdalene. **O** 416.
- Mariensfeld. **O** 197 406.
- Marienhloh. **A** 193.
- Mariemünster. **A** 247.
- Marienthal kloster. **O** 321.
- Markus, evangelist. **O** 36.
- Marokko. **O** 99.
- Marquard, Georg Friedrich (f. ca. 1657), ty. konvertit. **O** 369 376 380 381 404 416 420 421 427 447 452 453 455.
- Martelli, Francesco (1633-1717), it. pavelig nuntius. **O** 122.
- Martin af Tours (d. 397), fr. biskop og helgen. **O** 435.
- Matinozzi, Sartorio, korrespondent med Redi. **O** 266.
- Matthæus, evangelist. **O** 36 91 124 125 218 472.
- Mauri, Ortensio (1632-1724), it. sekretær for Ferdinand von Fürstenberg. **M** 196a 197 198 198a 202a 202b 203 204 206 208 209 210 211 212 214 215 216 217 218 220 263 384 390. **O** 191 196a 385 389.
- Maximilian Heinrich (d. 1688), kurfyrst og ærkebiskop af Køln. **O** 243 253 313 314 316 317 319 342 343 409 420 446 471.
- Mayer, Gerard, ty. skolelærer. **A** 284. **O** 277.
- Mecklenborg. **O** 132 149 167 173 290 292 350 408 409 424 449 451.
- Mellini, Benedetto (død 1670), it. topograf. **O** 29.
- Mercier, Jean (1619-efter 1706), fr. præst. **O** 423 424.
- Meschman, Christian, holl. bankier. **O** 469.
- Mesme, Laurent, se Neuré, Michael de.
- Messina. **O** 34 45 57.
- Mestre. **O** 141.
- Meurer, Heinrich (d. 1690), borgmester i Hamborg. **O** 348 349 355 358 401 427 435 436 472.
- Michael, konge af Polen 1669-1673. **O** 44.
- Middelburg. **O** 9 10.
- Middendorp, Bonifatius (død 1688), ty. benediktinerabbed. **O** 197.
- Mikael, ærkeengel. **O** 239 427 428 435 461.
- Milano. **A** 62 63. **O** 77 129 140 144 150 206 437 472.
- Minden. **O** 177 404.
- Modersohn, Anna Maria, ty. nonne. **O** 467.
- Molanus, Gerhard Wolter (1633-1722), superintendent i Hannover. **O** 99 157 202 411.
- Molara, Bruto Annibale della (død 1685), toscansk kammerherre. **A** 25 28. **O** 22 38 437.
- Molbergen. **O** 276.
- Moller, Diedrich (1622-1687), borgmester i Hamborg. **O** 348 352 355.
- Moltke, Gustav Bernhard von, ty. hofmester for hertuginde Benedikta Henriette af Hannover. **O** 99 119 142 191.
- Moncodeno. **O** 63.
- Mongibello, se Etna.
- Monmouth, James Scott, hertug af (1649-1685). **O** 415.
- Montanara, Gemiano (1633-1687), it. fysiker og matematiker. **O** 45.

- Montpellier. **M** 18 20. **O** 20 20a.
- Montuoli, Torquato, marquis, toscansk gesandt i Rom. **O** 122 135.
- Morigia, Giacomo Antonio (1633-1708), barnabit, Cosimos teologiske rådgiver. **O** 295.
- Moses. **O** 312 441.
- Moskva. **O** 101 107 122 137 433.
- Moth, Matthias (ca. 1647-1719), da. læge. **O** 41.
- Mullo, hr. **O** 423.
- Munkholm. **O** 113.
- Mutolino (= G. A. Borelli?). **O** 34.
- Mühlhausen. **O** 164.
- Münster. **A** 193a 194 195 196a 197 198 198a 202 202a 202b 203 204 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 230 230b 232 233 234 235 237 238 240 243 245 246 249 250 252 254 259 263 266 267 268 269 280 286 288 290 291 292 294 295 297 298 299 300 301 302 303 304 306 307 308 310 311. **O** 112 156 164a 176 186 192 194 196 202 215 227 229 235 237 238 242a 253 258 263 264 276 280 287 288a 295 304 313 314 316 317 319 321 322a 323 324 327 330 334 339 340 342 343 360 369 375 384 385 389 393 406 409 423 436 443 445 450 461 468 469 471.
- Mönnich, Pantaleon (d. 1692), abbed i Abdinghof kloster. **O** 256 264 285.
- Nagel, Lukas (d. 1711), ty. jesuit. **O** 311.
- Nantes. **O** 408 435 436 455 462 468.
- Napoli. **O** 10 36 37 57 156a.
- Nardini, Bonaventura, it. hofkapellan hos Johann Friedrich af Hannover. **O** 142 286 314 411.
- Nedersachsen. **O** 226.
- Neercassel, Johann van (1625-1686), apostolisk vikar i Holland. **A** 394a, 454. **O** 359 369.
- Nehem zu Sudermühlen, Anna Josina (d. 1733). **O** 328.
- Nepeta, Antonio, fratrådt franciskaner. **O** 156a 157 342 376 377 382.
- Neptun, romersk gud. **O** 15.
- Nerli, Francesco (1636-1708), it. ærkebiskop i Firenze. **O** 122.
- Nero, Maria Flavia del, it. ordenssøster. **M** 83 138. **O** 83.
- Neuhaus. **A** 192 258 264 285. **M** 196a 197 198 198a 202a 204 208 212 216 217 220 268. **O** 191 192 202 204 256 258 298 301a, 308 321 445.
- Neuré, Michel de (død 1677), fr. matematiker og astronom. **O** 20.
- Nicolaus af Tolentino, helgen. **O** 374.
- Nicolat, Pierre (1625-1695), fr. jansenist. **O** 113.
- Niehaus, Berndt, fra Emsteck. **O** 288.
- Nijmegen. **O** 128, 144 179 183.
- Nikolaus af Myra, helgen. **O** 79 144.
- Nikæa. **O** 36.
- Nizzer, hr. **O** 44.
- Norden. **O** 83 87 125 141 156 164a 176 253 299 409 415 461.
- Norge. **O** 87 152 409 419 461.
- Noris, Enrico (1631-1704), it. kirkehistoriker. **O** 126 127 130 131.
- Nostitz, Anton, von, greve, kejserlig gesandt i Stockholm. **O** 461 464 473.
- Nottuln. **M** 258 322a 325. **O** 219 258 263.
- Novara. **O** 437.
- Noyelle, Charles de (1615-1686), ordensgeneral for jesuiterordenen. **A** 279 351 366 370 378 398. **M** 269 240. **O** 259 269 339 343 345 355 359 361 362 369 371 374 375 377 381 382 383 384 389 390 394 395 397 427.
- Nünning, J. H. (1675-1753), ty. historio- graf. **O** 288a.
- Nürnberg. **A** 42. **O** 44 137 167 173 290.
- Nützel, familie i Nürnberg. **O** 44.
- Oates, Titus (1649-1705), eng. **O** 170.
- Odeschalchi, Benedetto, se Innocens XI.
- Olaus Magnus (1490-1557), sv. humanist. **O** 10.
- Oldenburg. **O** 277 288.
- Oldenburg, Henry (ca. 1615-1677), eng. sekr. for the Royal Society. 35b 35c.
- Oliva, Gian Paolo (1600-1681), jesuiterordens general. **O** 113 269.
- Olivares, Gaspar de Guzman (1587-1643), greve. **O** 162.

- Oosthoff, Johann Bernhard (d. 1705).
 O 393.
- Origenes (ca. 185-254), kirkefader. O 76.
- Orlandi, hr., ridder. O 84a.
- Orsbeck, Johann Hugo von (1634-1711),
 kurfyrst og ærkebiskop af Trier. O 454
 468 469 470 473 474.
- Oseas, fratrådt jesuit. O 50 54.
- Osnabrück. A 314. O 144 145 177 179 183
 198a 238 282 313 315.
- Ostbevern. O 231.
- d'Ostranne, greve. O 444.
- Orø. O 13.
- Overbeck, Agatha von (1660-1697). O 349.
- Overham, Adolf (død 1686), ty. benedikti-
 ner. O 198 209.
- Ovid, rom. digter. O 6 8 87.
- Pacichelli, Giovanni Battista (ca. 1636-
 1695), romersk forfatter. M 99a. O 99a.
- Padbrugge, Robert, holl. anatom. O 11 13.
- Paderborn. A 256 296. O 176 191 192 196
 198a 202 243 268 308 343 385.
- Padua. O 10 55 105 125 131 141.
- Pahlen, Anna Maria von, se Blücher, Anna
 Maria von.
- Pallavicini, Opizio (1632-1700), pavelig
 nuntius. M 80 81 85 86 152 183 184 185
 186 187 233. O 80 128 131 132 140 141 142
 145 147 149 153 155 156a 157 158 164a 165
 182 183 188 190 191 196 211 218 220 232
 236 249.
- Pallu, François (1626-1684), apostolisk vikar
 i Tongking og Kina. O 125 135 137.
- Palluzzi, Settimio, hannoveransk agent i
 Rom. O 123 129 243.
- Panciatichi, Francesco, it. stats- og krigsse-
 kreter hos Cosimo III. O 236a.
- Pandolfini, Ruberto (1617-1696), floren-
 tinsk advokat og senator. O 64.
- Pankratius, rom. marty. O 260a.
- Pannocchieschi, Francesco Andrea (ca.
 1627-1702), it. ærkebiskop i Pisa. O 122.
- Paris. A 18 20 23 24 57 89 418 448 460. M 17
 21. O 10 17 18 20 21 24 27a 35b 35c 46 51
 57 81 89 99 146 180 183 202 253 399 404
 408 409 410 421 423 424 425 455 459a 475
 476.
- Parma. O 60.
- Pascal, Blaise (1623-1662), fransk matemati-
 ker. O 126 146.
- Paštrić, Ivan (1636-1708), lektor i Rom.
 A 296a. O 305.
- Paulli, Jakob Henrik (1637-1704), da. ana-
 tom. O 1 14 472 475.
- Paulli, Simon (1603-1680), da. læge og bot-
 niker. O 1 15 472.
- Paullini, Christian Franz (1643-1712), ty.
 læge. O 112.
- Paulus, apostel. O 36 54 63a 85 91 118 121
 127 134 146 211 219 222 239 288a 387 388
 391 401 417 421.
- Payngh, Kristian (1612-1687), da. konvertit.
 O 397.
- Pecorini, Francesco, it. læge. O 57, 64.
- Pecquet, Jean (ca. 1622-1674), fr. læge. O 10
 12 23.
- Pedersen, Sten (død 1645), da. guldsmed,
 Niels Stensens fader. O 7.
- Peirez, Nicole Claudi Fabri (død 1637).
 O 7.
- Perenotte, fru, se Libon, Katharina Maria.
- Perriquet, Marie (1624-1668), fr. O 146.
- Pestaldini, bankhus i Wien. A 47.
- Peter, apostel. O 121 167 223 326 376 388
 391 421.
- Petrus af Alcantar (1490-1562), helgen.
 O 386.
- Philipp Wilhelm af Pfalz-Neuburg (d. 1690),
 kurfyrst af Pfalz. O 424.
- Piemonte. O 79.
- Pierre de Poitiers (d. 1683), fr. kapuciner.
 O 125.
- Pilatus, Pontius. O 451.
- Pilgram, hr. O 472 474 478.
- Pinders, Nicolaus (d. 1659), sognepræst i
 Anholt. O 260.
- Pisa. A 22 29 30 33 34 69 72 111 118 119. M
 23. O 22 28 45 57 64 79 84 85 89 112 122
 124 126 150 157 390.
- Piso, Willem (1611-1678), holl. læge. M 15
 O 9.
- Pizzichi, Filizio, it. præst. O 22.
- Plat, Thomas. O 157 164.
- Platon, gr. filosof. O 14.
- Plauen. O 79.

- Plautus, Titus Maccius (254-184 f.Kr.), rom. digter. **O** 4.
- Plempius, Vopiscus Fortunatus (1610-1671), holl. læge. **O** 8.
- Plettenberg, Friedrich Christian von (d. 1706), fyrstbiskop af Münster 1688. **O** 202a, 300.
- Plettenberg, Hunold (1632-1696), ty. jesuit. **O** 183 198a.
- Plinius den yngre (62-ca. 114). **O** 63.
- Plinius den ældre (23-79), rom. naturforsker. **O** 10 12 63.
- Plutarch (46-120 e.Kr.), gr. historiker og filosof. **O** 14.
- Polen. **O** 80 122 236 423.
- Pommern. **O** 82.
- Pomponius Mela (1. årh. e.Kr.), rom. geograf. **O** 60.
- Poppe, domvikar. **O** 308 321.
- Porto Ferrajo. **O** 22.
- Portugal. **O** 136 156.
- Pozzo, Filippo del (død 1719, rom greve og kavallerikaptajn. **O** 49 290.
- Pradisio, dr. **O** 390.
- Pratolino. **O** 116.
- Primolano. **O** 250.
- Propagandakongregationen, Rom. **A** 145 151 153 155 165 173 174 178 236 251 414 439 456 457. **M** 128 167 169 234 321 322. **O** 86 107 122 126 127 128 129 130 132 133 135 136 137 140 142 149 152 156 172 183 186 194 196 216 233 243 249 250 254 259 262 264 267 268 270 285 286 289 290 293 295 297 298 299 311 314 320 324 331 337 339 341 343 347 350 352 353 355 357 382 384 394 396 399 400 402 405 408 409 411 415 416 419 425 427 430 431 444 447 455 459a 470.
- En præst. **M** 288a.
- Pucci, Giovanni Battista, toscansk gesandt ved hoffet i Wien. **O** 362 365 367.
- Quackenbrück. **O** 282.
- Quaratese, Benedetto, ukendt italiener. **O** 113.
- Quirini, Quirinus (1644-1712), katolsk præst. **O** 167.
- Rabelinck, Herman, ty. pater. **O** 277 278 281 282 288.
- Rachel, Jacobs hustru. **O** 125.
- Racken, Johann Hinrich (f. ca. 1665), ty. spåmand. **O** 276 277 278 280 281.
- Radebandt, Matthias (d. 1689), ty. advokat. **O** 465.
- Ragusa (Dubrovnik). **O** 46.
- Rainerius (død 1160), it. eneboer og helgen. **O** 150.
- Rantzau, Christopher (1614-1696), ty. greve. **O** 158.
- Rantzau, Hedevig Margrethe Elisabeth (1629-1706), grundlægger af kloster i Hildesheim. **O** 99 218 286 291 450.
- Rantzau, Josias (1609-1659), holstensk marskal i Frankrig. **O** 99.
- Ranuzzo, Angelo Maria (1626-1689), nuntius i Paris. **O** 423 424 431 444.
- Ratzeburg. **M** 473.
- Rautenfels, Jakob von (død 1681), kurlandsk konvertit. **O** 101 102 107 115 116 122 133 135 137 141 154 164 213 214 220 230 235 241 243 250 259 292.
- Rave, Johan Friedrich (1633-efter 1703), ty. stadsdommer. **O** 215.
- Rebekka, Isaks hustru. **O** 124.
- Reedtz, Peder (1614-1674), da. kansler. **O** 5.
- Redi, Francesco (1626-1698), it. læge. **A** 22 77a. **O** 22 53 108 266.
- Regensburg. **O** 79 198a.
- Remigius af Rheims, helgen. **O** 377.
- Reuss-Burck, Heinrich V. von (1645-1698), ty. greve. **O** 187.
- Reval. **O** 82.
- Rezzonico, it. bankier (?). **O** 47.
- Rhede. **O** 268.
- Ribbers, Bernhard (1636-1716), ty. sognepræst i Dinklage. **M** 271. **O** 271 284 287.
- Ricci, Michel Angelo (1619-1682), rom. matematiker. **O** 37 49.
- Ricciardi, Giovanni Battista (1623-1686), it. filosof og jurist. **O** 57.
- Riccioli, Giovanni Battista, it. jesuit, filosof, teolog og astronom. **O** 60.
- Riga. **O** 101.
- Rijnsburg. **O** 63a.

- Ringe, kloster i Münster. **O** 207 237 240 241 242 243 245 246 335 368 392 401 403 406 412 442 446 467.
- Riolan, Jean (1580-1657), fr. anatom og farmakolog. **O** 10.
- Riva, Giovanni Guglielmo (1627-1677), it. kirurg. **O** 40.
- Rom. **A** 20a 32 37 49 107 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 145 149 151 153 155 165 173 174 178 196 236 251 255 262 270 279 289 293 296a 305 332 333 337 341 344 347 350 351 354 357 366 369 378 398 405 414 431 439 447 449 456 457 463. **M** 102 112 116 117 128 140 142 167 169 234 269 476. **O** 20a 21 25 29 34 37 40 45 49 53 55 81 99a 101 107 118 121 122 123 125 126 127 135 137 138 139 147 156 156a 158 164a 165 167 176 190 191 196 206 234 236 243 250 254 290 295 296a 300 319 324 326 328 329a 339 340 348 353 359 361 369 377 385 389 392 393 394 394a 395 396 397 399 400 401 402 404 405 409 410 411 412 415 421 427 430 435 436 444 445 446 454 458 459a 468 473 475.
- Romanus, Aegidius (1604-1684), ty. abbed. **O** 264.
- Romuald af Camaldoli (ca. 952-1027), helgen. **O** 340.
- Rondeck, Hans Dietrich von (d. 1688), resident. **O** 339 345 348 349 355 358 401 402 436.
- Rondelet, Guillaume (1506-1566), fr. læge. **O** 15.
- Rosen, Erich Dietrich von (1650-1701), generalmajor. **O** 472.
- Rosen, Johann von (ca. 1653-efter 1691), ty. konvertit. **O** 292 408 453 470 472 474 476 478.
- Rosen, Johann Dietrich von (ca. 1674-1699). **O** 472 478.
- Rosenthal kloster. **M** 294. **O** 238 294 304 321 323.
- Rospigliosi, Felice (d. 1688), rom. præst. **O** 37.
- Rost, Maurus (d. 1706), ty. benediktinerabbed. **O** 197 264 285.
- Roxel. **O** 263.
- Rudolf August (1627-1704), hertug af Wolfenbüttel. **O** 158.
- Ruffino, it. munk. **O** 84a 154a.
- Rufina, martyrinde. **O** 266 467.
- Rusland. **O** 122.
- Rüsche til Strohe, ty. adelig fam. **O** 274.
- Ryswick. H. R., udsending for fyrst von Salm. **O** 265.
- Rökelse, Johan Friedrich (1655-1731), ty. diakon. **O** 230b.
- Rötenbeck, Johann Georg von (1647-efter 1710), ty. læge. **O** 137 141 167 173 187 202 210 290 292 293 297 408.
- Sacca. **O** 57.
- Sachsen. **O** 342.
- Sachsen-Lauenborg. **O** 409 431 439 452 457 470 476.
- Sachsen-Weissenfels, Albert von (1659-1692). **O** 348.
- Saint-Germain-en-Laye. **O** 177.
- Salazar, Juan Lopez de, Don, sp. resident i Kbh. 1677-84. **O** 254 339 345 401.
- Salm, Carl Theodor von, fyrste. **O** 265.
- Salomon. **O** 268 291.
- Salone, Claudia Agnes de, fr. nonne. **O** 308 321 322 323.
- Salzburg. **O** 64 198a.
- Sampieri, Mario, it. ridder. **O** 59.
- Samson, dommer. **O** 124.
- Samuel, profet. **O** 119 124 125.
- Sara, Abrahams hustru. **O** 222.
- Saumur. **O** 57.
- Savignani, Emilio (1605-1678), it. jesuit. **O** 77a 122 474.
- Savoia, Carlo Pio di (1622-1689), kardinal. **O** 430.
- Scavениn, Peder (1623-1685), da. jurist. **O** 37.
- Schaffshausen, Barthold Nikolaus (1655-1732), ty. jurist. **O** 348 355 380.
- Schaffshausen, Johann Dietrich (1643-1698), senator i Hamborg. **O** 348.
- Schaffshausen, Julius Heinrich (1657-1715), sekretær. **O** 435.
- Schaumburg-Lippe, Friedrich Christian von (1655-1728), ty. greve. **O** 404 411 415 423.

- Schemnitz. **O** 44.
- Schenck, Johann Theodor (1618-1671), ty. læge. **O** 10 11.
- Schinchinelli, Giovanni Battista (ca. 1621-1685), it. marquis. **O** 22 390.
- Schleiz. **O** 104.
- Schmael, Kaspar Engelbert (d. 1692), ty. præst. **O** 297 311 321 324 331 337 341 430 436 442 462 477.
- Schmitz, ty. augustinerpriorinde. **O** 241.
- Schowen, Hermann (d. 1707), ty. kapellan og præst. **O** 280.
- Schult, Niels, da. guldsmed og konvertit. **O** 135 291.
- Schulte, Johan (1621-1696), ty. borgmester. **O** 352.
- Schumacher, Albert, se Gyldensparre, Albert Schumacher.
- Schumacher, Peder, se Griffenfeld, Peder.
- Schuylius, Florentius, holl. senator og filosof. **O** 9.
- Schweiz. **O** 232.
- Schwerbroch, Rudolf, ty. foged i Emsteck. **O** 273.
- Schwerin. **A** 440 441 442 443 444 445 446 450 451 452 453 455 458 462 464 465 466 467 468 469 470 471 473 474 475 476 477 478. **O** 270 297 350 408 410a 418 422 423 424 425 427 428 431 432 433 439 440 441 442 444 449 456 459a 461 463.
- Schüttorf. **O** 204 206.
- Scilla, Augustinos (1629-1700), it. maler og naturforsker. **O** 57.
- Secunda, martyrinde. **O** 266 467.
- Seefeld. **O** 141.
- Segneri, Paolo (1624-1694), it. jesuit. **O** 166 168 171 291.
- Selcke, Anne Katherine (d. før 1685), Stensens slægtning. **O** 159 167 168 170 220 254 266 280 286 384 423.
- Selcke, Stensens slægtning, gardist. **O** 423 461 462.
- Selcke, Stensens slægtning, elev hos jesuitterne. **O** 220 286 423.
- Senger, Amalia Dorothea, ty. konvertit. **O** 180.
- Senger, Philip, ty. konvertit. **O** 104 105 154 164 168 176 177 179 180.
- Seravezza. **O** 35c.
- Serra, Giovanni Andrea (1620-1691), generalprokurator. **O** 355 389.
- Settala, Manfredo (1600-1680), it. naturforsker. **O** 62 63.
- Settimio, hr., se Palluzzi, Settimio.
- Sevenstern, Caspar, ty. jesuit. **O** 187.
- Severino, Marco Aurelio (1580-1656), it. anatom. **O** 10 11.
- Sfondrati, Carlo Filippo (1635-1680), biskop af Volterra. **O** 84 113 134 144 291 292 383.
- Sicilien. **O** 57.
- Siena. **O** 437.
- Silva, Ludovica da, port. biskop af Lamego. **O** 136.
- Simei (Gl. Test.). **O** 133 221.
- Simon, apostel. **O** 376 433.
- Simonis, Franciska, ty. nonne. **O** 321 323.
- Sjælland. **O** 108.
- Skotland. **O** 410.
- Skåne. **O** 97 113 128.
- Slesvig. **O** 409.
- Slovakiet. **O** 44, 45.
- Slusio, Giovanni Gualtiere (død 1687), it. pavelig brevsekretær. **O** 132 149 401.
- Smyrna. **O** 36.
- Snitger, Hieronymus (1648-1686), ty. storkøbmand. **O** 349 401 472.
- Snårestad. **O** 97.
- Sofie Amalie af Braunschweig-Lüneburg (1628-1685), dronning af Danmark. **O** 6 98 99 170.
- Sophie af Pfalz (1630-1714), hertuginde af Hannover. **O** 144 384 411.
- Sophie Charlotte af Braunschweig (1668-1705). **O** 409.
- Soranus fra Efesus (2. årh.), gr. læge. **O** 2.
- Spalato. **O** 296a.
- Spanien. **O** 35b 127 128 142 147 156 175 253 334 358.
- Spiegel, Philipp Konrad von (d. 1706), ty. domdekan. **O** 282.
- Spiegelberg, Heinrich, ty. foged. **O** 284.
- Spinelli, Anton Francesco Buonsignore (1645-1711), florentinsk patricier. **A** 52 53. **O** 52.
- Spinoza, Baruch (1632-1677), holl. filosof. **M** 63a. **O** 63a 105 143.

- Spira, Francesco, it. jurist. **O** 91.
- Springbrunnen, kloster. **O** 393.
- Stades, Johannes (død 1681), ty. cistercienserabbed. **O** 197.
- Stadtlohn. **O** 267.
- Steding, Wilhelm Gottfried (d. 1689), ty. sognepræst. **A** 276. **O** 276.
- Steffani, Jakob (d. 1686), hofkapellan.
M 410a. **O** 409 424 442 444 448 450 453 459a 461 463 470 473 475 476.
- Stensen, Johann (ca. 1614-ca. 1675), præst, Stensens halvbroder. **O** 97.
- Sterck, Johannes (1630-1692), ty. jesuit.
A 253. **O** 81 86 113 128 142 152 170 175 254 339 464 469.
- Stichman, Johan (d. 1663), Stensens stedfader. **O** 159 167 423.
- Stockholm. **O** 81 128 144 152 461 464 469 473.
- Storm, Roland. **O** 7.
- Stralsund. **O** 466 473.
- Strozzi, Alessandro (1626-1682), florentinsk biskop i Arezzo. **O** 162 291 292.
- Stübbe, Caspar (d. efter 1701), ty. kapellan.
A 287. **M** 288.
- Styrum, Isabella von, se Bentheim, Isabella von.
- Suetonius (beg. 2. årh.), rom. historieskriver. **O** 383.
- Sulpicius Severus (ca. 360-420), fr. kirkehistoriker. **O** 253.
- Sverige. **O** 85 99 113 144 156 162 179 295 348 377.
- Swammerdam, Jan Jacobsz, holl. apoteker. **O** 46.
- Swammerdam, Jan (1637-1680), holl. anatom og zoolog. **M** 35. **O** 11 18 46 65 71 99 106.
- Südlohn. **O** 267.
- Sylvius, François de le Boë (1614-1672), holl. læge. **O** 1 5 9 13 14 15 17 41.
- Sylvius, Johannes (død 1690), holl. calvinistisk præst. **A** 54 90. **M** 50 73. **O** 50 112a.
- Tameling, Johann Hugo (1643-1710), ty. kapellan. **O** 283.
- Tedesco, Francesco (1629-1681), jesuit i Firenze. **O** 104.
- Terentii, Luca (1630-1697), it. læge. **O** 57.
- Teresa de Jesús (1515-1582), sp. helgen.
O 292 328 364 386 417 432.
- Terloefen, Theod. Henr., ty. diakon. **O** 260.
- Terlon, Hugues de (1620-ca. 1690), fr. gesandt i København. **O** 80 81 82 85 87 92 99 128 152.
- Tertullian (ca. 160-220), rom. kirkefader.
O 36.
- Theodor af Heraklea (d. ca. 355), gr. biskop.
O 387.
- Theseus, gr. sagnfigur. **O** 42.
- Thévenot, Melchisédec (1620-1695), fr. mæcen. **M** 21 146. **O** 18 20 23 24 46 51.
- Thomas a Kempis (1380-1471), ty. teolog.
O 211.
- Thomas af Aquinas (1225-1275), it. dominikaner og kirkelærer. **O** 118 264 288a 416.
- Titiopolis. **O** 136.
- Tivoli. **O** 122.
- Tobias. **O** 222.
- Tonelli, Ippolito (d. 1696), it. kapellan. **O** 295.
- Tongking. **O** 125.
- Tonnello, hr. **O** 477.
- Torck, Johann Rotger (1628-1686), ty. domdekan. **M** 308. **O** 202a 204 260 296a 304 310 311 314 321 322 323 333 343 390.
- Toscana. **O** 20a 21 22 24 30 35b 36 37 38 41 57 66 70 72 87 92 93 95 122 140 162 166 170 182 202 216 220 236a 266 410 415 468 469.
- Transsylvanien. **O** 44.
- Trient. **O** 50.
- Trier. **O** 375 454 461 464 469 470 474 476.
- Trondhjem. **O** 113.
- Trullio, Giovanni (død efter 1710), it. læge.
O 29.
- Trutwin, Tilman (død 1677), holl. læge.
O 22.
- Twickel, Adelheid Wilhelmine Maria von (d. 1692), ty. stiftsdame i Nottuln. **M** 258. **O** 258 426.
- Twickel zu Havixbeck, Johann Bevers von, fader til Adelheid T. **O** 258.
- Twistringener. **O** 277 280 282.
- Tyrol. **O** 41 78.
- Tyskland. **O** 36 99 128 154a 156 183 192 196 225 253 319 394a 444 464.

- Tököly, Imre (1656-1705), ung. greve.
 O 362.
- Ungarn. O 44 45 345 362 373 382.
 Uppsala. O 101.
 Ursula, helgeninde. O 238a.
 Utrecht. A 48 394a 454. M 46 48. O 12 48.
- Vahlen fra Wildeshausen. O 288.
 Valcke, Ludolf Johann von (d. 1708), ty. baron. O 296a.
 Valignano, Alexander. O 122.
 Vanderhagen, Johann Baptista, belg. hofmand. O 184.
 Varlar. O 208.
 Vattier, Pierre (1623-1667), fr. orientalist og læge. O 24.
 Vechta. O 203 219 271 273 275 277 278 280 281 282 287 288.
 Velen. A 261. O 261.
 Venantius af Camerion, helgen. O 407.
 Venezia. A 38. O 39 45 47 53 79 139 140 141 144 168 170 184 266 384 415 432 441.
 Verden. O 348.
 Vesal, Andreas (1514-1564), belg. læge.
 O 13 14.
 Vesling, Johann (1598-1649), ty. læge. O 10.
 Vestrup. O 283.
 Vettori, Vincenzo di Piero, den yngre (1641-1708), florentinsk kammerherre.
 M 26. O 26 84a.
 Viali, Felice (1638-1722), it. læge. O 57.
 Victor, martyr. O 230a.
 Viktor II, pave 1055-1057. O 321.
 Viencker, se Winckler, Benedetto.
 Visbech. O 280.
 Vischer, Johann, ty. kommandant på fæstningen Bevergern. O 237.
 Vischer, Maria Lucia, ty. nonne. M 237 335 356. O 237 368 467.
 Visconti, Alessandro. O 22 62.
 Visconti, Ercole (ca. 1646-1724), it. pavelig nuntius. A 317. M 314. O 196a 197 236 249 264 268 285 298 321 333 337 339 357 368 372 390 408 415 471.
 Vittoria della Rovere, se Maria Vittoria della Rovere.
 Vitztum, Christoph Wilhelm (1662-1681), ty. konvertit. O 194 213 214 220 230 235 243 252.
- Vitztum, Magdalena (d. 1678), ty. konvertit. O 194.
 Viviani, Vincenzio (1622-1703), it. matematiker. A 437. M 38 100. O 33 38 49 51 66.
 Voigt, Maria Johanna, ty. nonne. O 467.
 Volbier, Franz Wilhelm (d. 1682), ty. amtsforvalter. O 276.
 Volckamer, Johann Georg (1616-1693), ty. læge. A 42. M 44. O 42.
 Volo, Theodor de, venetiansk kaptajn i Hannovers hær. O 168 266 280 384 390 423.
 Volterra. O 35a 35b 84 134.
 Vossius, Isaak. O 60.
- Wadersloh. O 258.
 Waelwegh, Adriaen (ca. 1637-1696), holl. kobberstikker. O 66.
 Waesberge, Joannes Janssonius van, holl. bogtrykker. O 112 116 117.
 Waldliesborn. O 197.
 Wale, Johannes de (1604-1649), holl. læge. O 10.
 Walenburg, Hadrian (død 1669), holl. hjælpebiskop. O 50 54 112a.
 Walenburg, Peter (død 1675), holl. hjælpebiskop. O 50 54 112a.
 Walgensten, Thomas (ca. 1627-1681), gotlandsk matematiker. O 3.
 Walter, ty. diakon fra Ryswick. O 260.
 Wandal, Hans (død 1675), da. biskop. O 108.
 Wassenhove, Ignaz (1638-1714), ty. pater, rektor for jesuitterne i Münster. O 246 375.
 Wasserfurth, Candidus (død 1680), ty. kapuciner. A 189. M 188. O 142 183 190 191 195.
 Weidenfeld, Winand (1610-1685), ty. pater, rektor for jesuiterkollegiet Münster. O 246 253 254 259 308 339 375.
 Werle. O 464 469.
 Werys, Johannes (1627-1692), ty. jesuit. O 194.
 Weser. O 164a 177.

- Westerholt, Maria Etta Elisabeth von, ty. abbedisse. ○ 237.
- Westfalen. ○ 156 197 237.
- Wharton, Thomas (1614-1673), eng. læge. ○ 1 2 7.
- Wibbert, Bernhard (død før 1695), ty. vicekansler i Paderborn. ○ 202b 204 214 240 300.
- Wibke, datter af Geske Kleen fra Emsteck. ○ 288.
- Wickinghofe. ○ 288a.
- Wien. A 43 44 45 47 182. ○ 40 42 43 45 46 119 122 135 144 182 296a 306 307 312 319 334 345 348 349 358 361 362 397 410a 435 436 459 459a 463 472.
- Wildeshausen. ○ 280 288.
- Wilhelm VI af Hessen-Kassel (d. 1663). ○ 88.
- Winckler, Benedetto, ty. kunstner. ○ 44.
- Winckler, Johann (1642-1702), ty. præst. ○ 435.
- Wischmann, Maria Judith (f. 1641), novice-mesterinde. ○ 308 321.
- Wismar. ○ 461.
- Witfeld, nonne. ○ 308.
- Wobbekings, Elisabeth, ty. konvertit. ○ 180.
- Wolbeck. ○ 223.
- Wolfenbüttel. ○ 85 112 158.
- Wolff-Metternich, Hermann Werner von (d. 1714), domdekan. ○ 300 313.
- Wolsey, Thomas (ca. 1475-1530), kardinal. ○ 162.
- Wolters, Libert (d. 1719), ty. købmand. ○ 349.
- Worm, Ole (1588-1654), da. læge. ○ 6 87.
- Worm, Villum (1633-1704), da. læge. ○ 87.
- Xavier, Francisco (1506-1552), jesuit, Indiens og Japans apostel. ○ 85 122 183 252 253 389 390.
- Zacharias. ○ 124 125.
- Zani, Carlo Antonio, it. greve. ○ 259.
- Zeeland. ○ 9.
- Ziesenis, Theodor (død 1698), hannoversk konvertit. ○ 210 254.
- Zrinyi, Aurora Veronika, ungarsk komtesse. ○ 44.
- Zrinyi, Katharina (død 1673), ungarsk grevinde. ○ 44.
- Zutfen. ○ 394a.
- Zwingli, Ulrich (1484-1531), schweiz. reformator. ○ 36.
- Ægypten. ○ 125.
- Ælian (2. årh. e.Kr.), gr. sofist. ○ 12.
- Ødipus, gr. sagnfigur. ○ 41.
- Øland. ○ 113.
- Østrig. ○ 39 85 122 127 165 306 307 319 345 358.
- Åbenrå. ○ 147 151.
- Århus. ○ 15.

Ordforklaringer

ved Harriet M. Hansen i samarbejde med Helge Clausen.

absolution (lat. tilgivelse). Den sakramentale tilgivelse af synder, bekendt og angret under skriftemålet. Kan kun meddeles af en præst eller biskop.

aflad. Eftergivelse af den timelige straf man har pådraget sig i forbindelse med en synd. Kirken kan efter absolution idømme en synder en straf for at søge at opveje eller fjerne følgerne af den begåede synd. Aflad er da hel eller delvis eftergivelse af denne straf.

beneficium (lat. velgerning). Legat til understøttelse af et bestemt kirkeligt embede (f.eks. ansættelse af en præst ved en større kirke) eller til oprettelse af en særlig, regelmæssig gudstjeneste. Indtægterne stammer ofte fra arv eller båndlagte midler og var på Stensens tid et væsentligt element i Kirkens økonomi.

breve (lat. brevis = kortfattet). Kortere pavelig meddelelse, mindre højtidelig og formel end en pavelig bulle.

breviar (lat. kort fortegnelse). Bønnebog med bønnerne til døgnets syv tidebønner.

dekan (gr./lat. fører for ti). Gejstligt embede, der enten betegner den øverste i et (dom) kapitel (Stensen var dekan for kapitlet ved Skt. Ludgeri kirke i Münster 1680-81) – for klarheds skyld her kaldet *kapiteldekan* – eller en sognepræst, der fører tilsyn med en kreds af andre sogne, svarende til den danske provst, og her oversat med provst.

ekskommunikation (lat. ud af fællesskabet). Udelukkelse fra modtagelse af sakramenterne og fra en kristen begravelse. Pædagogisk middel for den katolske kirke for at statuere, at visse overtrædelser har konsekvenser for fællesskabet. Den ekskommunicerede er dog stadig medlem af Kirken og skal stadig opfylde sine religiøse forpligtelser.

firmelse (ty. Firmung efter lat. confirmatio =

bekræftelse). Gængs betegnelse for den katolske konfirmation, der kan tildeles døbte i alle aldersgrupper: Et sakramente, der med Helligånden bekræfter dåben. Meddeles af biskoppen ved at lægge hånden på konfirmandens hoved og salve vedkommende på panden med indviet olie (krisam).

frater (lat. broder). Alm. betegnelse for et medlem af et mandligt klosterfællesskab.

fuldmagt. Betegnelse for de rettigheder, kirkelige embedsindehavere er udstyret med. Al lovlig udøvelse af kirkelig myndighed (især vedr. sakramentsforvaltningen) er baseret på, at udøveren er i besiddelse af de rette fuldmagter.

generalvikar. Præsteviet assistent for en biskop, f.eks. i forbindelse med administrationen af hans stift. Optræder i biskoppens sted med de beføjelser, der ikke forudsætter bispevielse.

hjelpebiskop. En biskop, der fungerer som medhjælp for den residerende biskop. Store bispedømmer kan have adskillige hjelpebiskopper. Også udtrykket viebiskop bruges om denne gruppe.

håndspålæggelse. I hele Bibelen en religiøs handling med det formål at velsigne, helbrede eller meddele åndelig kraft. I den katolske kirke bruges udtrykket især om meddelelse af Helligånden, f.eks. ved konfirmation (firmelse), diakon-, præste- og bispevielse.

Jesu Selskab (Societas Jesu, forkortet S.J.). Mandsorden grundlagt af Ignatius af Loyola, godkendt 1540, med det dobbelte formål at retablere den katolske tro efter den protestantiske reformation og at udbrede evangeliet i ikke-kristne lande. Ordenen ledes af en ordensgeneral, valgt på livstid, og ordenens medlemmer aflægger foruden de sædvanlige løfter om fattigdom, lydighed og kyskhed også et løfte om speciel lydighed over for paven. Jesuitterne er især kendte for deres missionsvirksomhed, deres store indsats inden for undervisningsområdet, deres ofte centrale placering som skriftefædre og for deres

retræter (åndelige øvelser) efter Loyolas anvisninger (Exercitiebogen).

kapiteldekan, se *dekan*.

kanonisk (gr. kánon = rør, rettesnor). Betegnelse for, at noget er i overensstemmelse med Kirkens forskrifter, f.eks. kanonisk ret.

kommunion (lat. fællesskab) betegner det fællesskab, der eksisterer mellem alle troende i Kirkens skød, men også fællesskabet med Kristus hos den, der modtager Kristi Legeme i brødets skikkelse og evt. Kristi Blod i vinens skikkelse (i så fald synonym med Folkekirkens nadver).

klausur (lat. claudere = lukke). Betegner bestemte dele af et kloster, som klostrets medlemmer kun efter fastlagte regler kan forlade, og hvortil gæster udefra kun i begrænset omfang må komme, for derved at sikre klostrets beboere mulighed for at leve deres kald i stilhed og uforstyrret.

konsekration (kat. indvielse, helliggørelse). Den handling i messen, som præsten udfører, når han under den eukaristiske bøn udtaler indstiftelsesordene (»Dette er mit Legeme ... Dette er kalken med mit Blod ...«) over brød og vin, hvorved de forvandles til Kristi Legeme og Blod, omend de ydre egenskaber er uændrede.

litani (gr. anrøbelse om hjælp). En særlig form for vekselbøn med mange skiftende påkaldelser. I den katolske kirke benyttes især: Allehelgenslitaniet, Litaniet til Jesu Navn, Jesu Hjertes Litani, det lauretanske Litani (= Maria-Litaniet) og Skt. Josefs Litani.

memento (lat. husk, ihukom). Indledningsordet på latin til de bønner i messen, hvor præsten særligt beder for bestemte levende og afdøde personer.

messe. Betegnelsen for offergudstjenesten, opstået af præstens afsluttende ord i det latinske ritual: *Ite, missa est* (Gå bort, dette er udsendelsen). Består af to dele: Ordets tjeneste (med indledning, syndsbedelse, bibellæsninger, evt. prædiken, trosbekendelse og forbønner) samt offer-tjenesten (frembæring af gaverne, den eu-

karistiske bøn, hvorunder forvandlingen af gaverne sker, fredshilsen, kommunion, velsignelse og bortsendelse).

messeoffer. Det centrale i messen: Ofringen til Gud ved præsten af brød og vin samt offergavernes forvandling til Kristi Legeme og Blod. Messeofferet er ikke en gentagelse af Jesu offer, som skete én gang for alle på Korset, men en genfremstilling af dette ene offer, hvorved dets virkekraft udstrækker sig til alle tider og steder, og den ofrede og opstandne Kristus virkelig er til stede.

nuntius, apostolisk (lat. sendebud). Pavestens faste repræsentant i et bestemt land, der udover at tage sig af fællessager mellem Vatikanet og det pågældende land også er bindeled mellem landets kirke/biskopper og paven. I dag er han altid bispviet og har rang af ærkebiskop.

Officium, det hellige (lat. tjeneste). Kardinalkongregation, grundlagt 1542, med det formål at forsvare den katolske tros- og morallære. Det udøvede censur på bøger, som angreb Kirken, og søgte at identificere kætteri på et så tidligt tidspunkt som muligt.

paramenter (lat. parare = udruste, pryde). Syde og vævede ting til liturgisk brug (messeklæder, alterduge m.m.).

Propagandakongregationen. Kardinalkongregation, oprettet i 1629, der varetog den centrale ledelse af Kirkens missionsvirksomhed.

provincial. Betegnelse for den, der har overopsyn med ordenshusene i en ordensprovins. Provincialen er direkte underlagt ordensens centrale ledelse.

sakramente (lat. højtidelig ed). Et synligt tegn, hvis oprindelse går tilbage til Jesus Kristus, og som meddeler usynlig nåde og indre helliggørelse til modtageren. Den katolske kirke har syv sakramenter: Dåben, konfirmationen, den hellige kommunion (nadver), de syges salvelse, bodens sakramente (skriftemålet), ægteskab og præstevielsen.

simoni. Erhvervelse eller forsøg herpå af ån-

delige goder eller kirkelige embeder ved betaling. Betegnelsen stammer fra det første kendte forsøg, jvf. Ap.G. 8, 18-24. Simoni er strengt forbudt og invaliderende for de derved indgåede vielser, kontrakter eller stillinger.

skudbøn. Kort, spontan bøn, f.eks. »Herre, forbarm Dig«.

titularbiskop. En biskop, der ikke er leder af et eksisterende bispedømme, men biskop »in partibus infidelium« (lat. i de ikke-troendes egne), dvs. et tidligere bispedømme, der er faldet i vantro hænder, som f.eks. Stensens Titiopolis i Lilleasien. Titularbiskopper fungerer som hjælpebiskopper, apostoliske vikarer el. lign.

tonsur (lat. klipning). Afklipning af det øverste af hovedhåret som symbol på forsagelse af verdslig pryde. Den første tonsur blev foretaget ved mænds optagelse i den gejstlige stand.

transsubstantiation (lat. ændring af substansen). Et filologisk/teologisk udtryk fra

middelalderen, som Kirken (dog uden at binde sig til en særlig filosofisk teori) bruger for at karakterisere den forvandling af brødet og vinens indre egenskaber, der sker, når præsten udtaler indstiftelsesordene. I daglig tale kaldet forvandlingen.

vielser. Kirken kendte tidligere de lavere vielser af ikke-sakramental art til mænd, der forberedte sig på at blive præster, og de højere vielser af sakramental art, der kun kunne tildeles af en biskop. De højere vielser deltes op i subdiakon-, diakon-, præste- og bispevielse, og indehaverne betegnedes levitter i modsætning til klerikere, der havde modtaget en lavere vielse, og lægfolk. De lave vielser samt subdiakonvielsen er i dag afskaffet.

vikar, apostolisk. En (titular)biskop i et apostolisk vikariat, dvs. et missionsområde, der endnu ikke er så udbygget, at det er blevet til et regulært bispedømme.

øvelser, åndelige, se *Jesu Selskab*.

Oversættere

Marianne Alenius (MA): 15 16 41.

Ernst Dittmer (ED): 207 237 240-242a 245
246 335 356 368 392 393 403 406 412 442
446 448 467.

Harriet Hansen (HH): 18 20 20a 21a 21b/c 23
24 27 57 64 74 75 89 90 95 143 146 181 193
227 228 230a 231 238a 247 248 257 257a
261 265 292 296 307 312 336 363 375 379
422 441 451 460 465 466 473 474.

Kaspar Kallan (KK): 219 221-224 229 239
258 272-274 278 284 294 301a 332a 325
328 364 407 417 418 426 429 471.

Knud Larsen: 63a.

Lars Boje Mortensen (LBM): 1-14 17 21 35
42 46 48 50 54 63a 73 91 96 102 107 108
132 136 148 149 156 164a 188-191 195 196
225 226 230b-c 250 253 254 256 260 260a
264 268 269 271 275-277 279 281-283 285
287-288a 304 308 310 314 316 317 321-323
329a 350 351 366 370 376 378 387 388 391
394a 398 410a 420 454 468.

Karen Plovgaard (KP): 1-14 18 20 20a 22 23-
26 27b 28-31 34 36-40 42-53 55-57 59 60
62-63 64 66-73 76 77 80-84 85 86 88 89 92
94-99 101 102 104-119 121-131 133-135

137 138 140-148 150-154 155 156a-159
161-164 166-180 182-184 186-192 194 195
196a-198a 202-204 206-218 220 225 226
230 232-236 237 238 240-243 245 246 249-
256 259 260a 263 266-270 279 280 285 286
289-293 295 296a-301 302-308 311-316
319-322 324 326 327 329 330 331 333-335
337-349 351-356 358-363 365-394 395-406
408-416 419-425 427 428 430-450 452 453
455 456 458 459 460-470 472-478.

Povl Skårup (PS): 22 25 26 27a-34 35a-40 43-
45 47 49 51-53 55 56 59 60 62 63 65-72 76-
88 92-94 97-101 104-106 109-131 133-135
137-142 144 145 147 150-155 156a-159
161-164 165-180a 182-187 192 193a 194
196a-198a 202-204 206 208-218 220 230
232-236a 238 243 249 251 252 255 259 262
263 266 267 270 280 286 289-291 293 295
296-301 302 303 305 306 311 313 315 319
320 324 326 327 329 330-334 337-349 352-
355 357-362 365 367 369 371-374 376 377
380-386 389 390 394 395-397 399-402 404
405 408-410 411 413-416 419 421 423-425
427 428 430-440 443-445 447 449 450 452
453 455-459a 461-464 469 470 472 475-
478.

Errata til bd. 1

Side/linje	Fejl	Korrektion
Titelblad	Lars Boye Mortensen	Lars Boje Mortensen
S. 5, l. 16	Karen Plovgaard (1877-1966)	Karen Plovgaard (1887-1966)
s. 6, l. 2 og l. 5 fn.	Lars Boye Mortensen	Lars Boje Mortensen
s. 23, l. 11 fn	Jensen, Michael: <i>Bibliographia Nicolaus Stenonis</i>	Jensen, Michael: <i>Bibliographia Nicolai Stenonis</i>
s. 330, l. 9	KP-PS	PS
s. 347, l. 6 fn	KP-PS	KP-LBM

Våbnet på bindet er spejlvendt.